

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Cilt:1

SAMSUN-AMASYA-ERZURUM-SİVAS

SEMPOZYUM
2013

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 223
Cumhuriyetimize Giden Yol-1

ISBN: 978-605-5316-45-7(1.c)
© Türkiye Barolar Birliği
Mart 2013, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Av. Özdemir Özok Sokağı No: 8
06520 Balgat - ANKARA
Tel: (312) 292 59 00 (pbx)
Faks: 312 286 55 65
www.barobirlik.org.tr
yayin@barobilik.org.tr

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0312. 229 64 54 - 230 54 50)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Cilt:1

SAMSUN-AMASYA-ERZURUM-SİVAS

SEMPOZYUM
2013

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
SAMSUN	13
<i>İlk Adım</i>	
AMASYA	89
<i>Amasya Genelgesi</i>	
ERZURUM	183
<i>Erzurum Kongresi</i>	
SİVAS	343
<i>Milli Devlete Gidiş/Sivas Kongresi</i>	

ÖNSÖZ

Samsun'dan başlayarak Sivas'a kadar olan bir dizi konferansı konu alan bu kitap, ulusal bir bilince, bu bilince ortak olma inancına sahip bir halkın bağımsızlığını, özgürlüğünü elde etmesinin ve ardından modern bir Cumhuriyet ve devlet kurmasının hikayesini anlatıyor.

Bu hikayenin baş kahramanı, düşleri, umutları ve hayalleri gerçeklerle buluşturan, yaşamla birleştiren, yaptığı devrimlerle tarihimizi hızlandıran, vizyonu ve öngörü yeteneği ile bizim için, dünya için aşılmış değil, daha hala ulaşılması gereken bir değer olan *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*'tür.

O'nun önderliğinde kurulan bu Cumhuriyet özü itibarıyla halkın iktidarına dayanır. Onun için büyük önder *'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir'* demıştır. Buna göre halkın iktidarı ifadesi, *'halkın tahta geçmesi olmayıp, tahtın olmaması, herkesin özgürce yaşaması, yani olmak istediği kişiyle olduğu kişiyi birleştirerek, hem özgürlük, hem de kültürel bir mirasa bağlılık adına bireysel yaşamını kurması'* demektir.

O nedenle Cumhuriyetimizin temelinde yurttaşlık bilinci vardır, yurt sevgisi vardır, insan vardır, insan sevgisi, refah yaratma hedefi, bu refahı halka yayma düşüncesi, dayanışma ruhu vardır. Eşitliği, bağımsızlığı, özgürlüğü referans olarak aldığı için bu Cumhuriyet, yani bizim Cumhuriyetimiz ve bu Cumhuriyetin yarattığı siyasi kültür giderek demokratik kültüre dönüşmüştür.

Demokrasi, sivil özgürlükler ve hukuk devleti ile bunların omurgasını oluşturan laiklik Cumhuriyetimizin üzerinde yükseldiği en temel ilkelerden birisidir. Laik değerler, sadece düzene, rejime ve sisteme ilişkin alanda biçimsel demokrasinin işlemedi ve hukukun şeklen var olması ile sınırlı olmayıp, aksine toplumsal yaşamı bir arada tutan, toplumun demokrasi, hukuk ve özgürlükler temelinde bir arada yaşamasını ve varlığını sürdürmesini sağlayan en temel ilkedir.

Başlanılan yol sadece Cumhuriyete giden yol değil, eşitliğe, özgürlüğe, bağımsızlığa, demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, uygarlığa, aydınlanmaya, çağdaşlaşmaya, daha iyiye, daha güzele giden yoldur.

Yürüyelim arkadaşlar!

Saygılarımla.

Av.V. Ahsen Coşar

Türkiye Barolar Birliği Başkanı

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL-1

SAMSUN

---

8 Mayıs 2012

Birinci Oturum

Oturum Başkanı

Av. Ahmet GÜLER

Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi

SUNUCU- Sayın Valimiz, protokolün değerli üyeleri, saygıdeğer baro başkanları, sayın konuklar; Samsun Barosu ve Barolar Birliğinin hazırlamış olduğu “*Cumhuriyete Giden Yol-1*” etkinliğine hoş geldiniz. Açılışı yapmak üzere Sayın Baro Başkanımız Av. Necat Anıl’ı davet ediyoruz. (Alkışlar)

Av. NECAT ANIL (Samsun Baro Başkanı)- Sayın Valim, Sayın Garnizon Komutanım, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcım, Sayın Başsavcım, Sayın Adalet Komisyonu Başkanım, Sayın Bölge İdare Mahkemesi Başkanım, Sayın Rektörüm ve çok değerli Türkiye’nin birçok yerinden gelen baro başkanlarım, meslektaşlarım, değerli konuklar ve çok değerli basın mensupları; Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün İstiklâl Savaşını başlattığı Samsun’a hoş geldiniz.

Samsun’un Türk tarihindeki ve kurtuluş mücadelesindeki önemi, tartışılmaz bir gerçektir. Osmanlı devleti 1915’te Almanya, Avusturya, Macaristan müttefiki olarak girdiği Birinci Dünya Savaşından 1918 sonbaharında en büyük hasarı almış, en fazla kaybı vermiş ve en ağır şartlarda karşılaşmış olarak çıktı.

Çarpışılan cephe sayısı ve savaşan insan sayısı olarak en kalabalık ordulardan olan Osmanlı Devleti, savaş esnasında yaşadığı büyük acıların yanı sıra, savaş sonrasında yapılan antlaşmalarla da daha elim ve daha büyük kayıtlara maruz kalmıştır. Yapılan savaş ve sonrasında imzalanan antlaşmalarla, Osmanlı

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECATİ ANIL'IN
KONUŞMASI

Devletini fiilen sona erdirmeyi amaçlayan ve Osmanlı Devleti-nin topraklarının işgal devletler tarafından paylaşılmasını sağ-layan olaylardır. Aslında gerçek durum, Türk Milletini dünya sahnesinden silmekten başka bir şey de değildi.

Antlaşma şartları uygulandığında, ortada Türk Devleti diye bir şey kalmayacak ve vatan toprakları bir süre sonra tamamen işgal edilmiş ve işgal devletlerinin eline geçecekti. Bu da Türk Milletinin yok olmasıyla eşdeğerdi. Böylesine vahim bir durum, Anadolu'da bir grubun işgal devletlerine karşı ayaklanmasına yol açmış olsa da, bu hareketler bölgesel ve hatta yöresel olmak-tan öteye gidememiş ve topyekûn hareketler olamamışlardır.

İşte böylesi bir durumda, hem bu milli hareketleri tek mer-kez etrafında birleştirmek ve mücadele hareketine resmi ve örgütsel bir kimlik kazandırmak için Mustafa Kemal Paşa 19. Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Bu çıkış basit bir eylem de-ğildir. Mustafa Kemal Paşa bu hareketle milli mücadelenin temellerini atmış ve Samsun'a çıkışından itibaren kısa bir süre içinde milli mücadelenin teşkilatlanması için çok sayıda giri-şimlerde de bulunmuştur.

Samsun'a çıkış aslında bir simgedir. Milli mücadele ruhu-nun tüm dünyaya gösterildiği ve Türk tarihine altın harflerle yazılmış bir kurtuluş mücadelesi simgesidir. Böyle bir simge-nin yeniden yaşatılması ve değerinin doğru anlaşılması için, Türkiye Barolar Birliğiyle, Samsun Barosunun birlikte organize ettiği "*Cumhuriyetimize giden yol bir*" etkinliğinde katılımların-dan dolayı Sayın Alev Coşkun, Sayın Prof. Dr. İbrahim Tellioğ-lu, Sayın Prof. Dr. Mehmet Evsile, Sayın Prof. Dr. Nedim İpek ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Semerci'ye etkinliğimizin birinci oturumunun başkanı değerli meslektaşım ve Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Sayın Av. Ahmet Gürel'le, ikinci oturumun başkanı 19 Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakül-tesi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut'a ve bu etkinliği bizlere organize eden birliğimiz Türkiye Barolar Birliğinin değerli başkanı Ahsen Coşar ve yönetim kuruluna, bu etkinliğin buraya gelmesini sağlayan bütün katılımcılara şükranlarımı sunarım. Saygılar sunuyorum efendim. (Alkışlar)

SUNUCU- Konuşmasını yapmak üzere Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımızı davet ediyoruz.

YUSUF ZİYA YILMAZ (Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı)- Sayın Valim, çok saygıdeğer Garnizon Komutanım, çok saygıdeğer Cumhuriyet Başsavcımız, çok saygıdeğer Türkiye Barolar Birliği Genel Başkan Yardımcısı, çok saygıdeğer Bölge İdare Mahkemesi Başkanımız, Rektörümüz, bilim insanları, değerli konuklarımız, hanımefendiler, beyefendiler, basınımızın değerli mensupları; bugün "*Cumhuriyetimize Giden Yol*" adlı etkinlikte, Türkiye Barolar Birliğiyle Samsun Barosunun ortaklaşa organize ettiği bir güzel etkinlikte, bir güzel toplantıda birlikteyiz.

Aslında bu toplantının içeriği çok güzel, insanı coşturan, insanı duygulandıran bir içeriği var. Ben öyle inanıyorum ki ilerleyen saatlerde bu içerikli ilgili çok güzel söylemler, çok güzel tezler ortaya atılacak, çok güzel şeyler konuşulacak, ama bugünkü bu güzel etkinlik, aslında Samsun için çok özel bir günde de Samsun'da buluştu. Bu özel gün 8 Mayıs günü, yıllardır 19 Mayıs'tan bu yana Atatürk'ümüzü sembolize eden bir bayrağın, Cumhurbaşkanımıza kadar giden serüveninin ilk limandan çıkarılışıyla ilgili tarihte bu toplantının burada organize edilmesi son derece anlam yükledi bu toplantıya diye düşünüyorum.

Değerli konuklar, bugün hep birlikte bu bayrağı aldık kurtuluş yolundan, birlikte 2, 5-3 kilometre kadar yürüdük, gençlerimizle birlikte bu coşkuyu yaşadık, halkımızın katılımına birlikte tanıklık ettik. Bunlar son derece güzel şeyler. Samsun her sene 1 Mayıs'tan aşağı yukarı Mayıs ayının sonuna kadar bu 19 Mayıs coşkusunu yudum yudum yüreğinde hisseder, o coşkuyu yaşar. Benim çocukluk yıllarımdan beri, lisede okuduğum, hatta ortaokulda Mithatpaşa Ortaokulunda okuduğum günlerden bu yana. Mayıs ayın gelince biz seviniriz, hem dersler biraz azalır, hem sınavların sonu gelir, dersler yavaş yavaş azaldığı için bizim boş saatlerimiz artar. İşte günün belli saatlerinde deniz kenarına gideriz, denize girme günleri başlar filan, bir yaşam coşkusu, baharla birlikte 19 Mayıs'la birleşir ve büyük bir coşku haline gelir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

YUSUF ZİYA
YILMAZ'IN
KONUŞMASI

Efendim bu coşkuyu yalnız geçtiğimiz yıllarda biraz eksik ve mekân itibariyle de düzensiz bir anlamda kutluyorduk. Ben hiç unutmuyorum, 19Mayıs'ta, gerek Atamızın temsili çıkışı, gerekse de bu bayrak çıkışı Samsun Limanının içinde, şu anda bu sanayi rıhtımı değil de ana liman gövdesinin içerisindeki, yani gemilerin yanaştığı yerde, orada kutlanıyordu bayram. Yer yer hatırlıyorum, yaşlı insanlar yahu Atatürk buradan çıkmadı be kardeşim, yanlış yapıyoruz bu işi filan deyişlerini hiç unutmam, hep böyle konuşulurdu.

Zaman içinde ben belediye başkanı oldum, bunlardan yaşlı gazeteci Mehmet Amca derdik, Allah rahmet eylesin, bundan üç-dört sene önce vefat etti. Bana inanır mısınız öylesine ısrar etmeye başladı ki, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı yeri gel ben sana göstereyim, bu yeri ne yap yap temizle, buraya bir iskele yap, bu adamcağız buradan çıktı. Bunun çıktığı yeri burada yapalım, burada gösterelim filan diyen o içten, o samimi, benim de o işi başarıp başaramayacağımı da bildiğinden değil, ama belki bir görevi yerine getiriyorum olur-olmaz diye. Hatta iddia ediyor, benim diyor o gelişlerinden ikinci veya üçüncü gelişinde olacak, çünkü her gelişi de gemiyle olmuş. Gelişinde benim saçlarımı okşadı, biz o zaman ilkokulda okuyorduk, karşıladık onu filan diyordu.

Onun dediği yerde şimdi kurtuluş yolunu inşa ettik. Çok şükür Allah nasip etti bize, Atatürk'ümüzün Samsun'a geldiğinde çıktığı yeri, Atatürk buradan çıktı ve buradan yürüdü, Mıntıka Palas Oteline buradan gitti, orada iki akşam kaldı artık diyebiliyoruz ve fiziki mekânda bir mühendislik hizmeti olarak onu Samsun'umuza kazandırmış olmanın mutluluğunu duyuyorum.

Bir başka ağabeyimizin daha bana bir vasiyeti diyeyim vardı, bir Karayolcu ağabeyimizin. Bildiğiniz gibi ben Karayolları mensubuyum, o da bir ağabeyimizdi Karayollarında. Dedi ki, senden bir şey rica ediyorum, bunu yapsan iyi olur dedi. Nedir Sadık Ağabey dedim. Atatürk'ün Samsun'a geldiğinde Havza'ya giderkenki kullandığı güzergâh, şu andaki bu Mağmur Dağı güzergâhı, işte bu Toybelen'den yukarıya doğru devam ederek geçilen güzergâh, bu aslında bir kurtuluş yoludur.

Yani Cumhuriyeti giden yol budur, kurtuluş yolu budur. Bu yolu asfalt yaparak, orijinalinden, doğasından uzaklaştırmayalım, bunun üzerinde de bazı hanlar filan vardı, onların çoğu yıkıldı, ama onlar inşa edilebilir, eski resimler bulunabilir diyor, bana anlattı. Hatta dedi, bir tepe noktası vardır, o noktada çok geceleri sis olur karlı gecelerde. Orada o zamanlar tabi kar mücadelesini yapan ekiplerin birbirini görebilmesi çok mümkün olmadığı için, kaza olmasın diye çan çalınmış orada, siste araçların, gelip geçen araçların veya kar mücadelesi yapan ekiplerin birbirleriyle haberleşme aracı, oradaki hâkim bir noktada çalan çanmış filan. Onları anlatırdı bana.

Sonra ilerleyen yıllarda, hakikaten kurtuluş yoluyla ilgili serüvende, süreçte sağ olsun değerli valilerimizin de, il özel idareimizin, köy hizmetlerimizin de katkıları var. Her sene buradan Havza'ya gidişi, belli bir oranda o güzergâhı kullanarak kat etmeye başladık ve o yol üzerinde inşallah önümüzdeki süre içinde o eski tarihi kalıntıları da ihya ederek bu süreçte en azından bazı hatıraları yaşatma fırsatı bulacağız.

Bunu şunun için anlatıyorum: Biz biraz geçmişe dönük, tarihin sayfalarını karıştırmayı seviyoruz. Onu konuşmayı, onu anmayı, onu anlamlandırmayı, ona bilimsel birtakım anlamlar da yüklemeyi seviyoruz, ama fiziki mekânda o hatıraları yaşatma konusunda çok başarılı değiliz. Birçok şeyimizi, birçok eskiyi çağrıştıracak, eskiyi bugüne bize getirecek olan tesisleri yıkıp, onların yerine yeni şeyler yapmayı daha bir beceri kabul ediyoruz. Bunun doğru olmadığını zaman bize gösterdi.

Özellikle ülkemiz dışı açılıp da, yurtdışını çok gezip görmeye başladığımızda, 200 sene, 250 sene önceki binaları, tesisleri gelişmiş ülkelerin kentlerinde görünce, eyvah biz hatıraları çok yok etmişiz, çok geçmişi silerek buruşturup bir kenara atarak devam etmişiz dedik. İnşallah önümüzdeki günlerde, bu bilimsel toplantıların yanında, bir taraftan fiziki mekânlarda da yapılması gereken şeyler yapılır diye düşünüyorum.

Bugün bu toplantıda ben bir belediye başkanı olarak, Türkiye'nin birçok ilinden gelen baro başkanı arkadaşlarımıza,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

YUSUF ZİYA
YILMAZ'IN
KONUŞMASI

konuklarımıza, misafirlerimize ve onların değerli eşlerine bir kez daha buradan, sizlerin huzurunda içten hoş geldiniz dileklerini iletiyorum. Hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum, hoş geldiniz. (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Av. Berra Besler'i davet ediyoruz. (Alkışlar)

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Tarihi ve kültürel zenginlikleriyle, her gelişimimizde bambaşka coşkulu duygulara kapıldığımız Samsun İlinin çok değerli Vali, Belediye Başkanı, Garnizon Komutanı, Sayın Başkan, Sayın Bölge İdare Mahkemesi Başkanı ve galiba görüyorum ki bazı yargıç dostlarımız da var, sayın yargıçlar ve çok değerli baro başkanlarım, değerli meslektaşlarım, basınımızın seçkin temsilcileri, sayın konuklar; sizleri Türkiye Barolar Birliği adına saygıyla selamlıyorum.

Değerli konuklar, ulusal bağımsızlık temelinde bir çağdaşlaşma projesi olan Cumhuriyetimizin kazanımlarını yeniden düşünmek, anlamak ve anlatmak zorundayız. Bu zorunluluk bağımsızlık uğruna yarı aç, yarı çıplak savaşan ulusal direniş kahramanlarımıza, yürekli Anadolu kadınlarımıza ve bizlere birey olma özgürlüğünü kazandıran Cumhuriyetimizin kurucu önderlerine karşı hem aklımızın, hem vicdanımızın yüklediği bir borçtur.

Bu zorunluluk faşist diktatörlerin dünyayı kana buladığı bir dönemde "Yurtta barış, dünyada barış" diyen Mustafa Kemal Atatürk'ün aziz hatırasına, yüzyıllarca kul olarak görülüp, acımasızca sömürülmüş Anadolu insanını yurttaşlık kimliği ve onuruna kavuşturan Cumhuriyetimize, ülkemize, kendi geleceğimize, ama en çok da çocuklarımıza karşı olan bir borçtur.

Değerli konuklar, biz hukukçular Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, dünyada eşi görülmemiş bir hukuk devrimi gerçekleştirildiğini ve ülkemizi demokrasiye götürecek olan yolun bu hukuk devrimiyle açıldığını, insan hak ve özgürlüklerinin biricik güvencesinin de hukuk devleti olduğunu çok iyi

biliriz. Bu nedenle Türkiye Barolar Birliği olarak bizlere akıl ve bilimi manevi mirası olarak bırakan Mustafa Kemal Atatürk'ü ve Cumhuriyetimizin kazanımlarını yeniden anlamak, yorumlamak ve anlatmayı bir görev olarak görmekteyiz.

Onu anlamanın gerçekçi, adil, cesur ve bilimsel bir düşünce ortamında gerçekleştirilebileceğine inanıyoruz. Bu anlayışla 21. Yüzyılda “Atatürk'ü Düşünmek” başlığı altında 4 yıl boyunca sürecek olan etkinlikleri 9-14 Kasım 2009 tarihinde Ankara'da başlattı ve ulusal mücadelemizde büyük önem taşıyan Samsun'da, Çanakkale'de ve Ankara'daki etkinliklerle sürdürdük. Bugün yeniden Samsun'da olmanın mutluluğunu, heyecanını ve gururunu duyuyoruz. Yeniden buradayız, çünkü Samsun ulusal bağımsızlığa giden yolun başlangıcı.

Değerli konuklar yeniden buradayız, çünkü Cumhuriyete giden yolun ilk adımı Samsun'da atıldı. İşgal yıllarının acımasız koşullarında, kendi bölgelerinde küçük gruplar halinde örgütlenmeye başlayan yurtseverlerin kalp atışlarını işiten, bu direnişi tek bir çatı altında toplamak için Anadolu'ya geçme yollarını arayan Mustafa Kemal'in halkıyla buluştuğu, onun bütün direnişçileri protesto mitinglerine davet ettiği yer olduğu için Samsun'dayız.

19 Mayıs halkımızın doğum günüdür. Gerçek bir halk adamı olan Mustafa Kemal Atatürk'te doğum günününün 19 Mayıs olmasını bu yüzden istemiştir. İşte her yıl Samsun'da düzenlenen ve bizlerin de coşkuyla katıldığı gençlik bayrak koşusu buradan başlayıp, bağımsızlığa ve Cumhuriyeti giden yoldaki zorlu koşuyu anlatıyor bizlere. Gençlerin elden ele taşıyarak Ankara'ya ulaştırdığı bayrak ve toprak, bağımsızlığımızın bir simgesi, burada kaynaşan gençlik, coşkulu halk, yeniden var oluşumuzu kutluyor. Bu coşku aynı zamanda bizlere Cumhuriyetin kazanımlarının aydınlık yüreklerde nasıl kök saldıgını da anlatıyor.

Ancak söylemeden geçemeyeceğim, bu güzel duyguları yaşadığımız günler, şimdi yönetmeliklerle kısıtlanıyor ve mahkeme kararlarıyla bu günleri kutlamak durumunda kalıyoruz,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

çok acıdır, çok yazıktır. Bunu da iyice bir düşünmemiz gerekiyor. Büyük Atatürk, aklın ve ilmin rehberliğinde en büyük eseriniz Cumhuriyeti yüceltmek, en büyük hedefiniz çağdaş uygarlığı yakalamak, ilke ve devrimlerinizi ödünsüz gerçekleştirmek için sarsılmaz bir inançla çalışacağımızı ve bu hedefler yolunda bizi geriye götürmeyi amaçlayan her türlü girişimi göğüsleyeceğimizi bütün dünyaya bir defa daha tekrar ediyoruz. Saygılarımla. (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın Valimizi davet ediyoruz.

HÜSEYİN
AKSOY'UN
KONUŞMASI

HÜSEYİN AKSOY (Samsun Valisi)- Sayın Garnizon Komutanım, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, Barolar Birliğinin çok değerli Başkan Yardımcısı, Cumhuriyet Başsavcım, Bölge İdare Mahkemesi Başkanım, Sayın Rektörüm, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden Samsun'a gelen değerli baro başkanları, değerli katılımcılar; Cumhuriyetimizin kuruluşuna ve kurtuluşa giden yolda ilk adımın atıldığı Samsun'a hepiniz hoş geldiniz diyor, sizleri en içten duygularıyla selamlıyorum.

Benden önceki konuşmalarımız da bahsetti, Samsun ilk adımın atıldığı bir kent ve Cumhuriyetimizin kuruluşuna giden yolda önemli bir kent. Samsun kenti olarak bunun bilincinde ve 19 Mayıs'ın ruhuna sahip çıkma adına yürütülen önemli çalışmalar ve faaliyetler var. Sadece bunun Samsun'da hissedilip yaşatılması önemli değil, bunu Türkiye geneline yaymak ve Türkiye'nin bütün fertlerinin 19 Mayıs ruhuna sahip çıkarak, bunu benimsemeleri büyük önem taşıyor.

Özellikle geleceğimizi emanet edeceğimiz gençlerimizin, Türkiye Cumhuriyetinin hangi şartlarda kurulduğunun, bu kuruluşun bedellerinin neler olduğunun onlara çok iyi anlatılması ve onların da bunu benimsemesi bakımından bu tür organizasyonlar da oldukça önemli. Özellikle konunun başlığı oldukça anlamlı ve Cumhuriyete giden yolda Samsun, bu oldukça önemli bir başlık ve Samsun'un kuruluşdaki önemini vurgulama bakımından da dikkat çekici. Burada değerli uzmanlarımız bu süreci çeşitli yönleriyle tartışacaklar ve bizleri daha farklı noktalarda aydınlatacaklar.

Samsun'da, özellikle Büyükşehir Belediye Başkanımız da ifade ettiği konuşmasında, 19 Mayıs'ın ruhuna, özüne uygun, onu daha iyi bir noktaya taşıyabilecek şekilde birçok çalışma ve faaliyetler yapılıyor. 19 Mayıs'ı biz Samsun'da 27 güne yayan bir etkinlik çerçevesi içerisinde kutluyoruz. Bugün de onlardan birini sizlerin de katılımıyla hep birlikte gerçekleştirdik. Özellikle Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı ve bugün kurtuluş yolu olarak adlandırdığımız alan, Büyükşehir Belediyemiz tarafından aslına uygun, özellikle son yıllarda yaptıkları çalışmalarla bu hale getirildi.

Yine Samsun'da o günü canlı tutmak ve genç kuşaklara aktarmak bakımından Bandırma Vapurunun aynısı il özel idaresi tarafından yapıldı ve bugün Büyükşehir Belediyemiz tarafından müze olarak gelen ziyaretçilere kullanılmakta ve o dönemin izlerini gelen misafirlerimize aktarabilmekteyiz. Yine Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a geldiğinde ikamet ettiği Mıntık Palas diye adlandırılan yer, bugün Gazi Müzesi olarak yine ziyaretçilerimizin hizmetine sunulmuş durumda.

Büyükşehir Belediye Başkanımız yine konuşmasında ifade etti, buradan başlayan ve Kavak'a, Kavak'tan Havza'ya, Havza'dan Amasya'ya ve oradan Türkiye'nin Sivas ve Erzurum'dan sonra Ankara'ya kadar devam eden bir süreci, bu başlangıç noktasında, Samsun sınırlarındaki bölümünü Ata Yolu projesi olarak valiliğimiz koordinesinde, yine ilgili kurumlarımızla birlikte gündemimize alıp, onu yaşatmak ve o yol üzerinde yaşanmış olan olayları canlı tutabilmek adına projelerimiz ve faaliyetlerimiz var.

Özellikle Havza'da Atatürk'ün kaldığı, Atatürk Evi olarak adlandırdığımız müzeyi yeniden restore ettik ve bu Mayıs ayının 19 Mayıs'la ilgili kutlamaları çerçevesinde yeniden açılışını gerçekleştireceğiz. Yine Büyükşehir Belediyemizle ortaklaşa Panorama 1919 çalışmamız var ve bununla ilgili de şu anda fizibilite çalışmalarını belirli bir noktaya kadar getirdik ve bununla ilgili de çalışmalarımızı önümüzdeki dönemde daha net bir şekilde ortaya koyacağız.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

HÜSEYİN
AKSOY'UN
KONUŞMASI

Bu ve buna benzer yapmakta olduğumuz, yapacağımız birçok çalışma var, ama en önemlisi bu 19 Mayıs'ın yok edilmek istenilen bir milletin, parçalanmak istenilen bir devletin yeneden nasıl ayağa kalktığını anlatmaktır. Onu da bu toplantılarla, bu tür çalışmalarla, özellikle gençlerimize ve insanlarımıza anlatmak durumundayız.

Ben böylesine önemli bir konuyu Samsun'da gündemine alarak bu çalışmayı gerçekleştiren Barolar Birliğimizin Genel Başkanına ve yönetim kurulu üyelerine, Samsun Baromuzun Değerli Başkanı Sayın Nejat Anıl şahsında Samsun Baromuz ve değerli üyelerine çok teşekkür ediyorum. Bugün bu toplantıya katılarak bu ruhu bizlerle paylaşan siz değerli katılımcılarımıza, değerli baro başkanlarımıza da teşekkür ediyor, hepimizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Konuşmacılara teşekkür ediyoruz. İlk oturumu yönetmek üzere Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Av. Ahmet Gürel'i davet ediyoruz.

AHMET
GÜREL'İN
KONUŞMASI

Av. AHMET GÜREL (Oturum Başkanı)- Sayın Valim, Sayın Garnizon Komutanım, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, Türkiye Barolar Birliğinin Başkan Vekili, Sayın Başsavcım, Bölge İdare Mahkemesi Başkanım, Sayın Rektörüm, çok değerli baro başkanlarımız, çok değerli konuklar; bugün Cumhuriyete giden ilk adımın atıldığı Samsun'da bu toplantıyı yapmaktan çok büyük bir mutluluk duyduğumu ifade etmek istiyorum.

Bize geldiğimizden beri çok güzel bir ev sahipliği yapan Sayın Valimize, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımıza ayrıca teşekkür ediyorum. Bir teşekkür de Samsun Barosunun Değerli Başkan ve yöneticilerine.

Bu tür toplantılarda yöneticiler çok uzun konuşurlar, ama ben fazla konuşmayacağım, hemen konuşmacıları buraya davet etmek istiyorum. İlk konuşmacımız Sayın Alev Coşkun. (Alkışlar)

İkinci konuşmacımız Sayın Prof. Dr. Hikmet Öksüz. (Alkışlar)

Üçüncü konuşmacımız Sayın Prof. Dr. İbrahim Tellioglu. (Alkışlar)

Ben konuşmacılara söz vermeden önce, kısa bir özgeçmişlerinden bahsetmek istiyorum. Olabildiğince kısa tutmaya çalıştım, ama o kadar dolu icraatlar yapmışlar ki. Önce Alev Coşkun'dan başlamak istiyorum. Sayın Dr. Alev Coşkun, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra, New York Üniversitesinden kamu yönetimi ve ekonomik kalkınma üzerine master ve doktora dereceleri aldı. Ohio State Üniversitesi lisans üstü, Fordam Üniversitesi New York lisansüstü, siyaset bilimi kurslarını başarıyla tamamladı. Amerika'da College of New York Üniversitelerinde, Hacettepe Üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı.

1961 Anayasasını hazırlayan kurucu meclis üyeliği, 73-80 arası iki dönem İzmir Milletvekilliği ve Turizm Bakanlığı görevlerinde bulundu. *"Kuvayi Milliye'nin kuruluşu, Samsun'dan önce bilinmeyen 6 ay"* gibi basılmış kitapları ve makaleleri olan Sayın Coşkun, halen Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde ve İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünde ders vermektedir.

Ben ilk sözü kendisine vereceğim. Yalnız süremiz oldukça kısıtlı, ikinci oturumdaki konuşmacılara da zaman kalması için, süreyi oldukça sınırlı tutmalarını rica edeceğim. 25'şer dakika süremiz var. Buyurun Sayın Coşkun.

Dr. ALEV COŞKUN- Sayın Valim, değerli konuklar; Türkiye Barolar Birliğinin ve Samsun Barosunun müştereken düzenlediği böylesi önemli bir toplantı için bizleri çağırdınız, sizler de buradasınız, öncelikle teşekkür etmek istiyorum. Açıkça hiç tasarlamadığım halde, iki cümle: Birisi, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanı, ikincisi de Sayın Valimizin Atatürk'ün Samsun'da başlayan bu önemli hareketine içtenlikli ve duyarlı bir biçimde yaklaşımlarını ve konuşmalarını gerçekten bugünkü koşullarda tebrik ederek sözlerime başlamak istedim, kendilerini kutluyorum. (Alkışlar)

Değerli dostlar, Cumhuriyeti giden yol ve Samsun. Bu çok iyi seçilmiş bir başlıktır, çünkü Cumhuriyetin çağdaş bir toplumsal proje olan Cumhuriyet, öncelikle bir bağımsızlık savaşı

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
COŞKUN'UN
KONUŞMASI

ıçeriyordu. Bu bağımsızlık savaşının başlangıç noktası, geliş noktası Samsun'dur. Nitekim bu büyük mücadeleyi anlatan Nutuk'ta, Gazi Mustafa Kemal şöyle başlar: 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayakbastım ve ondan sonra devam eder.

Şimdi bu ayak basma bir mücadelenin başlangıcıydı ve bu mücadelenin de bir ön geçmişi vardı, bir altyapısı vardı. Bana verilen konuşma noktası, işte bu Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasında oynanan roller, etkiler. Şimdi kısaca tabi, zaman konusunu da kesinlikle dikkat ederek, kısaca ifade etmek istiyorum. Samsun'a geliş, bir planlamadır, tesadüf değildir. Bize bunu okullarımızda tesadüf diye öğrettiler. İşte Samsun'a çıktı, Havza'ya gitti, Erzurum, Sivas Kongrelerini topladı filan. Fakat yabancı bilim adamlarının yazdığı kitaplar da bunlar biraz daha deşiliyordu.

Daha sonra Ahmet Beyin de ifade ettiği gibi, siyaset bilimi kürsülerinde ders verirken bu konunun üzerine eğildim, 8 yıl kadar belge topladım bu konuda ve şöyle bir kitap yazdım. Biraz şey gibi olacak, ama kusura bakmayın, ismi "Altı Ay" Samsun'dan önce bilinmeyen altı ay, işgal, hüznün, hazırlık. Bunu niye söylüyorum: Samsun'a çıkış bir işgal, bir hüznün ve bir hazırlığın sonucudur. İşte şimdi bunlardan birer parça vermek istiyorum sizlere.

Şimdi işgal ve hüznü anlatan bir sahne. Değerli arkadaşlarım, paylaşım savaşı olan Birinci Dünya Savaşı, Osmanlıyla berabere savaşa katılan müttefiklerin, önce Bulgarlar, daha sonra Almanların da savaşı bitirmek için verdikleri karar sonunda, Osmanlı Devleti de barış şartları için karşı tarafa müracaatta bulundu ve bildiğiniz gibi 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra, emperyalist güçler, o günün emperyalist güçlerinin başında da İngiltere var, hemen Osmanlı'nın topraklarını işgal etmeye başladılar. Birinci işgal edilen yer 6 Kasım 1918 Musul, bir paralellik herhalde kurmanız lazım, bugünlerle ilgili bir paralellik kurabilirsiniz.

6 Kasım'dan sonra da yavaş yavaş, bakın 30 Ekim'de imzalanmış, 6 Kasım'da Musul'u işgal ediyor. İşte o sırada, aynı

zamanda ateşkes antlaşmasının getirdiği şartlara göre, Alman subaylar da görevlerini bırakıyorlar, Mustafa Kemal o sırada Filistin ve Suriye bugünkü güney cephemizdeki alanlarda bulunan Yıldırım ordularının komutanlığına tayin ediliyor ve bu komutanlığı sadece 10 gün sürüyor. Neden 10 gün sürüyor? Onları anlatmaya kalkarsam zaman çok geçecek. 10 Kasım 1918'de *-dikkat ediniz çok ilginçtir-* Mustafa Kemal Yıldırım orduları komutanlığı görevinden alınır ve İstanbul'a çağrılır. Kendisi işgal edilmekte olan bir imparatorluğun parçaları, Adana'dan trene biner, 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa Garı'na iniyor.

Kendisini tek kişi karşılamıştır, yakın arkadaşı Doktor Rasim Ferit Talay. Yanında başyaveri Cevat Abbas, başka kimse yok. Tabi halen Osmanlı ordusunun bir generalidir, limanda Haydarpaşa İskelede ufak bir motor, Kartal isimli bir askeri motor kendisini beklemektedir, istimbot. Tabi motora binemiyorlar, çünkü deniz seyrüseferi durdurulmuştur. Kelleleri üç kişi, Haydarpaşa Limanındaki köşedeki çayhaneye giderler otururlar. Neden durduruldu deniz seyrüseferi, deniz ulaşımı neden durduruldu? Çünkü o dakikada, o gün 55 parçadan müteşekkil, teşekkül eden, oluşan bir donanma, başta İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askeri gemilerinden oluşan donanma, o sırada toplarını Dolmabahçe Sarayına uzatmış bir şekilde ve bir tören disiplini içerisinde İstanbul'a girmektedir, yavaş yavaş İstanbul'a girmektedir. Tabi bu tören 3, 5 saat sürüyor. Mustafa Kemal o çayhanede o töreni zorunlu olarak izlemek zorunda kalıyor, çünkü seyrüsefer durmuş.

Şimdi düşünün, daha sonra da bu 55 parça gemi, Kız Kulesini sıyrarak, Dolmabahçe Sarayının önünde demirlerler ve Mustafa Kemal bindirildiği Kartal isimli askeri istimbotla Karaköy'e geçer. Şimdi bir an için düşünün, 37 yaşında bir general, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı, Balkan Savaşı, Trablus, Gelibolu'da savaşmış, Osmanlı birçok cephede yenildiği halde hiçbir cephede yenilmemiş bir genç kumandan. Anafartalar'da yüzlerce binlerce şehit verilen o Anafartalar'daki amaç neydi? İngiliz donanmasının İstanbul'u işgal etmesini önlemektir. Ne zaman oldu? 1925'te oldu. Şimdi 2, 5

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
COŞKUN'UN
KONUŞMASI

sene sonra, düşünün ki, o kendi Anafartalar'da savaşmış general, kendi askerlerinin şehit edildiğini gören bir general, Osmanlı Devletinin kabul ettiği sulh anlaşmasıyla bu gemilerin, İngiliz gemilerinin İstanbul'u işgal ettiğini görüyor. Büyük bir psikolojik travma. Daha sonra o askeri gemilerin içinden geçip Karaköy'e giderken, Mustafa Kemal aynen söyle söylüyor: O hınçla: "*Geldikleri gibi gidecekler*" diyor.

Ben bunu biraz da canlandırmak için söyledim ve bu gerçektir. Şimdi değerli arkadaşlarım İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, İstanbul'da tam 6 ay kaldı. Bu 6 ay zarfında üç aşamadan geçti. Herkesin zannettiği gibi, yok efendim İstanbul'da ne yaptı? Şimdi biraz da ifade edeyim, ne yazık ki yaşım itibariyle artık korkmuyorum pek konuşmaktan. Diyorlar ki İstanbul'da ne yapmış bu adam? Bütün arkadaşları tutuklandı, kendisi tutuklanmadı, çünkü İngiliz casusuydu. Bunları söylüyorlar.

Türkiye'de bakın, değerli arkadaşlarım, değerli dostlarım; Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri, yeni bir alternatif tarih yaratılıyor Türkiye'de ne yazık ki. Ben Avrupa'da da bulundum, Amerika'da da bulundum, 80 sene 90 sene önceki olayları artık orada tartışmazlar, herkes biliyor, herkes ne olduğunu biliyordur. Şimdi biz yeniden tartışıyoruz. Nitekim bu nedenle yazdığım bu kitapta, Şubat ayında İngilizler, İngiliz gizli servisinin, gizli belgeleri 50 yıl geçtiği için açıklandı artık. Bir Alman bilim adamı gitti orada araştırmalar yaptı, bir de Bilal Şimşir araştırmalar yaptı, bunlar çıktı orta yere. Nitekim Şubat ayında İngiliz gizli servisi, İstanbul'daki gizli servis Yüzbaşı Hoyland diyor ki, şu şu kişileri İstanbul'un dışına atmazsanız, başınıza iş gelecektir. Başında Mustafa Kemal var. Bakın bu kitapta o belgeyi koydum. 242. sayfada, 28 Şubat 1919'da diyor ki; Mustafa Kemal, Kel Ali, birtakım isimler saymış İngilizce, belgenin fotokopisi var.

Yani böyle belgeler olduğu halde şunu söyleyebiliyor: İngiliz ajanıydı, onun için tutuklanmadı diyor Mustafa Kemal için. Ne kadar acı bir şey biliyor musunuz? Bu dünyada yok, başka bir yerde yok. Bakın ben bunu, bugün böyle bir konuşmayı, böyle cümleleri sarf etmeyi tarihi bir görev olarak addettiğim için söylüyorum, bunları da bilmemiz lazım.

Şimdi değerli arkadaşlarım, önce Mustafa Kemal arkadaşlarıyla bir araya geliyorlar ve ne yapmak lazım, nasıl yapmak lazım? Bunun üzerinde tartışmaya başlıyorlar. Birinci izledikleri yol, hükümette yer almak ve Mustafa Kemal'i Harbiye Nazırı yapmak istiyorlar. Harbiye Nazırı yaparlarsa Mustafa Kemal'i, belki o zaman bu savaş, mütareke koşullara daha rahat olarak ulusal düşüncelerle daha iyi bir şekilde uygulanabilir. Bunun için çok çalışıyorlar, fakat başaramıyorlar.

Nitekim zaten 21 Aralık 1918'de de, o sırada çalışmakta olan Meclis kapanıyor. İngilizler Meclisi istemiyorlar çünkü padişahı da etkiliyorlar ve Meclisi kapatıyorlar. Meclis kapandıktan sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşları çok çeşitli yollardan, önce padişahı ikna etmek, fakat ikna edemiyorlar. Açık konuşmak lazım, burada Osmanlı Devleti büyük bir devlettir. Osmanlı Devletine kimse laf söylemesin, ama Osmanlı Devletinin içinde de yanlışlık yapanlar var. Padişah da o günkü koşullarda, o gündü padişah da, o günkü koşullarda çıkış yolunu İngilizlere çok yakın görünmekte buluyor. Bunun bir kabahati yok, bunun belgeleri de var, bunun söylemek yanlış bir şey değil ki. Bu Osmanlı Devletine hakaret etmek değil. O günkü padişah Vahdettin, İngilizlere yakın görünmenin bir çıkış yolu olduğunu düşünüyor. Ben bunu kötü bir şey diye yormuyorum, öyle düşünüyor.

Nitekim gidiyor, belgeleri var, gazetelerde neşredilmiş. Diyor ki; ben size karşı, İngilizlere karşı, benim babamdan aldığım görev budur şeklinde konuşuyor. Şimdi bakıyorlar ki ikna edemiyorlar, bunun üzerine Mustafa Kemal üçüncü aşama olarak Anadolu'ya geçmek kararını veriyor arkadaşlarıyla beraber. Fakat Anadolu'ya geçecek ne yapacak, nasıl geçecek, nasıl geçmeli, nasıl bir yol bulunmalı? Paldır kültür Anadolu'ya geçilir mi? Mustafa Kemal nitekim şöyle söylüyor, diyor ki; seferberlik ilanı davul zurnayla asker almaya benzemez diyor. Kendi yazıları var. Bunun yollarını bulmak lazım.

İşte bunun birinci yolu en yakın arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, o sırada o da İstanbul'a gelmiş. Ali Fuat Cebesoy Konya'da bulunan Kolordunun Komutanı, halen komutanı, çünkü sağlık

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
COŞKUN'UN
KONUŞMASI

nedenleriyle İstanbul'a gelmiş. Onu ikna ediyor, bir an evvel dönmesini istiyor ve Şubat'ın sonuna doğru Ali Fuat karar veriyor, kendi Kolordusuna dönüyor. Bu arada güzel bir tesadüf, arkadaşlarının da yardımıyla Kazım Karabekir, Kurtuluş Savaşımızda, bağımsızlık savaşımızın en önemli kahramanlarından biridir Kazım Karabekir. Kazım Karabekir'de Erzurum'daki kolordusunun başına tayin ediliyor, o da Nisan ayında gidiyor.

İşte bu noktada Mustafa Kemal, kendi başyaveri Cevat Abbas'a bir görev veriyor. Biz nasıl gizlice İstanbul'dan ayrılırız? Bunun yolu Üsküdar, Gebze, Tavşancıl Köyünden, Değirmendere istikametiyle Ali Fuat Cebesoy'un kolordusuna katılmak, plan bu. Bunun da belgeleri çıktı. Fakat o sırada Nisan'ın son haftasında çok önemli bir olay oluyor. Kitabımda ben ona "*gökten inen müjde*" ismini verdimi, çünkü İngilizler Osmanlı Devletine bir nota verdiler. Nota şu: Diyor ki, Karadeniz'de Türk çeteleri Rumları öldürüyor, hâlbuki tersi. Buradaki Rum çeteleri, Türklere karşı savaş ilan etmiş her tarafta, ama İngiliz Musul'u aldı, İstanbul'u aldı, Ege'yi Yunanlılara bıraktı, Güneydoğu Adana, Gaziantep, Urfa Fransızlarda, İngilizler için o günkü koşullarda en önemli yer bir Musul, iki İstanbul, üç Samsun. Samsun'u ele geçirmek istiyorlar. Samsun'u ele geçirirse, Karadeniz'i ele geçirirse Kafkasları kontrol etme imkânı olacak.

Yine bir paralellik çizeyim: Bu 2000'li yılların başında böyle bir şey olmuştu hatırlıyorsunuz. Bir başka süper güç, Trabzon Limanını istemişti hatırlarsanız. Bu paralellikleri kuramazsak, bugünkü böyle bir toplantılar hiçbir anlam ifade etmez. Geldik çok güzel, fevkalade, Mustafa Kemal geldi, çok güzel karşılandı, Samsun'dan oraya gitti filan. Hayır, meselelerin siyasi analizini yapmak lazım.

Şimdi işti İngilizler Karadeniz'i ele geçirmek istiyorlar ve diyor ki Osmanlı Devletine: Burada büyük bir olay var, bu olaya el koyun, siz el koymazsanız ben el koyacağım diyor, açık ve net. Damat Ferit sadrazam, işte burada birisini göndermek lazım buraya, bu işlere bakacak birisini göndermek lazım. İngilizlerin üç tane kırmızıçizgisi var. Görev verilecek kişi için üç kırmızıçizgi var. Birinci kırmızıçizgi, bu görev verilecek adam

İttihat Terakki mensupları, yani Enver, Talat'la beraber olmamış birisi olmalıdır. Mustafa Kemal ve Enver'le hayatı boyunca kavga etmiş birisi, onun için oradan kurtarıyor, o kırmızıçizgi-den kurtarıyor.

İki, görev verilecek kişi Almanlarla yakın ilişki içinde olmamalı. Mustafa Kemal'in de her görev yaptığı yerde, gerek Gelibolu'da, gerekse Filistin'de hep Alman generallere karşı raporlar yazmış, bundan da sıyırıyor. Üçüncüsü, 1914-15 tehcir olayında karışmamış, tehcir olayına karışmamış olması lazım. Mustafa Kemal'in de böyle işlerle hiçbir ilişkisi yok. Tabi dördüncü olay da, padişaha yakın olması lazım. Gerçekten Mustafa Kemal'le Vahdettin arasında bir ilişki var, çünkü Vahdettin Almanya'ya şehzade olarak gittiği zaman, onun başyaveri olarak dahil olmuştur. Böyle bir ilişkiden dolayı Mustafa Kemal'e bu görev veriliyor.

Şimdi arkadaşlar, bu görev tanımını geniş bir görev tanımıdır. O görev tanımını da yine yanlış biliyoruz tarihimizde. O görev tanımını, evet bu kadar büyük, geniş yetkilere sahip olan bir kumandan, nasıl bu görevleri alabilir? Şu çıktı meydana, o da bu kitapta yine yazdım. Biraz kitabın fazla bugün propagandasını yaptık, ama kusura bakmayın, kitapta onu da yazdım. O görev tanımının Mustafa Kemal'le, o günkü genelkurmay ikinci başkanı Diyarbakırlı Kazım İnanç Paşa beraber yazıyorlar, hiç kimsenin haberi yok, beraber yazıyorlar. O günkü Harbiye Bakanı da bunu imzalamak istemiyor, sadece mührünü veriyor, mührünü basıyorlar.

Yani buralardan komplo teorileri çıkarmamak lazım. İşte bu geniş yetkilerle Mustafa Kemal buraya gelmiştir, kafasında ülkeyi kurtarmak, bağımsızlık savaşını yapmak vardı. Şunu da söylememiz lazım: Mustafa Kemal'i padişah oraya gönderdi. Evet, o iradenin altına padişah imza attı, ama padişah hiçbir zaman git bağımsızlık savaşını yap diye göndermedi, böyle bir şey yok.

Nereden çıkarıyorsun bunu? Canım hem padişah onu buraya bağımsızlık savaşını yapması için göndersin, hem 10 gün

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
COŞKUN'UN
KONUŞMASI

sonra tutuklama emri versin, olur mu böyle bir şey? Bakın Samsun'da, Samsun'a yakışır bir konuşma yapıyor, protokol konuşması değil bu. Biraz da sayın yetkili kişilerin yaptığı cesaretle konuşmadan, ben de cesaret aldım. İşin esası budur.

Bakın Mustafa Kemal, henüz Samsun'dan Havza'ya gitti, Havza'dayken kendisine harbiye nezaretinden yazı geldi, acele dön diye. Çünkü İngiliz Generali Milne, o sırada Samsun'da cirit atıyor İngiliz gizli servisi. Mustafa Kemal'in ne yaptığını hepsi biliyorlar, görüyorlar ve Milne diyor ki, resmen yazı yazıyor, var belgeler. Diyor ki, bu adam ne yapıyor burada, geri çağırın, geri çağırıyorlar. Canım mademki bağımsızlık savaşını yapmak için gönderdi padişah, niye geri çağırıyor ki? Ondan sonra Erzurum'da apoletlerini geri aldılar, 50 gün sonra da idam kararı verildi Mustafa Kemal hakkında. Onun için safsatalarla uğraşmamak lazım, işin esası budur, ama padişah böyle yaptığı için de padişaha da saldıramayız. Padişahın o günkü düşünce sistemi öyle. Diyor ki, ben İstanbul'u bırakırsam imparatorluk çökecek diyor, o da öyle düşünüyor. Mustafa Kemal'de hiç kimsenin düşünmediği gibi düşünüyor, çünkü Mustafa Kemal o gün yaptığı durum değerlendirmesi. Nitekim Nutuk'ta bu durum değerlendirmesi vardır, açık bir şekilde.

Diyor ki, o günkü koşullarda İngilizlerin, beraber olup İngilizlerle, İngilizlerin himayesinde bu işi götürmek isteyenler vardı, Amerikan mandasını isteyenler vardı, üçüncü yol kurtuluş çaresi olarak genel özerklikler isteyenler vardı. Nitekim Ege'de, her tarafta kongreler var. Erzurum Kongresinden önce Anadolu'da 14 tane kongre yapılmış. Bunlar da yerel kurtuluş çareleri. Benim görüşüm diyor, bunların hiçbiri doğru değildi, hiçbiri geçerli değildi, bir tek geçerli yol vardı ya istiklâl, ya ölüm. Onun için bu yola gittim diyor.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim, sevgi ve saygılar sunarım. (Alkışlar)

Av. AHMET GÜREL (Oturum Başkanı)- Sayın Coşkun'a bu akıcı, sürükleyici, heyecanlı anlatımından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Şimdi ikinci konuşmacımıza söz vermeden önce, kısaca onun da özgeçmişinden bahsetmek istiyorum.

Sayın Prof. Dr. Hikmet Öksüz, Karadeniz Teknik Üniversitesinden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesinden "Lozan'da Batı Trakya Sorunu" isimli teziyle yüksek lisans, 1996 yılında "Atatürk dönemi Türkiye'nin Balkan politikası" isimli teziyle de doktora derecesi aldı. Basılmış kitapları ve makaleleri bulunan Sayın Öksüz, halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Dekanlık görevini sürdürmektedir. Buyurun Sayın Öksüz.

Prof. Dr. HİKMET ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı)- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, Sayın Garnizon Komutanım, protokolün çok saygıdeğer üyeleri, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Türk Milletinin tarihte en çok zorlandığı ve en büyük badirelerle karşı karşıya kaldığı süreç, şüphesiz ki geçen yüzyılın başlarında, bu yılların da 1911'den 1921'e kadar geçirmiş olduğu o 10 yıllık dönemdir. Bu süreç içerisinde bir imparatorluk kaybedilmiştir. Üç kıtali imparatorluktan, Anadolu Yarımadasında Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar çekilmek mecburiyetinde kalınmış. Şüphesiz tüm Osmanlı aydını ve asker ve sivil bürokrasisi, imparatorluğu kurtarmak için büyük bir gayretin içerisindeydi. Fakat 30 Ekim 1918'e gelindiğinde, yani Birinci Dünya Savaşının sonunda mütareke imzalandığında, hesapların pek çoğu bozulmuş ve umutların çoğu yitirilmişti.

Bu tarihe kadar iradeyi seniye kavramıyla imparatorluğu yaşatırız diye düşünen kadrolar, artık farklı şeyler düşünmeye başladılar. Çarenin millette olduğu inancı oluşmaya başladı. İradeyi millîye kavramı gelişmeye başladı ve Mustafa Kemal Paşa da Cumhuriyeti giden yolda, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayağını bastığı andan itibaren, bu millî stratejiye uygun hareket tarzı geliştirerek, 29 Ekim 1923'te Türk Milletinin

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

HİKMET
ÖKSÜZ'ÜN
KONUŞMASI

en büyük mutabakat ifadesi olan “*Ne Mutlu Türküm Diyene*” şiarıyla Cumhuriyeti kurmuştur. Temennimiz, umudumuz ve inancımız odur ki, 2023’te, Cumhuriyetimizin 100. yılında da bu büyük mutabakata uygun çağdaş Türkiye’nin geleceğe aydınlık içerisinde bakan Türk Milletinin varlığını katlayarak sürdürmesidir ve Atatürk’ümüzün büyük hedefine uygun çağdaş Türkiye’nin yeniden şahlanışa geçtiği bir dönem olur.

Tabi Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıktığı dönem, biraz önce Sayın Bakanımızın arz ettiği gibi, çok olağanüstü şartların ortaya çıktığı bir dönemdi. İşgal yılları yaşanmaktadır, Karadeniz işgal güçlerinin kontrolü altındadır ve Doğu Karadeniz’de de büyük bir proje, bir Pontus projesi yürütülmeye çalışılmaktadır ki, bu proje İnebolu’dan Batum’a kadar uzanacak, attı merkezi Samsun olacak şekilde bir Pontus devleti kurma projesidir. Bunun arkasında aslında bir devlet olarak faaliyet gösteren, varlığını sürdüren Patrikhane ve onu asırlarca ayakta tutan Hıristiyan batı dünyası yer almaktadır ve onların desteğiyle bu proje sürdürülmektedir.

Dolayısıyla çok olağanüstü bir durum söz konusuydu. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıktığı, oradan milli stratejini adım adım sürdürdüğü süreçte, Türk Milleti şüphesiz ki çok büyük bir moral bozukluğu içerisindeydi. 1911’de vatan olarak görülen Trablusgarp’ı kurtarmaya çalışan, korumaya çalışan kadrolar, 19 Mayıs 1919’da bu sefer Samsun’u, Ankara’yı, Trabzon’u korumak için yola düşmüşler ve o büyük mücadeleyi vermişlerdir.

İradeyi milli kavramından, 23 Nisan 1920’de Ankara’da, hâkimiyeti milliye kavramına uygun bir büyük yapı inşa edilmiştir. Meclisin açılış günü, Meclisin önündeki fotoğrafa dikkatlice bakındığında şu görülecektir ki: Vatan kavramını Trablusgarp’tan beri taşıyan kadro, o müessesenin, o kutlu müessesenin, o gazi kurumun önünde fotoğraf vermektedir. Orada yine yan yanadırlar, omuz omuzadırlar ve şimdi vatan Anadolu’dur ve bu vatani kurtarmak için büyük bir gayretin içerisinde dirler. İşte 19 Mayıs’tan, 23 Nisan 1920’ye kadar geçen süreç içerisinde, Mustafa Kemal Paşa’nın adım adım yürütmüş

olduğu bir milli strateji vardır. bu öncelikli olarak mücadele azmini millete mal etmek ve yeniden bir özgüven yaratarak, o büyük şahlanışı gerçekleştirmek şeklinde özetlenebilir.

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı anda, her şeye rağmen çökmekte olan bir ulusun içerisinde, çökmekte olan bir imparatorluk bünyesinde kahraman bir neslin olduğunu biliyordu ve onun en büyük güvencesi de buydu. Dolayısıyla önce mücadeleyi millete mal etmek ve bu kahramanlık duygusunu, bu inancı harekete geçirip, vatanı işgalden kurtarmak için büyük bir yola girmiş ve her türlü bedeli de ödemeye kendini hazırlamıştır.

Benim konum esasında *"Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı günlerde, Samsun ve çevresindeki durum nedir?"* başlığını taşıyor. Evet, Samsun ve çevresinde durum nedir? Aslında bu soruya verilecek olan cevap, Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak bölgeye gönderildiği kararnamenin içeriğinde de yazılıdır, çünkü bölgede ciddi bir kargaşa vardır. Bu kargaşanın temelinde biraz önce zikrettiğim ve üzerinde biraz daha durmak istediği Pontus meselesi vardır, ama bununla birlikte mütarekenin uygulanmasını isteyen, biraz önce Sayın Bakanımın da arz ettiği gibi, İngilizlerden gelen talepler ve silahların teslimi, bölgedeki Türk mukavemet teşkilatlarının enterne edilmesi meselesi de var.

Böylesi olağanüstü şartlar altında Mustafa Kemal Samsun'a çıkıyor, ama 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirildiği Samsun'da, Mustafa Kemal Paşa'nın yetki alanı çok geniş. Âdeta Anadolu genel valisi, yani sadece askeri yetkiyle gelmemiş, aynı zamanda mülki yetkisi de olan bir kişi. Sadece 3. ve 15. kolorduları yönlendirmek üzere gelmemiş, aynı zamanda bu havalideki vilayetlerin mülki amirlerine de emir verme, onlarla istişare etme, onları yönlendirme yetkisine de sahip ve bunlara eklemli olan diğer Anadolu'daki mülki ve askeri erkânla da istişare yaparak, onlara zaman zaman telkinlerde ve tavsiyelerde bulunabilecek bir donanımla Samsun'a gelmiş, ama Samsun'da İngilizler vardı, Karadeniz'de tüm müttefikler olduğu gibi, aynı zamanda kendi çıkarlarını korumak için 22 parçalık bir donanmayla bölgeye gelen Amerika Birleşik Devletleri vardı.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

HİKMET
ÖKSÜZ'ÜN
KONUŞMASI

Çünkü Amerika Birleşik Devletlerinin de Kafkasya'dan ve Ortadoğu'dan çıkarları çok yüksekti, artı 1820'lerden itibaren Osmanlı coğrafyası üzerinde yürütmüş olduğu misyonerlik faaliyetleri söz konusuydu ki, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sürecindeki Ermeni ve Pontus hareketliliğinin kaynağını da bunlar teşkil etmektedir. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki asayişsizliğin çıkışında, temelinde 1904 yılında kurulan Merzifon Amerikan Koleji ve buradan yetişenler vardı. Bu misyoner teşkilatlarının faaliyetlerini, yardım teşkilatlarının faaliyetlerini gözetmek ve Amerikan ticari aktivitelerine de şekil vermek maksadıyla böyle bir donanmayı da Amiral Bristol'un komutasındaki donanmayı da Amerika Birleşik Devletleri bölgeye gönderiyor.

Peki, bizim askeri gücümüz nedir? 30 Ekim 1918 itibariyle donanmamız İstanbul'da tutulmuş sadece iki küçük gemi Karadeniz'e çıkmış ve devrimi yaşamakta olan, beraberinde iç harbi yaşamakta olan Sovyet Rusya'nın limanlarına, Novorossisk Limanına sığınmıştır, Preveze ve Aydın Reis gambotları oradadır. Yani milli mücadelenin başlangıç aşamasında ve ilerleyen safhalarında, özellikle askeri safhada da bizim elimizde Karadeniz'de bir muharip özellikli donanma yoktu. İlerleyen süreçte el koymalar ve eklemlenmelerle 22 parçaya erişen bir nakliye nitelikli bir donanmamız olacaktır ki, bu da hem doğu cephesinden gelen, hem de Sovyet Rusya'dan gelen yardımların batı cephesine intikalde, Samsun ve İnebolu merkezli çıkış noktalarına sevkiyat yapan gemilerden ibarettir.

Bunun yanında bölgede müttefiklerin askeri gücü ve lojistik desteğine dayanarak faaliyet yürüten 40 tane Pontus çetesi vardır ki, bunun 33 tanesi Samsun ve çevresinde faaliyet sürdürmektedir. Özellikle Bafra civarında, Nebya bölgesinde, dağlarında, ta savaş yıllarında, 1916'da başlayan bir faaliyet vardır ve mütareke sonrasında bu faaliyet, aslında temelleri 1914 Etniki Eterye Cemiyetine, yani faaliyet programının megaloo ideayı andıran o teşkilatın hedeflerine dayanan bir faaliyeti sürdürmekte olan çete hareketi söz konusuydu. Bunlar 30 Ekim 1918 sonrası nihai hedeflerine ulaşmak için, aradıkları fırsatı bulduklarını düşünerek faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tabii ki bunlara karşı mukavemet eden 13 tane de Türk çetesi bulunmakta ve bunlar bölgede vuruşmaktaydılar. Çünkü Rumların amacı, bir yandan müttefiklerin denizden vermiş oldukları lojistik desteğe de bağlı olarak, diğer yandan Amerika Birleşik Devletlerinden ve Rusya'dan getirmiş oldukları göçmenlerle beraber bölgenin nüfus dengesini değiştirip, Wilson ilkelerinin o çoğunluk prensibinden de yararlanarak, Türkleri katliam ve korkutma yöntemleriyle azaltıp, göçe teşvik edip, bölgede çoğunluğu elde etmek ve o ünlü hedeflerine doğru ulaşmak gibi bir çabanın içerisinde idirler.

Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı günlerde bölgede çok ciddi bir asayiş problemi söz konusudur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun sonunun geldiği, artık şark meselesinin son aşamasına da yaklaşıldığını hisseden Rumlar ve onların arkasındaki güçler, bölgedeki çeteleri teşvik ederek, çeteler de böyle bir morali kendilerinde bularak, büyük bir taşkınlık ve azgınlık içerisinde idirler ki, Samsun'da bu çeteler tarafından çıkış yollarının pek çoğu tutulmuştu, şehirde silahla dolaşmakta, şehir yakınlarında yayılım ateşi açılmakta ve bir dehşet havası oluşturulmaktaydı.

Bunların yanında, Rumlar tarafından askeri gösteriler yapılmakta, çetelere silah dağıtılmakta, kiliselere Pontus armaları asılmakta, ilkokul çocuklarına Pontus şarkıları söylettirilerek, bayraklarla sokaklarda dolaştırılmaktadır. Çok şükür ki, bugün bir kez daha şahit olduk ve inşallah kıyamete kadar da buna şahitlik edecektir bu ulus, bugün o armaların Türk Milletinin gözlerinin içine sokula sokula, meydan okurcasına yapıldığı 1919 yıllarındaki Samsun'da, bugün ay yıldızlı al bayrağımız, milli bağımsızlığımızın sembolü, yine çocuklarımızın ellerinde, mülki amirlerimizin önderliğinde Samsun sokaklarında yeniden Ankara'ya doğru, milli hâkimiyet prensibine doğru yola çıktı. (Alkışlar)

1919 şartları böyle değildi ve Türk Milletinin üzerinde bir karabasan çökmeye başlamıştı. Bunu atan ve o büyük özgüveni sağlayan başta Mustafa Kemal Paşa ve onun yiğit kadrosudur. Dolayısıyla onlara minnet borçluyuz ve hepsine rahmet gönderiyoruz.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

HİKMET
ÖKSÜZ'ÜN
KONUŞMASI

Sadece Samsun Merkezde değil elbet, bölgenin diğer noktalarında da, Çarşamba, Terme, Bafra, Havza istikametinde de böyle bir tablo söz konusuydu. Hepimiz biliriz ve biz derslerde öğrencilere özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Milletini nasıl ayağa kaldırdığını öğretirken, bir olgu olarak bu diyalogdan yararlanırsınız. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan ayrılıp Havza'ya doğru yola çıktığı dönemde, Kavak'taki bir çiftçiyle yapmış olduğu sohbet çok önemlidir. İzmir işgal edildi, siz burada tarlanızı sürüyorsunuz, bu duruma ne dersiniz diye *-mealen söylüyorum-* çiftçiye, yaşlı insana Mustafa Kemal Paşa soruyu yönelttiğinde, o yaşlı adamın vermiş olduğu cevap çok manidardır. Bir oğlumu Balkan harbinde, bir oğlumu da Cihan Harbinde kaybettim. Düşman benim şu tarlama gelinceye kadar benim yapacak hiçbir şeyim yok.

Bu bir toplumun üzerine inmiş olan o büyük travmayı yansıtmaktadır, ama böyle bir travmayı yaşamakta olan, böyle bir sıkışıklığın içerisinde olan bir toplumda, Mustafa Kemal Paşa yeniden ayağa kalkma ruhunu canlandırmış ve önce tam bir yıl boyunca yürütmüş olduğu stratejisiyle, mücadeleyi millete mal etmiş ve ondan sonra cepheler kurularak İstiklâl Harbi sürdürülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa Yıldırım orduları grup kumandanlığı görevini bıraktığı 1918 yılı 10 Kasım'ında, bu millete olan inancını içerisinde muhafaza ediyor. Dolayısıyla 6 ay sonra, biraz önce Bakanımızın da belirtmiş olduğu gibi, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı anda, milletin yanında olacağını, onların iradesiyle, onların gücüyle beraber o büyük hedefe doğru yürüyeceğine olan inancını hiç kaybetmemiştir.

Dolayısıyla orada silahları genç subayların nezaretinde iç kesimlere sevk ederken, bir gün Anadolu'da milli mücadelenin başlaması durumunda, milletin topyekun bu mücadeleye omuz vereceği inancını hep içerisinde taşımaktaydı. Dolayısıyla İstanbul'dan Samsun'a doğru gelirken, o Bandırma Vapuruyla yolculuğunu sürdürürken, bu inançtan besleniyor ve Samsun'a ayak bastığı andan itibaren de, milli stratejiyi, vicdanında sakladığı o stratejiyi aşama aşama yerine getirmiş, harekete geçirmiştir.

Aslında benim konumun en güzel özetini, yani 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı anda, bölgedeki durum nedir veya ülkenin genel vaziyeti nedir konusunu, bizzat Mustafa Kemal Paşa açıklıyor. O büyük eserinde, milli mücadelenin en temel eserinde, kaynağında, tarih yapan bir insanın milletine vermiş olduğu bir büyük hesabın ifadesi de olan, Büyük Nutuk'un girişinde bunların hepsi izah ediliyor. Yani 1919'un 19 Mayıs'ında Samsun'a çıktığında vaziyet neydi? Sorusunun cevabı Büyük Nutuk'ta var ve İstanbul'daki padişahın ve hükümetin çaresizliği. İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşına sürükleyen kadroların ülkeyi nasıl terk ettiği, çarenin millette değil, çarenin Londra'da veya Washington'da arandığı bir dönemin yaşandığı. Patrikhaneye beraber tüm dini kurumların yerel uzantılarının, bu büyük millete nasıl kast içerisinde olduklarını ve işgal güçlerinin imparatorluğun dört bir tarafını nasıl çevreleyip işgal ettiklerini ve bunların yerel uzantılarının, Büyük Nutuk'un son sayfasında "*dahili ve harici düşmanlar*" olarak nitelediği kadroların, nasıl bir hareket tarzı benimsemiş olduklarını. Dolayısıyla Samsun'un durumunun ne olduğunu, dolayısıyla ülkenin durumunun ne olduğunu en iyi bunlar izah ediyor.

Zannediyorum ki bizim gelecek kuşaklara tavsiye edecek olduğumuz ve mutlak surette okutmak mecburiyetinde olduğumuz en büyük eser bu olmalı ve Nutuk'u tavsiye etmek gerekir diye düşünüyorum. Ne mutlu ki, o kutlu mücadeleyi veren insanların nesilleriyiz ve bizim yapabilecek olduğumuz en önemli şey de, onlara büyük saygımızı ifade etmek ve ruhları şad olsun demektir. Hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Av. AHMET GÜREL (Oturum Başkanı)- Sayın Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e çok teşekkür ediyoruz. Şimdi sözü Sayın Prof. Dr. İbrahim Tellioglu'na vereceğim. Kısaca bir özgeçmişinden bahsetmek istiyorum. 19 Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ve Genel Türk Tarihi Uzmanı olan Sayın Tellioglu, Fırat Üniversitesinde yüksek lisans, İnönü Üniversitesinde doktora derecelerini aldı. Karadeniz Teknik Üniversitesinde Doçentlik, 19 Mayıs Üniversitesinde Profesörlük unvanını alan Sayın Tellioglu'nun basılmış kitap ve makaleleri vardır.

Buyurun Sayın Tellioglu.

Prof. Dr. İBRAHİM TELLİOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi)- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Sayın Valim, protokolün saygıdeğer üyeleri, saygıdeğer dinleyiciler; ben sizlere Atatürk'ün Samsun günlerini arz etmeye çalışacağım. Zamanın darlığını da hesap ederek, genel hatlarıyla bu meseleyi sizlere özetlemeye çalışacağım.

İlk olarak 19 Mayıs 1919'dan önce, Samsun'da yaşayan insanların gördüğü iki büyük acıdan bahsetmek istiyorum. Bunlardan birincisi, 1916 Rus işgali sırasında Karadeniz bölgesindeki büyük göçün Samsun'a yansımalarıdır. Rus ordusu Rize'den batıya doğru ilerlerken, bütün Karadeniz bölgesinde yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan, eli silah tutmayan 10 binlerce insan, Rus işgaline karşı direnemeyeceğini anladığı için, batıya daha güvenli bölgelere göç etmeye başlamıştı. O dönemdeki uluslararası temsilcilerin tahminlerine göre, bu insanların sayısı 340 bin civarındaydı ve maalesef bu insanlardan 200 bininden fazlası o yolda gerek hastalıklar, gerekse geçirdikleri kazalar sonucu hayatını kaybetti. Bu insanları acıları Samsun şehrini derinden etkiledi. Samsun'a kadar ulaşan bu acılar, Samsun'da yaşayan insanlar hafızasında çok derin izler bıraktı.

İkinci olarak, yüzyıllardır beraber yaşadıkları ve ne Ortodoks'luklarından ne de Rumluklarından herhangi bir zarar gördükleri veya onları Rum ve Ortodoks olmalarından dolayı kendilerinden ayırdıkları komşuları, aynı köyde, aynı mahallede, aynı şehirde yaşadıkları insanların, Yunanistan'daki bağımsızlık hareketinden etkilenerek, Karadeniz bölgesinde de bağımsız bir devlet kurma hayalleri onları büyük bir düş kırıklığına uğrattı.

İşte bu iki sebepten dolayı, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında, Samsun'daki Türk ahalinin morali oldukça düşüktü. Annesi bir meçhule doğru uğurladığı evladının acısına dayanamayıp bayıldığında, o İstanbul'dan ayrılırken büyük bir sevinç içindeydi. Zira 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirildiği haberini aldığı anda, kendisinin ifadesine göre; Harbiye nezaretinden çıkarken heyecandan dudaklarımı ısırığımı

hatırlıyorum diyor. Çünkü onun için çok büyük bir görevdi, çok anlamlı bir görevdi ve hayatının bundan sonraki kısmında onun önünü açabilecek, millete hizmet etmesini sağlayabilecek büyük bir görevdi.

9. Ordu Müfettişi olarak görev tarifi yapılırken ona, bölgedeki karışıklığa son verme görevi tevdi edilmişti. Bu görevin anlamı şuydu: Samsun ve çevresindeki asayişsizliğin sebebi, bölgedeki Rumlar mı, yoksa Türkler mi? Bu sorulara cevap bulması bekleniyordu. Aslında bu cevap biliniyordu Osmanlı hükümeti tarafından, ancak özellikle İngilizlerin bastırmasıyla, o bölgedeki asayişsizliğin Rumların zarar görmeyecek şekilde bastırılması isteniyordu.

İkinci olarak, Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca, silahların toplanması ve tesliminin sağlanması isteniyordu. Üçüncü olarak da, karışıklıkları çıkaran direnişçilerin cezalandırılması talep ediliyordu. Bunun için benden önceki konuşmacıların söylediği gibi, Mustafa Kemal Paşa büyük yetkilerle donatılmıştı. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'daki bütün askeri ve sivil yöneticilere emredebilme yetkisi verilmişti.

Mustafa Kemal Paşa bu yetkilerle İstanbul'dan ayrılıp, Samsun'a doğru yola çıktığında, Samsun'da başka beklentileri olan insanlar vardı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan askerlerinin Samsun'a da çıkacağı umudunu taşıyan insanlar vardı ve mavi beyaz bayraklar taşıyan gemilerin bir an önce Samsun limanına demirlemesi için büyük bir heyecan duyan insanlar vardı. Ancak bir Yunanlı yazarın dediği gibi; bu insanlar boşuna bekliyordu, çünkü Samsun Limanına gele gele çirkin bir ticari vapur gelmişti, içinden ise ülkesinin tarihinin akışını değiştirecek, sert ve kanlı bir savaşı başlatmayı kendine amaç edinmiş bir insan inecekti, yani Mustafa Kemal Paşa.

Mustafa Kemal Paşa ve mahiyetindekiler Samsun'a indiğinde, 19 Mayıs 1919 sabahının saat 08.00'i göstermektedir ve limanda kendilerinin yanaşabileceği tek bir iskele vardı. Samsun açıklarında demirleyen Bandırma Vapuruna doğru hareket eden motorun gelebileceği bu iskele Reji İskelesidir. Çünkü

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

İBRAHİM
TELLİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Ruslar onun dışındaki bütün iskeleleri yakarak, Samsun'a bir mesaj vermişlerdi. Sadece burada, o Reji İskelesi Samsun'da uluslararası güçlerin bir temsilcisi olarak görülen bir iskeledir, sadece onun kalmasına müsaade etmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa mahiyetindekilerle birlikte Bandırma Vapurundan inerek, bu motorla birlikte Samsun'a doğru ilerlerken, bir yandan şehre bakıyor, bir yandan da motoru kullanan *-onun ismi de Mustafa-* motorcuya şöyle bir soru yöneltiyor: Buralarda Rum çeteciler var mı Mustafa diyor. O da, Paşam diyor, şu tepenin hemen arkasında bizim bildiğimiz kadarıyla 750 kadar Rum çetecinin varlığını biliyoruz diyor. Buradan Havza'ya kadar da, her yerde Rum çetecilerle siz karşılaşabilirsiniz diyor. Onun ilk duyduğu söz, aslında Samsun'un manzarasını da, onun Samsun'da karşılaşacağı tablonun da kısa bir özeti gibiydi âdeta.

O yanındakilerle birlikte Samsun'a ayak bastığında, çok düşük düzeyde bir karşılamayla karşılandı. Onu karşılayanlar içerisinde mutasarrıf yoktu, onu karşılayanlar içerisinde belediye başkanı yoktu. Mutasarrıf adına, mutasarrıf vekili de değil, hususi muhasebe müdürü Yanyalı Osman Bey onu karşıladı. Belediye reisi adına da, sadece belediye meclis üyesi Hacı Molla vardı. 15. fırkadan levazım memuru Yaşar Bey, yine 15. fırka yaveri üsteğmen İsmail Hakkı Bey, Samsun polis müdürü Refik Koralan, iskele komiseri Sait efendi ve bunun dışında da şehrin ileri gelenlerinden çeşitli insanlar vardı. Fakat orada halkın yoğun bir kalabalıkla Mustafa Kemal Paşa'yı karşıladığı söylenemez.

Bunun sebebini de, Samsun'da Mıntıkâ Palas otelinde yaptığı görüşmeler sırasında öğreniyor aslında. Halk gelenin kim olduğunun çok farkında değil, ikinci olarak da böyle bir gücü karşılamaktan korkuyor. Çünkü İngilizler ve Rum çeteciler Samsun'daki halkı o kadar sindirmiş ki, onun gelişine karşı çok büyük bir gösteri bile yapamıyorlar.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'da kaldığı 6 gün içerisinde iki önemli iş yapıyor. Birincisi, gerek İstanbul'la, gerekse kendisine bağlı askeri ve mülki erkanla telgraflaşmak suretiyle

haberleşiyor. İkinci olarak da, Samsun'daki önde gelen yetkililerle ve halkla görüşerek, Samsun'daki asayiş durumunu temin etmeye çalışıyor. İlk olarak 19 Mayıs 1919 günü kendisine tahsis edilen Mıntıka Palas otelinde bir süre dinleniyor. Daha sonra hükümet konağına gelerek, burada Mutasarrıf İbrahim Ethem Beyle görüşüyor. Ona kendisinin görev alanına giren birinci soruyu soruyor ve bölgedeki karışıklıkların sebebini izah etmesini istiyor. Ancak İbrahim Ethem Beyden aldığı cevaplar, Mustafa Kemal Paşa'yı çok tatmin etmiyor ve oradaki karışıklıklara son verebilecek veya oradaki karışıklıklarda Türk halkını savunabilecek, Türklerin hakkını savunabilecek bir idareci olamayacağını anlıyor ve onunla görüşmesini çok kısa tutuyor.

Ondan sonra Samsun ileri gelenlerini toplayarak, o bölgenin durumunu bir de orada yaşayan halkın ağzından öğrenmeye çalışıyor. İşte bu görüşmelerinden sonra aynı gün askeri makamları ve belediyeyi ziyaret ediyor. Akşam ise, 15. Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Asım Beyle görüşüyor. Ancak onunla yaptığı görüşmede de hayal kırıklığına uğruyor. Bunun sebebi de, depolardaki Osmanlı Ordusuna ait silahların mekanizmalarını İngilizlere teslim etmiş İngilizlerin talebi üzerine ve bu teslimatı yaparken ne çok ciddi bir şekilde direniş göstermiş, ne de bu durumdan İstanbul'daki yetkilileri ciddi manada haber vermiş. Bu iki sebepten dolayı Kurmay Yarbay Mustafa Asım Beyi görevden alıyor.

Bunun yanı sıra Mutasarrıf İbrahim Ethem Beyi de görevden alıyor ve İstanbul'a çektiği ikinci telgrafı budur. Bu ikisini görevden aldığına dair telgraftır ve onların yerine bu işi layığıyla yapabilecek Hamit Beyin atanması için İstanbul'a bir telgraf çekiyor. Bu arada da bu işleri yürütebilmesi için yanında çok güvendiği arkadaşlarından birisi olan 3. Kolordu Komutanı Refet Beyi vekâleten, hem 15. Fırka Komutanlığına, hem de Mutasarrıflığa atıyor.

Akşam yemeğinden sonra ise, Mustafa Kemal 19 Mayıs'ta ilk gününde, ilçelerden gelen askeri ve mülki erkânla görüşüyor. Onlara özellikle sorduğu bir soru var, bu sorunun cevabını

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

İBRAHİM
TELLİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

almaya çalışıyor. Burada, Samsun'da bir direniş örgütlenmeye çalışılsa, halk acaba buna nasıl bir tepki gösterir, buna nasıl bir katkı sağlar sorusuna cevap aramaya çalışıyor.

Benden önceki sayın konuşmacının, Kavak'taki çiftçiyle özdeşleştirdi o cevap, aslında Samsun'un tamamına şamil durumda. Çünkü burada köylülerle yaptığı konuşmalar sırasında, köylülerin ondan talepleri, işte bizim köyümüze jandarma verin, bizim köyümüzü jandarma korusun gibi tamamen devletten bir şey isteyerek, oradaki Rum çetecilerine karşı koruma talebi var. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde böyle bir şey yok, aksine oradaki halkı içinde buldukları nazik durumu anlatarak, onları bir şekilde mücadeleye çağırmaya çalışıyor ve bundan sonraki çalışmalarının büyük bir kısmı bu faaliyetlerle geçiyor.

O 19 Mayıs 1919 günü Sivas, Van, Trabzon, Ankara, Kastamonu, Elazığ, Diyarbakır İlleri valileriyle, Erzincan Mutasarrıfına ve Erzurum'daki 15. Kolordu, Ankara'daki 20. Kolordu Komutanlıklarına bölgenin asayiş durumuyla ilgili birer telgraf çekiyor. Burada, Samsun'da birkaç gün kalacağını, ülkenin asayişindeki bilgilerle, yüksek görüşlerinizi, varsa eşkıyalığın derece ve sebeplerinin önlenmesi için alınan son tedbirleri istiyor. Böylece elinde bulunan yetkiyi sonuna kadar kullanacağını ve yetki alanındaki bütün askeri ve sivil erkanı bir şekilde harekete geçireceğinin ilk somut göstergesini veriyor.

22 Mayıs 1919 Çarşamba gün çektiği bir telgrafla, aslında nasıl bir güce dayanılarak bölgede mücadele edeceğinin ilk sinyallerini veriyor. Çünkü burada telgraf çektiği kişi, Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve onunla bilhassa ayrıca görüşmek istediğini belirtiyor ve ikinci olarak Samsun'daki İngiliz askeri yetkililer ile Samsun asayiş durumu hakkında konuşuyor. 22 Mayıs'ta ilk kez Samsun'daki yabancı yetkililerle görüşüyor. Bu zamana kadar dikkat ederseniz üç gün boyunca Samsun'daki hem Osmanlı yetkilileriyle hem de halk ile görüşmüş. Onların bakış açısı aslında mesleğini izah etmeye çalışıyor. Şimdi de karşısında o bölgedeki büyük güçlerin temsilcisi olarak İngilizleri almış ve yaptığı görüşmeler

sonucunda İngilizlere, bu bölgedeki asayişsizliğin temel sebebinin Rumların faaliyetleri olduğunu kabul ettiriyor.

Biraz önce ismi geçen **Min**, bunu bir telgrafla İstanbul'a belirtiyor ve Mustafa Kemal Paşa'nın buradaki Rum tecavüzlerinden dolayı, bölgede anarşi çıktığını kendilerine kabul ettirdiğini bildiriyor. Bundan sonra aynı gün İstanbul'a bir telgraf çekiyor. Bu telgrafta çeşitli başlıklar altında memleketin ve Samsun'un durumu hakkında bilgi veriyor. Burada lütfen dikkat buyurunuz, temas ettiği konulara bakınız. Birincisi, görev alanıyla ilgili bir tespit yapıyor. Samsun bölgesi Rumları, siyasi emellerinden vazgeçerlerse asayiş kendiliğinden düzelir. Yani Samsun'daki ayrılıkçı Rumlar, Pontus devleti kurma hayalinden vazgeçerlerse, buradaki siyasi durum da kendiliğinden düzelmış olur.

İkincisi, Türklüğün yabancı yönetime tahammülü yoktur. Yani kendisi o anda manda ve himayeyi kabul etmenin kesinlikle ve kesinlikle mümkün olamayacağını belirtiyor ve Türklüğün böyle bir şeyi kabul edemeyeceğinin altını özellikle çiziyor. Üçüncüsü, Yunanlıların İzmir'de hakkı olamaz, Yunanlılar oradan mutlaka çıkarılacaktır. Bakın, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi Mustafa Kemal Paşa'nın yetki alanında olan bir hadise değildir. Ancak orada başlayan mücadelenin aslında sonunda nerelere ulaşacağını mesajını vermeye çalışıyor.

Son olarak da, millet birlik olup, milli hâkimiyet esasını ve Türklük duygusunu kendisine rehber edinmiştir, bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır. "*Çalışacaktır*" ın altını özellikle çiziyorum, çünkü biraz önce bahsedilen o Kavak'taki çiftçinin bezginliği, biraz önce bahsedilen o Samsun'daki halkın bezginliği, bu çalışmaya hazır değil. İşte Mustafa Kemal'in Samsun'dan başlayarak yarattığı bu büyük devrimin altında yatan, insanlarını bunu yapmaya çalışır hale getirmektir. Bu azmi o insanlara kazandırması, onu bu mücadelede eşsiz yapan şeydir.

Bu aynı zamanda 23 Mayıs 1919'da, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf çekerek, Samsun'a geldiğini, kendisiyle daha sık temasta bulunmak istediğini ve İzmir bölgesine dair alabileceği malumattan kendisini haberdar etmesini

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

İBRAHİM
TELLİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

ister. Kazım Karabekir Paşadan sonra, ikinci olarak Ali Fuat Cebesoy'a telgraf çekerek, onunla da işbirliği yapmak istediğini, sıkça görüşmek istediğini söylüyor. Üçüncü olarak da yanında Refet Bele olduğu için, Mustafa Kemal Paşa bu üç ordunun gücünü ardına alarak bir hareket başlatma isteğinde olduğunu çok açık bir biçimde ortaya koyuyor.

24 Mayıs 1919'da genelkurmay başkanlığına gönderdiği bir yazıda, görev alanındaki üçüncü maddeyle ilgili, istenilenin çok aksine bir düzenleme yapıyor. Orada Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla mevcut silahların dağıtılması isteniyordu. Oysa o *"kolordunun mevcut muhafazası zaruri olduktan başka, icabı hal arttırılmasının gerekeceği malumdur"* diye bir mesaj gönderiyor. Böylece Samsun'daki askeri gücün arttırılması talebinde bulunuyor. Oysa ona verilen emirde, Samsun'daki askeri gücün dağıtılması istenmekteydi, bunun tam aksine bir karar belirtiyor.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'dayken Mıntıka Palas otelinde kalırken, çeşitli defalar suikast teşebbüsüne uğramıştır. Bunlardan birincisinde, Rum çetecileri Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmeyi tasarladıkları anlaşılmıştır. Ancak bu tasarı fiiliyatı geçirilmeden önlenmiştir. İkinci olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Devletine karşı bir kakışmaya girişeceğini düşünen bazı insanların, paşanın hayatına karşı bir suikast içinde bulunduğu söylenmiştir. Ancak bu da hayata geçirilmeden, Mustafa Kemal Paşa Samsun'da 6 gün kaldıktan sonra ayrılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan ayrılırken, Samsun'la ilgili son intibasını şöyle anlatmaktadır: Ben 1919 senesi Mayıs'ı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk ulusunun asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve ruhsal bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk ulusuna güvenerek işe başladım demektedir.

Saygıdeğer dinleyiciler, bugün gördüğüm bayrak yürüyüşünde, onun büyük güven duyduğu Türk ulusunun, bu güvenin gereğini yerine getirdiğine bizzat şahit oldum. Ayakta durabilmek için sıkı sıkı tutunduğu bastonuna sarılarak, korte-

ji ayakta selamlamaya çalışan yaşlı insanlar gördüm. Korteji alkışlarken eli bırakın kızarmayı, artık morarmış hale gelmiş insanlar gördüm. Yürüyemeyen, konuşamayan bebeğini korteje selamlatmak için çırpınan anneler babalar gördüm. Evlerinin camlarından, işyerlerinden korteje bayrak sallayan, el sallayan, selamlayan insanlar gördüm. Bugün şunu anladım ki: Samsun milli mücadele şehri olarak ebediyete kadar anılacaktır, hiçbir simge, hiçbir güç bunun önüne geçemeyecektir. (Alkışlar)

Bugün bir daha anladım ki, bu aziz millet hiçbir yapmacık olmaksızın, büyük bir samimiyetle ilelebet kadar 19 Mayıs Bayramını bütün içtenlikle kutlamaya devam edecektir. Hepinize saygılar sunarım. (Alkışlar)

Av. AHMET GÜREL (Oturum Başkanı)- Biz de Sayın Tellioglu'na çok teşekkür ediyoruz. Özellikle bir teşekkürüm de konuşmacıların süreyi çok güzel kullanmış olmaları yanında, çok doyurucu, aydınlatıcı açıklamalar yapmış olmaları. Umarım Sayın Başkan biz süremizi çok ekonomik kullandık. Bir öneride daha bulunacağım: İkinci oturum 16.30 diye yazıyor burada. Dilerseniz bunu 16.05'te veya 16.00'da başlatalım.

Türkiye Barolar Birliğinin bu etkinliği, 18 Haziran'da Amasya'da, Amasya Tamimiyle ilgili devam edecek. Daha sonra Erzurum Kongresi ve Sivas Kongreleri, o kentin baro başkanlarıyla, yine diyaloglar sağlanarak, oralarda gerçekleştirilecek. Ben her üç konuşmacımıza bizi aydınlattıkları için çok teşekkür ediyorum. Umarım tarih tekerrür etmez, geçmişten ders alarak geleceğimize ışık tutacağını ümit ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

İkinci Oturum

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (Oturum Başkanı)- “*Havza*” başlığını taşıyan ikinci bölümünü açıyorum. Bu oturuma katılacak arkadaşlarımı buraya davet edeceğim. Prof. Dr. Nedim İpek, Prof. Dr. Mehmet Evsile, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Se-merci, buyurunuz efendim. (Alkışlar)

Ben süreyi biraz daha tasarruflu kullanmak adına arka-
daşlarıma hemen söz vereceğim, ama 15’er dakikada konu-
malarını tamamlayacaklar. Ondan sonra eğer katkılarınız ve
sorularınız olursa onları alacağım belli bir süre, ondan sonra
oturumu kapatacağım.

Şimdi ilk konuşmacımız, buradaki sıraya da bağlı kalarak
Prof. Dr. Mehmet Evsile 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. Buyurunuz Sayın
Evsile.

**Prof. Dr. MEHMET EVSİLE (19 Mayıs Üniversitesi Eğitim
Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)-** Te-
şekkür ediyorum Sayın Başkana. Konuşmalarımızın süresinin
15 dakikayla sınırlandırılması dolayısıyla, çok fazla ayrıntıya
girmeden, genel hatlarıyla konumuzu takdim edeceğiz.

Ben genelde konunun arşiv belgelerine yansımalarını takip
ederek, arz etmek istiyorum. Konu başlığında ifade edildiği şe-
kilde, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’dan ayrılışından önce,
Samsun’a gelişini de görmek lazım. Gerçi birinci oturumda
arkadaşlarımız bu konuyla ilgili bilgiler verdiler, ancak belli
noktalarda buralardan başlayıp, daha sonraki bölümlere doğ-
ru gitmeyi düşünüyorum.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET
EVSİLE'NİN
KONUŞMASI

Bu konuyla ilgili ilk belge, 22 Nisan 1919 tarihli bir iradeyi seniye. Mülga Yıldırım Grup Kumandanı Mir Liva Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Kıta Altı Müfettişliğine tayin edilmiştir. İşbu iradeyi seniyenin uygulamasına harbiye nezareti memurdur deyip, altında harbiye nazırı, sadrazam ve padişahın imzasının bulunduğu iradeyi seniye ile 22 Nisan 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği görevine atanmasıyla ilgili prosedürlerin tamamlanmış olduğu anlaşılıyor.

Bundan sonra harbiye nezaretinden sadaret makamına yazılmış bir yazıyla, Mustafa Kemal'in sorumluluk sahası ile ilgili düzenlemeler yapılmış. 9. Ordu Müfettişliğine tayin edilmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın emri altında bulunacak olan 3. ve 15. Kolordular mıntikasını ihtiva eden Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle, Samsun sancağı mülki memurları da, Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icra edeceklerdir şeklinde, 30 Nisan tarihli bir rapor hazırlanmış.

Bundan sonra 7 Mayıs 1919 tarihinde, 9. Ordu Müfettişliğine verilecek talimat hazırlanarak Atatürk'ün şahsına tebliğ edilmiş. Buradaki dikkat çeken hususlar şöyle: Müfettişliğin görevi yalnız askeri olmayıp, aynı zamanda mülkidir. Yani Mustafa Kemal Paşa sadece müfettişlik sorumluluk bölgesindeki komutanlara emir vermekle kalmayacak, aynı zamanda bu bölge içerisinde ve bölgeye komşu olan diğer vilayet ve mutasarrıflıklara, valilik ve kaymakamlıklara da gerekli talimatı verecektir. Bu komutanlıklar valilik ve mutasarrıflıklar da Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği emir ve talimatları uygulayacaklardır.

Üç noktada toplanmış olduğu görülüyor: Bir, bölgesinde iç güvenlik ve istikrarın sağlanması; iki, bölgede öteden beri varlığı iddia edilen silah ve cephanenin toplanarak depolarda muhafaza altına alınması; üç, muhtelif mahallerde birtakım şuralar olduğu ve bunların asker topladıkları bilindiği için, bunların dağıtılması. 7 Mayıs 1919 tarihli 9. Ordu Müfettişliğine Harbiye Nezareti tarafından verilmiş olan talimatın içeriği bu şekilde.

Bu talimatın Bakanlar Kurulunca görüşülüp, uygun bulunduğu anlaşılıyor, 18 Mayıs 1919 tarihli bir belgede. Babıali'den, yani Başbakanlıktan Harbiye Nezaretine gönderilmiş olan bu

yazıda, 9. Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa'nın görevi ve yetkilerine dair talimat içindekilerin, Meclis .....08.41 uygun görüldüğü Harbiye Nezaretine bildirilmiştir. Sadrazam vekilinin adına Müsteşar Rifat imzasıyla gönderilmiş.

Bir taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği görevine atanmasıyla ilgili bu prosedür yürürken, bir taraftan da Mustafa Kemal Paşa'nın daha Samsun'a gelmeden önce sorumluluk sahasında yapacağı görevle ilgili araştırmalar içerisinde girdiğini görüyoruz. Nitekim 6 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine bir yazı göndererek, 9. Ordu Müfettişliği muntikasındaki, müstakil livalardaki jandarma kuvvetlerinin bulunduğu yerlerin krokisinin İçişleri Bakanlığından alınarak, kendisine gönderilmesini rica etmiş.

Bundan bir hafta kadar sonra, 12 Mayıs 1919 tarihinde Sivas vilayetine ve Canik Müstakil Mutasarrıflığına bir yazı göndererek, bazı isteklerde bulunmuş. Bunlar şöyle: Bir, vilayet ve müstakil liva bölgesinde faaliyet halinde bulunan eşkiya çetelerinin hangilerinin İslam ve Gürcü, Rum, Ermeni oldukları, miktarları ve suç işledikleri yerler nelerdir? Liderlerinin isimleri nedir, hangi silahlarla donanmışlardır ve ne zamandan beri suç işlemektedirler? Bunların hepsi ülke içinde mi kurulmuştur, yoksa kısmen dışarıdan mı gelmişlerdir? İki, bu suçlar siyasi amaçlarla mı işlenmiştir, yoksa soygunculuk, yol kesme gibi şahsi amaçlarla mı yapılmıştır? Sorularıyla bölgedeki asayişsizlik durumunun sebeplerini öğrenmeye çalıştığı anlaşılıyor.

Bundan bir gün sonra, 13 Mayıs 1919 tarihli bir yazı ile Harbiye Nezaretine müracaat ederek, artık yol hazırlıklarının tamamlandığını, müfettişlik karargâhının üç aylık tahsisatının bir defada verilmesi, ayrıca olağanüstü masraflar için bir miktar para ile iki binek otomobil verilmesi. Bu hazırlıklar tamamlandıktan üç gün sonra hareket edileceği bildirilmiştir.

9. Ordu Müfettişliğinin kesin karargâhı belli olmadığı, seferi karargâh uygulaması yapıldığı için, üç aylık maaşların bir defada ödenmesi gibi isteklerin gerekçesi ifade edilebilir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a indiği anda, Mustafa Kemal Paşa'nın

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET
EVSİLE'NİN
KONUŞMASI

İçişleri Bakanlığına göndermiş olduğu bir telgraf metni var. Bugün öğleden evvel saat 08.00'de Samsun'a ulaştım ve görevime başladım. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ulaştığı bilgisi, Mutasarrıf Ethem imzalı bir telgraflara İçişleri Bakanlığına bildirilmiş. 9. Ordu Kıta Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, bugün Samsun'a ulaşarak, hakkında lazım gelen ihtirama ve karşılama merasimi ifa edilmiştir şeklinde bir telgraf metnini görüyoruz.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da bulunduğu süre içerisinde birinci oturumdaki arkadaşlarımızın bahsettiği faaliyetlerinden farklı olarak, onları tekrar etmemek için farklı olan olayları seçtim. Burada Sadrazamlık makamına göndermiş olduğu bir rapor var, 23 Mayıs 1919 tarihinde. Raporun içeriği şöyle: Bir albay ve iki yüzbaşidan ibaret Rus araştırma heyetiyle, **Craffon** isimindeki bir İngiliz subayın, Trabzon'daki askeri ve mülki park ve ambarların tamamını gezerek, Rus gönüllü ordusunun ihtiyaçları için birçok malzeme, eşya ve şeker gibi gıda maddeleri, inşaat malzemesi, otomobil ve lastik talebinde bulunmuşlardır.

Kendilerine İstanbul'dan emir alınmadan bir şey yapılamayacağı cevabı verilmişse de, İngiliz yüzbaşı konunun İstanbul'a yazıldığı bildirmiş ve hiçbir malzemenin depolardan çıkarılmamasını talep etmiştir. Bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın bu raporuna Sadrazam Damat Ferit imzalı karşılık gelmiş, "9. Ordu Kıta Altı Müfettişi Mir Liva Mustafa Kemal Paşa'ya" diye başlayan yazının ilerleyen bölümlerinde, Rus araştırma heyetiyle İngiliz subay tarafından istenildiği beyan edilen eşya ve malzeme vaktiyle Ruslardan ganimet olarak alınmış ise teslim edilebilir. Gıda maddeleri bölgedeki askeri birliklerin ve mahalli halkın ihtiyacı olduğu, bunların teslimi, ordu ve ahalinin aç kalması sonucunu doğuracağı için verilmemesi uygundur. Eğer ısrar edecek olurlarsa, bu konuda Osmanlı Hükümetiyle ihtilaf devletleri hükümetleri arasında müzakerelerin devam ettiği bildirilerek, bu müzakerelerin sonucunun beklenmesi yolunda cevap verilmesi hakkında Bakanlar Kurulu kararı kendisine bildirilmiş.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da bulunduğu süre içerisinde ilgilendiği diğer bir konu, vekâleten yönetilmekte olan Sivas'a

asaleten bir valinin atanması konusunda İçişleri Bakanlığına göndermiş olduğu bir telgraftır. *“Pek mühim olan bu zamanda, Sivas vilayetinin vekâletle idaresinden sıkıntılar oluşmaktadır, asaleten tayin edilen vali kim ise, süratle görevinin başına gelmesinin sağlanmasını arz eylerim”* şeklindeki yazısına, aynı gün verilen cevapta; yeni vali iki güne kadar hareket edecektir. Eski Kastamonu Valisi Reşit Paşa’dır, muktedir faal ve afiftir gibi, biz Mustafa Kemal Paşa’nın 1917 yılında Diyarbakır’da 2. Ordu Komutanı olarak görev yaptığı sıralarda da Diyarbakır Valisi, Urfa Mutasarrıfı gibi mülki amirlerin vekâleten yönetilmeleri yerine, asaleten atamaların yapılması konusunda, o zaman İçişleri Bakanlığıyla da buna benzer şekilde temasa geçmiş olduğunu biliyoruz.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Atatürk’ün Samsun’a çıktığı tarihe kadar Musul İngilizler, Antalya ve çevresi İtalyanlar, Adana, Antep, Maraş ve Urfa önce İngilizler, daha sonra Fransızlar ve İzmir başta olmak üzere bütün Batı Anadolu bölgesi Yunanlılar tarafından işgal altına alınmıştır. Yine Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra Amasya Tamiminin yayınlanmasına kadar, İstanbul’da Ahmet İzzet Paşa, I. ve II. Tevfik Paşa, I. ve II. Damat Ferit Paşa kabineleri olmak üzere toplam 5 hükümet işbaşına geçmiştir.

İşte ülke topraklarının önemli bir kısmının işgal edildiği ve İstanbul’da siyasal istikrarın bulunmadığı bir dönemde Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun’a çıkmıştır. Ülkedeki genel istikrarsızlığa paralel olarak, özellikle Karadeniz bölgesinde bir de güvenlik sorunu bulunmaktaydı ve Mustafa Kemal Paşa’nın görevi, bölgedeki güvenliği sağlamak, yöredeki silah ve cephanenin İstanbul’a gönderilmesini sağlamak, ayrıca bazı örgütlerin asker toplamasını önleyerek bunları kapatmaktı.

Mustafa Kemal Paşa, ordu müfettişliği talimatına genelkurmay başkanlığındaki arkadaşları vasıtasıyla, daha geniş yetkiler ilave ettirmişti. Bölgedeki güvenlik sorununun kökü, daha Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar gitmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı arşivinden aldığımız belgelerde bazı bilgiler yer almaktadır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET
EVSİLE'NİN
KONUŞMASI

11 Mayıs 1917 tarihinde Giresun Kaymakamlığından, Trabzon vilayeti kanalıyla, 3. Ordu Komutanlığına gönderilen bir yazıda, bölgedeki Rum Vasil çetesinin faaliyetleri hakkında şu bilgiler verilmiştir: 2 Mayıs 1917 tarihinde kendilerini izleyen müfrezenin önünden kaçarak, Çambaşı, Mesudiye, Koyulhisar kazalarının sınırlarının birleştiği yerdeki bir Rum köyüne girmişlerdir. Birkaç saat sonra takip müfrezesiyle şakiler arasında silahlı çatışma başlamış ve şakilerden ikisi yaralanmıştır. Ertesi gün bölge halkının yardımıyla tekrar Karahisar'ın Kırık nahiyesine doğru kaçtıkları anlaşılmıştır.

Maden Köyü halkı, şakileri iâşe etmiş, yaralılarına at vermiş, köy halkından Yorgi oğlu Nicola ile bir kılavuz çeteye yardım ettikleri için tutuklanmışlar ve çetenin bu hareketi sona erdirilmiştir. Ancak Ordu, Giresun, Mesudiye, Koyulhisar kazaları sınırları civarında bulunan Kavurk Bükü, Kavaklıca, Araşar, Açış, Madenalan, Sinanlı, Oluklu, Dargınca köylerinin bu gibi çetelere yardımcı olmaları, sahilden Koyulhisar istikametine sevk edilmiş olan Rumların, yayla zamanı olması ve yolların ulaşımına açık bulunması, dolayısıyla adı geçen bölgeye gelip, eşkıyalık faaliyetlerine devam etme ihtimaline karşı gereken önlemlerin alınması istenmiştir.

Bu çetenin izlenmesi faaliyetlerine Sivas Valiliği de katılmış ve Trabzon Valiliğine, kendi sorumluluk bölgesindeki durum hakkında bilgi vermiştir. Sivas Jandarma Alay Komutanlığından bir birliğin adı geçen çeteyi izlediği, ancak Akköy, Keşap üzerinden Giresun istikametine giderek, Sivas Valiliği sorumluluk sahasından çıktığı anlaşılmaktadır. Çetenin daha sonra Bulancak'ta bir süre beklediği, buradan kayıtlarla denize açılarak firar ettiği görülmektedir. Rum Vasil çetesinin ele geçirilmesi için 3. Ordu Komutanlığı, Trabzon Valiliği, Giresun Sahil Mıntıka Komutanlığı, 2. Kafkas Komutanlığı ve 3. Ordu Menzil Müfettişliği arasında yazışmalar yapılmış ise de, kesin bir sonuç alınmadığı belgelerden anlaşılmaktadır.

Güvenlik konusu bu defa da Mustafa Kemal Paşa'nın gündemindedir ve 25 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan göndermiş olduğu bir raporda, bu konuda şu bilgiler verilmiştir: Seferberliğin başlangıcında Liva dahilinde, özellikle asker ka-

çaklarından ve Müslüman, Rum, Ermeni gibi unsurlardan ayrı ayrı oluşan birtakım çeteler, adi hırsızlıkla, ara sıra da öldürmelerle meşgul olmuşlar. Rum ve Ermeni sürgünü esnasında, bu unsurlardan ortaya çıkan bazı çeteler ise, siyasi bir hüviyet kazanmıştır.

Rusların istilası başlayınca, memleket içinde karışıklık meydana getirmek için, Ruslar tarafından da teşvik edilmiş ve denizden desteklenmişlerdir. Rusların yenilgisinden, ateşkese varıncaya kadar olaylar ve eşkıyalık devam etmiştir. Bugün Liva dâhilinde Ünye çevresinde bir-iki Ermeni çetesinden başka, Ermeni çeteleri yok denecek kadar az ve faaliyetleri hissedilmeyecek derecede etkisizdir. Ateşkeden sonra bütün Rumlar, Yunanlılık milli emelleriyle her tarafta şımardıkları gibi, bu bölgede Pontus hükümetinin kurulması gibi bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında tamamen siyasi bir hüviyet kazanmışlardır.

Liva dahilinde ezici çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar da, ürkek bir vaziyette, mal ve geleceklerinin hukukundan, kötü olaylar karşısında kırılmaktan endişe duyuyorlar. Bura geldiğimi haber alan köylüler, bizzat gözyaşları içinde başvurarak durumlarını arz etmekte ve bunlardan bazıları, kendilerine saldıran Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten kaçınmaktadırlar. Bu durumun getirdiği bütün tedbirlere başvurulmuştur.

5 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın bölgenin asayişiyile ilgili gönderdiği ikinci bir raporda ise: Rumlar nispeten derecedeki azınlıklarına rağmen, Sivas vilayetinin Amasya ve Tokat sancaklarında da aynı Canik Livasında olduğu gibi çetecilik ve siyasi amaçlı örgütler kurup, faaliyet gösteriyorlar. Bugün özellikle Canik'le sınırlı olması sebebiyle Amasya Livası sınırları içinde 21 Rum çetesi görülmektedir. Bunların liderleri, faaliyet gösterdikleri yerler ve çıkardıkları en son olaylar kayıtlara geçmiştir.

Tokat Livasında da dikkat çekici olmak üzere Canik Livası hududunda, Amasya'nın Ladik İlçesi doğusunda, Erbaa İlçesinde, kısmen de Niksar'da avenesini kuvvetli 5 Rum çetesi var-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET
EVSİLE'NİN
KONUŞMASI

dır. Hıristiyan azınlıkları şımartıp, çılgınca hareketlere yönelen Rum ve Ermeni kundakçıları, güvenliği yabancılara karşı bozuk göstermek için, işgal ve müdahaleyi davet etmek, özellikle yabancı subayların bulunduğu yerlerde hükümetle hiç temas etmeyerek, doğruca yabancılara müracaat etmek suretiyle Müslümanlar aleyhine olaylar çıkartılması gibi tutum ve davranışlarını sürdürüyorlar dedikten sonra. 7 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği bir telgraf metninde ise, Harbiye Nezaretine gönderdiği bir telgrafta, alınan tedbirlerle Samsun'da asayişin sağlandığını, şimdi Amasya ile ilgileneneğini yazmıştır.

Bu arada 25 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'da kaldığı son günde veya Samsun'dan ayrılırken, İçişleri Bakanlığına gönderdiği bir şifreli telgrafta; Merzifon, Amasya ve Havza'daki bazı şikâyetlere konu olan bölgede bizzat araştırma yapmak ve gereken tedbirleri almak üzere karargâhımı geçici olarak yarın Havza'ya nakledeceğimi, fakat haberleşmenin güvenliği için adresin şimdilik yine Samsun olacağını arz ederim demiştir ve Samsun'dan Atatürk'ün göndermiş olduğu son metin bu olmuştur.

Havza konusu diğer bir çalışmanın konusu olduğu için, ben bildirimi burada tamamlıyorum. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (Oturum Başkanı)- Mehmet Evsile'ye teşekkür ediyoruz. Şimdi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Semerci, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. Söz onundur, buyurun.

AHMET
SEMERCİ'NİN
TEBLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. AHMET SEMERCİ (Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi) Mustafa Kemal Paşa'nın Havzadaki Faaliyetleri: Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918 'de Mondros Ateşkes imzaladı.

Mütarekeden sonra İtilaf Devletleri; İngiltere, Fransa, İtalya Türkiye'yi yer yer işgal ettiler. Azınlıkların Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini desteklediler.

Mondros Mütarekesinden sonra, İtilaf Devletleri, Samsun ve çevresindeki Rum ahali arasında Pontus Hükümeti kurul-

masını teşvik ettiler. Samsun çevresindeki asayişsizlik nedeni ile İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, ile Fransız Yüksek Komiseri Amet 1918 Kasım sonlarında Müslüman ahalinin, Hıristiyanları öldürmek için silahlandırdıklarını Osmanlı Hükümetine şikayet ettiler. Sonuçta Osmanlı Hükümeti Samsun ve çevresinde asayişin düzeltilmesi için Mustafa Kemal Paşa'yı, 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişi olarak bu bölgeye gönderdi. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın asıl amacı Milli Mücadeleyi başlatmak idi. 19 Mayıs 1919'da kendisi dahil 19 kişilik karargahı ile Samsun'a çıktı. 25 Mayıs 1919 tarihine kadar Samsun'da kaldı. "25 Mayıs Pazar günü öğleden sonra Havza'ya geldiler. Mesudiye Otelı civarında Kaymakam Fahri Bey, Belediye Başkanı İbrahim Bey, Kasabanın aydınları ve ileri gelenleri, ile bir kıt'a asker karşılaşmıştır." Törenden sonra önceden hazırlanmış olan, Ali Osman Ağazadelerin Konağına giderek, "akşamı burada geçirdikten sonra Mesudiye Oteline gittiler."

Mustafa Kemal Paşa'yı, 26 Mayıs 1919'da Belediye Reisi İbrahim Efendinin de aralarında bulunduğu 7 kişilik bir heyet ziyaret etti. Memleket hakkında görüşmeler oldu. Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatının kurulmasını ve halkın silahlanmasını istedi. "Milletin şerefi, haysiyeti, özgürlüğü, bağımsızlığı tehlikeye düşmüştür." dedi.

27 Mayıs - 1919

Mustafa Kemal Paşa'yı İngiliz Denetim Subayı Solter ziyaret etti. Azınlıkların can güvenliği olmadığını ifade etti. Mustafa Kemal Paşa, "Türlere yapılan katliamlardan bahsederek bu güne kadar bunlara karşı ne yaptıklarını sordu". Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine aynı gün Havza Kaymakamlığından telgrafla bilgi istemiştir.

28 Mayıs - 1919

"Havzalılar okul binasında olağanüstü bir toplantı yaptılar. Sonra Belediye Başkanı İbrahim Efendinin evinde toplanarak, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetini teşkil ettiler. Başkanlığına Mahmut Ağaoğlu Bayram Efendiyi getirdiler". 28-29 Mayıs gecesi kurulan cemiyeti ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiler.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
TEBLİĞİ

Mustafa Kemal Paşa bunun her yere bildirilmesini buna belediyelerin aracılık etmesini istedi.

Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs - 12 Haziran tarihine kadar Havza'da kaldığı süre içerisinde "Milli Teşkilatları kurulması gerektiğini tamamen bütün kumandanlara rüesa'yı memurini mülkiye'ye tebliğ etti."

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'den sonra, Manisa ve Aydın'ın işgali ve yapılan zulümler hakkında milletin aydınlatılmadığını söylüyordu. Milleti uyarıp harekete geçirmek lazımdır. diyordu.

Bu amaçla kaleme aldığı 28 Mayıs 1919 tarihli tamimi " Vali ve bağımsız Mutasarrıflıklara, Erzurum'da On beşinci Kolordu Ankara'da yirminci Kolordu ve Diyarbakır'da on üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliğine" tamamen tebligatta bulundu.

Tamimde: "İzmir ve bunun arkasından, Aydın ve Manisa'nın işgali yurt bütünlüğümüzün korunması için milletçe gösterilen tepkinin daha canlı ve yürekli olması gerekir. Yaşayışımız da ve milli bağımsızlığımızda gedikler açan işgal ve ilhak gibi olaylar bütün millete kan ağlatmaktadır. İztiraplar dindirilemiyor. Sindirilmesi ve katlanması mümkün olmayan bu duruma derhal son verilmesinin bütün medeni milletlerle büyük devletlerin adalet ve nüfuzundan sabırsızlıkla beklendiğini göstermek amacıyla önümüzdeki hafta için çeşitli illere göre, Pazartesi başlayıp Çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak, milli gösteride bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar yaygınlaştırılması, bütün büyük devletlerin temsilcileriyle, Babıâli'ye etkileyici telgraflar çekilmesi, yabancıların bulunduğu yerlerde, yabancılar da etki altına alınmakla birlikte düzenlenen milli gösterilerde terbiye ve ağırbaşlılığın titizlikle korunması, Hıristiyan halka karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavır ve davranışlardan sakınılması zaruridir. Yüksek şahsiyetinizin bu konularda duyarlı ve etkili bulunmaları dolayısıyla işin idare edileceğine ve başarıya ulaşacağına bendenizin tam bir güveni vardır. Sonuçtan haberdar buyurulmasını arz ederim." diyordu.

Mustafa Kemal Paşa ayrıca Diyarbakır'da İngilizlerin tesiriyle ortaya çıkan bölücülük olaylarına karşı yetkilileri uyarmış

ayrıca bu konuda Genelkurmay Başkanlığına (Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyasetine) 29 Mayıs 1919 tarihli şifre telgrafında : “ Bağımsız Kürdistan çalışma ve düşüncesini takip eden Diyarbakır Kürt kulübü ile, hükümet taraftarı olan diğer kulüpler arasındaki nefretin arttığını araştırma ile öğrendiğini”, “Kürtlere ve Kürdistan üzerinde etkisi olan.....Kürt ümerası (Beyleri) ndan meşhur kişilere, res’ en (doğrudan doğruya) ve Kolordu vasıtasıyla telgraflar yazarak, devletin esas durumu ve kendilerine kabul etmeleri gereken durum ve duruş hakkında gereği gibi beyanat ve etkili öğütlerde bulunduğunu” bildiriyor ..... . “ İngilizlerce bağımsız Kürdistan için hangi bölgelerin kıymet ve değeri artmaktadır.” diyordu.

30 Mayıs 1919 Cuma günü Havza’da Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile dini bir merasim yapılması bu vesile ile de halka silahlanmak lüzumunun üstü kapalı anlatılması uygun bulunarak köylere kadar haber gönderildi. İzmir faciası kurbanlarının canlarına armağan edilecek bir mevlit merasimine çok lüzum vardı. O gün Havza çok kalabalık idi. Cuma’dan sonra mevlüt okundu. Mevlütten sonra bir hocanın halka dini bir hitabede bulunması bu vesileyle halka silahlanmak lüzumu ve mecburiyetinin açıkça anlatılması program gereği idi. Fakat Cuma namazından sonra konuşması düşünülen ve bu amaçla haber gönderildiği halde gelemeyen Girem köyü imamı Merzifonlu Hacı Bayramoğlu Sıtkı hoca kendisine geç haber verildiği için gelememişti.

Havza’da ilk mitingin yapıldığı yer otelle belediye arasındaki sahadır.

Hocanın gelmemesi üzerine, miting tertibi için görevlendirilen Fuat Bey’in konuşmasına karar verildi. Fuat Bey konuşmasında her Müslümanın her ne mukabilinde olursa olsun silahlanmaya mecbur olduğunu memleketin tehlikeli günler geçirdiğini, buna karşılık vermek, düşman çizmeleri altında ölmek lazım geldiğini, İzmir’den sonra Samsun ve Havza’nın bu felakete uğraması muhtemel olduğunu söylemiş, hitabetin ardından meydanda bizzat bulunanlara din ve namus ve nikâhları üzerine ahdi misak (sözleşme) yaptırılmıştır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
TEBLİĞİ

1 Haziran -1919

Mustafa Kemal Paşa, 01.06.1919 tarihinde vilayetlere, mutasarrıflıklara, 15. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği tamimde (Genelge) 27.05.1919 tarihli Türkiye -Havas - Reuter ajansın haberine göre: Padişah Yıldız Sarayında topladığı Saltanat Şurasında bütün üyelerin fikri Türkiye'nin ülke bütünlüğünü korumak şartıyla büyük devletlerden birinin yardımını sağlama merkezindedir. 27.05.1919 tarihli İstanbul gazeteleri ise Saltanat Şurası konuşmalarında söz alan 25 kişiden birisinin İngiliz himayesini teklif ettiğini, diğerlerinin tamamı ise tam istiklâl ve millet şurasının teşkilini istediklerini yazdığını, aradaki tezadı Osmanlı Hükümetinden sormaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, ayrıca bu haberle ilgili olarak Sadrazam Damat Ferid Paşa'ya çektiği telgrafta milletin milli istiklâlini korumaya kararlı olduğunu doğabilecek bütün kötü sonuçlara karşı her türlü fedakârlığı göze aldığını ve milli vicdanı temsil etmeyen haberlerin endişe verici tepkiler yarattığını bildirmiştir.

3 Haziran - 1919

Paris'te toplanacak bir konferansta Osmanlı Devleti'nin hukukunun düşünüldüğünü bildiren resmi tebliğ ve ajans yayınları üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Kolordu, Valilik ve Mutasarrıflıklara gönderdiği, 03.06.1919 tarihli telgrafında: "Sadrazam (Damat Ferit) Paşa'nın konferansta Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak için büyük çaba gösterecekleri doğaldır. Ancak, milletçe kesin olarak savunulması istenilen ve gerekli görülen haklar özellikle iki noktada önem kazanır. Birincisi, kesin olarak devlet ve milletin tam bağımsızlığı; ikincisi de yurdun temel birimlerinde çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir.

Bu konuda, Paris'e gitmeye hazırlanan kurulun görüşü ile millet vicdanının kesin isteği arasında tam bir uygunluk gerekir. Böyle olmazsa millet, çok güç durumda ve düzeltilmez olupbitiler karşısında kalabilir. Bu kaygıyı doğuran nedenler şunlardır: Sadrazam Paşa Hazretleri, duyduğumuz demecinde bir Ermeni özerkliği ilkesini kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun sınırını bildirmedi. Bundan, doğu illeri halkı elbette üzüntü duydu ve

durumun açıklanmasını istemek zorunda kaldı. Toplanmış olan Saltanat Şurası'nda da, hemen bütün üyeler, milli bağımsızlığın korunmasını ve milletin alnyazısının bir milli kurultay eline bırakılmasını istemelerine karşın, yalnız hükümetin dayandığı ve İtilaf ve Hürriyet Fırkası adına, başkanı Sadık Bey İngiltere'nin koruyuculuğunu istemeyi yazılı olarak önerdi. Geniş bir Ermenistan özerkliği ve devletin bir yabancı devlet koruyuculuğunu kabul konularında milli istekle bugünkü hükümetin görüşü arasında uygunluk olmadığı görülüyor. Sadrazam Paşa.....ile yanında gidecek kurulun, millet haklarını savunmada uyacakları ilkeler ve program milletçe bilinmedikçe, yukarıda bilgilerine sunulan noktalarda kaygılanmaktan geri durulamaz. Bundan dolayı, illerdeki ve illere bağlı yerlerdeki Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak derneklerinin temsilci kurullarınca ve bu derneklerin kuruluşları tamamlanamayan yerlerde de belediye kurullarınca Sadrazam'a ....ve doğrudan doğruya Padişah'a ... tel yazılarıyla başvurularak milli tam bağımsızlığın dokunulmazlığı ve millet çoğunluğu haklarının korunması ilkesinin milletin temel koşulu olduğu bildirilmeli ve gidecek kurulun buna göre savunma ilkelerini millete resmi olarak ve açıkça duyurması istenmelidir" diyordu.

İstanbul ve Anadolu Mitinglerinin Tepkileri Mustafa Kemal Paşanın Geri Çağırılması

İstanbul mitingleri sonucu İtilaf Devletleri 28 Mayıs günü "67 Türk Devlet adamını Malta'ya" sürdüler. Anadolu mitingleri sonucu ise "Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağırılması olmuştur. "Bu geri çağırılıştaki....., 26 Mayıs 1919 "Saltanat Şurası "nda İngiliz mandasının istenmesine karar verildiğinin ajansla memleket içine yayılması üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Haziran1919' da, Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı ikaz etmesinin, Paris Barış Konferansı'na gidecek Damat Ferit'in, konferansta : Tam İstiklâl ve vatanın bazı asli kısımlarında çokluğun azlığa feda edilmemesi davasını savunması için Anadolu'nun bütün milli teşkilâtı tarafından sadrazama ve doğrudan doğruya padişaha telgraflar çekilmesi yolunda, 3 Haziran 1919'da Anadolu'daki sivil ve ordu makamlarına talimat vermiş olması da şüphesiz etkili olmuştur."

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
TEBLİĞİ

6 Haziran 1919 Karadeniz Ordu Başkumandanı General Milne, Harbiye Nezaretinden, “ Kemal Paşa ve maiyeti erkanı'nın derhal İstanbul'a” dönmesi için emir verilmesini istemektedir.

Ayrıca İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 8 Haziran 1919 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezaretine gönderdiği 1994 nolu nota da Samsun Sancağında endişe verici olayların sorumlusu olarak Mustafa Kemal Paşa'yı gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu gelişmeler üzerine Milne'nin 6 Haziran 1919 tarihli notasına (Erkân-ı Harbiye Reisi) Cevat ve İkinci Başkan Kâzım Paşaların 8 Haziran 1919'da Milne'nin notasına verdikleri cevapta: “Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Kıtaat-ı Müfettişliğine İngiltere'nin Babalı'ye verdiği nota olmuştur.” diyorlardı.

8 Haziran 1919'da Şevket Turgut Paşa Meclis-i Vükelâ kararına uyararak, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta: “ Maiyet-i Aliyelerindeki istimbotlarından biriyle buraya (İstanbul) teşrifiniz rica olunur.” diyordu.

Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti'nin 8 Haziran 1919 tarihli telgrafına 11 Haziran 1919 tarihinde verdiği cevapta hareketinin “ kömür ve benzin” yokluğu nedeniyle geri kaldığını, bu sebeplerin ortadan kaldırılmasını, hareketini ona göre düzenleyeceğini “ sebebi davetinin lütfen izah buyurulmasını” istemektedir.

Şevket Turgut Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın 15.06.1919 tarihli telgrafına verdiği cevapta “ İstanbul'a davetiniz Hükümet-i Seniyye'nin kararı neticesindedir.” diyordu.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da iken Cevat Paşa'dan aldığı özel bir şifre ile, geri çağrılmasının sebebini gizli olarak sormuş; Cevat Paşa verdiği cevapta “ .... İstanbul'a yazı ile çağrılmanızı, İngilizler istedi” diyordu. Mustafa Kemal Paşa ise kesin olarak İstanbul'a dönmeme kararındadır. Kazım Karabekir'e 11.06.1919 'da gönderdiği telgrafta “ Millet in hukuk ve İstiklâlini tayin uğrunda millet ile beraber çalışmaktan ibaret olduğunu.... Benzerlerimiz gibi İngilizler'e tutsak olmak

üzere İstanbul'a gitmekte mazeretim var." diyerek onun düşüncesini sordu. Kazım Karabekir Paşa 16 Haziran'da verdiği cevapta "Fikri Samilerinize"* tamamen katılıyorum diyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyet Rusya ile ilk ilişkileri, resmi olmayan bazı kişiler ya da kurullar aracılığı ile yürütülmüştür. Bunlardan en önemlisi Türk Milliyetçileri ile temas etmesi için Anadolu'ya gönderilen Albay Semen Mihalovic Budienni başkanlığındaki kuruldu.

Mustafa Kemal Paşa, Haziranın ilk günlerinde, Havza'da Ali Baba'nın Mesudiye Otelinde, Albay Budienni'yi kabul etti. Albay Budienni'yi Mustafa Kemal'e Emperyalistlere karşı giriştiği savaşta Sovyetler adına para ve silah yardımı öneriyor, ama Mustafa Kemal'in Anadolu'da nasıl bir rejim kuracağını öğrenmek istiyordu. Albay Budienni'nin, Türk önderlerine Bolşevik sistemini kabul ettirmek istediği açıktı. Mustafa Kemal, o sıralarda çok gerekli olan Bolşevik sistemini bütün kaybetmemek için kaçamak cevap veriyor, Sovyet Cumhuriyetine benzeyen devlet sosyalizmine dayanan bir sistem düşündüğünü bildiriyordu. Budienni Türkiye Sovyetlerin isteğine göre davranırsa, milliyetçilerin tüm ihtiyaçlarının Sovyet Rusya tarafından karşılanacağını belirtiyor; Bolşeviklerin Türkiye'de Sultanlık ve Hilafetin kaldırılarak Komünistliğin ilan edilmesinden yana olduklarını açıklıyordu. Mustafa Kemal bu dilekleri yerine getirmenin güçlüğüne değiniyor, Sultanlık halen zayıf ve yıkılmak üzere olduğu halde halifeliğin güçlü olduğunu, o sıralarda yardımı çok gerekli olan İslâm dünyasını da düşünmek gerektiğini, Komünizmi ilan etmenin imkânsızlığını belirterek Türk Milletinin tek amacının Milli Mücadeleyi kazanıp istilaya son vermek olduğunu söylüyordu.

Bu arada, Mustafa Kemal Paşa Sovyet askeri ve mali yardımına karşılık, Türkiye'yi Sovyet

Rusya ile düşmanları arasında bir barikat haline getirmeyi kabul ediyordu. Bu öneri Mustafa Kemal Paşa'yı Komünistleştirmek kadar önemli idi. O tarihten sonra Bolşevizm ve

* Fikri Sami: Yüce fikir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
TEBLİĞİ

Türkiye'ye Bolşevik yardımı, Türk ihtilal önderleri arasındaki yazışmalarda en önemli konular arasında yer almaya başlıyordu. O sıralarda Sovyet yardımının Bolşevik sistemini kabul ettirmeyi gerektireceği görüşü yaygındı. Bu, Mustafa Kemal'in yardımcılarında Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede)'in 7 Haziran 1919'da Havza'dan Karabekir'e gönderdiği özel ve şahsi mektuptan anlaşılmaktadır.

Bu mektupta Binbaşı Hüsrev Bey, yurdun kaderinden sorumlu olanların Bolşeviklerle resmi ilişkiler kurarak onların ilkelerini öğrenmeleri ve bunların İslam ilkelerine, Türk inanç ve geleneklerine aykırı değilse, bunları uygulayıp uygulamamak konusunda kesin bir karara varmaları gerektiğini belirtiyor, düşmana karşı direnmek için Ruslardan silah ve malzeme sağlanması ve bu maksatla iki ülke arasında ortak bir sınır olması gerektiğine işaret ediyordu. Böyle bir sınır ancak Bolşeviklerin Kafkasları işgaliyle sağlanabilecekti.

Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya geldi. Karargâh subaylarından Hüsrev Bey (Gerede) "12 Haziran 1919" tarihinde Havza'dan ayrılarak Amasya'ya gittiklerini söyler.

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan ani olarak ayrılmasına sebep ise " Havza gerisinde, Merzifon'daki İngiliz Askeri Müfrezesi'nin bir baskın ile Çeltik Boğazını ve Havza'yı işgal suretiyle kendisini iş göremez hale getirmeleri ihtimalidir."

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (Oturma Başkanı)- Sayın Semerci'ye teşekkür ediyoruz ve hemen sözü Prof. Dr. Nedim İpek'e bırakıyorum, buyurunuz.

NEDİM
İPEK'İN
KONUŞMASI

Prof. Dr. NEDİM İPEK- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Böyle oturumun en sonuna kalmanın sıkıntılarından birisi, dinleyiciler azalıyor ve mevcut dinleyicilerin sabrı son noktaya geliyor. İnşallah şimdiden sıkı mam sizi. Yine oturumun en sonuna kalmanın bir başka hususu, konu hakkında da biraz sınırlama yapmak gerekiyor.

Şimdi benim konum Mustafa Kemal'in Havza'da itilaf devletleri ve İstanbul hükümetiyle olan ilişkileri ve Havza'daki

faaliyetleri ki, Ahmet Bey bunların büyük bir kısmını zaten aktardı. Ben burada daha ziyade o dönemin belediye reisi olan İbrahim Efendinin tanıklığıyla Havza'da ne gibi faaliyetlerde bulundu. Diğer kaynaklara göre ne gibi farklılıklar var, onları ifade etmek olacak.

Bundan önce, Havza'nın sosyal yapısı nasıl, nüfusu ne kadar? Çok sizi yormadan nasıl bir tarihi süreç geçirmiş buradaki toplum, onları özetleyip, ondan sonra Mustafa Kemal'in Havza'daki faaliyetleri üzerinde durmaya çalışacağım.

Şimdi 1831 nüfus sayımına göre Havza kazası ki, Havza kazası o zaman Sivas vilayetinin Amasya sancağının bir kazası durumunda. 1831'lerde filan da kaza statüsünde değil henüz. 2665 Müslim nüfus var, 314 gayrimüslim nüfus var. Burada şunu ifade edelim: Bu nüfus sayımı 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşını müteakip yapılmıştır ve dolayısıyla bu savaşta Müslüman nüfus bir hayli tahrip olmuştur. Bu tahribin sonucunda yapılan nüfus bir hayli de inecektir. Bu sayıma göre yaklaşık yüzde 10, yüzde 11'lik kesim gayrimüslim nüfus.

1890 verilerine göre, bölgede 18.800 Türk nüfusa karşılık, yaklaşık 3000-3500 civarında bir Rum nüfus var ve 1914'e geldiğimizde, Birinci Dünya Savaşı öncesine geldiğimizde nüfus istatistiklerine baktığımızda, Havza kazasının nüfusu 25.552. Bunun yüzde 68'i Türk, yüzde 30'u gayrimüslim, özellikle Rum. Dolayısıyla gayrimüslim nüfusun ne şekilde bir artış derece, oran itibariyle artış gösterdiği ortaya çıkıyor. Yine bu sosyal yapıya baktığımızda, özellikle 1800-1915 sürecinde, şark politikası çerçevesinde Balkanlardan, Kırım'dan ve Kafkaslardan, Ruslar ve Avrupa devletleri tarafından işgal edilen ve ulus devletlerin kurulduğu sahadaki Müslümanlara, Türklere, orada hayat hakkı tanınmadığı için, bunları bir kısmı soluğunu Anadolu'da alacaktır ki, Havza'da bundan nasibini almış. Kırım'dan, Kafkasya'dan gelen göçmenler var. Birinci Dünya Savaşında, birinci oturumda İbrahim arkadaşımız ifade etmişti, Rusların işgal ettiği Doğu Anadolu bölgesinden de bu bölgeye, özellikle Trabzon havalisinden gelenler mevcut.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEDİM
İPEK'İN
KONUŞMASI

Böyle bir sosyal yapıyla Havza Birinci Dünya Savaşına girecek ve 1915 verilerine baktığımızda, kazanın nüfusu 21.900. Dolayısıyla bu nüfus da büyük bir, 4000 civarındaki bir azalmanın *-ki, bunun büyük bir kısmı da erkek nüfusedir-* gerekçesi, Türk nüfusun silah altına alınması seferberlik dolayısıyla ve hem o tarihte sevki iskan uygulaması da var. Özellikle Ermeni nüfusunda, Orta Anadolu bölgesinden sevk edilmesi, bu nüfustaki azalmayı beraberinde getiriyor.

Mustafa Kemal'in ikamet ettiği Havza'da ise, 1914 itibarıyla 2532 Müslim ve 532 gayrimüslim var. Kasabada Türk mahallelerini yanı sıra, Rum ve Ermeni mahalleleri de söz konusu ve seferberlik ve tehcir sonrası kasabanın nüfusu 1935'e kadar gerilemiş. Şimdi bu bölgenin stratejik önemine bakacak olursak; özellikle ulaşım itibarıyla 1832 Balta Limanı Sözleşmesinden sonra, Samsun Limanı ön plana çıkıyor. Samsun Bağdat ticaret yolu hem Avrupa ile Pazar bağlantısı, hem de hammadde bağlantısını kuran bir saha. Burada mesela demiryolu inşa edilmeye çalışıyor Osmanlı Devleti, ama Rusya burayı kendi yayılma sahası gördüğü için, bu demiryoluna izin vermiyor.

Şimdi böyle bir bölgede Havza, özellikle geçiş noktası durumunda ve burada Mustafa Kemal, Ahmet Beyin ifade ettiği üzere 25 Mayıs'ta Havza'ya geldiği zaman, İbrahim Beyin ifadesine nazaran, daha işte Kavak'ta oradaki halka müdafaa cemiyetlerinin kurulmasını tavsiye ediyor ve kurun ve sonucu da bana en kısa zamanda Havza'ya bildirin diyor. Havza'ya geldiğinde, yine tekrar etmeyeyim, oranın ileri gelen vatandaşları Mustafa Kemal'i karşılıyorlar ve kendilerine tahsis edilen, İbrahim Beyin ifadesiyle Ali Baba Otelinde, orada ikamet edecek. Bu arada Mustafa Kemal, ikamet edilen binaya Mustafa Kemal girdiği zaman, Mustafa Kemal'in mahiyetinde olanlar, Havza'nın ileri gelenlerine diyecekler ki, işte aranızda bir temsilciler seçin ve bu temsilciler Paşayı ziyaret etsin. Bu öneri üzerine Mustafa Kemal'i karşılayanlardan Mahmut Azade Bayram Efendi, Zübeyirzade Fuat Efendi, Tatar Asızade Eyüp Efendi, Kadızade Hakkı Bey ve Belediye Başkanı İbrahim Efendi bir heyet olarak Mustafa Kemal'in yanına çıkıyorlar.

Daha orada Mustafa Kemal'in ilk sorusu, burada cemiyetler var mı, dernekler var mı olacaktır. İbrahim Bey, belediye başkanı, daha önce ittihat terakki cemiyetinin olduğunu, ama bu cemiyetin feshedildiğini belirtecek ve bunun yanı sıra bir de İzmir'in işgalini müteakip reddi ilhak cemiyetinin kurulduğunu söyleyecektir. Yalnız bunu söylerken, İbrahim Efendi şunu da tanıklığında ifade ediyor: Aslında İzmir'in işgal edildiği dönemlerde Havza'da, gayrimüslim, Rum, daha doğrusu Rum çeteleri, Arslan Çayırı İmamı Recep'in katline sebep olmuşlar, katletmişler ve bu katliama karşı da bölge halkı tepkili. İşte bu İzmir'in işgaliyle de örtüşünce, bunun üzerine genel havaya da uyararak reddi ilhak cemiyeti diye bir cemiyet kuruyorlar ve bunu Mustafa Kemal'e bildiriyor İbrahim Bey. Mustafa Kemal bunu yeterli görmeyecek ve özellikle Havza'da bir müdafaayı hukuk cemiyetinin kurulmasını isteyecektir.

Şimdi Mustafa Kemal'in bu talebi üzerine, başta İbrahim Bey olmak üzere, 28 Mayıs'ta bir toplantı yapılacak ve bu toplantıda halk örgütlenmeye davet edilecektir. İşte silahlanmanın zorunlu olduğu, teşkilatlanmanın gerektiği filan görülecek ve orada iş kalacak. Daha sonra Mustafa Kemal'in mahiyetindekiler, bu ileri gelenleri sıkıştıracaklardır, cemiyet ne oldu, cemiyeti hâlâ kurmadınız mı diye. Fakat iş savsaklanınca İbrahim Beyin ifadesiyle, Mustafa Kemal İbrahim Beyi davet edecek huzuruna ve ona talimat verecek. Diyor ki, bugün iki tane görevin var. Birincisi müdafaayı hukuk cemiyetini teşkil edeceksiniz; ikincisi, Cuma günü Büyük Camide mevlit okutacaksınız, ben de gelip orada dinleyeceğim. Bir diğer husus, bütün köy halkını çağırınız ve onlara da durumu anlatınız. Belediye önünde halkı temrit ve irşat ediniz.

Şimdi bu talep üzerine, bu talimat üzerine İbrahim Bey, Mustafa Kemal'i karşılayan heyet bir araya gelir ve o akşam cemiyet kurulur. İşte Sadık Rıfat Bey, Saatçizade İbrahim Efendi, Zübeyirzade Fuat Efendi, Kadızade Hakkı Efendi -ki, başkanıdır- belediye reisi İbrahim, Mahmut Azade Bayram Efendiden oluşan cemiyet kurulur ve bu cemiyetin kurulduğu Mustafa Kemal'e bildirilince, Mustafa Kemal teşekkür eder ve bu sefer bu hadisenin çevredeki komşu belediyelere, vilayetlere değil,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEDİM
İPEK'İN
KONUŞMASI

valilere değil belediyelere bildirilmesini ve özellikle Amasya Belediyesine götürülmesini, buraların bunu örnek almasını isteyecektir. Zaten aynı gün Mustafa Kemal Havza ... ile bu durumu mülki ve askeri erkana Anadolu'da ifade edecektir.

Şimdi bu talimat üzerine Havza'daki üç büyük camide ki, hemen belirtelim Cuma Havza'nın pazarıdır, dolayısıyla köylü nüfus da işte alışverişte bulunmak için buraya geliyor. Üst camide birden bir mevlit tertip edilir ve bu mevlitte hatip olarak Sıtkı Efendi görevlendirilir. Ancak Sıtkı Efendi bu göreve icabet etmez, İbrahim Beyin ifadesine göre Sıtkı Efendi Pontuscuların teröründen korktuğu için buraya katılmamıştır, onun yorumu bu.

Bunun üzerine camiden çıkan halka hitabet etmek üzere Zübeyir Zade Fuat ve İbrahim Beyler, kısa birer konuşma yaparak, halkı milli müdafaa hususunda teşvik ederler. Ancak bu olayı gözlemleyen Mustafa Kemal'in İbrahim Beye tepkisi, yine İbrahim Beyin ifadesiyle, bugünkü mitingden memnun olmadım. Evvela camiden halka icap eden şeyler anlatılmadı, üstü kapalı ifadelerde bulundunuz. Halk aydınlatılmalı ve silahlanmaya teşvik ve telhit etmeli. Bu mitingi tekrar ediniz diyecektir ve bu talep üzerine bu sefer daha gerçekçi tedbirler alınacak, nihayet Büyük Camide, Medrese Camisinde ve İmaliye isimli camide toplanan halk, namazı müteakip bir yerde buluşacaklar, bir yerde birikecekler ve burada hatip olarak Tabur Kumandanı Saim Bey görev alacak ki, sivil kıyafetiyle hatiplik yapacak. Ondan sonra birinci toplantıya iştirak etmeyen Ramazan Hacı Bayram Zade Sıtkı Efendi ateşli bir konuşma yapacak. Daha sonra İbrahim Efendinin ifadesiyle, mekteplilerden Mehmet Giray Zade Kazım ve Fethullah Efendi oğlu Yusuf Salih Efendi'de konuşma yapacaktır.

Bundan sonra Mustafa Kemal, artık Amasya'ya hareket etmek durumundadır. Amasya'ya hareket ederken, yanındakilerle vedalaşırken, bu sırada yolda köprü uçmuştur ve bu sefer Amasya'ya ulaşım sıkıntısı gündeme gelecek ve acilen bir tedbir alınacak. Oradaki bulunan vatandaşlardan birisi, kendi ahşap olan ahırını sökecek, oradaki ahşap malzeme ile geçici olarak bir köprü yapılacak ve o köprüden geçmek suretiyle Mustafa

Kemal Amasya'ya hareket edecek. Amasya'ya hareket ederken ne yapacağını ifade edecek ve yanındakiler diyecek ki: *"İngilizler var, bu söylediklerinizi duyabilirler; biraz daha sessiz konuşabilir misiniz?"* Yine İbrahim Beyin ifadesiyle: *"Saklı hiçbir şeyimiz yok, hepsini işitsinler, zaten iş işten geçti, ben de sizin gibi şimdi efradı millettenim. Millettin bir ferdi olarak, vatanın selameti için son nefesimize kadar çalışacağım, haydi Allahısmarladık"* dedi ve oradan ayrıldı.

Yine Münir Bulgurcuoğlu birtakım tanıklıkları ifade ederek, bir-iki anekdot aktarıyor. O anekdotları ifade ederek sözlerini tamamlamak istiyorum. Anekdotlardan birisi şu: Mustafa Kemal'in hizmetini yapan ve aynı zamanda otelin sahibi olan Ali Baba çok inanmıyor bu milli mücadelenin başarılı olacağına. Mustafa Kemal'in yaptıklarına pek anlam veremiyor, ta ki jandarma kumandanına Mustafa Kemal emir verinceye kadar. O zamana kadar işte işgalci güçlerin müdahalesiyle zaman zaman asayiş dolayısıyla içeri alınanlar serbest bırakılmış ki, Mustafa Kemal Ali Baba vasıtasıyla bu kumandanı huzuruna çağırarak ve ona onun bu durumda bir daha hiçbir şekilde buradan kimseyi bırakmayacaksınız talimatını verecek. Bu Ali Babanın hoşuna gitmiştir, Paşam artık size inandım, siz bu işi başarıyorsunuz, başaracaksınız diyecektir.

Sözlerimi şu şekilde tamamlamak istiyorum. Milli mücadeleyi değerlendirirken, sadece kendi kısmına bakmamak ve genel olarak değerlendirmek, özellikle Balkanlarda kurulan devletlerin çerçevesinde değerlendirmek lazım. Çünkü 1870'li yıllar, 1870-1880 arası Avrupa'da, özellikle Balkanlarda siyasi haritaların yeniden çizildiği bir dönemdi ve bu dönemde siyasi haritalar çizilirken, sadece gayrimüslim nüfusa devlet kurma hakkı tanınmıştır. 1914-1918 dünya haritasının yeniden çizildiği bir dönem. Dolayısıyla bugün de dünya haritası yeniden çizilmek gibi bir durumda ve dolayısıyla belki bence bugünü anlayabilmek için, geçmişe dönmek, 1870'leri, 1918'leri bir daha gözden geçirmek lazım. Onlar gözden geçirildiği zaman, bugün sanırım daha iyi anlaşılır.

Başkanımın da sabrını taşırmadan, teşekkür ederek, konuşmamı tamamlamak istiyorum. Beni sabırla dinlediğiniz için hepimize teşekkür ederim.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

DURSUN ALİ
AKBULUT'UN
KONUŞMASI

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (Oturum Başkanı)- Sağ olun, çok teşekkür ediyorum. Şundan dolayıdır ki, başkanın sabırsızlığı yok, ama başkan salonu görüyor, burada bütününe görüyor. 3 saat 20 dakikadır kısa bir aranın dışında buradayız. Hep konuşmaları dinliyoruz. Ben de ilk oturumda orada oturuyordum, orada oturmak daha zor, burada durmak daha kolay. Onun için burada kimse mikrofonu bırakmak istemez. O nedenle sınırlandırdım, ama tabii ki burada bulunanlara da ben söyledim, bu oturumun sonunda söz vereceğim. Burada oturanlardan katkıda bulunmak isteyenler olursa ya da soru sormak isteyenler olursa bir 10 dakikayı ayıracağım, ondan sonra genel değerlendirmeyi birleştireceğiz, hemen ona geçeceğiz.

Evet, soru sormak isteyen ya da katkıda bulunmak isteyen? Buyurunuz.

CELAL
ÜLGEN'İN
KONUŞMASI

Av. CELAL ÜLGEN- İki oturumda değerli hocalarımız, çok ayrıntılı biçimde, çok mükemmel bir biçimde Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basmasını, Havza'ya gitmesini ve oradaki örgütlenmelerini izledik, dinledik ve mutlu olduk.

Ancak Hocalarımın da zaman zaman sözcük aralarında belirttiği gibi, dünden bugüne kadar geldiğimiz aşamada, dün yaşadığımız sorunların belki de kat kat fazlasını bugün yaşamaktayız. Bu açıdan sadece bu sorunları, cümle aralarında geçiştirerek anlatmak ya da birkaç sözlükle anlatmak ben- ce yetmiyor. Biraz daha açık, biraz daha net günü anlatmak, günü sorgulamak ve geçmişte Mustafa Kemal'in geçtiği bu topraklarda, bugün yaşadığımız konuların boyutlarını halka anlatmak gerekir.

Saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Üçüncü Oturum

Toplantının Genel Değerlendirilmesi

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyoruz, bu tarihi olmayan, tarih metodunda bulunmayan bir yaklaşımdı, saygıyla karşılıyorum, ama hiçbir zaman tarih geçmişin gölgesi değildir. Tarihte determinizm yoktur, olaylar birbirine benzer. Bunu şunun için söylüyorum, tarih metodu açısından söylüyorum. Tarihçiler maalesef öyle, yani okunmayışlarının bir nedeni de budur.

Mesela bizde ilk kitap en fazla 50 kişi tarafından okunur, o alanın uzmanları tarafından okunur. Çok sıkıcı anlatıyoruz, belki bugün de hissetmişsinizdir, çok metoda bağlı olarak anlatmaya çalışıyoruz. O nedenle tarih bunları verir, işte sizin gibi değerli insanlar da bunları değerlendirir. Yani sizin yaptığınız bir değerlendirmedir. Eğer bu değerlendirmeyi buradaki konuşmalar size yaptırabiliyorsa, ne mutlu bize. Biz veriyi veririz. (Alkışlar)

Çok teşekkür ediyorum. Efendim başka? O zaman değerlendirme oturumunu gerçekleştireceğiz, ama şöyle bir şey yapacağız. İki buradan, iki önceki oturumdan, çünkü yerimiz ancak o kadar, ne yapalım? Efendim çok az tabi, çok daha kısa, daha spot cümlelerle bu işi götüreceğiz. Belki biraz serbest olacak.

Sayın Bakanım Alev Coşkun'u ben arz etsem, lütfederler mi? Tabi bir de misafirimiz var orada.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Buradan iki yıl önce yine bir 19 Mayıs ile ilgili panel düzenlenmişti, Türkiye Barolar Birliği tarafından, ondan sonra ikincisi oluyor. Bu bizim için mutluluk verici bir durum, çünkü o zaman ben baroyu tanıdım, Barolar Birliğini tanıdım ve çok mutlu olmuştum. Tabii ki buradan çıkacak sonuçlar da son derece önemli. Arkadaşlarımızın bu konuşmaları, daha sonra ayrıntılı bir biçimde yayın halinde yer alacak.

Şimdi ilk oturumdan başlamak üzere ben kendi kendime söz vereyim. Şöyle, Sayın Başkanımızla başlamak istiyorum. Mustafa Kemal Paşanın 10 Kasım'da İstanbul'a çağrıldığı şeklinde, bu kitabında da ona yer vermiş olduğunu. Yıldırım Orduları Grubu 7 Kasım'da lağvedildi. Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Orduları Grubunun son komutanıdır. Dolayısıyla mütareke İstanbul'undan, 6 ay 3 günlük süre içerisinde o hep Yıldırım Orduları Kumandanı olarak anılmıştır.

İstanbul'daki hayatı iyidir aslında bakılırsa, rahattır. Bazen olumsuzluklar bu ülkede olduğunda, tarihçi de bu ülkenin bir mensubudur, bizim de duygusallaştığımız anlar oluyor ve haddinden fazla duygusal davranabiliyoruz. O zaman da diyoruz ki, yani olumsuzlukları görünce, kendi içindeki olumsuzlukları görünce; ey Atam ne vardı ki kalktın tozlu topraklı yollara düştün. İstanbul'da 1500 lira maaş alıyordun, emrinde yaverin ve Mercedes'ten otomobili var, Pera'da kalıyor. Bugün hangi devlet memuru 5 yıldızlı bir otelde kalabiliyor maaşıyla. Müthiş bir maaş ki, o yıllarda herhalde bir öğretmenin maaşı 20 lira civarındadır, cephe tazminatıyla birlikte.

9. Ordu Müfettişliğine atandığında ödeneği 1000 lira. Diyor ki ne oldu, pasif görevden aktif göreve geçtim. Aktif görevde daha yüksek maaşın olması gerekirken, 1000 liraya düşmüştür maaşı. Onu sormuştur, cevabı da verilmiş kendisine. Samsun'a geldiğinde 21 Mayıs'ta Kazım Karabekir Paşaya çektiği telgraf, onun bütün ruh halini yansıtıyordu. Diyor ki; memleket ve millete medyun olduğunuz bu son vicdandır. Yani o resmi bir görev olarak kabul etmiyor, vicdan görevi. Resmi görevler bir gün sona erdirilebilir, ama vicdan görevi ölünceye kadar devam eder.

Onu tamamlayan bir başka yazısı da, 8 Temmuz gecesi Sarayla, makine başında yapmış olduğu bir haberleşme sırasında diyor ki, resmi görevim milletle birlikte çalışmaya engel olmaya başladığından, çok sevdiğim askerlik mesleğinden istifa ediyorum efendim. Şimdi Mustafa Kemal Erzurum'dayken bile, devlet tarafından görevine son verilmiş değil. Orada son verilen nedir? Onun 9. Ordu Kıta ya da daha sonraki adıyla 3. Ordu Müfettişliğidir, memuriyeti devam ediyor. Bu kolay bir iş değil, kolay verilebilecek bir karar değildir, kolay gelebilir.

Bir de bu tabi Sayın Bakanın burada haklı olarak işaret ettikler, ben de tamamlayayım. Efendim o İngilizlerin adamı vesaire şu bu. Bakın iki ordu komutanı tutuklanmıştır. Bunlardan birisi Ali İhsan Paşadır, 6. Ordu Komutanıdır, diğeri 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşadır. Neden dolayı? Doğudan çekilmeyi geciktirdiği için Yakup Şevki Paşa ve çekilirken şura hükümetleri kurmaya çalıştığı için. Bir de onları silah, cephane, para bakımından desteklediği için, İngilizler tarafından tutuklandı.

Ali İhsan Paşa Musul'la ilgili, İngilizler girmek istiyor, Ali İhsan Paşa izin vermiyor, mütarekeden sonra böyle bir orada sıkıntı yaşanmıştır, ondan dolayı Ali İhsan Paşa tutuklanmıştır. Ben devletler hukukunu değil anlatmak, burada adını bile sizin huzurunuzda söylerken sıkıntı duyuyorum. Bunu en iyi bilenler sizlersiniz, onun bir parçası savaş hukukudur. Mustafa Kemal Paşa savaş hukukunun bütün kurallarına uyararak cepheye bulunmuştur. O nedenle düşmanın dahi saygı duyduğu bir komutandır. Ondan sonra İngilizlerle niçin problemi olsun?

Askerler savaş sırasında tabii ki savaşır, ama savaştan sonra iyi dost olurlar. Savaş sevilen bir şey değil, bunu en iyi askerlerin kendileri bilir. Burada çok acıdır, çok -özür diliyorum bu kelimeyi kullandığım için- haincedir. Başka şeyler de var, mesela bir konuşma burada yapıldı, iki gün Mustafa Kemal Paşanın Mıntika Palas'ta kaldığı söylendi. Bu sehven söylenen bir cümle değildir, son zamanlarda Samsun'da bunu ben sık duyuyorum. Efendim Mustafa Kemal Samsun'da tutunamamış, bilmem Kavak'a kadar götürmüşler birileri, orada tutmuşlar.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Mustafa Kemal Samsun'a geldiğinde Mıntıka Palas'ın balkonuna 9. Ordu Kıta Müfettişliğinin flamasını, ben buradayım. Nerede görülmüş? Türk toprakları üzerinde bir Osmanlı paşası, Türk generali üç-beş tane. Evet var burada Pontuscu şu-bu var, doğrudur, ama birileri şehir efsanesi, tarih efsanesi uyduruyorlar. Bu da can sıkıcı bir durumdur Mustafa Kemal'le ilgili.

Efendim şimdi millet ve milliyet. Millet belli bir esas etrafında toplanmış, dayanışmacı insan topluluğu, bir tane yetiyor. Milliyettir, efendim bu menfaattir, kültürdür, dindir, dildir, ama milliyet daha çok sayıda değeri bünyesinde barındırır. Dilidir, dinidir, kahramanlarıdır. Bir millet çözülmek isteniyorsa bunlar üzerinde çözülür. Burada kapatıyorum. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. HİKMET ÖKSÜZ- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Bir milletin ortaya çıkartmış olduğu en büyük organizasyon, en güçlü organizasyon şüphesiz ki devlettir. Milli Türk Devletinin inşası süresince de, 19 Mayıs 1919 en önemli kilometre taşıdır. Dolayısıyla Türk Milli Devletinin ortaya çıkışında Samsun çok önemli bir merkezdir.

Devlete ruh veren hukuktur. Hukukçulara hukuk anlatmak gibi özel niyetim, bir kanaatim yoktur, ama bu ruhun ortaya çıktığı yerde Türk hukukçuların bu ruhu yaşatma adına düzenlemiş olduğu bu organizasyondan ötürü ben hepimize hem saygılarımı sunuyorum, hem de teşekkürlerimi arz ediyorum.

Türk Milli Devletinin kurucu kadrosu, gerek İstiklâl Harbini yürüten, gerekse Cumhuriyeti kuran kadro çok büyük bir fedakârlık sürecinden geçerek bunu tamamladı. Bu kurucu kadro kendi özel yaşantılarından ve fizyonomilerinden de büyük fedakârlıklarda bulunur. 1923'te Cumhuriyeti kuran kadro, o İstiklâl Harbini veren kahramanlar *-Hocanın çok güzel vurgusuyula-* hepsi bekâr. Yani 40'lı yaşlara gelmişler, 41-42-43 yaşlarındalar. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa, uzun yıllar Atatürk'ün Meclis Başkanı olan Kazım Özat Paşa. Bunlar 40'lı yaşlarda evlilikler yaptılar, çoluk çocuğa karıştılar, sosyal hayatını tanzim etmeye başladılar. Rauf Orbay, milli mücadelenin ilk beşinde yer alan bir önemli isim hiç evlenmedi.

Bunları niye vurguluyorum? Bugün Cumhuriyetin nimetlerini yaşayan bizler, bu imkânların içerisinde olan bizler, bu devleti yöneten bizler ve yönetmeye talip olanlar, acaba o 1919 şartlarının, 1923 şartlarının ne kadarını biz üstlenebilirdik, bu yükü kaldırabilirdik ve bu büyük fedakârlığı yapabiliirdik. Bunun için ben bu son sözü onlara tekrar saygıyı ifade ederek, onlara rahmet göndererek tamamlamak istiyorum ve hepimize saygılar sunuyorum.

Dr. ALEV COŞKUN- Değerli dostlarım, öncelikle Sayın Hocalarımıza katılıyorum. Bu 80-90 yılını bulacağız, inşallah 100. yılı da kutlayacağız, ama böylesi bir hareketi yeniden gele alıp, Samsun'dan başlayarak değerlendirme girişimleri hukukçulara yakışır bir şey ve ben Barolar Birliğini, Samsun Barosunu ve civardaki bütün baroları kutluyorum. Kendilerine içtenlikle sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum öncelikle.

Bu gerçekten çok anlamlı bir hareket ve hukukçuların bunu başlatması, çünkü hukuk olmadıkça bir devletin yürümesi, sürmesi olanaksızdır. Şimdi bunu böyle koyduktan sonra, karşımızdaki mesele şudur: İki-üç yıllık bir Osmanlı Devletinin son dönemi ve hepimizin çok basit bir şekilde klasifike edildiği gibi yükseliş, durgunluk ve artık çöküş veyahut da çöküşe doğru gidiş dönemi diye klasifike ettiğimiz bir dönem var ve iki-üç yıllık bu dönemde Osmanlı artık Avrupa'nın hasta adamı olarak kabul ediliyor. Birinci Dünya Savaşı, paylaşım savaşının, emperyalist paylaşım savaşının sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması bir ateşkes antlaşmasının çok üstünde içerikler taşıyor ve parçalama, bu imparatorluğun topraklarının parçalanmasının bir hukuki altyapısını ve belgesini ortaya koyuyor.

Nitekim parçalanma da hemen başlıyor ve bitiyor. Oturumda da söylediğimiz gibi, tabi konuyu yürüten İngilizler önce Musul, Sayın Hocamın da ifade ettiği gibi Musul'da direniş gösteren Ali İhsan Paşayı da gelir gelmez tutukluyorlar. Bu şeyi gösteriyor, açıkça maksadı gösteriyor, taksirli suç maksadı gösteriyor, açık ve net.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Şimdi İstanbul'a baktığımız zaman, İstanbul âdeta şeyini kaybetmiş vaziyette, düşünce sistemi altüst olmuş. Burada bir önemli gördüğüm bir hususu ifade etmek istiyorum. İstanbul'da aydınlar bile, hiç kimse bu işin bağımsız mücadelesi yapılarak bir kurtuluşa doğru gidileceğine inanmayı bırakın, kafasından bile geçiremiyor. Şimdi bakın, bir Wilson Prensipleri Cemiyeti var. Wilson Prensipleri Cemiyeti, Kasım ayında kuruluyor sanıyorum, yani Mustafa Kemal'in gelişinden hemen sonra kuruluyor.

Şimdi bakın, açık koyalım, kurucularını sayıyorum size, aklımda kalanlar. Kurucuları o günkü batının en önemli kişileri. İşle Ali Kemal'de var, Refi Cevat da var, Akşam Gazetesinin Yazarı, sonradan Dışişleri Bakanı olan Necmettin Satah'da var ve evet bugün Cumhuriyet Gazetesini yayınlayan Cumhuriyet Vakfının da başkan yardımcısıyım- o günkü Cumhuriyet Gazetesi de Yenigün Gazetesi var, Yenigün'ün başında da Yunus Nadi var. Hani meşhur Kuvayı Milliyeci dediğimiz Yunus Nadi'de bu Wilson Prensiplerini kuran cemiyetin üyesi, yönetim kurulu üyesi.

Yani isimlere baktığımız zaman şaşırıyorsunuz, nasıl olur? Çünkü o günkü psikolojiyi, o günkü şartları, o günkü koşulları düşünmemiz lazım. Herkes bir yerden bir şey umut ediyor. Daha sonra tabii onlar kendi yollarını buldular. Nitekim Yunus Nadi kaçtı, kaçarken matbaanın her parçasına bir numara koydular, o parçalar söküldü merkeplerle Anadolu'ya taşındı, sonradan yeniden kuruldu ve Anadolu'da Yenigün Gazetesi çıkarıldı. Bu örneği vermekteki kastım şu: O günün koşullarında her şey bir şey umut ediyor, ama hiç kimse bir bağımsızlık savaşını düşünemezdi.

Bir örnek daha vermek istiyorum. Bağımsızlık savaşını hiç istemeyen ve İngilizlerin himayesinde ancak yürüyebiliriz diyenlerden birisi de Refi Cevat Ulunay'dır, 150'lilikler listesine girmiştir. Refi Cevat'la Mustafa Kemal'in bir röportajı var, bir söyleşi. Şimdi Sayın Hocamın ifade ettiği gibi, Mustafa Kemal geldi, 10-15 gün kadar Pera Palas Otelinde kaldı, daha sonra bir tanıdıklarının evine taşındı Beyoğlu'nda, daha sonra da Şişli'deki, şu anda müze olan eve taşındı.

Şimdi Refi Cevat'la Mustafa Kemal bunu yaparken, İstanbul'da bütün düşünce temsilcileriyle ilişki halinde. Hem ittihatçılarla, hem ittihatçılara karşı olan Ahratçılarla, Yeni Hürriyet Partisiyle, İngilizlerle, Fransızlarla, hatta İtalyanlarla. Mesela İtalyanlarla hele ilişkiler çok ilginçtir, İtalyanların siyasi komiser Kont Sfarza kendisini çağırır ve kendisine para ve araç-gereç, silah öneriyor. Ben diyor tetkik ettim, herkes sizi öne sürüyor. Madem şeysiniz, gidin Kuvayı Milliye teşekkül ettirin İzmir'de diyor, Ege Bölgesinde.

Arkadaşları Mustafa Kemal'e yapalım diyorlar, Fethi Okyar. Mustafa Kemal bunu reddediyor, bir daha bak diyor "taşeronluğunu kabul ederseniz bir ülkenin, bir devletin taşeronluğunu kabul ederseniz, artık onun emrine girersiniz" diyor. Bakın normal düşünenler yahu gidelim diyorlar, ama Mustafa Kemal Anadolu'ya geçip, Anadolu'dan bunu yapmak istiyor ve dünyanın emperyalizme karşı ilk mazlum devlet ülkelerinin savaşıdır.

Şimdi bu çerçeveyi koyduktan sonra, bir de çok ilginç bir şey anlatmak istiyorum. Şimdi bakın, İngilizler 13 Kasım'da gelmişler, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan. Özellikle İngilizler, Fransızlar ve İtalyanların casusları, gizli teşkilatları, işgal kuvvetleri İstanbul'da, resimleri var, yani bu aksa hakimler. İstanbul ikiye bölünmüş vaziyette. Birisi Pera, Beyoğlu o bölge, vur patlasın çal oynasın, işgal kuvvetlerinin subayları Sodom ve Gomore Yakup Kadri'nin çok meşhur bir romanı vardır. Yani her türlü çirkeflik, her türlü gece hayatı, öbür tarafta da Fatih'te, Aksaray'da Türklerin hüznü bir şekilde bu düşükleri kötü durumdan kurtuluş için çırpınışları, üzüntüleri, hiçbir çıkış yolu yok ve kadınlar çocuklar sokaklara çıkmaya korkuyorlar. Çünkü sokaklara çıktığı zaman İngiliz askerleri ve İngilizler ayrıca Müslüman askerler de getirmişler sömürgelerden.

Şimdi böyle bir durumda çok ilginç bir, şimdi Sayın Celal Ülgen paralellik olur diyor ya, ben paralellik kurmayacağım, ama bir şey anlatayım size. Bir, İngilizler önce itibarsızlaştırma kampanyası açtılar. Nasıl açtılar? Nigehban Cemiyetini kur-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

durdular. Nigehban Cemiyeti İstanbul'da eski alaylı subayların kurduğu bir cemiyet, alaylı-mektepli subaylar kilisesi vardı biliyorsunuz Osmanlının son döneminde. Nigehban Cemiyeti başladı saldırıya. Kime saldırıyor? Bu son Birincin Dünya Savaşı sonunda ordu kumandanlığı yapan generallere saldırıyor. Bunlar diyor, bunlar aynı zamanda vagon vagon paralar kaçırmışlardır, hırsızlık yapmışlardır. Bu saldırılardan Mustafa Kemal'de nasibini alıyor, ona da saldırıyorlar.

Arkasından Mustafa Kemal'in kullandığı arabayı elinden alıyorlar, arkasından Cevat Abbas başyaver, onun yaverliğini de alıyorlar. Mustafa Kemal tek başına kalıyor. Bu yetmiyor itibarsızlaştırma kampanyası yetmiyor, gelen kumandanları *-biraz önce Sayın Hocamın ifade ettiği gibi-* hemen hapse atıyorlar, tutukluyorlar. İleri gelen ittihatçıları tutukluyorlar. Fethi Okyar'ı ve bunun gibi birçok ileri gelen kişiyi tutuklayıp, Bekir Ağa Bölüğüne atıyorlar. Kusura bakmayın Silivri diyecektim, ama Bekir Ağa Bölüğüne atıyorlar. (Alkışlar)

Ondan sonra bakın, hukukçulara sesleniyorum şimdi. Bir dava bitmiş, hüküm verilmiş. O adam, beraat etmiş olan o adam tekrar yeniden mahkemeye çıkarılıyor, yeni bir mahkeme kuruluyor. Kimden bahsediyorum? Tehcir nedeniyle Kaymakam Kemal Beyden bahsediyorum. Arkadaşlar ben tabi 80-90 yıl öncekileri konuşuyorum, yanlış anlamayın. Kaymakam Kemal Bey yeniden dava açılıyor hakkında ve bu sefer idama mahkûm oluyor ve idam sehpaları kuruluyor. Buna rağmen o, hani biraz önce söylediğim fakir muhitlerde yaşayan halk, o gün idam edileceği gün sabaha karşı o meydanları dolduruyor.

Bir de Refi Cevat'ın bahsettiğim bir anekdotundan sonra toparlayacağım, hemen bir cümleyle. Şimdi böyle böyle, damga damga bir tablo çizmeye çalışıyorlar. Tabloyu çizerken böyle oradan orada atlıyorum, ama kusura bakmayın, başka çaresi yok. Şimdi Refi Cevat'la, hani basınla ilişkiler dedim ya, Refi Cevat'ın da ne olduğu belli. Refi Cevat'ta her gün yazıyor Kalemdar'da. Hatta Refi Cevat diyor ki bu tutuklananlar için: "Ne demek tutuklanma, neymiş tutuklanma?" diyor. "Bunları Galata Köprüsündeki fenerlerin demir direklere asacaksınız,

günlerce orada sallanacaklar” diyor. Bir başka gün diyor ki: “Hatta diyor kütüklerde bunların kafasını kesmek lazım, o kafaları da orada bırakmak” lazım. Yani böyle yazılar var, yalnız bu değil tabi, başkaları dava var, Ali Kemal’de var.

Neyse Refi Cevat geliyor Şişli’deki eve. Şişli’deki evde konuşuyorlar, Refi Cevat’ta şimdi Mustafa Kemal’e karşı da basında ve halk kitlelerinde filan bir saygınlık var. Bu da şeyden geliyor tabi, Çanakkale savaşından geliyor, bir de hiç kimseye boyun eğmemesi, ittihatçılarla çok yakın olmaması, Almanları hiç benimsememesi. Neyse Cevat Abbas’la konuşuyorlar, Cevat Abbas ona devamlı Çanakkale’yi soruyor. Tam artık ayrılacakları sırada Mustafa Kemal diyor ki, Refi Cevat Bey her şeyi güzel sordunuz da, sizin bir şeyi daha bana sormanızı istedim. Nedir diyor. Bugünkü koşullarda ne yapacağız diye bir soru sormanızı istedim diyor. Onun amacı basında yer almasını sağlamak. Sorayım peki diyor. Ondan sonra soruyor, diyor ki Refi Cevat Beye. Refi Cevat Bey sizin bildiğiniz gibi değil bu işler diyor. Eğer düzenli bir sistem kurulursa, halka her şey anlatılırsa, Konya’dan başlayarak, Anadolu’dan başlayarak biz yeniden bir hareket yapabiliriz filan anlatıyor.

Neyse Refi Cevat Bey de dönüyor gazeteye. Diyorlar ki ne oldu Refi Cevat Bey? Vallahi kardeşim diyor, biz gittik bu sarı paşayla konuşmaya diyor, çok güzel de diyor, bu adamın deli olduğunu söylerlerdi diyor, bu adam deli değil, zırdeliymiş kardeşim diyor. Niçin? Yahu kalkacakmış da diyor, Anadolu’ya gidecekmiş de, ordular kuracakmış da, bu işleri düzelterekmiş de, İngilizlere yedi düvele karşı bir mücadele verecekmiş diyor.

Şimdi bunları niye anlatıyorum? Bunlar nasıl bir atmosfer, nasıl bir ruh halini ifade etmek için. Zaten Refi Cevat daha sonra gerçi bunları anlattı. Sonra gazeteci ona sordu. Peki, bugün de böyle söylediğiniz için pişmanlık duyuyor musunuz diye sordu. Hayır dedi, hayır pişmanlık duymuyorum, çünkü ben o gün söylediğimi aynen bugün de söylüyorum, çünkü Mustafa Kemal’in yaptığı bir mucizedir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Şimdi arkadaşlar, o zaman toparlayalım. Mustafa Kemal Türklerin tabii tarih sahnesinde zaman içerisinde, tarihçiler var burada, hukukçular var, tabii bilimsel meseleler var. Hiçbir zaman bilimsel olaylar, toplumsal olaylar böyle tesadüflere, kaderlere şey yapılmaz, onlarla anlatılamaz, ama şu da var ki: Bazen 200 yılda bir, 300 yılda bir, bir toplum, bir millet, bir dahi yetiştiriyor. Mustafa Kemal'in yetişmesinde en önemli unsurlardan biri, ta lise sıralarından itibaren, Harbiye'den, akademiden itibaren kafasını devamlı olarak Türkiye'nin Osmanlı Devletinin kurtuluşuna, o konular üzerinde çalışmış, o konular üzerinde daima düşünmüştür, arkadaşlarıyla tartışmıştır.

İki, müthiş bir zekâ, müthiş bir akıl ve müthiş bir irade kabiliyeti, artı müthiş bir durum değerlendirmesi yapabiliyor. İşte böyle bir liderin olması, bizi Samsun'dan başlayan ve başarıyla sonuçlanan bir noktaya götürdü. Şimdi o mücadeleye beraber başlayan arkadaşlar, sonunda Cumhuriyetin kuruluşunda birbirlerinden ayrıldılar. Kimdi bunlar? Atatürk Gazi Mustafa Kemal, Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy birbirlerinden ayrıldılar. Çünkü onların kafasında böyle bir model yoktu. Onlar diyorlar ki, mesela Rauf Orbay açıkça söylüyor, Kazım Karabekir açıkça söylüyor. Diyor ki, olmaz bu millet alıştı, halifelğe alışmış bu millet, padişahlığa alışmış, ya olmaz. "Madem padişahlığı kaldırdık, hiç olmazsa sen halife ol" diyorlar. "Olmam" diyor, Cumhuriyeti getiriyorsun, bazı yazarlar onun için *diktatör* nitelemesini kullanırlar.

Şimdi Cumhuriyeti getiriyorsun, Cumhuriyet yapıyorsun ve Nutuk'ta şöyle söyler: Mücadeleye beraber başladığım arkadaşlarım, ihataların hududunda bir bir beni terk ediyorlardı. Biraz açalım: Yani mücadeleye beraber başladığım arkadaşlar, akıl yeteneklerinin sınırında beni terk ediyorlar, benim bir kabahatim yok diyor. Gerek Rauf Orbay, gerek Ali Fuat Cebesoy, gerek Kazım Karabekir, daha sonra çık ve net olarak şunu söylediler: Evet, biz hepimiz beraberdik, ama o olmasaydı hepimiz yine mücadele ederdik, ama o olmasaydı biz başaramazdık. Bunu söylediler açıkça. (Alkışlar)

Hatta gerek Rauf Orbay, gerek Ali Fuat Cebesoy açıkça diyor ki, o olmasaydı bu çoban ateşlerini biz birleştiremezdik diyor. Şimdi değerli arkadaşlarım böylece çok önemli bir değerlendirme yapılıyor, barolara, hukukçulara tekrar tebriklerimi ve teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. Burada konuşan bütün hocalarımdan çok önemli bilgiler aldım ve bu toplantının da Barolar Birliği tarafından bastırılacağını duymaktan da çok mutlu oldum. Sevgiler, saygılar sunarım. (Alkışlar)

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (Oturum Başkanı)- Evet, biz Barolar Birliğini çok sevdik değil mi Başkan, yine bekliyoruz. İyi akşamlar diliyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Verdikleri değerli bilgilerden dolayı katılımcı hocalarımıza çok çok teşekkür ediyoruz. Onlara plâket sunacağız. Plâketi sunmak üzere Baro Başkanımız Nejat Anıl'ı ve Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Sayın Av. Berra Besler'i davet ediyoruz.

Sayın Prof. Dr. Nedim İpek.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Efendim bugün yine bu topraklar üzerinde yaşayan herkesin bir can borcu olduğunu, Cumhuriyetimizin kurucularına ve Büyük Atatürk'ümüze ait güzel bir programın, sizlerin çok güzel değerlendirmeler, anlatımlarınızla, tebliğlerinizle bir defa daha aydınlanmak üzere, onları hürmetle anarak geçirdik ve önemli bir konuda da aydınlandık.

Türkiye Barolar Birliğinin bu gün için hazırladığı anı plâketini lütfen kabul ediniz, size sunmaktan onur duyuyorum ben de. (Alkışlar)

Av. NEJAT ANIL (Samsun Baro Başkanı)- Efendim, Türkiye Barolar Birliği ve Samsun Barosunun ortaklaşa düzenlemiş olduğu böylesi güzel, anlamlı, çok değerli bilgileri içeren bir etkinliğimizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu etkinlik Samsun'un ne olması gerektiğini, Samsun'un ne yapması gerektiğini, Samsun'un düşüncesinde nelerin önde olması gerektiğini bize anlatmıştır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Ben konuşmamda söylediğim gibi, Türkiye Barolar Birliği Başkan ve yönetim kurulu üyelerine ve tüm bunları bize getiren, artı değerli hocalarıma, bizi aydınlatan hocalarıma ve bizi sabahtan beri bu zamana kadar içtenlikle, yılmadan bir şekilde beraber olduğumuz, sizlerle olmaktan gurur duyduğumuz ve sabırla bizi dinleyen, bize gurur veren sizlere, müsaadenizle şu anda Samsun'u idare eden Sayın Valime, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanına ve Garnizon Komutanına ve diğer yetkililere de şükranlarımı sunuyorum. Gerçekten bize kuvvet ve enerji veriyorsunuz. Samsunluluk bu olmalıdır diyorum ben, çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

(Plâketler verildi)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL-2

AMASYA

---

18 Haziran 2012

Birinci Oturum

Oturum Başkanı

Av. Talay Şenol

Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı

SUNUCU- Amasya Barosunun düzenlemiş olduğu “Cumhuriyete Giden Yol 2 Amasya Genelgesi” adlı programımıza hepiniz hoş geldiniz. Sizleri büyük önderimiz Mustafa Kemal Atatürk ve aziz şehitlerimiz adına 1 dakikalık saygı duruşu ve müteakiben İstiklâl Marşını okumaya davet ediyorum.

(Saygı Duruşundu bulunuldu)

(İstiklâl Marşı okundu)

Açış konuşmasını yapmak üzere Amasya Barosu Sayın Av. Adnan Hasip Yalçın'ı kürsüye davet ediyorum.

Av. ADNAN HASİP YALÇIN (Amasya Baro Başkanı)- Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, Sayın Başsavcım, Rektörüm, Türkiye Barolar Birliğinin Değerli Başkanı, Değerli Birlik Başkan yönetim kurulu üyesi başkan vekilleri, Denetim Kurulu Üyeleri, Denetim Kurulu Başkanı, Amasya'ya kadar teşrif eden değerli baro başkanları, değerli meslektaşlarım, çok değerli konferansımıza katılacak konuşmacılar, Sayın Prof. Dr. Ahmet Mumcu ve diğer öğretim üyeleri, değerli Amasya halkı ve değerli protokol, kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, basının değerli temsilcileri; hepinizi en derin sevgi dolu saygılarımla selamlıyorum.

Değerli konuklar, bugün gerçekten tarihi bir günün anısına Türkiye Barolar Birliğinin ve Amasya Barosuyla ortaklaşa düzenlediği bir programı yapmanın kıvancı içerisindeyiz. Başta

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ADNAN HASİP
YALÇIN'IN
KONUŞMASI

İstanbul olmak üzere yurdun dört bir yanının düşman tarafından işgal edildiği, vatanın ve milletin bütünlüğünün tehlikeye girdiği bir dönemde, bundan 93 yıl önce Samsun'a ayak basmasıyla, Cumhuriyeti giden yolun birinci adımını atan 9. Kolordu Müfettişi ve Çanakkale Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyete giden yolun ikinci adımını 12 Haziran 1919 tarihinde Amasya'da atarak, kurtuluş mücadelesinin ilk meşalesini yakmıştır.

Bu anlamlı günde “*Cumhuriyete Giden Yol 2 Amasya Genelgesi*” adlı programı 12 Haziran Atatürk Kültür ve Sanat Haftasında ilimizde düzenlemenin onur ve gururunu yaşamaktayız. Bu vesileyle davetimize icabet ederek bizlere destek veren hepimize gönül dolusu selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

Değerli konuklar, Amasya Genelgesinin anlam, önem, gerekçe ve sonuçlarının tahlilini değerli akademisyen hocalarımıza bırakarak, kurtuluş mücadelesinin başlatıldığı bu şehirde Mustafa Kemal Atatürk'ün Amasya halkı tarafından nasıl bağrına basıldığı konusunda birkaç anıyı nakletmek istiyorum.

Mustafa Kemal ve silah arkadaşları, 12 Haziran 1919'da Amasya'nın girişinde Cülüs Tepede şehrin mümtaz heyeti tarafından coşkuyla karşılanmış ve “*Merhaba Amasyalılar*” diyerek selam vererek Mustafa Kemal Paşaya, heyetin reisliğini yapan Müftü Hacı Hafız Tefvik Efendi “*Paşam bütün Amasya emrinizdedir, kazanız mübarek olsun*” diyerek, daha ilk karşılaşmada paşayla kucaklaşmıştır.

Tabii konuşmalar bu kadar kısa değildir. Yine Mustafa Kemal uzun bir konuşmasının son bölümünde Amasya halkına şöyle hitap etmektedir: “*Düşmanların Samsun'a yapacağı bir karşı koyuş hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekerek, vatani en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz. Allah milletimize mağlubiyeti gösterirse, bütün evlerimizi, mallarımızı ateşe vererek, vatani bir harabeye çevirerek boş boş köy halinde düşmana bırakacağız. Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim*” dediğinde, salonda bulunan tüm Amasyalılar “*Emirlerinizi bekliyoruz Paşam*” diyerek tam destek vermişlerdir.

Değerli konuklar işte bu ateşler içinde 12 Haziran'dan 22 Haziran'a kadar Amasya'da, şu içinde bulunduğumuz Sarayözü kırsal ovasında çalışmalarını tamamlayan Mustafa Kemal ve arkadaşları Tamimi Amasya Genelgesini yayınlıyordu.

“Vatanın tamamı, milletin istiklâli tehlikededir. Hükümet merkezi ihtilaf devletlerinin etkisi ve yönetimi altında bulunduğundan, sahip bulunduğu görevlerinin gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi adı var, kendi yok durumuna düşürüyor. Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” diye başlayan bu genelge ile Kurtuluş Savaşının ilk kıvılcımı yakılmış, Türkiye Cumhuriyetinin temelleri atılmış ve milli devlet, milli egemenlik ve milli irade kavramlarından ilk defa söz edilmeye başlamıştır.

Yine bu genelgeyle Kurtuluş Savaşının gerekçesi, milli mücadele planı, program ve metodu açıklanmış ve bir heyeti temsiliyenin oluşturularak Türkiye Cumhuriyetinin temelleri atılmıştır. 7500 yıllık tarihi birikim ve 13 medeniyetin izlerini taşıyan ve Cumhuriyet öncesinde de Osmanlı Devleti tahtına en büyük padişahları yetiştiren bu müstesna, şehzadeler şehri ve Evliyalar diyarı Amasya'nın Cumhuriyete giden yolun temel taşlarını atması, bu şehirde yaşayan ecdatlarımızın ne kadar tarihi, kültürel ve yüksek bir ulusal bilince sahip olduğunu göstermektedir.

Değerli konuklar, bizler Amasya Barosu olarak Cumhuriyetin kurucu belgesi olan Amasya Tamiminin yarınlarda bu şehrin avukatları olmanın gurur ve övüncü içerisinde, bu şehrin kültürel birikimini ve mirasını sonsuza kadar taşıyarak, ülkede bir istikrar ve denge unsuru olarak kalmaya devam edeceğiz.

Bu konferansın düzenlenmesini öneren ve gerçekleştiren ve bizimle işbirliği yaparak her türlü katkıda bulunan Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Vedat Ahsen Coşar'a ve yönetim kuruluna, programımıza Atatürk Kültür ve Sanat Haftası kapsamına alarak, etkinliklerinde Amasya Genelgesini yayınladığı bu tarihi binada yapılmasını sağlayan Amasya Valisi Sayın Celil Öz'e, bu programın düzenlenmesinde her türlü fedakârlığı yapan Amasya Barosu Yönetim Kuruluna ve emeği geçen herkese huzurunuzda teşekkürlerimi sunuyorum. Yine zamanla-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ADNAN HASİP
YALÇIN'IN
KONUŞMASI

rını ayırarak bu konferansa katkıda bulunan değerli öğretim üyelerine teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle konferansın başarılı ve yararlı geçmesini diler, hepinizi içtenlikle selamlıyor ve saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Başkanımıza konuşması için teşekkür ediyoruz. Şimdi konuşmasını yapmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Av. Vedat Ahsen Coşar'ı kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

VEDAT
AHSEN
COŞAR'IN
KONUŞMASI

Av. VEDAT AHSEN COŞAR (Türkiye Barolar Birliği Başkanı)- Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanı, Sayın Rektör, Sayın Başsavcı, Türkiye Barolar Birliğinin Değerli Başkan Yardımcısı, Yönetim Kurulu Üyeleri, yine Türkiye Barolar Birliğinin değerli Denetleme Kurulu Başkanı, barolarımızın çok değerli başkanları, sevgili meslektaşlarım, değerli Amasyalılar; Amasya Baromuz ile birlikte düzenlediğimiz etkinliğe hoş geldiniz. Sizleri Türkiye Barolar Birliği adına, kendi adıma sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Hepinizin çok iyi bildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti, büyük Atatürk'ün önderliğinde verilen bir bağımsızlık ve kurtuluş savaşı sonrasında kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna giden ve Samsun'dan başlayıp, Ankara'ya kadar uzanan yolda önemli aşamalar, duraklar vardır. Bu aşamalardan, duraklardan birisi de Amasya'dır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde hazırlanan Amasya Bildirgesi, Kurtuluş Savaşının örgütlenmesi yolunda atılan ilk adımdır. Bu bildirgeyle yetkilerini ve görevlerini Osmanlı Devletinden, bu bağlamda Osmanlı saltanatından alan bir grup yüksek rütbeli subay, yetkilerinin ve unvanlarının kaynağı olan Osmanlı Devletine ve onun kurumlarına karşı açıkça cephe almışlar ve böylece milli mücadelenin meşalesini ateşlemişlerdir. Bu ateşle Erzurum ve Sivas Kongreleri yapılmış, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ve bu mücadelenin örgütsel yapısı tanımlanmış, askeri görev harekete geçirilmiştir.

Yurdun bütünlüğünün, milletin bağımsızlığının tehlike-
de olduğu tespitiyle başlayan ve devletin bağımsızlığı yine
milletin azim ve kararlı direnişiyle kurtulacağını kararlılıkla ifade eden, bu ateş ve azim sayesinde düşman kuvvetleri Anadolu'dan atılmıştır. 93 yıl önce, şimdi içinde bulunduğumuz bu aziz kentte bağımsızlık ve kurtuluş meşalesini yakan, büyük Atatürk'ün ve onun değerli silah arkadaşlarının aziz hatıraları önünde gerek Türkiye Barolar Birliği olarak, gerekse şahsen saygıyla, hürmetle, bağlılıkla eğildiğimizi özellikle ifade eder, etkinliğin düzenlenmesindeki emeği için değerli meslek ustam Sayın Teoman Ergül'e, verdikleri destek için Amasya İlimizin Sayın Valisine, burada konuşacak olan ve Amasya Genelgesinin ilkeleri konusunda, hedefi konusunda, milli mücadeledeki anlamı konusunda bizi aydınlatacak olan değerli konuşmalara teşekkür eder, hepinizi bir kez daha sevgi ve saygıyla selamlarım. (Alkışlar)

SUNUCU- Başkanımıza konuşması için teşekkür ediyoruz. Birinci oturumu açmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Sayın Av. Talay Şenol'u kürsüye davet ediyorum. (Alkışlar)

Av. TALAY ŞENOL (Oturum Başkanı)- Değerli konuklar, sevgili meslektaşlarım; Türkiye Barolar Birliği ve şahsım adına hepinize hoş geldiniz diyor, sizleri saygıyla selamlıyor ve konuşmacılarımızı yerlerine davet ediyorum. Buyurun Sayın Prof. Dr. Ahmet Mumcu, Sayın Doç. Dr. Bünyamin Kocaoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Emine Altunay Şan.

Türkiye Barolar Birliği Amasya Barosunun ortaklaşa düzenlediği "*Cumhuriyetimize Giden Yol 2*" adlı etkinliğimizin birinci oturumun açıyorum. Bildiğiniz gibi etkinliğimizin konusu Amasya Genelgesi, yine bildiğiniz gibi ulusal Kurtuluş Savaşımız ve Cumhuriyet tarihimizde Amasya Tamimi, genelgesi, bildirisi diye bilinen belge, Mustafa Kemal Paşa tarafından 21-22 Haziran gecesi Amasya'da hazırlanmış ve 22 Haziran 1919'da tüm mülki ve askeri komutanlara telgrafla ulaştırılmıştır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TALAY
ŞENOL'UN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal Paşanın Cevat Abbas Bey'e 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığı genelgede, diğer hususlar yanında şu tespit de yer almıştır: *“Ulusun bağımsızlığını, yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır. Diğer yandan Mustafa Kemal Paşanın değişik kişilere gönderdiği mektuplarda aynen: Vatanın bölünmesi tehlikesi, milli vicdani bir kurtuluş isteği etrafında ve Müdafaa-yı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak teşkilatı adı altında hızlı bir surette toplanmaya başlamıştır.*

Fakat yalnız mitingler ve gösteriler büyük amaçları hiçbir vakit gerçekleştiremez, sadece bunlar milletin bağrından doğan ortak kudrete dayanırlarsa kurtarıcı olurlar. Bana gelince bu milli amaç elde edilinceye kadar milletime, Anadolu'dan, sineyi milletten ayrılmayaçağıma ve milletin bir ferdi gibi çalışacağıma, kutsal tanıdığım şeyler adına söz verdim. Hiçbir kuvvet bu milli azme engel olamayacaktır.”

Mustafa Kemal Paşa yine o günleri Nutuk'ta da şöyle anlatıyor: *“O halde yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsi olmak niteliğinden çıkartılması, mutlaka bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak bir heyet adına olması gerekliydi.”*

Görülüyor ki, Atatürk'ün Cumhuriyete giden yoldaki mücadelesinin, ancak ulusun katılımıyla başarıya ulaşacağına, bu nedenle de ulusun katkısının mutlaka sağlanması gerektiğine inancı tamdı. Bu bakımdan Amasya Bildirgesi ulusal mücadeleyi, ulusça örgütlenme yolunda atılan ilk adımdır. Mustafa Kemal Paşa bildiğiniz gibi Amasya'dan sonra Erzurum ve Sivas Kongreleriyle bunu elde edecektir.

Özetle; Amasya Tamiminin tarihimiz bakımından önemi çok büyüktür. Bildiriyle Sivas ve Erzurum Kongrelerinin toplanacağı duyurulmuş, ulusal bağımsızlık temelinde bir milli mücadelenin halkın egemenliğine dayanan bir millet meclisi ve Meclis hükümetlerinin temeli atılmıştır.

Kimi araştırmacılar tarafından ihtilal beyannamesi olarak da kabul edilen ve Türk Milletini bağımsızlık ve milli egemenlik savaşına çağıran bu genelge, milli mücadele düşüncesini ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa Amasya

Genelgesiyle “milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” derken, milli egemenliği kurtuluş için önemli bir faktör olarak görmüş ve ele almıştır. Aslında Atatürk'ün milli mücadele sonunda koymayı hedeflediği devlet, demokratik hukuk devletidir. Amasya Tamiminin bütün yönleriyle ne anlama geldiğini konuşmacılarımız kendi görüş ve açılarına göre değerlendireceklerdir.

Şimdi sizlere konuşma sıralarına göre konuklarımızı takdim etmek istiyorum. Sayın Doç. Dr. Bünyamin Kocaoğlu, 1974 yılında Bafra'da doğmuş, ilk ve orta eğitimini aynı yerde yapmıştır. 1955 yılında 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih bölümünü bitirmiş, 1998'de yüksek lisans ve 2003'de de doktorasını tamamlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanındaki çalışmalarıyla doktor unvanını almıştır. Pek çok makale ve kitabı yayınlanmıştır. 2008 yılında doçent olmuş ve halen 19 Mayıs Üniversitesinde öğretim üyesidir. Hoş geldiniz.

Sayın Prof. Dr. Ahmet Mumcu, 1937 yılında Ocak ayında Bursa'da dünyaya gelmiş, 1959 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuş ve hukuk tarihi kürsüsüne asistan olarak girmiştir. Akademik aşamaları başarıyla geçirerek, fakültesinde profesör olmuştur. Sonra Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesine geçmiştir. Yurtdışında çeşitli bilimsel etkinliklerde bulunmuştur. Halen Başkent Üniversitesi Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Yurtiçi ve yurtdışında yayınlanmış pek çok kitap ve makalesi bulunmaktadır. Benim önümde bir liste var, bu listeyi okumaya kalkarsak herhalde toplantının sonuna geliriz. Şu an önümdeki şey 82'dir. Hocamızın ne kadar büyük bir bilim adamı olduğunu da bu çok güzel göstermektedir. 191 mi olmuş efendim? Allah daha nice nice 191'lere inşallah.

Diğer konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Emine Altunay Şam, 1969'da Amasya doğumludur. Hocamız ilk, orta ve lise öğrenimini Amasya'da tamamlamıştır, tam bir Amasya çocuğu. 1990 yılında 19 Mayıs Üniversitesi Samsun Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden mezun olmuştur. 90-91 öğretim yılında Amasya Modern Eğitim Dershanesinde tarih

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TALAY
ŞENOL'UN
KONUŞMASI

öğretmenliği yapmış, Ekim 1991'de Samsun Asarcık Lisesine tarih öğretmeni olarak atanmıştır. Aynı yıl 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans programına kaydolmuş, Şubat 94'de de aynı üniversiteye bağlı Amasya Eğitim Fakültesi Tarih Anabilim dalına araştırma görevlisi olarak atanmış; Nisan 94'de "1540 hicri 947 tarihli tahrir defterlerine göre Bitlis Sancağı" konulu araştırma ile yüksek lisansını tamamlamış, 94 yılında aynı enstitüde doktora programına başlamıştır. Mısır'ın 1882'de İngilizler tarafından işgali ve Osmanlı Devletinin takip ettiği siyaset konulu araştırma ile Temmuz 2001'de doktora eğitimini tamamlamıştır. Kasım 2002 tarihinde İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalına yardımcı doçent olarak atanmıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli bilimsel çalışmaları olan hocamız, halen aynı görevde, Amasya Üniversitesi çatısı altında çalışmakta olup, evli ve iki çocuk annesidir. Kendisine de hoş geldin diyoruz.

Konuşmacılarımızın kişilik, nitelik ve birikimleri dikkate alındığında, inanıyorum ki oturum sonrası konuyla ilgili olarak birçok yeni bilgi ve değerlendirmelerle yüklü olarak toplantıdan ayrılacağız.

Şimdi ilk sözü "Mütareke İstanbul'unda Siyaset" başlıklı konuşmasını yapmak üzere Sayın Doç. Dr. Kocaoğlu'na veriyorum. Buyurun Kocaoğlu.

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Av. TALAY ŞENOL (Oturum Başkanı)- Çok özür dilerim, yine tabii sıcak olduğu için bazı aksaklıklar oluyor, hocam süreyi hatırlat dedi. 25'er dakika süremiz var.

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Süreyi bilmek önemli, ona göre kendimizi ayarlıyoruz. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bu sıcak Haziran ayında burada, bu önemli bir konu gerçekten de. Türkiye'mizin milli mücadele, milli devletin kuruluş süreci. Biz sadece

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

işgal edilmiş bir vatani işgalden kurtarmadık, o vatan üzerinde bugün mensubu olduğumuz bir ulus devleti, bir milli devleti teşkil ettik, kurduk.

Tabii bunun yapı taşları var, kilometre taşları. Bir tanesi, Amasya, hatta belki ilk sırada sayacağımız önemli kilometre taşlarından birisi. Biraz sonra çok değerli hocam içeriğinden de bahsedecek.

Ben konuşmamda Amasya Tamiminden ziyade, o Amasya Tamiminde hani hepimizin çok iyi bildiği vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir. İstanbul'daki yönetim üzerine düşen görevi yapamamaktadır, millet kendi kaderine, kendi karar verecektir. Zamanın şartları için gerçekten de ihtilâl, hatta devrim sayabileceğimiz çok önemli sözler. Ben konuşmamda bu sözleri yazdırma gerekçesi, Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktı. Bir ay sonra bunları yazdı, herhalde bu bir ayda akla gelen şeyler değil. Hangi süreçlerden geçti ve Mustafa Kemal Paşaya bu ifadeleri yazdıran süreç ne? Ben o süreç üzerinde, biraz mütareke, hani zaman zaman da bazen dile getiririz, mütareke kalemi deriz, siyaset arenasında da, gündelik siyaset arenasına da bazen bunu sokmaya çalışırız.

Ben bir tarihçi akademik kimlikle bu süreci biraz size siyaset boyutunu anlatmaya çalışacağım ve herhalde konuşma sonunda neden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un acziyet içerisinde olduğunu yazdığını, neden milletin geleceğini, milletin kendisinin karar vereceği ifadesini kullandığını daha iyi bir anlamış olacağız.

Efendim 30 Ekim 1918 Türkiye'de yeni bir devir, mütareke. Biz bu devri başlatan gelişmeyi iyi biliyoruz. Türkiye 1914'de bir savaşa dahil oldu, Birinci Dünya Savaşına ve Birinci Dünya Savaşına dahil olurken siyasal yapınız belli. 1908'in kahramanları, 1913'de tek parti hükümetleri dönemine, yani ittihatçı hükümetler dönemini başlatmış ve tek partili siyasal hayat, hani o 1908-12 arasında her ne kadar biraz renkli bir dönem yaşadık, ama çok fazla siyasal deneyim ve tecrübemiz, demokrasi tecrübemiz olmadığı gerekçesiyle, bu

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

dönemi bize açanlar aynı zamanda tek partili bir siyaset anlayışını da Türkiye'de tanıttılar maalesef.

1918'in hemen hemen ortalarına kadar Türkiye'de İttihat ve Terakki Partisi yılları, hükümetleri diye bir dönem yaşadık. Bu andan itibaren, daha mütareke imzalanmadan önce, o Türkiye'nin belki de İstanbul'un en son dönemde, en komplike, en karışık, anlaşılması oldukça güç. Yani her türlü yorumun üzerinde yapıldığı mütareke İstanbul'unu hazırlayan gelişmeler, savaşın daha son yıllarında ve son yılının hemen ortalarından itibaren başladı.

Temmuz 1918'den itibaren, özellikle bizim de dahil olduğumuz grubun, Almanya'yla birlikte biliyorsunuz savaşa dahil olduk ve 1918 yazından itibaren gerçekten de Orta Avrupa'da Alman cephesinin çökmesiyle bir anda o ittifak, zaten zor tutunan bir ittifak, kısa sürede dağılmaya başladı. Türkiye yepyeni bir siyasal sürece, tek partili monist bir yapıdan, şimdi eskinin siyasal kavgalarının, defterlerinin açılacağı, herkesin kafasının oldukça yoğun ve bir o kadar da karışık olacağı bir döneme hazırlanmaya başladı.

Ben bu dönemin en tepesinde olandan başlayacağım için, siyasal dengeler Temmuz 1918'den itibaren, 1913'den itibaren Türkiye'yi tek başına yönetmiş siyasal ekibin aleyhinde birtakım değişikliklerle birlikte, İstanbul'un yeni siyasal aktörleri ortaya çıkmaya başladı. Bu anlamda ilk değişiklik 4 Temmuz'da Mehmet Reşat'ın, Padişahın ölümüyle yerine geçen Vahdettin'le birlikte. Aslında ittifatçılar için yeni bir siyasal süreç başlıyordu. Çünkü Vahdettin şehzadeligi döneminden itibaren savaş boyunca Türkiye'yi yönetmiş olan siyasal ekibe oldukça uzak, kuşkulu ve biraz da kindar bakıyordu. Çünkü halefi Mehmet Reşat'ı, selefi Mehmet Reşat'ı ittifatçıların elinde nasıl bir kuklaya çevirdiğini çok iyi görmüştü.

Şimdi 1918 Temmuz'undan itibaren, 4 Temmuz'dan itibaren Vahdettin'le birlikte İstanbul'un yeni siyasal aktörleri de belirmeye başladı. Vahdettin'in başa geçmesiyle birlikte her ne kadar padişah değişikliği olmuşsa da, İstanbul'daki siyasal

yapı, İttihat ve Terakki'nin son 4 yılda kurduğu iyi bir siyaset yapılanmasıyla, hâlâ belki de savaşın son günlerinde bile ittihatçılar lehinde gözüke de, artık bundan sonra o tek partili siyasal hayatın çok uzun süre devam etmeyeceği çok kısa bir süre sonra görülecektir. Çünkü özellikle Temmuz ve Ağustos 1918'de savaşın kaderinin tamamen değişmesi, Almanların Orta Avrupa'da büyük bir çöküntüye uğramış olması, bizim de kaderimizi değiştirdi.

4 yıl boyunca savaştığımız, ama birçok hani içerisinde Çanakkale gibi çok büyük başarıların da alındığı savaş, maalesef günbegün bizim sonumuzu hazırlayacak bir şekil almaya da başlamıştı. Özellikle Eylül 1918'e gelindiğinde, İttihat ve Terakki'nin son kabinesi Talat Paşa Hükümeti, bir Berlin ziyareti dönüşü, Türkiye'nin siyasal kaderini değiştirecek önemli bir gelişmenin haberini almıştı. Talat Paşa Kafkas Protokolleleriyle ilgili Almanlarla, Kafkasya'daki bazı sorunları görüşmek üzere gittiği Berlin'den dönerken Sofya İstasyonunda müttefikimiz olan Bulgarların hiç kimseye danışmadan savaştan çekildiğini haber aldı. Bu gerçekten Türkiye'nin de artık siyasal ve askeri açıdan birçok hesabını yeniden yapması gereken bir durumdu. Çünkü Bulgaristan bizim Avrupa'yla kara bağlantımızı yapan, tampon bir bölgeydi.

Bulgarların mütareke imzalamış olması, hemen akabinde Avusturya-Macaristan'ın böyle bir sürece girmiş olması, yavaş yavaş Türkiye'yi de ittifakı içerisinde bulunduğu süreçten koparmaya ve dahası sahip olduğu siyasal yapıyı değiştirmeye zorladı ve Ekim başları itibariyle Türkiye'de mütareke İstanbul'unun yeni siyasi yapılanması da kendisini net bir şekilde göstermeye başladı.

Bu yapılanmanın ilk aktörü olan ittihatçılar, tabii savaşın tek partisi, hükümeti savaş yıllarının, ama yeni gelişen koşullar, artık savaşın Türkiye için olumsuz sonuçlanacağı çok açık bir şekilde görülmeye başladığından, 5 Ekim 1918'de Talat Paşa Hükümeti ve dolayısıyla İttihat ve Terakki hükümetleri dönemi son bulmaya başlamış. 1908'den itibaren Türkiye'nin bütün siyasal kaderine, özellikle de 1913'den itibaren bütün her

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

anlamda siyasal kadere sahip olmuş olan, tek başına karar vermiş olan, en etkin kurum yavaş yavaş bu gücünü, iktidarını, İstanbul'daki siyaset tekeline yitirmeye başlayacaktır.

Yeni İstanbul'un siyasal hayatı hiç de eskisi gibi olmayacaktır. Neden? Çünkü Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki yönetim anlayışı yavaş yavaş, bu yönetim anlayışının bazı olumsuzlukları, hani o göreceli de olsa Meşrutiyette ortaya konulan çok özgürlükçü olsa da, göreceli de olsa biraz siyasal oluşumlara fırsat veren yapısı, 1913'de Babiâli baskınıyla iktidara gelen o siyaset yapısı anlayışı maalesef 1913'ten sonra tek partili hayatı inşa etmiş ve siyasal oluşumlar birer birer kapatılmıştır.

Şimdi muhalifler savaşın sonuna doğru iktidarını kaybetmiş İttihat ve Terakki'ye karşı eski defterleri açarak, hesap sormayı da kendilerine misyon edinmeye başlamışlardı. 30 Ekim 1918'e daha gelmeden önce, parti hem iktidardan düştü, hem de parti yeni bir şekil almak zorunda kaldı. İttihat ve Terakki Partisi, en önemli nedeni bu süreçte istifa etmesinin, savaşı kaybetmişti, 30 Ekim mütareke talep etti, mütareke masasına oturmadan istifa etti. Neden? Çünkü savaşa sokan ekip ittihat ve terakki ekibi. Şimdi o mütareke masasına, o hükümetle oturulamaz ve bizim çok iyi bildiğimiz ve ele aldığımız, derslerimizde de anlatırken hep ifade ettiğimiz yeni bir süreç, mütareke hükümetleri dönemi Türkiye'de başladı. İlki Ahmet İzzet Paşayla başlayacak olan süreç, milli mücadele yıllarında, daha sonrasında, İlki Ahmet İzzet Paşayla başlayacak olan süreç, milli mücadele yıllarında, daha sonrasında, özellikle Damat Ferit gibi son derece tartışmalı İstanbul hükümetleri sürecini de beraberinde getirecekti. Böyle bir tabloyu ortaya çıkaran, şüphesiz Birinci Dünya Savaşının Türkiye açısından başarısızlıkla, olumsuz bir şekilde sonuçlandırılmış olmasıdır.

Burada belirtmek istediğim önemli bir husus: 1908'den itibaren Türkiye'nin kaderine hükmetmiş olan ittihat ve terakki partisi, yenilenen siyaset yapısında yepyeni bir yüze kendisini dönüştürmek zorunda kalmıştır. Daha 30 Ekim 1918 mütareke imzalanmadan önce, Mecliste bir manevra ile 30 kişilik bir Ali Fethi grubu, İttihat ve Terakki'nin içerisinde farklı fraksiyonlar

vardı, bu fraksiyonlardan bir tanesi Ali Fethi Okyar fraksiyonu. Bu grup, daha liberal bir anlayışa sahip olan bu grup, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası adıyla yepyeni bir oluşum içerisine girdiler.

Yavaş yavaş mütareke imzalanmadan, partiyi amaç yeni bir şekli sokmak. Neden? Çünkü artık mütareke demek, hesapların sorulması demek. “*Yevmül kıyame*” bu ifadeyi ben o dönemin basınından aldım. Yevmül hesap, yani hesap günü geliyor, yaklaşıyor. Kimlerden hesabı soracaklar? 1914’de Türkiye’yi savaşa sokan ekipten. Niçin? Çünkü artık savaş bitti ve savaşı Türkiye kaybetti. Çanakkale’nin ve dahası İttihat ve Terakki hükümetleri döneminde yapılmış bazı politikaların, bilhassa Ermeni meselesi. Hani biz bugün çok tartışıyoruz, ama bazı söylemlerin temeli mütareke İstanbul’undaki o siyasal yapıdır.

Biraz ondan da bahsetmek istiyorum. Bugün gerçekten de bazı konuları ele alırken mütareke döneminde bunların nasıl ele alındığını ve bugüne nasıl miras bırakıldığına çok fazla dikkat etmeden konuşuyoruz. Maalesef bu da bizi büyük tarihi hatalara götürüyor. Ben bu münasebetle değişen siyasal üslup içerisinde, bu konunun da nasıl ele alındığını, vaktimi çok aşmadan anlatmaya çalışacağım.

Ancak şunu ifade etmek lazım: 30 Ekim öncesi parti hızlı bir şekilde büyük bir dönüşüme sokuldu. Bir kısmı OHAF, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası adıyla Ali Fethi Okyar ilk partisidir. Biz hep serbest Cumhuriyet deriz, aslında mütareke öncesi kurulan, mütareke döneminin ilk partilerinden birisidir ve İttihat ve Terakki karakterindedir, ondan dönüşümlüdür. Geri kalan kısmını da ittihatçılar 30 Ekim’i beklediler. 30 Ekim 1918’de mütareke imzalandıktan hemen sonra topladıkları son kongreyle, İttihat ve Terakki’nin son kongresidir. 1-4 Kasım 1918, artık mütareke imzalanmış, bir şeye karar vermek zorundalar. Ekim ayı boyunca hep bir şeyi sıkıntısını yaşadılar, pardon iki şeyin. Aslında bu iki şey de bir şeye denk geliyordu. İttihat ve Terakki ne olacak, Türkiye ne olacak?

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Ben burada bir şey söyleyeyim: Bu iki kaygı ittihatçılar için aynı anlama geliyor. Ha İttihat ve Terakkî'nin geleceği, ha devletin geleceği, onlar için bu apayrı bir anlayıştır. İttihatçı siyaset anlayışı içerisinde, devlet-parti artık birbirinden ayrılmaz bir hale gelmişti zaten Birinci Dünya Savaşındaki siyaset anlayışının bir ürünü olarak. 30 Ekim'de Türkiye'yi düze çıkarınca, onlar açısından söylüyorum 30 Ekim mütarekesi neticede önemli. Savaş bitmiş, mütareke talep ettik, 25 gün uğraştık mütareke masasına oturmak için ve 30 Ekim 1918'de mütareke imzalandıktan bir gün sonra, iki gün sonra 1- 4 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki kanadının diğer yeri kalan kısmını da yepyeni bir şekle soktular. Çok tartıştılar, siyasetten çekilelim mi, yoksa yeni bir anlayışla, yeni bir isimle, yeni bir programla siyasete devam edelim mi? Bu ikinci görüş kazandı ve Teceddüt adıyla yepyeni bir parti haline getirildi.

Biz mütareke imzalandıktan sonra siyasal hayatta, Türkiye'nin siyasal hayatında yenilenmiş birtakım şeyleri görüyoruz artık. Vahdettin Padişah, artık tek parti hükümetleri yok, Talat Paşa Hükümetiyle, İttihat ve Terakki Hükümetleri bitmiş, Ahmet İzzet Paşayla yeni bir ittihatçı süreç başlamış, adına İstanbul hükümetleri veya mütareke hükümetleri diyoruz ve yepyeni bir siyasal oluşum Teceddüt partisi, artık İttihat ve Terakki yok. İttihatçı var, ama İttihat ve Terakki yok. Teceddüt Partisi adıyla yenilenen bir siyasal anlayış.

Mustafa Kemal Paşa böyle bir yapının içerisine gelecek. Benim anlatmak istediğim biraz da mütareke İstanbul'u ile Mustafa Kemal Paşa'nın bu siyasal hayatı tanıdıktan sonra verdiği karar önemli. İşte verdiği karar bugün burada tartışılacak, benden sonra da, özellikle Amasya Tamimiyle ele alınacak. Ben biraz da buna dikkat çekmek istiyorum. Hakikaten de kılıçtan keskin, son derece Türkiye'nin bugün ulus devlete giderken yaşadığı en sorunlu süreçlerden birisi, her şeyin karıştığı, aydınların kafasının en karışık olduğu bir süreç.

Orhan Koloğlu'nu tanırız hepimiz güzel bir kitap yazdı, başını da öyle yazdı "*Aydınlarımızın bunalım yılı 1918*" gerçekten de öyle. Neye karar vereceğini şaşıracağınız, çünkü her şey,

bütün her şeyin birbirine girdiği bir İstanbul şimdi. Karşımızda İttihat ve Terakki'nin kalıntıları, çünkü 30 Ekim 1918 mütareke, 1 Kasım kongreyi başlattılar, aynı gece Talat Bey ekibi 1918 gecesi, 1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan yurtdışına kaçacaklardı. Son derece tartışmalı, işte niye devleti batırıp kaçtılar diyorlar, ama kaçmaları en azından 3 yıl ömürlerini uzattı, kaçmasalardı Mayıs 1919'u zor görürlerdi.

Ben anlatırken bunu biraz da iddia ediyorum, hani tarihte iddia olmaz, ama bir örneği var. Paris'in kompanasına hazırlanacağız bu süreçte, İstanbul hükümetlerinin bütün politikalarını Paris belirliyor. Ne dediler? Elinizi yıkayıp gelin, biz bedeli ödedik. Mehmet Kemal Beyi Nisan 1919'da astık, Ermeni meselesi nedeniyle. Yozgat mutasarrıf vekiliyken 1916'da tehcir uygulamaları nedeniyle, bir diyet adına Mehmet Kemal'i astığımızı göre, herhalde 1914'de savaşa sokmuş bir ekibi çok rahat bırakmayacaktık. Çünkü mütarekeden çok değil, 7 gün sonra Çanakkale Boğazını çok güzel bir şekilde geçip, 13 Kasım sabahı 61 parçalık gemi donanma, artık İstanbul'dadır.

Mütareke İstanbul'unda sadece Vahdettin yok. Artık itilaf devletleri de orada. Bu sadece bir 61 parçalık donanma olarak kabul etmeyin. Bu artık mütareke İstanbul'unun siyasetinin aktörlerinin birisi daha gelmiş anlamına geliyor. Bundan sonraki politik, bütün İstanbul hükümetlerinin işi çok daha zor olacak. Çünkü bütün politikaları üzerinde İstanbul'a gelip yerleşen bu donanma ve özellikle İngiliz yüksek komiserliği siyasal temsilciliği, başta Tevfik Paşa hükümetleri olmak üzere, sonrasında göreve gelen Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde Türkiye'nin siyasi yapısını, özellikle İstanbul'daki siyasal hayatını oldukça zor bir duruma sokacaklardır. Çünkü artık bundan sonra itilaf devletleri Osmanlı Devletini 30 Ekim 1918 mütarekesiyle fiilen bitirdiklerinin farkındadır. Bundan sonra geri kalan hükümetin bağımsız çalışamayacağını çok iyi bileceklerdir ve üzerlerinde büyük bir baskı yapacaklardır.

Mütarekenin siyasal yaşantısının önemli bir parçası, Tecedüt Partisi olarak ittihatçıların bu dönüşümüyle devam etti. Bu da çok fazla sürmeyecek, çünkü ittihatçılar her ne kadar

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

yakayı itilaf devletlerinin temsilcilerinden kurtarabilmek için görüntüyü değiştirmiş, bir kısmı da yurtdışına kaçmış olmakla birlikte, mütarekenin moda bir kavramı var; ittihatçı aleyhtarlığı. Yavaş yavaş büyük bir ittihatçı avı Türkiye'de başlatılacak. Her ne kadar Teceddüt Partisi adıyla devam etmişse de, bu çok uzun gitmeyecek, 5 Mayıs 1919'da Damat Ferit kabinesi bu yapıyı, Teceddüt Partisini ve Osmanlı Hürriyetperver Avam Partisini, ittihatçılığın devamı uzantılar olarak ele alıp, kapatma kararı alacak. Bu yapılar İstanbul'da ancak 5 ay zor zahmet çalışabilecek.

Çünkü hadi Ahmet İzzet Paşa ittihatçıların kısmen kontrolünde olan bir hükümetti, ama 8-9 Kasım 1918'den itibaren başa gelen Ahmet Tefvik Oktay hükümeti ve ondan sonra 4 Mart 1919'dan itibaren başa geçecek olan Damat Ferit kabineleri İstanbul'da, biraz da Paris'in etkisiyle. Çünkü biz mütareke yaptık, barış antlaşması imzalanmadı, bu Paris'te imzalanacak, o da 18 Ocak 1919'da başlamıştır. Şimdi İstanbul'a ne diyorlar İstanbul hükümetlerine? Hazırlık yapın gelin. İşte bu hazırlığı İstanbul hükümetleri birazda yaparken, eski defterleri açıp, büyük bir ittihatçı aleyhtarlığı başlatarak, ülkede mütareke İstanbul'unda son derece karmaşık, çatışmalı bir siyasal yapıyı da ortaya çıkaracak.

Bu münasebetle biraz önce söylediğim ifadeyi de hatırlatmak isterim. İşte bu mütarekenin çatışmacı siyasal kavgasına kısa süre sonra muhalif basın, uzun yıllar ittihatçılardan, Birinci Dünya Savaşında zulmet gördüklerini iddia eden muhalif basın mütareke kalemi, ittihatçılardan öç almayı, kin almayı, hesap sormayı o kadar büyük bir anlamsız noktaya getireceklerdir ki, Ermeni meselesi bugün kısmen iddialar, bugün açın bakın mütareke metninde, mütareke basınının kalemlerinde çok rahat bir şekilde anılır.

Yani bir konuyu kızgınlık, kin ve öfke mütareke ortamında öyle bir hale dönüştürdü ki, biz bugün hâlâ bu meseleyi çözemiyoruz. Bir kısım aydınlar da gidip, oradaki siyasal kavganın ürünü metinleri, divanı harp yargılamalarını, çünkü ittihatçıla-

rı divanı harbe gönderdiler, Malta'ya sürgün ettiler, bir kısmını da astılar. Bu siyasal kavganın bir ürünü olarak da maalesef biz bugün bu metinleri, bir kısım aydının hiç çekinmeden bir tarihi üslubu ve metodu olmadan kullandığını da çok net bir şekilde görmekteyiz.

Böyle bir siyasal hayat içerisinde, gerçekten de Mustafa Kemal Paşanın 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiğini hesap edersek ki, Emine Hocam zannediyorum o geçiş sürecini anlatırken bahsedecek. Ben istedim ki hangi ortama geldiğini, bu ortamın ne kadar karmaşık ve sıkıntılı olduğunu bilelim istedim. Böyle bir siyasal hayat, kavgacı, kin dolu ve özellikle milli oluşumlara hiç de izin vermeyen ki, her şeye rağmen ittihatçıların geride kalanları, kendi çabalarıyla da olsa, kısmen işgal edilmiş Anadolu'nun İstanbul'da zaman zaman sesini duyurmaya çalıştılar, ama 5 Mayıs 1919'a kadardı. Çünkü Mustafa Kemal Paşa da oraya giderken bir şeyi anladı. Bu İstanbul'dan fayda gelmez.

Onun için Amasya metnini içerisine onu yazdı: *"Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehdit altındadır. Millet kendi geleceğine kendisi karar verecektir. İstanbul hükümeti üzerine düşen görevi yapamamaktadır."* Evet yapamıyor, çünkü Paris bütünüyle İstanbul hükümetlerini kilitlemiştir.

Ben böyle bir panoramik bir genel değerlendirmede bulundum. Eğer soru olursa cevaplandırırım. Vaktimi de umarım aşmadım. Çok teşekkür ediyorum, dinlediğiniz için çok sağ olun. (Alkışlar)

Av. TALAY ŞENOL (Oturum Başkanı)- Sayın konuşmacıya özellikle dakikası dakikasına zamana uyduğu için teşekkür ediyorum. Ayrıca değerlendirmelerinden sanıyorum siz de benim gibi, kendisine teşekkür ediyoruz.

İkinci konuşmacımız Sayın Yrd. Dr. Şam, kendisi bize Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya geçiş sürecini anlatacak. Buyurun efendim. Sizde sanıyorum 25 dakikada bitirirsiniz.

Yrd. Doç. EMİNE ALTUNAY ŞAM (19 Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)- Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, Sayın Cumhuriyet Başsavcım, Sayın Rektörüm, Sayın Baro Başkanım, ilimiz kurum ve kuruluşlarının çok değerli temsilcileri ve kıymetli konuklar; hepinizi saygıyla selamlıyorum, hoş geldiniz.

Bünyamin Hocamın da ayrıntılı bir şekilde ifade ettiği gibi Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için sona ermişti. Mütareke şartlarının nispeten az evvel belirtilen hükümetler tarafından hafif olduğu hakkında yapılan telkinler ve Wilson Prensiplerinin bilinen amaçlarının Türk halkına yeniden düzenlenme ve çalışma imkânları verdiği zannediliyordu. Fakat bu ümitler maalesef kısa zamanda söndü. Çünkü itilaf devletleri işgallere başlamıştı, azınlıklar aşırı davranışlarla huzursuzluklar çıkarmaya yeltenmişlerdi.

Batı Anadolu, Trakya ve Karadeniz bölgesinde Rumlarla, Orta ve Doğu Anadolu'daki Ermeni azınlıkların yaygın derecede ihanet boyutundaki düşmanca tavırları, itilaf devletlerinin işgal eylemleri dışında Türk kurtuluş hareketinin en önemli meselelerinden bir tanesini teşkil etmiştir. İşte Mustafa Kemal böyle bir vaziyetten, milli bir devlet çıkarmayı başarabilmiştir. Milli mücadele halka dayandırılmış, çekirdek daima halk olmuştur.

Toplumun içinde bulunduğu ekonomik güçlüklerle rağmen, mali imkânlar halktan sağlandığı gibi, hadisenin insan kaynağını da ne şekilde olursa olsun, daima halk teşkil etmiştir. Atatürk bir konuşmasında: *"Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız vatan, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve bir milletin tarihinin bir bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir"* demektedir. Dolayısıyla Batının yok etme arzusu karşısına dikilen Türk Milletinin vatan duygusuyla beraber var olma azminden başka bir şey değil.

Mütarekenin imzalanmasından sonra Mustafa Kemal İstanbul'a çağrılmıştı. Adana'dan tren yolculuğuyla İstanbul'a gelen Mustafa Kemal'i karşılayan Cevat Abbas, karşıya geçişlerini şöyle anlatıyor: *"Şehir çok acıklı bir durumdaydı, İstanbul düş-*

man donanmalarının limana girmeleri yıkımının yasını tutuyor, bu büyük yasına Mustafa Kemal'i de ortak ediyordu. Mustafa Kemal'le ben askeri ulaşımın bir köhne motoru ile karşı tarafa geçmeye çalışıyorduk. Mustafa Kemal'in dudaklarından "Geldikleri gibi giderler" cümlesini işitince, mütarekenin doğurduğu derin ve hüznünlü umutsuzluğu unutmuştum. Size nasip olacak Paşam, siz bunları kovacaksınız dedim. Gülümsedi, aziz başının içinde biçimlenmeye başlayan yurdu kurtarma planlarını bir an için içinden geçiriyor gibi daldı ve sonra "Bakalım" dedi."

Mustafa Kemal 16 Mayıs 1919'a kadar İstanbul'da kaldı. Bu süre içerisinde ülkenin içinde bulunduğu bu kötü durumdan nasıl kurtarılması gerektiği konusunda da bir çözüm arayışı içinde oldu. Başta Sultan Vahdettin olmak üzere, üst düzey devlet yetkilileriyle birtakım görüşmelerde ve tekliflerde bulundu, ama onun bu görüşmeleri hiçbir olumlu netice vermedi. O bunun dışında yakın arkadaşlarıyla da birtakım temaslara geçmişti ve kurtuluş hareketinin Anadolu'dan başlatılması gerektiğini ifade etmiş, bunun için de resmi bir görevle Anadolu'ya geçmenin yollarını aramaya başlamıştı.

Nitekim onun bu husustaki amacına ulaşacağı görev de karşısına çıktı. Ülkedeki genel istikrarsızlığa paralel olarak, özellikle Karadeniz bölgesindeki Rum azınlığın çıkardığı güvenlik sorunu, Mustafa Kemal'in bu bölgede güvenlik tedbirlerini temin etmek, almak ve yöredeki silah ve cephanenin İstanbul'a sevkini sağlamak, aynı zamanda burada kaçak askerleri toplayarak örgütler kurmaya çalışan birtakım faili meçhul grupların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkarılmak üzere görevlendirilmesini sağladı.

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'dan başlayıp, Amasya'ya, Erzurum'a, Sivas'a yönelen, daha sonra da Ankara ve 9 Eylül 1922'de İzmir'e ulaşan yolculuğundan milli mücadele tarihimiz oluşmaktadır.

Değerli konuklar, Mayıs 1919 ve Mayıs 1920 yılı, var olmak mı, yok olmak mı noktasında dolu dolu bir yıldır. Dağıtılmış

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

EMİNE
ALTUNAY ŞAM'IN
KONUŞMASI

bir ordu, hazinesine el konulmuş bir devlet, takatsiz bırakılmış, yere serilmiş bir millet. Ünlü Arap edebiyatı nesirlerinden Cahizi'nin de yıllar önce verdiği demeçte, tarihi bilgi de belirttiği gibi, tarihi hüküm bir kere daha tekrarlanmaktaydı. Eli kolu bağlanmış, kuyuya atılmış, ölmesi beklenen, hatta üzerine ejderha gönderilen varlık yeniden ayağa kalkıyor, silkiniyor, düşünüyor ve karar veriyor. İşte silkinişin ve karar verişin safhasıydı bu yıl, Mayıs 1919-Mayıs 1920.

Bu dönemde Karadeniz'deki faaliyetlerini arttıran İngilizlerin bölgedeki huzur ve güveni sağlama görünümüyle, Ermeni ve Rum emellerine hizmet etmekten de geri kalmadığını görmekteyiz. Bir taraftan sözde onlara yapılan kıyımı önleme bahanesiyle Anadolu'da ve Kafkas'larda işgal alanlarını genişletirlerken, diğer yandan da kendilerine bağlı hükümetler oluşturmak için silah, cephane, giyecek yardımı ve diplomatik destek sağlama yoluna gidiyorlardı. Bölgedeki Hıristiyanların güvenliğini sağlama bahanesiyle hareket eden İngiltere, Karadeniz Orduları Kumandanı General Mill vasıtasıyla 9 Mart 1919'da Samsun'a 200 kişilik bir kuvvet gönderdi.

Bu işi organize eden İngiltere'nin, Kafkasya ve Doğu Anadolu'dan sorumlu komiseri Wilson, Rumların İngiliz askerlerini büyük bir sevinçle karşıladığını ifade etmektedir. İngilizler 17 Mayıs 1919 günü Samsun'a 100 asker daha çıkardılar ve İngilizlerin bu son asker sevkinden 2 gün sonra da Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıktığını görmekteyiz.

Bilindiği gibi İngiltere daha önce Osmanlı Hükümetine verdiği bir notada, Rumların Türk çetelerinin saldırılarına maruz kaldığını ileri sürmüş ve eğer bunlar önlenemezse, kendilerinin bizzat duruma el koyacağını da iade ederek, resmen İstanbul'daki hükümeti bölgede güvenlik tedbirleri alması noktasında tehdit etmiştir. Osmanlı Hükümeti de İngilizlerin bu notası üzerine bölgeye, az evvel de belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşayı göndermeye karar vermiştir.

Mustafa Kemal bu karar üzerine, 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmıştır ve bu gezisi sırasında yanında bulunan

önemli kişilerden bir tanesi de Hüsrev Beydir. Hüsrev Bey Mustafa Kemal'in kurmay başkanıdır, Binbaşı Hüsrev Gerede. Eminönü Halkevi konuşmasında, Paşanın tarihi yolculuğunu yine kendi görüşleriyle şu şekilde bakınız anlatıyor: *"16 Mayıs 1919'da saat 04.30'da Bandırma Vapuruyla yola çıktık. Bu köhne ufak vapurda eski dost ve silah arkadaşları vardı. Bu vapur Kavak önlerinde durdu, meğerse itilaf devletleri kontrol zabıtları vapuru arayacaklarmış. Geldiler, Mustafa Kemal bu heriflerin ne arayacaklarını sordu. Silah ve cephane dediler. Atatürk aşağılayan bir eda ile fakat çelik bir sesle "Bu akılsızlar kaçak silah ve cephane arıyorlar, hâlbuki biz kafa ve iman götürüyoruz" diyerek, bu köhne vapurun Anadolu kıyılarına ne büyük milli ışık, sönmez bir iman ateşi, ne yılmaz bir irade taşımakta olduğunu ifade etmiştir.*

Mustafa Kemal'in bir an evvel İstanbul'dan uzaklaşmak istediğini hissediyorduk. Boğazdan çıkar çıkmaz, Karadeniz'in koca dalgalarıyla karşılaştık. Sinop'a doğru yollandık. Dalgalar gittikçe büyüyor, fırtına tehlikeli bir durum alıyordu. Dalgalar vapurun paraketesini koparmış olduğundan, saatte kaç mil yol aldığımızı kontrol dahi edemiyorduk."

Hüsrev Gerede devam ediyor: *"Aydın 18'inde öğleüstü Sinop limanına girebildik, yataklardan fırladık. Bizimle vapurda olup, Sinop'a mutasarrıf tayin edilmiş olan Tevfik Bey karaya çıktı ve şehirden İzmir faciasına ait edinmiş olduğu malumatı bize verdi. İşte tam da bu dönemde, İzmir Yunan işgali altındaydı ve kâğıtta belirtilen buydu. 13 Mayıs'tan beri İzmir düşman tarafından işgal edilmişti ve burada düşmana karşı reddi ilhak hareketi canlanmıştı. Bu arada İstanbul'daki kabine istifa etmiş ve padişah Damat Ferit Paşa hükümetine, hükümete sadrazam olarak atanmış idi.*

Pek de açık olmayan, fakat aziz topraklarımızın işgalini bulduran bu felaket haberi bizi çok mahzun eyledi. Hepimiz Mustafa Kemal'in yüzündeki hazin maskenin bir anda infial ve hiddetle çelikleştiğini, tatlı mavi gözlerinde azim, merhamet ve intikam ateşinin parladığını gördük ve inancımız ve imanımız kuvvetlendi."

Hüsrev Gerede'nin bu açıklamalarından sonra, Atatürk'ün esasen Samsun'a bir an evvel çıkmak için ne kadar da sabırsızlandığını anlıyoruz. Denizin fırtınalı olması, sahilin kayalık

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

EMİNE
ALTUNAY ŞAM'IN
KONUŞMASI

bulunması hasebiyle kaptan köprüsüne çıkarak süvariye her türlü tehlikeyi göze almasını, sahile yakın bir şekilde hareket etmesini emretmiştir. Sonradan öğrendik, meğerse bir itilaf torpidosu bizim vapuru peşimizden takip etmiş ve bizi yakalarsa İstanbul'a tekrar getirmek için hareket geçmişti. Tabii düşman normal notayı takip ettiğinden izimizi bulamamıştı.

Atatürk'ün derin duygu, yüksek hassasiyete malik olması, bu suretle vatanın kurtuluş talihinin ilk adımı olmuştu. Yani İstanbul'dan başlayan, Samsun'a varan yolculuk esnasında ne kadar büyük tehlikeler altında bu yolculuğun seyrettiğini, bu anıdan anlamaktayız.

“Türkün her vakit hamisi olan Ulu Allah'ın inayetiyle 19 Mayıs 1919 sabahı, sabah saat 06.00'da milletin bahtını selamlayan güneşli, güler yüzlü bir havayla Samsun'a ayak bastık diyor” Hüsrev Gerede.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, ilk önce dahiliye eski müsteşarı Hamit Beyi mutasarrıf tayin etmekle işe başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ikinci önemli iş olarak orduyla temasa geçmiştir. Burada da aslında, biz bugün tabii Amasya konusu üzerinde ağırlıklı olarak duracağız, ama Samsun ilk geldiği güzergah, ardından Havza yine önemli başlangıçların olduğu mekânlar ve tarihlere dir. O yüzden bunları da burada belirtmekte fayda var. Örneğin Samsun'da orduyla temasa geçmiş olması çok önemli bir başlangıçtır.

Sözelimi 21 Mayıs'ta 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'le, 23 Mayıs'ta da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile telgraf vasıtasıyla bir görüşme yapıyor ve söylediği şey şudur telgrafında: Millet ve memlekete borcu olan en son vicdani vazifesini yerine getirmek için Samsun'a geldiğini, mümkün olan en kısa zamanda kendileriyle görüşme arzusunda olduğunu dile getiriyordu bu telgraflarında.

Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıkar çıkmaz üzerinde durduğu konulardan bir diğeri de, Anadolu'nun diğ er bölgelerinden açılmış bulunan Müdafaayı Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleriyle temasa geçmek olmuştur. Yine bir başka önem-

li görevi de, esas buraya gelme amacını taşıyan Pontus Rum çetelerinin Samsun ve çevresindeki faaliyetlerini çözüme konusundaki girişimleridir.

Bununla ilgili biraz kısaca bilgi vermek istiyorum. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ordu birliklerinin müdahaleleriyle bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri bir noktada aslında kontrol altına alınabilmişti. Ancak Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra maalesef, Hocamızın da az evvel belirttiği gibi Türkiye şartları çok ciddi şekilde değişmişti. Ordular küçültülmüştü, silahların önemli bir kısmı ellerinden alınmıştı ve artık hükümetin Rum çetelerini kontrol altına alacak ve bölgedeki halkı koruyacak ve savunacak gücü kalmamıştı.

Bu durum karşısında Rum Pontus çeteleri ise, daha saldırgan bir tutum sergilemeye başlamışlardır bölgede. Türk askerlerinin ellerinden silahlarının alınmasına karşılık, özellikle İngiltere'nin Samsun'a asker çıkardığını az evvel belirttik. Bunun dışında bir de, bölgedeki Rum çetelerine binlerce silah dağıtılmıştır. Bu da yetmiyormuş gibi, Karadeniz bölgesinde sayıları az olan Rum nüfusu çoğaltmak için Rusya'da oturan ve Bolşevik idaresi altında huzursuz olan Rumlar, vapurlarla Samsun ve çevresine çıkarılarak, Türk topraklarına yerleştirilmişlerdir.

Bütün bu takviyelere rağmen, hiçbir şekilde bölgede Rumlar Müslüman çoğunluğun üstüne sayıca çıkamamışlardır. Bunu da anladıkları için bu defa çok artan bir şekilde çeteleşmeye başlamışlar ve çekinmeden Müslüman çoğunluğu ortadan kaldırmak amacıyla, rast geldikleri yerlerde Müslümanları katletmeye, öldürmeye çalışmışlardır. Bu dönemde baktığımızda bölgedeki tabloya, Rum çetelerinin mezalimine sahne olan 12 önemli belge var ki, bu bölgelerdeki bu güvenlik sorunu, zaten Mustafa Kemal'in buraya görevlendirilmesine neden oldu. Bu bölgeler hepimizin bildiği yerler, Bafra, Çarşamba, Terme bölgeleri, Amasya, Merzifon, Vezirköprü, Ladik, Gümüşhacıköy, Havza kazası, Tokat, Erbaa ve Zara kazaları. Buralar hiçbir şekilde güvenli yerler değil.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

EMİNE
ALTUNAY ŞAM'IN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal burada bu aldığı önlemlere ilişkin İstanbul'a tabii ki rapor da vermektedir. Mesela 21 Mayıs 1919'da İstanbul'a gönderdiği rapora baktığımızda, tespitleri ortaya koyuyor ve hükümetin de güvenlik tedbirlerini arttırıcı birtakım daha önlemler alması noktasında uyarıyor esasen. Mesela şöyle bir bilgi vermiş, raporda belirttiği açıklamalardan bir tanesi: 33' diyor, doğrudan Samsun çevresinde olmak üzere 40 kadar Rum çetesi vardır bölgede diyor. Buna karşılık Rum çetelerine karşı savunma tedbirleri almak için kurulan Müslüman çetelerin sayısından da bahsediyor. Bunlar sadece kendilerini savunma amacıyla oluşturulmuş çeteler. Toplamda Samsun civarında 6 ve toplamda da 13 civarında diyor. Yani bakınız 40'a karşılık 13 çeteden söz ediliyor.

Mustafa Kemal raporunda şunu da belirtmiş: Bu çetelerin faaliyetlerinden bölgedeki İngilizler haberdardılar diyor ve bir olupbitti yapma hazırlığı içerisinde oldukları diyor. Bunların meydana getirdikleri olaylar, yani Müslümanları katletme noktasında çıkan olaylardan kaynaklanan bölgedeki güvenlik sorunu, esasen Rum azınlıktan kaynaklanmaktadır diyor. Burada İngiliz ve Amerikan personelin de hiçbir şekilde duruma müdahil olmadığı, tam destek verdikleri ve sessiz kaldıklarını İstanbul'a iletiyor bu raporuyla.

Raporun sonuna da şunu ilave etmiş çok değerli konuklar: *"Varlığımıza önem vermiyorlar, ülkemizi sahipsiz gibi addederek kuvvetlerini kafalarına göre dağıtıyorlar ve yerleştiriyorlar."*

Samsun'daki bu faaliyetlerden sonra, bu arada tabii Batı Anadolu'daki işgal hareketinin, eylemlerinin de çok fazlasıyla yayıldığı, büyüdüğü haberi alınıyor. Mesela bakıyoruz Ege'de Yunan kuvvetleri İzmir'den sonra Manisa, Urla, Aydın, Bayındır, Tire taraflarını da mukavemetsiz işgal etmişler. Ancak 28 Mayıs'ta Ayvalık ve Ödemiş'te düşmana karşı ilk silahlar patlamış, artık millet uyanışa geçmiştir. Mustafa Kemal bunun da farkındadır ve bunu fark eden Mustafa Kemal 25 Mayıs 1919'da daha rahat çalışabilmek umuduyla Samsun'a hareket etmiştir ve arkadaşlarıyla daha sonra milli mücadele marşı haline gelen Gençlik Marşını söyleyerek, 80 kilometre içerideki küçük şirin bir kaplıca kasabası olan Havza'ya varır.

Maiyetiyle birlikte basit bir otel olan Mesudiye Oteline yerleşirler. Bu küçük kasabanın ve otelin Mustafa Kemal'in yolculuğundaki önemi, ilk defa Havza'da halkın karşısına çıkmış olmasıdır. Yörgüç Paşa Camiinde 30 Mayıs 1919'da, Cuma Namazı vakti halkla karşı karşıyadır Mustafa Kemal ve daha Havza'da anlamıştır ki, *-bunun özellikle altını çiziyorum- Çanak-kale'deki Mustafa Kemal'in ünü ve itibarı Anadolu'da kendisiyle beraber yürüyecektir, bu ise önemli bir şeydir.*

Camide Mustafa Kemal her şeyi anlatır. Sözleri özetle şöyledir, Havza'da Yörgüç Paşa Camiinde Mustafa Kemal'in sözlerini naklediyorum: *"Evvvela Allaha, ama asıl kendimize güvenmekten başka çaremiz yoktur."* Mustafa Kemal'e göre eğer dava bir milletin kurtuluş mücadelesi ise, o zaman milletle, milletin diliyle konuşmak lazımdır. İşte Mustafa Kemal ilk temaslarını böylece Havza'da halka yönelik yapmış ve ilk genelgesini 28-29 Mayıs 1919 günü Mesudiye Otelinde yazarak, Havza telgrafhanesinden çekmiştir.

Bu genelgede İzmir ve Ege'deki Yunan işgalinin uyandırdığı tehlikeye dikkatler çekiliyordu, milli protesto hareketlerinin ve mitinglerin başlaması isteniyordu. O halde buradaki en önemli hareket noktası da milleti uyandırmak ve mitinglerin ve protestoların başlamasını sağlamaktı.

Mustafa Kemal'in Anadolu'dan bir akın örgütlemekte olduğunu açıklayan ilk İngiliz belgesi ise, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komitesi Amiral Caltrop'un 6 Haziran 1919'da İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği yazıdır. Şimdi başlangıçta bölgede güvenlik tedbirleri almak amacıyla buraya yönelik bir tedbir alınması noktasını İstanbul'a ikaz eden İngiltere, şimdi bu hareketi, bu uyanışı fark etmiş, Mustafa Kemal'i engelleme çabası içerisindeydi.

Bakınız yazıda nasıl bir yaklaşım sergileniyor: İngiliz Yüksek Komiseri Caltrop, iki gün sonra 8 Haziran 1919'da Osmanlı Hariciye Nazırına gönderdiği bir notada: Samsun vilayetinde bazı kötü niyetli kişilerin karışıklık çıkarmak istedikleri ve bu harekette Mustafa Kemal Paşanın öncü rol oynadığı belirtili-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

EMİNE
ALTUNAY ŞAM'IN
KONUŞMASI

yordu. Sonra Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne tarafından, Mustafa Kemal Paşanın geri dönmesi için bir süre önce Osmanlı Hariciye Nazırlığına direktif verildiği hatırlatılıyor ve içerideki karışıklıkların pek vahim sonuçlar doğurabileceği üzerinde duruluyordu. Yani şimdi Mustafa Kemal'in buradan çağırılarak İstanbul'a, etkisiz hale getirilmesine çalışıldığını görmekteyiz.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ise, İngilizlerin şikâyet ve tepkilerine 8 Haziran'da bakınız nasıl cevap vermiş: "Mustafa Kemal Paşanın 9. Ordu Müfettişliğine atanmasının sebebi, İngiltere Yüksek Komiserinin Babiali'ye verdiği bir notadır. Hükümet mütarekename mucibince, gereğince mesul bulunduğu asayiş ve güvenliği temin etmek için, memlekete üç asayiş muntkası ayırmıştır ve her muntkaya bir müfettiş tayin edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa da bu müfettişlerden birisidir cevabını vermiştir.

Şevket Turgut Paşanın bu yazısı, İngiliz Yüksek Komitesi Caltrop'u Mustafa Kemal Paşanın geri çağırılması için tekrar bir nota vermeye sevk etti. Caltrop bu notasında Anadolu'nun üç askeri bölgeye ayırma tasarısının Hristiyan halkın durumunu daha büyük bir şekilde tehlikeye düşürdüğü için kabul etmediğini bildirdi. İngiliz istekleri karşısında Damat Ferit Paşa Hükümeti ise, yani o kadar büyük bir baskı altında kaldı ki, Mustafa Kemal Paşayı İstanbul'a çağırılmaya karar verdi. 8 Haziran günü Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal Paşaya bir telgraf göndererek, maiyetindeki istimbottlarla birlikte İstanbul'a dönmesini istedi. Ancak İstanbul'un sürekli baskısı karşısında Mustafa Kemal Paşa, kömür ve benzin yokluğundan dolayı dönmesinin gecikebileceğini iletmiştir ve niçin çağırıldığını da öğrenmek istemiştir.

Kendisine hükümet tarafından niçin çağırıldığına ilişkin tatmin edici bir cevap verilememesine rağmen, Erkânı Harbiye Reisi Cevap Paşanın araştırmaları sonucunda, kararın İngilizlerin isteği üzerine olduğu öğrenilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'a dönmek gibi bir niyeti de zaten yok, bu da açık. Çünkü o günlerini bakınız Nutuk'ta da şu şekilde dile

getirmiş: “Anadolu’ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış, millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, milli teşkilat kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştır. Yapılan geri çağırma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, milli teşkilat ve hazırlıklarının yönetimine devam etmekte olduğuma göre, asi durumuna geçmiş olduğumdan şüphe edilemezdi.

Bundan başka ve özellikle girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin, köklü ve güçlü olacağını tahmin etmek güç değildi. Bu halde yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsi olmak niteliğinden çıkartılıp, mutlaka bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir heyet adına olmasının” gerekli olduğunu ifade ediyordu.

Konuyu siyaset bilimi açısından değerlendiren Prof. Dr. Sina Akşin, bu ifadeleriyle ilgili şu yorumu yapıyor: “Mustafa Kemal’in İstanbul’a çağırılması, onun Anadolu’daki durumunu etkilemiştir. En azından elindeki geniş yetkileri artık eskiden olduğu gibi kullanamayacaktır. Bunun için Anadolu’da giriştiği teşebbüs ve faaliyetleri, tamamen kendi inisiyatifinde olan, kişisel faaliyetleri olmaktan çıkartıp, bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir heyetin ortaya çıkması, kendisinin de bu hareketin önderi olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu Erzurum ve Sivas Kongrelerinde elde edilecektir, ancak kongrelere kadar komutan arkadaşların da bu statüyü mutlaka kabul etmeleri gerekiyordu. İşte bunu sağlayacak olan da Amasya toplantısı ve kararları idi.”

10 Haziran 1919 tarihinde Havza’da yayınladığı bir tamimle Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişliğinden, ulusal önderliğe geçişin hazırlıklarını başlatmıştır. Bu tamime göre, bazı yerlerdeki müdafaaı hukuk ve reddi ilhak cemiyetleri gönderdikleri telgraflarda, milletin hukuk ve istiklâlini müdafaa gayesiyle, kendisinin girişimlerde bulunmasını istemişlerdir. Buna karşılık Mustafa Kemal, milli emeller uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağını, mukaddesatı adına söz vermiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa milli mücadelenin önderliğine aday olmuştur.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

EMİNE
ALTUNAY ŞAM'IN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal ve beraberindekiler Havza'da bu tamimi yayınladıktan sonra, 12 Haziran 1919 günü Amasya'ya geçmişlerdir. Amasya'da coşkulu bir kalabalık onları karşılamıştır. Karşılama şehrin önde gelen kişileri de hazır bulunmaktaydı. Mustafa Kemal halka açık konuşmasını Amasya Belediye Binasının balkonundan yapmıştır ve sözlerinin özeti şudur: *"Amasyalılar, padişah da, hükümet de düşmanın elinde esir dir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için, sizlerle işbirliği yapmaya geldim"* ve ilk hareket bu şekilde Amasya'dan başlamaktaydı.

Abdurahman Kamil Hoca, cami minberinden halkı savaşa ve hakkını eline almaya davet ederken, biriktirdiği 5 altınını milli mücadeleye ilk yardım olarak Mustafa Kemal'e sunmuş tur ve Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi ise, kurulan Müdafaa-yı Hukuk Teşkilatının başına geçirilmiştir. Mustafa Kemal ve beraberindekiler, Amasya'da kaldıkları sürece 5. Kafkasya Tümeni karargâhı olan Saraydüzü kışlasında ikamet etmişler ve şimdi Hocamız tarafından açıklanacak olan Amasya Tamimi de bu binadan bütün yurda duyurulmuştur.

Sabrınızı zorladığımdan dolayı ve beni dinlediğinizden dolayı size çok teşekkür ediyorum ve sözü Türk kurtuluş hareketinin ilk adımını teşkil eden ve milli mücadelenin ve Cumhuriyetimizin temeli olan, milli egemenlik ilkesinin ilk defa ortaya atıldığı, vurgulandığı Amasya Genelgesinin hazırlanması ve içeriği-anlamına ilişkin sunumunu yapmak üzere Sayın Hocam Prof. Dr. Ahmet Mumcu'ya bırakıyorum. Çok teşekkür ediyorum tekrar. (Alkışlar)

Av. TALAY ŞENOL (Oturum Başkanı)- Ben Hocamıza teşekkür ediyorum, zaman konusunda da son derece hassastı, sabrımızı hiç zorlamadı, tam tersine zevkle dinledik.

Oturumumuzun son konuşmacısı Hocamızın da belirttiği gibi Sayın değerli dostum Prof. Dr. Ahmet Mumcu. Yine Sayın Hocamın da vurguladığı gibi kendisi Amasya Genelgesinin hazırlanması, içeriği ve anlamını bize değerlendirecek. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)- Sayın Valim, değerli konuklar; biliyorsunuz Valiler Cumhurbaşkanını temsil ederler, ona Sayın Valimiz hoş geldiniz demek, diğer bütün devlet ricaline de aynı şekilde hoş geldiniz demektir. Çünkü Cumhurbaşkanının hazır bulunduğu bir toplantıda konuşmacı Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Başbakan, Sayın İçişleri Bakanı diye sıralamaya kalkarsa, o zaman Cumhurbaşkanlığının anlamı kalmaz. Valiler de bir ilde Cumhurbaşkanını temsil ettikleri için, ben Sayın Valim demekle bütün katılan diğer ricali devlete hoş geldiniz diyorum.

İlk önce bir önemli, çok önemli bir düzeltmede bulunmak istiyorum. Biraz önce Sayın Şam da aynı şeyi söyledi, konuşmacılar da söylediler. Bu kışlada imzaladı Amasya Tamimi dediler. Değil, Saraydüzü Kışlası 1900 tarihinde mutasarrıf Saadettin ya da Selahattin Bey tarafından artık harap bir hale gelmiş olan şehzade konaklarının yerine yapılmıştır. Biliyorsunuz Amasya bir şehzadeler şehriydi, ama 17. Yüzyıldan sonra şehzadeler gelmemeye başladı, o konaklar da harap. Bu Mutasarrıf bey bu binayı oraya yaptırmış, yeri buradan çok uzakta daha farklı yerde.

Sonra 1940 yılında bu kışlanın herhalde kullanılamayacak hale geldiğini düşünmüşler, yıkmışlar. Amasya Tamimi gibi, deminden beri sayın konuşmacıların da işaret ettiği gibi, Türk tarihi ve Türk hukuku açısından önemi çok büyük olan bir olayın içinde geçtiği bir binanın olmaması, yok edilmesi acı bir olaydı. Amasyalılar tahmin ediyorum önyak oldular, ama aynı yere yapamadılar. Buraya o binanın replikası, resimlerinden faydalanarak aynen yaptılar.

Yani Atatürk ve arkadaşları bu binada Amasya Tamimini hazırlayıp, imzalamamışlardır, ama bu atmosferi bize yaşattığı için ve o binayı uzaktan da olsa o günlerin havasıyla bize düşünmek imkânı verdiği için çok teşekkür ediyorum. 2007 yılında açılmıştır. Bu benim için önemli saydığım hatırlatmayı yaptıktan sonra, genelge ve tamim arasındaki farka dikkatimizi çekmek istiyorum. Tamim ve genelge aynı sözler, ama biz

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

hukuk fakültesinde okurken genelge lafı yoktu, tamim. Bizim ulusal tarihimizde yer alan bazı tabirlerin ne kadar Türkçeci olursak olalım, aynen bırakılması taraftarıyım.

Mesela Büyük Taarruz deriz, büyük saldırı der miyiz? Diyemeyiz. Aynı şekilde Amasya Genelgesi biraz yani şey kaçıyor, tarihin akışı içine uymuyor, ama bir başka husus var. Gençlerimiz tamim diyemiyorlar, tamim diyorlar, Amasya Tamimi, Amasya Tamimi. Amasya Tamimi dedikleri vakit de bizlerin tepesi atıyor. Dilleri alışmamış, o şapkayı da kaldırdı Türk Dil Kurumu. Niçin kaldırdı Allah bilir, tamim oluyor. Kâr kelimesinin üzerindeki şapka kalktı, bu yılki kârınız nasıl diye soramıyorsunuz, bu yılki karınız nasıl diye soruyorsunuz. O yüzden mecburi olarak tamimi tamim şeklinde konuşmaktansa, genelgeyi kullanmakta ben bir sakınca görmüyorum.

Efendim şimdi Kocaoğlu, ne kadar korkunç bir kaos içinde olduğunu anlattı Osmanlı Devletinin. Siyasal açıdan yapılacak hiçbir şey yok ve bir adam çıkıyor, bir kahraman, gerçekten kahraman, her şeyi kafasında toparlıyor, toparlıyor, planlıyor, çeşitli denemeler yapıyor, İstanbul'da da denemeler yapıyor, sonunda sorunu ancak ulusun çözebileceğine karar veriyor.

Bu amaçla Samsun'a çıkıyor. Tabii Samsun'a çıkma gerekçesi ayrı, kendisi 9. Ordu Müfettişi olarak padişah tarafından Pontus çetelerinin icabına, yani Pontus'lulara karşı çarpışan Türklerin icabına bakılması üzerine gönderilmiş, ama Atatürk'ün kafasındaki plana uygun. Sayın Şam da, Samsun'dan aldı Amasya'ya getirdi Atatürk'ü.

Şimdi Atatürk bu seyahatleri boyunca sadece Samsun'a çıkarken yanında getirdiği kurmay heyeti ve maiyetiyle beraberdir, başka kimse yoktur. Çok yakın arkadaşı Kazım Karabekir Paşa Erzurum'da 15. Kolordu Komutanı, tek kuvvet o anda Anadolu'da ateş gücü olan ve savaşabilecek tek kuvvet, onun komutanı. Bir de Ankara'daki sanıyorum 10. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, ama Ali Fuat Paşanın kolordusu şey gibi değil.

Yalnız şu da var: Gerek Kazım Karabekir, gerek Ali Fuat Paşa Atatürk'ün çok yakın arkadaşları ve mücadeleyi millete mal etmek için Atatürk'le aynı düşüncede, aynı paralelde olduklarını biliyoruz. Yalnız uygulama konusunda, özellikle Kazım Karabekir'in düşünceleri ayrı. Onlar sonradan ortaya çıkacak, iş olup bittikten sonra, zafer kazanıldıktan sonra ortaya çıkacak. Bu ikisinden başka hiç danışabileceği yakın arkadaşı yok.

Kafasında olgunlaştırıyor ve özellikle Havza'da olgunlaştırıyor. Yalnız Havza'da fazla kalamamış, çünkü Havza'da bir Fransız birliği var. O birliğin orada bulunması Atatürk'ü çok rahatsız etmiş tabii Amasya'ya gelmiş, Amasya'ya geldi. Sayın sunucu, konuşmacılar, özellikle Sayın Baro Başkanımız şu anda burada yok, çok güzel anlattı nasıl karşılandığını. Gerçekten büyük bir coşkuyla karşılandı, bu da Atatürk'e büyük bir ümit vermiştir. Millet bizim peşimizden gidebilir ümidini vermiştir.

Kafasında büyük bir kongre toplayıp, o kongreye göre yeni baştan bir örgütlenme, yeni bir devlet kurma kafasına yerleştirmiş. Nitekim Amasya Tamiminin içeriğini size okumayacağım, herkes okudu burada. Vatan gidiyor diyor, padişah ve halife memleketi yok olmuş tanıtıyorlar, yok. Yani hiçbir rolleri kalmamış. Padişah ve halifeden ve onun hükümetinden de hiçbir ümit beklenmez, hiçbir umut yok. Ne yapmak lazım? Yeni bir şeyler yapmak lazım.

Bunun için düşündüğü, bu arada Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de kongreler başlamış, çok çeşitli kongreler var. Hatta rahmetli Bülent Tanör bu döneme kongre iktidarları dönemi derdi. Bu kongrelere yalnız çok lokal kongreler. Buldukları yerde bir örgüt kurmaya çalışıyorlar, daha ileri gidemiyorlar. Atatürk'ün istediği Sivas'ta, bütün mevcut livaların temsilcilerinin katılmasıyla bir ulusal kongre toplamak. Benim kanaatime göre, Türkiye Büyük Millet Meclisini o zaman açmak istiyordu Atatürk Sivas'ta.

Fakat işte sizin de pek güzel anlattığınız gibi, bu siyasi belirsizlikler, siyasal kararsızlıklar bunu engelledi, ama eninde sonunda yine Sivas'ta bir kongre toplanması yolunda iki

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

arkadaşını, yani Ali Fuat Paşayı da, Kazım Karabekir Paşayı ikna etti. Yalnız Kazım Paşa dedi ki, Doğuda çok büyük bir sorun var, Ermeni sorunu var, Ermeniler ilerliyorlar. Doğu Anadolu halkını birleştirmek lazım, Doğu Anadolu'yu sağlamlaştırmak lazım. Bunun için ilk önce Doğu Anadolu illerini birleştiren bir kongre yapalım, ardından da Sivas Kongresini yaparız.

Mustafa Kemal Paşa bunu kabul etti ve bildiğimiz gibi 21-22 Haziran akşamı emir subayına Amasya Tamimini dikte ettirdi, müsveddeyi dikte ettirdi. Bildiğimiz tamim, yalnız Atatürk'ün Nutuk'ta verdiği tamim metni biraz eksiktir. Niçin eksik? Onu da biraz sonra söyleyeceğim. Şimdi tamim hazırlanmış, ama imzalanması lazım. Gerçekten güvenilir kimseler tarafından imzalanması lazım. Ali Fuat Paşa o sırada geliyor Amasya'ya, o derhal imzalıyor. O sırada Rauf Bey de gelmiş, ama Rauf Beyin resmi bir sıfatı yok, deniz subayı ve zaten emekli. Rauf Bey'e de bunu imzala diyor, Rauf Bey diyor ki ben misafirim, benim bir yetkim yok. Canım Rauf diyor, bu bir hatırayı tarihiyedir diyor, bir tarihi hatıradır diyor. Bunun üzerine imzalıyor Rauf Bey.

Şimdi Atatürk'ün kurmay heyeti içinde, Samsun'a kadar taşıdığı ve ondan sonra da yanında getirdiği ünlü Refet Bey var, Refet Bele. Refet Bele çok ilginç bir insan. Şimdi Nutuk'tan aynen okuyorum, sabrınızı taşıyırısam da kusura bakmayın:

"Refet Bey imzadan istinkâf etti, yani kaçındı. Böyle bir kongre akdindeki maksat ve faideyi anlayamadığını söyledi" Refet Bey Atatürk'ün çok altında bir rütbe sahibi subay.

"İstanbul'dan beri beraber getirdiğim bu arkadaşın, tuttuğumuz yola nazaran anlaşılması pek basit olan bu meselede gösterdiği fikir durumunu ve hislerinden çok üzülüm" biraz Türkçeleştiriyorum. *"Fuat Paşa'yı çağırttım. Fuat Paşa noktayı nazarımı anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşa'ya Refet Beyin tereddüdünün sebebini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa Refet Beyi ciddi bir şekilde azarladıktan sonra, Refet Bey müsveddeyi eline alarak, kendine mahsus bir*

işaret koydu. Öyle bir işaret ki, bu müsvedde de dahi bulmak mümkün değil. İşte efendiler müsvedde burada diyor.” Atatürk gösteriyor nutku okurken, belge elinde.

Bunu anlatmamın sebebi, bir süre sonra Refet Bey, biliyorsunuz Atatürk'ün karşıtı olan cepheye geçecektir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasında olacaktır ve yaşamı boyunca Atatürk'ü hiç sevmemiştir. Gerçi milli mücadelede, Milli Savunma Bakanı olarak çok büyük hizmetleri görmüştür, o yüzden generalliğe yükseltilmiştir, ama Atatürk'e karşı kıskançlığı mı var, bir alerjisi mi var, nesi var bilmiyoruz. Hatta Anadolu İhtilalini yazan Sabahattin Selek, Refet Paşayla bir mülakat yapmış. Orada Refet Paşa Atatürk için sadece şunu söylüyor: Yaman adamdı diyor, o kadar.

Gördüğünüz gibi Amasya Tamiminin imzalanmasından, Atatürk'ün en güvendiği bir arkadaşı bile çekinmiştir. Kazım Karabekir Paşa telgrafla beni imzalamış kabul edin, ben aynen katılıyorum demiştir ve ondan sonra bütün yurda bu içeriğini sempozyumun başından beri öğrendiğimiz tamim yayılmıştır. Şimdi Atatürk'ün yetkisi sadece Doğu Anadolu illerini kapsıyordu. Doğu Anadolu illerindeki sivil memurlara da emretme yetkisini almıştı. Bunu bütün Türkiye'ye dağıtıyor, o zaman yetkisini aşmış oluyor.

İkincisi, “*padişah ve halife memleketi kurtaramıyorlar, yok ettiler*” şeklindeki ifadeler çok tabii büyük bir tepki doğurmuştur ve Sayın Şam'ın da dediği gibi Atatürk'ün görevden alınması hazırlıkları başlamıştır. Fakat Amasya Tamimini son 10 dakikamda, hatta 15 dakikam var galiba.

Şimdi efendim bu toplantıyı düzenleyen Türkiye Barolar Birliği ve Amasya Barosu, hukukçuyuz hepimiz. Amasya Tamiminin hukuksal bir değerlendirmesini yapmak lazım. Biliyorsunuz devlet kuran Anayasa metinlerinin ön hazırlıkları yapılır zaman zaman bazı ülkelerde. Örneğin, bugünkü Amerika Birleşik devletleri Anayasası, daha önce İngilizlere karşı ayaklanan İngiliz kolonilerinde hazırlanan birtakım bildirilerin birleşmesinden oluşan ünlü Virginia Bildirisine dayanır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Virginia Bildirisi Amerikan Anayasasının ayrılmaz eki sayılır. İngiltere'de yazılı anayasa yok, ama anayasal nitelikteki belgeler var. Magna Carta'dan tutun, Bill Off Rights'a kadar kraldan zorla alınan birtakım belgeler. Bu belgelerin tümü bugün İngiliz Anayasasını oluşturuyor. Gerçi bizim alıştığımız anayasalar gibi birinci madde, ikinci madde şeklinde bir sistematizasyon yok, ama yani İngiliz anayasa teşkilatının diyelim, örgütünün dibinde yatan bu belgelerdir.

Şimdi bizim Türkiye Cumhuriyetimizin kuruluşunun temeli olan da bazı belgeler var. İşte bu belgelerin en önemlisi, ilki ve en önemlisi Amasya Tamimidir. Çünkü Türk tarihinde ilk kez milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Bu lafı o güne kadar hiç kimse söylemeye cesaret edememiştir. En cesur vezirler, en cesur Mithat Paşa bile söyleyememiştir. Nihayet meşrutiyeti müdafaa edenler, savunanlar, işte milletle birlikte padişah idare etsin filan demişlerdir. Bu gerçekten bir devletin temelini oluşturabilecek çok önemli bir ilke. Zaten Sivas Kongresinin toplanması ve arkasından Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması, bu cümleye dayanır.

Amasya Tamiminin diğer maddeleri üzerinde durmuyorum, bunlar bilinen maddeler. Fakat Nutuk'ta geçmeyen, biraz garip kaçacak, ama genelgede yer verilmeyen öteki maddelerden biri de şu: Alınan kararları uygulayacak kişi ve kuruluşlar. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Refet Bele, 3. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 13. Kolordu Komutan Vekili Albay Cevdet, 12. Kolordu Komutanı Albay Selahattin, 17. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Günsav, Edirne Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar Eğilmez, Samsun Mutasavvıfı Hamit Bey. Gördüğünüz gibi Türk milli mücadelesini başlatan ve yürüten Türk Silahlı Kuvvetleridir. Bu Amasya Tamiminin gereğinin yerine getirilmesini lider doğru dan doğruya kimlere bırakıyor? Duydunuz işte, orduya bırakıyor, başka bir güç yok ki zaten.

O açıdan, ama niçin metne almamış Atatürk bunu bilemiyorum. Artık gereksiz diye de almadı olabilir. O bakımdan bu

konuda bir spekülasyona geçmek doğru değil, ama esas müsvetde metninde bu hüküm var. İşi biraz daha derine indirseniz, nasıl Virjinya Bildirisi Amerikalıların, İngilizlere karşı ayaklanmasını gösteren bir belgeyse, nasıl Fransız insan ve yurttaş hakları bildirisi krala karşı bir ayaklanmanın belgesiyse, bizim Amasya Tamimi de bir ihtilal belgesidir. Kime karşı? Mevcut artık sallanan, yok olmuş sayılan devlete karşı. O yüzden hukukçu arkadaşlar, mesela Allah uzun ömür versin, çok iyi hukukçu Hamza Eroğlu, bu ihtilal beyannamesidir diyor. Rahmetli Bülent Tanör ihtilal bildirisi diyor. Resmen çünkü hakimiyet Osmanlı hanedanının sözüne kaldırıyor, yerine milletin azim ve kararını koyuyor.

Bu bakımdan bizim Anayasalarımızın, ileride tabii Anayasamızın ne olacağı belli değil, ama bugünkü anayasalarımızın dayandığı temel belge en başta Amasya Tamimidir. Amasya Tamimi çıkmasaydı ve onun kararları uygulanmasaydı, büyük bir olasılıkla Türkiye Büyük Millet Meclisi de kurulamazdı, bugünkü Türk Devleti de kurulamazdı.

Efendim ben vaktimi biraz da önceden bitirdim. Sabrınızı suistimal etmemek için. İkinci oturumun başkanlığını yapacağım ve konuşan diğer arkadaşlara da benim gibi böyle dikkatli bir şekilde zamanı kullanmalarını isteyeceğim. Hepinize çok teşekkür ediyorum efendim. (Alkışlar)

Av. TALAY ŞENOL (Oturum Başkanı)- Efendim Sayın Hocamıza biz de teşekkür ederiz. Onun tasarruf ettiği 5 dakikayı da ben kullanayım.

Deryaya kapılıp gittiğimiz zaman, ufukların nereye vardıracağını bulmamız mümkün değil, onun için bu kadarlık damlayla, katreyle iktifa edelim.

Ben size aslında Atatürk'ün ilk baştan beri kafasındaki modelin bir Cumhuriyet, ama Cumhuriyetin de bir demokratik hukuk devletine giden yol olduğunu belirtmişim. Feroz Ahmad'ın "*Modern Türkiye'nin İnşası*" adlı çalışmasında vurguladığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet kurma yolun-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TALAY
ŞENOL'UN
KONUŞMASI

da modern ulus inşa etme projesi olarak, Cumhuriyet modernitesinin Atatürk'ün vizyonerliğinde yaşama geçirilmesinin ilanıdır. Bu moderniteyi insanlığın yaklaşık 2500 yıllık özlemi olan, bugünkü anlamıyla temelleri 20. Yüzyılın başlarında atılan demokrasiyle eklemlenmek gerekliliği ise, tartışılmazdır.

Mustafa Kemal Paşa 1923 tarihinde bir Viyana gazetesi olan **Neue Freie Presse**'ye bir mülakat vermiştir. Burada aynen şunu söylüyor: *"Türkiye hâlihazırda olduğu kadar, istikbalde de daha fazla bir demokratik Cumhuriyet olacaktır."* Yine Atatürk 30'lu yıllarda Amerikan Büyükelçisi çiftliğinde ağırlarken, kameraların karşısına geçip şunları söylüyor: *"Demokrasiye gönül veren Türk ve Amerikan halkı el ele verip, faşizmi yıkacaklar ve demokrasiyi egemen kılacaklardır."* Düşünün bu tarihte faşizm birçok ünlü devlet adamı, birçok ünlü siyaset adamı, birçok ünlü bilim adamının nazarında en yüksek değerdir.

Konuşmamın bu kesimini bir anekdotla bitirmek istiyorum, biraz da güncel bir şey. Biliyorsunuz bu sıralar Mısır'da seçimler yapılıyor, Anayasa Mahkemesi başkanlık seçimini iptal etti, diğer meclis seçimleri yapılıyor. Bu seçimlerden önce bir Alman dergisinde Mısırlı bir liberal politikacıyla söyleşi yapıldı. Söyleşi de Mısırlı siyasetçinin yapılan seçimlerin bir komediden öteye geçemeyeceğini, çünkü ülkedeki tek örgütlü gücün demokrasi düşmanı Müslüman kardeşlerin olduğunu ve seçimleri de açık ara kazanacağını belirterek, Mısır'ın bir Atatürk'e ihtiyacı olduğunu söylemesi üzerine, söyleşi yapan basın mensubu Alman *"öyle diyorsunuz, ama Atatürk'ün basıkıcı, otoriter bir lider olduğunu da unutmayınız, benzer bir liderin Mısır'da demokrasiyi nasıl gerçekleştirebilir"* yollu itirazına Mısırlı politikacı aynen şöyle cevap veriyor: *"Atatürk ülkesinde demokrasinin yolunu açan adamdır."* (Alkışlar)

Oturum açış konuşmamda, oturum sonrası pek çok yeni ve değerli bilgilere sahip olacağımız inancını dile getirmiştım. Bu beklentimin fazlasıyla gerçekleşmiş olduğunu söylersem, sanırım sizler de buna katılacaksınız. Bizleri aydınlatan sayın konuşmacılarımıza kendim ve izinlerinizle sizlerin adına, bizleri

sabır ve dikkatle dinleyen siz değerli izleyicilere de kendim ve yine izinleriyle konuşmacılar adına teşekkür ediyor, hepinize esenlik, mutluluk, başarılar dileyerek oturumu kapatıyorum. (Alkışlar)

Şimdi bir ara vereceğiz, saat 16.30'da ikinci oturumu Sayın Hocamın başkanlığında yapacağız ve üçüncü oturum 18.30-19.30 arası sizlerin katılımıyla genel değerlendirme yapılacak. Soruları vesaireyi artık sizlerin katılımınızı o zamanda yapacağız. Ben size tekrar iyi akşamlar diliyorum.

(Ara verildi)

İkinci Oturum

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ahmet Mumcu

Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Efendim sayın konuşmacılar Sayın Turgut İleri, Sayın Ahmet Semerci, Sayın Selim Özcan. Cemal Beyin yerine giren arkadaş hanginizsiniz?

Efendim ikinci oturuma hoş geldiniz. İkinci oturumun konuşmacılarından sayın meslektaşımız Kemal Arı Bey Samsun'dan yeni yola çıktı, işte herhalde yarı yolu bulmuştur. O da geldiği zaman dört konuşmacı arkadaş olacak. O yüzden hepsinden ricam 15'er dakika konuşmaları. Çünkü bu ikinci oturum biter bitmez, hiç ara vermeden genel değerlendirmeye geçeceğiz.

Ben özgeçmişlerini okuyorum arkadaşların, sırayla okuyorum: Turgut İleri Bey, Amasya'ya bağlı Gümüşhacıköy İlçesinin Gümüş Nahiyesinde 1960 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gümüş Nahiyesinde, lise öğrenimini Ladik Akpınar Öğretmen Lisesinde tamamladı. 1982 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 1994 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı lise ve dengi okullarda öğretmenlik, idarecilik görevlerinde bulundu. 1944 yılında 19 Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Tarih bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı. 1998'de 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını, 2009 yılında aynı enstitüde doktora çalışmasını tamamladı. Halen Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. İngilizce bilmekte olup, evli ve iki çocuk babasıdır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Ahmet Semerci Bey 20 Eylül 1945'de Amasya'da doğdu. İlkokul ve liseyi Amasya'da bitirdi. 1973'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 1974-86 yılları arasında çeşitli illerin liselerinde tarih öğretmeni olarak çalıştı. 1983-1986 yılları arasında Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsüne Amasya Tamimiyle mastırını yaptı. Bakın burada da Amasya Tamimi olarak yazılmamış, Amasya Tamimi diye yazılmış, kaldırdılar inceltme işaretini. 1985-1990 yılları arasında aynı enstitüde "*heyeti temsiliyenin Anadolu'daki faaliyetleri*" teziyle doktorasını tamamladı, 1991-2010 yılları arasında Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Selim Özcan, Samsun Kavak doğumlu, ilköğrenimini köyüm yeni Toptepe İlkokulunda, orta öğrenimimi Ladik Akpınar Öğretmen Lisesinde tamamladım. 1981'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldum. Uzun dönem yedek subay olarak vatani görevimim yaptım. Bir süre Milli Eğitim Bakanlığına bağlı orta öğretim kurumlarında tarih öğretmenliği yaptıktan sonra, 1996 yılında Amasya Eğitim Fakültesine öğretim görevlisi olarak atandım. 1994'de 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansımı, 2007'de aynı üniversitede doktoramı tamamladım. 2009 yılında Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümüne Yrd. Doç. Dr. olarak atandım, halen aynı bölümdeki görevimin yanında, idari bakımdan Amasya Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı görevini yürütmekteyim. Ulusal dergilerde yayınlanmış makalelerimin yanında, sempozyum, panel ve konferanslara da konuşmacı olarak katılmış bulunuyorum. Evli ve iki kız çocuk babasıyım. Allah bağışlasın efendim.

Henüz aramıza katılmamış olmakla beraber Sayın Kemal Arı'nın da kısa özgeçmişini okuyorum, muhtemelen katılacak aramıza. 1965 yılında Samsun'da doğdu, 1985 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesini bitirdi, yüksek lisansı ve doktorasını Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsünde yaptı. 10'a yakın kita-

bı, 60'tan fazla makalesi yayınlanmıştır. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü Müdürlüğü görevini sürdürmektedir.

Efendim buradaki yazıya göre Turgut İleri Beyden başlıyoruz, buyurun. Turgut Bey Amasya Genelgesinin yurda duyurulması, gerçekten çok önemli bir olay, bunu anlatacak, ama dediğim gibi 15 dakikayı aşmamaya gayret edeceğiz.

Yrd. Doç. Dr. TURGUT İLERİ (Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi)- Teşekkür ederim Başkan. Sayın Vali Yardımcım, değerli konuklar; programımıza hoş geldiniz diyorum, hepimizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Amasya Genelgesi hakkında diğer konuşmacı hocalarımız yeterli derecede bilgi verdiklerini düşünerek, ben kendi konumla ilgili bilgiler vermeye çalışacağım. Bu da Amasya Genelgesinin yurda duyurulması konusudur. Konunun özgün tarafıyla ilgili olacağım, dolayısıyla sizlere vereceğim bilgiler bu doğrultuda olacaktır.

Anlatıldığı üzere Amasya Genelgesi milli mücadele döneminde çok önemli bir yere sahiptir. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla birlikte başlayan süreçle beraber Amasya'ya gelişleri ve genelgenin hazırlanışı, konuşmacı hocalarımız tarafından anlatıldı. Ben tekrar olmaması için aynı şeylerden bahsetmeyeceğim, genelgenin yurda nasıl duyurulduğunu anlatmaya çalışacağım.

Bu dönemde görüldüğü kadarıyla iki tane önemli problem var, Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya gelmesiyle birlikte. Bunlardan birincisi, güvenlik sorunu; ikincisi ise, haberleşmede yaşanan sıkıntılardır. Güvenlik sorunuyla ilgili Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta bu konuda şunları söylemektedir: *"Birr bahaneyle itilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana İli Fransızlar, Urfa, Maraş, Ayıntap İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askeri birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. Bundan başka memleketin her tarafında Hı-*

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TURGUT
İLERİ'NİN
KONUŞMASI

ristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirilmeye, devleti bir an önce çökertmeye çalışıyor."

Görüldüğü üzere bu durum Amasya'da hazırlanan genelgenin ilgili makam ve kişilere gönderilmesinde oldukça dikkatli olunmasını ve özen gösterilmesini gerektirmiştir. Zaten genelgenin 1. maddesinde de: "Her ihtimale karşı bu meselenin milli bir sır halinde tutulması ve temsilcilerin lüzum görülen yerlerde seyahatlerini kendilerini tanıtmadan yapmaları lazımdır" denilerek gizliliğe dikkat çekilmiştir.

Zira alınan kararlar bir hayli cesaretli, bir o kadar da önemli. Gelecekte atılacak adımlar için oldukça önem arz eden kararlar idi. İtilaf devletleri tarafından bu faaliyetlerin duyulması işleri bozabilir, henüz başlamadan her şey bitebilirdi. Bu nedenle tasarlanan genelgenin ilgili makam ve kişilere gizli ve şifreyle gönderilmesi en doğru yol idi.

Diğer taraftan bu dönemde güvenlikten başka haberleşmeyle ilgili de sorunlar yaşanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşanın Amasya'da bulunduğu sıralarda itilaf devletlerinin baskısıyla, posta ve telgraf umum müdürlüğü müdafaayı hukuk cemiyetleriyle, reddi ilhak cemiyetlerinin haberleşmelerini yasaklayan bir genelge yayınlamıştı. Bu olumsuz durum karşısında Amasya'da bulunan Mustafa Kemal 20 Haziran 1919 tarihinde Amasya'dan valiliklere ve posta ve telgraf genel müdürlüğüne bu durumu protesto eden telgraflar göndererek, uygulamanın derhal kaldırılmasını talep etmiştir ve bu nitelikte telgraf çekmiştir.

Bunlardan Posta ve Umum Müdürlüğüne çekilen telgrafta, emir niteliğini taşıyan şu sözlere yer vermişlerdir: "Müdafaayı hukuk ve reddi ilhak cemiyetlerine verecekleri telgrafların çekilmemesi hususunda, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünden bütün telgraf görevlilerine emir verildiğini duydum. Milletın sesini boğarak, yasal haklarını istemekten alıkoymaya ve vatanın yok olmasını sağlayıcı bu emri hiçbir namuslu telgraf görevlisinin uygulayacağını tahmin etmem, ama böyle bir namussuzluğu girişecek olan olursa, hemen askeri mahkemeye verilmesini ve bildirilmesini isterim" diyeceklerdir.

Anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşanın Amasya'da bulunduğu günlerde, müdafaayı hukuk cemiyetleriyle haberleşmeler yasaklanmıştı, engellenmeye çalışılmıştı. Dahası Amasya'da bulunan telgraf görevlilerinin görevlerinden alınarak Tokat'taki telgraf görevlilerinin Amasya'ya gönderilmeleri söz konusuydu. Bu durum da Mustafa Kemal Paşaya iletildiğinde şiddetle karşı çıkmıştır ve Posta Telgraf Genel Müdürüne bir telgraf çekerek uygulamanın kaldırılmasını. Tokat'taki memurların Amasya'da görev yapamayacaklarını ve Amasya'daki telgraf memurlarının aynen yerlerinde kalmasını sağladıktan sonra Amasya'da haberleşme işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülemeyeceğini anladığından *-Hocam da bir önceki oturumda bahsettiler-* Saraydüzü Kışlasının esas orijinal binasında bir odanın telgrafhane yapılması için talimat verecektir Mustafa Kemal Paşa. Kısa zamanda telefon, telgraf, alıcı-verici cihazlarıyla, röle cihazlarıyla birlikte bir telgraf odası hazırlanacak, çalışır hale getirilecektir.

Bu çalışma tamamlandıktan sonra, yeni oluşturulan Saraydüzü Kışlasındaki özel telgrafhaneye memur olarak Abdurrahman Rahmi Efendi, telefon tesisatından sorumlu olarak da komiser muavini Osman Efendi görevlendirilecektir. Şu an burada üzerinde ayrıntıları ile durulan Amasya Genelgesi, haberdar edilmesi düşünülen sivil ve askeri makamlar ile bazı önemli şahıslara böyle bir ortamda gönderilmiştir.

Genelge Amasya'dan askeri ve sivil makamlara şifre ile bildirilmiştir. Askeri makamlara şifre ile gönderen Mustafa Kemal Paşanın yaveri Muzaffer Bey, sivil makamlara şifreleyen Amasya Postanesi telgrafçılarından, biraz önce Saraydüzü Kışlasında yeni oluşturulan telgrafhaneye görevlendirildiğini söylediğimiz Abdurrahman Rahmi Bey olduğu tespit edilmiştir.

Abdurrahman Rahmi Bey o günü hatıratında şöyle anlatmaktadır: *"Telgraf bütün askeri birliklere, valilik ve mutasarrıflıklara bilcümle idari mercilere ve kuvaîyi milliye teşkilatlarına keşide ediliyordu. Ben genelgeyi mors alfabetine döktüğüm halde muhteviyatını bilemiyordum. Bunu bir gün sonra Çorum merkezindeki arkadaşşımdan öğrendim. O bana bir gün sonra bir telgrafkeşidesi sırasın-*

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TURGUT
İLERİ'NİN
KONUŞMASI

da Sivas'ta kongre toplanacağını söylüyor, benim bilgim olmadığını ifade etmek üzere de postacının kulağı vardır, ama gözü de vardır, sende hangisi yok Rahmi Efendi diyordu. Bir gün önce keşide ettiğim önemli şifrenin bu olduğunu öğrenmiş bulunuyordum."

Yansıda gördüğümüz şahıs Amasya Tamimini bütün ilgili makamlara ilettiğini söyleyen Abdurrahman Rahmi Efendi, burada kendi ifadesiyle diyor ki: *"Nasıl bilebilirdim, ileride kurulacak genç Türk Cumhuriyetinin en önemli vesikası olacak Amasya Tamiminin, geleceğin ve devletimizin en kalın hatlarıyla, bu tamimle şekilleneceğini ve yine nasıl bilebilirdim bu son derece önemli bir vesikanın bir tamim, hat ve noktalar haline getirilerek, benim parmaklarım ile memlekete ve cihana duyurulacağını."*

Değerli konuklar, slâyтта Amasya'dan gönderildiği askeri ve mülki makamların hangileri olduğu görülmektedir. Bu belge orijinal ATS'den elde edilmiş bir belgedir. Genelgenin gönderildiği mülki makamlar, çizgiden üst tarafta yer alan kısımdadır; alt kısımda ise, askeri makamlar vardır. Ben bunun Türkçesini hazırladım. Mülki makamlar sırasıyla Sivas Vilayeti Aliyesine denilmiştir. Yani Sivas Vilayetine, ikinci sırada Trabzon Vilayeti, üçte Canik Mutasarrıflığı, dörtte Van Vilayeti Aliyesi, beşinci önce silinmiş daha sonra yazılmış Diyarbakır Vilayeti Aliyesi, Erzincan Mutasarrıflığı, Mamuretül Aziz Vilayeti Aliyesi ve Kastamonu Vilayeti Aliyesi'dir.

Genelgenin gönderildiği askeri makamlar ise; Alaşehir 17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Beyefendi, Karesi'de 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzettin Paşa Hazretleri, Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı vekâletine, Konya'da 2. Ordu Müfettişliğine, Edirne'de 1. Ordu Kumandanlığına, Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanlığına olmak üzere. Makam ... zata mahsus ve imza olarak belgede yer almaktadır.

Amasya'da alınan kararları içeren genelgenin gönderildiği mülki ve askeri makamlardan başka, kararlar ile birlikte Sivas Kongresine davet niteliğinde mektup gönderilen bazı önemli şahsiyetler de olmuştur. Mektup gönderilerek bilgilendirilen şahsiyetler de şunlardır. Bunları vaktimizin darlığı nedeniyle

sadece isimlerini zikredeceğim: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Bey, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Adıvar, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey, Ferit Paşa, *-bunlar Damat Ferit Paşayla alakası yok-* Cami Bey, Ahmet Rıza Bey. Bu isimlerini zikrettiğimiz şahısların bazıları, Mustafa Kemal Paşa ile Birinci Dünya Savaşı sırasında birlikte görev yaptıklarını biliyoruz. Bazıları ise de, mütareke döneminde kişisel diyalog kurmak suretiyle iletişim halinde olduklarını biliyoruz.

Özetle, şu içinde bulunduğumuz kentte hazırlanan, milli mücadele tarihimizde çok önemli bir yere sahip olan Amasya Genelgesinin askeri ve sivil makamlar ile bazı önemli şahsiyetlere gönderilmesi çok kolay olmamıştır. Ancak yerinde alınan önlemler ile karşılaşılan zorluklar giderilmiştir. Genelge şifreyle yukarıdaki isimlerini belirttiğimiz makam ve kişilere ulaştırılmıştır. Bunun sonucunda Sivas'ta toplanması kararlaştırılan milli kongre gerçekleşmiş, delegelerin kongreye katılımları sağlanmış ve çok önemli kararların alınması mümkün olmuştur.

Türk Milletinin bağımsızlığını elde etme sürecinde çok önemsedığımız Amasya Genelgesinin hazırlanması ve duyurulması ve genelgede geçen ilkelerin hayata geçirilmesinde başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bütün mesai arkadaşlarının büyük çaba ve özverileri inkâr edilemez.

Bu vesileyle burada tüm emeği geçenleri saygıyla anıyor, bu programı düzenleyen Türkiye Barolar Birliğine ve Amasya Barosuna teşekkür ediyoruz. Siz değerli dinleyenlere saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Sayın İleri çok teşekkür ederim, özellikle zamana uymakta gösterdiğiniz titizlik dolayısıyla. Şimdi Kemal Arı Beyin yerine Ahmet Bey konuşacak, yine 15 dakika içinde. Kendisini dinliyoruz efendim.

Yalnız bir ufacık hatırlatmada bulunmak istiyorum. Sabah ilk oturumunda bulunan Bünyamin Bey burada. Değerlendirmede sizi de rica ediyoruz buraya. Şule Hanım yok yalnız, tamam. İkinizi de rica ediyoruz değerlendirmede, buraya geleceksiniz. Evet, buyurun.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
KONUŞMASI

Yrd. Doç. Dr. AHMET SEMERCİ (Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi)- Sayın Vali Yardımcım, değerli konuklar; hepinizi saygıyla selamlıyorum. Ben aslında programda yoktum, çünkü Cumhuriyeti Giden Yol birinci oturumda Havza'daki faaliyetler üzerinde Samsun'da panele katılmıştık, ama tekrar burada sizlere hitap etmek bahtiyarlığına eriştim.

Ben tabii bu konuşmamda müdafaayı hukuk cemiyeti üzerinde durmak istiyorum. Amasya Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin kuruluşu, Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıktığı günden itibaren, müdafaayı hukuk cemiyetleri hakkındaki düşünceleri ki, bu Mustafa Kemal Paşanın bilhassa Havza'da 25 Mayıs tarihinde Havza'ya geldiği zaman eşrafla görüşür. Onlarla memleket meseleleri görüşüldükten sonra Belediye Başkanı İbrahim Beyden müdafaayı hukuk teşkilatlarının kurulması hakkında kendisine talimat verir. Bilhassa Amasya Müdafaayı Hukuk Teşkilatına da gerekli talimatın verilmesini emreder.

Der ki; hem mektupla yazacaksınız, hem de telgrafla bildireceksiniz bütün Türkiye'deki belediyelere ve mutasarrıflıklara, belli bölgelere. Fakat İbrahim Bey sadece o günün şartları içerisinde durumu pek değerlendirememiş olmalı ki, sadece mektup yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa ertesi gün ilmühaberleri ister çekildiğine dair belgeleri. O da tabii bu şeyi gösterir mektup atıldığına dair. Onun üzerine der ki: *"Bak evladım, belki senin bu davranışını hoş görebiliyorum, ama eğer çekinirsek ne sen kalırsın, ne ben kalırım, ne biz kalırız, memleket mahvolur. Git tekrar bunların hepsini telgrafla çekmeni istiyorum"* der. Bu şekilde Mustafa Kemal Paşa hem mektup, hem de telgrafla müdafaayı hukuk cemiyetlerinin kuruluşunun gerçekleşmesini Havza'da istemiştir.

Daha sonra 28 Mayıs'ta bütün mutasarrıflıklara ve askeri erkâna aynı şekilde teşkilatların kurulması yönünde bir genelgesi olacaktır. Bu da görülüyor ki, müdafaayı hukuk cemiyetleri Mustafa Kemal Paşanın düşüncesinde çok önemlidir. Çünkü *-bunu biraz sonra izah etmeye çalışacağım-* Amasya'ya geldiği zaman, Amasya'da 12 Haziran'da vermiş olduğu Nutuk'ta der ki: *"Burada da mutlaka haklarımızı savunacak bir teşkilatın kurul-*

ması şarttır” diyordu, ama o tarihten önce Amasya’da kurulmuş bir Muhafazayı Hukuku Milli Cemiyeti var. Mustafa Kemal Paşa Havza’dan itibaren bu cemiyetleri müdafaayı hukuk cemiyeti olarak isimlendirmiş, tek bir çatı altında toplamayı düşünmüştür ki, bu Mustafa Kemal’in kafasındaki projenin, Erzurum ve Sivas Kongrelerine yansımaları olarak da biraz sonra açıklamaya çalışacağım.

Bu şekilde müdafaayı hukuk cemiyetleri Türkiye çapında teşkilatlanmaya başlamıştır ve Mustafa Kemal Paşaya da Havza’da birçok cevaplar gelmiştir. Bu cevapların hemen hemen hepsi de olumlu cevaplardır. Aralarında bazı olumsuz cevaplar da bulunmuştur, ama bunlar çok nadir cevaplardır.

Şimdi Amasya’da 12 Haziran tarihinde verdiği Nutuk’ta, Amasya’da Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin yeniden kurulmasını isteyecektir ve bu cemiyet Amasya’da teşkilatlanacaktır. Başkanlığına Hacı Tefik Efendi getirilecektir.

Şimdi beni tesadüfen Cumhurbaşkanlığı arşivinden bulduğum bir belgede, o güne kadar Mustafa Kemal Paşa ve Amasya’da Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin kuruluşu hakkında birçok metin okudum, ama acaba bunlar kimlerden teşekkül ediyordu yönetim kurulu üyeleri. Bunlar şifahi belgeye dayanmayan bilgilerdi. Elimizdeki bu belgede 7 kişinin ismi geçmektedir. Bunları sırasıyla arz ediyorum ki, bu Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine yazılan, Cumhurbaşkanlığı arşivinde dosya 14’de kayıtlı.

“Müdafaayı hukuku milliye ve reddi ilhak cemiyeti” diye bir başlık atılmış, Reis Müftü Hacı Tefik Efendi, aza Miralayzade Hamdi Bey Ankara’da Amasya Mebusu, aza Veysi Beyzade Nafiz Bey, aza Mumcuzade İsmail Hakkı Bey, kitabet vazifesi uhdesindedir, aza Şirvani Hacı Mahmut Efendizade Mehmet Efendi, aza Mehmet Sade Lütfü Bey Amasya muhasebecisidir, aza Topçuzade Hilmi Bey.

Görülüyor ki, memleketin ileri gelen, işte milletvekili eşrafı, saygın şahsiyetleri Müftü Hacı Tefik Efendinin başkanlığı

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
KONUŞMASI

ğında kurulan Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin üyesidir. Tabii o tarihlerde sosyal durumu da göz önüne aldığımız takdirde, İstanbul'da meşru bir hükümet var, saltanat var, hilafet var. Müftü saygın bir kişi tabii, bir hilafetin olduğu bir sosyal düzende. Osmanlı Mebusan Meclisinde milletvekili olan Miralayzade Hamdi Bey de, bir milletvekili de Hacı Tevfik Efendinin yönetim kurulunda bir üye olarak bulunmaktadır.

Şimdi buradaki faaliyetler çok geniş tabii, Amasya Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin kurulmasıyla ilgili faaliyetler, ama zamanımız kısa olması nedeniyle, bu müdafaayı hukuk cemiyetlerinin önemini vurgulamak istiyorum, bir-iki cümleyle Başkanım müsaade ederse.

Şimdi Amasya Genelgesinin 4. maddesinde, milletin durumunu ve davranışını *-yani ulusun-* göz önünde tutmak ve haklarını dile getirmek, bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş, ulusal bir kurulun, yani heyeti milliyenin varlığı çok gereklidir deniliyordu.

Şimdi bu ulusal kurulun teşekkül etmesini düşündüğü içindir ki Mustafa Kemal Paşa, Türkiye çapında müdafaayı hukuk teşkilatlarının kurulmasını valilerden, yani o zamanki mutasarrıflardan, askeri ve mülki erkândan istemiştir. Şimdi bu hangi sonucu doğuracaktır? Bu Erzurum Kongresi ki, o tarihlerde Erzurum'da Süleyman Nazıf tarafından İstanbul'da kurulmuş olan Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti diye bir cemiyet var, İstanbul'da kurulmuştur. Bu cemiyet Süleyman Nazıf tarafından, arkadaşlarıyla beraber. Cevat Dursunoğlu'da Erzurum Şubesini kurmuştur.

Şimdi Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a gelme hazırlıkları içerisinde olduğu süreçte, tabii Amasya Genelgesinde bu Erzurum ve Sivas Kongrelerinin teşekkül etmesi söz konusu olduğu için, Erzurum'a geldiği zaman Mustafa Kemal Paşa, bu Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin yapmış olduğu ki, son kongrede, Mustafa Kemal Paşayı başkanlığa seçmişlerdir. Oradan iki kişi istifa etmiştir, Mustafa Kemal Paşa Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyetinin kongresine

katılmıştır ve başkan seçilmiştir. Sonuçta Doğu Anadolu'daki müdafaayı hukuk cemiyetlerinin oluşturduğu bir kongredir. Dolayısıyla bu müdafaayı hukuk cemiyetleri Erzurum Kongresinin teşekkülünü sağlamıştır. Müdafaayı hukuk cemiyetleri bu bakımdan, yani bu bakış açısından çok önemlidir.

Sonuçta 9 kişilik bir heyeti temsiliye seçilmiş 23 Temmuz-7 Ağustos arasında toplanılan bu süreçte. Mustafa Kemal'de heyeti temsiliye reisliğine getirilmiştir. Şimdi heyeti temsiliyeyi iki kelimeyle izah etmek istiyorum: Hem askeri, hem de mülki erkâna emir verebilme yetkisine sahipti. Dolayısıyla Kazım Karabekir Paşanın da ifade ettiği gibi, bilhassa Sivas Kongresinden sonra der ki: *"Heyeti temsiliye kurulacak devletin geçici hükümeti niteliğinde idi"* der. Yani *"hükümeti muvakkatanın esasını teşkil etmekte idi"* diyor Kazım Karabekir anılarında.

Şimdi Sivas Kongresinde de aynı şekilde 6 kişi 4-11 Eylül tarihleri arasında yapılan kongrede, yeni bir heyeti temsiliye seçilecektir. 16 kişiden mürekkep bir heyeti temsiliyedir. Burada Refet Bele heyeti temsiliye sonradan ilave edilmiştir, aslında 15 kişidir heyeti temsiliye. Çünkü Sivas'a geldikleri zaman, Sivas'ta 10 kişidir, çoğunluğu temin edemiyorlar 4 kişi, 10 kişi olabilmek için bir kişi daha ilave ediliyor. Burada 16 kişilik bir heyeti temsiliye Sivas Kongresinde teşekkül edecektir. 9 kişi Erzurum'dan seçilmiş olan delegeler, 6 delege de Sivas Kongresinde.

Şimdi bu geçici hükümet niteliğinde olan heyeti temsiliye, o kadar etkili olmuştur ki, misakı milli kararları olarak da ifade ettiğimiz Sivas Kongresi kararları, misakı millinin ana esaslarını oluşturmuştur Sivas Kongresi kararları. Bugünkü devletimizin de ana yapısını oluşturan misakı milli kararları. Üniter devlet yapısını ve Türkiye'nin bütünlüğünü savunmaktadır.

Şimdi bu aşamada İstanbul'da son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanacak, misakı milli kararları alınacak. Misakı milli kararları 17 Şubat tarihinde Türk ve dünya kamuoyuna duyurulduğu zaman, İngilizler zaten fiilen işgal altında bulun-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

AHMET
SEMERCİ'NİN
KONUŞMASI

durdukları İstanbul'u resmen işgal edecekler, 15-16 Mart gecesi. Son Osmanlı Mebusan Meclisi basılacak, Rauf Beyle Kara Vasıf Bey Malta'ya sürülecek.

Şimdi bu aşamadan sonra Mustafa Kemal hızlı bir şekilde hareket etmiş, doğrudan doğruya İstanbul'la bütün ilişkileri kesmiş, İstanbul'la her türlü irtibat kesilmiş. Vergilerin İstanbul'a gönderilmesine el koymuş, Maliye sandıkları sayılmış, paralar tespit edilmiş. Yani İstanbul doğrudan doğruya tecrit edilmiş. Şimdi bu aşamada müdafaayı hukuk cemiyetlerinin, ben şunu vurgulamak istiyorum: Doğrudan doğruya Erzurum ve Sivas Kongrelerini teşkil etmiş olmalarından dolayı, yeni Türk devletinin kurulmasında temel faktör olmalarıdır. Yani bir seçici kurulu, heyeti temsiliye olarak ifade ettiğimiz bir seçici kurulu oluşturmuş olmalarıdır.

Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa 15 gün içerisinde seçimler yapılacak, 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulacaktır. İşte bu müdafaayı hukuk cemiyetlerinin Erzurum ve Sivas Kongrelerini oluşturmalarının sonucu olmuştur. Hatta şunu bir-iki cümleyle Başkanım müsaade ederse ifade etmek istiyorum: O tarihte Erzurum'dan Sivas'a kadar olan süreçte, hatta Sivas'tan sonraki süreçte heyeti temsiliye başkanını olarak Mustafa Kemal Paşa, 25 tane vali mutasarrıfı fiilen kendi yönetimi altına almıştır. Dolayısıyla İstanbul tamamıyla tecrit edilmiş, artık İstanbul'da, orada bir saltanat ve hilafet merkezi var, ama fiilen emir verdiği takdirde işlevini yerine getirecek hiçbiri otorite Anadolu'da yoktur.

Bu yavaş yavaş belediyeler ve diğer valilikler ve mutasarrıflıklar da katılmıştır. Benim yazıp yayınlamadığım heyeti temsiliyeyi Anadolu'da destekleyen mülki idare amirleri, bu Cumhurbaşkanlığı arşivine dayalı belgelerden oluşan. Şimdi dolayısıyla bu devlet çok zor şartlarda kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşanın dehası, onun dantelâ gibi işlemiş olduğu bu organizasyon, milli mücadelenin kazanılmasını, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devletinin oluşmasını sağlamıştır.

Hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Sayın Se-
merci çok çok teşekkür ediyorum. Hem çok aydınlatıcı, hem de
zaman açısından son derece hassas. Efendim Kemal Beye bir
açıklamada bulunmak istiyorum. Gelememeniz ihtimali karşı-
sında, Sayın Ahmet Beyi aldık, ama geleceğinizi de düşünerek
süreleri 15 dakikaya indirdik. Şimdi 15 dakika siz konuşacak-
sınız, 15 dakika daha Selim Özcan arkadaşımız konuşacak, on-
dan sonra da değerlendirmeye geçeceğiz.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Çünkü şöyle; Ahmet Bey sizin yerinize konuştu, şimdi siz
kendi yerinizi almış oluyorsunuz.

Doç. Dr. KEMAL ARI (Dokuz Eylül Üniversitesi)- Çok te-
şekkür ederim değerli hocam. Sayın Başkan, öncelikli olarak
gecikerek gelebildiğim için özür diliyorum. Belki de program-
da karışıklığa neden oldum; peşin olarak sizden ve bütün din-
leyenlerden özür diliyorum. Önceden programlanmış önemli
bir nedenim vardı; ben Samsunluyum... Ve Samsun'dan ge-
liyorum. Atatürk de Samsun'dan Amasya'ya geldi; işin böyle
güzel bir esprisi de oluşmuş oldu. Ancak tabi ki özrümü ka-
bul edeceğiniz bir nedenim olduğunu düşünüyorum: Oğlum
Özgün Necati'nin sünnet töreni vardı bugün Samsun'da... Tö-
renin ilk kısmı bitip; hızla arabaya atlayarak; uzun sayılacak
bir kara yolculuğundan sonra burada olabildim bana verilen
görevi yapabilmek için. Amasya programı belli olunca; geliş
yolculuğunu da hesaplayarak, programı ancak ucu ucuna yeti-
şecek biçimde ayarlamaya çalıştım; sürekli etkinliğin sekretar-
yasıyla iletişim kurarak, an an haberleştim; şu anda işimiz bitti,
şu anda yola çıkıyoruz, şu anda Amasya'ya girmek üzereyiz...
Böyle bir yolculuk sonunda aranızda olabildim. Umarım, sizle-
ri zor durumda bırakacak ölçüde bir gecikme olmamıştır; öyle
bir şey olduysa yeniden özür diliyorum herkesten...

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

Sayın Türkiye Barolar Birliği Başkanım; kitaplarını oku-
duğum ve aynı mesleği yaptığım için hep hocam olarak gör-
düğüm, şahsen tanımaktan da gurur duyduğum değerli baş-
kanım Sn. Prof. Dr. Ahmet Mumcu; değerli baro başkanları,
çok değerli hanımefendiler ve beyefendiler... Konuşmama

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

başlamadan önce, hepimizi saygıyla selamlıyorum. Bana ayrılan süre içinde, Amasya Genelgesi'nin yayımlandığı günlerde, Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul Hükümeti'nin karşısında bulunduğu tarihsel konumu irdelemek... Bu konum etrafında oluşmuş siyaseti; bu siyasetin tarihsel önemini ana yönleriyle ele alıp irdelemek... Ve belki de bir içten sorgulama yapmak...

Bu içten sorgulama deyimini özellikle kullandığımı belirtmek istiyorum. Belgeler, tarihçilikle uğraşan kişinin, elindeki en değerli malzemelerdir şüphesiz. Pek çok gerçeği, belgelerin bize anlattıklarından öğreniriz. Ancak; her şey anlatılanlarla sınırlı değildir. Biraz düş gücü, bir parça içten okuma çabası; her bir olayın ardında kalan, dile getirilmeyen; o dönem için bakıldığında da getirilmesi olanaklı olmayan kimi gerçeklikleri; belgelerin söylediklerinden hareketle anlamaya çalışmak; belki bir zihin egzersizi; ama bizleri çok önemli sonuçlara da ulaştırabilir. Anlamak, öğrenmenin daha öteki bir evresidir kuşkusuz. Ve bizim, öğrenmenin yanında anlamaya da gereksinimimiz var. Biçimsel olarak baktığımız zaman; kimi gerçeklikleri anlamak yönünde, kendi iç sezgilerimizi zorlamadığımız, beynimizi bir egzersiz sürece sokmadığımız zaman, her şeyi çok normal bir gözle görebiliriz. İşte o tarihlerde Mustafa Kemal Paşa için yalnız belgelerin kaba dilinden hareket ederek gidersek ne söyleyebiliriz? 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmış; birkaç gün orada kaldıktan sonra Havza'ya geçmiş; sonra da Amasya'ya gelmiş ve burada bir genelge hazırlanmasına ön ayak olmuştur. Komutanlar O'nun geldiğini ve bir belge üzerine çalıştığını öğrendiklerinde, kimi çağrılarak, kimisi de kendi istekleriyle Amasya'ya gelmişlerdir. Bu bilgide yanlış var mı? Yok... Ancak, o günleri anlamak için yeterli mi? Kuşkusuz yeterli değil. Bilgi doğru; ama konunun önemini anlamak için demek ki kavram dilini devreye sokmamız, kavramlar üzerinde yoğunlaşmamız; o kavramlar etrafında dönen olayları, eylemleri, kimi değerlendirme ve yorumları da göz önüne almamız gerekiyor. Yoksa söylenen, yalın ve kaba bir anlatımın ötesine geçemez ve hiçbir zaman bizlere, gerçeğin ne olduğu konusunda ipuçları da vermeyebilir.

Şimdi biz şöyle yapalım. Önce yalın gerçekler üzerinden giderek bir durum tespiti yapalım. Önce vurgulamamız gereken elbette, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesini gerektiren nedenler... Mondros Bırakışması'nın getirdiği ağır koşullar; bu koşullara dayalı olarak ülkenin haksız işgalleri... Hatta bu işgaller öyle acımasız ve hukuksuz ki; zaten çok ağır koşulları olan bırakışma hükümlerine bile uyulmuyor; yani onunla bile yetinmiyor emperyalist blok... Ve nereyi isterse, oraya asker gönderiyor; güya güvenlik sağlanacak, hep gerekçe bu; ancak bir süre sonra bir yerde denetim ele geçiriliyor. Hep sorulur; Atatürk niçin Samsun'da kalmadı bir süre daha, neden Anadolu'nun içlerine doğru yolculuğa başladı... Örneğin, Havza'da geçirdiği günler, Samsun'da kalışından çok daha fazladır. Evet, böbreklerinden rahatsızdı, kaplıcalarından yararlanmak istedi; yanında iki doktor vardı, İbrahim Tali (Öngören) ve Dr. Refik Bey (Saydam)... Onlar ısrarla, sıcak suyla banyonun kendisine iyi geleceğini söylüyorlardı. Bir neden buydu belki... Ancak daha önemli bir nedenden de söz edelim: Karadeniz'de yabancı gemiler dolaşıp duruyorlardı o tarihlerde ve Samsun'a İngilizler bir Hindistan'dan getirdikleri bir tabur çıkarmışlardı. Sözde, bırakışma koşullarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemek istiyorlardı. Ancak tarihsel olaylarda, söylenen, dile getirilen bu tür gerekçelerin ardında hep başka nedenler aramakta çok haklı nedenlerimiz var. Bir kere Mustafa Kemal Paşa, Samsun'un yeterince güvenlikte olduğunu düşünmüyordu. Hem O, ulusal örgütlenmeyi sağlamak için, Anadolu'da ötelere gitmek; yurtseverlerin özellikle İzmir işgalinden sonra doğan tepkiselliği üzerine kurguladıkları yurtseverce direnişlerini yakından görmek, bu süreçte yer almak; hatta daha açık söyleyelim; belki de Kazım Karabekir Paşa gibi çok güvendiği silah arkadaşlarıyla buluşmak için iç bölgelere doğru gidiyordu. Şimdi aslında önemli bir noktaya geldik; evet bir yolculuk var ortada; ama, artık bir amaç ortaya çıkmaya başladı, ulusal ölçekli konular açısından sürece baktığımız zaman... Ancak bunun ötesi de var: Mustafa Kemal Paşa'nın, çok önceden kurguladığı, kafasında olgunlaştırdığı, hatta kimi arkadaşlarına açıkladığı, bunun programının nasıl

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

işlemesi gerektiğini kuramsal olarak öngördüğü, uygulamaya koymak için artık tarihi fırsatın geldiğini düşündüğü bir planı var... Neydi O? Bunu O'nun muhteşem eseri Büyük Nutuk'ta görüyoruz. O, bir kere yaygın bir hastalık gibi o dönemin aydınlarının beynini kemiren Amerikan Mandacılığı düşüncesine karşıdır; İngiliz Himayeciliğinden nefret eder... Bölgesel kurtuluş için silaha sarılan yurtseverlerin girişimlerini önemser ama bölük pörçük; orada burada ortaya çıkmış bu hareketlerin, bir bütünlük içinde yürütülemezse bir yararı olmadığına inanır. Bu haliyle bu girişimler yerel kalmaktan öte gidemez, onun görüşüne göre... O daha büyük bir amacın peşindedir. Bunu Nutuk'ta şöyle açıklıyor: "Hâkimiyet-i Milliye'ye müstenit, bilakaydüşart müstakil, yeni bir Türk Devleti tesis etmek"... Yani ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız koşulsuz tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak...

Şimdi bunun üzerinde durmamız gerekiyor. Niçin? İşte bu isteğin bir programa oturtulması, Amasya'da gerçekleşmiştir. Bu nedenle önemlidir Amasya'da geçen günler ve bu günlerin sonunda yayınlanan ünlü Amasya Genelgesi...

Bu önemi anlamak için; bu isteği biraz irdelemeye çalışalım. Sondan başa doğru okuyalım: Ne istiyormuş Mustafa Kemal Atatürk... "Yeni bir devlet!"... Üstelik bu devlet bir "Türk" devleti olacakmış... Bu yeni Türk devleti, "tam bağımsız" olmalıymış. Daha da ötesi, "Hakimiyet-i Milliye"ye dayanmalıymış... Lütfen biraz, bu denilenleri ardı ardına sıralanmış sözcükler değil de; derinlemesine anlamaya çalışalım. Mustafa Kemal Paşa kimdir bu tarihlerde? İşte adı Çanakkale Savaşlarında öne çıkmış; ondan önce Derne'de, Trablusgarp'ta savaşmış; Çanakkale Savaşı'ndan sonra doğu cephesinde ordu komutanlığı yapmış; bırakışmadan önce Suriye cephesinde Yıldırım Orduları Komutanlığı yapmış... Hemen ekleyelim; savaş yıllarında Sultan Vahdettin'in yaveri olarak, onunla birlikte bir de Almanya gezisi var ve bu nedenle; "Fahri yaveri, hazret-i şehriyari" ünvanı almış; yani "yaverlerin yaveri"... İşte, geçmişi böyle bir çizgiden gelen; Osmanlı Ordusu'na ve elbette hükümete ve devlete, bir asker-memur olarak bağlı

olan; ordu müfettişliği gibi bir görevle Samsun'a gönderilmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan, İstanbul Hükümeti'nin beklediği ne? Orduya, hükümete, devlete sadakat... Kendisine bir görev verilmiş; bölgede oluşan karışıklıkları önlemek ve İtilaf Devletleri'nin hoşuna gitmeyecek gelişmelerin önünü almak... Budur ancak ondan istenen; daha ötesinde bir şey istenmiyor. O ne düşünüyor? Yeni bir devlet kurmak; üstelik bu devleti tam bağımsız kılmak ve ulusal egemenliğe dayandırmak...

Bilmiyorum işin önemini tam olarak anlatabiliyor muyum; ama düşünmekte büyük yarar var: Bir devlet var daha ortada; bir bırakışma imzalamış ama barış antlaşması henüz gerçekleştirilmemiş; ve başka devletlerin devlet olarak tanıdığı; bir bürokrasisi ve egemenlik alanı olan devlet var. Ve Mustafa Kemal Paşa da bu devletin ordusunda bir asker-komutan... Durum buyken, yeni bir devlet kurulmasını istiyor. Bu istek normal bir şey olabilir mi? Olağanüstü, aklın alacağı gibi bir şey değil! Kimsenin de kolay kolay kabul edebileceği, akla uygun görmeyeceği bir istek bu... Üstelik bu devlet, eski devletin toprakları üzerinde kurulacağına göre, var olan devletin temsilcilerinin bunu, bir ayaklanma, isyan, kalkışma, ya da başkaldırı olarak görmesi de son derece doğaldır... Ancak bu noktada şunu söyleyebiliriz: Demek ki Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'ne ve onun hükümetlerine karşı ulusu ve orduyu ayaklandırarak, onu ortadan kaldırmayı ve onun yerine yeni bir devlet kurmayı aklına koymuştur. Bu akıl almayacak, her kafaya yatmayacak, çok kişiyi ürkütecek bir projedir. Mustafa Kemal Atatürk, o nedenle kimsenin düşünemediği ölçüde ileriye düşünen, öngören ve onun gereklerini yerine getirmek için yolları bir bir oluşturan büyük bir devrimcidir... Bu düşünce ancak; İstanbul Hükümeti'ne karşı ayaklanarak, onu ortadan kaldırarak, onu kaldırmak için de büyük bir ayaklanma ve belki de iç savaşı göze alarak gerçekleştirilebilecek ölçüde büyük ve devrimci bir düşüncedir.

Ancak değerli dinleyenler; iş bununla da sınırlı değil: Bakın ne var bu sözlerde... Bu devlet, üstelik tam bağımsız olacakmış. Hemen soruyu soralım: Var olan devleti, bağımsızlığından alıkoyan ne? Kuşkusuz emperyalist blok... Hasımlar; Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış ve savaş meydanlarında onu yenmiş

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

olan öteki devletler... İşin hukuksal, mali, ekonomik boyutlarına baktığımız zaman da; bir devletin devlet olmaktan gelen egemenlik haklarını bütünüyle elinden alan bir güçten söz ediyoruz. Gerçekten de Osmanlı Devleti bu tarihlerde artık o denli acizdir ki; yasalarını bile kendi ulusunun çıkarları doğrultusunda çıkaramamaktadır. Tam bir ekonomik çöküntü içindedir. Sınırlarını koruyamamakta ve başkalarının her dediğini yapacak kadar sefil bir duruma düşmüştür. Ulus, bu baskılar karşısında çaresizdir; başsızdır ve kendini yönetenlere karşı tarihsel bağlılık var gibi görünür; ama bu, hiçbir işlevselliği olan bağlılık ve ilişki düzeni değildir. Niçin işlevselliği yoktu? Çünkü artık, öyle bir noktaya gelmişti ki; Osmanlı Devleti ulusun çıkarlarını gözetmekten oldukça uzaktır. Onlar için işgalciler; kimi yazışmalara da yansdığı gibi; sanki Halife'nin ordusudur. Böylesine bir acizlik içinde bulunan bir yönetime, ulusun artık eski saygıyı duyarak bakması zaten eşyanın tabiatına aykırıdır.

Bu acizliği gösteren en önemli gelişme; o ana kadar yaşanan olaylara bakıldığında, kuşkusuz 15 Mayıs 1915'te İzmir'in kanlı biçimde işgal edilmesidir. Bu olay, Türk Ulusu üzerinde, ulusal kaygı ve tepkilerin ortaya çıkması için, sanki bir kırbaç etkisi yarattı. Ta Paris Barış Konferansından beri, itilaf devletleri Anadolu'nun nasıl taksim edileceği konusunda, daha doğrusu Sevr'e giden projenin hazırlığına başlamışlardır, ama bu hazırlıklarını yaparlarken de, tarihi hesaplar içerisinde oldukları hep bilinir. Örneğin, gerek İngiltere Başbakanı Lloyd George'un, gerek Fransız Başbakanı Klemenso'nun, işte söyledikleri birtakım sözlerde, yaptıkları konuşmalarda, değerlendirmelerde, Anadolu'da Türklere bir yaşam hakkı tanımadıklarına ilişkin çok net ifadeler söz konusudur. Hatta Lloyd George, işte belki de yüzyıllar boyunca Avrupa'nın karşılaştığı felaketin temel nedenleri olarak Türklere göstermektedir ve Türklere artık kesin biçimde hadlerini bildirmekten ve Küçük Asya'dan, yani Anadolu'dan kovup atmaktan söz etmektedir. İngiltere tabii ki Birinci Dünya Savaşında büyük ölçüde kendi imparatorluğunun Uzakdoğu'ya giden sömürge yollarını garanti altına almak ve bölgede mutlak bir galibiyeti ele geçirmek amacıyla üstün bir zafer kazandığına inanmaktadır.

Yunanistan'a gelince; bu ülkeyi yönetenler, "megali idea" dediğimiz düşüncenin peşinde bulunuyorlardı. Bu kavramın bir metni de var: 1814'te Odesa'da ünlü Yunan milliyetçileri bir araya gelerek, bu düşünce üzerine yemin etmişlerdi. Temel amaç, önce Yunanistan'ı bağımsızlığa kavuşturmak ve sonra da bunu adım adım büyük bir Helen Devleti'ne dönüştürmek... ve bütün Akdeniz dünyasında belki söz sahibi olacak güçlü bir Helen devletini yeniden canlandırma düşüncesi var. Megali ideayla birlikte Rusya'ya kadar uzanan sınırlarda, tabii ki bir eski Yunanistan'ı yeniden diriltme politikası var. Din adamları bunun için tabii ki Anadolu'daki nüfus kompozisyonunda önemli birtakım şeyler sağlamış. Trabzon metropolde Hrisantos, işte Fener Rum Patrikhanesinde Rahip Furi, onun yanında yine İzmir'e geliyorsunuz, İzmir'de İzmir metropoliti Hrisostomos'un tabii ki düşünceleri. Bir İyonya devleti kurulacak, Pontus devleti kurulacak ve böylece bu parçalar Yunanistan'la birleştirilecek, büyük Yunanistan düşü gerçekleşecek. Bu amaca ulaşmak için elbette uzun bir süreç geçmiştir. Ardı ardına Yunan milliyetçiliği, Osmanlı aleyhine önemli kazanımlar elde ederek, önce 1830'da bağımsız bir Yunanistan kurmuş; ardından yeni atılımlarla, kurduğu Yunanistan'ı sürekliliği olarak büyütüştür. İşte 15 Mayıs 1919 tarihi, bu uzun ereklili sürecin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Bu süreçte Yunanistan'ın kendi amaçlarına büyük devletleri nasıl razı etmiştir; ve onlar neleri göze alarak, Yunanistan'ı böyle büyük bir serüvenin içine itmişlerdir; bunlar çok uzun konular... Ve kuşkusuz, büyük polemik konuları da vardır: Nedir bu? Bir kere İzmir'in işgali çok kanlıdır. Hep tartışılır; Yunanistan 15 Mayıs 1919 günü yaklaşık 2.000 kişinin ölümüne yol açan bu büyük kıyımı bilerek mi gerçekleştirmiştir; yani önceden hazırlanmış bir kurgu mu vardır? Yoksa bu bir kışkırtma mıdır? Ardından başka bir tartışma konusu da; bu ortaya çıkan olaylar kimin ekmeğine yağ sürmüştü; ve bu yeni ve kanlı evreden sonra, kimin hesabına ne türlü kazançlar yazılmıştır? Kimin, hangi süreçte, ne ölçüde rolü vardır? Yoksa bu kanlı olaylar, yalnızca basit kimi rastlantıların tetiklediği ancak o zamana kadar birikmiş olan öfkelerin, birden bire Türkler'e ölüm kusması olarak mı yorumlanmalıdır? Bu soru işaretlerinin yanında; Türkler'i

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

dirençsiz kılacak önlemler de alınmıştır. Örneğin, Yunan İşgali kolayca gerçekleşsin diye; bir gün önce, yani 14 Mayıs 1919 günü Müttefik güçler, kimi önemli gördükleri noktalara müfrezeler çıkarıp, güvenlik noktaları oluşturmuşlardır. Herkes, kendi çıkarının peşindedir ve dolayısıyla bu tabloya bakıldığı zaman; İzmir'in işgali yalnızca Yunanistan'ın tek başına gerçekleştirdiği bir olay değildir. Zaten tek başına böylesine önemli bir olayı göğüsleyecek bir gücü olmadığını da vurgulamak durumundayız. Biliyorsunuz; işgalden sonra, İzmir Hükümet Konağı'nın balkonundan sarkan bayrakları gösteren bir resim vardır. Orada, İngiltere'nin, Fransa'nın, İtalya'nın; Amerika Birleşik Devletleri'nin bayraklarını da görürsünüz Yunan bayrağı yanında... Yani bir ortak işgal söz konusudur aslında. Ve Yunanlılar her hangi bir sıkıntıda kalmasın diye; bütün Müttefik ordularına ait gemiler körfezde konuşlandırılmıştır. Daha da ötesi, İstanbul Hükümeti'nin korkak, basiretsiz, çekingen ve hatta işbirlikçi bir konuma düşmesi vardır. Sırf Yunanistan'a ve onun ardındakilere şirin görünmek, kimi olayların önünü almak için, İzmir ve çevresinde görev yapan askerleri ve subayları, Sarıkışla'ya toplaması ve Sarıkışla'nın kapılarını sıkı sıkıya kapatarak, neredeyse kendi askerini tutuklu bir duruma düşürmesi gibi bir acziyet de söz konusudur. İzmir'deki Kolordu'nun komutanı Ali Nadir Paşa'dır. Koskoca Paşa, bir Yunan yüzbaşı tarafından tokatlanıp yere düşürülmüş, tek-melenmiş, kalpağı çizmeler altında ezilmiştir. Çok sayıda sivil halk ve asker öldürülmüş; ardından da Konak Meydanı'ndan Punta'ya, yani bugünkü Alsancak'a kadar bir ölüm yürüyüşüne zorlanmıştır insanlar... Demir zincirler, sopalar, kamalar, dipçikler ve kurşunlar altında öldürülerek insanlar topluca o uzun mesafede yürütülmüş ve sağ kalabilenler Yunan gemilerine doldurularak günlerce aç susuz hapsedilmiş; pek çok kişi bu yolculukta yaralı olarak gemiye ulaşabilmiş; çok sayıda insan da ölmüştür. Kordonboyu'nda öldürülen insanlar, boyunlarına demir zincirlerle beton parçaları bağlanarak denize atılmıştır. Günlerce deniz, ceset kusmuştur körfez kıyılarında... Üstelik bütün bu kıyım, Müttefik donanmasının gemilerinde görev yapan personelin, güvertelere doluşan ve kıyıda olup biten askerlerinin gözleri önünde olmuştur.

Bu olay orda da kalmıyor üstelik. O günü izleyen günlerde, benzer tablolar içinde; çevre bölgeye doğru yayılıyor. Kanlı sahneler, birbirini izleyen halkalar içinde bu kez çok daha bilinçli ve planlı biçimde yürütülüyor... Bu olayların; o zamanki iletişim koşullarının yetersizliğini de düşünerek; her şeye karşın, Anadolu'da uyandırdığı büyük ulusal kalkışmaya baktığınız zaman, ne derinden etkiler yaptığını çok rahatlıkla görürsünüz. Anadolu'da İstanbul merkezli olmayan, yani İstanbul'dan doğrudan doğruya talimat almadan, ancak kendi vicdanıyla ve kendinden gelen istençle bir direniş düşüncesine yönelmeye çalışan sivil oluşumları âdeta besleyen bir kanıt olmuştur. Türkiye'nin dört bir tarafında protesto mitingleri yapılmıştır. Kınama mitingleri öylesine yaygındır ki; bunu her yerde görebilirsiniz: Erzurum'dan Urfa'ya, Urfa'dan Kastamonu'ya ve yine diyelim ki Trabzon'a kadar pek çok yerde bunları görmek olasıdır. Oluşturulan gerek müdafaayı hukuk örgütleri ve gerekse reddi ilhak cemiyetleriyle birlikte dört bir tarafa bu olayı kınayan telgraflar, beyannameler, duyurular ve birtakım ilanlar gönderilmiş; olay kınanmıştır. Bir ulus, bu acıları yaşaya yaşaya ayağa kalkmıştır. İstanbul'da hükümete, İtilaf Devletlerine ait büyükelçiliklere ve konsolosluklara yığınla kınama telgrafları çekilmiştir. İstanbul'da yapılan büyük ölçekli mitinglerde insanlar kendiliğinden büyük bir kaynaşma içinde, meydanlarda toplanmış; ülkelerinin karşılaştığı bu karanlık tablodan çıkmalarını sağlayacak bir umut ışığına gözlerini dikmişlerdir. Bu toplumsal psikolojiyi çok iyi anlamak gerekir.

Ancak, gözler kimi gerçekleri görmek istemeyince ne yazık ki görmüyor: İstanbul'a baktığınız zaman bunu zaten görüyorsunuz. O tarihlerde İstanbul, bu milli oluşumlara odaklanıp, kulağını ve gözlerini bu olaylara dikeceği yerde; bir iç siyasal hesaplaşmanın hırsı ortasında, adeta siyasi çalkantılara teslim olmuştur. Hürriyet ve İtilafçı zümre, her olayı İttihatçılığa bağladığı gibi, Anadolu'daki bu canlanışı da ittihatçıların kışkırtması olarak görmüştür. Her yanda süren İttihatçılık avı, sırf İngilizlere yaranmak; bir büyük savaşa girmek zorunda kalmışsak, bu bizim suçumuz değil, İttihatçıların suçudur deme noktasına kadar gitmiştir. Düşünebiliyor musunuz; ülkeniz her türlü zilletle karşı karşıya; ancak Mütareke İstanbul'u üze-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

rine çöreklenmiş koyu bir sis; onun altında gölgeler oynuyor; Anadolu'da olup bitenlerden habersizler ya da olaylara kulaklarını tıkamışlar; birbirlerini boğazlamakla; kim nasıl öne geçer, bunun hesabını yapmakla uğraşıyorlar... Hükümetse, kendi otoritesini, bir parça geleneksel, bir parça da dinsel argümanlara oturarak, Anadolu'ya gönderdiği öğüt kurullarıyla göstermeye çalışmıştır. Hatırı sayılır din adamları, şehzadeler, kimi önemli siyasi ve yerel kişiliklerin içinde yer aldığı adına Heyet-i Nasiha denilen bu öğüt kurulları; Anadolu'da kimi yerlere giderek, insanlara öğütlerde bulunmuşlardır. Aman itidal sahibi olun; aman sakın işgallere karşı koymayın; padişah efendimizin konuklarıdır bunlar, sakın Halife'yi onlar karşısında zor durumda bırakacak olaylarda yer almayın... Bir süre sonra yarı aydınlanmış aydınlar bu kervana katıldılar; İngiltere'den yana olalım; Amerika'dan yana olalım, mandayı ya da himayeyi kabul edelim gibi bir aşağılık kompleksi içinde; teslimiyetçi ruhu canlandıracak düşünceler attılar. Değişik dernekler kurarak, bu düşünceleri yaygınlaştırmaya çalıştılar. Bakıyorsunuz; İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kuranların arasında Damat Ferit Paşa da var... O katıksız bir İngiliz hayranı ve ne olursa olsun, kurtuluşun İngiltere'nin yanında ve onun dediği doğrultusunda bir siyaset izlemekte görüyor...

Bu tablo sanırım o günün koşullarında Türk Ulusu için, Anadolu'da başlayan ulusal savaşın bir evresi olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın, kimi kıpırdanmaları örgütleme çabası içinde bulunuşunun ne büyük bir önemi olduğunu ortaya koyuyor.

Mustafa Kemal Atatürk'e gelince; onun büyük Nutuk'ta da ifade ettiği gibi, amacı kesindir, "ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız koşulsuz tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak"... Bunun içinde izlediği iki temel eksen var. Bunlardan birisi tam bağımsızlık, bu daha sonra istiklali tam olarak 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli adlı belgede kendini gösterecektir. Altı maddeden oluşan bu metnin son maddesi, tam bağımsızlık kavramına vurgu yapar ve ulusun, tam bağımsızlık için yemin ettiğini dünyaya ilan eder. Der ki bu madde; bizim de tam bağımsız bir ulus olarak yaşayabilmemiz için, üzerimizde var olan bütün mali, adli, hukuki, siyasi kayıtları reddederiz...

Bir an kendimizi tarihsel olaylardan soyutlasak; hatta telapati yapsak ve o günleri yaşadığımızı düşünsek; mevcut koşullarda bir kişinin; yani Mustafa Kemal Atatürk'ün bu düşünceleri ve yapmaya çalıştıkları bir çılgınlık olarak nitelendirilebilir. O günkü koşullarda; her yan düşman tarafından sarılmışken, ulus tarihinin en karanlık günlerini yaşarken, bir bağımsızlık savaşı yapmayı, sonra mevcut siyasi düzeni yıkararak, onun yerine ulusal egemenliğe, yani cumhuriyete dayanan bir siyasi düzen kurmayı; ardından da yeni bir devlet oluşturmayı amaçlamak; bu aklın alacağı bir düşünce değildir. Doğal olanın çok üzerindedir ve o günkü koşullarda; ona inananların neredeyse bir iki kişiyi geçmediğini görüp; ötekileri suçlamanın anlamı da yoktur. Çünkü herkesin Mustafa Kemal Atatürk gibi düşünmesini nasıl bekleyebiliriz? O, başkalarının göremediğini görebildiği, gelecek üzerine öngörülerde bulunabildiği; önündeki tabloyu doğru okuyabildiği ve insanlık tarihinin en büyük örgütlenme modellerinden birini gerçekleştirebildiği için büyük bir tarihsel kişiliktir. Onu, ötekilerden ayıran yanı budur zaten...

Ne yapmıştır Amasya günlerine kadar?

Daha Samsun'dan itibaren, itilaf askerlerine ya da itilaf güçlerine teslim edilmek üzere toplanmış olan silahları müdafaa-yı hukuk gruplarına dağıtmıştır. Bu bütünüyle hem İstanbul Hükümeti'nin ona verdiği yetkiye ve hem de İtilaf devletlerinin beklentilerine aykırıdır. Onlar açısından bakıldığında, bile bile suç işlemiş; İtilaf devletlerine teslim edilmesi gereken silahları, sivil direniş gruplarına dağıttırıştır. Bu büyük bir cesaret örneği, olağanüstü bir yurtseverlik duygusudur. Çünkü o, ulusunun çıkarının böyle yapmak olduğuna inanıyor ve onun gereğini yapıyordu. Günü geldiğinde elbette İstanbul'la bir kopuş yaşanacağını, bu kopuşla birlikte, ulusun yanında bir pozisyon almak gerektiğini düşünmüş, hesap etmişti. Bunu göze almayan bir kişinin, daha Samsun'a çıktıktan hemen sonra bunları düşünebilmesi olanaklı değildir. Bu gelişmeleri daha başından öngörmüş ve inandığı neyse, onu yapmaktan geri kalmamıştır. Bunu yaparken de; görev yaptığı bölgede kimler vardır; kim nerede hangi derneği kurmuştur; bu kişilerin tutumu nedir; ulusal savaşın neresindedirler? Kimlere, ne ölçüde

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

güvenilebilir, bunları araştırmaktadır. Listeler oluşturmuştur; nerede kim var ve kimlerle ne tür işler yapılabilir... Bir durum tespiti yapmıştır.

Bunu yaparken O, mevcut yasalar ve ilişkiler düzeneği içinde baktığımız zaman, “meşruiyet” çizgisinden ayrılmış mıdır? Bir devrimci kişilik için, bu soruyu sormanın anlamı olamaz. Devrim yapılır ve kendi yasalarını yeniden oluşturur. Eski yasalar ve o yasaların oluşturduğu kurum ve kuruluşlar artık yoktur. Bu noktada onun, yaptığı işin meşru olduğuna inanmasını sağlayan ortam nedir? Ulusuna olan inanç ve ulusunun bağımsızlık duygusuyla hareket edeceğine olan sarsılmaz güven... Onu harekete geçiren, kendi iç dünyasında onu yaptığı işin doğruluğuna inandıran sezgi budur. Yurduna olan muhabbeti, ulusuna olan inanç, onu dimdik ayakta tutabilmiştir. Bütün bunları yaparken de, o kendi vicdanında var olan o inandığı meşruiyet çizgisinden ayrılmamış; yaptığı her işi, ulusun çıkarlarıyla özdeşleştirerek, ulusa mal etmiştir.

Öyleyse son cümle olarak şunu ifade etmek isterim, zamanın çok sınırlı olduğunu bilerek. Mustafa Kemal Atatürk ulusal mücadelenin, bu son derece hassas döneminde, son derece ince bir siyaset izlemek gerektiğini düşünmüştür. Bir yandan sultan ve halifeyi karşısına almamak için, onun kurduğu hükümetlerin ve o hükümetlerin çevrelediği insanların, padişahı aldattığını dile getirmiştir. Bir yandan da yayınladığı beyannamelerde, birtakım genelgelerde, ulusunu olaylardan ve gelişmelerden haberdar etmiştir. Ulusunun çıkarlarını kendi vicdanında çözümleyerek, adımlarını ona göre atmıştır. Her hareketini, her başarıyı ulusa mal ederek yürütmüştür. Çünkü ulus, onun gözünde en yüce değerdir. Amasya Genelgesi'nin çok önemli özdeyişlerinden biri olan; “Ulusun geleceğini yine ulusun kararlılığı ve onun çabası kurtaracaktır” sözü; bu inançla, bu tarihsel belgeye yazılarak; Kurtuluş Savaşı'nın ruhu adeta bu belgeye nakşedilmiştir. Ulus adına ancak ulus karar verebilir; ulusun karşı karşıya kaldığı bu ölüm anında, birinin iki dudağı arasından çıkacak bir sözün tutsağı olmak, onurlu bir ulusa ne ölçüde yakışabilir? Ki o ulus; ölmeyecektir; ölmemek için kararlıdır; ölüm kaçınılmaz bir yazgıysa, o

zaman onurlu bir ölümü seçecek; vuruşarak, teslim olmadan, onuruyla ölecektir. Kendisini ziyarete gelen General Harbord; "Zaman zaman kimi insanların intiharına şahit oluruz; şimdi de bir milletin intiharına mı şahit olacağız?" diye sorduğunda; verdiği yanıt şudur: "Bu ulus ölecekse; emperyalistlerin kirli çizmeleri altında onursuzca ölmek yerine; kendi öz evladının kollarında ölmeyi ister. Ama ben onu öldürmeyeceğim. Ondan bir birlik yaratacağım. Ya İstiklal, Ya Ölüm!" ...

Evet; bir ulus ya bağımsız olacak, ya ölecektir. Ölmek yazgıysa, onurlu bir ölüm; ama ölmemek için bir ulusal direniş, kalkışma ve tam bağımsızlık savaşı...

İşte Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştıran ruh, bu ruhtur.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepimize teşekkür ederim.

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Sayın Arı çok teşekkür ederim, zamanı da büyük ve titiz saygınızdan dolayı. Sizin bu çok ilginç bildiriniz, sabahleyin konuşan Kocaoğlu'nun bildirisiyle bir bütünlük arz ediyor. Keşke arka arkaya konuşsaydınız, çok teşekkür ederim.

Şimdi son konuşmacımız Selim Özcan kardeşimiz, Amasya Genelgesinin Erzurum ve Sivas Kongreleri üzerine etkisini anlatacak 15 dakika.

Yrd. Doç. Dr. SELİM ÖZCAN (Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi)- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Değerli konuşmacılar, konuşmama başlamadan önce saygılarımı belirtiyorum. Sayın Başkanın da belirttiği gibi, şimdiye kadar yapılan sayın hocaların da belirttiği gibi, İstanbul'da başlayıp, Amasya'ya kadar gelen faaliyetlerin, girişimlerin uygulanmasına başlandığı yer Erzurum'la başlıyor. Ben de Amasya'da alınan bu kararların buradaki etkilerinin neler olduğunu, sonuçlarının neler ortaya çıkardığını sizlere ifade edeceğim.

Amasya'da benden öncesi sayın konuşmacıların da belirttiği gibi, ortaya çıkan net bir şey vardı, milli hâkimiyet, iradeyi milliyeye veya salonumuzda olduğu gibi milletin istiklalini, yine

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELİM
ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

milletin azim ve kararı kurtaracaktır prensibinin veya ilkesinin ortaya çıkmış olduğu net olarak anlaşılmakta. İşte bunun uygulanması da Erzurum'la başlayıp, Sivas'tan, daha sonraki kronolojik sırayı takip edecek olursak misakı milliyle meclise kadar ulaşacak yeni Türk Devletinin kurulmasıyla nihayetlenecek.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya geldiğinde halkı arkasında olduğunu, kendisini karşılayan Müftü Hacı Tevfik Efendinin yapmış olduğu şu konuşmadan hemen anlaşılakta: *"Paşa hazretleri Amasya gaye ve hedefinizin istihsali yolunda sizin yanınızdadır, emin ve müsterih olun"* diyecektir. Bu da Mustafa Kemal'in arkasında Amasya halkının var olduğunun göstergesidir.

Bunun yanında yine Amasya'da 20 Haziran'da yapılan bir miting var. Mitingde vaiz Abdurrahman Kamil efendinin konuşması, yine aynı doğrultudadır. *"Vatan ve milletimizin refah yolunu buluncaya kadar, sizlerle elbirliği yapacağımıza söz veriyoruz"* demesi, yani milli iradenin ortaya çıkmasının göstergeleri olacaktır.

Benden önceki konuşmacılar Amasya Genelgesi hakkında bazı tespitler yaptı, ama ben şu tespiti, şimdiye kadar ortaya konulmayan şu tespiti belirtmek istiyorum: Mondros'un imzalanmasından sonra bölgesel olarak müdafaayı hukuk cemiyetleri ortaya çıkacak, ama bu Ekim'den Mayıs'a kadar süren zaman zarfı içerisinde, bu müdafaayı hukuk cemiyetlerinin bireysel olarak veya bölge bölge hareket ettiklerinden amaca ulaşmadıkları anlaşılacak. İşte ilk defa genelgeyle, bu cemiyetlerin bir birlik haline, bir bütünlük haline gelmesi burada ortaya çıkarılacak. Bu da genelgenin altına imza koyan Ali Fuat Paşanın hatıralarında karşımıza çıktığı gibi, Mustafa Kemal Paşa da bunu bizzat dile getirmektedir. Halkın bilinçlendiği, cemiyetlerin kurulduğunu, ama bireysel olunmaması, bir birliğin bütünlüğün oluşması konusunda açıklamalarda bulunacaktır.

Mustafa Kemal Paşa genelgenin altına imza atan komutanlara, bu imzayı attırmasındaki amaçların başında, harekâtı kişisellikten kurtarıp, halk hareketi haline getirmek düşüncesi mevcut olmuştur. Yine genelgeyi bu isimlere onaylatarak, milli mücadeleyi halk nezdinde meşru kılp, halka mal etmek düşüncesinin olduğu açıkça anlaşılacaktır.

Bu tespiti genelgede ortaya koyduktan sonra, genelgede sonuç olarak şunu diyebiliriz: Türk Milletine egemenliği bağımsızlık yolunda açıkça bir çağrıda bulunmakta ve aynı zamanda da yine çareyi tedavi edecek gücün de kendisi olduğu net olarak ortaya konulmaktadır.

Bu kısa zamanda bu tespitlerimizi ortaya koyduktan sonra, şimdi kararların uygulanma aşaması olan, bir ileri safha olan Erzurum'a baktığımız zaman, burada kararların uygulama arz ettiğini görüyoruz. İşte bu kararlarla milli mücadele için dağınık teşekküllerin birleştirilmesi, milli haklara sahip çıkacak kongrelerin toplanması aşaması da başlamış oluyor. 26 Haziran'da Amasya'dan ayrılıp, 3 Temmuz'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa, burada kendisi açısından önemli bir olayın yaşandığını görüyoruz. O olay da 8 Temmuz'da en çok sevdiği askerlik görevinden istifa etmesi, günümüzün tabiriyle sineyi millete döndüğü karşımıza çıkıyor. Ardından 23 Temmuz - 7 Ağustos tarihleri arasında Erzurum Kongresi çalışmaları yapıp, sonunda beyanname yayınlanıyor.

Türk istiklal mücadelesi savaşının ilk temellerinin atıldığı yer de Erzurum oluyor. Erzurum'da bu kongrenin toplanması tesadüfi değil. Çünkü Mondros Mütarekesinin 24. maddesiyle, burada vilayeti sitte denilen 6 ilde Ermeni devletinin kurulması söz konusudur. Bu bölücülüğe karşı burada bir toplantının düşünülmesi birinci husus olarak ifade ederiz. Bir de Kuzey'de Trabzon'da yine Rum Pontus devletinin ihya edilmesi düşüncesi vardır.

Zaten kararlarda da, genelge kararlarında da; vatanın bütünü ve milletin istiklali tehlikededir diye bu açıkça ortaya konulacaktır. İşte alınan kararlar doğrultusunda Erzurum'da "*milli sınırlar içerisinde vatan birbirinden ayrılmaz bir bütün*" denilerek, bu bölücülüğe karşı, bütünlüğün sağlanmasına karşı büyük bir tepki gösterilmiş ve burada ilk defa milli sınırlar ifadesi dile getirildiği karşımıza çıkıyor.

Erzurum'da kongrenin toplanmasının diğer bir sebebi de, Erzurum'un güvenli bir yer olması. Diğer bir sebep ise, 15. Kolordunun burada bulunmuş olması, kongrenin burada toplan-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELİM
ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

masında önemli bir etki olacaktır. Kongre merkezi İstanbul'da olup, bir şubesi Erzurum'da olan Vilayeti Şarkıye Müdafaayı Hukuk Cemiyetiyle, kuzeyde komşu il olan Trabzon'daki Trabzon Muvazaayı Hukuk Cemiyetinin işbirliğiyle yapılacak ve sadece doğu bölgelerini kapsayacak, ama katılan üyeler, delegeler doğu bölgelerini kapsamasına rağmen, alınan kararlar ise bütün yurdu etkileyecek, bütün yurdu ilgilendirecek. İşte bunun en açık delili de, Batı Anadolu'da yapılan Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinin de aynı kararları benimsemesi ve aynı kararlar doğrultusunda hareket etmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Yine genelge, başta da söylemiş olduğumuz gibi Erzurum'la birlikte genelgenin kararları uygulamaya geçiyor, yani bir yerde icra edilmeye başlanıyor. İşte bunlardan diğer biri ise, genelgenin ruhuna yönelik olarak Doğu Anadolu'daki bölgedeki müdafaayı hukuk cemiyetleri tek bir isim altında topluyor ve Şarki Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adı altında toplanacaktır. Yine genelgede, İstanbul hükümetinin görevini tam olarak yerine getirilmediğinden söz ediliyor, hemen Erzurum'da buna karşılık geçici bir hükümetin kurulması düşüncesi ilk defa dile getiriliyor.

Bu hükümetin üyeleri nasıl oluşacaktı? Bu hükümetin üyelerinin oluşmasının da Sivas'taki milli kongre tarafından seçileceği veya temsil heyeti, yine Erzurum sonrasında oluşacak temsil heyeti tarafından belirlenecek denilmekteydi. Böylece bu kararlarda açıkça Türk Milletinin istiklali için büyük bir mücadeleye başladığı, bu mücadele uğrunda hiç kimseden bir lütuf ve yardım peşinde olmadığı, dış güçlerden de bir merhamet dilenmediği açık ve net olarak ortaya konulacak. İşte bunu ortaya koyan en büyük düşünce de, genelgeyle belirlenen "*Milletin istiklalini, milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" ilkesi olacaktır.

Bu ilkeyi yine Mustafa Kemal kongre başkanı seçilmeden, Erzurum'a geldiğinde yaptığı konuşmayla teyit edecektir. Yani egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu bir devletin kurulacağını net olarak ortaya koyacaktır. Bu düşünce Erzurum'da ortaya çıkan manda ve himaye taraftarlarına da bir yerde cevap olacaktır. Genelge doğrultusunda milletin azim ve kararı

prensibi Erzurum'da defalarca teyit edilecek, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından atıfta bulunularak, kuvvetini milleti iradededen alacak bir hükümetin teşkili ve mukadderatı hâkim bir milli iradenin ise, ancak Anadolu'dan çıkarılacağı net olarak ortaya konulacaktır. Yani o zamanki iradeyi seniyeeye, padişahın iradesine karşı bir milli iradenin oluştuğu net olarak belirtilecektir. Bu da adı söylenmeden Cumhuriyete gidişi, yeni bir devletin ortaya çıkışının göstergesi olacaktır.

Yine Amasya kararlarının bir yansıması olarak Erzurum beyannamesi kararlarında şunu görüyoruz: Her türlü tesir ve denetimden uzak milli bir heyetin kurulması gerekliliği düşüncesi, Erzurum Kongresi sonrasında 9 kişiden oluşan bir temsil heyetinin oluşmasıyla şekillenmiş olacak. Bu temsil heyeti ilk defa Doğu Anadolu'ya yönelik faaliyetlerde bulunacak, ama milli kongre olan Sivas'ta daha genişleyecektir.

Amasya'da yaşanan genelgenin kararlarının, Erzurum üzerine etkisini bu şekilde kısaca ortaya koyduktan sonra, şimdi bir ileri aşama olan 4-11 Eylül tarihlerinde gerçekleşen Sivas Kongresi üzerindeki yansımalarını da ortaya koyacak olursak, şunları söyleriz: Zaten Sivas Kongresi kararları, Erzurum Kongresinin daha genişletilmesi, ayrı kararların ortaya konulması söz konusu değildi.

29 Ağustos'ta Erzurum'dan ayrılarak, 2 Eylül'de Sivas'a gelinecek ve 4-11 Eylül tarihleri arasında da burada Sivas Kongresini gerçekleştirecek. Bu kongrede de, Anadolu'daki milli güçler birleştirilerek, milli hareketi idare edecek bir teşkilatın oluşması belirtilecek. Yine Amasya'da işaret edildiği gibi, burada her vilayetten 3 kişi katılacaktır. Katılanları kim seçecek? Katılanları o bölgedeki müdafaayı hukuk cemiyetleriyle, belediyeler seçecekti, ama maalesef o günün zor şartlarında, daha önceki konuşmacıların da belirttiği gibi, kongreye katılım engellenecek, sadece 38 delege üye kongreye katılabilecek. Bunlar Batı Anadolu'dan, Orta Anadolu'dan olmak üzere ve Doğu Anadolu'dan temsil heyetinden 7 kişinin katılmasıyla, 31 kişi Batı ve Orta Anadolu'dan, 7 kişi de Doğu Anadolu'dan olmak üzere kongre düzenlenecek. Bu kongreye, az önce söylemiş ol-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELİM
ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

duğumuz gibi Amasya Kongresini daha genişletip, bütün yurt sathına yayılmasını ortaya çıkaracak.

Burada alınan kararlar yine tamamlayan kararlar olduğundan, milli sınırlar içerisinde bulunan vatan bir bütündür, birbirinden ayrılamaz, bir daha pekiştirilecek ve net olarak ortaya konulacak. Yine aynı duygular doğrultusunda bütün Rumeli ve Doğu Anadolu'daki cemiyetler birleştirilip, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti haline getirilecek. Ta genelgeyle verilen kararlar, burada sonucuna veya amacına ulaşmış olacaktır.

Yine Sivas'ta alınan kararlarla, İstanbul hükümetinin milli menfaatlere aykırı herhangi bir karar veya davranışı üzerine, milletin kayıtsız kalmayacağı gerektiği belirtilerek, milli iradeye dayanan bir hükümetin derhal kurulacağı teyit edilecek ve Sivas'ta manda ve himaye tekrar gündeme gelecek ve Mustafa Kemal bunu net olarak "*Ya istiklal, ya ölüm*" veciz sözüyle gündemden kaldıracak. Erzurum'da tartışıldığı gibi, Sivas'ta da tartışılacak, ama burada son sonuca gelinmiş olunacaktır.

Erzurum'da karar altına alınan milli iradeyi hâkim kılmak ilkesi, Sivas'ta tekrar pekiştirilecek. Hatta halkın hissiyatını dile getirmek için iradeyi milliye diye bir de gazete çıkarılacaktır. Sonuç olarak Sivas'ta temsil heyeti 16 kişiye çıkarılacak, 16 kişiye çıkan bu temsil heyeti artık yürütme organı olup, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar mücadelenin yönetim organı olarak işlevini yerine getirecektir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Amasya'da milli mücadelenin komutanlarının imzasıyla, onayıyla ilan edilen, genelgede de geçen, daha sonra sık sık ifade edilen "*milletin istiklali, yine milletin azim ve kararı kurtaracak*" ilkesi, hem Erzurum'da, hem de Sivas Kongresi kararları üzerinde açık ve net olarak görülmektedir. Yani diğer bir ifadeyle, kongre kararlarının hem Erzurum, hem de Sivas Kongresi kararlarının temel ilkesi olan milli hâkimiyet ve iradeyi milliye düşüncesi kararların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Üçüncü Oturum

Toplantının Genel Değerlendirilmesi

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Selim Bey çok teşekkür ederim. Böylece ikinci oturumumuz da sona erdi. Yalnız şimdi değerlendirme faslına geçiyoruz. Sizden ricam sabahki iki konuşmacı Emine Hanım ve Bünyamin Beyi de buraya rica ediyorum.

Efendim ben çok kısa girişte bulunacağım. Bir defa 45 dakikayı aşmayacağız, çünkü salondaki dinleyici sayısı bayağı azaldı. O yüzden arkadaşlarımızın, dinleyicilerimizin de sabrını taşımamak istiyorum. Bildiriler birbirinden güzeldi ve hepsi birbirini tamamladı. En başta Bünyamin Beyin bildirisi, Birinci Dünya Savaşından sonra nasıl bir kaosun içine düğüldüğünü, siyaset denilen kavramın nasıl ayaklar altına alındığını, kurtuluş için siyasetçinin yapabileceğı hiçbir işin kalmadığını pek güzel anlattı ve onu ikinci oturumda konuşan Sayın Arı'da, daha da genişleterek ve daha da ileriye götürerek anlattı.

Ardından Sayın Şam Samsun'a nasıl çıktığını Atatürk'ün ve Samsun'dan sonra Amasya'ya nasıl vardığını çok ustaca anlattı. Atatürk'ün yaptığı çalışmaları da göz önüne alarak, güzel bir tablo çizdi. Ben de mademki Amasya'ya gelindi artık, Amasya Tamimi ilan edilsin artık dedim, Amasya Tamiminin nasıl hazırlandığını, içeriğini ve hukuksal özelliğini anlattım.

İkinci oturumda Turgut Bey, bu benim anlattığım Amasya Genelgesinin yurda nasıl büyük zorluklarla duyurulduğunu, ama duyurulduğunu çok ustaca anlattı. Sayın Semerci'de bu konuda Kuvayı Millîye ve Müdafaayı Hukuk Derneklerinin önemini belirtti. Cemal Beyden zaten bahsettim. Selim Bey de,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Amasya Genelgesinin nasıl bir birleştirici rol oynayıp, Sivas Kongresiyle noktalandığını çok güzel anlattı.

Şimdi oldukça kalabalık sayın konuşmacı profili var. Şimdi 5'er dakika her konuşmacımız için soru ve cevap hakkı tanısak, 35 dakika eder. Tabii bu arada sizler de kendi değerlendirmelerinizi koyarsanız. Sizden ricam soru soranlar çok istirham ediyorum, ama bildiri sunmasınlar efendim. Bu bizim hastalığımız, soru sorun diyoruz. Diyecek ki arkadaşımız, dinleyici arkadaşlardan biri, müdafaayı hukuk derneği o gün orada olmasaydı da burada olsaydı ne olurdu? Hayır, onu bırakıyor müdafaayı hukuk dernekleri üzerine başlıyor tebliğ vermeye. Olmaz efendim, keserim, soru sorun, sadece somut soru.

Sizin adınız Bünyamin Bey mi gibi, lütfen tebliğ vermeyin. Şimdi kime tevcih ediyorsanız, hangi arkadaşla tevcih ediyorsanız onlara sorun, onlar da yanıtlarını versinler. Saat en geç 18.30'da da bitirelim. Buyurun efendim.

KATILIMCI- Bünyamin Hocam sabah bahsederken, tamam detayı girmiyoruz, sadece şunu sormak istiyorum: Mütareke öncesi, mütareke sonrası İstanbul'dan bahsederken, Talat Paşaya bir haksızlık yapılmadı mı sizce?

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Kime yöneltiyorsunuz soruyu.

KATILIMCI- Bünyamin Hocama soruyorum. Yani çok değişik özellikleri var, iyi bir vatansever, hatta şöyle böyle, ama Talat Paşa konusunda Türkiye'nin kendisini hâlâ savunmadığını düşünüyorum. Siz ne dersiniz?

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Bu haksızlık benim haksızlığım değil, değil mi? Teşekkür ediyorum anladım soruyu.

KATILIMCI- Heykel dikilirken, hâlâ şehit edilen ilk başbakan, herhangi bir siyasi amaçla sakın öyle bir şey aklınıza gelmesin, sonuçta bizim başbakanımız. Vatansever, hırsızlığı yok, namussuzluğu yok, bir haksızlık yapılıyor mu? Savunmuyoruz gibi geliyor bana.

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Efendim ben konuşmamda da ittihatçıların üzerinde durdum, zaten ana temel o. Savaş boyunca da ülkeyi yönettiler, 1908’de de siyaset sahnesinde 1918’e kadar aktif rol oynadılar. Bizim 1918’den sonraki siyasal hayatımızda da, sadece o zamana kadar değil. Gerek milli mücadelenin organizasyonlarında, ben süre çok kısıtlı olduğu için çok detaya giremedim, sadece mütareke İstanbul’uyla sınırlamak zorunda kaldım.

Hatırlarsanız 5 Mayıs’ta Teceddüt Partisi kapandı dedik, tabii sonrasını getirmedi, mütareke İstanbul’uyla sınırladık. Mütareke İstanbul’unun o siyasal koşullarında varlık gösteremeyen ittihatçılar ki, her şeye rağmen çok büyük faaliyetleri oldu. Bütün ağırlığı Anadolu’ya vermişlerdir. Bakın Mustafa Kemal Paşa Anadolu’yu geçtiğinde, birçok yerde zaten müdafaayı hukuk oluşumları vardı ve bu müdafaayı hukuklar ittihat ve terakkinin devamı niteliğinde olan şeylerdi.

Bu anlamda düşündüğümüzde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapısı da, o müdafaayı hukuk grubu da büyük oranda ittihatçı organizasyondur ve Cumhuriyetin kurucu kadrolarına da baktığınızda, büyük oranda ittihat terakki kadrolarıdır. Tabii Mustafa Kemal Paşa milli mücadele yıllarında birtakım ittihatçılıkla ilgili tedbirler de aldı siyaseten. Çünkü İstanbul, özellikle itilaf devletleri ve bir kısım muhalifler, Anadolu hareketini engelleyebilmek için, özellikle Anadolu’daki hareket hep ittihatçılığı diriltme hareketi olarak göstermeye çalıştılar. Mustafa Kemal Paşa kimlerle hareket ettiğini iyi bilen birisi. İstanbul’da kimlerle bu işi konuştu iyi biliyor. Anadolu’da örgütlemeleri yapanların kimler olduğunu iyi biliyor, ama bu işin ittihatçılık gibi çok sınırlı bir hale getirilmesinin milli mücadeleye zarar vereceği kanaatinde olduğu için çok dikkatli davranmıştır.

Şimdi ben soruya direkt gelmek istiyorum. Şimdi bakın elbette ki o kadrolara bugün haksızlık yapılmakta, bunu kabul etmek lazım. Şu anlamda: Bugünün değer yargıları üzerinden, siyasal metinler, siyasal argümanlar değerlendirilemez, biraz

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

zor bir şey; tarihin süreçleri içerisinde değerlendirmek lazım. Efendim ben çok duyuyorum, ittihatçılar mason, ülkeyi anlaştılar sattılar. Bu, bu kadar böyle basit bir tarih açıklaması olmaz. Bunlar tarih açıklaması değil.

Hatırlarsanız 1 Kasım, son kongreyi topladılar, o gece ayrıldılar ülkeden. Ben de hayırlı, iyi ki ayrıldılar diyorum. Çünkü ömürleri 6 aydı o zaman, en fazla. İtilaf devletleri, Kemal Hocam da çok iyi bilecek, yani onların yaşamasına ne kadar müsaade edeceklerdi ki İstanbul'da? İttihat terakki ismine hiçbir zaman tahammül edemedi. Biraz da ben ittihat ve terakkiyle ilgili, sadece Talat Paşayla ilgili değil. Cemal Paşa, Enver Paşayla ilgili bu olumsuz, pejoratif, birazda sıkıntılı yaklaşımların kaynağının ideolojik olduğunu düşünüyorum. O dönemden kaynaklanan söylemleri alıyorlar, bu dönemde o dönemin muhaliflerinin sözünü, ben Ermeni meselesi için de bunu kastettim aslında. O dönemin divani, örfi yargılama kitaplarını alıyorlar bugün bir kısım aydınlarımız, maalesef oradaki argümanlar üzerinden, efendim Ermeni meselesini aydınlatmaya çalışıyoruz. Ya onlar siyasal metinler, arkasında ittihatçılık avı var. Hocam da bahsetti, ciddi bir mütarekede ittihatçı karşıtlığı var.

Benim şahsi kanaatimi soracaksanız, bu insanları değerlendirirken, son 150 yılımızın siyasal hayatının çok önemli bir parçası olduğunu unutmamamız lazım. Cumhuriyet Halk Fırkasından bugüne kadar siyasal oluşumlarımızın temelinde bu insanlar var. Türkiye'ye iyi-kötü, bakın her hareketin, her siyasal eğilimin, her tarihteki şeyin artıları vardır, eksileri vardır, yanlışları vardır. Burada kimsenin, tarih birilerini aklama mekanizması değil, ama bizde maalesef kahramanlar yaratma veya hainler üretme mekanizmaları her yere bir sataşma yapıyor.

Tarihi olguları içerisinde ve zaman süreci içerisinde doğru değerlendirmek lazım. O bakımdan ben Talat Paşayı da, Enver Paşayı da her zaman rahmetle anıyorum. Bir defa Türkiye'ye çok katkıları oldu, ama ülkede siyaset yaptıkları günlerin nereye denk geldiğini unutmamak lazım. Artık imparatorluğun son safhasıdır, son dakikalarıdır; bu anlamda çok acımasız olmamak lazım. Değerlendirmelere de o konuda ben de katılıyorum ve süb-

jektif olduğundan bahsediyorum, olduğunu kabul ediyorum. Herhalde, hatta çok şey söylenebilir, ama hocamız da uyardı.

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Ben de bir şey eklemek istiyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisinin, birinci Meclisin kuruluş kadrosunun çok önemli ölçüde ittihatçılara dayandığı muhakkak. Yalnız büyük lider, tabii devlet adamlığı, liderlik burada kendisine inanan, ittihatçılığın artık o kendi ilkelerini bırakan ve herkesi yanına almıştır, en güzel örneği Celal Bayar. Cemal Paşa Tiflis'te öldürüldüğü zaman Atatürk ağlamıştır. Cemal keşke bana gelseydi, ben onu Bayındırlık Bakanı yapacaktım, Anadolu'yu imar edecekti demiş.

Evet efendim, kusura bakmayın.

KATILIMCI- Efendim müdafaayı hukuk cemiyeti için, müdafaayı hukuku milliye cemiyeti deniliyor. Bunun hangisi doğrudur? Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti mi doğrudur? İlk kez Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti ne zaman kuruldu? Tarihi konusunda da değişik şeyler var. Bir de, şimdi gerçi oldukça aydınlandı, Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyetinin Teşkilatı Mahsusa'nın kurduğu söyleniyor. Bu konuda yazılı belge var.

Yrd. Doç. Dr. AHMET SEMERCİ (Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi)- Şimdi efendim müdafaayı hukuk cemiyeti, Mondros mütarekesinden sonra Türkiye yer yer işgal edildi. Bu işgallerde 15 Mayıs 1919 Yunanlıların İzmir'e asker çıkarılmasıyla beraber, Denizli Heyeti Milliyesi teşekkül etti, Ahmet Hulusi Efendinin başkanlığında Ayvalık'ta ve Batı Anadolu'da.

Daha sonra Alaşehir Kongreleri yapıldı, Balıkesir Kongreleri yapıldı. Buralarda bir müdafaayı hukuk cemiyeti değil de, daha değişik isimlerde cemiyetler oluştu. Heyeti milliye olarak, mesela Denizli Heyeti Milliyesi. Bunlar Ahmet Hulusi Efendi bir din adamı olmasına rağmen, Denizli'de teşkilatını genişletti. Mesela Alaşehir Kongresinde aynı vergi konuldu, asker toplandı. Yani burada isimden ziyade Yunan istilasına karşı yapılan mücadelenin önemi değişik isimler altında, bu Türkiye'nin her tarafında.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Mesela Trabzon Muhafazayı Hukuku Milliye Cemiyeti, Ermeni ve Rum tehlikesine karşı. İşte Erzurum'da Süleyman Nazif'in kurmuş olduğu, önderlik ettiği, merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilayeti Şarkiye Muhafazayı Hukuku Milliye Cemiyeti kuruldu değişik isimle. Vilayeti Şarkiye Muhafazayı Hukuku Milliye Cemiyeti, cemiyetin ilk orijinal adı, 4 Aralık 1918.

Mustafa Kemal Havza'ya geldikten sonra bu teşkilatlanma çalışmalarında, cemiyetlerin müşterek bir isim altında toplanmasını istedi. Müdafaa'yı hukuk cemiyetleri olarak, bu isimlerin yaygınlaştırılmasını istedi. Yani Türk Milletinin haklarının, itilaf devletlerine ve İstanbul'da Anadolu'da Kuvayı Milliye'ye karşı teşekkül etmiş olan ki, Damat Ferit Hükümeti mesela, onun dahiliye nazırı Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşayı İngilizlerin emriyle tutuklamak istemiştir. Bunu da hatta Amasya'ya gelmeden önce, bu Havza'daki olaylarda. İşte sizin geri gelmeniz, İngilizlerin isteği üzerine olmuştur diyebilmiştir, harbiye nezareti vasıtasıyla. Çünkü bu hükümetin politikasıdır.

O nedenle müdafaa'yı hukuk cemiyetleri, doğrudan doğruya Türk Milletinin hem itilaf devletlerine karşı, hem de İstanbul hükümetine karşı haklarının müdafaa edilmesi anlamına da geldiğini ifade eder Tarık Zafer Tunayhan'ın "*Müdafaa'yı Hukuk Nedir*" adlı eserinde, böyle bir tanıımı vardır. O nedenle Mustafa Kemal Paşa bu deyimden de çok güzel kullanmış. Yani hakların muhafazası yerine, hakların müdafaası, bir mücadele ifade ediyor. O nedenle bu Vilayeti Şarkiye Erzurum Kongresi sonucunda Şarki Anadolu Müdafaa'yı Hukuk Cemiyetine dönüşmüştür. Vilayeti Şarkiye adı kalkmış, o yani Doğu Anadolu Müdafaa'yı Hukuk Cemiyeti olmuştur.

Demek ki bu muhafaza yerine müdafaanın daha uygun olduğu, Mustafa Kemal Paşanın direktifleri doğrultusunda Anadolu'da bu teşkilatlanma çalışmaları, Erzurum Kongresinde meyvesini vermiş, Sivas Kongresinde de Anadolu ve Rumeli Müdafaa'yı Hukuk Cemiyeti olarak bütün cemiyetler birleştirilmiş. Bu cemiyetlerin adına da bir icra heyeti seçilmiştir, heyeti temsiliye seçilmiştir 16 kişilik.

Yani burada isim doğru konulmuştur, ama bu cemiyetlerin ortaya çıkması, doğrudan doğruya mütarekeden sonra gelişen istila olayları karşısında, Anadolu'nun her tarafında teşkilatlar kurulmuştur. Yüzlerce belge var, mesela Mecitözü'nde kurulmuş, işte daha değişik yerlerde, birçok müdafaayı hukuk cemiyetleri var. Bu cemiyetler değişik isimlerde, ama daha sonra bunlar müdafaayı hukuk cemiyeti adını alacaklardır. Bu organizasyona, Kuvayı Milliye'ye dâhil olacaklardır.

Av. ERTUNÇ ERTOKUŞ- İki soru var Hocam, birisi Kemal Hocama, bir diğeri de Bünyamin Hocama. Bünyamin Hocama olan sorum şu: Mithat Şükrü'nün anılarında, diyor ki Mithat Şükrü: *"İttihat terakkinin 4. kongresinde Atatürk, Cumhuriyeti ilk olarak zikretmiştir."* Şu anda tartıştığımız işte, münazara ettiğimiz Amasya Genelgesi ya da Sivas Kongre kararlarının asıl 4. İttihat Terakki'nin kongresinde Atatürk tarafından dile getirildiğini, Cumhuriyetin ilk olarak orada ileri sürüldüğünü söylemiştir. Hatta bu görüşmelerin Mithat Şükrü tarafından Bekir Ağa Bölüğünde, şu anki Siyasal Bilgiler Fakültesi binasında, cezaevindeyken Mithat Şükrü'yle Atatürk'ün, daha doğrusu Mustafa Kemal'in görüşmeleri var. Bu doğru mu değil mi? Bunu Bünyamin Hocama soruyorum. 4. kongrenin bir yansımasının yıllar sonra Sivas Kongresiyle veya Amasya Genelgesiyle vücut bulduğu konusu.

Kemal Hocama soracağım soruysa, Yunanlıların işgal ettiği İzmir'i doğru olmadığı, asıl işgalin Amerikan Chicago Tribün gazetesinin 16 Mayıs 1919 tarihli yazısına göre, 12 bin kişilik Amerikan tümeninin Yunanlılarla birlikte İzmir'i işgal ettiği. Ancak görüntüde Yunan efsun olayının iskeleden çıktığı, aslında işgali yapanın Chicago Tribün Gazetesinin 16 Mayıs 1919 tarihli yazısına göre Amerikan 12. Tümeninin olduğu. Aynı şekilde Chicago Tribün Gazetesine göre, Samsun'un bombalanmasında da görüntü

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Özür dileirim, sorularınızı biraz kısaltabilir misiniz?

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Av. ERTUNÇ ERTOKUŞ- Bu doğru mu değil mi? Bunu da Kemal Hocama soruyorum.

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Bir defa sizin bahsettiğiniz konuyla ilgili herhangi bir belge yok. İttihat ve terakki kongrelerinden bahsettiniz herhalde, 4. kongre. Mustafa Kemal Paşa kongrelere katılmadı zaten, ittihat ve terakkiyle. Ayrışma var, ama kongrelerin tam metinleri var bende, alınan kararlar. Yani yazılan kısımlar, tabii oradaki tartışmaların zapta geçmeyen kısımlarını bilmiyoruz, ama bu kongre metinlerini de ben çok sağlıklı bir şekilde inceledim, öyle herhangi bir metne, bilmiyorum Kemal Bey de bilir, ama ben rastlayamadım öyle bir şeye, ilk defa duydum.

Mithat Bilada'yla görüşmelerine şey yaparsanız, evet Mustafa Kemal Paşa mütareke İstanbul'unda en önemli faaliyetlerinden birisi Bekir Ağa Bölüğü ziyaretleri. Gerçekten de Bekir Ağa Bölüğü biliyorsunuz o sırada ittihatçıların, işte Tevfik Paşa hükümetleri başa gelince, biraz da Paris'in etkisiyle, işte Paris Konferansına yapılacak hazırlıklar kapsamında, ittihatçıları devlet kadrolarından temizlemeye başladılar. Önde gelen bürokratları da, daha önce ittihat ve terakki kabinelerinde görev almış bürokratları da Bekir Ağa Bölüğü dediğimiz, meşhur o dönemin hapisanelerinden, siyasi hapisanelerinden bir tanesi. Orada tutuklu bulunuyorlardı ittihatçıları.

Mustafa Kemal Paşa mütareke İstanbul'unda 6 ay kaldı. Bu rayı en çok *-hatta Samsun'a çıkmadan önce de en son ziyaret ettiği yerlerden birisi-* ziyaret eden müdavimlerinden birisi Mustafa Kemal Paşa. Buradaki görüşmeleri doğru, yani zaten Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya çıkmadan önce, Anadolu'yla ilgili ve ülkenin genel siyasetiyle ilgili en çok bilgileri aldığı kanat ittihatçıları. Gerek dışarıda bulunan, gerek tutuklu halde Bekir Ağa Bölüğünde bulunan ittihatçıları. Bu sadece Mithat Şükrü Bilada değil, o dönemde orada tutuklu bulunan eski devlet adamları, devlet bakanları, hepsiyle Mustafa Kemal Paşa görüşmelerde bulunmuştur. Sadece Bekir Ağa Bölüğü görüşmeleri değil, o ortamda İstanbul'da bulunan diğer ittihatçıları da

ülke meselelerini görüştüğünü biliyoruz, ama Cumhuriyetle ilgili işte o kongrede alınan öyle bir ifadelere ben belge olarak rastlamadım en azından. Bir de belgesi olmayınca tarihçiler bilmiyorum vardır diyemez.

Doç. Dr. KEMAL ARI (Dokuz Eylül Üniversitesi)- Teşekkür ederim, bana da bir soru geldi, birkaç kez de adım konuşmalarda zikredildiği için, ben de bir-iki görüşümü ifade etmeyi görev sayıyorum.

Mithat Şükrü Bilada'nın anılarında belirttiğiniz hususa dair işaretler var. Gerçekten de bunu ifade ediyor. Bana göre tarih araştırmalarında şöyle bir yöntem izlenmeli. Şimdi Mustafa Kemal Atatürk o sözünü ettiğimiz dönemde bunu açıkça bir Cumhuriyet olarak ifade etmemiş olabilir, ama ortaya koyduğu öngörü, ortaya koyduğu geleceğe ilişkin yapı Cumhuriyetin ta kendisidir.

Şahsen ben ele aldığım incelediğim döneme birtakım kavramlar açısından baktığımda, Mustafa Kemal'in kendi düşünce dünyasında bu netliği çok açık bir şekilde görüyorum. Ulusal Savaşın başında ele aldığı kavramların, önce belirsizlikten, bir soyutluktan, giderek somutluğa dönüştüğünü, ve bir kurum olarak, bir uygulama olarak karşımıza çıktığını, Mustafa Kemal'in de kimi kavramları çok önceki dönemlerde, çok bilinçli bir şekilde kullandığını çok net bir biçimde görebiliyorum. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nde, Büyük Nutuk'ta ve başka tabii ki sözlerinin, eylemlerinin, özellikle kavramlar üzerine yaptığı yorumların çok net bir biçimde bilinçli bir tercih olduğunu görüyorsunuz. Dolayısıyla benim sizin görüşünüze yakın görüşüm oluştuğunu ifade etmem gerekiyor.

Bir diğer konu ben Kurtuluş Savaşı ve İttihatçılık hareket ilişkisi... Çok özür dileyerek ben bu konuda değerli konuşmacılardan ayrışacağım. Ulusal Kurtuluş Savaşı bir ittilahçılık örgütlenmesi midir? Yani bu büyük savaş, İttihatçılık hareketinin bir devamı mıdır? Ben bu yoruma katılmıyorum. Buna katılan arkadaşlarımla yorumlarının özür dileyerek büyük bir zorlamaya dayandığını da düşünüyorum. Gerçekten de milli

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

mücadelede ulusal savaşta geçmişinde ittihatçılık olan kişilerin önemi elbette küçümsenemez. Örneğin Celal Bayar... Ve tabi ki başkaları... Mütareke döneminde hangi yurtsevere giderseniz gidin, onun temelinde, onun siyasi geçmişinde elbette bir ittihatçılık bağı bulabilirsiniz, bu gayet doğal. Yani o günün siyasi koşullarında oluşmuş bir gerçeklik bu... Ancak bu tarihsel olguyu ve süreci, kendi doğal koşullarından alıp, sonraki bir evreye evirirsek ve sonraki süreci, önceki olayda yer almış kişilerin yeni bir programı olarak görürsek; bu tarihsel gerçeklikle ölçüşmez. Bunun da sayısız kanıtı var aslında. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün artık bu sözünü ettiğim dönemde, ittihatçıların birtakım fikirlerinden, düşüncelerinden ayrıştığı ve onların politik anlamda kendi dönemlerinde ortaya koyduğu uygulamalara kuşkuyla baktığı bilinmeyen bir şey değil... Zaten, Mütareke Dönemi'nin basınının suçlamasıdır, Kurtuluş Savaşı örgütlenmesini İttihatçılığın bir uzantısı olarak görmek... Şimdi biz, Kurtuluş Savaşı, İttihatçıların örgütlediği bir harekettir dedüğümüzde, hem Mütareke dönemi basınının ve İstanbul Hükümeti'nin suçlama biçimleriyle ortaklaşa bir konuşma düşmüş oluruz, hem tarihsel gerçeklikten uzaklaşırız, hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün İttihatçı kadrolaşmalara karşı verdiği bütün mücadeleleri yadsımış oluruz. Örnek mi? Örneğin Kara Kemal'in Karakol Cemiyeti'ne karşı eleştirileri... Örnek mi? Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmesini önleyecek pek çok önlem alışı... Hatta bu konuda verdiği talimatlar... Zaten kendisinin İttihatçı örgütlenmeye bir ara ilgi duyduğu, sonra da bir kongrede orduyu siyasete karıştırmalarını eleştirerek, bu yapıdan ayrıldığını herkes biliyor.

Ancak, bütün bunlar, Atatürk'ün kimi İttihatçı kişiliklere saygılı olduğu, kimilerini çok sevdiği gerçeğini de değiştirmez. Örneğin Atatürk'ün Cemal Paşaya çok büyük bir saygısı vardır. Bunu Atatürk'ün Karlsbad anılarını okuduğumuzda çok net olarak görüyoruz zaten... Enver Paşa'dan pek hoşlanmadığı biliniyor; Enver Paşa da Atatürk'ü pek sevmezdi. Ancak aralarında mektuplaşmalar var. Bu mektuplaşmalarda her şeye karşın, çok büyük bir nezaket bulunduğunu da görüyorsunuz. Bu o kuşağın bir özelliği. Gelelim Talat Paşa'ya... Talat Paşanın

yurtseverliğinden asla kuşku yok, bunlar ayrı bir şey. İttihat ve Terakki'nin düş dolu politikaları, Mustafa Kemal Paşa'da bir anlam ifade etmez; o ulusal iç ve dış politikadan yanadır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün tercihi, ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık politikalarıyla bütünüyle örtüşür. Dolayısıyla her kavrama bir ulusallık kavramı eklemiştir. Ulusal sınırlar, ulusal politika, ulusal meclis... Onun ulustan ne anladığını da biliyoruz; zaman olmadığı için bu konuya giremiyorum.

Gelelim Chicago Tribute'de İzmir'in işgaliyle ilgili çıktığını ifade ettiğiniz bir yoruma... Ben böyle bir şey duymadım, böyle bir şeyi görmedim, hiçbir zaman böyle bir belgeyle karşılaşmadım. Zaten bu yorumun, gerçekle örtüşmesi de mümkün değil. Tarihsel belgeler, bu görüşe ilişkin bir vurgu yapmaz.

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Av. ORHANKAYAHAN- Bütün hocalara sormak istiyorum soruyu, çünkü Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da bir hareketin yapılamayacağını, kurtuluş hareketinin olsa olsa Anadolu'dan, milletle bütünleşerek yapılacağını, daha İstanbul'da baştan kafa koymuş, bunu sizlerin ifadesinden de anlıyorum, okuduğum kitaplar da bunu söylüyorlar zaten.

Bir konuda belirsizlik var, tartışma oluyor, bazı makaleler çıkıyor değişik değişik. Kendisi mi, nasıl istemiş Anadolu'ya geçmeyi, bu müfettişliği kendisi mi istemiş zorlamış? Yoksa belirli generaller düzeyinde bir konsensüs mü olmuş? Yoksa özellikle padişahın özel bir inhası mı birden vücuda gelmiş? Bununla ilgili bir açıklama olursa, hepimiz daha net aydınlanmış oluruz Hocam.

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Bu soru sürekli spekülasyon konusu, bugün de oldu, yarın da olacak. O yüzden kesin bir cevap vermek mümkün değil. Ben hukukçu olarak şunu söyleyebilirim: Doğu Karadeniz Bölgesindeki asayişsizlikleri yok etmek için, özellikle oradaki Türk çeteleri yok etmek için iyi bir kumandanın gönderilmesi, olağanüstü yetkilerle kararlaştırılıyor. Damat Ferit'te bunu istiyor, padi-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

şah da istiyor. İttihatçı olmayan, savaş suçlusu sayılmayan bir general, o da Mustafa Kemal Paşa. Mustafa Kemal Paşanın kafasında zaten Anadolu'ya geçme projesi var, bunu iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş. Hepsi bu kadar efendim, bunun üzerinde daha fazla spekülasyon yapmak bence çok gereksiz.

O yüzden bu soruyu ben diğer arkadaşların cevaplamasını da uygun bulmuyorum. Başka sorunuz?

AHMET GÜLTEKİN (Tarih Öğretmeni)- Ben sorumu Kemal Beye yöneltmek istiyorum. Özellikle milli egemenlik ve demokrasi konusunda sahada pratikte, lise ve dengi okullarda derslere girdiğimiz için yaşadığımız bir sorun var. Mustafa Kemal Paşanın milli egemenlik ve demokrasi konusundaki görüşlerini Cumhuriyet tarihi boyunca bir türlü istediğimiz tabloda göremiyoruz.

Bu konuda Mustafa Kemal Paşanın fikirleriyle ilgili olarak günümüzdeki yaşanan demokratik oluşumu birleştirme noktasında, Kemal Hocam bize fikir verir, düşünce verirse mutlu olurum. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. KEMAL ARI (Dokuz Eylül Üniversitesi)- Çok teşekkür ederim. Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrasi konusundaki düşünceleri çok net. Onun 1931 yılında yazdığı, bir kısmını da yazdırdığı "*Medeni Bilgiler*" adlı kitabında, demokrasinin tanımı ve o dönemdeki tabii ki demokrasinin uygulanma biçimlerinden hareket ederek, demokrasi konusundaki duruşu çok açık. Mustafa Kemal Atatürk, demokratik bir Türkiye, yani demokrasiyle yönetilen bir Türkiye'den yana.

Şimdi Mustafa Kemal Atatürk bunu nasıl yaptı? Önce kitabın yazıldığı, tabii ki dönemin kritiği çok önemli, 1931 olduğunu söyledim. 1930 yılında Türkiye'de Serbest Cumhuriyet Fırka denemesi var. Bir demokrasi denemesiydi ve ne yazık ki Türkiye'de o gün siyasal bilinç, gelişmişlik düzeyi, bu sözünü ettiğim uygulamayı kaldıramadı ve kısa bir denemeden sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası biliyorsunuz Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle feshettirildi. Yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'a feshettirildi. Ondan önce de Terakkiperver Cum-

huriyet Fırkası denemesi olmuştu, 1924 yılı Kasım ayında ve dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün istenci, arzusu, gelecek öngörüsü demokrasiyle yönetilen bir Türkiye, ama onun için henüz daha siyasal olgunlaşma, gerekli gelişmişlik düzeyi Türkiye'de yok.

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu kitabı yazdığı zaman da, dünyanın genel durumuna bakmak da çok önemli. Şimdi bizim tarih okumalarında, daha doğrusu tarih yorumlarında en büyük eksiklerimizden birisi, Türkiye'ye ve Türkiye'nin sorunlarını da kendi sınırları içerisinde bakmak gibi bir alışkanlığımız var, bu yanlış. Yani bir anlamda kafamızı kuma gömmek ve dünyayı görmemek gibi bir şey olur.

Değerli arkadaşlarım, Mustafa Kemal Atatürk demokrasi deneyimi fazla olmayan bir topluma, bir kitap yazarak demokrasi öngörüyor ve bunu orta dereceli okullarda zorunlu ders kitabı olarak da okutturuyor, ama şunu unutmayın: Osmanlı toplumu ve Türkiye toplumu aydınlanma dediğimiz o tarihsel dönemi yaşamadı, buna rağmen Mustafa Kemal bunu öngörüyor, ama aydınlanma dönemi yaşamış olan Avrupa coğrafyasında, aydınlanmanın öncüsü olarak. Avrupa'nın öncüsü olarak, aydınlanmanın öncüsü olarak yer almış olan toplumlara baktığınızda, bu toplumlarda o tarihlerde, bu kitabın yazıldığı tarihlerde Nazizm'in, faşizmin hortlamakta olduğunu, adım adım iktidarlara geldiğini ve bir baskı, dikta yönetimleri kurduğunu görüyorsunuz Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün ne kadar uzak görüşlü olduğunu gösteren bir şey bu.

Şimdi günümüze bakınca, günümüze doğru yol alınca, ben tabii günümüzün siyasetini ele alarak, siyaset dünyasını ele alarak bir yorum yapacak değilim. Şu anda en azından toplantının amacını aşmış olur, ama ben şunu ifade edeyim: Sonuçta Mustafa Kemal Atatürk'ün o günkü demokrasi bilinci, demokrasinin o günkü düzeyiyle de ilgili olan bir şey. Yani bugünkü dünyada demokrasinin, özellikle haklar kavramı, yani genel haklar, demokratik haklar kavramı veyahut da demokrasinin içini dolduran kavramlar. İşte çoğulculuk

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

gibi, çağdaşlık gibi, yani ne bileyim en azından özgürlük kavramı gibi haklar, 1930'ların düzeyi değil.

Yani 1930'lardaki demokrasi algısının günümüze göre çok başkalaştığını görürüz ve dolayısıyla bugün Mustafa Kemal Atatürk'ün yazdığı kitaplara bakarak, neden işte 2012 yılının demokrasisini öngörmemiş kitaplarında diye eleştirmek de hakikaten büyük bir aymazlık olur, bu akıl dışı bir şeydir. Ondan öte kendi kendimize şu özeleştiriye de yapabiliriz: Acaba her şeye rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün öngördüğü demokrasinin neresindeyiz? Ona baktığımız zaman da kendi hatalarımızı görürüz. Yani neler yapmadığımızı, yapamadığımız çok net biçimde görürüz. (Alkışlar)

O zaman şunu fark edeceğiz: Mustafa Kemal Atatürk bugünkü Türkiye toplumunda, siyaset olarak ya da demokrasi olarak uygulanan çok şeyin, aslında çok çok ötesinde ufukta ve bu toplumun ona ulaşması için daha çok çaba sarf etmesi gerekiyor. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturma Başkanı)- Sayın Arı izin verir misiniz, bir ekleme yapayım? "*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*" o kitabın adı, büyük bölümünü kendisi yazmıştır, kendi el yazısıyla yazmıştır. Orta dereceli okullarda zorunlu ders kitabı olarak okutulmuştur. Orada baştan aşağı demokrasi methiyesi vardır. Orada Nazizm, sendikalizm, komünizm gibi her türlü diktatörlüğü açık olan rejimleri yerden yere vurur, açıkça yerden yere vurur. Yalnız Kemal Beyin dediği gibi, o yıllarda 1931 yılında daha insan hakları kavramı yok ortada.

Ayrıca o yıllarda Almanya'da Nazizm iktidara geliyor, İtalya'da Mussolini zaten iktidarda, Franco iktidara gelmek üzere, Portekiz'de faşist rejim kurulmak üzere, Fransa zangırdıyor, Fransa'da demokrasi böyle can çekişiyor. Böyle bir ortamda, bir devletin Cumhurbaşkanı, kendi el yazısıyla diyor ki; demokrasi prensibi bugün her zaman, her an yükselen bir denize benzemektedir. Demokrasiden başka hiçbir rejim yoktur diyor ve ayrıca tek parti döneminde olmamıza

rağmen, o kitapta biliyorsunuz siyasi partiler nasıl kurulur bahsi vardır. Siyasi parti nasıl kurulur onu öğretiyor çocuğa, tek parti rejimi.

Tabii insan hakları, özgürlükler filan, bunlar daha İkinci Dünya Savaşından sonra geldi, bütün dünya anayasalarına. İdam cezası bile, şimdi idam cezası olan ülkelere çok kızıyorlar, ben de kızıyorum, ama 1950'ye kadar İngiltere'de bile idam cezası vardı, bütün ülkelerde vardı. O yüzden Atatürk'ün 1931'de yazdığı bu kitap, onun gerçek düşüncelerini göstermektedir, demokrasi aşığıdır ve bunu ufacık çocuklara aşılama, onun diktatör olduğu yolundaki iddiaları tamamen reddetmektir. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Ben sorudan önce affınıza sığınarak küçük bir Hocama cevap değil de, yanlış anlaşılıysak bir düzeltme anlamında. Hocam benim ittihatçılıkla ilgili söylediğim sözlerle dayanarak herhalde farklı düşündüğünü. Tamam, genel bir algı var, ben orayı küçük bir düzeltme yapayım. Evet, bu algıya ben de katılıyorum, tutup ittihat ve terakki hareketi olarak görmek yanlış bir şey.

Benim sözlerimde kastettiğim biraz şöyle bir şeydi: Şunu küçümsememek lazım, biraz önce de bir hocamın oradan sorusu vardı, teşkilatı mahsusa, müdafaayı hukuklarda etkili oldu mu diye, biraz ona da cevap olması anlamında. 1918'de parti dağıldığında, Anadolu'da birçok yerde teşkilatı mahsusa ajanları var, bunların ne yaptığını iyi biliyoruz, yani bu müdafaayı hukukları nasıl örgütlediğini. Ben bu kurumsal ve organizasyon anlamında ittihat ve terakki kadrolarının milli mücadelede çok etkin olduğuna inanıyorum, şahsi kanaatim, ama Hocamın da söylediği şeye, hani bir zorlama yaparak, efendim bu bir ittihat ve terakkiyi direktme hareketi diye bakmak yanlış. Bütün şeyi de ittihatçılara yıkmak doğru değil, Mustafa Kemal faktörü burada çok önemli.

Mustafa Kemal Paşa, onu da söylemeye çalıştım, başından beri, yani bu hareketin bir başarısızlığa uğratılacak yumuşak

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

karınlarını çok iyi bildiği için, baştan beri hep tedbirli davranmıştır, ittihatçılara karşı da tedbirli davranmıştır. Unutmayalım Sivas Kongresinde tek tek ittihatçılık yemini yaptırılacaktır, ittihat ve terakki ittihatçı olmadığına dair ve bu hassas bir konudur. Hocamdan ayrı düşünmüyorum bu noktada, ama organizasyon ve etki anlamında ciddi bir rolünün olduğuna şahsen kanaat sahibiyim. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Efendim son soru, buyurun.

İSMAİL HAKKI GÖZTAŞ (Mimar)- Bünyamin Beyin haklı olduğu yönler var. Atatürk'ü Amasya'da büyük ölçüde destekleyenler hep eski ittihatçılardır, ama Sivas Kongresiyle aynı tarihte ittihatçıların Afyon'da bir alternatif kongre tertipledikleri söylenir. Bu konuda bizi bilgilendirir misiniz? Bünyamin Beye soruyorum.

Doç. Dr. BÜNYAMİN KOCAOĞLU (19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Bu tür yaklaşımlar var milli mücadelenin içerisinde. Ben şimdi demin konuşulan konuya da atfederek, Mustafa Kemal Paşanın ittihatçılarla ilgili düşüncesini söylemek istiyorum. 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda, bu ittihatçılar bahsi geçtiğinde bir güzel anekdot var.

Bir ittihatçı iyi bir dost diyor, iki ittihatçıdan korkulur, üç ittihatçı için ise, iktidarı vermekten başka bir tatmin yolu yok diyor. Şimdi Mustafa Kemal Paşanın, ben hep onun altını çizmeye çalışıyorum, hangi örgüte ve kimlerle beraber hareket ettiğine dair kanaati çok sağlam ve iyi biliyor, iyi tanıyor. Hep zaten başından beri, milli mücadelenin sonuna kadar bu hareketin, evet milli mücadeleye çok büyük bir katkısı ve desteği var, ama hareketi tekrar ittihatçılığı diriltme boyutuna çekebilir ve bununla ilgili birtakım yaklaşımları olabilir endişesini taşıdığını da iyi biliyoruz.

Hocamın bahsettiği şeyi ben bizzat gördüm arşivde. ...276.52 Enver Paşa 200 bin ordu kurdu, Kafkaslardan geliyor, Anadolu'daki hareketin başına geçecek. Bu bir endişe var, milli

mücadelenin içerisinde. Bu sadece Afyon meselesi değil, yani ittihatçıların işi başka bir boyuta taşıyacağı korkusu ve endişesi, korkusu demeyelim de endişesi Mustafa Kemal Paşada da var. Onun için çok ciddi, Mustafa Kemal Paşa iyi bir lider, onları idare etmek çok zor, ittihatçı kadroları idare etmek çok zor. Onlardan da bu şeyi çıkartmak çok zordur. Ben onun için çok iyi bir lider olarak Mustafa Kemal Paşayı iyi bir stratejik lider olarak görüyorum.

Prof. Dr. AHMET MUMCU (Oturum Başkanı)- Efendim hepimize çok teşekkür ediyorum. Bugün saat 14.00'den beri, 20 dakikalık bir mola dışında uzun bir sempozyum yaptık. Daha belki başka sorular var, ama bütün arkadaşlar da artık takatlerinin sonuna geldiler, salondaki arkadaşlar da azaldı. Çok verimli, çok yararlı bir sempozyum oldu. Türkiye Barolar Birliğine ve Amasya Barosuna ve tabii bütün bu işlerde bize yardımcı olan Valiliğe teşekkürlerimi sunuyorum oturumun son başkanı olarak.

Hepinize iyi günler ve başarılar diliyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın konuşmacılara çok teşekkür ediyoruz ve plâketlerini sunmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Av. Vedat Ahsen Coşar ve Amasya Baro Başkanı Sayın Av. Adnan Hasip Yalçın'ı kürsüye davet ediyoruz.

(Plâketler verildi.)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL-3

ERZURUM

7 Ağustos 2012

Birinci Oturum

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Enver Konukçu

SUNUCU ERKEK- Sayın rektör yardımcısı, Sayın Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcımız, Sayın Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyeleri, Değerli Baro Başkanım ve değerli baro başkanları, değerli meslektaşlarımız ve değerli katılımcılar; Türkiye Barolar Birliği ve Erzurum Barosunun müştereken düzenlemiş olduğu “Cumhuriyetimize Giden Yolda Erzurum Kongresi” konulu seminerimize hoş geldiniz. (Alkışlar)

SUNUCU KADIN- Tekrar hoş geldiniz. Programı arz ediyorum: Saygı duruşu ve İstiklâl Marşımızın okunması, açış konuşmaları. Birinci oturum Prof. Dr. Enver Konukçu başkanlığında yürütülecektir. İkinci oturum Av. Necati Kadri Markoç başkanlığında yürütülecektir. Üçüncü oturum Prof. Dr. Esin Derinsu Dayı başkanlığında yürütülecektir. Dördüncü oturumda toplantının değerlendirmesi yapılacaktır ve son olarak plâket töreniyle seminerimiz sonlandırılacaktır.

SUNUCU ERKEK- Sizleri başta Ulu Önder Atatürk Olmak üzere Kazım Karabekir Paşa, silah arkadaşları ve aziz şehitlerimiz adına 1 dakikalık saygı duruşu, akabinde de İstiklâl Marşımızın okunmasına davet ediyorum.

(Saygı Duruşunda bulunuldu, İstiklâl Marşı okundu)

SUNUCU KADIN- Konuşmalarını yapmak üzeri Baro Başkanımız Sayın Mehmet Güzel’i kürsüye davet ediyorum.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET
GÜZEL'İN
KONUŞMASI

Av. MEHMET GÜZEL (Erzurum Baro Başkanı)- Değerli Barolar Birliği Başkan Yardımcımız, Barolar Birliğinin değerli üyeleri, Atatürk Üniversitesi Rektör Yardımcımız, değerli hocalarımız, saygıdeğer misafirler, meslektaşlar, değerli baro başkanlarımız; Türkiye Barolar Birliğiyle müştereken Erzurum Barosunun düzenlemiş olduğu “*Cumhuriyetimize Giden Yol Erzurum Kongresi*” konulu seminerimize hepimiz hoş geldiniz.

Tabii kongre yapmadan evvel, Erzurum'un kongreden evvelki durumuna da bakabilmek lazım; çünkü Erzurum kongreden evvel ciddi bir Rus işgali altında, halen daha etkileri devam eden, ekonomik ve sosyal yıkımlar altında bir şehir. Nüfusunun büyük kısmı göç etmiş, göç etmeyen insanlar çeşitli şekillerde katliamlara uğramış, büyük yaralar almış bir şehir. Fakat o zamanki Erzincan'dan gelen ordu, Erzurum'u 12 Mart 1918'de işgalden kurtarmış ve bu bölgede Mondros Mütarekesi hükümlerine rağmen orduyu dağıtmadan bir arada tutabilmiştir.

Daha sonra Temmuz 1919'da bütün bu yaralarına rağmen vatanın kurtuluşu için kendi seçkinleri ve ordunun önderliğinde kurtuluş çareleri aramıştır. Erzurum Kongresi istiklâl mücadelemizin başlatılmasında, istiklâl mücadelemizin hedeflerinin, ilkelerinin belirlenmesinde tayin edici bir rol oynamıştır. Milli mücadelenin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil eden Erzurum Kongresiyle, doğu vilayetlerinin irade merkezi tayin edilmiş, alınan kararlar ile milli sınırlar içinde vatanın bölünmez bütünlüğü vurgulanmıştır. Türk milletinin vatanına her şart altında sahip çıkacağı ve hiçbir şekilde dayatmalarını kabul etmeyeceği, Türkleri Anadolu'dan yok etme planlarının boşa çıkartılacağı mesajı da bütün dünyaya Erzurum'dan verilmiştir.

Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz kararının alındığı bu kongrede, her türlü yabancı müdahalesine karşı topyekûn bir direniş gösterileceği ifade edilmiştir. Mandat ve himaye kabul olunamaz ilkesinin benimsendiği Erzurum Kongresi, bağımsız Cumhuriyetimizin kurulmasına da öncülük etmiştir. Dolayısıyla bu kongre, milletimizin kendi kaderini tayin etme yönünde attığı en büyük adımlardan biri olmuştur.

Türkiye bugün istiklâl mücadelesine şeklini veren ruh ve şuurla medeniyet yürüyüşünü sürdürmektedir. İnaniyorum ki, aziz milletimiz geçmişten ilham almaya devam ettikçe, şehitlerimizin ve gazilerimizin emanetine sahip çıktıkça, birlik ve beraberliğini koruyacak, ülkemizde barış, huzur ve refahı daim kılacaktır.

Bu düşüncelerle Erzurum Kongresinin 93. yıldönümünü kutluyor, başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Kazım Karabekir Paşa olmak üzere, istiklâl mücadelemizin bütün kahramanlarını rahmetle, minnetle anıyoruz.

Bu vesileyle kongreye ev sahipliği yapan Erzurumluları, tüm katılımcıları ve meslektaşlarımı sevgiyle selamlıyorum. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

SUNUCU ERKEK- Konuşmalarından ötürü Başkanımıza teşekkür ediyoruz. Şimdi konuşmalarını yapmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcımız Sayın Bera Besler'i kürsüye davet ediyoruz.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Türkiye Barolar Birliğinin çok değerli yönetim kurulu üyesi arkadaşlarım, Erzurum Barosunun Değerli Başkan, yönetim kurulu üyeleri ve çok çeşitli yerlerden, böylesine bir yaz tatilinde, üstelik ramazan gününde illerinden kalkıp buraya gelen ve bu önemli toplantıya ilgi duyarak katılan, anlam veren değerli baro başkanlarım, sayın rektör yardımcıları ve çok değerli akademisyenler ve bugünkü bu toplantıya ayrı bir renk verecek olan milli mücadele kahramanlarımızdan çok değerli Karabekir Paşamızın değerli evlatları Sayın Timsal Karabekir; hepiniz bu toplantıya onur verdiniz, hoş geldiniz. Sizleri Türkiye Barolar Birliği adına selamlarken, rahatsızlığı sebebiyle bugün aramızda bulunamayan Birlik Başkanımız Sayın Coşar'ın da sevgi, saygı ve başarı dileklerini iletmeği istiyorum.

Değerli konuklar, tabii ki bu program tek başına gerçekleşmedi burada. Değerli hocalarımız, baromuz ve bu programın düzenlenmesinde çok emeği geçen değerli bir dostumuz var.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

Kendisi Atatürk Üniversitesi profesörlerinden Sayın Esin Derinsu Dayı, ayrıca kendisine de Türkiye Barolar Birliği adına katkılarından dolayı çok teşekkür ediyorum.

Değerli konuklar, bir çağdaşlaşma projesi olan Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesinin temeli, Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla, toprakları parçalanan, ordusu dağılan halkımızın direniş yıllarında atılmıştır. Biz Türkiye Barolar Birliği olarak, dünyada eşi görülmemiş bir hukuk devrimi gerçekleştiren, Cumhuriyetimize giden zorlu süreci Mustafa Kemal Atatürk'ün bizlere miras bıraktığı akıl ve bilimin ışığında yeniden anlamak, yeniden yorumlamak ve yeniden anlatmanın en çok biz hukukçuların görevi olduğunu düşünerek başlattığımız, "21. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek" başlığı altında, Atatürk'ü çağdaş yorumlama ve anma programı çerçevesinde 4 yıllık bir sürece yaydığımız etkinliklerin ilkinin bildiğiniz gibi 9-14 Kasım 2009 tarihinde Ankara'da başlattık. Çanakkale ve Samsun'daki etkinliklerle devam ettirdik.

Bu program içerisinde yer alan Cumhuriyetimize giden yol etkinliklerinin de ilkinin Samsun'da, ikincisini Amasya'da gerçekleştirdik. Bugün burada Cumhuriyetimize giden yolun üçüncü büyük adımının atıldığı Erzurum'dayız. Erzurum Kongresinin hangi amaçlarla güç koşullar altında gerçekleştiğini ve Cumhuriyetimize giden yolda taşıdığı önemi bugünkü çalışmalarımızda çok değerli konuklarımızdan, hocalarımızdan dinleyerek, o günleri hatırlayıp, o günlerde canları pahasına bağımsızlık uğruna mücadele yürüten kahramanlarımızı minnet ve şükranla anacağız.

Sayın konuklar, Samsun'da bulunduğu Anadolu halkının, Amasya'da işgallere karşı direnişe çağırarak Mustafa Kemal Paşanın Erzurum'da atacağı adımın önemini çok iyi anlamış olan işgalciler ve onun baskısı altında bulunan İstanbul hükümeti, burada gerçekleştirilecek kongreyi engellemek için her türlü yolu denemişlerdi. İstanbul'a dönmeyi reddeden ve bütün görevlerinden istifa eden Mustafa Kemal'i sivil bir önder olarak bağrına basan, ona meşruiyetini haktan alma gücünü veren Erzurum halkıydı.

Bir milletin bütün umutlarının kırıldığı, çaresizlik içinde kaldığı bir dönemde, Hoca Raifler, Solakzadeler, Hakkızade Fehimler, Hacı Hafızlar, Cevat Dursunoğlular, Namıkzade Ahmetler, Hüseyin Avniler ve daha nice yiğit insanla başlayan diriliş destanını Erzurum halkı yazmıştı.

Erzurum çoğunluğu işgal altındaki Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis ve Van'dan gelen 56 delegenin İstanbul hükümetinin kongreye katılanlar hakkında çıkardığı tutuklama kararına rağmen, gecikmeli olsa da buluştukları yerd. Erzurum'dayız, çünkü halk direnişi buradan örgütlenmeye başlanmış, ulusal birliğin ateşi burada yakılmıştı. Erzurum ulusal direnişin şekillendiği, Misakı Milli'nin temellerinin atıldığı, mandanın reddedildiği yerdir. Erzurum Büyük Millet Meclisine giden yolun başlangıcıdır. Erzurum Mustafa Kemal'in "*Zaferden sonra devletin şekli Cumhuriyet olacaktır*" sözünü kayda geçirdiği yerdir.

Değerli konuklar, ulu önderimiz ve silah arkadaşlarının dünyada benzeri olmayan fedakârlıkları, Türk halkının yaşlısı, genci, kadını, erkeği ve çocuğuyla gösterdikleri kahramanlıklarla gerçekleştirilen kurtuluş ve ilan edilen Cumhuriyetimiz değeri ölçülemeyecek bir nimettir. Büyük Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sonsuza kadar barış içinde yaşamasını istemesi, onun ve Cumhuriyetin ilanında emeği geçenlerin ödenemeyecek haklarıdır. Cumhuriyetimizin kurumlarını, kavramlarını, kuruluş felsefesini yaşatmak ve bu bilinci gelecek nesillere aktarmak da Türk insanının, hepimizin önde gelen görevidir.

Türkiye Barolar Birliği olarak bağımsızlık savaşımızın önderi, laik, demokratik Cumhuriyetimizin kurucusu ve eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkelerine olan sonsuz bağlılığımızla, aklın ve bilimin rehberliğinde, açtığı aydınlık yolda ilerleyerek, onun mirasına sahip çıkarak, anısını minnet, şükran ve saygıyla selamlıyoruz ve bugünkü çalışmalarına başarı dilekleriyle sizlere saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

SUNUCU KADIN- Konuşmalarından ötürü Berra Hanıma teşekkür ederiz. Seminerimizin birinci oturumunu başlatmak üzere oturum başkanı Sayın Prof. Dr. Enver Konukçu'ya sözü bırakıyoruz. (Alkışlar)

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU (Oturum Başkanı)- Saygıdeğer katılımcılar, değerli misafirlerimiz, saygıdeğer hukukçularımız; gerçekten Erzurum Kongresinin son bulduğu 7 Ağustos gününü burada bir etkinlikle kutlamak, bizleri son derece sevindirmiştir. Ben öncelikle katılımcı arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim. Çünkü tatil zamanı ve bu tatillerini yarıda keserek Erzurum'a teşrif ettiler. Bunlardan dolayı da kendilerine saygı ve sevgilerim sonsuz olacaktır.

Burada sık sık söylenir, söz konusu Türkiye, söz konusu Atatürk, söz konusu Erzurum olunca bu milli göreve bütün işlerini bırakarak gelme sevincini yaşayan arkadaşlarımla birlikte olmak beni son derece sevindirmiştir. Bu kürsüde gerçekten mavi salon, çok eskiden beri çok güzel konferanslar, paneller ve açık oturumlar düzenlenmiştir. Hepsinde de Atatürk Üniversitesi ev sahipliği yapmıştır. Bugün de üniversitemiz bu imkânları bize tanımış oluyor. Yine sık sık konferanslarında ve etkinliklerinde bulunduğumuz, böyle bir seçkin zevat karşısında konuşmak, benim için de büyük bir şeref olmaktadır.

Ben şunu anladım: Erzurum Kongresi yeterince incelenmiş değil. Çok sayıda yayınlar var, ama artık bu yayınların sınırlarını başka yönlerde aşmamız gerekiyor. Erzurum konusu nedense pek ele alınmamış. Çok yakın zamana kadar Erzurum Kongresi zabıtlarını bile, yani neler oldu neler bitti, bunları da bilemiyorduk. 19 Mayıs Üniversitesinden Sevgili arkadaşımız, öğrencimiz Dursun Ali Akbulut'a vaktiyle kongre zabıtlarının yayınlanması gerektiğini söylediğimizde, çok sevinç duymuştu, ama sonunu getiremedi, önüne bazı engeller çıktı.

Büyük tarihçemiz Doğu Anadolu'nun Dede Korkut'u saydığımız Hocamız, hâlâ unutmamış değiliz Fahrettin Kırzioğlu, devlet eliyle değil, kendi imkânlarıyla Erzurum Kongresi zabıtlarını, o zamanki genelkurmay başkanının da müsaadesiyle aldı ve

yayınlandı. Şimdi bu metinler okundukça, kongrenin çok değişik alanlarda olduğunu görüyoruz. Böyle içerik taşımaktadır, biz bugüne kadar bunları pek bilmiyorduk. Ben 67'de Erzurum'a geldiğimde, sadece müracaat edebileceğimiz tek kaynak vardı, Cevat Dursunoğlu'nun hatıratıydı. Bu hatıratı herkeste yoktu, şehir kütüphanesinde sıraya giriyorduk ve buradan bu milli günümüz için Cevat Dursunoğlu'nun görüşleri çerçevesinde kongreyi anlamaya çalışıyorduk. Fakat günümüzde görüyoruz ki, çok değerli bilim adamlarımız bu çizgiyi, kırmızıçizgiyi iyice açtılar ve çok muhteşem eserler meydana getirdiler.

Benim en çok üzerinde durduğum noktalardan biri, Erzurum Kongresinin taşıdığı manaydı, bugün bize çok lazım. Milli birlik ve beraberliğin ilk adımları burada atıldı, bölgecilik yoktu. Gerçi ismi Vilayati Şarkiye, Müdafaayı Hukuk ve Milliyeydi, ama bu zaten Osmanlı literatürde yerleşmişti şark vilayetleri. Ali Eymir Efendinin bu konuda çok güzel bir yayını da var, ama görüyoruz ki günümüzde Kürdistan kelimesi batılı devletlerin teşvikleriyle, hatta Suriye'nin de teşvikiyle bugün sınırlarımıza kadar dayanmış oluyor.

O günkü insanları, kabile reislerini, devlet adamlarını ve askerlerimizi kutlamak isterim. Çok zor imkânlarla Erzurum Kongresinin şartları veya sağladığı imkânlarla Erzurum'da milli birlik ve beraberliğin de ilk adımlarını atmıştır.

Yine Erzurum Kongresinin taşıdığı önem, Cumhuriyete giden yolun çizilmiş olması. Bunu da Sayın Dursun Ali Akbulut keşfetmişti. Biliyorduk, ama o daha güzel bir şekilde ortaya koydu. Bugün metinlere geçirilen çok önemli bir madde var, o da Heyeti Temsiliye. Biliyorsunuz Cumhuriyeti giden yol, Türkiye Büyük Millet Meclisine giden yol, Hamza Eroğlu'nun da vaktiyle söylediği gibi Erzurum'da ilk temelleri atılmıştır ve biz bunu 23 Nisan 1920'ye kadar bu bölgede Türkiye'nin kaderini temsil edecek bir unsur olarak aldık.

Erzurum Kongresinin bence noksan kısımlarından biri, halkımızın kongreye bakışıydı, insanımızın kongreye bakışıydı ve hepsinden önemlisi, mali imkânsızlıklara rağmen Türk kadı-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

nı, Erzurum kadını acaba bu kongre sırasında ne gibi etkinliklerde bulundu? Burası hâlâ bir sır perdesi olarak gözümüzün önünde yaşamaktadır. Vaktiyle TRT'den bir arkadaşımız bunu temsili olarak sahneye koydurmuştu ve Türkiye'de beğeni kazandı. Burada hiç olmazsa kadının kongre sırasında ne gibi fedakârlıklarda bulunduğunu da anlatmış oldular.

Daha bu tür şeylerimiz çoktur. Çok büyük ilgi olmuştur. Erzurum Kongresi zabıtları bizim ilk rektörlerimizden Bekir Sıtkı Baykal tarafından "*Erzurum Kongresi*" diye ufak bir kitap halinde yayınlandı. Sonra kongreye ait birçok eser bunu takip etti. Mesela Zeki Başar rektör yardımcılığı sırasında "*Erzurum Kongresi*" diye yine ufak bir broşür kitap şeklinde ortaya koydu. Bunlar hep önemlidir ve bir zinciri teşkil etmektedir ki, bu zincirin esas kahramanı bence Fahrettin Kırzioğlu oldu. Daha sonra da çeşitli üniversitelerde okuyan ve eğitim işlerini üzerlerine almış olan yine çoğu bizden mezun olan arkadaşlarımız var. Onlar Erzurum ruhunu bu üniversitelerde birer kere daha yaşatmaktadır.

Bugün şimdi panele geçeceğiz. Burada gerçekten çok değerli arkadaşlarımız var. Bunlar kendi alanlarında son derece yetkili şahıslar. Ben izin verirseniz önce kendilerini buraya davet edeyim, sonra hayat hikâyelerini kısaca sizlere aktarmaya çalışayım.

Ben oturum başkanı Prof. Dr. Enver Konukçu, 43 yıl Atatürk Üniversitesinde bulunmanın şerefini taşıdım ve üniversitemizin meşalesini Türkiye'de ve Türkiye içi üniversitelerinde ve yurtdışı üniversitelerinde zevkle, heyecanla taşımaya devam ediyoruz. Neden? Atatürk'ten aldığımız ilham, Cumhuriyetin kurucularından aldığımız ve her şeyden önce hayat hikâyesini okudukça, bir şey bilmediğimizi tekrar anladığımız Kazım Karabekir rahmetli, onun izinde yürüdüğüme inanıyorum.

Konuşmacılar şunlar: Prof. Dr. Sabri Sürgevil, buyurun efendim. Kendisi Ege Üniversitesi, konu Batı Anadolu'da direniş; Prof. Selçuk Ural, Kafkas Üniversitesi, Erzurum Kongresi esnasında Doğu Anadolu'da teşkilatlanma. Dedim ya konular

zamanla bir çınar ağacının dalları gibi, esas gövdeden ayrılarak, ama bir bütün olarak burada ele alınmaya çalışılıyor. Ege Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Cihan Özgün, buyurun. Batı Anadolu Kuvayı Milliyesinin lojistiği ve Manisa Celal Bayar Üniversitesinden çok değerli araştırmacılarımızdan, değerli dostumuz Yrd. Doç. Dr. Nejdet Bilgi, güney cephesindeki gelişmeler. (Alkışlar)

Böylece Erzurum Kongresi öncesi ve sonrası, kongre hayatımızda Türkiye’de neler oldu? Bu arkadaşlarımız belirli süre içerisinde, zannediyorum 15 dakika, bu şeyde bize bilgi verecekler.

Ben arkadaşlarımla hayat hikâyelerini kısaca sizlere arz edeyim, ondan sonra sözü kendilerine bırakayım. Efendin Cihan Özgün 2004 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi, 2006 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Türk Tarihi Enstitüsünde yüksek lisans, 2011 tarihinde Ege Üniversitesi Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalında doktora derecelerini aldı. Osmanlı İmparatorluğu sosyal ve ekonomik tarihi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Batı Anadolu ve Balkanlar tarihi üzerine makaleleri, bildirileri ve ortak yazdığı kitaplar var.

Sayın dostumuz, Bozdağı’ların ve Ödemiş’in büyük araştırmacısı diyeyim, ben öyle tanıdım kendisini, Sayın Prof. Dr. Sabri Sürgevil. Bozdağı’nda 1947’de doğdu. İlk ve orta öğretimini Nazilli’de, lisans öğrenimini de Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde tamamladı. 1968’de bizim gibi artık bilimsel toplantılara katılacak duruma geldi. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarında görev aldı. Daha sonra 1982’de Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarih bölümünde asistanlığa başladı ve özellikle ağırlık olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine çok sayıda yazıları ve deneyimleri var. Ben fazla uzatmamak için, tabii idari görevleri de var.

Prof. Dr. Selçuk Ural, kendisini burada selamlamaktan çok büyük gurur duymaktayım. 1968’de Kars’ta doğdu, 1985’te Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih bölümünü kazandı.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

95-2002'de Atatürk Üniversitesinde yüksek lisan ve doktora eğitimini gördü. Kafkas Üniversitesinde yardımcı doçentlik kadrosuna 2003'te atandı, 2006'da doçent, 2011'de profesörlük kadrosuna tayin edildi. Daha çok doğu tarihi üzerine ve Türkiye tarihi üzerine gerçekten çok güzel çalışmaları da var.

Biraz önce de söyledim, bizim kütüphanemizin ana nüvesini teşkil eden ve kuruluşunu sağlayan Celal Bayar'ın adını taşıdığı üniversiteden, buraya Manisa'dan geldiler. 1986'da Ege Üniversitesi Tarih bölümü mezunu, 89'da Dokuz Eylül İnkılap Tarihi Enstitüsünde Yüksek Lisansını tamamladı, 96'da Ege Üniversitesinde doktorasını bitirdi. 97'den beri Celal Bayar Üniversitesi tarih bölümünde çalışıyor. Ermeni meselesi, milli mücadele, Cumhuriyet tarihi, basın tarihi ve sosyal tarih konularında gerçekten çok büyük araştırmaları var.

Beni tanıyorsunuz, ama kısaca söyleyeyim: 1944'de Bolu'da, şimdi Düzce oldu, Düzce'de doğdum. İlk ve orta, lise öğrenimini kendi kazamız olan Düzce'de gördüm. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine 62 yılında girdim ve 66'da mezun oldum. 66 yılı benim için çok önemli, çünkü ilk defa Atatürk Üniversitesi, 57'de kurulan Atatürk Üniversitesi adını rahmetli Ordinaryüs Prof. Dr. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu'ndan duymuş oldum ve o heyecanla doğuya ışık saçmak üzere buraya geldim ve aralıksız 43 yıl hizmetimiz oldu, son derece memnunum.

Benim bütün arkadaşlarım batıda görev aldılar ve tabii kendi alanları ağırlık olarak hep o bölgelerle ilgili olduğu için, ama ben Fındıkoğlu'na verdiğim sözü tutarak, bütün mesaimi burada tamamladım ve geçen sene bugün emekliye ayrıldım. Hanımın takıldığı bir söz var, Enver Bey dedi resmen devlet tarafından emekli edildi, ama kendisinin emekli olacağını zannetmiyorum diye hâlâ takıldığını görmekteyiz. Gerçekten tarihi, tarihçiliği ve bu yurdu bize hediye edenlere karşı borçlarımızı ödememiz lazım.

Amerika'dayken bunun değerini anladık. Orada Ermenileri gördük, onlar en ufak şeylerde, haklı olmadıkları halde büyük gürültü koparan topluluklar olarak karşımıza çıkıyor ve benim

onlara sorduğum ilk şey: Acaba Türkler sizi niye öldürdü, eğer öldürdüyse? Bunun cevabını dönüşte aradık ve bu bölgede Atatürk Üniversitesinin de başkanlığında, koordinesinde dört-beş yerde çok büyük kazılar yapıldı ve ne yazık ki bu kazılar unutuldu. Hâlâ batı bizi başka yönlere çekerek, bir şeyler yapmak istiyor.

Onların arkasında kim olursa olsun, Türk Milletinin ve kaybettiğimiz insanların arkasında halk, vicdan kelimeleri var. Eğer bu iki kelimeyi unutmazsak, onların geleceğini ve haklılıklarını her zaman tarih sahnesine koyabiliriz. Nitekim ilk kazmayı İğdır'da vurduğumuzda, gerçekten çok büyük önemli şeylere kavuştuk. Bir Amerikalının söylediği gibi, Türkler ilk defa maddi kalıntıları kamuoyuna sundular dedi. Bu küçük haber bile, bizim için son derece önemli.

Efendim ben sözü fazla uzatmadan konuşmacılara söz vermek istiyorum. İlk konuşmacımız Prof. Dr. Sabri Sürgevil, Batı Anadolu'da direniş. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. SABRİ SÜRGEVİL (Ege Üniversitesi)- Değerli konuklarımız, sizlere Batı Anadolu'daki direnişten söz ederken, bunun bölgesel bir direniş olmaktan öte, bir hareket olduğunu belirterek başlamak istiyorum. Çünkü bu hareketi Batı Anadolu'daki direniş hareketini, ulusal Kurtuluş Savaşımızda ve bu savaşın ulusal bağımsızlık, ulusal egemenlik kavramlarının ve ulusal direniş düşüncesinin sonucu bir hareket olduğunu bilgi için söylüyorum.

Bu hareketin başlangıcında ne vardır? Ona bakmak gerekir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Mondros Mütarekesini kabul etmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun izlediği tavrı bir tepki vardır. Tepkiyle direniş birbirinden farklı şeylerdir. Tepki; olumlu-olumsuz tepkiler olabilir ve tepkiler kısa süreli hareketlerdir ve bu tepkinin arkası gelmeyebilir. Oysa direniş, uzun süreli olay, oluşumlara karşı bireysel veya toplumsal olarak hiç fark etmez, uzun soluklu bir mücadeledir. Batı Anadolu'daki direniş de, Doğudaki direniş de aynı şekildedir. Yani Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Mondros Mütarekesi hükümlerini

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABRİ
SÜRGEVİL'İN
KONUŞMASI

uygulamasına karşı direnişleri, dikkat ederseniz Anadolu'ya geçip de mücadeleye başlamaları arasında büyük bir zaman dilimi vardır, uzun soluklu bir hazırlığı gerektirdiği içindir.

Batı Anadolu'daki direniş de aynı şekilde. Daha mütarekenin imzalanmasıyla birlikte oluşan bölge halkının haklarını müdafaa etme amacına yönelik kurulan örgütlerin arasında, İzmir'de havalisi Müdafaa'yı Hukuk Osmaniye Cemiyeti vardır. Aynen Erzurum'da olduğu gibi, Vilayeti Şarkiye, Müdafaa'yı Hukuk Cemiyeti gibi.

Şimdi bunların direnişleri neye karşı olacaktır? Öncelikle belirtmek isterim ki, hangi adlarla anılırsa anılsın, ister ulusal Kurtuluş Savaşı denilsin, ister Anadolu ihtilali denilsin, ister istiklâl harbimiz denilsin, bu hareket emperyalizme, teslimiyetçiliğe, Versay düzenine ve Osmanlı devlet yönetimine karşı bir harekettir. Yani İstanbul merkezli İstanbul'u, Paris merkezli Birinci Dünya Savaşının galip devletlerini birbirinden ayırmazsınız. Onların politikaları, birbiriyle uyum içerisindedir. Nitekim Paris'tekiler Sevr'i hazırlamışlardır, İstanbul yönetimi de onu imzalamak suretiyle kabul etmiştir.

Oysa Anadolu'daki ister Batıdaki, ister Doğu'daki hiç fark etmez, direnişe katılanlar, böyle bir barış anlaşmasını kabul etmemektedirler. Daha Mondros Mütarekesinin imzalanmasından hemen sonra, ateşkes anlaşması imzalamak, yani "*mütareke yapmak, silah bırakmak anlamına gelmez*" şeklinde ifadeler vardır. O dönemin basınına dikkatlice bakıldığında, bunu görmek mümkün.

Peki, böyle bir direniş için nedenler var mıdır? Evet, yani Mondros Mütarekesinden önceki dönemde yaşanmış olanlar, sosyal, ekonomik, siyasal ve benzeri nedenler, bu bölgelerde insanları direnişe zorlamaktadır. Doğuda da direnişin nedenleri vardır, Batıda da direnişin nedenleri vardır. Bu nedenler farklı olabilir, yani farklı kaynaklardan beslenebilir, ama hepsinin arkasında geçmişte yaşanmış olan olaylar vardır. O nedenle hızlı bir biçimde Mondros Mütarekesinden sonra, Türkiye'nin dört bir tarafını kapsayacak şekilde müdafaa'yı hukuk örgütlerinin kurulduğunu görürsünüz.

Bu müdafaayı milliye cemiyetlerinin yaptıkları işin büyük bir kısmına baktığınızda, İstanbul'a ve İstanbul'a hükmetmeye başlamış olan itilaf devletlerinin mümessillerine bir nevi yalvarmak biçimindedir. Bizim hakkımızı çiğnemeyin, biz yaşamak istiyoruz ve gerekirse sizlerin himayesinde yaşamak istiyoruz zihniyetiyle hareket ettiklerini görürsünüz. O nedenle dikkat edin, milli mücadelenin başlangıç safhasında, müdafaayı hukuk cemiyetlerinin çoğu Heyeti Temsilîyeleri, hürriyet ve itilafçılardan tutun da, ittihatçılara varana kadar çok geniş bir yelpazeden insanlardan oluşmaktadır. O nedenle bunların bir kısmı direnişe karşıdır, silahlı direnişe özellikle karşıdır. Hatta bazıları, yani ittihatçı sempatzanını diyebileceğimiz kesimlerden olanlar arasında bile, Almanya'yla müttefikken bunlarla baş edemedik, şimdi nasıl baş edeceğiz diye silahlı direnişe karşıdılar.

İstanbul'un politikası, yani o dönemdeki hükümetlerin politikası ise, bütün silahlı direniş hareketlerini engellemeye çalışmaktır. Anadolu'ya gönderdikleri nasihat heyeti, Türklere silahlı bir mücadeleye kalkışmaları doğrultusundadır. Oysa Paris'tekilerin, yani o büyük devletlerin Türkiye'yi paylaştıklarına dair haberler gelmektedir. Gizli anlaşmalarla yapılan bölüşmenin farklı şekilde uygulanmasından dolayı, özellikle İtalyanların baypas edilmesinden dolayı, İtalyan mefulleri Türklere bilgi sızdırmaktadırlar ve Ege Bölgesinin Yunan'a verileceği, Doğuda Ermenistan devletinin kurulacağı, Güneydoğu'da Kürdistan devletinin kurulacağına dair, Doğu Karadeniz'de Pontus devletinin kurulacağına dair bilgiler gelmektedir.

Bu bilgiler üzerine kongreler toplanmaya başlanmıştır. Mart 1919'da, yani daha İzmir işgal edilmeden Batı Anadolu'da direniş örgütleri kurulmaya çalışılmıştır. O dönemde hatırlarsanız Atatürk daha İstanbul'dadır ve bu toplantıya katılanların büyük bir kısmı, savaş içerisinde kurulmuş olan müdafaayı milliye cemiyetlerinin üyeleridir. Bu cemiyetin üyeleri arasında her kesimden insanlar vardır ve bu insanların aldıkları karar, herhangi bir şekilde Yunan'a verilecek olursa Aydın vilayeti, silahlı direniştir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABRİ
SÜRGEVİL'İN
KONUŞMASI

Nitekim ilk tepkiler, Yunan işgali üzerine Batı Anadolu'daki ilk tepkiler, bu müdafaayı milliye örgütlerinin. Dolayısıyla bir süre sonra Reddi İlhak Müdafaayı Hukuk merkezlerinin aldıkları kararlar, onların güçlü oldukları yerlerde yapılacaktır; mesela Denizli gibi. Burada birçok ayan, eşraf, din adamı, subay vesaire diyebileceğimiz kesimden, yani imparatorlukta kamuoyunun nabzını tutan insanlar ön plana çıkmaya başlayacaktır.

Fakat işin ilginç tarafı, bunların arasında hiçbir dönemde ve hiçbir yerde birlik ve bütünlük yoktur. Kişisel çekememezlikler, eski düşmanlıklar, karpisler veya yanlış uygulamalar mücadeleyi, onların da kendi arasında sürdürmelerine neden olacaktır. Örnek mi istiyorsunuz? Batı Anadolu Bölgesinde Menderes Havzası'nda Demirci Mehmet Efe'yle Yörük Ali Efe arasında veya Salihli Alaşehir cephesinde, Postlu Mestan Efe'yle Çerkez Ethem arasında veya Çerkez Ethem'le Mustafa Bey arasında. Bergama'sında, Akhisar'ında, her tarafta var bunlar.

Aydın vilayetinin işgal edilmeye başlaması üzerine gösterilen tepkiler, yurdun dört bir tarafında gösterilecektir. Atatürk'ün özellikle Samsun'a çıktıktan sonra Havza'da çektiği telgraflara baktığımızda görürsünüz ki, o özellikle İstanbul'dan hareket ettiğinde, İzmir'e Yunan'ın çıktığını işitmiştir ve Aydın beylerinin ne yapmakta olduğunu sorgulamaktadır komutanlarla ve buna ilişkin bilgi edinmek istemektedir. Bu şunu gösteriyor değerli dostlarım, Atatürk daha Samsun'a çıkıp, Havza'ya geldiği andan itibaren, Türkiye'nin kurtuluşunu, Türkiye'deki işgallere karşı direnişi tek bir merkez altında, bir çatı altında toplamaya çalışmaktadır.

Gelelim Batı Anadolu'daki direnişi örgütlemeye çalışanlara. İster Nazilli Kongresini, ister Balıkesir Kongresini, Alaşehir Kongresini düzenleyenlere bakın, bunlar da bir süre yerel kalacaklarını ve daha sonra eğer merkezi bir örgütlenme yapılmayacak olursa başarı şanslarının olmadığını göreceklerdir. En basiti, bakın Erzurum Kongresinin toplandığı tarih 23 Temmuz-7 Ağustos, oysa Aydın 27 Mayıs'ta işgal kuvvetleri tarafından elde tutulurken, Haziran'ın sonlarına gelindiğinde, bu bölgeye yönelik Kuvayı Milliye dediğimiz güçlerin yoğun bir

taarruzu vardır bir ay sonra. Yani 27 Mayıs'ta işgal edilmiştir, 27-28 Haziran'dan itibaren Aydın'a yönelik taarruz, ister Telli Dede, ister Kepez sırtlarından yapılmış olsun Aydın'a yapılan taarruz başarıya ulaşacak ve Yunan işgal kuvvetleri Aydın'dan çıkarılacaktır.

Fakat eski alışkanlıklar, çekememezlikler, o işgalden kurtarılan şehrin elde tutulmasına imkân vermeyecektir. Yağma başlayacaktır, kontrol edilemeyecektir o birlikler. İşte düzenli birliklerin oluşturulmasının gereği burada ortaya çıkmaktadır. Nazilli Kongresi, Balıkesir Kongresi, Alaşehir Kongresi bir devlet gibi hareket etme kararlarını alan kongreler olarak direnişleri örgütlemeye çalışmıştır.

Şimdi bu direnişlerin bu şekilde örgütlenmesi neye yardımcıdır, neyi sağlamıştır? O sorunun yanıtını verecek olursak: Yunan işgalinin hızlı bir biçimde Doğuya doğru, yani İç Batı Anadolu bölgesine doğru genişlemesini engellemiştir ve **Minne** hattında yaklaşık bir yıl duraklamak zorunda kalmıştır Yunan işgal kuvvetleri. Ardından Eskişehir, Kütahya, Afyon çizgisine yönelik işgali genişlettiklerinde ki, büyük devletlerden aldıkları izinle, bu kez Kuvayı Milliyecilerin arkadan saldırılarına maruz kalmışlardır. Bergama'da, Gördes'te, Isparta'da, Muğla'da oluşturulan birlikler, öylesine saldırılara geçmişlerdir ki, Yunan nakliyatını, lojistik desteğini altüst etmişlerdir. Bu aynı zamanda o bölgeden silah temini, para temini, iase için ordunun ihtiyaçları için gerekli veya Kuvayı Milliye'nin ihtiyaçları için gerekli maddelerin toplanması demek olmuştur.

Bakın İzmir Mayıs 1919 ortalarından itibaren işgal altındadır. Fakat o yıllarda İzmir'de kalmış ve ticaret hayatına devam etmiş olan, daha sonra milletvekilliğine Türkiye Büyük Millet Meclisine yükselmiş olan insanların hatıraları tarafından değerlendirildi. Orada gördüm ki, bizzat o kişiler Salihli cephesine, Akhisar cephesine, Nazilli cephesine vesaire giderek, oralardaki Kuvayı Milliye komutanlarına belge karşılığında, makbuz karşılığında İzmir'den aldıkları malları teslim etmişlerdir. Kongre namına teslim etmişlerdir, onlar tarafından kullanılmak üzere. Yani Kuvayı Milliyecilerin emrine vermişlerdir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABRİ
SÜRGEVİLİN
KONUŞMASI

İşgal altında bu işler yapılır mı? Evet, yapılır. Öyle güzel Rumca bilirsiniz ki, eleniki konuşursanız ki, onlarla gayet dostane ilişkiler kurarsınız, ama öbür taraftan da fırsat buldukça Kuvayı Milliyeye yardımcı olursunuz. Yani casusluk faaliyetleri, altıncı kol faaliyetleri, milli mücadele sırasında Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından kullanılmamıştır diyecek kadar herhalde saf değiliz. Örneğin İzmir’de bazı gazeteci arkadaşların ön plana çıkarmaya çalıştığı kişiler var. Halk tarafından gavur olarak isimlendirilmişlerdir. Yani Yunanlılarla o kadar içli dışlıdır, ama o dönemin adıyla, yani milli istihbarat teşkilatının üyesidir adam. Kurtuluştan sonra halk onlara tepki göstermeye kalkıştığında, Ankara onlara sahip çıkacaktır, bunlar çok doğal.

O nedenle direnişi, sadece silahlı direniş olarak almamak lazım. Fikri direniş, yani zihinsel olarak direniş olarak almak lazım, maddi yönden direniş olarak almak lazım. Mesela İtalyanlar Kuşadası, Söke havalisinde silah araması yapıp, evlerden silah toplarken, Kuvayı Milliyeciler İtalyanların bu işi yapacağını haber alıp, silahları emin bir yere gönderirler. Fakat bazıları haberdar olmadığı için, silahları İtalyanlar tarafından alınır. Mahmut Esat Bozkurt’a, o bölgenin teşkilatçılarından Mahmut Esat Bozkurt’a Yörük Ali’nin yazmış olduğu bir mektup var. Diyor ki; bu vatan müdafaasının olduğu günlerde bir silah bile olsa, nasıl düşmana teslim edersiniz. Böylesine muhalize ediyor karşısındakini. Diğeri de cevap veriyor, öylesine inanmış, vatanın işgal edildiğini duyup, yurtdışından geri gelmiş bir kişi olarak *“Bizim beynimizdeki özgürlük tutkusunu, kalbimizdeki vatan sevgisini söküp atmadıkça, kimse elimizden silah alamaz”* diyor. *“Efendim hiç merak etmeyiniz, Kuvayı Milliye’nin elinde olması gereken silahlar, bizim tahtı muhafazamızdadır”* diyor. Yani muhafaza altındadır demek istiyor. Bunun üzerine aralarındaki o sert yazışmalar sona eriyor.

Direnin güçlüklemlerle olduğunu da belirtmem gerekir, itti-hatçı itilafçı kavgalarından dolayı veya yerel eşrafın-ayanın, ileri gelenlerin birbirleriyle olan rekabetlerinden dolayı ve o kongrelerin hepsinde bunun yansıdığını görürüz. Özellikle

Nazilli Kongresi sırasında öyle yanlışlıklar olmuştur ki, sözcüleri İstanbul'dan hükümet tarafından gönderilmiş olan jandarma komutanı Kemal Paşa tutuklanmıştır. Alaşehir müdahale etmiştir, Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinin düzenlenmesinde etkili olan Hacı Muhittin müdahale etmiştir. Demidir ki, böyle bir şey yanlış olur ve serbest bırakılmasını sağlamıştır.

Fakat bu kez bundan cesaret alan hürriyet ve itilafçılar, Nazilli'deki teslimiyetçi grup, Galip Hocayla, yani Celal Bayar'la Şükrü Saraçoğlu'nu Nazilli'den uzaklaştırmaya kalkışmışlardır ve Demirci Mehmet Efe'yi kıskırtmak suretiyle, bunlar itihatçılık yapıyor diye neredeyse öldürtmeye kalkışmışlardır. Şimdi bunların sonunda nereye varılabilirdi? İstanbul hükümetinin politikasına uygun, işgallere karşı direnişte bulunan insanlar silah bırakma yoluna gidebilirlerdi, ama direnişçilerin de kullanabilecekleri yöntemler vardı. Nitekim onların da aldıkları kararlar, belli tevellütlü olanların silâh altına alınması. Evlatlarını silâh altına göndermeyenlere yönelik ne tür işlemlerin yapılacağına dair kararlar alınmıştır.

Bunların bir kısmını doğrudan doğruya Kuvayı Milliye katılmış olan efeler kendileri inisiyatifleriyle almışlardır ve yaptıkları işlerin birçoğu yanlıştır olabilir, ama eli silah tutup yaşta olup da, vatan müdafaasına katılmayan herkesi cezalandırma yoluna gitmişlerdir. Nazilli, Alaşehir Kongrelerine baktığınızda da aynı şeyi görürsünüz. Şu tarihten şu tarihe kadar doğumlu olanlar, askerlik şubelerine başvuracaklardır, evlatlarını göndermeyen ailelerin pederleri, yani çocukların pederleri ceza yaptırımıyla karşılaşacaklardır.

Demirci Mehmet Efendi ve Yörük Ali'nin gönderdiği, heyeti merkeziyelere gönderdiği tamimlerde ise, evler yakılacak, kendileri de idam edilecektir deniliyor. Niçin? O mücadeleye katılmaya icbar etmek için. Şimdi böyle bir mücadeleye katılması için insanlar zorlanır mı? Evet, zorlanır dostlar, ama öbür taraftan da irşat heyetleri oluşturulacaktır. İnsanları ikna etme, insanları aydınlatma, o mücadelenin nedenlerini anlatarak, gönülden katılmalarını sağlamak veya hakaret etme şeklinde.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABRİ
SÜRGEVİL'İN
KONUŞMASI

Ben size çok basit bir biçimde, ama bazı yerleri sansürleyerek anlatacağım. Mesela Aydın'ın işgal edilmesinden hemen sonra efelerin bir kısmı dağda efelik yapmaya devam etmektedir. Yaşlıca kadının birisi o zeybek grubunun yanından geçerken, türkü çalıp oynadıklarını görür. Doğru efenin karşısına dikilir. Efe de bir kayanın üzerine oturmuş, öyle zeybeklerinin oyununu seyretmektedir. "Efe, efe" der "hincik Aydın'a Yunan girdi, nokta nokta nokta etcek" der. Efe tabi kızarır, bozarır. Efe-likte de kadınlara karşı herhangi bir şiddet kullanma yok. Kadın biraz uzaklaştıktan sonra iyice nevri döner, böyle bir hakareti yaşlı bir kadından yemiş olmaktan dolayı celallenir "kalkın ülen" der. Zeybeklerin hepsi kalkar "herkes donanımını hazırlasın -yani o başka şekilde söylüyor, ben sansürleyerek söylüyorum- hincik Yunan Aydın'a girdi, girdiği gibi çıkacak, gıyıpılığının nokta nokta nokta" diyor ve dikkate dersiniz Haziran 1919'da. Malgoş'ta, o köprüde Yunan karakolu öyle bir baskına uğruyor ki, bir tek neferi kurtulamıyor ve Kuvayı Milliyeden de hiç kayıp yok.

Nereden kalkıyor bu Kuvayı Milliyeciler? Aydın'ın Çine kazasından kalkıyorlar, Dalaman üzerinden Yenipazar üzerinden Sultanhisar tarafına, Menderes'in kuzeyine geçiyorlar ve Yunan işgali altındaki bir bölgede baskın düzenliyorlar. Şimdi bunun yarattığı heyecanı düşünün veya bunun insanlarda yarattığı motivasyonu düşünün. Bu tarihten sonra Aydın'a yönelik öylesine mücadele içerisinde yer alma şevki oluşuyor ki, en canlı şahidi, Aydın'da milli mücadeleyi yazan Asaf Gökbel. Diyor ki; Aydın'a yönelik Kuvayı Milliye saldırıya geçtiği zaman, Balta Köyün, Ova Köyün, Ova Eymir'in kadınları, kızları, nineleri, tıfıl oğlanları, ellerinde bakraçlarla, sırtlarında testilerle "hadin evlatların" diye askerlerimizi, efelerimizi teşvik ediyordu diyor. Hani o 93 harbinde Erzurum'un Nenehatun'u var ya, Aydın bölgesinde de Emir Ayşe'ler, Çiftlikli Kübra'lar gibi kadın kahramanlar var, isimsiz birçokları.

Çeyizliklerini satıp da, silah satın alıp, ondan sonra milli mücadeleye katılan insanlarımız var. Cepheden dönmeyen, Birinci Dünya Savaşından geri dönmeyen nişanlısının öcünü almak için mücadeleye katılan insanlar var. Bunlar hep dire-

nişin nedenleridir, direnişi yaratan faktörlerdir. Bu konuda en güzel sözü, ben daha fazla uzatmayayım, Sayın Başkan bana bakıp duruyor, uyarmasına gerek kalmasin.

“Söz konusu vatansa, gerisi teferruattır” diyen, özgürlük fikri- ni beynimizden sökmedikçe, vatan sevgisini kalbimizden sil- medikçe, kimse elimizden silahımızı alamaz diyen insanların aziz hatıraları önünde eğilerek, sizleri saygıyla, sevgiyle se- lamlayarak konuşmamı bitiriyorum.

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU (Oturum Başkanı)- Sayın Sürgevil'e bu güzel konuşması için teşekkür ediyoruz. Gerçek- ten Batı Anadolu'daki direnişi ana hatlarıyla güzel bir şekilde dile getirdiler.

Şimdi diğer bir konuşmacımız var, Prof. Dr. Selçuk Ural. Buyurun Sayın Ural, Doğu Anadolu'da teşkilatlanma.

Prof. Dr. SELÇUK URAL (Kafkas Üniversitesi)- Sayın Hoc- cam, değerli konuklar; öncelikle müsaadenizle bir hususu dü- zeltmek istiyorum. Hocam gerçi ifade ettiler, ama ben bildiri- min başlığını Esin Hocamdan bu daveti aldığımızda büyük bir heyecanla söyledik, ama daha sonra bir hata işlediğimizi, daha doğrusu tebliğin içeriğiyle başlığın tam uyuşmadığını dikkate alarak, burada düzeltme ihtiyacı hissettim. Onun için kusura bakmayın, tekrar ifade etmek istiyorum: Tebliği başlığı *“Erzu- rum Kongresi sürecinde Doğu Anadolu'da milli teşkilatlanma”* şek- linde düzeltmek istiyorum.

Şimdi malumunuz Doğudaki milli teşkilatlanmanın başlan- gıç noktasının ne yazık ki 30 Ekim 1918'de imzalanan Mond- ros Mütarekesi oluşturuyor. Doktora tezimi de Mondros Mü- tarekesi üzerine yapmış olduğu için, bu konunun hakikaten bu bölgede çok büyük yaralar açtığını, insanların zihinlerinde, ruhlarında ve vicdanlarında büyük sıkıntılar doğurduğunu yakinen bilen birisi olarak bunları ifade etmek istiyorum.

Zira malum biliyorsunuz büyük fedakârlıklara katlanarak, biz 3 Mart 1918'de Brest Litovsk anlaşmasını yaparak, bu böl- gelerin tekrardan Osmanlı devleti hâkimiyetine girmesi için gayret sarf ettiğimiz ve bunun da meyvelerini mütareke dö-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELÇUK
URAL'IN
KONUŞMASI

nemine kadar, yaklaşık 6 aylık bir süreç içerisinde toplama-ya çalıştığımız bir dönemde ki, bunun millete yansması hiç kuşkusuz Ermenin mezaliminden ve Rus mezaliminden kuze-ye doğru çıktığımızda, yine Gürcü mezaliminden kurtulmak şeklinde olduğu için, Mondros Mütarekesi bu tür kazançların tekrardan elden çıkması anlamına geliyor.

Dolayısıyla ruhlarda, beyinlerde, yeniden acaba biz Ermeni mezalimine, Gürcü mezalimine, taşnak zulmüne katliamlarına yeniden maruz kalacak mıyız endişesi, bu bölgedeki en temel hareket hissi olmuştur. Psikolojik bir neden aradığımızda, hiç kuşkusuz biz Gürcü ve Ermeni mezaliminin yeniden yaşanması gibi bir tehlikeyi çok rahatlıkla bunun nedeni olarak öne sürebiliriz.

Mondros'a geldiğimizde ise şöyle bir vakıa çıkıyor: Osmanlı ordusu, Türk ordusu çok kısa bir süre içerisinde, önce Evliye-yi Selasiye'yi, arkasında da Gümrü, Kara Kilise ve Gence üzerinden açtığı koridorla Bakü'müzün kurtuluşunu gerçekleştirecek 15 Eylül 1918'de ve dolayısıyla aşılmaz denilen 1914'te Sarıkamış'ta, 90 bin şehidimize mal olan bir hareketi, biz yaz ayında büyük Karabekir Paşaların, Yakup Şevki Subaşı'ların ve diğer birçok fedakâr komutanların gayretiyle, Vehip Paşaların gayretiyle biz 6 ay içerisinde o geçilmez denilen araziye çok kısa sürede ve çok az kayıpla ve 1914 üçüncü ordusunun mevcudunun belki de yarısına yakın bir miktarda -ki, bunun da çevre emniyetini de askeri açıdan baktığımızda çok zor bir şey bu- böyle bir araziye biz geçmişken, Kafkasya'da Rusya'nın boşaltmış olduğu bir alanı doldurarak, birinci derecedeki hâkim devlet pozisyonuna geliyoruz.

İşte Mondros'u bu açıdan değerlendirdiğimizde, Kafkasya açısından şöyle bir şey çıkıyor. İngiltere mutlaka ve mutlaka Osmanlı devletini bu araziden çıkartmak durumundadır. Petrole konmak istiyorsa, Kafkasya'yı yeniden şekillendirmek istiyorsa, imparatorluk yolunu yeniden emniyet altına almak istiyorsa, Kafkasya arazisinden al bayrağımızı tekrardan Erzurum'a, Kars'a ve hatta becerebilirse daha da batıya doğru, Sivas'a doğru çekmek isteyecektir.

Dolayısıyla Kafkasya Osmanlı devletiyle İngiltere'nin Rusya'dan yana boşaltılan bu arazide bir hâkimiyet mücadelesi içine girdiğimizi görmekteyiz. Dolayısıyla mütareke bir silah sona erdiren bir metin olmak dışında, siyasi birçok hükmü içerisinde barındıran ve ender mütarekelerden bir tanesi haline dönüştürülüyor. İşte Ortadoğu'ya yönelik İran ve Irak'taki işgalleri meşrulaştırmak adına birtakım hükümlerin içerildiği, Kafkasya'dan ordumuzun çekilmesi için birtakım hükümlerin içerildiği. Bu da yetmez ordunun yeniden mütareke hükümlerine göre, hatta kalıcı barış antlaşmasına göre yeniden dizaynını öngören birtakım maddeler, 5-16-11. maddelerle Türk ordusunun küçültülmesi, işte kolordu seviyesindeki ki, bu yaklaşık 400 bin kişilik bir ordunun, 50-60 bin civarında bir kuvvete dönüştürülmemesi anlamına geliyor ki, bu da Anadolu'nun güvenliği açısından bu bölgelerin savunulamayacağı, yani bir işgal, bir müdahale, işte bir karışıklık, bu Rum Ermeni ayaklanmaları vesaire birtakım faaliyetler olabilir. Bu ordunun bunlarla bile mücadele edemeyecek bir hale dönüştürülmesi anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla mütareke böyle bir dehşetengiz hükümler içermektedir. Dolayısıyla biz tekrardan bu bölgeye geldiğimizde, mütarekeden kaynaklanan, onun yol açtığı o ortamdan kaynaklanan üç tane temel hadiseyi görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi 21 Ekim 1918 tarihinde Kafkasya arazisinin boşaltılmasını öngören hükümetin kararıdır. Bu tarih dikkat ederseniz mütarekeden önce başlatılmış, amacı Brest Litovsk Antlaşmasıyla kazanmış olduğumuz Evliyeyi Selase topraklarını elde tutma düşüncesinden, inancından kaynaklanmaktadır.

Yani biz şunu demeye getiriyoruz: Eğer biz Kafkasya'nın, Arpaçay'ın doğusundaki araziye boşalttığımızda, muhtemelen iyi niyetimizi itilaf devletleri de kabul ederek, bu bölgelerin Evliyeyi Selase'nin bize bırakılacağını ümit etmekteyiz. Fakat bu ümidimiz çok kısa bir süre sonra boşa çıkıyor, onun da tarihi 9 Aralık 1918. Nedir bu tarih? Bu tarih, Evliyeyi Selase'nin bir İngiliz notasıyla boşaltılmasını isteyen bir hüküm içermektedir. Böylelikle Evliyeyi Selase'de Türk ordusunun çekilme-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELÇUK
URAL'IN
KONUŞMASI

sine müsaade etmeden, burada yerleşmesine, burada askeri teşkilâtlar, menzil teşkilâtları vesair diğer birtakım lojistik teşkilatları oluşturmasına fırsat vermeden, Türk milletini başsız, teşkilâtsız, hatta aç ve sefil bir halde yaşamaya mahkûm eden bir notadır.

Üçüncü önemli gelişme ise, 12 Şubat'ta yaşanacaktır. 12 Şubat 1919'da hocalarımız daha iyi bilmektedir, 9. Ordunun lağvedildiğini ve yerine 15. Kolordunun kuruluşu tarihidir. Niye bu önemlidir? Çünkü 15. Kolorduya, bir ordunun kolorduya dönüştürülmesi şu demektir: En azından teşkilât bazında yarı yarıya boşaltılması demektir. Yani sizin elinizde 4 tümen varsa, bunun 2 tümeni dolu, 2 tümeni boş hale dönüştürülüyor ki, yaklaşık o günkü tümenlerimizin seferberlik sırasında 15-20 bin civarında olduğunu düşünürseniz, mütareke dönemine geldiğimizde tümenlerimizin sayısı 3 binle, 5 bin arasında geçiyor ki, en dolu tümenlerimiz bizim 15. Kolorduda bulunuyor ki, 4 tane zaten. Yaklaşık bu da rahmetli Karabekir Paşanın "*İstiklâl Harbimiz*" eserinde ifade ettiği gibi, kendisi göreve başladığında kolordumuzun mevcudu 17 bine düşüyor.

Yani Kars'tan çekilişe başlayan ordu 35 bin kişiyken, 15 Kolorduya düşürülmesiyle birlikte bu rakam 17 bine düşmektedir ki, itilaf devletlerinin de belli dönem aralıklarındaki askerlerin tercih edilmesine yönelik müdahaleleri, ordunun iyice zayıflamasına ve dolayısıyla onun da bıraktığı silahların itilaf devletlerine teslim edilmesi gibi bir yolu açacağından, bu konuda da kolordunun, özellikle Karabekir Paşanın müthiş bir direnişi söz konusudur.

Buradan milli teşkilâatlanmaya geldiğimizde şöyle bir manzara çıkmaktadır. Biraz önceki bahsettiğimiz psikolojik nedene ek olarak, mütarekenin Türk devletinin ve milletinin aleyhine tatbikatını bir neden olarak gösterebiliriz. Ermeni, Gürcü ve Rum talep ve faaliyetlerinin, teşkilâtlarının bu bölgeleri kendi sözde milli devletlerine katmak ve büyütme noktasındaki arzuları, milli teşkilâatlanmanın arkasındaki nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Coğrafi ve siyasi özelliklerinden ötürü, teşkilâtları üç grupta incelememiz mümkündür. Bir tanesi Kafkasya arazisinde olan bölgeler ki, bunların başında Ahıska, Ahılkelek ve Nahçıvan gelmektedir ki, burada ilginç olan şu husus var. Bu üç sancak diyelim, ordunun hızlı çekilişinden ötürü bir teşkilât ve mülki yapımız da, teşkilâtımız da olmaması hasebiyle, buralarda kendine özgü bir milli teşkilâtlanma vücuda getirilememiştir. Nahçıvan bunun bir istisnası, zaman içerisinde, süreç içerisinde, özellikle Karabekir Paşamızın üstün gayretleriyle, Nahçıvan yolunun Azerbaycan'la olan irtibatı ve silah yardımı noktasındaki stratejik bir köprü olması hasebiyle, Türk dünyasının köprüsüdür aynı zamanda Nahçıvan. Bu köprünün açık bulunması için çok önemli gayretleri, gizli gayretleri söz konusudur. Bu şura 1920 yıllarında bağımsız olarak, diğer şuralardan ve diğer teşkilâtlardan bağımsız olarak varlığını sürdürecektir.

Ayrıca şey Ahıska ve Ahılkelek için mümkün değildir. Bu iki sancak kendisini Ardahan'la birleştirmeye, özdeşleştirmeye ve onunla beraber ortak hareket etme noktasında bir gayretin içerisinde olacaktır. Dolayısıyla bu iki vilayet kendisini Ardahan şurasıyla, Ahıska hükümeti içerisinde yer almaya çalışacaktır. İkinci bölge ise, biraz önce de ifade ettiğimiz gibi Evliyeyi Selase bölgesi. Burada üç teşkilât karşımıza çıkmaktadır. Ardahan'daki Ahıska hükümeti, Iğdır'da Aras Türk hükümeti ve Kars'ta önce İslam Şurası, daha sonra Milli Şura adıyla anılacak olan şuramız ki, 17 Ocak 1919'da da Cenubi Garbi merkez olarak Kars seçildiği için, bu teşkilât o hükümetin nüvisini teşkil ederek Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti adını alacaktır.

Üçüncü bölgemiz ise Doğu vilayetleri, yani Vilayeti Şarkıye diye ifade edilen yerler ki, buradaki teşkilâtlanmaları da iki grupta incelememiz mümkündür. Bir tanesi milli olan teşkilâtlar ki, Süleyman Necati Beyin kurduğu İstihlası Vatan Cemiyeti, Cevat Dursunoğlu Beyin önderlik ettiği Vilayeti Şarkıye Müdafaayı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, diğeri de Barutçuzadelerin önderlik ettiği Trabzon Muhafazayı Hukuki Milliye Cemiyetidir. Bir de bunların dışında milli niteliklerden uzak, siyasi veya etnik çıkarlar peşinde koşan birtakım teşkilâtlanmalar da görmekteyiz bu bölgede.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELÇUK
URAL'IN
KONUŞMASI

Bunlar nelerdir diye baktığımızda; Hürriyet ve İtilaf Fırkası Erzurum Şubesi ve Kürt Teali Cemiyetiyle, Trabzon Ademi Merkezîyet Cemiyeti sayılabilir. Aslında bunların gayri milli nitelikteki bu cemiyetlerin de, bir başka toplantıda derinlemesine incelenmesi ve sizlerle bu elde edilecek bilgilerin paylaşılmasında büyük yarar görüyoruz. Fakat konumuz milli teşkilâtlanma olduğu için, kısa kısa geçeceğim, çünkü Enver Hocam mutlaka biraz sonra uyarmaya başlayacaktır.

Ben müsaadeniz olursa, bu Evliyeyi Selase'deki teşkilâtlanmalar, bunların kurucuları, kuruluş tarihleri ve faaliyetlerine kısa değindikten sonra, bu teşkilâtlanmaların genel ve özel nitelikleri üzerinde durmak istiyorum. Birinci teşkilâtımız Ahıska Hükümeti ki, genel kabul gören tarihi 29 Ekim 1918'dir ki, bu bölgedeki ilk milli teşkilât olarak karşımıza çıkmaktadır. Ömer Faik Beyin başkanlık ettiği bu hükümete, özellikle 3. ordu son derece büyük yardımlarda bulunuyor. Yani bazı kaynaklarda miralay diye geçiyor, o tarihte Yarbay Halit Karsıalan, bu teşkilâtın kurulmasında, toplantılar yapmasında, onun askeri teşkilâtını oluşturma, yani milis ordusunu oluşturmada son derece büyük katkıları var.

Bu teşkilât iki tane önemli kongre gerçekleştiriyor. Birinci ve ikinci Ardahan Kongreleri diye anılıyor. Bu kongreler aslında hem Evliyeyi Selase'de, hem de Doğu Anadolu'daki teşkilâtlanma için çok önemli kararlar alıyor. Yani coğrafi açıdan birbirinden farklı olsa da, aynı milletin evlatları olarak bu bölgede, bu toplantılara katılan insanların, hem ruh birliğini, hem milli birliğini, hem siyasi birliğini göstermesi açısından önemli. Çünkü Trabzon'dan ve Erzurum'dan çeşitli miktarlarda delegelerin bu toplantılara katılmasını istiyorlar ve müsaade ediyorlar, yani bu çok önemli bir şey. Çünkü buradaki teşkilât şunu iyi biliyor ki, arkalarında Anadolu Türklüğünün o büyük gücünü, o büyük desteğini bulamazsalar, işte onlar üzerinden orduyla irtibatı tam olarak kuramazsalar, uzun süre zaten mücadele etmeleri ve bir Ermeni veyahut da İngiliz işgaline veyahut da müdahalesine uzun süre direnmelerinin çok zor olacağını bunlar da takdir etmektedirler ki, muhtemelen bu endişelerle birlikte böyle bir yola başvuruyorlar.

İkinci Ardahan Kongresi ki, bu kongreler içerisinde bizim için çok önemli. Hem bu bölgenin birleştirilmesi noktasında, yani bu yerel teşkilâtların birleştirilmesi noktasında önemli bir kararları imza atıyor, hem Evliyeyi Selase'de, hem de Doğu Anadolu bölgesinde çeşitli gazetelerin kurularak, milli hakların bu gazeteler vasıtasıyla da savunulması yönünde kararlar alıyor ki, Batum'da Sadayı Millet, Trabzon'da İstikbal ve Erzurum'da Albayrak Gazetelerinin yeniden yayın hayatına başlaması, özellikle Albayrak Gazetesinin yeniden yayın hayatına başlamasında bu toplantının son derece büyük bir rolü söz konusudur. Kongre aynı zamanda, biraz önce de ifade ettiğim Büyük Kars Kongresi ya da Cenubi Garbi Kafkas hükümetinin kuruluşu noktasındaki ilk adımı da bu şekilde atmış oluyor.

Ahıska Türk hükümetine baktığımızda, bunun kuruluş tarihi 3 Kasım 1918, Emirbek Ekberzadenin başkanlığında kuruluyor. İlk etapta Nahçıvan'la beraber bu bölgede 1 Milyon civarındaki Türkün haklarını korumak iddiasıyla yola çıkıyor. Tabii bahsettiğimiz biraz önceki o İngiliz işgali üzerine, Nahçıvan bu birlikten koparak bağımsız bir şekilde varlığını sürdürecektir. Tabii bu İngiliz işgali otomatikman bu bölgedeki bütün hareketleri bir anda ortadan kaldırmıyor. Yine milis teşkilâtların, özellikle sınır boylarındaki teşkilâtların kolordudan yardım alarak varlıklarını devam ettirdiklerini, biraz önce Hocamızın Batı Anadolu için bahs ettiği hususların aynen işte Kağızman ölçeğinde, Oltu'da, Sarıkamış'ta, hatta hatta Çıldır bölgesinde dahi milli şuraların Ermenilere karşı, Gürcülere karşı çetin mücadelelerini işgalden sonra da sürdürdüklerini görmekteyiz. Yani 13 Nisan 1919'da Kars işgal edildi ve dolayısıyla her şey bitti gibi bir mana çıkarılmaması gerekiyor.

Nihayetinde bu bölgede kurulan üçüncü en önemli teşkilât ve en büyük teşkilat hiç şüphesiz Kars İslam Şurası ki, kısa süre içerisinde iki sancak diyelim. Bizim hep ağızımız alışmış, Erzurum'da doktora yaparken işte vilayet kongreleri, Trabzon için, Erzurum için, çünkü bunlar vilayet, ama Kars için aynı şeyi söyleyemiyoruz, orası bir sancak. Dolayısıyla arada bir vilayet kongresi dersem lütfen beni bağışlayın, ama kastedilen şey sancak kongreleri, yani mahalli kongrelerini gerçekleştiriyorlar.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELÇUK
URAL'IN
KONUŞMASI

Birinci mahalli kongresini 15 Kasım'da, ikincisini de 30 Kasım-2 Aralık tarihleri arasında gerçekleştiriyor ve üçüncü en büyük kongreyi ise, biraz önce de ifade ettiğim gibi 17-18 Ocak 1919'da gerçekleştiriliyor ve ilki kez şuralar hükümet formuna dönüştürülüyor. Kısa bir süre sonra da, Mart'ta Teşkilatı Esasiye bütün dünyaya ilan edilerek, tam teşekküllü bütün organlarıyla mevcut bir hükümetin kurulduğu ifade edilecektir ki, zaten 27 Mart'taki bu ilan, aslında 13 Nisan'daki işgalin de nedeni olacaktır, öyle söyleyelim. Çünkü İngilizlerin Cenubi Garbi'ye biçtiği yapı-rol bir mahalli idare şeklinde olsun. Yani böyle tabiri caizse vilayet idare meclisi gibi çalışsın diye düşünürken, Cenubi Garbi hükümeti bunun üzerine çıkarak, bağımsız bir devlet gibi hareket etme düşüncesinde olduğu için, burada İngilizlerle bir Kafkasya politikasına noktasında Evliyeyi Selase'nin bekası noktasında farklı düşündükleri için, bunun faturasını bu bölge 13 Nisan'da işgalle ödemek durumunda kalacaktır.

Doğuya baktığımızda ise, üç tane önemli teşkilâtı görmekteyiz. İstihlası Vatan Cemiyeti *-biraz önce ifade ettim-* Süleyman Necati Beyin kurmuş olduğu bir cemiyet. Aslında bütün kaynaklarda, bazı kaynaklarda daha doğrusu cemiyet, bazı kaynaklarda ise komite şeklinde geçmektedir ki, çok gizli, aşılamayan, yani bir vilayeti şarkiye şubesiyle mukayese edildiğinde çok küçük kalan, bir komite gibi hareket etmek durumunda kalmak zorunda bırakılan bir teşkilât olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun da sebebi şu: Yaptığım incelemelerden elde ettiğim sonucu ifade etmek istiyorum. Kuruluş sürecinin tam böyle geçiş dönemine denk gelmiş olması, cemiyetin en büyük bahtsızlığı diyelim. Çünkü ittihat terakki iktidarı bırakmış, Ahmet İzzet Paşa iktidarda, ama bu hükümetin ittihatçılara karşı tavırının ne olacağı, Doğu Anadolu'yla ilgili düşüncelerinin, fikirlerinin ne olacağı konusu tam açıklığa kavuşmadığı için, mülki makamlardan arzulanan desteği görememiştir. Bir de zaten kendisi ittihatçılar içerisinde önemli isimlerden bir tanesi olması hasebiyle kendisine soğuk davranılmıştır. Mesela belediye başkanı Vilayeti Şarkiyenin kuruluşunda gayet öncü bir

rol oynarken, Zakir Bey öncül bir rol oynarken, hatıratlardan bir bakıyoruz ki, aynı şeyi İstihlası Vatan Cemiyetinden esirgemiştir. Bu da o dönemdeki bir geçiş dönemiyle izah edilebilecek bir husustur diye düşünüyorum.

Bizim için bölgedeki en önemli hususiyet Erzurum Şubesinin açılmasıdır. Bu şubenin açılmasındaki temel faktör, 26 Şubat 1919'da Ermeni iddialarını Paris Konferansında dile getirilmesidir. Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti 2 Aralık'ta kuruluyor, o tarihten Şubat ayına kadar bir dizi siyasi ve ilmi faaliyetler içerisinde bulunuyor cemiyet, ama 26 Şubat'ta Paris'te Ermeni iddiaları gündeme getirilince, şube şunu görüyor. Biz Doğu Anadolu'da, doğu vilayetlerinde teşkilatlanmazsa, yarın öbürsü gün bu siyasi kürsülerde dile getirilen istekler, askerler aracılığıyla fiiliyata dönüştürülecektir. Dolayısıyla bunun için mutlaka önlem almak lazımdır, bunun da yolu Doğu Anadolu vilayetlerinde cemiyetin şubelerini açmaktan geçmektedir diye karar almıştır. Bu karara binaen bu şube 10 Mart 1919'da tarih sahnesine çıkmaktadır. Böylelikle milli mücadelenin de bana sorarsanız ana çekirdeği meydana getirilmiş oluyor.

Bölgede kurulan üçüncü cemiyetimiz Trabzon Muhafazayı Hukuk Cemiyeti, Erzurum'dan farklı bir yol izlemiştir kuruluş sürecinde. O cemiyet doğrudan doğruya önce İkinci Ardahan Kongresine ve arkasından Kars'taki kongredeki alınan kararlara binaen kurulmuştur, ama Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ise, İstanbul genel merkezinin aldığı karara binaen ve Erzurumluların, Erzurum'un önemli simalarından bir tanesi olan, kahraman evlatlarından bir tanesi olan Cevat Beyin inisiyatif almasıyla kurulmuş bir cemiyettir.

Bu cemiyetin çeşitli *-şubenin daha doğrusu, öyle ifade edeyim-* önemli faaliyetlerini başlıklar olarak şöyle sıralayabiliriz: 9 Mart'ta bir beyanname yayınlıyor. Burada Ermenilere karşı mücadelenin sürdürüleceği ifade ediliyor. Erzurum'un kurtuluşunun birinci yıldönümünde bir şölen tertip ediliyor, bir tören tertip ediliyor. 19 Mart 1919'da bir beyanname ve arkasından İzmir'in işgaline karşı büyük bir vilayet bazında mi-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELÇUK
URAL'IN
KONUŞMASI

tingler tertip ediliyor ki, bu şubeyi genel merkezin de önüne çıkararak, ondan daha etkin bir hale getiren ve bu zamana kadar işte mütarekenin bütün uygulamalarını, işgalleri ve müdahaleleri, Türk devletinin ve Türk milletinin parçalanmasına ve köleleştirilmesine yönelik adımlar olduğunu iddia eden şubenin haklılığını ispat eden bir hadisedir İzmir hadisesi. İşte bunu şube çok iyi bir şekilde değerlendirerek *-ki, ayınısını Trabzon da yapmıştır-* meşruiyet sorununu topyekûn ortadan kaldırmıştır. Artık milletin nezdinde, siyasilerin, mülki idarenin, askeri idarenin acaba bunlar neyin peşindedir diye soranların kafasındaki bütün soruları İzmir hadisesi ortadan kaldırırken, bunu şube çok iyi bir şekilde değerlendirerek meşruiyet meselesini ortadan kaldırmıştır.

Hocam kızacak, ama son nihayetinde bir bunların nitelikleriyle de ilgili bazı hususları da ifade ederek sözüme son vermek istiyorum. Tekrar ediyorum: Öncelikle bütün bu teşkilâtlanmalarda yerel inisiyatif söz konusudur. Yani evet belli bir merkezden, işte bu Evliyeyi Selase için, İttihat Terakki, arkasından Doğu Anadolu'daki Vilayeti Şarkiye, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin şubesinin açılmasıyla ilgili genel merkezin talimatları olmasına rağmen, işin bütün yükünü, bütün ağırlığını bu bölgenin insanları çekmiştir. Fakat burada işte biraz önce ifade ettiğim gibi, Ermeni ve Gürcülere yeniden köle olmamak ya da onların katliamlarına maruz kalmamak, Doğu Anadolu'nun güvenliğini ve bütünlüğünü temin etmek ve nihayetinde Brest Litovsk Anlaşmasının geçerliliğini sürdürmek gibi düşünceler, burada insanların bir araya gelmelerini ve teşkilâtlanmalarını kolaylaştıran ya da amir olan hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurucu üyeler noktasında şöyle bir enteresan bir görüntü, bir yapı söz konusu. Evliyeyi Selasiye'ye geldiğimizde, bu bölgeler biliyorsunuz uzun dönem Rus işgalinde kaldığı için, yeterli bir eğitilmiş insan, kuvvetli bir mülki yapı, kuvvetli bir ordu teşkilâtı ne yazık ki Evliyeyi Selasiye bölgesinde kurulmamıştır. Dolayısıyla buradaki teşkilâtlanmanın ilk hareketini, ilk çekirdeğini Teşkilatı Mahsusa, İttihat Terakki mensupları

ya da onlara yakın isimler. Yani bu bölgenin kurtuluşunda, geçmiş dönemlerde etkin bir şekilde görev alan yerel kahramanlar oluşturmuştur.

Doğu Anadolu'ya geldiğimizde ise, Doğu vilayetlerine geldiğimizde ise, daha bir yetişmiş, işte ordu desteğini arkasına alan, ihtiyat subaylarının fazlaca yer aldığı bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Evliyeyi Selase'de merkezde bakan olan, milletvekili olan kişiyi, ilçesine gittiğinizde bir milis teşkilâtının başkanı olarak, komutanı olarak görebiliyorsunuz ya da oradaki şubenin bir üyesi, bir başkanı olarak teşkilâtlanma faaliyetlerinin içerisinde yer aldığını görüyorsunuz ki, bu da çok yüksek bir enerji harcanması, çok fedakârlıklara katlanması anlamına gelmektedir. Bu yapı İngiliz işgaliyle birlikte bir anda tutuklanma ya da işte sürgüne gönderme ya da işte başka usullerle etkisiz hale getirildiğinde, ne yazık ki teşkilâtların çok bir Güneydeki gibi, bir Batı Anadolu'daki gibi çok faal, çok etkin bir şekilde mücadeleye katıldığını görememekteyiz.

Teşkilâtların var olma nedenini biraz önce de ifade etmiştim, ama tekrar söylemekte yarar var. Mütarekeyi reddetmek ve Ermeni Gürcü kuvvetlerine karşı silahlı mücadelede bulunmak. Evliyeyi Selase'deki bütün teşkilâtların en önemli nitelikleri bu iki hususta toplanabilmektedir. Dolayısıyla kurulan her bir teşkilâtın mutlaka bir askeri yönü vardır. Yani bir taraftan idari yönü var, o sancağı, kazayı idare etmek yönünde, onun işleyişini bir devlet olarak, bir mülki yapı olarak sürdürmek yönünde bir görevi olduğu kadar, işgalcilere karşı da bir askeri mücadeleyi sürdürmesi noktasında iki görevi bir anda yürütmüş oluyorlar.

Bu teşkilâtlarda lider arayışı çok bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunu nereden anlıyoruz? Yakup Şevki Paşanın İstanbul'a çağrılacağına duyulması üzerine, hemen teşkilâtın önemli isimlerinin gel başımıza geç diye teklifte bulunmalarına karşı, Yakup Şevki Paşanın rahatsızlığını beyan ederek, bundan sakınmış olmasıdır ki, bu sorun önce Karabekir Paşanın gelişiyle ve arkasından da Mustafa Kemal Paşamızın gelişiyle birlikte bölgesel anlamda, hatta ulusal ölçekte bu sorun çözülmüş olacaktır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SELÇUK
URAL'IN
KONUŞMASI

Bu teşkilâtlar hepsi Wilson prensiplerine göre kuruluyor. Yani azınlıklara, çoğunluğu mahkûm etmeme, çoğunluğun azınlığın da haklarını da koruyarak var olma mücadelesini ifade etmektedir ki, bu bizim için çok önemli bir husustur. Çünkü o dönemde en medeni, en meşru siyasi bir duruşla ortaya çıkma anlamına gelmektedir bu. Çünkü Ermenilerin en kalabalık olduğu yerde, yüzde 15'i geçmediği bir noktada, falan bölgeyi, filan bölgeyi, filan bölgeyi işte Ermenilere, işte Ardahan'ın kuzeyini ve Batum'u Gürcülere vermek gibi bir düşünce içerisinde olan İngilizlere karşı en medeni siyasi usullerle cevap verilmiştir diye düşünüyorum.

Kars'ın işgali kuşkusuz bölgedeki Ermeniler açısından, Türk-Ermeni ilişkileri açısından önemli olsa da, milli teşkilâatlanma açısından önemli bir milat addedilmektedir. Bu işgal Doğu Anadolu bölgesinde de benzer senaryoların uygulanabileceği noktasında ciddi şüpheler uyandırmıştır. İşte bu da Doğu vilayetlerindeki teşkilâatlanmalar daha bir dört elle sarılmasına, onların kuvvetlendirilmesi yönündeki çabaların artmasına vesile olacaktır.

Doğu vilayetlerine baktığımızda ise, tehditleri üç gruba ayırmamız mümkün. Ermeni, Rum ve Kürtçülük hareketi ki, bunlar içerisinde Rum ve Kürtçülük hareketi bu teşkilâtların en dikkat çektiği sorunlar. Çünkü her ikisi de ülkenin iç güvenliğiyle alakalı olduğu için, itilaf devletlerinin müdahalesine zemin hazırlayabilecek nitelikteydi. Dolayısıyla bu tehlikelere karşı çok hassas bir şekilde çalışılmış, bunların devletin başına sorun olmaması için, hem Rum meselesi, hem Kürtçülük meselesi için çeşitli cemiyetin Erzurum şubesinin önlemler almaya çalıştığını, bunun için girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz.

En nihayetinde şöyle bir şey ifade etmek istiyorum. Evliyeyi Selase ve Doğu vilayetleri teşkilâtlarının, milli mücadele tarihindeki rolünü anlamak için, hiç kuşkusuz Antep, Maraş ve Urfa'da yaşananlara bakmak gerekir. Buralardaki müdafaayı hukuk teşkilâtları daha önce vücuda getirmiş olsaydı, en az Evliye Selase'de ve Doğu Anadolu'daki gibi, İngilizler ve Fransızlar istedikleri gibi rahat hareket edemeyeceklerdi ve dola-

yısıyla masum insanların kanı akıtılmayacaktı. Dolayısıyla bu teşkilâtların varlığı ve çalışmaları bu bölgelerdeki Türk Milletinin ayakta kalmasını ve milli mücadele yolunda yürümesini kolaylaştıran müesseseler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabrınıza sonsuz teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU (Oturum Başkanı)- Efendim şimdi sıra Sayın Yrd. Doç. Dr. Cihan Özgün'de, Ege Üniversitesinden, Batı Anadolu'da Kuvayı Milliyesinin lojistiği.

Yrd. Doç. Dr. CİHAN ÖZGÜN (Ege Üniversitesi)- Değerli Başkan, sayın konuklar, Lojistik kavramı Batı Anadolu'yla birleştiği zaman inanılmaz muazzam bir konu ortaya çıkıyor, ben kısaca özetleyeceğim, fazla vaktinizi de almak istemiyorum.

Lojistik dediğimiz zaman temin, taşıma ve gereksinmenin karşılanmasına yönelik faaliyetler aklımıza gelir. Bunun askeri anlamda ele alındığı zaman yakıt, cephane, yiyecek, giyecek, tüm ikmal ve iaşenin planlanması, stoklanması, bir yerden bir yere güvenli bir şekilde ulaştırılması, ulaştırıldıktan sonra güvenliğinin sağlanması, pek çok faktörle ele alınması gerekiyor.

Kuvayı Milliye'nin ne olduğu konusuna hiç girmeyeceğim, ama gücünü ve kaynağını halktan alan bir örgütlenme ve bu örgütlenme esasında hepimizin bildiği gibi, Değerli Hocam Sergevil ifade ettiler, eşraf, köylü, efe vesaire birçok gruptan beslenmiş ve tüm sosyal tabakaya, dokuya yayılmış durumda. Bu tabakanın sosyal grupların tepkilerinin uzun soluklu olabilmesi için, bu tepkinin direnişe dönüştürülebilmesi için ve sonunda zafere ulaşabilmek için lojistiğin önemi çok büyük.

İlk önce bürokrat ve subaylara bakmak gerekiyor, bir-iki cümleyle hızlı bir şekilde söyleyeyim. Şöyle bir tespit yapılabilir: İttihat terakki döneminde atanmış olan birtakım mutasarrıflar, kaymakamlar vesairelerin işgal yıllarında görevleri başında olduğunu görüyoruz, bu çok önemli. Denizli Mutasarrıfı Faik Beyden tutun da, Muğla Mutasarrıfı Hilmi Beye kadar pek çok kişinin ittihat terakkiyle yakından, uzaktan bir

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

CİHAN
ÖZGÜN'ÜN
KONUŞMASI

İlgisi var. Ya da 57. tümen birliklerini komuta eden Albay Şefik Aker'den tutun da, Albay Bekir Sami Günsav'a kadar pek çok kişinin ya da Albay Kazım Özalp'in pek çok kişinin ittihat terakkiyle yakın bir ilgisi var.

Lojistik anlamda İstanbul hükümetleri çok fazla bahsedilmez, ama İstanbul hükümetlerinde Kuvayı Milliye destek veren Ahmet İzzet Paşadan ya da son Sadrazam Tefik Paşaya kadar pek çok kişinin lojistik anlamda Kuvayı Milliye el altında desteklerde bulunduğunu görüyoruz. Mesela Harbiye Nezaratı Levazımatı Umumiye Dairesinden çekilen bir resmi telgraf, bir arşiv belgesinde diyor ki; Kuvayı Milliye iaşesine dikkat çekmeyecek ölçüde küçük partiler halinde, muhaberatın mahremine dikkat ederek. Yani bu iletişimin gizliliği korunarak, el altından Kuvayı Milliye destek sağlanabilir diyor.

Yine hiç kuşkusuz Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı çok önemli, 22 Mayıs 1919'da Batı Anadolu birliklerine yayınlamış olduğu bir beyannamede şöyle söylüyor: Teslimi silah zilletine düşmeyin ve silahlarınızı en yakın yerlere götürün, saklayın, hatta silahları birbirinden ayırın, ayrı yerlere saklayın, tekrar kullanmak üzere. Harbiye nazırı Cemal Paşadan sonra Fevzi Paşa hiç kuşkusuz Akbaş cephaneliğinin baskınından hemen sonra Anadolu'ya silah kaçırılmasına göz yuman kişilerden biri. Tefik Paşa başkanlığında kurulan son Osmanlı hükümeti de hakeza böyle.

Eşraf çok ilginç bir tavır sergiler Kuvayı Milliye'nin bu hareketinin içerisinde. İlk önceleri eşrafı korkutan bir olgu vardır, o da efe, asker ve bürokrat işbirliği. Bu eşrafı ilk önce tedirgin etse de, daha sonra Yunanlıların işgalinden sonra mülkiyet olgusu zarar göreceği için, otomatikman hemen Kuvayı Milliye de bu grupların arasında yerini alır. Din adamları hiç kuşkusuz çok önemli. Çan Müftüsü Ahmet İzzet'ten tutun da, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendiye kadar pek çok isim var. Yarı tehdit, yarı teşvik etmek usulüyle, genelde tehdit ederek, ama cihada ve siyaseten, dinen bu direnişin ark olduğuna ilişkin söylemleri çok önemli. Kuvayı Milliye ha-

reketine katılanlar, geri hizmetlerde iş görenleri motive eden yapıcı fikirleri, yapıcı söylemleri var. Köylüler hakeza öyle.

Aker'in hatırasında şöyle bir şey var, çok önemli. Bir dağ köyüne gider, 100 köylünün Birinci Dünya Savaşına gittiğini, 15'inin sağ döndüğünü, ancak o 15'inin de çok az bir kısmının sağlam olduğunu söyler. Bergama'dan 57. Tümen Komutanlığı çekilen resmi arşiv belgesi, birtakım telgraflarda iki büyük olgudan bahsedilir. Bir, köylülerin hızlı bir şekilde yerlerini terk ettikleri, yani işgale uğramayan yerlere göç ettikleri veya hut da köylülerin savaşmak istemedikleri, bundan dert yakınıldığını görüyoruz.

Hatta Alaşehir kongrelerinde çok ilginçtir, bu tür eylemlerde bulunanlar, işte sirkat ya da çalan-çırpan, çalakakıcılar vesairelere 10 değnekten, 50 değneğe kadar ceza veriyorlar, daha fazlasına lüzum görmüyorlar. Çünkü insan ihtiyacı var Kuvayı Milliyede. Efeler yine çok ilginç, yine Aker hatıratlarından şöyle diyor: *"Efelerin hissiyatı vatanperveranelerini okşayarak"* - bu çok önemli- hemen arkasından şöyle bir kelime geliyor: *"Kahurlarını çekerek onları kazandık, onları Kuvayı Milliyeye aldık"* diyor. Gerçekten efeler çok önemli, hatta Kuvayı Milliye lojistiğine zaman zaman, bir yerden bir yere lojistik malzeme ikmal, iaşe taşınırken, en çok bunu Demirci Mehmet Efe yapmış. Yoldan geçen kervanları hemen kendi birliklerine alır, yoldan geçen kervanların iaşe malzemelerini ve gidecek yere ulaşmaz bazı malzemeler. Hiç unutmamak gerekir, Hocam ifade etti, o yüzden çok üzerinde durup vakit harcamayacağım. Mestan Efe özellikle Batı Anadolu'nun kuzey bölgesinde, Yörük Ali Efe Menderes'in kuzeyinde, Menderes'in güneyinde Demirci Mehmet Efe, Muğla havalisine kadar çok etkin efeler.

Asker sayısı 1919 Eylül ayı başlarında Osmanlı ordusu Mondros Mütarekesinden sonra bilindiği gibi 50 bin sayıya indirilmiş, bunun Batı Anadolu'daki birlik sayısı 7800 civarlarında, 8000 civarlarında, ama gerek Sabahattin Selek'ten, gerekse Atkins'in, o dönemdeki İngiliz subayının elimizdeki tutmuş olduğu raporlardan, milli direnişçilerin sayısının Eylül 1919'da 18 bin olduğunu görüyoruz; yani normal nizami Osmanlı kuvvetlerinden çok daha fazla.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

CİHAN
ÖZGÜN'ÜN
KONUŞMASI

Burada silah konusu çok çok önemli, Mondros Mütarekesi dönemini 1936 tane topu olan Osmanlı devleti, 1704 tanesinin elinden topu alınmış ve 333 tane topu, ağır makineli tüfeği 4490'ken, yine Mondros Mütarekesi gereğince 4159 tanesi elinden alınmış, 331 tane, çok aza indirgenmiş silahları var. İskelet kadrolara indirgenmiş bir silah ve asker durumu söz konusu.

Burada İngiliz subaylarının sürgü kolu ve kamalarını çıkararak, özellikle silahları belli depolarda topladıklarını görüyoruz. Bu depolar önemli, başta Maçka Silah Deposu önemli. Buradan Yüzbaşı Şevki Beyin 57. Tümen Komutanı Bekir Sami Günsav işbirliğiyle, buradan silahların Anadolu'ya hızla geçirildiğini görüyoruz. Ya da en yakın lojistik merkezler olan, mesela Burdur daha çok Denizli ve Sarayköy'ü beslerken ya da Nazilli bir dağ yoluyla Ödemiş'i beslerken ya da Muğla bir Çine'yi beslerken lojistik anlamda, etki alanı içerisindeyken, Burdur'un birazcık daha farklı bir durumu var. Üç faktörde toplayabiliriz: Birincisi, mutasarrıfları, kaymakamı veya işte yerel idarecilerinin İstanbul hükümeti yanlısı bir tavır sergiliyor olmaları; ikincisi, Burdurlu Demirci Mehmet Efenin birazcık baskısı var, o da çok etkili. Burdur'un lojistik anlamda çok fazla ilk sıralarda, Kuvayı Milliyenin ilk kurulduğu dönemlerde Sarayköy, Denizli, Çivril, vesaire etrafa çok fazla lojistik destek sağlamaması nedenlerinden biri de bu.

Üçüncüsü, Burdur'u işgal etmiş olan İtalyanların halka çok nazik davranmaları, hatta bazı hatıratlarda, işte kurdeleler, çikolatalar, ekmek, et vesair gibi dağıtmış olmaları da, Burdur halkının ilk önce Kuvayı Milliye'ye çok fazla, destek elbette vermişlerdi, ama Kuvayı Milliyenin başında eşraf ve ileri gelenlerden dolayı biraz çekincede kaldıklarını görüyoruz.

Silah ve cephane lojistiğin en önemli noktası. Hızlı bir şekilde ayrıntılarına girmeden, birkaç başlık altında şöyle toparlayabiliriz. 56 depoda saklanan ya da İngilizlerin denetimi altında olan silahların kaçırılması, Anadolu'ya kaçırılması en önemli etken. Eğer İngilizler Batı Anadolu'nun herhangi bir yerinde, mesela Bergama'dan bir teğmen şöyle bir telgraf gönderiyor. Eğer İngilizler Bergama Silah Deposunu işgal etmeye

kalkarlarsa, ben Bergama Silah Deposunu havaya uçururum, yani bunları vermem veyahut da Albay Şefik Aker'in yaptığı gibi, 57. Tümen Komutanı, halka yağma ettiriyor. Silah deposu çok önemli, İzmir'deki, Manisa'daki bilindiği gibi İngilizlerin denetimi altında, bir tek Aydın Çine'de kalmış, Çine silah deposu. Şefik Aker silah deposunu gece üç gün kapısının kilidini kırıp ve nöbetçisiz bırakıyor ve bu şekilde silahların halka yağma ettirilmesini sağlıyor. Bunu daha çok Isparta'da görüyoruz, Sürdülüzade Nadir Efendi Isparta'da efelere dağıtıyor vesaire vesaire. Bu şekilde silah ve cephanenin, bir de gizlice nakline ve taşınmasına imkân olmadığı için, silah ve cephanenin bu yollarla yağma ettirilerek, bir yerlere saklanarak ya da bir yerden bir yere taşınarak, el altından taşınarak Kuvayı Milliyenin lojistiğinin sağlandığını görüyoruz.

Burada çok önemli bir şey var, Hocam ifade ettiler, Sürgevil Hocam. Baskınlar da önemli birer silah ve mühimmat için, Kuvayı Milliye için çok önemli. Baskınlarda Malgaç baskını için harbiye nezaretiyle yazışıyor 57. Tümen. Bir istihkâm subayı gönderin, bize dinamit veya işte bomba, baskın nasıl yapılır, hangi maddeler kullanılır bunları öğretsin diyor, ama harbiye nezareti başında da söylemiştim, kısmen yardım etmiştir Kuvayı Milliyenin lojistiğine. Bunu çok fazla kulak ardına atmıştır.

Asıl nokta şudur: Muğla'da İngilizlerin kıyılarda bırakmış olduğu dinamitler, torpiller ya da Muğla silah deposunda bulunan ağır ateşleme fitilleri ve balıkçılardan elde edilen dinamit kapsülleri birleştiriliyor, bir gaz sandığının içerisine konuluyor, Muğla'dan Çine'ye getiriliyor. Yörük Ali Efe ve zeybeklerine küçük bir brifing veriliyor, Aker katılmıyor buna ve Malgaç baskını, Sultanhisar'ın doğusundaki o köprü, Malgaç baskını bu şekilde zafere ulaşıyor. Bunu Tellidede, Kızılçay pususu vesair gibi pek çok baskınlar da izlemiştir. Buradan elde edilen silah ve mühimmat çok önemlidir.

Ben bildiri çok geniş boyutlu ele aldım, çözümlemesini bildiri metninde yaptım basılacağı umuduyla. Kısaca çok özetle hemen üç kelimedede şöyle söyleyeyim: Batı Anadolu cephesinin kuzey kesimi 14. Kolordu ve 61. Tümenin. 61. Tümenin

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

CİHAN
ÖZGÜN'ÜN
KONUŞMASI

başında da bu arada Albay Kazım Özalp var, çok önemli. Salipli cephesi ise, Muğla ve Isparta'dan ve 57. Tümen de bilindiği gibi Aydın bölgesinin lojistiğini sağlayan yerler. Muğla'dan Burdur'a kadar telgraf hattını kesintisiz olarak sağlandığını görüyoruz, çok ilginçtir. Burada demiryollarındaki telefonlar, telgraf makinelerinin kullanıldığı, demiryollarının çok sağlıklı olmadığı, özellikle İzmir-Manisa, İzmir-Aydın hatlarının İngilizlerin denetiminde olmasından dolayı, genelde kervan yollarının kullanıldığı, dağ yollarının kullanıldığı görülüyor. Hatta bilindiği gibi Balıkesir'den Soma'ya çok önemli bir lojistik destek varken, Soma'dan Ödemiş'e maalesef olamıyor. Soma'dan Ödemiş'e yolların kötü olması, lojistik desteği aksatmış.

Buna benzer birçok örnek bildirimde var, hızlıca geçerek heyeti milliyelerin öneminden birazcık söz etmem lazım. Heyeti miliyleler istihbarat şubesi, sağlık şubesi, levazım şubesi, ilşadiye şubesi, adı üzerinde halkı aydınlatmak, Kuvayı Milliye hakkında bilgi vermek, çok boyutlu örgütlenmiştir. İzmir Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ki, çok önemlidir, çok etkilidir. Anadolu'ya silah kaçırılmasında etkileri büyüktür. Isparta Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin topladığı erzak ve parayı birtakım Cemiyeti İlmiyeyi Osmaniye vesaire gibi derneklerle Batı Anadolu'ya aktardığını görüyoruz.

Kongreler çok önemli, birinci Nazilli Kongresinin bilindiği gibi heyeti merkeziyenin kurulması, ikinci Nazilli Kongresinde bedelli askerliğin gündeme gelmesi, 50 lira ödeyenin 3 ay askerlikten muaf tutulması. Bütün bunlar Kuvayı Milliye'nin lojistiğinin mali kaynaklarını oluşturmuştur. Balıkesir kongrelerinde mevzi müfettişliklerinin kurulması, hemen hemen heyeti merkeziyelerle yakındır, ardından zaten Balıkesir Heyeti Merkeziyesi, Alaşehir Heyeti Merkeziyesi, Nazilli Heyeti Merkeziyesi gibi örgütlenecektir ve Hocamın da ifade ettiği gibi, eğitimi merkeziyeye bırakacaklardır.

Hızlı bir şekilde arşiv belgelerinden çok sık gördüğüm, iase maddelerinden buğday çok önemli, ilk başta o geliyor. Patates, arpa, fasulye ve sade yağ. Mesela Çivril ve Dinar Heyeti Milliye'nin Aydın Müdafaayı Milliye'ye en çok göndermiş

olduğu ikmal iâşe maddesi bu. Beslenmede ekmeklik hububat, buğday, yulaf vesaire gibi şeyler aşar ambarlarından. Bu duyun umumiyyeye bağlı, Osmanlı vergilerine muadil olarak toplanan aşarlardan hububatların, Duyunu Umumiyyeye gönderildiğini biliyoruz. Genelde burada tümen levazım makbuzlarıyla, yani paraları sonradan ödenmek koşuluyla aşar ambarlarından alındığını görüyoruz. Bazı zamanlarda aşar ambarlarından zorla alındığını, çalındığına da şahit oluyoruz.

Bazı örneklerden bir tanesi, çok fazla artık üzerinde durmayayım, ama mesela Muğla'dan tedarik edilerek Çine'ye gönderilecek olan bir erzak var. Bu bir aylık erzak, 57. Tümen Muğla'daki tümene şöyle bir yazı yazıyor, diyor ki; bu erzakı bana gönderme, bu erzakı Muğla'da sat, bunun parasını bana gönder. Çünkü yolda vesairede hem bozuluyor, stoklayamıyoruz, muhafaza edemiyoruz ve bu şekilde daha çok Kuvayı Milliye'nin lojistiğine, mutlaka parayla satın alınarak ya da yerinde satın parasının gönderilerek karşılandığını görüyoruz.

Barınma konusunda sabit bir yerleri yok Kuvayı Milliye önderlerinin, ama Donduran Köyünde bir efe grubunu, bir zeybek grubunu ağırlayan köylülerin bir şikâyet telgrafı var. 60 kişi zeybek grubu geldi, Donduran Köyünde yaklaşık bir haftadır kalıyorlar, yiyip içtiler, köyümüz tükendi-bitti, yediri içiremiyoruz artık, bir çare bulun diyorlar; bu şekilde köylülerin beslemesiyle.

Giyim çok önemli, Nazilli'de bir kundurahane, bir terzihane açılıyor, ama belgelerden satır aralarında yağmurluğa çok ihtiyaç var anlaşılan bu. Bir de harbiye nazırının 2 Kasım 1919 bir telgrafı var, çok ilginç. 40500 adet ayakkabıyı harbiye nezareti, İstanbul hükümeti her zaman bilindiği gibi hep muhalif bir yapı sergilemeye çalışır, görünüşte öyledir, ama el altından bunu Hilali Ahmer Cemiyetine verir, Hilali Ahmer Cemiyeti alıp bunu Batı Anadolu'ya, 61. Tümene verip, Kazım Özalp aracılığıyla Batı Anadolu Kuvayı Milliyesine ulaştırıyorlar.

Finansman, oktruva vergisi, yerel eşrafın yaptığı mal ve yardımlar, bedelli askerlik vesaire, bunun çok boyutlu ve tekrar incelemesini yaptığım için çok girmeyeceğim. Son olarak

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

CİHAN
ÖZGÜN'ÜN
KONUŞMASI

seyyah hastaneler ve mecruhin hastaneleri çok önemli Kuvayı Milliyede. Bir önemli nokta da, hükümetçe el konulan evlerin hastane haline getirilmesi, yatak çarşaflarının sargı bezi haline getirilmesi vesaire gibi çok boyutlu. Mesela söylemen geçmeyeyim, cephede bulunan askerleri en çok üzen iki hastalık var. Biri göğüs hastalıkları, çok fazla şikâyet yazısı var, biri de diş çürüklüğü, diş çürüklüğünden inanılmaz muzdaripler, eldeki belgeler bunu gösteriyor.

Sonuç olarak, ben artık direkt sonuca geleceğim, çünkü benden çok daha önemli isimler var aramızda, o hocalarımızın konuşması lazım, onlara da vakit kalsın. Sonuç olarak Kuvayı Milliye evet planlı ve örgütlü bir lojistik destek sağlamaya kalkmıştır, ama stoklanamaması, efelerin bir yerden bir yere ulaştırırken o lojistik desteği kendi tarafına çekmesi gibi pek çok nedenden dolayı, çok verimli olduğu söylenemez, ama planlı ve kısmen örgütlü, planlı ve örgütlüdür, ama bunlar kısmendir.

Sabrınız için çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU (Oturum Başkanı)- Ben de teşekkür ediyorum, sağ olunuz. Efendim bu oturumun son konuşmacısı Celal Bayar Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Nejdet Bilgi, konusu Güney Cephesindeki gelişmeler. Buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Nejdet Bilgi (Celal Bayar Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü):Mütareke ve Güney Cephesi:30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında, Güney Cephesi'nin doğusunda İngiliz birlikleri henüz Musul ve çevresine ulaşmamışlardı. Cephenin batısında ise yaklaşık Halep civarında bulunuyorlardı.

Mütareke imzalandıktan sonra bir basın açıklaması yapan Rauf Bey, mütarekeyi galip ile mağlup arasında yapılan bir ateşkes değil, savaş durumundan çıkmak isteyen iki denk kuvvet arasındaki bir ateşkes olarak nitelemişti. Rauf Bey İngilizlerin Türklüğün yok edilmesini amaçladıklarını ve memleketin, beklentilerin aksine işgal edilmeyeceğini gördüğünü de ilave etmişti. İmzalanan mütarekenin beklentilerin üstünde ol-

NEJDET
BİLGİ'NİN
TEBLİĞİ

duğunu belirttikten sonra, memleket asayişinin muhafazasının önemine vurgu yapmıştı. Aksi bir durumun her şeyi kaybetmek tehlikesi yaratacağını söylemişti.

Bu iyimserliğe rağmen İtilaf devletleri Mondros'un yürürlüğe girmesinden 3 gün sonra, ülkenin her yöresinde işgallere başladı. İlk olarak da güney sınırlarımız diyebileceğimiz Suriye ve Irak yöresinden başlamışlardır. Suriye ve Irak sınırı Mondros'ta bilinçli olarak muğlak bırakılmıştır. Mütareke'den sonra aşılması gereken bir 'ateşkes hattı' tespit edilmemiştir. İngiliz diplomasisinin yarattığı bu belirsizlik, ateşkestən 3 gün sonra Musul'un, 9 gün sonra da İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline imkan sağlamıştır.

Bu noktada İngilizlerin, Osmanlı yönetimi tarafından, Mütareke hükümlerinin olumlu yorumlanmasına gösterdiği tepkiye de değinmek gerekiyor. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour, 9 Kasım'da Calthorpe'a bir mektup göndererek, Türklerin şark kurnazlığı yaparak İslam dünyasında kendilerince uygun şartlarda ve bir hezimetin sonucu olmayan bir mütareke imzaladıkları kanaati oluşturmaya çalıştıklarını, oysa Mısır ve Hindistan'daki Müslüman İngiliz tebaasının Türklerin tamamıyla yenildiklerini anlayacaklarını söylemektedir. İngilizler, Osmanlı'nın yenilgiyi kabullenerek mütareke imzalamasını yeterli görmemektedirler. Egemenlikleri altında bulunan Mısır ve Hindistan gibi ülkelerdeki Müslümanların da Osmanlı halifeliğinin etkisinden tümüyle kurtulabilmeleri için, Türklerin bir daha ayağa kalkamayacak derecede bozguna uğratıldığının görünür olmasını istiyorlardı.

Cephedeki İki Güç: İngiltere Ve Fransa

İngilizlerin bu cepheye neden buldukları sorusunun üç kısa cevabı vardır; öncelikle muharip güç olarak, ikincisi Musul ve çevresi için ve üçüncüsü emperyal bir güç olarak.

İngilizler, savaş sırasında yapılan gizli paylaşım anlaşmaları sırasında zengin petrol yataklarının bulunduğu Musul ve çevresinin Fransızlara kalmasını engelleyememişlerdi. Savaş içinde yapılan Sykes-Picot Antlaşması'na (16 Mayıs 1916) göre, Musul, Antep, Urfa, Maraş ve Adana bölgesi Fransız nüfuz alanı olarak

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEJDET
BİLGİ'NİN
TEBLİĞİ

belirlenmişti. Savaş sırasında ise bu cephede İngilizler bulunuyordu. Dolayısıyla savaş sona erdiğinde bu yöredeki işgallere, galip güç durumunda olan İngilizler başlamışlardı. İngilizler Musul ve İskenderun'dan başlayarak 24 Mart 1919'a kadar geçen sürede Antep, Maraş ve Urfa'yı da işgalleri altına almışlardı.

Fransızların Güney'deki varlıkları ise daha çok iktisadi amaçla yöneliktir. Bilindiği gibi, Osmanlı'daki sermaye yatırımlarının yarısı Fransız şirketlerinin elindeydi. Fransa, Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankası gibi mali kuruluşlar başta olmak üzere Anadolu ve Ortadoğu'da sahip olduğu demiryolu, madencilik, liman ve tramvay işletmeciliği gibi Fransız yatırımlarıyla, bölgede en fazla iktisadi çıkara sahip olan devletti. Beyrut-Şam-Müzeyrip, Riyad-Halep, Trablusşam-Humus ve Yafa-Kudüs arasındaki, toplam 779 kilometrelik demiryolu hatları, Fransız sermayesinin elinde bulunuyordu. Bu nedenle Fransa'nın bölgedeki hedefi, bu demiryolu hatlarını elinde tutmak ve Bağdat Demiryolu hattının Orta Anadolu-Suriye bölümünü de ele geçirecek, bu hatları İskenderun limanına bağlamaktı.

Fransız yöneticileri, Osmanlı'ya karşı savaşın savunma amaçlı olduğunu söylüyorlardı. Fransa'nın savaşa girerken İngiltere kadar sömürgeci bir amaçla hareket etmediği şeklinde yorumlar da vardır. Fakat dönemin Fransız basınında, Fransa'nın Osmanlı ülkesindeki çıkarlarının kaybolmasına asla izin verilmemesi gerektiğine dair, sıkça dile getirilen görüşler dikkat çekicidir. Fransız kamuoyunda Osmanlı'nın mirasından pay alınması yönünde de bir eğilim bulunuyordu. Dolayısıyla Fransa'nın savaş sonrasındaki tutumu, savaş öncesi ve sırasındaki tutumuyla çelişkili değildir.

Osmanlı'nın Tutumu

Osmanlı yönetiminin savaş sonrası tutumunu anlamak için, bölgedeki ilk iki önemli merkezin işgali karşısındaki tepkisini görmek yeterlidir. Bilindiği üzere İngilizler çok ustalıkla bir manevrayla 30 Ekim'den hemen sonra bölgede Arap aşiretlerinin yarattığı kargaşa ve güvenlik sorunlarından yararlanarak, "yerli halka zulüm yapıldığı" iddiasıyla kuvvetlerini Musul'a

hareket ettirmişlerdir. Musul'daki VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ise, İngilizleri mütareke hükümlerine uymaya davet etmiş, fakat İngiliz kumandanı 2 Kasım'da Musul'u işgal emri aldığını söyleyerek, Türk kuvvetlerinin şehrin 5 mil kuzeyine çekilmesini istemiştir. Ali İhsan Paşa İstanbul'dan aldığı nihai emre uymak zorunda kalmış ve İngiliz ordusu **3 Kasım 1918** tarihinde Musul'a girmiştir.

İngiliz ordusu yalnızca Musul'a girmekle yetinmemiştir. Amiral Calthorpe Osmanlı hükümetine başvurarak Mütarekenin 7. Maddesi gereğince Musul'un işgal edildiğini, Türk kuvvetlerinin şehri boşaltmasının yanında depolardaki silah ve cephanenin de kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Osmanlı hükümeti buna da uymuş ve 8 Kasım'da tüm Musul vilayeti boşaltılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi Mütareke'ye rağmen bu ilk işgalin olup-bitti ile gerçekleşmesine seyirci kalmıştır.

Güney'de Musul'dan sonra işgal edilen ikinci önemli yer İskenderun'dur. Aslında savaş sırasındaki paylaşımında burası Fransızlara bırakılmıştı. Fakat bu cephede savaşı İngilizler yürüttüğü için, önemli bir liman olan İskenderun da yine İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 4 Kasım akşamı İngilizlerin İskenderun'u işgal isteklerine olumsuz cevap verilmişti. Hatta Yıldırım Orduları Grup Kumandanı olarak bölgede bulunan Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin İskenderun'da karaya çıkmalarının, gerekirse ateş açılarak engellenmesini emretmişti. Ona göre, Musul'daki VI. Ordu nasıl teslim olmak durumuna düşürüldü ise, burada da VII. Ordu aynı duruma düşürülmek istenmektedir. Bu görüşünü Başkumandanlığa da yazmıştır. Sadrazam A. İzzet Paşa ise önceleri Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na bir emir vererek, mütarekede açık hüküm olmadığı için İskenderun'un işgaline karşı konulmasını, İngilizlerin zor kullanması halinde, ateş etseler bile karşılık verilmeyerek şehre girmelerine müsaade edilmesini ve durumun İngiliz başkumandanı nezdinde protesto edilmesini istemiştir. 6 Kasım'da ise İngilizlerin Halep'teki orduyu beslemeleri için İskenderun'dan yararlanma isteklerini, haklı talep olarak değerlendirecek ve 9 Kasım'da İskenderun işgal edilecektir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEJDET
BİLGİ'NİN
TEBLİĞİ

Hükümet, Mütareke'yle birlikte izlemeye başladığı “medet siyaseti” ile, olumsuz gelişmelere karşı en fazla protesto mekanizmasını kullanabilecektir. Bununla da yetinmeyip, hemen her olaya dolaylı bir meşruiyet kılıfı bulacaktır. Nitekim, önce İngilizlerin İskenderun'u işgal etme haklarının bulunmadığından, sonra da Halep bölgesindeki kuvvetlerini beslemek için limandan yararlanma hakları bulunduğundan söz edilmesi, bunun açık bir örneğidir.

Mütareke döneminde, Dahiliye Nezareti'nden hemen bütün işgaller karşısında, işgal yörelerine gönderilen yazıların özeti şudur: İşgaller kötüdür. Bu yüzden protesto edin, çağırın, çağırın, ama asla elinizi kaldırmayın. Bu tutum, açıkça İngilizlerin iyi niyetinden medet umma siyasetinin ürünüdür.

Mustafa Kemal'in Tutumu

Bilindiği gibi bu tarihlerde bölgede Yıldırım Orduları Grup Kumandanı olarak Mustafa Kemal Paşa bulunmaktadır. Mustafa Kemal'e göre İngilizler İskenderun'u işgal ve VII. Ordu'nun arkasına sarmak amacıyla hareket ediyorlardı. 6 Kasım'da bu görüşlerini hükümete bildirmiş ve İskenderun'a asker çıkarması halinde İngilizlere ateşle karşılık verilmesi gerektiğini belirtmişti. Hükümet ise izlediği siyaset gereği direnişe karşıydı. Dolayısıyla İskenderun 9 Kasım 1918 günü İngilizler tarafından direnişle karşılaşmaksızın işgal edilmişti.

Fakat İngilizler İskenderun şehriyle yetinmeyerek şehre bir de bölge sınırı eklediklerini bildirmişlerdi ki, bu sınır Türk tarafınca bilinmemekteydi. Mustafa Kemal, Türk birliklerinin Payas-Kilis hattının kuzeyine çekilmesi şeklindeki İngiliz isteğinden hareketle, bu hattın aynı zamanda Suriye'nin kuzey sınırı olarak sunulacağı görüşündeydi. Bu nedenle, Mütareke metninde yer alan belirsizliler hakkında, Sadrazam A. İzzet Paşa'ya 8 Kasım 1918 tarihinde gönderdiği yazıda şu ifadelere yer vermektedir:

“Öne sürdüğüm görüşlerden maksadım şudur ki, her ne sebebe dayanılırsa dayanılsın İngilizlerle yapılan mütarekenin imza altına giren son şekli Osmanlı Devleti'nin selametini korumaya kefil olacak

mana ve mahiyette değildir. Söz konusu maddelerin belirsizliklerinin ve neleri kapsadığının bir an evvel tespit edilmesi lazımdır. Yoksa İngilizlerin tekliflerine bugüne kadar olduğu tarzda karşılık vermede devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizlerin yarın Toros'a kadar olan Kilikya bölgesini ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgali lüzumu tekliflerinin birbirini izleyeceğini ve netice olarak ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı Heyet-i Vükelasının Britanya Hükümeti tarafından seçilmesi lüzumu gibi tekliflerin karşısında kalınması da uzak değildir. Acizliğimizin ve zaafımızın derecesini çok iyi bilirim, bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakarlığın derecesini de belirlemek ve sınırlamak gerekeceği kanaatimi muhafaza ederim. (...) İngilizlerin elde edebilecekleri neticeyi onlara kendi yarıdımızla bahşetmek tarihte Osmanlılık için ve bilhassa şimdiki hükümetimiz için pek kara bir sayfa oluşturur."

Bu sözler Mustafa Kemal'in ilk işgaller karşısında takındığı tutumun ne olduğunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sözler ayrıca Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'yi örgütlemesindeki ilk amacını da deşifre etmektedir. O da bağımsız ve onurlu bir devlettir.

İngiliz İşgalleri ve İşgal Politikası

3 Kasım'da Musul ve 9 Kasım'da İskenderun gibi iki önemli merkezin, Mütareke'nin belirsiz hükümleri ve hükümetin "medet siyaseti" sonucu işgal edilmesinden sonra, tepki eşliği psikolojik olarak aşılmış ve diğer yerlerin işgali daha kolay gerçekleşmiştir.

İskenderun'dan yaklaşık bir ay sonra İngilizlerin Antakya'yı da işgal ettikleri (7 Aralık) görülüyor. Fakat 1919 başlarında daha geniş bir işgal alanı olarak Güney-Doğu Anadolu'nun önemli merkezleri olan Antep, Maraş ve Urfa'ya yöneldiğini görüyoruz. Bu bölgenin işgali için gösterilen gerekçeler ise pek dış dokunur olmayacaktır. Çünkü İngilizler hem asıl hedefleri olan Musul'un kendi nüfuz alanlarında kalmasını sağlamak ve hem de bunu sağlamak için Fransızları sonuç alamayacakları alanlara sevk ederek, dikkatlerini başka alanlara vermeleri-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEJDET
BİLGİ'NİN
TEBLİĞİ

ni sağlayacaklardır. Bu da, İngiliz siyaseti için, Musul kadar önemli olmayan güney-doğu sancaklarının -yeri geldiğinde Fransızlara devri ile olabilecektir.

İngilizler bu amaçla 27 Aralık 1918'de işgal ettikleri Kilis'ten sonra, **1 Ocak 1919'da Antep'i** işgal ettiler. Kilis ve Antep'in işgal edilmesinden sonra sıranın Maraş'a geldiği anlaşılmaktaydı. İngilizler, bir kısmı Müslüman olan bir Hint süvari alayı ile **22 Şubat 1919'da Maraş'ı** işgal ettiler. Hatta İngilizleri büyük bir coşku ile karşılayan Ermeniler, "Yaşasın İngilizler, Yaşasın Ermeniler, Kahrolsun Türkler" şeklinde sloganlar bile atabildiler. İngilizler, Antep ve Maraş'tan sonra biraz daha doğuya yönelerek, 3 Ocak'ta Cerablus'u, 27 Şubat'ta Birecik'i, 16 Mart'ta da Harabnas (Bekçiler) ve Telabyaz (Akçakale) istasyonlarını işgal ederek, Urfa'yı batıdan ve güneyden çevirdiler. İşgale engel olmaya çalışan VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa 9 Şubat'ta İstanbul'a çağırılınca, önlerinde fazla bir engel kalmadı ve **24 Mart 1919'da da Urfa'yı** işgal ettiler.

İngilizler, genelde asayiş sorunu olduğu gerekçesiyle, 7. Madde'yi işaret ederek işgal ettikleri merkezlerde, daha sonra Fransız işgaliyle kıyaslanamayacak kadar az sorun yarattılar. Sadece bu tutumları bile, aslında Fransızlara vaat edilmiş olan yerlerde geçici olduklarını göstermektedir.

1919 başlarında başlayan Paris barış görüşmelerine geçildiğinde, Osmanlı'nın mirasının paylaşılması ve Ortadoğu'ya verilecek düzen konusunda İngiltere ile Fransa arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. İngiltere özellikle Musul'u Fransızlara bırakmamak için bütün diplomatik gücünü ortaya koymuştu. Sonunda **15 Eylül 1919** tarihinde Dörtler Konseyi'nin onayladığı çözümde anlaşmışlardır. Türk kamuoyuna "Suriye İtilafnamesi" olarak yansıyan bu anlaşmaya göre Adana, Maraş, Antep ve Urfa sancakları ile Suriye'deki İngiliz birlikleri 1 Kasım'a kadar buralardan çekilecek ve yerlerini Fransızlara bırakacaklardı.

İtilafnameye göre Şam, Halep, Hama ve Humus yeni kurulacak Arap devletinin sınırları içinde kalacaktı. Böylece Maraş, Antep ve Urfa'dan çekilerek yerlerini Fransızlara bırakan İngilizler, Musul'u kendi nüfuz bölgesi içine dahil etmeyi başarmış

oluyorlardı. İngilizler başka bir ifade ile, işgal etmiş oldukları üç sancağın semeresini, buraları Musul ile pazarlık konusu yapılarak almış oluyorlardı

Fransız İşgalleri ve İşgal Politikası

Fransızlar 11 Aralık 1918'de çoğu Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir kuvvetle Dört Yol'u, daha sonra Çukurova'ya yönelerek 17 Aralık 1918'de Mersin'i ve 27 Aralık'a kadar da, Pozantı'ya kadar Adana vilayetini ve Toros Tünellerini işgalleri altına almışlardır.

Fransızların kabaca ilk işgal alanı Çukurova'dır denilebilir. Fransızlar bu ilk işgal alanından başlayarak, daha sonra işgal edecekleri yerlerde de, bölgedeki ve bölgeye yerleştirdikleri Ermenileri etkin kılacaklardır. Öyle ki bölge bazen Fransız bayraklı Ermeni işgali görüntüsü sergileyecektir.

Nitekim Fransızlar 1918 yılında kurdukları *Doğu Lejyonu'nu* artık *Ermeni Lejyonu* olarak anmaktaydılar. ve G. Picot'ya verilen yeni görev de Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiserliği adını taşıyordu. Bölgedeki Fransız komutan General Gouraud 1919'da Kilikya'da götüktükleri Ermeni politikası için iki yol izlediklerini söylüyordu: 1-Askeri hareketlerde Ermenilere de yer verilmesi, 2-Bölgedeki yönetim kadrolarına Ermenilerin getirilmesi.

Adana ve çevresinde Ermeni nüfus çoğunluğu oluşturma çabasına girişen Fransızlar, Ermeni Patrikliğinden Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Ermeni göçmenlerin Adana'ya gönderilmesini istemişlerdir. Nitekim 11 Kasım 1919'da General Gouraud Adana'ya geldiğinde şehir Fransız, Ermeni ve Yunan bayrakları ile donatılmıştı. Sadece Çukurova'ya yüz bin Ermeni yerleştirmişti.

Bu nedenle İngiliz işgali altındaki yerlerin Fransızlara devredileceği haberi halk arasında huzursuzluğa neden olmuştu. Fransızların işgal ettikleri yerlerde halka kötü davranmaları ve daha da önemlisi Ermeni komitacılarını ön plana çıkarmaları, huzursuzluğun temel sebepleri arasındaydı. Halk bu nedenle mitingler düzenleyerek, protesto telgrafları çekerek bölgenin Fransa'ya devrini önlemeye çalışmıştır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEJDET
BİLGİ'NİN
TEBLİĞİ

Fakat sonuç değişmemiştir. **Maraş 29 Ekim 1919'** da İngilizler tarafından Ermenilerin de arzusuna uygun olarak, Fransız işgaline terk edilmiştir. Aynı gün, yani **29 Ekim 1919'da Antep** de, aralarında gönüllü Ermeni birliklerinin de bulunduğu Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İngilizler sözleşme gereği, Maraş ve Antep'ten bir gün sonra, **30 Ekim 1919'da Urfa'yı** Fransız işgalcilerine devretmişlerdir.

Fransız işgalleri daha başlamadan bu merkezlerde yeterince tedirginlik yaratmıştı. İngiliz işgallerinin savaşız sonlanabileceği inancı, Fransız işgalleriyle ortadan kaybolmuştu. Ermenileri tümüyle etkin kılma politikası, kaçınılmaz olarak küçük çapta da olsa ardı arkası kesilmeyen çatışmalara neden olmuştu. Fakat bu küçük çatışmaların savaşa dönüşmesi de çok gecikmedi. İlk yoğun çatışmalar Maraş'ta başladı. **21 Ocak - 11 Şubat 1920 tarihleri arasında 22 gün süren Maraş Savunması** Fransızların çekilmek zorunda kalmalarıyla sonuçlandı.

Maraş, üstün düşman kuvvetlerine karşı, halkın ve Kuva-yı Milliye'nin başarılı olduğu ilk merkez oldu. Zafer ve şehrin işgalden kurtuluşu, bütün ülkede sevinç ve coşku yarattı. Mustafa Kemal, "Maraşlılar bu kahramanca savunmaları ile, millet davasının büyüklük ve yüceliğini, milletimizin yaşamak, bağımsız yaşamak konusundaki iradelerini bütün dünyaya karşı ilan ettiler" diyerek, Kazım Karabekir ise, "Öldünüz fakat Türklüğü öldürmediniz" diyerek Maraşlıları kutlamışlardır.

Maraş'ta beklemedikleri ve hızla gelişen yenilginin üzerinden yaklaşık iki ay geçtiğinde, Fransızlar için benzer bir yenilgi de Urfa'da gerçekleşmiştir. Urfa'daki Fransız ve Türk birlikleri arasındaki çatışmalar, Maraş direnişinin son günlerinde başlamıştı. **7 Şubat - 10 Nisan 1920** tarihleri arasında yürütülen mücadele, özellikle çevre aşiretlerin katılımıyla, Kuva-yı Milliye çevresinde örgütlenen bir ayaklanma ile başlamış ve başarı ile sonuçlanmıştır.

Fransızlar, çok kayıp verdikleri ve sonuç alamayacaklarını düşünerek, ateşkes yapmak ve şehri terk etmek istediklerini bildirmişler, 9 Şubat'ta anlaşma sağlanmış ve 11 Nisan'da silah ve cephanelerini alarak şehri terk etmişlerdir. Böylece 5 ay 10 gün süren Fransız işgali ve 60 gün süren savaş sona ermiş oluyordu.

Fransız işgali Antep'te de gerginliğe yol açmış, işgalin kolay sürdürülemeyeceği gelişen olaylara gösterilen tepkilerden anlaşılmıştı. Bu nedenle Fransızlar yöreye yeni birlikler getirmek ihtiyacını hissetmişti. **26 Mart 1920 - 9 Şubat 1921** tarihleri arasında sürdürülen Antep Savunması çeşitli safhalardan sonra, Fransız kuşatmasının aşılammaması ve özellikle yiyecek sıkıntısı nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aç ve harabe bir halde Fransızlara teslim olmak zorunda kalan Antep'in adı, aynı tarihlerde Gaziantep olarak değiştirilmiştir. Fransız-Ermeni saldırılarından önce 80 bin dolayında nüfusu olduğu kabul edilen Antep, yakılıp yıkılmış ve harabeye dönmüştü. 11 ay 8 gün süren savunmada 6.317 kişi şehit düşmüştü.

Ankara Antlaşması

Fransızların Anadolu'da karşılaştıkları direnç ve Kuva-yı Milliye karşısında uğradıkları başarısızlıklar, BMM hükümetinin Ermenistan'a karşı kazandığı zafer ve Sovyetlerle işbirliği konusunda attığı adımlar, Fransız yöneticilerini Türkiye hakkında İngiltere'den bağımsız değerlendirme yapmaya yöneltmişti. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevres Antlaşması, daha çok bir İngiliz eseri olmakla beraber, Fransızlar önceleri hükümlerini değiştirmeyi düşünmezken, zaman içinde aksi görüşler dile getirmeye başlamışlardı. Ayrıca Fransa'nın Türkiye ile ilgili politikalarının bazı Fransız aydın ve yazarları tarafından eleştirilmesi de bu yeni politikanın oluşumunda etkili olmuştu.

Sakarya zaferinin de pekiştirdiği bu yumuşamanın sonucunda, 20 Ekim 1921'de Türk Fransız Antlaşması Yusuf Kemal ve Franklin Bouillon arasında Ankara'da imzalandı. Antlaşma ile iki ülke arasındaki savaş durumu sona eriyor, güney sınırı İskenderun Körfezi'nde Payas'tan başlayarak, Meydanekbez - Kilis - Çobanbeyli istasyonu - Nusaybin olarak belirleniyor, demiryolu Türkiye'de kalmak üzere Meydanekbez ve Çobanbeyli istasyonları Suriye tarafında bırakılıyordu. İskenderun ve Antakya yöresi ise, Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen, Bekir Sami Bey'in Londra'da imzaladığı sözleşmede oldu-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NEJDET
BİLGİ'NİN
TEBLİĞİ

ğu gibi, özel bir yönetime kavuşturuluyor, Türk ahalinin kültürünü geliştirmesine izin veriliyor ve Türkçe resmi dil oluyordu.

Ankara Antlaşması'ndan sonra, 25 Aralık 1921'de Gaziantep, 5 Ocak 1922'de de Adana'daki tüm işgal kuvvetleri ülkeyi terk ettiler. Böylece Güney Cephesi fiilen ve hukuken kapandı ve geriye yalnızca Batı Cephesi kaldı.

İstiklal Savaşı bittiğinde ise, Güney sınırlarımızın iki ucunda, biri Mondros ateşkesi, diğeri Ankara antlaşması hükümleriyle kayıtlı, iki sınır problemi varlığını sürdürüyordu. Antakya ve yöresi için zamanın yaratacağı şartları beklemekten başka yapacak bir şey yoktu. Musul veya Irak sınırı meselesi ise diplomasinin ellerinde çözüm bekliyordu.

İkinci Oturum

Oturum Başkanı

Av. Necati Kadri Markoç
Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi

Av. NECATİ KADRI MARKOÇ (Oturum Başkanı)- Sayın katılımcılar, Türkiye Barolar Birliği ve Erzurum Barosunun birlikte düzenlemiş oldukları “*Cumhuriyeti Giden Yol 3*” etkinliğine hoş geldiniz. Bu toplantıda Erzurum’a katılmak bir özellik, görev almak daha güzel bir duygu, bu duygumu ifade etmek istiyorum.

Birinci toplantıda ister istemez geç başlamadan doğan bir zaman kayması söz konusu oldu. Dolayısıyla aslında bizim yapacağımız ikinci toplantı korsan bir toplantı, zamanı geçmiş bir toplantı. Zamanı yitirmemek adına hemen konuşmacıları davet edeceğim. Bir küçük değişikliği ifade etmek istiyorum. Sayın Doç. Dr. Serpil Sürmeli’nin ailevi bir rahatsızlığı nedeniyle etkinliğe katılamaması nedeniyle, bir kayma yapacağız, Prof. Dr. Fahri Taş bu oturumda görev alacaklar. Dolayısıyla ben rica ediyorum, Sayın Timsal Karabekir, Sayın Prof. Dr. Enver Konukçu, Sayın Prof. Dr. Esin Derinsu Dayı ve Sayın Fahri Taş buyursunlar lütfen. (Alkışlar)

Sayın katılımcılar, bildiğimiz gibi Mustafa Kemal Atatürk nutkuna “*1918 senesi Mayıs’ının 19. günü Samsun’a çıktım, vaziyet ve manzeri umumiyeye*” diye başlar ve bu anlatımda Osmanlı’nın birlikte olduğu devletlerin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmaları nedeniyle yapılan anlaşma ihlal de edilerek, ülkenin birçok yerinin işgal edildiği, İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve bu işgalci devletlerin davetiyle İzmir’e Yunanlıların çıktığı ifade edilir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECATİ KADRI
MARKOÇ'UN
KONUŞMASI

Birinci oturumda anladığımız, dinlediğimiz şekliyle buna karşı ülke toprakları üzerinde birçok örgütlenme söz konusu. Bu örgütlenmelerin bir özeti anlamında ifade etmeye çalışıyorum, bunlardan bir kısmı ki, ifade edilmedi aslında ilk toplantıda, daha çok İngiliz himayesini isteyen bir yapılanma, Amerikan mandasını isteyen bir yapılanma ve daha çok birinci bölümde ifade edildiği gibi mevzii kurtuluşu temel alan yapılanmalar öne çıkmış idi.

Buna karşın Mustafa Kemal Atatürk kendi ifadesiyle bu üç yapılanmanın da aldıkları, alacakları kararlarla ilgili olmak üzere sağlıklı olmadığını ifade ederek şunu söylüyordu: *“Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti milliyeye müstenit, ...kaydı şart, müstakil, yeni bir Türk devleti temsil etmek”* olduğunu ifade ediyordu ve kendisi İstanbul'dan hareketi öncesinde, Samsun'a ayak bastığında ve bütün mücadele süresince bunu bir milli sır olarak sakladığını ve evre evre hayata geçirmek için çalıştığını ifade etmişti.

Bilindiği gibi Atatürk Samsun'a çıktı, burada bir hafta kadar kaldı, 15 gün kadar Havza'da kaldı, buna yakın bir zaman Amasya'da kaldı, 1 gece Sivas ve ondan sonra 3 Temmuz'da Erzurum'da oldu. 10 Temmuz'da toplanması lazım gelen Erzurum kongresi, delegelerin seçimi, ulaşım zorlukları nedeniyle ancak 23 Temmuz'da başlayabildi. Burada iki hususu ifade etmem gerekiyor. Bilindiği gibi 8 Temmuz'da Mustafa Kemal Atatürk'ün görevleri alınmış idi, aynı gün Mustafa Kemal Atatürk gerek harbiye nezaretine ve gerekse padişahlığa çekmiş olduğu telgraflarla, sadece bu unvanlardan değil, askerlikten de ayrıldığını ifade etmişti. İşte burada düşünebiliyor musunuz? Bir 3. Ordu Komutanı, müfettişlik konumunda olan birisinin, birden bire bütün yetkilerinden arınarak, halkın içerisine karışması karşısında düşebileceği yalnızlık da söz konusu olabilirdi.

Ancak Erzurum halkı kendisini bağrına bastı ve Müdafaa-yı Şarkıye, Hukuku Milliye Cemiyeti kendisine sahip çıktı. 15. Kolordu ve onun komutanı Kazım Karabekir Paşa kendisinin yanında olduklarını ifade ile kendisini yüreklendirdiler, güçlendirdiler ve Erzurum delegesini seçmiş olmasına rağmen,

delegede boşaltma yapmak suretiyle Mustafa Kemal'in bu genel kurula katılması sağlandı ve ilk günde yapılan seçim ile Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi Başkanlığına getirilmiş oldu. Şimdi bu kongre öncesi, bu kongrede alınan kararlar, bu kararların milli mücadeleye olan etkilerini bu toplantıda birlikte izleyeceğiz.

Sıra itibariyle söylemek istiyorum. İlk konuşmacı, yani tanıtmaktan onur duyduğumuz bir hanımefendi. Efendim Timsal Karabekir Yıldiran, Kazım Karabekir'in üçüncü evladı olarak 1941'de Ankara'da doğdu. 26 Ocak 1948'de babasını kaybetti. İngiliz High School'u bitirdi. Öğretmenlik, çiftçilik, spor tesisi yöneticiliği yaptı, 2003 yılında ablası Hayat Fevzioğlu ve yeğeni Gürdan Gazioğlu'yla birlikte Kazım Karabekir Vakfını kurdular ve bu vakıfla eserleri basıyorlar ve bu basımları yayınlıyorlar.

TİMSAL KARABEKİR YILDIRAN- Bu arada bir ufak şeyim daha var, babamızın izinde bizim de 100 çocuğumuz var, babası olmayan evlatlara burs veriyoruz.

Av. NECATİ KADRI MARKOÇ (Oturum Başkanı)- Evet, bu da ayrı bir büyüklük. Dolayısıyla ilk sözü ben Timsal Hanıma bırakacağım, sonra konuşmacılara sıra geldikçe özgeçmişlerini okuyacağım. Buyurun Timsal Hanım lütfen.

TİMSAL KARABEKİR YILDIRAN- Teşekkür ediyorum. Ben sizleri sevgiyle, saygıyla ve büyük bir heyecanla selamlıyorum. Cumhuriyetimize giden yol programını gerçekleştiren Türkiye Barolar Birliği, Erzurum Barosuna, Atatürk Üniversitesine teşekkürlerimi, şükranlarımı sunuyorum. Gerçekten Erzurum Cumhuriyetimize giden yoldur.

Elimde bazı babamın arşivinden derlediğimiz fotoğraflar var, şöyle bir kısaca sizleri de fazla sıkmadan Çanakkale'den yola çıkmak istiyorum. Çanakkale bildiğimiz gibi Türkün destanı ve Kazım Karabekir'i Çanakkale'de Kerevizdere Mevkiinde, Yarbay mevkiinde görüyoruz ve benim yüreğimi en çok acıtan, Kazım Karabekir Fransızlarla çarpışırken Çanakkale'de

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TİMSAL
KARABEKİR
YILDIRAN'IN
KONUŞMASI

kurban bayramı oluyordu. Kurban bayramında askerine bir kutlama mesajı iletecek, kelime kelime okumam mümkün değil ağlamaktan konuşmıyorum, ama anlatım olarak şöyle: *“Yarın mübarek kurban bayramıdır diyor, bu yıl düşmanın zulmü nedeniyle Osmanlıdan hiç kimse hac görevini yapamıyor. Bu melanet gayretullaha dokunacaktır, gelecek yıl muzaffer olarak Allah'ın huzurunda görevimizi yapacağız.”*

Şöyle devam ediyor: *“Bugün her evde tekbirlerle kurbanlar kesilirken, biz de Çanakkale’de verdiğimiz kurbanlara Fatihalar okuyalım. Allah bizi de ya şehitlik, ya gazilikle şereflendirsın, mübarek kurban bayramınızı kutlarım.”*

Çanakkale’de aldığı madalyalar ve Çanakkale’den sonra albay rütbesiyle Irak cephesine, Kutülamare’ye ve oradan da kanayan doğu topraklarımıza geliyor. Buradaki hatıra resim Kars. Uzakta gördüğümüz hareket edebilen ışıldak ve o güne kadar o kanayan topraklar, o Sarıkamış, tekrar Türkün kendi bünyesine dönüyor. Kars Kalesine şanlı bayrağımızı Osmanlı'nın son paşası olarak diyor Karabekir ve ta Nahçıvan’a, Nahçıvan’da düşmanı kovalayarak İran Tebriz’e kadar gidiyor ki, İran Tebriz’de geri dön emri alıyor, Mondros Ateşkes imzalandı geri dön.

İşte Çanakkale geçilmez diye destan yazdığımız Çanakkale’den sonra, o uğursuz Mondros Ateşkes’te Çanakkale geçiliyor, hem de öyle acı geçiliyor ki, küstah bir tavırla yabancı zırhlılar padişahın sarayına mevziliyorlar toplarını. Kazım Karabekir Batum’dan gemiye biniyor. Bu hatırasının altını çizerek, sizlere nakletmek istiyorum.

Batum’dan gemiye binerken buralarda bulduğum hafif Japon toplarını gemiye yükledim Trabzon’a bıraktım -özellikle altını çiziyorum- bir mücadele fikri var ki, Anadolu silahlanmaya başlıyor ve yine Reşit Paşa gemisiyle deniz yoluyla Kazım Karabekir İstanbul Boğazından içeri girer ve çok ızdırıp çeker, sağ-sol tabyalarda yabancı bayraklar dalgalanmaktadır. Büyükdere önlerine geldiğim zaman diyor, bir Türk gemisinde İngiliz zabıt Türk zabite şu emri vermektedir: Türkün bayra-

ğını indir, yerine İngiliz bayrağını çekeceksin. Hayatımda hiç bu kadar acı çekmemiştim. Fakat o an yükselen minareleriyle İstanbul şehri bana şu yemini ettirdi: Tek dağ başı meza oluncaya kadar çarpışacağım ve bu yemini ettikten sonra artık şu yabancı zırhlılar gözümde bostan korkuluğu niteliğindedi, hiç değeri kalmamıştı.

Burası Beyoğlu, Türkün bayrağı, Türkün şerefi yerlerde sürüklenmekte, egemen yabancı güçler. Baştaki padişah aciz, egemen yabancı güçler. Yine Beyoğlu, yabancı güçler.

Güncel bir konu, bunu da sizlere emanet etmek isterim. Yıl 1918 Kazım Karabekir İstanbul'a döner dönmez diyor anılarında, Abdullah Paşaya çıktım, Harbiye Nazırı Abdullah Paşa. Paşam dedim, ben size Doğuda Ermeni mezalimini içeren birtakım vesikalar gönderdim, niçin bastırmadınız? İleride Ermeniler bunun tersiyle Türkleri suçlayacaklar. Aradan neredeyse 100 yıl geçmiş, biz hâlâ bu çirkinlikleri aşabilmiş değiliz. Abdullah Paşanın cevabı, hiç bunlardan haberim yok Kazım. Sağda solda buldurttum gönderdiğin vesikaları, bir risale olarak bastırdım. Yetmezdi, Fransızcaya basılmalıydı ki, yabancılar da neyin ne olduğunu anlasın. Devletin bütçesi dahil kimsenin cebinde Fransızca çevirtip, bastırarak yeterli para yoktu. Temin ettim ve bastırdım diyor. Bu arşivinden bulduğumuz iki kitapçık. Daha sonra Ermeni katliamı olarak bir Rus generalin Ermeni mezalimini utanarak anlatışıdır.

Karabekir anılarında yine devam ediyor. Mustafa Kemal Paşayı ziyarete gidiyor. Mustafa Kemal ufak bir kulak ameliyatı geçirmiş, hasta yatmakta, Şişli'deki konakta. Karabekir kendisini ziyarete gidiyor. Paşam diyor, İstanbul'da kalmakla hiçbir şey elde edemeyiz, kurtuluşun anahtarı Doğudadır, Doğuya gelin. Ben Erzurum'a 15. Kolordunun başına gidiyorum, sizi bütün kolordumla destekleyeceğim. Mustafa Kemal Paşamız cevabı, bu da bir fikir Kazım. Hayır paşam bu bir karardır der Karabekir ve 19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal Samsun'a güneş gibi doğarken, ne acıdır ki İngilizlerin verdiği pasaportla gider. Baştaki padişah aciz, bir komutanını İstanbul'dan Samsun'a İngiliz'in izni olmadan gönderemiyor. Bitmiş artık padişahlık, bitmiş Osmanlı.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TİMSAL
KARABEKİR
YILDIRAN'IN
KONUŞMASI

Şimdi burada bazen isyan, kutsal isyan ya da bir şekilde yani ortada isyan edilecek sadece yabancı güçler var, bizim meşru müdafaamızdır bu. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkar, Amasya Genelgesi dünyaya haykırır "*Millet bir bütündür bölünemez, Vatan bir bütündür bölünemez*" Burada Anadolu'ya ilk çıkan beş inanmış yürek, rahmetli Cemal Kutay onlara beşi bir yerde altınlar derdi. Ali Fuat Cebesoy. Kazım Karabekir, Refet Bele, Mustafa Kemal Atatürk, Hüseyin Rauf Orbay. Fakat bu sözler İstanbul'da yankılandığı zaman İngilizler rahatsız olurlar. Çünkü hatırlarsanız İngilizler Mustafa Kemal Paşaya padişaha baskı yaparak, büyük yetkiler vermişler. Fakat Türkler isyan etmiş, git isyanları bastır, silahları topla emriyle çıkmıştır Mustafa Kemal Paşamız. O Amasya Genelgesinde "*Millet bütündür bölünemez, Vatan bütündür Bölünemez*" lafları İngilizleri rahatsız etmiş, aciz olan padişaha baskı yaparak, derhal Mustafa Kemal Paşanın tutuklanmasını istemişlerdir.

Amasya Genelgesi imzalanırken, burası Trabzon. Kazım Karabekir Mustafa Kemal Paşamızdan bir ay önce, 18 Nisan 1919 Erzurum'a gelmek için Trabzon'a çıkmıştır yine denizyoluyla ve Trabzon'da çok büyük biri miting derlenmiştir, o mitingden bir hatıra fotoğraf ve Karabekir o mitingde şöyle bir konuşma yapmıştır: "*Ben buraları hülyalı kafalara vermeye değil, vatanımda gözü olanın gözünü oymaya geldim.*" O gün için Türk'e ancak Ankara ve etrafı diyorlar size yeter. Vatan bölünmüş, Osmanlı hasta adam, ölecek miras paylaşmaya leş kargaları gibi üşüşmüşler. İngiliz'i, Fransız'ı, İtalyan'ı Sivas'a kadar bütün Doğuyu Ermenilere peşkeş çekmek üzere, o yüce kadın Sultanahmet mitinglerinde Halide Edip, her yüreğe bir kor, bir meşale yakmakta.

Mustafa Kemal Paşamız Erzurum'a gelmiştir. O 7-8 Temmuz gecesi zor bir gece, ama daha bir önce adımı var ki, Ilıca'da Kazım Karabekir anılarında yine der ki; Mustafa Kemal'i askeri şanına yakışır bir törenle Ilıca'da karşıladım. İstanbul'dan Doğuya davet eden Karabekir olmasına, Ilıca'da askeri törenle karşılayan Karabekir olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşamız tedirgindir. İstanbul'dan kendisini tutuklama emrini Ka-

zım Karabekir'in aldığı bilmektedir, ama Hocam galiba Kazım Karabekir'in saraya verdiği cevabı bilmemektedir değil mi Mustafa Kemal Paşamız?

İşte o gün bu konakta Mustafa Kemal Paşa bir masa başında Rauf Orbay'la otururken sivildir. Çünkü sabaha kadar uyumamıştır, en sonunda tutuklanacağıma, azledileceğime, ben istifa ediyorum demiştir ve rütbelerinden arınmıştır. Rauf Orbay'la bir masa başında otururken, en güvendiği kurmayı Kazım Dirik içeriye girer. Paşam der istifa ettin, bundan böyle kimden emir alacağım, elimdeki dosyaları kime vereceğim? Yıkılmıştır Mustafa Kemal, bir saat önce sen her şeysin diyen kişiler, artık sen yoksun demekte. O sırada yaveri Cevat Abbas içeriye girer, Paşam der, Kazım Karabekir bir bölüm süvariyle gelmekte. Rauf Orbay anılarında Mustafa Kemal bir an sarardı diye yazar. Her şey buraya kadarmış Rauf, milli mücadele başlamadan bitecek.

Kapı açılır içeriye Kazım Karabekir girer. Sivil olan Mustafa Kemal Paşanın karşısında bir asker selamı çakar, Paşam der, dün olduğu gibi bugün de bütün kolordumla emrinizdeyim, sizi koruması için bir bölüm süvari, bir de araba getirdim. İki dava arkadaşı gözleri yaşlı birbirlerine sarılırlar. İşte o gün bu konakta istiklâl harbimiz başlamış ve kazanılmıştır, o gün bu konakta Türkiye Cumhuriyetinin temeli atılmıştır, o gün bu konakta Mustafa Kemal Atatürk olmuştur, o yüce insanın arkasında bir 15. Kolordu.

Osmanlının durumu şöyle; bütün ordular dağıtılmış, bütün asker terhis edilmiş, silahlar toplatılmış, yegane gücümüz Kazım Karabekir'in Erzurum'daki 15. Kolordusu ve Mustafa Kemal Paşamızı desteklemekte. Tabii bunları uzun uzun hocalarım anlatacaktır, ben ana hatlarıyla. Erzurum Kongresi toplanır, bunu Sivas Kongresi takip eder, Kars'ımız düşman işgalinden, yeni açılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin aldığı kararlar, Erzurum'umuz, Erzincan'ımız, Kars'ımız düşman işgalinden kurtulmuştur. Hatta anılarında der ki, Kars Kalesine çekilen bayrağı anlatırken "*Evlatlarıma bıraktığım en kutsal emanet Kars Kalesine çekilen şanlı bayrak.*"

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TİMSAL
KARABEKİR
YILDIRAN'IN
KONUŞMASI

Burada gördüğünüz Ermeni başkomutan Kazım Karabekir'e kılıcını teslim ederken. İnşallah müzesine geldiğiniz zaman kendisinin yazdığı bir mektubu da sizlere mutlak göstermek isterim ki, bu bir söz vermedir. Der ki; bundan böyle hiçbir Ermeni ne silahıyla, ne kötü gözüyle Türk'e karşı gelmeyecektir. Kars Kalesinde çekilen şanlı bayrak ve Doğu illerimiz tamamıyla kurtarıldıktan sonra sıra anlaşmalara gelir. Gümrü, Moskova ve Kars Anlaşmalarını imzalayan kalemler. Bunların da resmini çekmiş, kendi yazısıyla neyin ne olduğunu yazdıktan sonra, şark cephesi baş murahhası olarak imzaladıktan sonra, İnkılâp Müzesine hediye ettim der ve çok önemlidir ki, bugünkü Doğu sınırlarımızı bu Kars anlaşmasında alınan kararlarla çizilmişti. Önemli olan bir şey de Nahcivan'la ilgili olandır ki, Nahcivan'ın özerkliğini de yine bu anlaşmalar neticesinde gerek Mustafa Kemal'in, gerek Karabekir'in ortak fikri şudur: Nahcivan Türk'ün Turana açılan kapısıdır. Buraya behemehâl bir Türk devleti kurulacaktır. Allaha şükür kurulmuştur.

Yetimler babası derler bu resmiyle Karabekir. Kim yetim kalmış, kime baba olmuş göreceğiz. Erzurum'a o kadar yaklaştım ki der anılarında, içinizi acıtmak, karartmak değil, ama maksadım, bu gerçekler çok dile getirilmediği için birtakım gençlerimiz, gerçekleri bilmemekte, hatta özür kampanyaları bile açılmakta Ermenilerden. Birazcık onun anılarından bahsetmek istiyorum. Bu Erzurum yakınlarında, sonradan açılan bir toplu mezar. O kadar yaklaştık ki Erzurum'a diyor, zaten biraz daha geç kalsaydım, içeride kurtaracak can bulamayacaktım.

İnsanların dişlerini görecek yakınlıktayım, gülerek beni karşılıyorlar. Fakat biraz daha yaklaştığım zaman ortada bir gayri tabilik hissettim, bu insanlar hiç kıvıldamıyordu. Daha da yaklaştığım zaman dehşetle gördüm ki, her biri canlı canlı birer kazığa oturtulmuştu Ermeniler tarafından, öyle can vermişlerdi. Allah benim gözümün gördüklerini, dünya üzerinde hiçbir göze göstermesin. Bizim canlarımız, bizim vatanımızda bu zulme uğradılar ve biz hâlâ değil Batıya, değil Amerika'ya kendi içimizde de bazılarını gerçekleri anlatamıyoruz.

O kadar çok şehit vermişiz ki, o şehitlerden arkaya kalan yetim evlatlar bunlar. Perişan haldeler, ana-baba yok, ot-ocak kalmamış, perişan haldeki evlatlardan 5000 evlat, 4000 erkek diğerleri kız, Kazım Karabekir'in ilk himayesine aldığı evlatlardan bir grup. Çok üzmeyeceğim sizleri, 3 ay sonralarını görüyorsunuz, gürbüzler ordusu olarak vatana faydalı olma yarışında kendileriyle yarışıyorlar. Bu benim yüreğimi çok acıtan bir resim. Bursa Işıklar Askeri Lisesi, son iki sınıfını Çanakkale'ye gönderiyor ve hiçbiri geri dönmüyor. Zaten Bursa işgale uğrayınca Işıklar Askeri Lisesi kapatılıyor, ama Işıklar Askeri Lisesinin tekrar açılışı Kazım Karabekir'in sen asker olursun diye toplayıp eğittiği bu evlatlarıyla oluyor ki, içlerinden Cemal Tural Paşamız, Zeki İlter ve Sabri Koçak paşalarımız çıkmıştır.

Onların sesini getirdim, eğer vaktimiz olursa belki bir-iki sesini dinlemenizi arzu ederim. O tarihlerde, 1919'da kendi beslediği, kendi marşlarını bu evlatlarına okutuyor, bando müzik. Kendisi Sarıkamış'ta piyano başında, evlatlarına marşlar öğretiyor ve bir tarafta bir kanlı savaş oluşuyor. Ben babama hayatta akıl erdiremedim. Diyor ki anılarında, bir tarafta savaş var yemek saatinde de bando müzik yemek müziği çalıyordu. Hakikaten akıl erer gibi değil.

Babalar, dedeler hunharca öldürülmüş, ortada bebeler kalmış ve bütün yükü onlar omuzlamak zorundalar. Askeriye de sıhhiyecimiz kalmamış ve sıhhiyeci olarak eğittiği evlatlar, ufak tefek ameliyat yapacak kadar bilgilendirilmişler. Matbaa çok önemli, Sarıkamış'ta Varlık Gazetesi ve milli mücadelenin sesi oluyor "*ya istiklâl ya ölüm*" diye haykırıyor "*cihan yıkılsa Türk yılmaz*" diye haykırıyor. Matbaacılığı öğrenmiş evlatları ve bu evlatlar askerimize kaput dikiyorlar. Askerimizin sırtında kaput, ayağında çarık bile yok. İlaç hazırlayan evlatlar, bu da benim yüreğimi burkan bir resim. Askerimizin ayağında çarık bile yok, bu evlatlar deri işlemeyi öğrenmişler, at koşumlarını ev asker potinlerini bunlar yapıyor.

Bir evlat 15 saatte bir çift asker potini yapmakta. Aralarında kendisi, yetim evlatlarıyla beraber. Burası Sarıkamış, Sarıka-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TİMSAL
KARABEKİR
YILDIRAN'IN
KONUŞMASI

mış'ımızı mutlaka bilenimiz vardır. Bebek gölü diyor resmin altında. Hiç de gittiğimde öyle bir göl görmedim. Çok araştırdım, dediler ki vardı. Kazım Karabekir evlatlarının suyla tanışmasını istedi, iki akarsuyun önünü kapatıp, yapay bir göl yaptı. İşte bu Sarıkamış'ta yetim evlatlar. Bunlar kız evlatlar ve ağaç bayramı diyor, üç bayram üzerinde çok duruyor. Ağaç bayramı, okuma bayramı ve beden eğitimi bayramı. Hatta okuma bayramı için diyor ki, beşikten mezara ilim diyen bir peygamberin ümmetiysek, onun doğduğu günü bayram olarak birbirimize kitaplar hediye ederek kutlayalım.

Bu da benim yüreğimi burkan bir resim. O küçücük, ancak ağabeyleriyle aynı boyda yatağın üzerine çıktığı zaman oluyor, ama dikkat ederseniz hijyene çok meraklı. Kimse kimsenin havlusunu kullanmayacak ve köşedeki aynada kendisine çekidüzen vermeden odadan çıkmayacak. Evet, bu bizim hayat-taki de yaşam felsefemiz cihan yıkılsa Türk yılmaz. Önümüze daima engeller çıkacak, engeli görüp, yılıp geri mi kaçacağız? Hayır, ya aşacağız, ya engeli yok edeceğiz, ama cihan yıkılsa Türk yılmaz diyerek.

Bu da Erzurum ve gerçekten benim yüreğimi burkan bir resim. Öz babaları evlatlarını sünnet ettirecek kadar yaşamamış, hepsi şehit, ama Karabekir babaları büyük bir sünnet töreniyle evlatlarının sünnetini yaptırıyor. Arşivinden bazı mektuplara rastladık. Paşa babamız diyorlar, ağzımıza lokum verdin, bizlere kirve oldun, bizi müzikle, oyunlarla oyalandırarak sünnetimizi yaptırdın.

Eskrim kursları dahil birçok kurslar açıyor. Kız evlatlar öğretmen, ebe, terzi, hemşire olarak hayatlarını kazanmaya başlıyorlar. Bu beyefendi bize o günlerde yaşamış, o evlatlardan değil, ama babasının görevi nedeniyle Sarıkamış'ta Kazım Karabekir'in öğrencisi oldum diyor ve yakın tarihe kadar sakladığı o eski yazı harflerle, bizi ziyaret ettiği zaman. Rahmetle anıyorum Şefik Dulkavul Beyi. Okulumuza geldiği zaman Kazım Karabekir diyor, bize şu ödevi verdi: Renkli kâğıtlarla eski yazı kesip, yaşasın Cumhuriyet yazacaksınız, yıl 1919.

Çok önemli, bir belge niteliğinde resimdir. Anılarında diyor ki, ortada bulduğum Ermeni yetim çocuklarını kendi evlatlarının arasına katmadım. Bugünlerde de bazı tatsız laflar ortada sürükleniyor. Herhalde o günden bunu anlamış ki, bunu özellikle yazmayı planlamış. Diyor ki, onları Trabzon'da Amerikalıların açtığı Ermeni yetimhanesinde yetiştirdim, onlara da bir baba oldum ve nitekim o çocuklar bir şefkat karşısında, bir şükran nişanesi olarak karakalem Kazım Karabekir portresini yapıyorlar ve altındaki eski yazı, bugün o soysuz yalana tek başına cevap olan niteliktedir. Yetimler babası kahraman Kazım Karabekir Paşa hazretleri, imza Trabzon Ermeni yetimleri tarafından. O günlerin bir afişi ve çok önemli bir konuk Erzurum'a gelir, General Harbor.

Rapor yazacaktır, Erzurum bir Ermeni yurdu mu, Türk yurdu mu? Karabekir onu yukarıya kaleye çıkarır ve der ki; ölülerimiz söylesin size burası kimin yurdu? İşte burada yaşamış, burada ölmüş Müslüman Türk mezarlığı bir uçtan bir uca kadar. Şurada da ufak bir Ermeni Mezarlığı var. Dolayısıyla Erzurum bir Türk yurdudur diye rapor yazılmıştır.

İkinci rapor çok önemli, Türkler Ermenilere nasıl davranmıştır? Bugün Amerikan arşivleri açılırsa, General Harbor'un kendi raporu aynen önümüze çıkacaktır. Diyor ki; Erzurum'a gittim, olayı yerinde inceledim. Esas yok edilmeye çalışılmış olanlar, öz yurtlarında Türklerdi. Türkler Ermenilere kötü davranmamıştı. Doğu tamamıyla teminat altına alındıktan sonra bütün sağlam kalan askerler ve bütün mühimmat Batıya gönderilir ve Batının zaferinde de çok büyük bir rol oynar.

Biraz önce Atatürk'ü geldiği zaman bir de araba var demiştim. Herhalde getirdiği araba bu olsa gerek. Bir milletin kükreyiştir bizim istiklâl harbimiz. Allah Türkün kurtulmasını istemiş, ilahi bir kadro göndermiş. Başta o yüce deha Mustafa Kemal Atatürk, silah arkadaşları, kadınıyla erkeğiyle, çoluğuyla çocuğuyla bir milletin kükreyiştir bizim istiklâl harbimiz ve dünya tarihinde bir benzeri daha yoktur.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

TİMSAL
KARABEKİR
YILDIRAN'IN
KONUŞMASI

Kurtuluş Savaşı komutanlarımız hep beraber. Biz onlara çok şey borçluyuz ve diyorum ki, beşikten mezara kadar, bundan emekli olmak yok. Her Türk evladının Türkiye Cumhuriyetine hizmet etmesi borcudur, görevidir, ibadetidir. Her Türk evladı bunu böyle bilsin. Üç komutanımız ve vatan kurtulmuştur, sıra yurt gezilerine gelmiştir. Burada Latife Hanımı da Atatürk'le beraber görüyoruz. Onlar kürklü ceketler, kalın paltolar giyerken, yanlarında oturan evlat yalınayaktır ve o çaresizlik karşısında Kazım Karabekir ağlıyor. Derki ki, çocuk bakımsız kalmamalıdır. Bir çocuk bakımsız kalır da cemiyete girerse, cemiyetin seviyesi düşer, orduya girerse ordunun seviyesi düşer, çocuk bakımsız kalmamalıdır.

İstiklâl harbimizde Kazım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa bütünlüğünü simgeleyen arşivden bir fotoğraf. Aldığı madalyalar, bir ömür şerefle taşıdığı istiklâl madalyası ve 1946 yılında kendisini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı olarak görüyoruz. O günlere ben de şahit oldum. Bana bir anını anlat dedikleri zaman, aynen kulağında olan şu sözleri sizlere nakledebilirim: Yıl 1946 Ruslar tekrar Türklerden Kars'ı, Ardahan'ı ve boğazları istiyor ve radyodaki spiker diyor ki, Kazım Karabekir Meclis kürsüsünde kılıcını kınında oynattı, boğazlar Türkün boğazı, Kars, Ardahan belkemiğidir, verecek bir karış toprağımız yok dedi. Ben hepsini rahmetle anarken, bize altın tepside sunulan Türkiye Cumhuriyetine hizmet etmemizin borcumuz, görevimiz ve ibadetimiz olduğunu tekrarlarım.

Sizleri saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

Av. NECATİ KADRİ MARKOÇ (Oturma Başkanı)- Efendim konusu itibariyle Erzurum Kongresinin yapılmasını doğuran fikirler nedeniyle bir öncelik Fahri Taş Beye vereceğiz. Sayın Prof. Dr. Fahri Taş, buyurun efendim.

FAHRİ TAŞ'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. FAHRİ TAŞ (Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi-Rektör Yardımcısı)- Sayın Başkan, çok kıymetli katılımcılar, baronun çok değerli temsilcileri, çok kıymetli meslektaşlarım; bugün Erzurum Kongresinin bittiği gün. Ben bu teklif, davetiye daha doğrusu geldiğinde, niye 7

Ağustos acaba, 23 Temmuz dururken? 7 Ağustos denilince biraz garipsemişim. Sonra düşündüm, düşündüm, düşündüm bu iki-üç aydın, dedim ki 7 Ağustos'ta iyi, o da bittiği gün. O zaman bittiği gün olması hasebiyle, nasıl ki Erzurum Kongresi bittiğinde kararlar yayınlanıp, bütün Anadolu sathına iletiliyse, bu oturum da veya panelde yapılan konuşmalar, ortaya konulan çok değerli fikirlerle ümit ederiz ki çok ileri tarihlere, bizden sonra gelen insanlara, bilim adamlarına yol gösterici olur diye düşünüyorum.

Bir anekdotla ben konuşmama başlamak istiyorum. Çanakkale Zaferinden malum âliniz İngilizlerin teşvikiyle Anzaklar katılmış, yani bu Yeni Zelanda, Avustralya orduları. Avustralya'ya gidenler vardın, Sydney'i içinizde görenler vardır herhalde. Sydney'in tam ortasında, göbeğinde, çok yüksek bir heykel, abidevi bir anıt diyelim, o Simpson adındaki bir kişinin heykelidir. Peki, bu Simpson nereden çıktı? Simpson şu: Çanakkale'de bu Anzak askerleri yaralandığında, bunları tepe arkasına taşıyıp, orada tedavi etmek için Simpson orada bir er. Orada çok affedersiniz, başıboş gezen, o Çanakkale civarında başıboş gezen bir tane merkebi tutuyor, bu taşıma daha kolay olsun diye, merkeple yaralıları alıp, cephenin biraz daha gerisine taşıyor ve orada tedavileri yapıyor. Simpson'ın bu Çanakkale'de yapmış olduğu görev bu.

Avustralya'nın tarihinde bundan daha önemli bir olay olmadığı için, Avustralyalılar bunu kahraman ilan etmişler ve Simpson ve eşeği diye o büstü dikmişler. 5 Dolarlarının üzerinde Simpson ve eşeğinin resmi vardır, kabartması vardır. Makyaj malzemelerinin, çok meşhur makyaj malzemelerinin, özellikle metal olanlarının kısımlarında Simpson ve eşeğinin kabartması vardır vesaire, meseleyi uzatmak istemiyorum.

Buradan şuraya gelmek istiyorum: Avustralyalılar sadece Çanakkale'de bir merkebin üzerine yaralı askeri koyup, geriye götürüp tedavi edilmesini sağladığından dolayı kahraman oluyorsa, acaba bu milletin bilinen 2500 yıllık tarihi süresinde bu kadar değil, ama bunu milyonlarca, katrilyonlarca, hatta rakamların arkasına bir en koyarak, belki değeri biçilmeyecek

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FAHRI TAŞ'IN
KONUŞMASI

derecedeki olaylar neticesinde bizim aldığımız tavır, hareket acaba nedir? Kıymet bilme veya bunları yâd etme nedir diye bunu biraz daha düşünmemiz gerekiyor diyor ve sözüme başlamak istiyorum.

Erzurum Kongresi, sabahki oturumda muhterem hocalarımız belirttiler, söylediler. İstanbul'da kurulan, aslında merkezi İstanbul olan Şark Vilayetleri Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum'da bir şube açması ve bu şubenin burada bir toplantı yapması ile gerçekleştirilmiş olan bir olay. Ancak milli mücadelenin ilk ivme kazandığı yer bu kongreyle sağlanmıştır. Ben onun için siyasi olaylardan çok, Erzurum Kongresinin ortaya çıkışından, Erzurum Kongresini yaptıran fikir ve düşüncenin ne olduğu üzerinde durmak istedim, çok kısa olarak.

Çünkü biliyoruz ki, fikir eylemden önce gelir. Kişinin fikri neyse, eylemi de fikri doğrultusunda olur; fikir önce, eylem sonra. Elbette ki o günlerde Anadolu'nun durumu çok kötüydü, burada söylendi, yıllarca da söylene geliyor. Yani bir dünya savaşı var, bu dünya savaşı neticesinde, Birinci Dünya Savaşı neticesinde imzaladığımız bir Mondros Mütarekesi var, burada söylendi. Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti fiilen sona eriyor, resmin değil, ama fiilen sona eriyor. Çünkü Mondros Mütarekesinin 25 maddesi var malumunuz, bu 25 maddesine baktığınızda tamamı hükümler olan bir devlete uygulanmayacak hükümleri taşımakta. Yani yok edilmek istenilen bir millet var.

Ne olacak? Yani yok edilecek. Peki, bekleyecek miyiz elimiz kolumuz bağlı? Biraz önce Timsal Hanım çok güzel bir şey söyledi. İşte o beşi birlik denilen 5 kişi dedi ki, bu olmaz böyle, bu böyle olmaz, yani yok olamaz. Yine sabahki oturumda bir konuşmacı dedi ki, Anadolu'ya nasihat heyetleri, halka nasihat yapmak için heyetler gönderildi. Bu heyetlerin gönderiliş sebebi halkı sükûnete, teskinliğe davet etmektir, ama bu şekilde Anadolu'nun kurtarılması veya içinde bulunulan durumdan kurtulmanın mümkün olmayacağı da aşikârdı.

O bakımdan Erzurum Kongresi çok önemli, bunları anlatmamın sebebi bu. Yani denildi ki, yok edilmesi gereken bir tablo var, bu tablodan nasıl kurtulabiliriz? Halkı teşkilatlandırarak kurtulabiliriz. Peki, bu teşkilatlanma işi nereden başlıyor, Erzurum'dan başlıyor. Gerçi kongre 27 tane kongre toplanmıştır. Yani bu tarihlerde Erzurum Kongresinden önce toplanan kongreler de var. Erzurum Kongresi ve Erzurum Kongresi sonrasında hatta 1920'lerde dahi toplanan kongreler var ki, bunların sayılı 27'dir. 27 tane kongre var, ama Erzurum Kongresi ve bunun devamındaki Sivas Kongresinin diğer kongrelerden çok farklı bir tarafı var.

O da şu: Diğer kongreler daha çok kendi yöresel kurtuluşunu sağlamaya yönelik hükümleri taşıyor, ama Erzurum Kongresinde ise, ülke genelinde, ülke sathını kurtarma, tamamını kurtarmaya yönelik hükümler söz konusu. Yani bir genellik özelliği var Erzurum Kongresi ve bunun devamında Sivas Kongresi tabii, ilki Erzurum. Her ne kadar bölgesel kongre deniyor ise de, bütün bilim adamlarının ittifak ettiği bir husus vardır ki, Erzurum Kongresi kararları itibariyle milli bir kongredir, yani genel hüviyeti olan bir kongredir, Sivas Kongresi özelliklerini taşır, sadece katılım itibariyle mahallidir. Yoksa kararlar itibariyle umumi bir kongredir. Neyse Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresinin ise, böyle bir durumu söz konusudur.

İşte müdafaayı hukuk cemiyetlerinin birleştirilmesi, tek elde toplanılması, bir de yönetim ve organizasyonun temsil heyeti, Heyeti Temsiliye vasıtasıyla deruhte edilmesi meselesi de bize bunu gösteriyor. Diğer kongrelere baktığımızda, öyle değil. Onlar da kendi bölgelerini düşman işgaline uğratmamak için bir araya gelelim, teşkilatlandıralım. Kararlar alıyorlar ve şunları şunları yapalım, yerine getirelim, düşman boyunduruğuna girmeyelim diyorlar, ama neresi? İşte Nazilli girmesin, Balıkesir girmesin, işte ora girmesin, bura girmesin, Kars girmesin şeklinde. Yani bölgesel-mahalli, ama Erzurum Kongresinin diğerlerinden böyle bir farklı tarafı var.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FAHRI TAŞ'IN
KONUŞMASI

O zaman burada bir durum var, bir fikir ortada, o da şu: Teşkilatlanma fikri kongreye hâkim olmuştur. Yani birlik fikri hâkim olmuştur. Bunun bir an tersini düşünelim. Eğer bu olmamış olsaydı, bilindiği üzere de Anadolu'da kurulmuş olan bir de müdafaayı hukuk cemiyetleri var. Yani milli mücadele etmeye yönelik, milli mücadeleye taraftar cemiyetler var. O zaman her cemiyet kendi başına hükümler olabilir idi, Selçukluların yıkılıp ve Anadolu Selçukluları kurulduğu dönemde nasıl Anadolu'da bir beylikler dönemi başladıysa, o zaman Anadolu'da da bu şekilde belli bölgelerde birbirinden müstakil, bağımsız devletçikler ortaya çıkardı ki, bu küçük devletçikleri ortadan kaldırmak, etmek de herhalde çok kolay olurdu ki, başta İngilizler olmak üzere diğer itilaf devletlerinin düşüncesi de zaten buydu. Onları küçük parçalar haline getirmek, küçük nüveler haline getirmek, onları rahatlıkla ortadan kaldırılabilmektir. Erzurum Kongresiyle bu tehlike ortadan kaldırılmıştır. Bu birleşme yapılarak, bu tehlike ortadan kaldırılmış ve böylece topyekûn bir mücadelenin önü açılmıştır, bunu vurgulamak istedim.

Diğer bir husus, egemenlik fikri etrafında toplanma meselesi. Yani egemenlik derken, Atatürk'ün Nutuk'ta belirttiği, hatta Erzurum Kongresinin bazı maddelerinde ifade edildiği çeşitli vesilelerle söylenen birçok sözün de bu egemenliğe vurgu yapmaktadır. Buradaki egemenlik şu anlamda değil: Hâkimiyet kurma, üstünlük kurma anlamındaki bir egemenlik değil. Yani monarşik anlayış çerçevesindeki bir egemenlik değil. Buradaki egemenlik, milli egemenlik, özellikle bu söyleniyor, milli egemenlik. Sadece egemenlik değil, milli egemenlik. İkisini bir düşündüğümüzde bu ortaya çıkmış olarak; yani halkın egemenliğine dayanan bir otorite. Bu kararlar da yine Erzurum Kongresinde yer almış, ayrıca bizim Cumhuriyet dönemimizdeki ilk Anayasamız olan Teşkilatı Esasiye, 1924 Anayasası olarak nitelendirilen Teşkilatı Esasiye. Bizim yazılı Anayasalarımızın ikincisi, ama Cumhuriyet dönemindeki birinci Anayasamız olan Teşkilatı Esasiye'nin de bir maddesinde, hatta 1. maddesinde de bu aynen yer almıştır.

Yani Erzurum Kongresindeki bu hüküm, 24 Anayasasında aynen yer almıştır. Pardon ben bunu yanlış ifade ettim, 24 Anayasası bizim ikinci Anayasamız. 21 Teşkilatı Esasiye, 24 Teşkilatı Esasiye, bunu düzeltiyorum kusura bakmayın. 24 Anayasası ikinci Anayasamız oluyor ve bunun 1. maddesinde de bu söylemiş olduğumuz fikir aynen yer almıştır. Yani anayasal bir hüküm haline getirilmiştir ki, bu da oldukça önemli bir husus.

Yani burada söylenilmek istenilen şey şu: Ferdin buradaki şeyi söz konusu değil, kişinin, milletin iradesi burada söz konusudur, millet iradesi burada hâkim kılınmıştır. Burada sanki halkçılık ilkesiyle de *-bizim daha sonra ortaya konulan-* bir yaklaşma durumu söz konusudur burada. Yani şunu anlatmaya çalışıyorum: Cumhuriyet Dönemindeki ilke ve esaslara yönelik düşüncelerin, fikirlerin aslında temelleri de yine Erzurum Kongresinde ortaya konulmuştur, bunu ifade etmeye çalışıyorum. Çünkü daha sonra konulan fikirlerden biz anlıyoruz ki, o dönemde ortaya atılan fikirler, daha sonra da ortaya çıkıyor. Bunlar aynı zamanda bizim tarihimizden gelen düşünceler. Yani 2500 yıllık tarihimizden gelen düşünceler Erzurum Kongresiyle su yüzüne çıkarılmış oluyor ve daha sonraki, yani ilke ve inkılapların hayata geçirilmiş olduğu dönemlerde de zaten bir kural haline getirilip uygulanmış oluyor vesaire.

Mesela bunlardan bir tanesini ben sadece burada hatırlamak istiyorum, çok yaygın bilinen bir şeydir. Mesela Türk töresine göre, Türk idare anlayışına göre, Hakan öyle iki dudağından çıkan söz kanundur diye bir şey yok, tengriye karşı sorumludur. Onu zaten Hakan yapan da tengridir, bu bir töre gereğidir. Peki, tengri o Hakandan memnun mudur, değil midir? O da şöyle anlaşılıyor; eğer toplumda karnı aç, sırtı çıplak kimse yok ise, tengri Hakandan memnun demektir. Yok toplumda karnı aç, sırtı çıplak insanlar var ise, o zaman tengri o Hakandan memnun değil demektir, o Hakan o işi bırakması lazım, böyle bir anı. Kut telakkisi diyoruz biz buna. Böyle bir anlayış vardır, bu anlayışın felsefik durumu bu kongreye ortaya konulmuştur, naçizane bana göre ve ilkelerle de hayata geçirilmiştir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FAHRI TAŞ'IN
KONUŞMASI

Bizdeki bağımsızlık düşüncesi bir var olma-yok olma düşüncesi olarak ele alınmıştır. Yani dilediği gibi yaşama, dilediğini yeme-içme ve giyinme, yani refah, lüks anlamında değil de, bu dünyada var olma-yok olma olarak ele alınmıştır. Bağımsızlık bizim tarihimizde yine çok önemli bir husustur, şöyle ifade edilir, kısa bir veciz sözle bunu izah etmeye çalışayım. Mesela bizde bağımsızlık, özgürlük, yani hürriyet sadece belli topraklar üzerinde dilediği gibi yaşama şeklinde filan yapılmıyor, anlaşılmıyor veya bizde mesela vatan kavramı da bağımsızlığa dayalı olarak vatan kavramı da belli bir toprak parçası olarak da algılanmıyor veya insanların doyduğu, karınlarını doyurdukları veya dünyaya geldikleri, yani doğdukları yer de vatan olarak algılanmıyor.

Ya nasıl algılanıyor? Şöyle algılanıyor; Türk bayrağının dalgalandığı yer vatandır deniyor. Onun için çok önemli bu bağımsızlık meselesi. Yani var olma-yok olma mücadelesidir derken, bu anlatılıyor. Bu diğer savaşlarda, birçok savaşlarda muhtelif anekdotlarla da bu var olma-yok olma meselesi anlatılmış, günümüze kadar da gelmiştir. Aslında Erzurum Kongresinde alınan kararlar işte bu var olma-yok olma mücadelesinde atılan ilk adımın kararlarıdır. Meseleye böyle bakmak lazımdır diye düşünüyorum.

Diğer bir şey, sanayi inkılâbının bir hastalığı olarak, o sömürgecilik dediğimiz, emperyalizm dediğimiz düşünceye karşı çıkma meselesi. Tabii Osmanlı Devletini bir pazar haline getirmeye çalışan ve bu topraklar üzerinde hâkimiyeti olan Türk Milletini de tarih sahnesinden silmeyi amaçlayan bir düşünce söz konusu, sömürgecilik, sanayi inkılâbı sonrasında ortaya çıkan bir düşünce. Milli mücadele hareketi, madem teşkilatlanması Erzurum Kongresiyle yapıldıysa, milli mücadele hareketi aynı zamanda böyle bir düşünceye de set çekme, karşı koyma mücadelesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Demokratik düşünceyi hâkim kılmaktır. Erzurum Kongresinde hâkim olan diğer bir düşünce de bu. Ben daha önceki böyle bir sempozyumda, yine belirtmiştim. Bana bu 23 Temmuz, Erzurum Kongresinin 23 Temmuz'a ertelenmesi, işte de-

legelerin gelmesi için zaman kazansın filan deniyor, ama evet sebeplerinden biri odur, doğrudur, ama bundan daha önemli başka bir şey daha var. Ben bunun üzerinde ısrarla duruyorum. Şimdi 23 Temmuz ikinci meşrutiyetin ilanı da 23 Temmuz. Yani orada bir, yani bu tesadüflük yok diye düşünüyorum. Çünkü bu 23 Temmuz 1908 meşrutiyetin ilanı da 23 Temmuz, miladi takvime göre. Sonra bu 23 Temmuz 1908, yani meşrutiyetin ilanı 5 Temmuz 1909'da İydi Milli, yani bayram ilan edilmiştir, resmi bayramdır 1909'dan itibaren ve 1935 yılına kadar da kutlanmıştır. Hatta Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt ceridelerinde bu bayramlardan birinde Kazım Karabekir'in de göndermiş olduğu Meclise telgraf vardır, bayramı kutladığına dair. Onu da görmüştüm, telgraf da mevcut, 1935'e kadar da kutlanmıştır.

Yani Erzurum Kongresinin açılışı bir hürriyet bayramının yıldönümüne getirilmiş sanki. Bilerek getirilmiş diye düşünüyorum. Bu bakımdan da, yani demokratikleşmenin hem gün itibariyle, hem alınan kararlar itibariyle, katılım itibariyle, temsil itibariyle, demokratik düşüncelyi çağrıştıracı birçok şeyler var ki, Erzurum Kongresinin 7. maddesinin 3. bendinin a fıkrasında da bu demokratikleşme düşüncesi de çok açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bunu da burada belirtmek istiyorum.

Efendim şöyle diyelim son itibariyle, en nihayet olarak bizim şu andaki mevcut sınırlarımızın çizildiği, bilindiği üzere Misakı Milli kararlarımız var. Bu Misakı Milli kararlarının alınmasına doğru giden yok Erzurum Kongresiyle başlamıştır. Bu da çok önemlidir, çünkü Misakı Milli kararları bizim yakın tarihimizde çok önemlidir. Milli mücadelenin stratejisi Misakı Milli kararlarıyla alınmıştır, atılmıştır. Dolayısıyla bu yolun ilk şeyi de Erzurum Kongresiyle başlatılmış olmasından dolayı da çok önemlidir.

Özetle şunu ifade etmek istiyorum: Erzurum Kongresinde alınan kararlar, düşüncelerin fiiliyata geçirilmesi, aslında bizim tarihimizde var olan birçok düşüncenin, günün şartlarına uygun hale getirilerek ve o günkü atmosferin, içinde bulunulan durumun da ortadan kaldırılmasına yönelik çarelerle

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FAHİR TAŞ'IN
KONUŞMASI

birleştirilerek, ortaya konulmuş olan bir kongredir ve kongre kararlarında bunu açıkça görmekteyiz. O bakımdan yakın tarihimizin çok önemli hadiselerindendir diye düşünüyorum.

Beni dinleme zahmetinde bulunduğunuz için hepinize saygılar sunuyorum. Sağ olun, var olun. (Alkışlar)

Ayrıca Sayın Başkanım özür diliyorum, ben ayrılmak durumundayım, onun için de kusura bakmayın. Hepinize iyi günler diliyorum ve bu katılımı, bu şeyi gerçekleştirenlere de ayrıca teşekkür ediyorum. Vesile olanlara da çok çok teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

NECATİ KADRİ
MARKOÇ'UN
KONUŞMASI

Av. NECATİ KADRİ MARKOÇ (Oturum Başkanı)- Efendim sunumunu yapan ve aramızdan zorunlu nedenlerle ayrılacak olan Fahri Taş Bey, 1955 Erzincan Refahiye'de doğdu. İlk orta ve liseyi Erzincan ve Erzurum'da okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü 1997'de bitirdi, yüksek lisans ve doktorasını Ankara Üniversitesinde yaptı. 2001'de doçent, 2007'de profesör oldu. Halen Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi ve rektör yardımcısı olarak çalışmaktadır. Cumhuriyet tarihiyle ilgili muhtelif çalışmaları vardır. Kendisine teşekkür ediyoruz.

Efendim şimdi sunum yapacak olan Prof. Dr. Enver Konukçu beyefendi ilk oturumu yönetmiş idi. Kendisi esas itibarıyla özgeçmişini ifade etti. Ancak yeni katılanlar bakımından ifade ediyorum. Bolu'da 08.08.1944'de dünyaya geldi. İlk orta ve lise öğrenimini Düzce'de gördü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde 1962-1966 yıllarında eğitim gördü. Kısa süre Salihli Lisesinde öğretmenlik sonrası, Erzurum Atatürk Üniversitesine atandı. Doktora, doçentlik ve profesörlük aşamalarını burada tamamladı. Genel Türk tarihi çerçevesinde, yerel tarihler, Ermeniler, şehir tarihlerine dair çok sayıda eseri bulunmaktadır. 08.08.2011'de Atatürk Üniversitesinden emekli olmuştur. Ancak gördüğümüz gibi emeklilik sonrasında da aynı başarısını devam ettirmektedir. Buyurun efendim.

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU (Atatürk Üniversitesi-Emekli Öğretim Üyesi)- Gördüğümüz gibi Erzurum ve Atatürk konusu gerçekten çok ilgi çekici, sabahtan beri çok güzel bildiriler dinledik ve biraz önceki arkadaşımız da kongreyle ilgili görüşlerini bize izah ettiler. Ben bu fikirlerle sizin belleğinizi pek fazla yormak istemiyorum, ama Atatürk'ün Erzurum'la olan ilişkileri, yola çıkışı ve Erzurum'a gelişi, kongreye kadar olan kısımları ana hatlarıyla size izah etmeye çalışacağım.

Aslında evvelki sene bu konuda yayınlanmış bir kitabımız var. Bu Ilıca ve İstanbul kapı karşılamalarını, bu düzen içerisinde ele almıştım. Daha sonra 1924'ü ve sonraki gelişen Atatürk Erzurum ilişkilerini de eklemek zorunda kaldım. Burada detayını görmek mümkün.

Kestane biliyorsunuz belli bir mevsimin çok güzel yiyeceklerindedir ve bunu en çok sevenlerden biri de Mustafa Kemal'in ta kendisi. İstanbul'da yakın bir aileyle görüşmeleri vardır. Oranın eski hanımefendisi Beykoz'dan temin ettiği veya Bursa'dan, Yalova taraflarından getirdiği kestaneleri çok güzel bir şekilde mangalda hazırlar ve Mustafa Kemal'in de, tesadüfen hani kaynanan seni çok seviyor misali eve geldiği görülür. İşte bu kestaneleri almışlar, bayanla konuşmaları var büyük hanımefendiyle. O biraz aceleci görmüştür, diyor ben bu akşamı evde geçirmek istiyorum. Yani kendi evime gitmeyeceğim, evde geçirmek istiyorum. Bunun için biz erken kalmam diyor. Bu bayan tabii kestaneleri çok beğendiği için ufak bir torba içerisine 5-6 tane güzel kavrulmuş veyahut pişirilmiş kestaneyi koyar. Orada Mustafa Kemal'in bir sözü daha var. Yanındaki Cevat Abbas Bey yaver biliyorsunuz. Cevat Bey diyor, bu kestaneleri herhalde son yiyişimiz, artık diyor yarın bildiğin gibi İstanbul'dan ayrılacağız.

Herkes bilmektedir, fakat bu olayı tek bilmeyen kişi kim olabilir? Annesi. Annesi sıhhi açıdan pekiyi bir insan değil, zaman zaman kalp çarpıntıları var ve o yüzden de Sayın Talay isimli Selanik'ten komşuları var, onlar da akaretlerde yerleşmiş ve ondan çok rica eder. Ne olur dere, annemin bundan sonraki bakımları sizin üzerinizde olsun, kardeşime de göz kulak olun der. Bu arada mektuplaşmalar olayı var. Bu mektuplaşmaları

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

da Beşiktaş'taki yine yakından tanıdığı ve kendisinin de tuğgeneral olması dolayısıyla hürmet gördüğü Beşiktaş PTT Müdürü bu mektuplar eğer gelirse annesine ulaştırılacağını ve münasip bir lisanla okuyabileceğini söylemiştir.

Bildiğiniz gibi son gece, Batıların "last night" dedikleri çok tedirgin bir gece geçirmiştir. Tabii önceleri Zübeyde Hanım bu durumu anlayamıyor, fakat ilerleyen saatlerde hadi Mustafa Kemal diyor uyu. Yok diyor anne uyumayayım diyor, senin yanında kalmak istiyorum ve sabahın ilk ışıklarıyla, ana ile oğlun ilk ayrılışı gerçekleşir. Anne ben Samsun'a gidiyorum. Bu kesin bir ayrılığın tarihidir ve 3 yıla yakın bir zaman, 1919 yılından 1922 Haziran'ına kadar, bu ana-oğul görüşmeleri yüz yüze değil, mektuplaşmalar yoluyla olmuştur.

Ertesi gün deniz biraz çalkantılıdır, baharın İstanbul Boğazında ve Karadeniz'de kendine göre bir deniz panoraması, görünüşü vardır, ama iyi bir havadır. Ben zaman zaman hem askerler adına, hem de Kültür Bakanlığı adına Mustafa Kemal'in hayatını birçok yerlerde, özellikle kendim seçtiğim için, Mustafa Kemal'in bu yolculukta geçtiği yerlere konferans için gittim. Bana orada en çok sorulan suallerden biri, Mustafa Kemal niye bizim şehrimize uğramadı? En çok Ereğli'de bu soru üzerinde duruldu. Hâlbuki Ereğli'de kömür alınması için gemilerin mutlak surette oraya uğraması lazım. Fakat Bandırma Vapurunun zaten yol defteri elimizde mevcut değil, ama zaman zaman bazı kimselerin bu yolculuğa ait ilk çıkışa ait bazı sözler sarf ettikleri görülüyor.

Bir romancı olsak, acaba bu hareketi nasıl yazabiliriz? Öncelikle Bandırma, bir Bandırma gemisine binilmiş gidilmiştir. Bandırma'nın tarihimizdeki önemi son derece ilgi çekicidir. Çünkü bir Bandırma iskelesi de kısa bir müddet sonra Rauf Beyin hareket noktası üzerinde olacaktır. Rauf Bey Bandırma'ya çıktı, Mustafa Kemal Bandırma ile Samsun'a çıktı gibi tarihi edebiyatımıza girmiş birtakım sözler var. İstanbul tabii o tarihlerin hem hüznü verici, hem de sevindirici bir kenti. Mustafa Kemal'in başı gemideyken, hep İstanbul tarafına ve muhtemelen Beşiktaş sirtlarına dönüktür, ama diğerleri de kendi aileleri

ve İstanbul'da geçirdikleri hoş birkaç aylık günlerini akıllarına getirmektedirler. Kuleli Askeri Lisesinin önüne geldiğinde, Mustafa Kemal artık boğazdan tam çıkış emrini vermiştir.

Gemide sadece kendileri mi vardı? Hayır. Elimize geçen birçok belgede Bandırma gemisinde daha sivil kişilerin de bulunduğunu görüyoruz. Mesela Sinop Mutasarrıfı da, Sinop'a karadan ulaşamadığı için, devletin de bazı kişileri araya koymak suretiyle o gemide bulunabilme şansını elde edebilen kişilerdendir. Askerler var, kendisi var, otomobiller var ve daha birkaç misafir de var. Fakat en önemlisi bize göre Refet Bele. Ona ben her zaman korsan yolcu diyorum. Refet Bele'de Sirkeci'den kendisiyle ilgili birtakım levazımatı ve atları bu gemiye yüklemiştir.

Böylece Mustafa Kemal deniz yolculuğuna da alışkın bir kişi değil. Buna rağmen diğerlerini, bu tatlı bahar, deniz dalgaları tuttuğunda Mustafa Kemal yine sanki hani usta bir gemiciymiş gibi pek etkilenmemiş, pek tesiri kendisinde görülmemiş. Fakat her sabah muntazaman tıraş oluyor. Diğer subaylar Mustafa Kemal'e görünmeyecek olanlar o gün tıraş olmuyorlar. Biliyorsunuz askerlikte bunlar hep kural gereği şeyler.

İşte Mustafa Kemal'in gemisi Bandırma Gemisiyle yola çıkıyor. Bandırma üzerinde hepimiz biliyoruz, çeşitli şey var. Tarih Kurumuna kadar bu aksetmiştir. Hâlbuki iki Bandırma Gemisi vardır, gayet kolaydır mesele. Birinci Bandırma gemisi üzerinde birtakım söylentiler var. Mesela Yunus Nadi yazıyor, hele Fahri Rıfki Atay pusulası eski vesaire. Hâlbuki geminin kaptanın izahlarına göre, gazetelerdeki röportajlara göre geminin pek o kadar hurda olmadığı görülüyor. Yani metal yorgunluğu gemide pek fazla değil.

Gemi genellikle akıntılara ve dalgalara karşı dizayn edilmiş, diğer gemilerden biraz farklı. Ancak kaptan üzerinde birtakım sürtüşmeler var. Zannediyorum gemiyi böyle selamete denize çıkarıp, Samsun'a getirebilecek usta kişiler yok. Bu ilk kaptanın ismi söylendiğinde Mustafa Kemal biraz güler, hani şu gemiyle ilgili olan. Çünkü aynı kaptan birkaç ay önce bir gemi dolayısıyla mahkemeye verilmiştir, yani gemi zarara uğramıştır. Bize tecrübeli birini vermeniz gerekir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

Geçenlerde Osman Öndeş, biliyorsunuz büyük bir araştırmacı ve yazılarıyla kendisini yakından tanıyoruz. O Avni Paşanın hatıralarını yayınladı. Ben bu hatıraları baştan sona iyice okudum. Avni Paşa gemiyi Mustafa Kemal'e temin eden kişi. Fakat o sıralarda, yani gemi azlığı da bakanlığı biraz zorlamaktadır. Ancak Mustafa Kemal'de bazı işlerin görülmesinde son derece harbiye nezaretinin tıkanıp bir yerde kendisi devreye giriyor. Cevat Abbas Bey meğer bu Avni Paşanın akrabasıymış. Sonra Suriye'de bir tahkikat geçirmiş bu Avni Paşa. Yani Mustafa Kemal'le araları pek iyi değil. Cemal Paşanın 4. Orduyu Hümayunda veyahut 4. Ordu Komutanı olduğu bir sırada Avni Paşa bir soruşturma geçiriyor ve Mustafa Kemal sadece değerli bir subay olduğu için kendisine biraz göz yumuyor. Bir daha böyle şeyler yapmayın, bu askerlik hayatıdır, verilen emirleri zamanında yerine getirin. Böyle bir durum var. Fakat Osman Öndeş'in yayınladığı hatıralarda ben bu durumu göremedim, öyle bir şey yok, ama diğer kaynaklarda da, okuduğum kaynaklarda da bunu görebilmem mümkün.

Neyse pusulası bozuk olsun, zaten bozuk pusulayla yola çıkılmaz ve üstelik bu kaptan ayrıca Hindistan'a gidip gelmiş, Yani açık deniz yolculuğunu da iyi bilen kişilerden biriydi ve böylece kendileri önceden bir görüşme yapılmış, gemi zannediyorum boğazın giriş kısmında, Kız Kulesinin yan tarafında akıntıya kendisini vermiş bir vaziyette demirliydi. Bir gece önce de Sirkeci'de birtakım şeyler, geminin yakacak vesaire ihtiyaçları karşılanmıştı. Askerler buradan alınmıştır.

Ancak harbiye nezaretinde de geminin hareket edeceği ve içindeki şahısların da şunlar, şunlardır diye isimlerinin belirtildiği görülüyor. Hatta erlere kadar bu isimler verilmiştir. Anadolu'nun muhtelif kasabalarından birtakım Mehmetçiklerin orada olduğunu görüyoruz ve tarihi bir yolculuk. Karadeniz Ereğli'sine uğramadan, hele Zonguldak'a uğramadan yola devam edilmesi, bir şeylerin çok acele olduğunu göstermektedir.

Efendim birtakım şeyler var, büyük tehlikeler içinde yolculuk yapmıştır diyor. Gerçekten büyük tehlikeli yolculuk yapılmıştır. Bir, Romen, Bulgar, Rus ve Gürcü korsanla-

rı Karadeniz'de yelkenlileriyle birtakım işler yapmaktadır. Buna karşılık Kefken veya Şile arasında, boğaz arasında bir de Sinop'la veyahut ...251.00 Burnu'yla Batum arasında İngilizlerin zaten rutin kontrol gemileri var, Karadeniz ordusu komutanlığına bağlı olarak, ama bu gemilerin bunlarla herhangi bir alakası yok. Böylece güzel bir yolculukla Sinop'a geliyorlar. Sinop'ta İzmir'in ilk işgaliyle ilgili bilgiler öğrenildi, ama bunlar tam bilgiler değildir.

19 Mayıs 1919'da Samsun'da karaya çıkıldı, bunların hepsini biliyoruz. Vakit dar olduğu için ben hızlıca geçiyorum. Çünkü bu kısımlar daha evvel tarihi olarak hep belgelendirilmiştir. Samsun'dan Ladik'e, daha sonra da Amasya'ya gidilmiştir. Amasya bildiğimiz gibi çok güzel bir kasaba. Şehzadelerin vaktiyle deneyim kazandığı ve sonra padişah olduklarında da Amasya veya Manisa'daki değerlendirmeleri kendi hayatlarında kullandığını görmekteyiz.

Mustafa Kemal'in Amasya'da çok önemli bazı kararlar aldığı görüyoruz. Bu kararlar alınırken, Haziran ayı ikinci haftasında, ayın 17'sine doğru Erzurum'da mahalli bir kongre yapılır, Vilayati Şarkıye Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin bir toplantısı yapılır. Bu toplantıda alınan bir karar var ve Kazım Karabekir *-hep biliyoruz bunları, ben hızlıca geçiyorum-* ve Erzurumlular kendisini bu muhteşem şehre davet ederler. Erzurum'un Mustafa Kemal'in hayatında, biraz önce de işaret ettiğim gibi çok enteresan değerlendirmeleri vardır. Hiç görmemiştir Erzurum'u, fakat Kazım Karabekir'in Erzurum'a hareket ettiğini ve ordu komutanı olarak orada görev yapacağını iyi biliyor. İkincisi, harbiye nezaretinden Mondros Mütarekesinin şartlarını şey yapan kopyaları vardır. Bu kopyaların Karadeniz'le ilgili kısımlarını ve Doğu Anadolu'yla ilgili kısımlarını metin üzerinden okuma fırsatını bulmuştur. Bu da son derece, ileride ne yapabileceğini planlaması açısından son derece önemlidir.

Nihayet Erzurum'dan ilk haberler gelir ve Haluk Selvi arkadaşımız "*İşgal ve Protesto*" isimli kitabında bunu yayınladı. Erzurum ve çevresinde, Doğu Anadolu'da ve daha Türkiye'nin

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUÇU'NUN
KONUŞMASI

birçok yerinde işgali protesto telgraflarının metinlerini de vermiştir. Bu bizim için son derece önemlidir ve Erzurum bu mücadelenin içerisinde Kazım Karabekir'in ismi olmamasına rağmen, şöyle diyorum: Ne valinin, ne de Kazım Karabekir'in ismi var, bunlar resmi kuruluşlarda oldukları için, daha çok bu liderlikleri belediye başkanları yapıyor. Bizim belediye başkanımız öyle, Erzincan Belediye Başkanı gibi kişiler bu telgrafların altlarına imzalarını koymuşlar ve yine o devirde çok geçerli bir kelime olan, toplantı anlamına gelen miting kelimesi de bu metinlerde ilgili yerlere ulaştırılmıştır.

Böyle Anadolu'da büyük çalışmalar olurken, İzmir hakkında Doğunun büyük bir hassasiyet gösterdiğini görüyoruz. Bu yine halkın tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Neden çıkmaktadır? Doğu Anadolu 1918'de, daha da ileri gidersek 28'lere kadar, 28-18 arasında üç-dört defa istilaya uğradı ve çok acı günler geçirdi. Bunu da tarihi edebiyatımızda kim kazandırdı? Kazım Karabekir Paşamızı kazandırdı. "*Erzincan ve Erzurum'un kurtuluşu*" daha sonra "*Sarıkamuş, Kars ve Ötesi*" isimli o güzel eserler, çoğu defa basıldı ve ben her zaman okuyarak arazi üzerinde de bazı çalışmalarımız nedeniyle araştırmalar yaparken çok faydalandığımı burada huzurunuzda belirtmek isterim.

Şimdi Erzurum'da kamuoyu çok önemli. İngilizlerin bir yutturması var Mondros'ta: *The six Armenian Vilayets* diyor. Böyle bir sahtekârlığa İngiliz büyük imparatorluğunun, güneşin batmayan imparatorluğunun temsilcisinin böylesine adice bir davranışa girmesi hiç iyi değil. Osmanlıca metinde, yani bizim metinde 6 vilayet, onlarda ise çok enteresan olarak 6 Ermeni vilayet. Şimdi konular burada çok ayrı. Zaten Mustafa Kemal harbiye nezaretinden ayrıldığında bu gibi konuları çok iyi biliyor. Zaten Kazım Karabekir'in de aralarında görüşmeler var.

İlk görüşme ne zaman oldu acaba? Tel görüşmesi 21 Mayıs'ta oldu. 21 Mayıs'tan sonra Mustafa Kemal Kazım Karabekir tarafından hep takip edilmiştir. Takip edildi derken zeri bir şey değil. Ne oluyor, ne gidiyor, paşamızı nerede gibi haber alma konularında Kazım Karabekir çok önemli.

İkincisi de, Mustafa Kemal yanındakilerden bilgi veriyor. Mesela Rauf Beyin isminin verilmesi son derece önemli. İkinci tanıdık sima, yine istihbarat işlerini yürüten Hüsrev Gerede olmaktadır. Hüsrev Gerede zaten Kazım Karabekir'in 1918 harekâtında bir ara kurmay başkanlığını da yaptı ve onun vasıtasıyla Kars'ın kurtarılışını İstanbul'daki ilgililere nakletmiştir.

Yine Hüsrev Gerede'nin Erzurum'da bir etkinliği daha var. Babası **Antranik** harekâtı nedeniyle burada iyi tanınıyor. Mezarı o sırada Murat Paşa Camisinin hazire, avlusunda girişte gömülüydü ve gerçekten Mehmet Ali Paşa bu şeyiyle Erzurumluların kalbinde taht kurmuştur. Ancak Ermenilerin padişahın emriyle tam sıkıştırıldığı bir zamanda tekrar kurtarılması, konsolosların araya girmesiyle sağlanmıştır. Hastalanmıştır ve Erzurum'da ölmüştür.

En çok tanıdığı kişiler de, Cennetzadedir. Cennetzadelerin Erzurum sosyal hayatında ne kadar büyük bir şahsiyet olduğunu, o devrin kaynaklarını incelersek daha rahat bir şekilde görebiliyoruz. Neyse yolcumuzu biz alalım Amasya'dan Sivas'a doğru getirelim. Bu hareketler Sivas'ı geçtiğinde bayram, iki bayram arasında Anadolu halkının çok hoşlandığı bir şey var, pasifize olduğu bir dönemdir. İki bayram arasında biz Mustafa Kemal'in Doğuda etkin bir rol oynamaya başladığını görebiliyoruz.

İstanbul, özellikle General Milen ondan şüpheleniyor, İngiliz istihbaratına yine buradan haberler gidiyor. Wilson'da biliyorsunuz o sıralarda Erzurum'a gelmiş, bir otelde kalmakta ve itilaf devletlerinin temsilcisi olarak işte topların teslim edilmesi, silahların denetim altına alınması ve zararların tespiti gibi maddeler için orada bulunuyor. Kazım Karabekir'in yanında o sıralarda bir asker var, Mihaliç'de yerinde duramıyor ve tedirgin. Karabekir diyor ki, seni emir eri vereceğim Mustafa Kemal gelirse. Aman efendim diyor, ben sevmez. Neden diyor, ben Enver Paşanın yanında çok çalıştım. Enver Paşanın yanındayken biraz o Mustafa Kemal'e herhalde ters davranmış, onun askeri veyahut emir eri olması dolayısıyla. Hâlbuki Atatürk bunları hiç kendisine hissettirmemiş bile. Onun en son ölümü-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

ne kadar, kendi ölümüne kadar hep gözetmiştir. Ali Çavuş'un tabii hatıraları var. Fakat hatıralara geldikten sonra, bizim insanımız maalesef çok şey yazmıyor. Gemide gelenlerin hiçbiri Hüsrev Gerede'nin anıları yeni çıktı, Oltu'dan Sami Önal diye bir albayımız rahmetli oldu. O bu hatıraları yayınladı.

Hüsrev Gerede ilk defa Erzurum'a ve Samsun'a çıkışı hakkında geniş bilgi vermektedir. Diğerlerinin pek bilgi verdiği, hele Cevat Abbas'ın oğlu veya torunu bir kitap yayınladı, orada herhangi bir bilgi yok. Karabekir'in hatıraları çok hacimli. Burada Mustafa Kemal'e ayrılan kısım da bellidir ve orada 5-6 satırla çok güzel izahlar yapmaktadır. İşte Mustafa Kemal'i Ilıca'da diyor karşıladık. Bu askeri bir karşılamadır. Bazı tarihçiler diyorlar ki, efendim Ilıca'da karşılanmadı. Hatta büyük bir mimarımız var Koyunoğlu diye. O da diyor, hayır televizyonda da söyledi, Mustafa Kemal Ilıca'da karşılanmadı. Hâlbuki diğer hatıraların tamamında karşılandığı hakkında sözler var, ama diyor onlar sonradan yazıldı diyor.

Mesela Cevat Beyin hatıraları öyle, daha 46'lı yıllarda yayımlandı. Keşke diyor o sıralarda, bunların da mesela Süleyman Necati'nin hatıraları da bulundu. Bizden bir hanım arkadaşımız o konu üzerinde çalıştı Atatürk ilkelerinde. Süleyman Necati'de maalesef hatıralarının o bölümlerini çok kısa tutmuş. Biz isterdik ki, en detayına kadar bu işler olsun. Fakat Cevat Abbas Bey sağ olsun yine, arada bir destan da araya koymuştur. Gerçektir, yalan değildir. Bazıları itiraz ediyorlar Mezararkalı Mevlüt Ağa. Mezararkalı Mevlüt Ağa gerçeği onun şeyinde. Fakat ben zannediyorum Cevat Beyin hatıraları geniş ölçüde Milli Eğitim Bakanlığında görevliyken ve öğretmenlik için İstanbul'da uğraşan bir Süleyman Necati gözden düşmüş. Süleyman Necati'nin fikirlerinden oldukça faydalanmıştır, öyle görüldü.

Fakat Erzurum ismini kongreyle, Mustafa Kemal'in karşılanmasıyla sahneye çıkararak tek kişi var. Ebedi uykusunu Zincirlikuyu'da çok basit bir mezarda uyumakta olan Denizli Milletvekilliği de yaptı, Mazhar Müfit Kansu "*Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber*" isimli eseri. O da geç yayınlan-

dı biliyorsunuz Tarih Kurumu tarafından. Bu el kitabı haline geldi, herkes bundan faydalandı ve sonradan belgeler çıkmaya başladı. “Edebiyat Fakültesinin 50. yılı” daha sonra “Cumhuriyetin 50. Yılı” ve bu arada Genelkurmay Başkanlığı “80. Yıl” diye bir yığın belgeler külliyesi çıkardı. Orada Mustafa Kemal’in yolculuğu hakkında çok enteresan bilgiler var. Ve diyor, işte ikindiye doğru Erzurum’a geldik.

İstanbul kapısında da büyük muhteşem bir karşılama. Halk burada karşılamıştır, diğer resmi erkân da Ilıca’da. Bu eski Erzurumluların vazgeçemediği bir adet. Eskiden valiler Kan Köyünde karşılanıyordu, fakat diğer diplomatik şahsiyetler Ilıca’da. Orada bir yıkanma işleri var, herhalde Erzurum’un ananevi bir davranışı oluyor. Burada temizleniyorlar, paklanıyorlar Erzurumluların dediği gibi, sonra Erzurum’a geliyorlar. Bu yolların tabii, geçtiği yollar da şimdi çok değişti. Üniversiteyle çiftlik arasında bu yol kaldı. İşte bir İstanbul kapısına giriş yeri var, orası da harabeye döndü. Biz milli değerlerimize, arkadaşlarımız sık sık dile getiriyorlar, milli değerlerimizi bir anda yok etmeye mecburuz sanki, ama bir merkebin Avustralya’da çok büyük heykelinin yapıldığını da burada üzümler söylemek istiyorum.

Mustafa Kemal’in Erzurum’da ilişkileri. Tabii hayatımda da Erzurum çok ön planda. 1915’in Ocak ayında Enver Paşa genelkurmay başkanı, harbine nazırı vesaire vekili vesaire olduğu için, başkumandan vekili olduğu için, benim diyor görevim bitti. Hafız Hakkı Paşaya diyor ki, sen devam et diyor, 3. Ordu Komutanlığı ile o gidiyor, Enver Paşa’da geriye dönüyor. Fakat nedense Erzurum’dan hareketinden kısa bir zaman önce birden dönüyor kurmay başkanı. Söyleyin diyor harbiye nezaretinde, Mustafa Kemal Paşayı Sofya’dan Çanakkale’ye görevlendirelim. Mustafa Kemal çok kızmış buna. Geliyor tabii, Sofya’dan geliyor, harbiye nezaretine gidiyor. Subay arkadaşlarını görüyor. Nereye tayin oldunuz filan, o da söylüyor, 19. Alay diye söylüyor. Allah Allah böyle bir birlikte mi varmış filan gibi.

Yani Atatürk de bu durumdan çok sıkıntılı, Erzurum hikâyesi öyle. Bir de diyor Enver Paşa nihayet diyor beni kabul

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUŞU'NUN
KONUŞMASI

etti huzuruna. O bana baktı, ben ona baktım, yani birbirlerini pek sevmiyorlar, o da açıkça belli, baktı diyor Erzurum'un durumunu sordum diyor, nasıl vaziyet diye, Erzurum'u söylemeden. Efendim işte Rusları durdurduk geldik, şimdi Hafız Paşa oraları idare edecek diye söylemiştir. Hafız Paşa Mustafa Kemal'in hemşerisi, Makedonyalı, oradan iyi bir şekilde tanıyor. Sonsuz uykusunu da bizim Erzurum mezarlığında uyumaktadır Cemal Paşayla.

Sonra işte İstanbul kapısından şehrin içine girilir eski yoldan, bugünkü işte Cumhuriyet Caddesi yok. Doğrudan doğruya Lalapaşa'ya çıkan yol üzerinden şehre dahil olurlar. Şimdi kalacak yer problemi var, nerede kalacağız? Tabii görevi daha bitmedi. Gerçi kendisine Erzincan'da Ekşisu'da bir uyarı yaptı mutasarrıf. Efendim diyor, dahiliye nezaretinden aldığımız bilgiye göre, sizin göreviniz bu muntkada bitti. Tabii üzülerək söylüyor. Hayır diyor, bana öyle bir tebliğ yapılmadı, ben harbiye nezaretine bağlıyım. Orası bir şey gönderirse ki, bunların hepsi Erzurum'da gelişecektir.

3 Temmuz bizim milli bayramımız, ama biz 3 Mayıs'ı hep unutuyoruz. Gerçi bizim gençler arasında şimdi sorsak 3 Mayıs nedir diye, onlar Türklük Bayramı filan diye söyleyeceklerdir. Hâlbuki 3 Mayıs esas kurtarıcının, bir ordu komutanının Erzurum'a gelişidir. Ne diyor ilk söyleyişinde? Ben buraya gelmekle Ermenileri tehdit altına sokuyorum diyor, rehin aldım diyor onları. Buna yanındaki kişiler kim? İşte eski milletvekili Raif ve diğer Erzurumlular var. Kazım'yar Erzurum'da üstleşiyor.

Nerede kalıyor? Biraz önce, işte geçen akşam bizi Sayın Baromuz misafir ettiler. O yemek yediğimiz yerin hemen cadde kısmında, Mevkii Müstahkem Komutanlığı var, oraya kendilerini misafir ediyorlar. Geliş-gidişler başlıyor, faytonlarla gidiş-gelişler başlıyor ve ilk defa bir faal, yani etkin bir toplantıya katılıyor. Tabii tarihi bilgiler alıyor, şehrin daha evvel düştüğü durum hakkında Karabekir'in çok güzel açıklamaları var ve nihayet işte 8-9 Temmuz gecesine geliyoruz. 8-9 Temmuz gecesi Mustafa Kemal'in hayatında son derece önemlidir. Bizi çok uygulandıran Timsal Hanım, o günkü sahneyi bize canlandırdılar.

Bunları biz iyi bir şekilde romancılar, ben edebiyatçılara çok kızıyorum. Bunları roman haline getirmemiz lazım veya tarihi romanlar şekline sokmamız lazım. Biraz önce dedik ya, merkep hikâyesi öyle. Biz insanlarımızı pek iyi tanıyamıyoruz. Havuz başı vardır, havuz başı şimdi zorla kurulmuştu orası, para yoktu, heykeli yapıldı vesaire. Orada insanlarımız şimdi geliyor hem havuzundan, hem rüzgârından, hem de heykelinden muhteşem bir şekilde faydalanıyorlar. Tabii bunları iyi bir şekilde, hiç olmazsa Erzurum'da sanatçılarımız ortaya koymalı.

İkincisi Erzurum'a geliş, kongre veya Ilıca'da karşılaş, Mevlüt Ağayla görüşmeler vesaire. Bunların hiçbir kompozisyonu yapılmadı. Güzel Sanatlar Fakültemizi burada bir kutlamak isterim. Neden? Onlar kışa, kara bakmayarak çok basit bir anıt yanında, daha görkemli bir anıtı Ilıca'da Şeker Fabrikasına yakın bir yerde yaptılar. Karabekir'in orada güzel bir heykelini görebiliyoruz ve diğer taraftan da burada da yine mezarlıktı, fakat şimdi Devlet Su İşlerinin hemen üzerinde yine toplu bir anıt var. Her gelişlerinde Hayat Hanımın özellikle bu anıtı gördüğü ve babasına ait orada kıyafetlerle ilgili izahlar verdiğini görüyoruz. Bu gibi şeyler var.

Atatürk'ü film olarak, resim olarak veya tablo olarak bunları biz kazandırmalıyız. Mesela Azerbaycan'a gittik, Gürcistan'a gittik, diğer yerlere geçtik, orada gördüğümüz şeyler. Aleksandr Puşkin'in Tiflis'te dev portreleri var, resimleri var. Erivan'a gidin, Erivan'da da aynı şekilde. Diğer yerlerde de bunu hep değerlendirmişler. Ben vaktiyle Puşkin için söylediğimde herkes karşı çıktı. Neden? O komünisttir dedi çıktı, fazla bir şey söyleyecek şeklim yok.

Şimdi yapacağımız şeyler, artık bunlar oldubitti, zaman da daraldı zannediyorum, vaktinizi almayayım. Mustafa Kemal'in burada karşılaşmasına dair bütün imkânları bulmalıyız. Bir defa geldiği yol hakkında hiçbir bilgimiz yok, arabamız var, hemen gidiyoruz, ama Mustafa Kemal'e ara sıra bir sormalıyız. Nereden geldi, nereden geçti? Yakın zamana kadar eğer ilgililer orayla şey yapmasaydı, İstanbul kapısı kaledeki gibi sarhoşların mekânı olup çıkacaktı. Yani hâlâ bu güzel kapı, İstanbul ka-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ENVER
KONUĞU'NUN
KONUŞMASI

pısı demiş, Trabzon kapısı demiş, muhteşem. Onlar milyarlar bugünkü parayla diyelim, milyarlar verilerek hazırlanmış olan geçit noktalarıdır. Tarih orada yaşamaktadır. Hep köprüler üzerine mi yazacağız? Prina köprüsü, efendim vesaire gibi köprüler, ama gelelim bir de bu kapılar üzerinde bir tarihi olaylar zincirini getirip görelim. O kapılarda kim bilir neler oldu.

İşte Erzurum'la ilgili Ilıca ve İstanbul kapılarında karşılanmalarda bunları biz izah etmeye, bulabildiğim kaynaklardan yazmaya ve izah etmeye çalışabildim. 3 Temmuz milli bayram oldu, her yıl kutlandı, sonradan kutlanmamaya başladı. Aradan 23 Temmuz diğer büyük zaferle birleştirildi. Bu defa da herkes tabyalara çıkmaya başladı. 23 Temmuz'un tabyalarla herhangi bir alakası yok, ama diyorlar illa gidip Nenehatun'u görelim. Atatürk'ün geldiği zamanında Nenehatun kayıp, yok. Yok herhangi bir etkinlik şeyi yok. İşte esas kahramanları bulabiliriz, onlar için bizim akademik arkadaşlarımıza veyahut Erzurum severlere, Fındıkoğlu Hocamızın dediği gibi, Erzurum ... Erzurum perverlere çok büyük ihtiyaçlar vardır. Bunu üniversite ve diğer çalışan arkadaşlarımız yerine getirecektir.

Erdal Aydoğan arkadaşımız vardı ben onu söylemedim. Atatürk'ün yolculuğu hakkında ilk bilimsel detaylı eserlerden birini kaleme aldı. Üçüncüsü benimki oluyor, ama en önemlisi yine Gazi Üniversitesinde profesör olan Mehmet Şahingöz, o da o günlerin şartıyla Mustafa Kemal'in Erzurum yolculuğunu en cesur şekliyle anlatabilme imkânını kazanan arkadaşlarımızdır. Kendilerinin huzurunda saygıyla eğiliyorum.

Dediğim, benim tavsiyem şu olacak: Kazım Karabekir'i, Mustafa Kemal'in arkadaşlarını ve diğerlerini hiç unutmayalım. Eğer Refik Tulgu olmasaydı bu anıt olmayacaktı. Anıt olmayınca biz oradaki kişilerin ne olduğunu bilemeyecektik. Yani fazla uzun konuşmadan sözlerimi şöyle bitirmek istiyorum. Aydın'a taşındık, Aydın'da bir bulvar var Adnan Menderes Bulvarı. Şimdi artık biraz yaşlandığımız için çıkamıyoruz, minibüse sonuna kadar gidip, oradan yaya geliyoruz. O yaya caddenin başında Bey Cami istasyon var, onun yanında bir banka var. Bankanın hemen önünde bir pala bıyıklı, pala bıyık demeyeyim nizami bıyıklı bir yiğit insanımız var, o da Kazım Karabekir.

Ben küçük çocukların akşamüzeri yemeğe gidenlerin ve sairenin paşanın büstünü görünce ister istemez selam verdiklerini görüyorum. Acaba biz bu selamları Erzurum'a kadar taşıyabilir miyiz? Benim en çok üzerinde durduğum, düşündüğüm şey de bu. Paşamız her yerde bizim kalbimizdedir. O olmasaydı Erzurum Kongresi olmazdı, o olmasaydı Mustafa Kemal olmazdı, o olmasaydı Cumhuriyeti giden yolu biz seçmiş olamazdık. Öylesine güzel günleri bize yaşatan baromuz da, yakın arkadaşlarımıza da, siz sevgili dinleyicilere de sevgi ve saygılarımı arz ediyorum. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Av. NECATİ KADRİ MARKOÇ (Oturum Başkanı)- Efendim Prof. Dr. Enver Konukçu Beye biz de verdiği bilgiler için teşekkür ediyoruz. Son konuşmacı Prof. Dr. Esin Derinsu Dayı. İskenderun doğumlu Esin Hanım ilk ve orta tahsilini çeşitli illerde, lise tahsilini Erzurum'da tamamladı. 1983 yılında Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 1984'de aynı fakültenin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1987 yılında Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsünden ilk yüksek lisans öğrencisi olarak "*Nazilli Kongresi*" adlı tez çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl doktora başladı, yine aynı yıl Kasım 1987'de adı geçen enstitüde kadroya geçerek, ilk kadrolu elemanı oldu. 1991 yılında bağlı bulunduğu enstitüde "*Evliliyi Selase Kars, Ardahan ve Batum'dan oluşan Milli Teşkilatlanma*" adlı doktora tez çalışmasını tamamlayıp, Ocak 1992'de yardımcı doçent kadrosuna atanarak, enstitünün ilk kadrolu öğretim üyesi oldu.

28.12.1998 tarihinde doçentlik kadrosuna, ardından 19 Temmuz 1999 tarihinde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdürlüğü görevine atandı. 19 Mart 2004 tarihinde profesörlük kadrosuna atanmış olup, halen Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdürlüğü görevini sürdürmekte. Kendilerine sunum yapmak üzere, buyurun efendim. Sayın Esin Derinsu "*Erzurum Kongresinde alınan kararlar ve milli mücadeleye etkisi*" konulu sunumu yapacaklar. Buyurun.

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Atatürk Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü)- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Oturumun son konuşmacısı olmak biraz zor, çünkü güzel konuşmalar, yoğun konuşmalar, en sona kalmak biraz dezavantaj oldu. Konuma başlamadan önce, ben bir harita göstermek istiyorum özellikle; bu harita konumuzla çok ilgili.

Önce şu soruyu sormak istiyorum: Erzurum Kongresi niye toplandı? Erzurum Kongresi biliyoruz hepimiz, Doğu Anadolu'da 6 doğu vilayeti dediğimiz Erzurum, Sivas, Mamuretülaziz, Diyarbakır, Van 6 Doğu vilayeti dediğimiz bu vilayetler, bugünkü sınırlar içerisinde düşünmeyin, çok daha geniş, Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı ve Trabzon vilayeti. O da bütün Doğu Karadeniz'i, Giresun'dan Ordu'dan Rize'ye kadar kapsayan bir alan. Burada bir Pontus devleti, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan ve bir Kürdistan kurulma hayali istekleri itilaf devletlerinin, onların maşaları durumundaki Ermenilerin ve Rumların istek iddiaları, hatta onların fikri, siyasi ve silahlı mücadelelerine karşı koymak üzere başlatılan bir mücadele. Bu da nedir? Türk milli mücadelesi.

Şimdi bu harita bu anlatılanlar, bugün burada bahsedilenler hepsi geçmişte olmuş bitmiş şeyler değil. Maalesef hâlâ günümüzde de geçerliliğini koruyan bir şey. Bugün yine günümüzde, toplumumuzda yaygın bir kanaat var ve tarihçiler geçmişte olanları anlatıyorlar, geçmişte olmuş bitmiş olayları ve onlar geçmişte kaldı. Hayır, bunlar geçmişte kalmadı, hâlâ devam ediyor. Bu harita çok yakın bir arkadaşımızın, bir aile dostumuzun Kudüs'e bir gezi esnasında, turla yaptığı bir gezi, Dr. Veysel Balkaya, çok yakın bir aile dostumuz ve bir ay önce bizzat kendisi anlattı ve bunu gösterdi. Ben bunu özellikle aldım, bu toplantıda göstermek için.

Bir-iki ay önce Kudüs'te işte turla gezi yaparlarken, bir binanın dış cephesinde bu haritayı görüyorlar, çok sinirleniyorlar. İşte sizin gördüğünüz gibi Doğu Karadeniz Rum Pontus olarak belirlenmiş, Doğu Anadolu Ermenistan Kürdistan olarak bölünmüş, ondan sonra çok sinirleniyorlar, resimlerini

çekiyorlar, ondan sonra bunu yırtmaya başlıyorlar. O arada binanın içinden de kalabalık birileri çıkıyor ve bunlar birbirleriyle kavgaya başlıyorlar, birbirlerine vurmaya başlıyorlar. Biz onlara vuruyoruz diyor, onlar bize. Bu arada turdan da uzaklaşıyorlar tabii, tur uzaklaşıyor bunlardan. Birden ne olduğunu anlamadık diyor, bunlar çekildiler, kalabalıklardı diyor. Bunlar da bir-iki kişi. Çekildiler diyor, binaya girdiler, biz de anlamadım. Herhalde biz bunları çok hırpaladık, işte bizden çekindiler içeri girdiler filan diye düşündük. Tabii dedik ki siz yabancı bir ülkede nasıl hani her şey olabiliirdi.

Tura yaklaşınca olayı anlatıyorlar. Tur lideri diyor ki ne yaptınız diyor, İsrail askerleri diyor bir yerde hareketlilik gördükleri zaman hiç düşünmeden silahla tararlar. Yani siz ölebilirdiniz. Fakat diyor biz o kadar sinirlendik ki, hazmedemedik işte bu olaylar oldu. Bu dediğim gibi bir-iki ay öncesinin şeyi. 1919'la 2012 yılına ne değişti? Bir şey değişmemiş. Çok acı bir şey bu.

Şimdi burada karşımızdakilerin topraklarımız üzerinde gözü olan, istek ve iddialarda bulunanların bugün de aynı şekilde, fikri, siyasi hatta silahlı mücadele yaptıklarını görüyoruz. Burada demek ki sorun bizden kaynaklanıyor, bizde bir şey var, eksiklik var. Biz yeterince değerlerimize sahip çıkamıyoruz, savunamıyoruz. Bugün bu salonun bu derece az olması bile olaylara insanlarımızın ne kadar sahip çıktığını ya da sahip çıkmadığını gösteriyor. Bizler zaten biliyoruz, ama bunları bilmeyen insanlarla, az bilen insanlarla paylaşmamız gerekir.

1998 yılında yine bizzat dinlediğim bir olaydı. YÖK'ün düzenlediği bir seminer dolayısıyla buraya hocalarımız gelmişti. Kendisi tarihçi değildi, ekonomistti sanıyorum, geçmiş bir zaman. Asistanlık yıllarında Paris'te bulunuyor ve profesör olduktan sonra uzun yıllar sonra tekrar oraya gittiğinde, işte gidip yemek yediği, hani Türklerin bir arada oldukları, takıldıkları bugünkü ifadeyle yere tekrar gitmek istiyor anılarını canlandırmak için. İçeri girdiğinde iki tarafta büyük stantlar görüyor ve duvarda da büyük bir Türkiye haritası ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı, Güneydoğu'nun büyük bir kısmı işte büyük Kürdistan. Orada diyor Kürtçe gazeteler, broşürler ve Kürt gençleri böyle

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESİN DERİNSU
DAYI'NN
KONUŞMASI

propaganda yapıyorlar. Karşılarındaki duvarda da yine diyor büyük bir Türkiye haritası, büyük Ermenistan. Orada da diyor Ermeni gençleri, gazeteler, broşürler, ondan sonra böyle propaganda yapıyorlar. Ben diyor şok oldum, yani o zamandan bu zamana oranın böyle bir hale gelmesine ve karşılıklı bu şekilde aynı ortamda bulunan, ama aynı toprakları paylaşmak isteyen, iddia içerisinde olan insanlar.

Soruyor diyor ki, nasıl olur diyor, iki taraf da diyor aynı yerleri istiyor, nasıl olur bu diyor, nasıl siz aynı ortamda bulunuyorsunuz? Hani kavga etmiyorsunuz, birbirinizle çatışmıyorsunuz. Diyorlar ki, Türkiye Cumhuriyetini bir dağıtalım, gerçekten bu böyle yaşanmış, bizzat anlatılmıştı çünkü. Türkiye Cumhuriyetini biz parçalayalım, ondan sonra kendi aramızda anlaşırız. Şimdi 1919'dan 2012'ye ve 98'de işte değişmeyen şeyler bunlar. Bizim rahatsızlık duyduğumuz, bu geçmişte olan olayların aynen devam etmesi. İnşallah daha kötü şeyler olmaz, korkularımız, endişelerimiz gerçekleşmez.

Tabii 1919'daki şartlarla, 2012'de Türkiye'nin şartları hiç mukayese edilemez. Mondros Mütarekesinden sonra düşünün, ordusu terhis edilmiş, silahı cephaneleri alınmış, bütün hayat damarları kesilmiş bir Türkiye, dağılmış. Bir savaştan çıkmış, büyük toprak kaybetmiş, ama bugün dimdik ayakta duran, Osmanlının küllerinden yükselmiş büyük bir Türkiye, güçlü bir Türkiye, dinamik bir Türkiye. Biz bu sefer daha güçlüyüz. Biz o kadar zayıf anımızda böyle bir mücadele yaptık, bu iddialara direndik, bugün bizim daha da büyük direnç göstermemiz, daha da etkin faaliyet göstermemiz, bunları bitirmemiz, susturmamız gerekir.

1915 olayları diye iddia edilen olaylar, 2015'de 100. yılında çok gizli ve açık, ciddi bir şekilde hazırlıkları var, bütün organizasyonlar *-en büyük hatamız zaten organizasyon, işbirliğinin olmaması-* yapılıyor. İnşallah biz de elimizden geleni yapacağız.

Evet, dönüyorum, lütfen o harita kalsın geride. Evet, Erzurum Kongresi büyük Türk inkılabının, Türk milli mücadelesinin ilk meşalesinin yakıldığı ve ilk ihtilal beyannamesinin

yayınlandığı bir Amasya Tamimi var biliyorsunuz. Burada vatanın ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu vurgulanıyor. Hükümetin üzerine aldığı sorumluluğu yerine getiremediği ve bunun da Türk milletini yok gösterdiği. Bu bir sebeptir, yani bu tamimin yayınlanması için bir sebep.

Çözüm nedir? Kuvayı Milliyeye amir bir milli iradeyi hâkim kılmak. Yani milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır diyor, bu da çözümdür ve araç da gösteriliyor. Hedef nedir? Milletin içinde bulunduğu durumdan kurtarmak, sesini bütün dünyaya duyurmak, milli bir heyetin varlığı diyor gerekli bunun için. Bunun için de Sivas'ta bir kongrenin toplanması düşünülüyor. Ondan önce Erzurum'da bir kongre toplanması kararlaştırıldığı için Erzurum'da kongre toplanacak, sonra kongreye katılan Sivas'a gidecek.

İşte Erzurum Kongresi, bu Amasya Kongresinde sebebin, amacın, aracın ve hedefin belirtildiği Amasya Tamiminin fikrinin fiiliyata geçtiği yerdir Erzurum Kongresi. Burada dört subayın, Mustafa Kemal Paşanın, Kazım Karabekir Paşanın, Refet Beyin ve Rauf Orbay'ın imzaladığı, dört kişinin imzaladığı bu ihtilal beyannamesinin Erzurum Kongresinde bütün millete mal edilmesidir. Sebep, milli mücadele sebebi, amacı, araç ve gereçleri, kullanılacak yöntemler, hedefler daha ayrıntılı bir şekilde Erzurum Kongresi kararlarında belirtilmiştir.

Burada Amasya Kongresinde kurulması düşünülen milli bir heyette, Erzurum Kongresinde oluşturulan Heyeti Temsiliyedir ki, bu Türkiye Büyük Millet Meclisinin temelini oluşturur ve Meclis açılana kadar da zaten bir hükümet gibi faaliyetlerine devam eder. Demek ki Erzurum Kongresi ümmetten millete, tebadan vatandaşlığa, saltanattan demokrasiye, Cumhuriyeti geçişin, milli devletin temellerinin atıldığı, kararların alındığı önemli bir hareket ve karar merkezi. Erzurum Kongresinde alınan kararlar, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel niteliklerini belirlemiştir.

Evet, şimdi Erzurum Kongresinin kararlarından kısaca ve özelliklerinden bahsetmek istiyorum. 1. maddede Trabzon vi-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESİN DERİNSU
DAYI'NN
KONUŞMASI

layeti ve 6 Doğu vilayetinden bahsediliyor ve Samsun sancağundan. Bunların birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu, Osmanlı toprağının bir parçası olduğu ve Osmanlı topraklarının bir bütün olduğundan bahsediliyor. Burada yaşayan vatandaşların özelliklerin bahsediyor. Bu bölge halkı kıvançta, tasadda, tam bir beraberlik içinde olduğu, kader birliği, ülkü birliği yaptığı vurgulanıyor. Bu çevrede yaşayan insanların hepsinin yüreklerinde birbirine karşı fedakârlık duygularıyla dolu muhit ve soy özelliklere saygılı öz kardeş oldukları vurgulanıyor.

Bu ifadelerle belirlenen bu vatan toprakları üzerinde yaşayan toplulukların özelliklerinin vurgulanmasıyla, milletin tanımını yapılmakta. Bu daha sonra hem milli mücadele döneminde, hem de Türkiye Cumhuriyeti devletinin millet tanımına, vatandaş tanımına uymaktadır, o belirlenmiştir burada.

2. maddede yine Osmanlı yurdunun bütünlüğü, milletin bağımsızlığının sağlanması amacıyla yönelik olarak, bütün ulusal güçlerin, yani Kuvayı Milliyeyi amir milli iradeyi hâkim kılmak esası üzerinde duruluyor. Burada yine Osmanlı topraklarının bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı vurgusu yapılmaktadır. Bütün milletin sahip olduğu güçlerin hepsinin aktif hale getirilmesi. Burada sorunu çözecek olan milletin kendisidir. Çünkü hedefte olan millettir ve vatan topraklarıdır. O zaman bunları çözecek olan da milletin kendisidir. Yani başka bir yerden çözüm aranmıyor. İşte onun için diyoruz ki, Erzurum'da manda ve himaye reddedilmiştir. Maddelerin içinde bu vardır, açıkça belirtilmiştir.

3. maddede her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermeni teşkili gayesine hizmet olarak kabul edileceği belirtiliyor ve Hıristiyanlara, yani azınlıklara mevcut düzeni ve huzuru bozacak yeni imtiyazların verilmeyeceği belirtiliyor. Bu çok önemlidir. Çünkü artık zayıflayan, sürekli Batının güdümüyle hareket eden, onların her dediğine boyun eğer, valisini bile onların istekleri, arzuları doğrultusunda tayin eden bir Osmanlının artık hükümetinin bir hükmünün olmadığı, bu dayatmaların artık yerine getirilmeyeceği ve imtiyazların artık verilmeyeceği belirtiliyor. Bu çok önemlidir, çünkü bütün bunlar yarın kurulacak

olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temellerini belirleyecektir. Yani toplumda siyasi, hukuki anlamda bir denge olacağı, kimse-nin kimseye bir üstünlüğü olmayacağı, bir hukuk devleti olaca-ğı, hukuk devletinin temellerinin atılacağı ifadesi vardır burada.

4. maddede merkezi hükümetin, işte itilaf devletlerin baskı-sıyla buraları, yani kastedilen işte Doğu Anadolu ve Trabzon vilayeti dahil. Çünkü ilk amaç buraları kurtarmaktı, kongrenin toplanmasındaki amaç. Eğer buraları vermek durumunda ka-lırsa diye bir şey var, aslında endişe var. Eğer böyle olursa, milli varlığımızı, haklarımızı güvence altında bulunduracak, bütün karar ve tedbirler alınmıştır deniliyor. Bu madde çok önemli, bunun içerisinde çok şey var. Lütfen hayal gücünüzü kullanın. Bütün tedbirler ve kararlar alınmış, uygulanmak için zamanı ve şartları bekleniyor. Her türlü siyasi ya da askeri olumsuz ihtimallere karşı, her türlü siyasi ve askeri tedbirler alınmış.

5. madde, yurdumuzda öteden beri birlikte yaşadığımız İslam olmayan toplulukların Osmanlı devleti içerisinde, onlara kanunlarla tanınmış olan, yani Kanuni Esasiye'yle tanınmış olan haklarının korunacağı, ama yeni haklarının verilmeye-ceği belirtiliyor, yani imtiyazların verilmeyeceği. Bu da çok önemli bir karar, hepsi birbirinden önemli. Burada toprakları-mızın içinde yaşanan Osmanlı tebaası olan, çeşitli ırktan-dinden insanların her türlü haklarının eskiden olduğu gibi, can, mal, namuslarının korunacağı, garanti altına alınacağı. Çünkü dışa-rıda yaygara koparılıyor, içeride de aynı şekilde, hem içeriden hem dışarıdan. Türkler Hristiyanları işte katlediyorlar, öldü-rüyorlar. Asıl öldürülen Türkler, asıl öldürülen Müslümanlar. Bütün Kafkasya'dan başlayan, Anadolu'dan Balkanlara kadar giden bir coğrafyada bu çok güzel cevaptır ona.

Biz himayemiz altında olan insanları her zaman korumuşuzdur. Bunun da teminatı veriliyor. Yarın kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinde de yine hukuk karşısında herkesin eşitlik ilkesi dahilinde olacağı işareti veriliyor. Yani Türkiye Cumhuriyetinin, demokrasinin ve vatandaşlık anlayı-şının, toplumsal dengenin kurulması gerektiği, olması gerekti-ği ifadelerini görüyoruz burada.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESİN DERİNSU
DAYI'NN
KONUŞMASI

6. maddede, itilaf devletleriyle imzalanan, daha doğrusu İngiltere'yle imzalanan, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinde imzalandığı andaki sınırlarımızın, bakın 1. maddede 6 Doğu vilayeti deniyordu, Samsun Sancağı, Trabzon vilayeti deniyordu. Burada 30 Ekim 1918'de imzalandığı andaki sınırlarımızdan bahsediliyor. Bizim milli sınırlarımız budur, Türk milli mücadelesi bu sınırlar içerisinde olacaktır. O zaman biz yeni bir vatan çiziyoruz ve bu vatan içerisinde biz milli bağımsızlık savaşımızı yapıyoruz. Onun için bu madde tek başına bu kongrenin, mahalle kongre olmaktan çıkıp, milli bir kongre olduğunun göstergesi olduğunu gösterir, onun göstergesidir. Evet, uğruna savaşılacak, bağımsızlık mücadelesi yapılacak sınırlar çiziliyor.

7. maddede, milletimizin insani ve medeni ilkeleri üstün tuttuğu ifadesiyle kısaca şu denilmek isteniyor: Yani biz bugün Batıyla savaş ediyoruz, itilaf devletleriyle, emperyalistlerle savaşıyoruz. Ancak savaştan sonraki Türkiye'nin geleceği düşünülerek, medeniyeti, teknolojisi yüksek olan, bizden ileride olan Batının teknolojisini ve medeniyetini reddetmiyoruz. Biz bu sınırlar, 6. maddede çizilen bu sınırlar çerçevesi içerisinde toprak bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızı tanıyan herhangi bir ülkenin teknolojik, ekonomik ve endüstriyel yardımını alabileceğimiz ifade ediliyor.

Düşünebiliyor musunuz? Biz bağımsızlık savaşı yapacağız, biz bunun için toplanıyoruz. Bağımsızlık savaşının yapıldığı, kazanıldığı varsayılarak böyle bir düşünce var, böyle bir karar alınıyor. Ne kadar büyük bir ileri görüşlülük ve ayrıca bunun arkasında ne kadar kendimizden emin olduğumuzu gösteriyor. Bir haklı davamız var ve bu hakla davamızı da kazanacağız, ondan sonra da temelleri atılacak devletin ancak bu şartlarda ilerlemesini sağlayacağız.

Bunun son cümlesinde şöyle deniliyor: *"Bunlar gibi adil ve insani şartları taşıyan bir barışın da gecikmeksizin oluşması, insanlığın selameti ve dünyanın sükûnu namına en başta gelen ülkümüzdür."* Şimdi burada sadece bizim insanımızın değil, insanlığın ve milletimizin, sadece milletimizin sükunu değil bütün insan-

lık aleminin huzuru söz konusu ediliyor. Deniliyor ki aslında, gizli ve açık olarak: Yani milletimizin huzuru, milletimize huzuru sağlanmazsa, adil davranılmazsa, bizim için iyi bir barış yapılmazsa, bizim milletimiz huzur bulmayacak, ama dünya da huzur bulmayacak. Çünkü biz bu mücadeleyi yapacağız. İsteddiğimiz şekilde bir barış yapana kadar. Bunun burada açıkça ifadesini görüyoruz.

8. madde, milletlerin kendi kaderlerini tayin ettiği bir çağda, merkezi hükümetimiz de milletimizin iradesine uymak zorundadır. Çünkü milli iradeye dayanmayan herhangi bir hükümetin kendiliğinden alacağı kararlara milletçe itaat edilmeyeceği gibi, bu kararlar içte ve dışta da geçerli değildir. En önemli karar, hepsi birbirinden önemli, çok önemli bir karar. Niye? İstanbul işgal altında, hani fiili işgal edildi mütarekeden sonra, daha henüz resmi işgal yok, ama aslında resmi işgalden de farksız. Her şeyi kontrol altına alarak, istediklerini yaptırabileceklerini düşünüyorlar. Yani işte bunların boğazını sıkarsak, tamam bütün vücut fonksiyonları biter, Türkleri bitiririz. Siz istediğiniz kadar İstanbul'u kontrol altında tutun, hükümeti kontrol altında tutun, istediğiniz kararları aldirmaya çalışın, biz o kararları tanımıyoruz. Her zaman söylüyorum, dik başlılık ayrı şeydir, başı dik ayrı bir şeydir. Burada başı dik olmanın özelliğini görüyoruz. Kararların hepsinde zaten o vardır.

9. madde, burada Vilayati Şarki Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ve Trabzon'daki Muhafaza Hukuk Cemiyetinin birleştirildiğini görüyoruz. Şarki Anadolu, Müdafa Hukuk Cemiyeti adıyla birleştirildiğini görüyoruz ve bu cemiyet her türlü fırkacılıktan, yani siyasi partilerden uzakta, bütün kardeşlerimiz bunun doğal üyesidir deniliyor. Bu daha sonra Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti olacaktır, daha sonra bu Cumhuriyet Halk Fırkasına ve Cumhuriyet Halk Partisine dönüşecektir. Yani siyasallaşma süreci içerisinde.

Şimdi burada şu ifade ediliyor, açık ve net bir şekilde: Mondros Mütarekesi milli mücadelenin başlangıç tarihidir. Çünkü hemen akabinde müdafaayı hukuk cemiyetleri kurulmaya başlanmıştır. Yalnız bu müdafaayı hukuk cemiyetleri bölgesel

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESİN DERİNSU
DAYI'NN
KONUŞMASI

kurtuluşu düşündüğü için, işte Trakya'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, farklı farklı yerlerde, birbirinden bağımsız bir şekilde hareket ediyorlar. Burada biz artık, tabii zaman onu gerektiriyordu o ayrı, ama artık o aşıldı, artık milli birlik ve beraberliğin, bütünlüğün olması gerekiyor. İşte bunun işareti veriliyor. Bu cemiyetler artık birleştirilmeye başlanıyordu. Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde, bir miknatis gibi bütün bu cemiyetleri birleştirdiğini, topladığını görüyoruz.

Zaten Erzurum Kongresi aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve çevresindeki o lider kadrosunun artık resmen olgunlaştığı ve herkes tarafından kabul edildiği bir kadronun varlığını görüyoruz Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde.

10. madde, Heyeti Temsiliyenin seçilmesi. İşte Amasya Genelgesinde bahsedilen o milli heyet budur, Heyeti Temsiliye'dir. Büyük Millet Meclisine giden yolu açan budur. 10 kişiliktir, Kazım Karabekir Paşa daha sonra seçilmiştir 10. kişi olarak. Sivas'ta bu 16'yü yükseltmiştir, Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar da tam bir hükümet gibi siyasi ve askeri kararların alındığı, Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında bir kuruldur.

Evet, kongre kararlarında açıkça vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı esas alındığına göre, burada yine dediğimiz gibi manda ve himayenin varlığından dahi söz edilemez. Evet, Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde, aslında daha önce bu kararlar tespit edilmiştir ve bu kararlar doğrultusunda zaten kongrede görüşmeler yapılmıştır. Erzurum Kongresi sivil ve bölgesel bir hareket olmaktan çıkıp, aldığı kararlarla ilk milli kongre olma özelliğini taşıyor. Çünkü bütün millete şamil kararlar alınmıştır.

Küçüle küçüle elinde sadece Anadolu kalan Türk halkının ya istiklâl ya ölüm parolasının artık fikri düşünceden, fikirden fiiliyata geçtiğini görüyoruz, artık eyleme geçildiğini görüyoruz. Burada millet kavramının daha çok ön plana çıktığını, vurgulandığını ve Erzurum Kongresinde alınan bu kararlarla ne İstanbul Hükümetine, ne itilaf devletlerine tabi olunmayacağı

bütün dünyaya açıkça kafa tutulmuştur. Millet olmanın gerektirdiği mesajlar verilmiştir burada. Atatürk'ün *"Biz esasen milli varlığın temelini, milli şuurda ve milli birlikte görmekteyiz"* derken, gerçekten çok haklı. Çünkü milli varlığımızın temelini oluşturan, milli şuur ve milli birlik hareketinin ilk işareti Erzurum Kongresi kararlarındadır.

Bir milletin şerefine, haysiyetine, namusunun korunabilmesi için, o milletin mutlaka hürriyet ve istiklâlê sahip olması gerektiğine inanan, hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir diyen Atatürk ki, burada benim derken aslında Türk Milletini kastetmektedir, bu burada vurgulanmıştır.

Atatürk'ün ifadesiyle Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin birleşme ve kaynaşma noktasında, Doğu Anadolu vilayetlerince, diğer vilayetler ile her açıdan işbirliğini temin etmek ana fikri kabul etmiştir ve milli devlete geçiş kararları alınmıştır burada. Erzurum Kongresinde misakı milli sınırları çizilmiştir, demin de bahsettiğimiz gibi. Yine Erzurum Kongresinde itilaf devletlerinin, özellikle İngilizlerin Erzurum'da Cumhuriyete gidiş var, Cumhuriyet ilan ediliyor diye düşündürecek, endişe ettirecek kadar ciddi şekilde bir teşkilatlanma vardı. Evet, Cumhuriyete giden yol Erzurum'dan başlamıştır, ilk adım burada atılmıştır. Zaten kendisinin de ifadeleri vardır Mustafa Kemal Paşanın.

Erzurum Kongresinde yeni Türkiye Devletinin temelleri atılırken, içeride ve dışarıda uygulayacağı siyaset de belirlenmiştir. Erzurum Kongresi kararlarıyla, yurdumuzu dört bir yandan işgal etmeye çalışan manda ve himaye gibi 20. Yüzyılın yeni söylemiyle, bizi sömürge haline getirmeye çalışan itilaf devletleriyle topraklarımızı paylaşmak isteyen, onların amaçları durumuna gelenlere de verilen bir cevaptır.

Bir başka cevap da, 6-13 Şubat 1919'da Erivan'da Doğu ve Batı Ermenileri diye nitelendiriliyor. Doğudaki Ermeniler Rus Ermenileri, Batıdakiler de Türk Ermenileri. Bunların bir araya gelip yaptıkları bir kongre var, bizden önce yapıyorlar. Alınan kararlara baksanız bizimkilerle öyle mukayese edilmeyecek

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESİN DERİNSU
DAYI'NN
KONUŞMASI

gibi. Hatta bir kararlarında, Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa, Doktor Bahattin Şakir, Azmi Bey ve bütün bu ittifak ve terakkinin ileri gelenlerinin, lider kadrosunun hepsine ölüm kararı verilmiştir, maddede vardır bu. İşte Ermenilerin yaptığı o kongreyi ve alınan kararlara da verilen en güzel cevaptır Erzurum Kongresi.

Evet, Batının en sıkıntılı bulunduğu bir anda, memleketin en büyük adamının başkanlığında toplanan bu Erzurum Kongresi, bütün hayati meseleleri, bütün ciddi konuları Erzurum Kongresinde ele alarak incelemiştir. Bu nedenle Erzurum Kongresi milli mücadelenin önemli bir dönük noktasıdır ki, Atatürk de *“Tarih şüphesiz bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak gösterecektir”* diyerek, o da Erzurum Kongresinin hakkını vermiştir.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Av. NECATİ KADRİ MARKOÇ (Oturum Başkanı)- Efendim Sayın Esin Hanıma biz de teşekkür ediyoruz. Bir şeyi söylemek istiyorum. Esin Hanımın göstermiş olduğu bir haritadan hareketle, bazıları bu toprakların Osmanlıdan, hatta Cumhuriyet kurucularından bize miras olarak bırakıldığını düşünenler bulunuyor. Oysa bu topraklar bize miras değil, emanet edilmiştir. Ülkemizin bir bölümünde yaşananlar dikate alındığında, 93 yıl sonra bile olsa, Erzurum Kongresinde alınan bir kararı burada hep birlikte tekrarlamak durumunda olmamızın üzüntüsü içerisinde, ama gür bir sesle ve inançla ifade ediyoruz ki, milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür, parçalanamaz.

İkinci toplantıyı kapatıyoruz, üçüncü toplantıyla devam edeceğiz. İyi günler diliyoruz. (Alkışlar)

SUNUCU- Değerli konuklarımız seminerimize bir saat ara veriyoruz, üçüncü oturum saat 16.00’da başlayacaktır.

Üçüncü Oturum

Oturum Başkanı

Prof. Dr. S. Esin Derinsu Dayı
Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı

SUNUCU- Tekrar merhabalar, üçüncü oturumu başlatmak üzere Prof. Dr. Esin Derinsu Dayı Hanımefendiyi sözü almak üzere davet ediyoruz.

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Değerli misafirler, üçüncü ve son oturumu açıyorum. Konuşmacıları davet ediyorum. Sayın Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut Hocam buyurun. Prof. Dr. Kemal Arı, Sayın Arı buyurun. Sayın Dr. Fevzi Çakmak, Sayın Yrd. Doç. Dr. Veysi Akın buyurun.

Sayın Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut Hocamız, Değerli Hocam buyurun. “Erzurum’dan Sivas’a Heyeti Temsiliye” konusunda sunumunu yapacak, ama önce kısa bir biyografinizi Hocam izninizle okuyayım. 1955’de Samsun’da doğdu, ilköğrenimini Samsun’da, orta öğrenimini Çorum’da tamamladı. 1977 Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra aynı bölümde asistan oldu. 1984’de doktorasını tamamladı, 1989’da doçentlik unvanını ve yetkisini kullanmaya hak kazandı. 95’te profesörlüğü yükseltildi. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında yayınları bulunan Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut idari görevlerde bulundu. Halen 19. Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesidir. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi)- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Sizleri saygıyla selamlıyorum. Heyeti Temsiliye ne-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

DURSUN ALI
AKBULUT'UN
KONUŞMASI

dir denildiğinde, kısaca Erzurum Kongresinin son gününde, 7 Ağustos 1919'da kongre tarafından, kongre heyeti tarafından, kongre üyeleri arasından seçilen 9 kişilik bir kuruldur. Tabii bu çok kısa, yalın bir tanım oluyor, her şey bundan ibaret değil.

Mondros Mütarekesinden sonra Türk Milleti iki alanda mücadelede koyulmuştu, siyasi ve askeri alanda. Siyasi alanda müdafaa hukuklaşma, müdafaa hukuk cemiyetleri oluşturuldu. Bir yerde müdafaa hukuktur, bir başka yerde muhafazayı hukuktur, reddi ilhaktır ya da milli şuradır ya da milli şuradır. İsimleri ne olursa olsun aynı amaca yönelik olarak çalışıyorlardı. Bunlar arasında Erzurum'da kurulan, daha doğrusu bir şubesi açılan Vilayati Şarkiye Müdafaa Hukuku Milliye Cemiyeti vardı. Onun diğer 6 vilayette teşkilatları bulunuyordu: Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ olmak üzere.

30 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Havza'dadır, Havza mitingini yaptırır. 30 Mayıs 1919'da aynı gün Trabzon'daki muhafazayı hukukla, Erzurum'daki Vilayati Şarkiye Müdafaa Hukuk Cemiyetinin Erzurum Şubesi ortak kongre kararını alırlar. Mustafa Kemal Paşa Havza'dan Amasya'ya geçti ve orada Amasya Genelgesi yayınlandı. Bundan önceki oturumda Sayın Başkan, oturum başkanı değinmişlerdi. Amasya Genelgesi milli mücadelenin bir bildirim aşamasını teşkil ediyor, çünkü orada durum tespiti yapılıyor. Vatanın bütünü, milletin istiklâli tehlikededir ve nokta nokta devam ediyor.

Peki, kim bunu sağlayacak? Bunun kararını millet verecek. Peki, millet bu kararı ne şekilde ve nerede verecek? Milletlerin karar yeri parlamentolarıdır, o sırada bir parlamento yok. 21 Aralık 1918'den beri Osmanlı parlamentosu Meclisi Mebusan feshedilmiş. Dolayısıyla şimdi bir çare olmak üzere kongrelere yönelinmiştir. Kongreler aslında parlamentosuzluğun bir çaresidir. Parlamento açık olsaydı kongreler var oluş nedenlerini izah edemezlerdi. O nedenledir ki, Amasya Genelgesinin devamında Sivas'ta toplanacak genel kongreden söz edilir. Her taraftan delegelerin gönderilmesi ve bunun şimdilik milli bir sır olarak gizli tutulması. Sadece en sonunda Erzurum'da toplanacak kongreye delege gönderilmesi istenir.

Bunlar olurken Erzurum'da 23 Temmuz'da kongre toplandı. Ne yaptı Erzurum Kongresi? İki şey yaptı. Tabii çok şey var orada. Telgraflar çekilmiştir, yazılar yazılmıştır vesaire, ama temel olarak hem Erzurum Kongresinin, hem de Sivas Kongresinin yaptığı iki şey var. Bunlardan bir tanesi tüzüktür. Yeni bir tüzük, bir nizamnamenin hazırlanmasıdır, bir de beyanname. Tüzük yeni cemiyetin, niye yeni cemiyet? Çünkü Trabzon'daki Muhafazayı Hukukla, 6 Doğu vilayetindeki müdafaayı hukuk birleştirilmiştir. Artık onun adı Vilayati Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti değildir. Doğu Anadolu Vilayetleri Müdafaayı Hukuk Cemiyetidir. Belki isimleri birbirine yakın, karıştırılıyor olabilir.

Başka ne yaptı tüzükte? Tüzükte Heyeti Temsiliye başlığı altında 7. madde oluşturuldu, bir de onun zeyli var. Heyeti Temsiliye nedir? Heyeti Temsiliye, şimdi söylüyorum, ilave ediyorum ilk söylediğim cümleye. Heyeti Temsiliye bir yürütme organıdır. Neyin yürütme organıdır? Kongrenin yürütme organı. Kongreyi bir parlamento, Heyeti Temsiliye de onun yürütme organı. Yani Meclis ve hükümet şeklinde algılamak mümkündür.

Beyanname ise işte onun kararlarıdır, yine Sayın Başkan o kararlardan bahsetti bundan önceki oturumda; kongrenin bütünü bu. Kimler seçildi Heyeti Temsiliyeye? 7. madde ve onun ekine göre Heyeti Temsiliye en çok 16, en az 9 kişiden kurulu olacaktı. Bu tesadüfi bir rakam değildir. Neye göre düzenlenmiştir? Vilayetlere ve bağımsız sancaklara göre düzenlenmiştir. Kaç vilayet var? 6 Doğu vilayeti, artı Trabzon vilayeti 7, 2'de bağımsız sancak Erzincan ve Canik, vilayetler en az sayı üzerinden birer, sancaklar birer, 7 vilayet artı 2 sancak 9, en çok sayı vilayetler 2'şer temsilci verdikleri takdirde sayı 16'ya çıkacaktı.

Erzurum Kongresinin son gününde 9 kişilik temsil kurulu seçildi. Bundan ilk anlayacağımız bizim, asgari sayı üzerinden seçim. Hayır öyle değil. Şunun için bunları veriyorum: O günkü şartlarda bütün vilayetler tam tekmil gelip bu kongreye katılmış değil. Katılanlar da bizimki siparişati siyasiye kabilindendi efendim. Yani kendileri delege göndermemişlerdi, Er-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

DURSUN ALI
AKBULUT'UN
KONUŞMASI

zurum'daki bazı hemşerilerinden ricada bulunmuşlar, siz bizi temsil edin; Van, Bitlis. Ancak 6 Doğu vilayetinden 3'ü, bir de Trabzon vilayeti 2'şer delege, bir de Canik yok, benim geldiğim vilayet Samsun yok, delege göndermemiş. Erzincan 9, 9 kişilik temsil kurulunun başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. 9 kişilik, en az sayı üzerinden temsil kurulunu seçtik, zor da olsa seçtik, ama gelen olmadı. Mesela Bitlis delegeleri, Heyeti Temsiliyeye seçilenler 2 kişi gelmedi, oldu 7, Trabzon katılmadı geldik, geliyoruz dediler, katılmadı, oldu 5.

Mustafa Kemal Heyeti Temsiliye başkanı sıfatıyla Erzurum Kongresinden sonra imza kullanmadı. Bu kullanmayışında bir takım gerekçeleri olabilir. Neyi kullandı imza olarak? 3. Ordu Müfettişliğinden müstafi Mustafa Kemal, en son yapmış olduğu görev oydu, ondan istifa etmişti. O imzayı kullanmıştır, o unvanı kullanmıştır, ama Heyeti Temsiliye adına neden? Çünkü Heyeti Temsiliye vatanın bütününe temsil etmiyordu. Tüzük de öyle. Erzurum'da hazırlanan tüzüğe göre, Heyeti Temsiliye Doğu Anadolu'nun bütününe temsil ederdi. Hâlbuki Mustafa Kemal Paşa için esas olan, ülkenin bütününe kongresini yapmak, onun için Sivas Kongresi öngörülmüştü. Hatta Nutuk, onun başlıca eseri, önde gelen eseri, onun ilk sayfalarına baktığımızda, diyor ki; düşünülen kurtuluş çareleri. Üç türlü çare düşünülüyordu, bir tanesi Amerikan mandası; ikincisi, İngiliz himayesi; üçüncüsü de yerel kurtuluş çarelerine yönelikti.

Devam ediyor; efendiler diyor, bunlardan hiçbirisi gerçek kurtuluş çaresi olamaz. Bakın o yerel, o dediğimiz müdafaayı hukuklar bütünleşmedikçe, diğerlerinden bir farkının olmadığını söylüyor Mustafa Kemal. Hangi bakımdan? Ülkenin kurtuluşu bakımından. Dolayısıyla bu temsil az bir temsil, eksik bir temsil, hatta eksik temsil bile değil. 9 olan sayı 5'e düşmüş. Dolayısıyla imza kullanmamıştır. Buradan Sivas'a gelmiş, Sivas Kongresinde yine iki şey yapılmış. Bir tüzük, bir nizamname, Kongresinde yine iki şey yapılmış. Bir tüzük, bir nizamname, Erzurum'da ne yapıldıysa o. O nedenle Erzurum Kongresinin devamı gibidir Sivas Kongresi.

Bakın niye devamı gibidir? Maddeler üzerinde az çok ne? Kararlar dediğimiz o sonuç bildirgesi, beyanname üzerinde

çok az değişiklik yapılarak kabul edilmiştir. Erzurum'daki beyanname üzerinde birtakım değişiklikler yapıldı. Tüzük üzerinde çok az değişiklik yapıldı. Ne gibi? Mesela konum benim Heyeti Temsiliye, söyleyeyim. Erzurum'daki Heyeti Temsiliye neyi temsil ediyor? Doğu Anadolu'nun bütünü. Üzeri çizilmiş Doğu Anadolu'nun. Oraya yazılmış, vatanının bütünü temsil eder. Şimdi artık temsilde bir bütünlük.

Peki, cemiyetin adı neydi Erzurum'da? Doğu Anadolu Vilayetleri, ülkenin tamamı değil. Ne yapıldı? Üzeri çizildi. Ne oldu? Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti. Yani Erzurum Kongresinin bu noktada Sivas Kongresinden önceliği var, ama Erzurum öyle görmüyor. Burada Albayrak bizim idolumuz oldu, ondan çok yararlandık gazetede. Orada bir haber, diyor ki; biz Garbi Anadolu kongresi adı altında veriyor Sivas Kongresini. Burada yayınlanan Albayrak Gazetesi, Batı Anadolu Kongresi olarak veriyor. Diyor ki; hani biz birkaç hafta önce Erzurum'da Doğu vilayetlerinin kongresini yapmıştık ya, şimdi de Sivas'taki kardeşlerimiz batı vilayetlerinin kongresini yapıyorlar. Erzurum'dan görünüşü bu.

İkinci olarak ne yapıldı? Nizamname, tüzük dedik, tüzükte değişiklikleri gördük. Beyannamedeki, sonuç bildirgesindeki değişiklikleri Esin Hanım bahsetti ondan, tamamlanmış oldu. Peki seçim? 9 kişiden 4'ü gelmemişti, onların yerine seçim yapılmıyor. Onun 10. kişi olarak Refet Bey o sırada Anadolu'da bulunuyor, 3. Kolordu Komutanı olarak gönderilmiş, ama bir türlü o kolorduya komuta edememiş. 10. üye olarak Heyeti Temsiliyeye Refet Bey alındı, daha sonra paşa oluyor. Sonra 6 kişi de Batı Anadolu vilayetlerinden seçildi, oldu 16. Sivas Kongresinde alınan karar gereğince, Damat Ferit Hükümetine karşı tam saha pres başlatıldı. İstanbul'la her türlü bağlantı kesildi. Damat Ferit daha fazla direnemedi, 30 Eylül'de istifa etti, yeni hükümet Ali Rıza Paşa tarafından kuruldu. 1 ya da 2 Ekim 1919.

Ali Rıza Paşanın ilk icraatı, bir seçim yönergesi yayınlamak oldu. Erken seçim yönergesi tesriyi intihabat talimatnamesi, o zamanki adıyla, 7 Ekim'de. 2'sinde hükümet kurulmuş, 7 Ekim'de bir hızlandırılmış seçim yönergesi. Niye hızlandırıl-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

DURSUN ALI
AKBULUT'UN
KONUŞMASI

mış? Çünkü aşağı yukarı 10 aydan beri Meclisi Mebusan kapalı. Osmanlı Anayasasına göre evet padişah kapattı 21 Aralık'ta, ama 4 ay içerisinde yenisinin toplanması gerekiyordu, toplanamamış. Bu Anayasa ihlalidir, gün geçtikçe de toplanamıyor, ama Ali Rıza Paşa bunu yaptı ve artık bir Meclisimiz olacak, meşrutî monarşi tekrar teessüs edecek, kurulacak ve sıkıntı da halledilmiş olacaktır.

Bununla ilgili olmak üzere, seçimlerle ilgili olmak üzere Anadolu milli hareketiyle ya da Heyeti Temsiliyeye İstanbul Hükümetinin bir bakanı Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında Amasya'da görüşmeler yapıldı, 20-22 Ekim günleri. Orada İstanbul Hükümeti milli hareketten şunu istiyordu: Seçimlere müdahale edilmesin. Anadolu'da seçimler yapılacak, ama Anadolu'da egemen olan Heyeti Temsiliyedir. Çünkü Sivas'tan sonra artık Mustafa Kemal Başa Heyeti Temsiliye namına yazılar yazıyor, telgraflar çekiyor ve Anadolu'daki askeri mülki idare ne yapacağını Heyeti Temsiliyeye soruyor büyük bir çoğunluk olarak.

Ali Rıza Paşa ilk etapta seçimlere müdahale edilmemesi için bir bakanını Anadolu'ya gönderiyor. Orada 2 gün, 3 gün boyunca görüşmeler yapıldı, 5 protokol imzalandı. Sonuç; milli hareket seçimlere müdahale etmeyecek. Peki, İstanbul Hükümeti ne vaat ediyor? Toplanacak Meclis, İstanbul'da toplanacak Meclis, Meclis'in toplanma yeri de tartışma konusudur, ama o bir yana İstanbul'da toplanan Meclis kabul ettiği takdirde Ali Rıza Paşa hükümeti de Sivas Kongresinin kararlarını benimseyecekti ve böylece ayrıldılar. Daha sonrasında Ali Rıza Paşa Heyeti Temsiliye ve teşkilatı milliyeyi hükümet içinde hükümet, devlet içerisinde devlet olarak görmeye başladı. Çünkü milli hareket varlık sebebi olarak Meclisin toplanmayışını gösteriyordu. Biz diyoruz milletın sesini temsil ediyoruz, biz milletın temsilcileriyiz. Halbuki İstanbul'da bir parlamento yok, Meclis yok ve Meclise dayanan da bir hükümet yok. Millet iradesi ortaya çıkmıyor.

Ali Rıza Paşa ne yapmaya çalışıyor? Ben öğrencilerime soruyorum, Ali Rıza Paşayı nasıl bilirsiniz? Damat Ferit gittikten sonra tabii oh kurtulduk diyorlar, iyi biliriz. Ben iyi bilmem, çün-

kü Damat Ferit şudur budur, adam cepheden saldırıyor, başarılı oluyor olamıyor, ama Ali Rıza Paşa öyle değil. Ali Rıza Paşa seçimle milli hareketin varlık nedenini elinden alıyor. Şimdi ne diyecek milli hareket? Meclisi Mebusan açılıyor. Peki, o zaman Heyeti Temsiliyeye, teşkilatı milliye gerek var mı? İşte size parlamento, Meclis, milletin sesi, millet iradesi, işte ona dayanacak olan bir hükümet. Bu bakımdan Ali Rıza Paşa politikası çok daha tehlikelidir. Yani karşıtını, muhalifini cepheden taarruzla yok edemiyorsa, yanında yer alacak. Yanında yer almış gibi görünmek suretiyle bu işi halletmek tarihte bilinen çok eski bir yöntemdir. Yanında görünerek, onu zararsız etkisiz hale getirmektir.

Bu meseleyi görüşmek üzere işte o Sivas'ta kumandanlar toplantısı 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında toplandı. İstanbul'un bu tavrı karşısında Anadolu ne yapmalıydı? Günlerce orada tartışıldı. Ali Rıza Paşa ne diyor? Heyeti Temsiliye bir kenara çekilmeli, yani kendi kendini yok etmeli ya da teşkilatı milliye, ama bir şey dikkati çekiyor burada. Bütün yazışmalarda Heyeti Temsiliye ayrı olarak zikrediliyor. Teşkilatı milliyeden maksat müdafaayı hukuklardır, Kuvayı Milliyedir. Peki, Heyeti Temsiliyeyi bunun içerisine sokamaz mıyız? Onu da sokarız. Tek bir deyimle, teşkilatı milliye, milli kuruluşlar deriz, Heyeti Temsiliye de onun içerisinde yer alır, ama Mustafa Kemal Paşa bütün yazışmalarında Heyeti Temsiliyeti, teşkilatı milliyeden, yani milli kuruluşlar kavramından ayrı olarak bir defa daha zikretmeyi önemsemiştir.

O toplantıdan çıkan karar ne oldu? Efendim Meclis İstanbul'da toplanacak, toplansın. İstanbul'da toplansa bile, Anadolu'dan seçilenler bu Meclise katılmalıdırlar, mutlaka bu Mecliste yer almalıdırlar, ikinci olarak da temsil kurulu, heyeti temsile ve milli teşkilatlar ne olacaktır? Onun cevabı da şudur: İster Ali Rıza Paşa hükümeti olsun, ister parlamento İstanbul'da toplansın, bir parlamento daha toplansın, yeni bir hükümet daha kurulsun, ama Heyeti Temsiliye ve teşkilatı milliye vatanın kurtuluşuna kadar devam edecektir. Bu kumandanlar toplantısı olarak adlandırılan, ama gerçekte genişletilmiş bir Heyeti Temsiliye toplantısı olan o 16-29 Kasım tarihleri arasında

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

DURSUN ALI
AKBULUT'UN
KONUŞMASI

Sivas'ta yapılan toplantının sonucudur. Ne yaparsanız yapın, parlamentoyu da toplansanız. Çünkü böyle bir parlamentonun İstanbul'da hür bir biçimde çalışması mümkün değildir. Böyle bir parlamentoya İngilizler başlangıçta evet demişlerdi. Zaten demeseler parlamentonun İstanbul'da toplanması mümkün değildi. Herkesin bir beklentisi var.

Ali Rıza Paşa neyi bekliyor? Teşkilatı milliyeyi ve Heyeti Temsiliyeyi diskalifiye etmek, bir kenara itmeyi bekliyor. İngilizler neyi bekliyor? Mustafa Kemal'de mebus olarak seçilmişti, son Osmanlı Mebuslar Meclisine. Şubat'ta Rauf Bey'e, Rauf Bey İstanbul'a gitti mebus olarak, Mustafa Kemal gitmedi. Rauf Bey'e soruyor, İngilizler daha ne bekliyorlar Meclisi kapatmak hususunda? Yani kapatsınlar dileğiyle değil, Mustafa Kemal mutlak görüyor. İngilizler basacaklar, Meclisi dağıtacaklar. Rauf Bey'in cevabı: Efendim diyor, Heyeti Temsiliyenin bütün üyelerinin buraya gelmesini bekliyorlar. Heyeti Temsiliyeden İstanbul'a gitmeyen kim? Mustafa Kemal. Yani bir kapalı. Mustafa Kemal'i de bu vesileyle İstanbul'a getiririz, onu da böyle derdest ederiz, böylece ondan da kurtulmuş oluruz.

İşte Heyeti Temsiliyenin size şu kısa süre içerisinde anlatabileceğim hikâyesi budur. Beni sabırla dinlediniz, teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturma Başkanı)- Sayın Hocama teşekkür ediyoruz. Evet, ikinci konuşmacımız Prof. Dr. Kemal Arı. Kemal Arı Beyin kısa bir özgeçmişini okumak istiyorum. 1965 yılında Samsun'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Samsun'da tamamladı. 1985 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. 1986 yılında Ege Üniversitesinde bir yıl süreyle okutmanlık yaptı. 1987'de Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünde araştırma görevlisi oldu. "Mübadele Türkiye'ye zorunlu göç" konusu üzerine yüksek lisans ve doktora yaptı. 2006 yılında doçent, 2012 yılında profesör oldu. Prof. Dr. Kemal Arı'nın Türkiye Cumhuriyeti tarihinin değişik alanları üzerine ondört kitabı ve 60'ın üzerinde hakemli dergide yayınlanmış makaleleri mevcuttur.

Prof. Dr. KEMAL ARI (Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi)-Çok teşekkür ederim sayın başkan. Çok değerli hanımefendiler ve beyefendiler. Bu denli seçkin bilim insanlarının ve bu denli seçkin dinleyicilerin önünde konuşuyor olmanın büyük onurunu taşıdığımı belirterek konuşmama başlamak istiyorum. Bana ayrılan konu; Erzurum Kongresi'nin tarihi önemi içinde; kongreye katılan kongre üyelerine ilişkin, kimi saptamalar yapmak... Türkiye, bir Kara tablonun içinde, kimi olumsuz etkilerin zorlamasıyla sürüklenerek, Erzurum Kongresi günlerine geldi. Bu kongre; kara bir tablonun ortasında, ilk kez beliren canlı bir ışık gibiydi. Çünkü o zamana dek yaşananlara baktığımızda; Türkler abartısız tarihlerinin en kara günlerinden birini yaşıyordu. Tıpkı Ergenekon Destanı'nda olduğu gibi Türk Ulusu, sanki demirden dağlar arasında sıkışmış kalmıştı. Her yandan emperyalizm, gerek kendi orduları, gerek kendi adına kullandığı maşaları ve gerekse yerli işbirlikçileriyle birlikte; büyük bir ahtapotun kollarıyla Türk Ulusu'nu tarihten silip atmak için akıl almaz bir yok etme siyaseti uyguluyordu. Bu kara tabloda; Türk'e ait değerler bir bir yok ediliyor, Türkler'e yaşam hakkı tanınmıyor; bu yolda kimi istekler gündeme getirildiği zaman buna kulaklar tıkanıyordu. Hatta emperyalizm, hiç utanmadan, "barbar" ve "uygarlıkları yok edici" bir ırk olarak tanımladığı Türkler' in, Küçük Asya denilen Anadolu'dan sürülüp atılmasını en büyük devlet adamlarının ağzından söylemekten bile geri kalmıyordu. Çok açık ve net biçimde, bu operasyon bir ulusun yok edilmesi için gündeme getirilmişti. Türk ise, her yandan sarılmış bir halde; ne yapacağını şaşırılmış; bir umut ışığı arıyor; hiçbir yerden hiçbir yardım gelmediğini görünce, yavaş yavaş kendinden başka güvenecek bir güç olmadığını anlamaya başlıyordu. Bu Kapkara bir tablo; ulusun üzerine çöreklenmiş büyük bir "Karagün" dü...

"Karagün" dedim...

Bu deyimini bilinçli kullandım elbette. Öncelikle en çok bilinenen başlayalım; Kara Gün", Süleyman Nazif'in İstanbul'un işgali üzerine yazdığı bir yazıdır. Ama bizim sözünü ettiğimiz bu yazı değil: Bu ad, aynı zamanda Türkiye'nin erken cum-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

huriyet döneminin en önemli ressamlarından Hüseyin Avni Lifiç'in, günümüzde yağlıboya tablosunun da adıdır. Ünlü ressam, 1927'de yaşamını yitirdi. Ölmeden önce, iki önemli tabloyu çizerek, bir Kurtuluş Savaşı kompozisyonu oluşturdu. Bunlardan ilki "Karagün", ikincisi de "Akgün"...

Ressamın "Karagün" adlı tablosunun boyutları boyutları 93x1.18'dir. Tuval üzerine yağlıboya tekniği ile uygulanan tablo, daha ilk bakışta insana, sanki bir mitolojik bir olayı anlatıyor gibidir. Fırça, ağırlıklı olarak kasvet veren pastel renklere gidip gelmiş; tuval üzerinde zemin ve derinlik çalışmaları yapılırken, her darbeye, zemin üzerinde genişleyerek ve sağa sola yayılarak renkleri tuvale aktarmıştır. Algı derhal mitolojik dönemin, olağanüstü kahramanlarının yaşadığı derin bir tragedyanın yaşanmakta olduğunu düşündürür. Düş vurgusu zengin; anlatım alabildiğine güçlü; renkler birbiriyle son derece uyum içinde ve kompozisyonla bütünleşmiş biçimdedir.

Tabloya ilk bakışta, onun bir savaşı ve savaşın sonucunda karşılaşılan türlü kötülükleri, ölümleri, yaşanan acıları, yanıp yıkılan evleri anlattığı algısını verir. Minaresi yıkılmış bir cami, dağılmış duvarlardan oraya buraya savrulmuş taşlar, tarihi anıtların perişan halleri derhal göze çarpar. Bu varlıklar, Türk Ulusu'na kimliğini veren somut değerlerden bir kaçıdır. Kenarda bir dibek taşı, yıkılmış bir evin paramparça olmuş kapısı; yine Anadolu'nun renklerini yansıtan, üzerine kanın ve ölümün düştüğü Türk kilimi ve oraya buraya serpiştirilmiş objelerden, burasının Anadolu coğrafyasını anlattığı derhal anlaşılır. Tabloda ölen bir kadın ve bebeği ana objeyi oluşturur. Ölümü yaşayan kadının üstü başı parçalanmış; orası burası meydana dökülmüştür. Sağ kolu, sırt altına doğru kıvrılmıştır. Göğüs ve bacaklar açıktadır. Belli ki elleri arkaya bükülen, çaresiz bırakılan Türk anası, tecavüze uğramıştır. Kadının, göğsü üzerinden vurularak öldüğü, göğsünden sızıp, üzerinde yattığı kilim parçasına doğru akan kanından anlaşılmaktadır. Yanı başında yine aynı biçimde kendisi gibi ölümün nefesini omuzlarında hissetmiş bir Türk yavrusu yer alır. Kadın, doğurganlığı ile yurt anayı, çocuk ise Türk'ün "geleceğini", yani "istikba-

lini” simgeler. Türk çocuğunun üzerinde Anadolu motifleri ve renkleri olan beşiği ters dönmüştür. Cansız bedeninden yalnız ayağı görünmekte; sırt aşağı anasına doğru uzanmış olarak cansız biçimde yatmaktadır. Bu kompozisyonda yer alan ölmüş ana ve ölmüş bebeği, Türk Ulusunun yok oluşunu anlatır. Çünkü ressamın belleğinde, “Karagün”, Türk Ulusu’nun varlığına indirilmiş en büyük öldürücü darbedir. Ölenler masum ve temizdir. Öldürenler ise uzak diyarlardan gelen yırtıcı kuşlardır. Çocuğun ölüsü üzerine, sivri ve keskin gagasını uzatmış, kara kanatlarını iki yana doğru heybetle açmış; kuyruğunu beşik üzerinden arkaya doğru atmış devasa bir kartal yer alır. Göğün mavi ile mor renkleri arasından süzülüp gelen öteki kartallar, onu izlemektedirler ...

Bir sanatçıyı, böylesine bir kurguya nasıl bir ruh hali götürür?

Samsunlu bir ailenin çocuğu olan Hüseyin Avni Bey, savaş yıllarında önce Paris’te, 1921 yılından sonra da İstanbul’daydı. Hastalıklı bir bünyesi vardı. Savaş Anadolu’da bütün hızıyla sürerken, yüreği Anadolu’da çarpıyordu. Kurtuluş Savaşı bitip, yılgınlık ve yenilgi diriliş ve utkuya dönüşünce; Mustafa Kemal Paşa’nın savaşın hemen sonrasında Ekim 1922’de Bursa’ya gelişinde onu karşılayanlar arasında o da bulunuyordu. Yanında henüz evlendiği genç eşi Harika Lifij de vardı. Mustafa Kemal Paşa, onların gözünde, tarihin yetiştirdiği en büyük kahramandı. O günler, savaş sonrası bırakışma günlerine denk geliyordu. Mareşal Fevzi Paşa, öteki komutanlar; Mustafa Kemal Paşa, Mudanya’nın bağlı olduğu bu Türk Beldesi’ne gidip geliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa tuttu; bu çok başarılı genci Ankara’ya götürdü. Orada, Genelkurmay Başkanlığı’nda dört ay boyunca konuk olarak kaldı. Mareşal Fevzi Paşa’yı yakından tanıdı. O süre içinde, zaten hep işittiği, gördüğü ulusal savaşın acı hatıraları üzerine anlatılan çok şeye tanıklık etti. Tam da bu günlerde; iki önemli tabloda, ulusal savaşın başlangıcını ve bitişini ele almak gereğini duydu. Ankara’dan, o dört aylık konukluk döneminden sonra İstanbul’a döndüğünde derhal bu tabloları yapmak için kolları sıvadı:

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

“Karagün” ve “Akgün”...

Değerli konuklar;

İşte Erzurum Kongresi'nin toplandığı o günlerde, Anadolu'da böylesine bir “Karagün” yaşanmaktaydı. Bu kara günde, ülkenin yurtseverleri, kurtuluşun çarelerini aramaya başlamışlardı. Erzurum'da da yurtseverler, böyle bir arayışın içinde bulunuyorlardı. Yakın tarihlerinde, Rus Ordularıyla işbirliği içine girmiş Ermeni kıtalarının kanlı eylemleri hala belleklerinde yer alıyordu. Kent, başka yerlere büyük bir göç vermişti. Her taraf, Ermenilerin yok ettikleri masum insanların cesetlerinin gömüldüğü mezarlıklarla doluydu. Ancak kentin bir şansı vardı: 15. Kolordu... Ve bu Kolordu'nun başında bulunan ve yurtseverlere her türlü zor koşullarda kol kanat geren Kazım Karabekir Paşa... Bu destek, hiç kuşkusuz Erzurum'da aydınlar için önemli bir dayanaktı. Mondors Bırakışması'nın imzalanmasından sonra; Türk Ordusu terhis edilirken, varlığını büyük ölçüde koruyabilmiş bir Kolordu'nun Erzurum'da bulunuşu, Erzurumlu yurtseverler için büyük bir önem kazanıyordu. Üstelik Kazım Karabekir Paşa'nın yurtseverliği, bilinmeyen bir şey değildi. Sivil bir avuç aydın bunun bilincinde olarak; kimi hareketlere yöneldiklerinde, Kolordu'nun ve Kazım Karabekir Paşa'nın desteğinin yanlarında olacağını biliyorlardı. Cevat Dursunoğlu'nun anılarında, o günlere ilişkin canlı anlatımlar bulabiliyoruz. Onun anlattığına göre; sivil halk arasında yoğun bir yılgınlık varken, bu perişan tabloda yurtseverler, bir ışık yakmayı başarabilmişlerdi. Büyük bir başıboşluğun, dağılımlığın yaşandığı o günlerde; Türk aydın ve yurtseverlerinin kafa karışıklığını, her yerde hemen hemen görmek mümkündü. Ancak Müdafa-i Hukuk örgütlerinin, Anadolu'nun her yanında kuruluş olması, bir umut ışığının yanmasına neden oluyordu. Bu dönemde, örneğin Doğu Trakya'da Cafer Tayyar Paşa'nın, bağımsız bir Doğu Trakya Cumhuriyeti kurma amacıyla olduğunu biliyoruz. Her ne kadar yurtsever kimi subaylar, bırakışma sonrasında ordularının başından ayrılıp İstanbul'a gittiklerinde, bir ulusal mücadele başlatma konusunda görüş alışverişinde bulunmuşlardı. Mus-

tafa Kemal Paşa'nın çok güvendiği silah arkadaşlarıyla bu temasları yaptığı biliniyor. Ancak bu ne denli gerçekleştirilebilir bir şeydir; bu düşünceye kim ne kadar inanıyor ya da inanmıyor; daha da ötesi olanaklar buna ne ölçüde imkan sağlar ya da sağlamaz? Bu belirsizlik ortasında, işte Cafer Tayyar gibi kimi yurtseverler, etkin oldukları bölgede, küçük de olsa bir Türk Yönetimi kurmak düşüncesinden uzak değillerdi. Doğu Anadolu'da ise; Erzurum Kongresi toplanıncaya dek, Kazım Karabekir Paşa'nın milli varlığa dayanarak, bir Türk yönetimi kurma düşüncesi bulunuyordu.

Ancak hemen vurgulayalım: Bu O'nun, hesaplananlar, düşünülenler yerine getirilemediğinde başvuracağı bir yöntemdi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarıyla da uzlaştığı, hatta önderlik konusunda anlaştığı büyük bir planı vardı: Ülkeyi bir bütün olarak düşman istilasından kurtarmak... Bunun ilk örneği, Amasya genelgesinde ortaya konulmuştu. Bu belge, İstanbul Hükümeti'ne karşı bir başkaldırıydı. Bu nedenle, bir "ihtilal" manifestosu gibi ortaya çıkmıştı. Ancak bir konuya dikkat etmek gerekiyor; nedir O? Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu yolculuğunda asıl hedefi Erzurum'a ulaşmaktır. İsrarla Erzurum'a doğru yolculuğuna devam eder. Bu süre içinde, Anadolu'da kendiliğinden oluşmuş ulusal örgütlenmeleri desteklemekten de geri kalmamıştır. Doğu Anadolu'da, Erzurum'de Vilayat-ı Şarkiye Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin Doğu Anadolu'daki illeri temsil edecek bir kongre hazırlığında olduğu biliniyordu. Erzurum'da önce bir vilayet kongresi toplanmıştı. Kimi üyeler, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in bölge illerini temsil etmek amacıyla toplanacak Erzurum Kongresine katılmalarını sağlamak için yoğun bir çaba içinde buldukları da görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa ise Samsun'a 19 Mayıs 1919 günü çıktığında, sürekli olarak Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa ile temas etmekteydi. O, Erzurum'da bir kongre toplanacağını öğrenince, bunu takdir etmiş; bu yolda Kazım Karabekir Paşa'ya telgraflar çekmişti. Ardından da Amasya Genelgesi ile birlikte bu kongreyi bütün yurda duyurmuştu. Kimi yerlerde kongreye katılacak delegelerin seçilmesinde zorluklar vardı; Mustafa Kemal Paşa bu

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

güçlüğü aşmak için gereken yerlere telgraflar gönderiyor, bu konuyu teşvik ediyordu. Artık Mustafa Kemal Paşa'nın bu aşamadan sonra yönü Erzurum'dur. O, Kazım Karabekir Paşa ile bir araya gelmek için doğuya hareketi öngörüyordu.

Bu arada Amasya Genelgesi'nin estirdiği fırtına İstanbul'u kaplamıştı. Mustafa Kemal Paşa, yanında maiyeti, Sivas, Sivas üzerinden Erzincan ve Erzurum'a doğru yol alırken, hep İstanbul'un hoşnutsuzluğu ile ilgili bilgiler kulağına geliyordu. Hatta eski bir vali olan Ali Galip'in Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak için görevlendirildiği, bir tertip hazırlığı içinde bulunduğu haberleri bile kulağına çalınmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz günü Erzurum'a gelmişti. Kendisini konuk edecek tarihi konağa yerleşti. Kentin ileri gelenleri kendisini ziyarete geliyor; sorunları aktarıyorlardı. Ancak bu aşamada İstanbul Hükümeti ile de ipler iyice gerilmişti. Sürekli dikkatli olması, tedbiri elden bırakmaması gerekiyordu. Gerçekten de İstanbul Hükümeti hop oturuyor hop kalkıyordu. Anadolu'daki hareketlilik, büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Derken Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a gelmesi yönünde emirler gelmeye başladı. Önce hava değişimi alıp, İstanbul'a gelmesini önerenler, sonra daha tehditkâr konuşmaya başladılar. Doğrudan Sultan Vahdettin devredeydi; İstanbul'a dönmesini istiyordu. Damat Ferit Paşa ise küplere biniyordu. Anadolu ile İstanbul karşı karşıyaydı. Sonunda Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılarak, bir sivil yurttaş olarak yoluna devam etme kararı aldı. İstifasını verdiği yazısında; kutsal yurt ve ulusu parçalamak tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni isteklerine kurban etmemek için açılan ulusal direnişler uğrunda, ulusla birlikte özgürce çalışmaya artık askeri ve tüzel kişiliğinin engel olmaya başladığını belirtiyordu. Bu kutsal amaç için ulusla birlikte çalışmaya kutsal bildiği şeyler adına söz veriyor ve "Pek aşığı olduğum yüce askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim" diyordu (8 Temmuz 1919). Ya bundan sonra ne olacaktı? Bundan sonra artık O, ulusal ve kutsal amaç uğruna her türlü özveriyle çalışmak için ulusun bağına yalnız "ferd-i

mücahit" / (Kutsal bildiği şeyler için savaşan tek kişi) olarak dönüyor; bunu bütün herkese ve ilgili kurumlara sunuyor ve duyuruyordu.

Artık askerlik mesleğinden ayrılmıştı. Ya şimdi ne olacaktı? İster istemez kaygılar yaşıyordu. Bir ara emir subayı yanına gelip, artık askerlik mesleğinde olmadığını, kimi belgeleri kime teslim edeceğini sorduğunda, kaygıları daha da artmıştı. O zamana dek, kendisine saygıda kusur etmeyen silah arkadaşları, örneğin Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya bundan sonra nasıl davranacaktı? Gizli bir emir almış olabilir miydi? Bir ara Kazım Karabekir Paşa'nın yanına geldiğini söylediklerinde, ister istemez aklından şunlar geçmişti: Aca ba gizli bir emir alıp, biraz sonra kendisini tutuklatacak mıydı? Ulusal savaş, başlamadan sönmüş mü oluyordu? Yığınla soru iç içe geçmiş, düşünce dünyasında kaygılar esip duruyordu. Tedirgin bir bekleyişten sonra Kazım Karabekir Paşa odaya girip, ayaklarını birbirine vurup, asker selamı verdi ve şunları söyledi: "Paşam! Kumandamda bulunan subaylar ve erlerin saygılarını sunmaya geldim. Siz bundan önce olduğu gibi bundan sonra da komutanımızsınız. Kolordu Komutanına özel araba ile emrinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz!"

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kurtulduğu an, bu andı. Mustafa Kemal Paşa ayağa kalktı; Kazım Karabekir'in boynuna sarılarak bu arkadaşını bir kaç kez öptü...

Kongre, ne yazık ki düşünüldüğü gibi ayın 10'unda toplanamamıştı. Kimi gecikmeler oluyordu. Bu nedenle, Temmuz ayının 23'ncü gününe ertelendi. Bu günün hem önemli bir yanı vardı: Bu tarih, II. Meşrutiyet'in yıldönümüne denk geliyordu. Bir anlamda Türk Yurdu, II. Meşrutiyet günlerinde olduğu gibi yeni bir açılım yaşamak istiyordu. Mustafa Kemal Paşa artık askerlik elbiselerini çıkarmış; başına kalpağını takmış, sivil giyinmişti. O artık yalnız bir kalpaklı kuva-yı milliyeciydi. Kongre gösterişsiz bir okul salonunda toplanmıştı. Mustafa Kemal Paşa kongrenin açılışında bir konuşma yaptı. Bu konuşmada olan biten süreci ayrıntılı olarak anlattı. Ulus, tarihin ve olayların zorlamasıyla kanlı ve karanlık bir sürecin içine düşmüştü. Bundan

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

irkilip, kaygı duymayacak hiç bir yurtsever düşünülemezdi. Saldırganların Türk yurdunu adım adım yutmak için yaptıkları kötülöklere değindi. Tarih, bir ulusun varlığını, hakkını hiç bir zaman yadsıyamazdı. Bu nedenle yurt ve millet aleyhine verilen kararların er ya da geç iflas edeceğini söyledi. Yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarmak ve korumak konusunda son sözü söyleyerek bunun gereğini yerine getirecek gücün, bütün yurttta örölmüş bir ağ haline geldiğini vurguladı. Moralleri güçlendirmek için de yeryüzünde bilinen bütün ulusların ulusal amaçlarına ulaşmak için verdikleri savaşımardan örnekler verdi. Ulusun yazgısına egemen olacak bir ulusal iradenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini anlattı. Gücünü ulusal iradeden alan bir hükümet kurulmalı, ulusun sorunlarına sahip çıkmalıydı. Kongre bunları sağlamak için çalışmalıydı.

Kongreye 56 delege katılmıştı. Bu delegelerin geldikleri toplumsal ve ekonomik kökenlere baktığımız zaman; aslında kimisi doğrudan doğruya din eğitimi almış, medrese eğitimi görmüş olan kişilerdi. Bunların önemli bir kısmı emekli olmuş askerlerden oluşuyordu. Bunun yanında bürokrasinin içerisinde gelmiş olan insanlar da vardı. Bunların seçilmesi ve oraya gönderilmesi konusunda da başta Erzurum'da, işte Vilayati Şarkiyeye Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin çabaları gerçekten son derece önemlidir.

Pek çok yerden Erzurum'a gelmek için yola çıkan delegelerin kongrenin açılışına yetişemediği de görülüyordu. Kongre 7 Ağustos gününe kadar pek çok toplantı yaptı. Ülkenin karşı karşıya kaldığı konular ele alınıyor, düşünceler dile getiriliyordu. Kongrenin sonunda bir bildiri yayınlanacaktı. Her şeyden önce ulus, bir birlik göstermişti; bu görüntü başlı başına değerliydi. Mustafa Kemal Paşa kongreye başkan olarak seçilmişti. Kapanış konuşmasında o; ulusun kurtuluşu ümidi ile en heyecanlı bir zamanda özverili kurulun her türlü güçöklere katlanarak Erzurum'da toplandığını söylüyordu. Duyarlı ve soylu bir ruh ve sarsılmaz bir iman ile yurt ve ulusun kurtuluşuna temel olacak kararlar aldığını söyledi. Özellikle de bütün dünyaya karşı ulusun varlığını göstererek, ne denli önemli bir yarar elde ettiğini açıkladı. Kongre sonunda da dokuz kişilik bir

temsil kurulu oluşturuldu: “Heyet-i Temsiliye”... Ve on maddelik bir sonuç bildirgesi yayımlandı...

Bu bildiri de önemli konulara değiniliyordu: Doğu illeri ile Trabzon ve Orta Karadeniz'i içine alan Canik Sancağı hiç bir neden ve gerekçe ile Osmanlı topluluğundan ayrılması olanaklı olmayan bir bütündü. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ulus bir bütün olarak karşı koyacak ve kendini savunacaktı. İstanbul Hükümeti, yurdun ve bağımsızlığın korunmasını ve sağlanmasını yerine getiremediğinde, amacı sağlamak için ulusal kongrece, toplantı halinde değilse de Ulusal Kurul aracılığı ile geçici bir hükümet kurulacaktı. Ulusal güçleri etken ve ulusal istenci egemen kılmak temel ilkeydi. Hıristiyan azınlıklara siyasi egemenliği ve toplumsal dengeyi bozucu ayrıcalıklar verilemezdi. Manda ve himaye kabul edilemezdi. Ulusal meclisin derhal toplanmasına ve hükümet işlerinin meclisin denetimi altına alınarak yürütülmesine çalışılacaktı.

Ulusal kurul ve geçici bir hükümet... Ulusal güçleri etken ve ulusal istenci egemen kılmak... Ve elbette manda ve himayenin kabul edilemeyeceği, Hıristiyan azınlıklara siyasi egemenliği ve toplumsal dengeleri bozucu ayrıcalıkların verilemeyeceği...

Bu vurgular, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın niteliğini de yavaş yavaş kurumsal temelde artık ortaya çıkaran kararlardı. Ulusal Kurul, yani Heyet-i Temsiliye; ortaya çıkmış iradenin kurumsal özünü oluşturuyordu. Kongre ya da bu kurul aracılığıyla gerektiğinde ortaya çıkarılacak hükümet de ulusun hükümeti olacaktı. Ulusal güçleri etken ve ulusal istenci egemen kılmak ise bütünüyle devrimci bir özellik taşıyordu. Artık, sultan ve halife değil, ulusun devrede olduğunu belirten bu söylem, cumhuriyetin özüyüdü. Adı konmasa da ya da bu akıllardan geçmiyor gibi görünse de ulusal istenç ve irade ortaya çıkmıştı. Olağanüstü koşullar, bu istenç ve iradenin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Gün geçer, ulus kendisini kurtarırsa, o zaman ulus kendi yönetimine de kendisi karar verecekti. Zaten, onca atılım ve dönüşüm çabasından sonra, daha bu aşamada bile sultan ve halifeye yeniden yönelmek gibi bir ters süreç gelişse de hiç bir zaman eski bütünüyle eskisi gibi olamazdı. Bu aşamadaki dönüş bile

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

değişimi dayatacak nitelik gösteriyordu. Bundan da öte, gelişmeler çok daha radikal, keskin ve öze dönücü kıvama geldikçe, bu geriye dönüş ise büsbütün seçenek olmaktan çıkmış oluyordu. Yani ulusun kendi yazgısını belirleme konusundaki kararlılığı ve çabası bu ilkeyle artık geçerlilik kazanmıştı. Bu ise daha bu aşamada bile sultan ve halife ile onun dayandığı değerlerin, egemenlik savaşımını yitirdiğini gösteren belirtilerdi.

Değerli konuklar;

Son söz olarak şunları söylemek isterim: Erzurum Kongresi, Anadolu Mücadelesi'nin mayasını oluşturmuştur. Orada alınan kararlar, daha sonra Sivas'ta bütün yurda yaygınlaştırılacaktır. Ancak, Amasya Genelgesi'nden sonra, sivil toplumun; eşraf ve askerinin katılımıyla, yurt yüzeyinde yaygınlaştırılmaya başlayan bu hareket; giderek bütün yurda mal olan dünyanın ilk antiemperyalist savaşımına dönüşecek olanakları bu mayadan edinebilmiştir.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim...

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Değerli misafirler üçüncü konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Veysi Akın. Konu itibarıyla daha uygun olacak. Erzurum Kongresinin hazırlık safahatı, mekân, iâşe ve ibate varılma meselesi. Evet, farklı bir konuya değinecek.

Sayın Veysi Akın'ın kısa bir özgeçmişini okuyorum. 25.06.1961'de Babaeski Kırklareli'nde doğdu. İlk ve ortaokulu burada okuduktan sonra Edirne'de Erkek Öğretmen Lisesini bitirdi. 1984 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun olarak, iki yıl tarih öğretmenliği yaptı. 1987-96 yılları arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde, 96-2011 yılları arasında Denizli Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Halen Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesinde çalışmaktadır. Milli mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili çok sayıda kitap, makale ve bildirisi bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Buyurun Sayın Veysi Akın.

Yrd. Doç. Dr. VEYSİ AKIN (Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi)- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Tabii bu değerli toplantıyı gerçekleştiren Türkiye Barolar Birliği ve Erzurum Barosuna bizleri burada buluşturduğu için ve benim bir Erzurum geçmişim var, dostlarımla birlikte olma fırsatını ve hocalarımla birlikte olma fırsatını verdiği için öncelikle teşekkür ediyorum.

Tabii Erzurum Kongresi çeşitli yönleriyle ele alınıyor. Bu kongre Vilayeti Şarkıye Müdafaa-yı Hukuku Milliye Cemiyeti ile Trabzon'daki Muhafazayı Hukuku Milliye Cemiyetinin aynı günde, aynı düşüncelerle vermiş olduğu bir karar ile toplandı; bu bir tevafuk. Ancak, kongrenin toplanma vilayeti Erzurum sınırlarıdır. Dolayısıyla kongrenin bütün hazırlık safahatı, sadece delegelerin seçimi hariç olmak üzere Erzurum'dadır ve Erzurum'daki cemiyet üyelerinin ve yönetiminin üzerinde bir yüküdür.

Tabii delegelerin seçimi meselesi, her vilayet kendi üzerine düşeni yapmaya çalıştı, ama yapamayanlar da oldu. Biraz önce Saygıdeğer Dursun Ali Hocam da ifade ettiler, bazı vilayetlerden mesela Elazığ ve Diyarbakır'dan delege gönderilmedi, seçimleri yapılmış olmasına rağmen, oradaki valililer dolayısıyla. Bazılarından da temsilen Erzurum'daki vatandaşlarını, hemşerilerini orada olduğu için kolay bir şekilde orada görevlendirdiler, ama nihayetinde tabii kongrenin bir arka planı vardı. İşte Sayın Hocam Kemal Arı biraz önce Erzurum'un Rus işgali döneminde çekmiş olduğu eziyetleri romantik bir biçimde bir tabloda hareketle ifade etti. Gerçekten iki yıl bir Rus işgali görmüş, yanmış-yıkılmış bir Erzurum'da büyük bir kongre toplayacaksınız. İlk tasavvur edildiğindeki gibi bütün delegeler gelmiş olsaydı, bunları bir salona toplayacaksınız, yedireceksiniz, içireceksiniz, misafir edeceksiniz. Elbette ki bunlar çok kolay olabilir şeyler değildi.

Bilindiği gibi kongre önceden tasavvur edildiği veya planlandığı gibi 10 Temmuz'da toplanacaktı. Tabii sabahki oturumlarda Fahri Necati Hocam ifade etmeye çalıştı, ama 10 Temmuz eski takvimle meşrutiyetin ilanı. Bu özel bir tarih olarak seçilmişti zaten. Sonra 1917'de takvimde yapılan bir ayarlama

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

VEYSİ AKIN'IN
KONUŞMASI

dolayısıyla, bu da 23 Temmuz'a tekabül ediyordu. Dolayısıyla Erzurum'daki Vilayati Şarkiye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum Şubesi, bütün hazırlıklarını 10 Temmuz'a göre yapmak zorundaydı ve hızlı bir şekilde çalışmalar devam ediyordu, ama bunun için bir bütçe lazım vesaire. Daha önce bir vilayet kongresi toplanmış, bu vilayet kongresinde bir bütçe planlaması yapılmış vesaire.

Bu hazırlıklar devam ederken, 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Amasya serüveninden itibaren, Amasya Tamiminden sonra başına gelecekleri bildiği için, âdeta sığınacak bir liman gibi gördüğü Erzurum'a geldi 3 Temmuz'da. Niçin geldi? Çünkü burada kendisini daha önce davet etmiş, ama bir koldunun başında bulunan güvenli bir kent olmasını Erzurum'a sağlayan Kazım Karabekir Paşa var. Peki, müfettişlikten alındığı veya silki askeriden istifa ettiğinde yetkisizleştirildiğinde ne yapması gerekiyor? İşte onu da Erzurum Kongresinde kendisine, uhdesine verilecek bir görevle telafi etmesi gerekiyor. Tabii o geldikten sonra faaliyetler biraz daha genişledi. Yani Erzurum Kongresinin belki kararları itibariyle bölgesel olmaktan çıkması ve milli bir kongre şekline dönüşmesinde ve Mustafa Kemal'in burada bundan sonraki kongre faaliyetlerini yönlendirmesinin büyük bir önemi olduğunu söyleyebiliriz.

Tabii bu hazırlık için özellikle mekân problemi var. Bu konuda ben çok kısa olarak Mustafa Kemal Paşanın çalışma evlerinden, kongre binasından ve bir de yine cemiyetin Erzurum Şubesinin kullanmış olduğu iki binadan bahsetmek istiyorum. Daha sonra ise, diğer işe ve ibate meselesi üzerinde durarak konuşmamı tamamlamak istiyorum.

Önce cemiyet binası, cemiyet eski bir mektep binasında kurulmuş, Asarı Atika mektebi dedikleri, eski eserler üzerine bir mektep. Fakat burada uzun süre kalamamış. Daha sonra Erzurumluların belki yakından tanıdıkları Vuslat Erverdi evi olarak bilinen, Vuslat Erverdi'nin evine taşınmak zorunda kalmış. Çünkü cemiyet kuruluşundan sonra kadrosunu genişletmek mecburiyetindeydi. Öyle olunca bu toplantıları karşılayabilecek bir başka daha büyük salona ihtiyaç vardı ve buraya taşındılar.

Şimdi buraya taşınmalarında da, yine Erzurumluların yakından tanıdıkları Kazım Yurdalan Beyin önemli bir etkisi olduğunu görüyoruz. O dönemin hatıralarında şöyle geçiyor: *“Kazım memlekette doktor, baytar, hukukçu, ziraatçı, öğretmen gibi aydınlardan ve esnaf arasında sözü geçen hemşerilerinden mürekkep 50-60 kişilik bir liste yapmıştır. Bunları bir araya toplayarak fikir ve hizmetlerinden istifade gerekti. Ben Müdafaaı Hukuka bu teklifi yapmayı üstüme aldım, ancak toplantı yerimiz hem semtsiz, hem de küçüktü. Başka yer bulmak güç olduğundan ertesi günü cemiyeti Vuslat Erverdi evine taşındık. Geniş ve toplantılara müsait olan bu evde ilk toplantımızı yaptığımız gün, Kazım'la konuştuğumuz fikirleri cemiyete açtım, arkadaşlar derhal kabul ettiler.”*

Yani dolayısıyla bundan sonraki çalışmalar bu evde sürecek ve Mustafa Kemal'in de iki defa bu eve geldiğini görüyoruz. Özellikle kongreye murahhas olarak katılmak isteme taleplerinin de burada görüşüldüğünü biz biliyoruz.

İkinci mekân probleminde Mustafa Kemal Paşanın çalışma evleri var. Biliyorsunuz Mustafa Kemal Paşa müfettiş olarak gelmişti. Müfettişlik karargahı olarak ve 3-9 Temmuz 1919 tarihleri arasında kısa bir süredir kaldığı ev, Kazım Karabekir Paşa vasıtasıyla kendisine tahsis edilmiş ve bugün hâlâ belki o isimle de biliniyor, Cinisliler Konağı olarak bilinen bir konak. Enver Hocam da bahsettiler, akşam gittiğimiz konakların hemen ön cephesinde bir konaktır, üç katlı bir bina. Ancak zaman içerisinde bu binanın da Mustafa Kemal ve arkadaşları çalışmalarını burada sürdürüyor, ama geceleri Mustafa Kemal bu konağın hemen yanındaki bir başka evde, Gözübüyük'lerin evi olarak tanımlanan bir başka evde yatıyor, orada konaklıyor.

Fakat çalışmaları için bu ev yetersiz görülüyor. Ancak belki müfettişlik görevinden alınmamış olsaydı, burası yine karargâh olarak kullanılacaktı. Fakat görevinden istifa ettikten sonra, askeri bir görev için tahsis edilmiş bir evde zaten artık kalması, çalışması da mümkün olamazdı. Böylece yeni bir ev arayışına girdiler ve bu yeni bir ev arayışına girdiklerinde de,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

VEYSİ AKIN'IN
KONUŞMASI

yine Erzurum'da bugün Atatürk Evi olarak bilinen müze olarak kullanılan binayı, Kazım Karabekir Paşanın yine delaletiyile kendilerine tahsis ettiler.

Burası bir Ermeni tarafından yaptırılmış bir bina. Aslında mekân olarak da gayet güzel, mutlaka gezenleriniz vardır. Çaykara Caddesinde Tabakhane Sokak üzerinde 14 numaradaki evdir. Erzurum'dan "Atatürk'le Beraber" eserini yazan Mazhar Müfit Kansu benim de hemşerimdir, o bu binayla ilgili ve o dönemdeki çalışma ortamıyla ilgili çok derin bilgiler veriyor. Bina Erzurum'un Mumcu Yüsüfla Mahallesinde, Çaykarye denilen derenin kenarında, yüksekçe bir yerdeydi diye tarif ediyor. Şimdi Aşağı Mumcu olarak, burada kayıtlarda öyle geçiyor hatıradada, ama şimdiki adı Yukarı Mumcu. Bu karışıklık nereden geliyor? Yani onu çözmüş değilim. Herhalde yer isimlerinde bir değişimle ilgili olsa gerek.

"Bina kâgirdi ve Erzurum'un en güzel evlerinden biriydi, önünde başka ev de yoktu. Âdeta boş arsaların içinde tek bir ev gibi görünüyordu. Dekor bakımından da mükemmeldi. Evin biraz ötesinde bir su değirmeni vardı ve yarım metre genişliğinde bir ark içinden akan su, evimizin önünden geçerek Çaykarye deresine dökülüyordu. Eve iki taraflı ve genişçe bir taş merdivenden çıkarak ve iki kanatlı bir kapıdan geçilerek giriliyordu. Fakat küçük bir sahanlığı takiben, yine beş basamaklı taş bir merdivenden çıkmak suretiyle, evin asıl antresine, yani girişine geliniyordu. Taş döşeli bu metalde sağa, karşıya ve sola açılan üç kapı vardı. Sağdaki kapı müstakil bir odaya açılıyordu, soldaki kapıdan ikinci kata çıkılıyordu. Karşıdaki kapıdan da birinci kat sofasına giriliyordu. Bu sofanın üzerinde sağlı-sollu iki büyük oda ve yine ikinci kata çıkan hususi bir merdiven vardı" diye evi güzel bir şekilde tarif ediyor Mazhar Müfit.

Dönemin şartlarına göre bir hayli büyük olan bu binada, Mustafa Kemal Paşa ikinci katta, merdivenden çıkan sağ tarafta kalan odada yatıyordu. Odada bir karyola, aynalı bir konsol ile yuvarlak bir masa ve sandalyeleri vardı. Rauf ve Kazım Dirik Beylerin de yine bu binada aynı dönemde kaldıklarını biliyoruz, Mazhar Müfit de yine bu binada kalıyordu. Mustafa Kemal Paşanın müfettişlik karargâhındaki tek-

nik işlerini yürütenlerin ise, bu binanın hemen alt tarafında başka bir binada o dönemde kaldıklarını görüyoruz.

Tabii burada çok sıkıntılı günlerin de yaşandığını biliyoruz. Kazım Karabekir Paşa hatıralarında burayı ifade ederken, gerçi bugünlerde de Erzurum bir hayli sıcak. 29-30 derece sıcaklık olduğunu yine hatıralarında belirtiyor. Mustafa Kemal Paşa için yine Mazhar Müfit şöyle diyor: *“Gece gündüz çalışıyor, arkadaşlar da ondan bilhassa cesaret alarak fedakârlıkla çalışıyor doğrusu”* diye, burada yapılan çalışmaları ifade ediyor. Ancak zaman zaman da belki ufak eğlenceler düzenlendiğini biliyoruz. Çünkü alt katta bir piyano odası var. Burada zaman zaman piyano çaldıklarını biliyoruz. Briç bilenler var ekibin içerisinde, zaman zaman küçük briç partileri düzenliyorlar vesaire. Yani ufak eğlencelerin de, ama bunun dışında Erzurum’da Kazım Karabekir Paşanın o yetim çocuklarla tertip ettiği eğlenceler var. Bu eğlencelere de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının katıldıklarını yine hatıralardan biliyoruz. Tabii evin bugünkü durumu üzerinde durmayacağım. Bunları gidip hepimiz görebiliriz.

Şimdi delegelerin kaldıkları evler meselesine geldiğimizde, gerçekten de Birinci Dünya Savaşından çıkmış, yorgun bir şehir ve bu yedirme, içirme ve misafir etme konusunda elbette ki birtakım sıkıntılar olabilecekti. Cevat Dursunoğlu bunu: *“Bu harap şehirde gelecek misafirleri yerleştirmek ve ağırlamak zor bir işti. Aramızda işbölümü yaptık, birkaç arkadaş Erzurum’a gelmeye başlayan azaların misafir edilecekleri yerleri, kongrenin toplanacağı okulun salonunu ve komisyon odalarını, istirahat yerlerini hazırlayacaklardı. Raif Efendi reis, ben de kâtip sıfatıyla merkezde kalarak gelen murahhasları kabul edecektik. Hepimiz ateşli bir çalışma içindeydik. Gündüzleri herkes kendilerine düşen işlerle uğraşıyor, geceleri de uzun toplantılar yaparak, cemiyetin ve kongrenin işlerini düzenliyor ve muhabereleleri idare ediyorduk”* diye anlatmaktadır.

Şimdi toplam 63 delegenin katıldığını görüyoruz Erzurum Kongresine, ama 63’ünün de hemen açılış toplantısında olduğunu söyleyemeyiz. Peyderpey katılanlar var. Özellikle de o günkü vilayet sınırları itibariyle Trabzon’dan bir yoğunluklu katılım ol-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

VEYSİ AKIN'IN
KONUŞMASI

duğunu, bir de Sivas vilayetinden katılım olduğunu görüyoruz. Diğer vilayetlerden gelenlerin sayıları çok az. Çünkü bu delege evleri bahsinden dolayı sayıları şöyle ifade edebilirim. Erzurum vilayetinin 20 delegesi var, Trabzon'un 18 delegesi var, Sivas'ın 13 delegesi var, Bitlis vilayetinden 4, Van vilayetinden 2, Erzurum mutasarrıflığından da 6 delegenin katıldığı tespit edilmiş.

Şimdi delegeler için iki bina hazırlanmış. Bunlardan bir tanesi sadece Trabzon delegelerine tahsis edilmiş bir konak. Hacı Dede Ağa Konağı olarak tarif edilen bir konaktır. Diğer de, kongrenin yapılmış olduğu binadaki odalara ranzalar, yani yenden ağaçtan ranzalar yaptırılmış ve buralara yatak yorganlar götürülerek, diğer delegeler de, özellikle Sivas delegelerinin burada kaldığını biliyoruz.

Şimdi bu Hacı Dede Ağa Konağıyla ilgili Trabzon'dan gelen delegeler hatıralarında bize önemli bilgiler veriyorlar. Öncelikle Trabzon'la yapılan yazışmalarda, 20 delegenin katılacağı bildirilmiş ve kalacakları yer için de şöyle bir istekte bulunulmuş. Münasip bir mahallin ihzarı ve yemeklerini tabldot olarak temin eylemek üzere bir lokanta ile şimdiden görüşülmesini ve konu ile ilgili kendilerine bilgi verilmesi istenilmiş. Yani kongreye gelmeden önce, bu hazırlıklar hakkında bilgi istenilmiş, ama bu rakam yok. Yani 20 delegenin geldiğini görmedik.

Trabzon delegelerinin önemli bir bölümü Trabzon merkezde toplanıyor, 11 kişi 5 Temmuz'da yola çıkıyorlar ve yaylı arabalarla, at arabalarıyla yola çıkıyorlar. Daha sonra diğer ilçelerden de gelen Trabzon delegeleriyle birleşerek 7 Temmuz'da Erzurum'un girişine kadar ulaştıklarını görüyoruz. Burada Ilıca mevkiinde Erzurum idarecileri ve ileri gelenleri tarafından karşılandılar. Sayın Konukçu Hocam da ifade etti, gerçekten de Ilıca o dönemde bir karşılama mekânı olarak seçilmiş bir yer. İşte diğer delegeler geldiğinde de, Mustafa Kemal Paşanın da buraya kadar gittiğini ki, Mustafa Kemal'in de biz zaten burada karşılandığını biliyoruz.

Gümüşhane delegesi Zeki Kadirbeyoğlu Erzurum'da karşılanışlarını şöyle anlatıyor: "Üç gün sonra Karabayık Hanlarına muvasalatımızda, orada bir yüzbaşı bizi istikbal etti. Saat 8 raddele-

rinde Çermik ve Ilıca namlarıyla yad olunan nahiye merkezine muvasalat olundu –demek burada onlar da yıkandı herhalde o zaman- Erzurum eşrafiyla Belediye Reisi Zakir Bey, askeri kıtaat kumandanları ve Ilıca Nahiyesi ileri gelenleri pek büyük bir cemmi gafir halinde bizleri istikbal ederek, evvelce izhar edilen çadırlara götürüp, buzlu ayran, envayi türlü şerbet, dondurma, sigara, kahve ikram ederek, akşam da muazzam bir ziyafet çektiler” diyor ve o gece orada çadırlarda kalınıyor. Yani herhalde geç saat olduğu için orada kalınıyor. Ertesi gün Erzurum’dan gelen arabalarla beraber, karşılayan heyetle beraber şehre geliniyor ve burada Mustafa Kemal Paşanın da kendilerini karşıladığını yine biliyoruz ve o Hacı Dede Ağa Konağına yerleştiriliyor.

Tabii kongre tasavvur edildiği tarihte toplanmadı, 10 Temmuz oldu, ama toplanmadı. Dolayısıyla şimdi arada 13 gün evvel gelmişlik var. Trabzon delegelerinin bu süre içerisinde şehrin bazı ilçelerini gezdiklerini, şehir merkezinde gezdiklerini, vilayet erkânıyla görüşmeler yaptıklarını, ama bu evde bazı önemli toplantılar da yaptıklarını. Çünkü kongrenin başkanlık meselesi var, diğer konular var. Özellikle kongrenin toplanmasında karar verici delegasyon heyeti olması bakımından da, bu tür toplantıları bu evde gerçekleştirdiklerini görüyoruz.

Diğer delegeler için ayrılan Sansaryan Mektebi olarak bilinen kongre binasından da kısaca bahsedelim. Çünkü kongre zaten orada toplandığı için, ayrıca çok fazla bilgi vermemize de gerek yok. Şimdi tabii 10 Temmuz’a yaklaşıldığında, buradaki hazırlıkların da normalde bitmiş olması gerekiyor. Bazı odaların tefrişatı Erzurum ileri gelenleri tarafından üstlenilmiş, bunların bir kısmı yerine getirilmiş. Mesela delegelerin kalacağı odalardan bir tanesini, burada çok sevdiğimiz dostumuz Latife Hanım var, onun dedesi Fevzi Kırbaşoğlu’nun üstlendiğini biliyoruz ve o odayı baştan aşağı donattığını yine biliyoruz.

Bir başka mesela Maksut Bey diye birisi var, bir başka odayı onun tefriş edeceğini biliyoruz. Nahmık Efendizade Ahmet Bey tarafından da düzenlenen bir oda var, ama üç-dört kişiyle, tabii oradaki bir sürü odanın hazırlanması mümkün değil. Belediye de bazı odaların hazırlanmasını üstlenmiş,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

VEYSİ AKIN'IN
KONUŞMASI

fakat 10 Temmuz'a yaklaşıyor, belediye bir türlü sözünü tutmamış. Bunun üzerine cemiyet başkanının belediyeye bir yazı gönderdiğini görüyoruz. Bundan sonra çalışmaların hızlandırıldığını ve buradaki odaların da hazır hale getirildiğini görüyoruz.

Bir de burada kongre süresince, kongre binasının önünde çadırlar kurulduğundan bahsediyor hatırat. Yani büyük ihtimalle bu çadırlarda kalınmadı, ama o kongre günlerinde buralarda çay içildiği, ikramlar yapıldığı, sohbetler edildiği gibi bu tür bilgiler de var.

Evet, kongre binası bugünkü bina değil. Bugünkü bina iki katlı bir bina, o zaman bina tek katlı bir bina, hatıralarda çünkü öyle geçiyor. Yine Rusyalı bir Ermeni olan Mıgırdıç Sansaryan tarafından Ermeni çocuklarının okutulması maksadıyla, yani 1881 yılında yapıldığı söyleniyor, ama yaklaşık bir tarih olarak bunu ifade edebiliriz. 1912 yılına kadar burada Ermeni çocukları okumuş, fakat 1912'den sonra İstanbul'daki Ermeni cemaatinin veya bu okulun heyetinin kararıyla, buradaki mektebin Sivas'a taşınması kararı çıkmış. Bunun yazışmaları Başbakanlık Osmanlı arşivinde var, ama sonrası Sivas'a taşındığı, ama buradaki okulun kapandığını, 1912 yılından itibaren biliyoruz.

Kongre bu binada toplandı. Fakat bu bina daha sonra 1925 yılında sanayi mektebi haline getirildi, o yıla kadar öyle faaliyet gösterdi. 1925 yılında bina yandı ve yerine yeni bir bina yapıldı. Dolayısıyla bugün oradaki kongre binası ve orada düzenlenen salon vesaire temsili bir bina olarak karşımıza çıkıyor.

Yine Mazhar Müfit Kansu'dan baktığımızda, bu binayla ilgili Mustafa Kemal Paşa da öyle tarif ediyor "*Mütevazı bir mektep binası*" olarak ifade ediyor. Mazhar Müfit Kansu'da da aynı kavramın geçtiğini görüyoruz. 12 metre genişliğinde ve 20 metre uzunluğunda büyük bir salonun olduğu ve toplantı salonu olarak buranın hazırlandığı, delegelerin oturduğu sıralar tahtadan ve bir başkanlık kürsüsü, iki de kâtip kürsüsü yaptırılmış hususi olarak ve bu şekilde idare edildiğini biliyoruz.

Konaklama ve ağırlama ile ilgili de, tabii bunlar maliyet isteyen şeylerdi. Vilayet kongresinde bir bütçe çıkarılmıştı, bunun tabii ilçelere göre bir dağılımı yapılmış, aşağı yukarı 5900 lira kadar bir bütçe çıkmış, ama 5900 liranın ilçelerden toplandığını söyleyemeyiz. Çünkü zaten halk fakrû zaruret içerisinde. Daha sonraki hatıralarda da yaklaşık bu kongrenin giderleri için 1500 lira kadar bir harcama yapıldığı söyleniliyor. Fahrettin Kırzıoğlu Hocamızın eserinde de, Erzurum'un 9 ayrı mıntıkaya ayrıldığı ve her bir mıntıkanın başına bir murakıp konulduğu ve bu mıntıklardan hangi mahallenin ne kadar para toplayacağı, bunlar miktarlarıyla beraber tablo halinde var. Benim buradaki listemde de var, ama bunları geçiyorum.

Yine bu mıntıkların, mesela yorgan, sadece bir mıntika için örnek vereyim. Birinci mıntika 12, ikinci mıntika 12, üçüncü mıntika 24, dördüncü mıntika 24, beşinci mıntika 24, altıncı mıntika çok fakir bir mahalle olduğu için oradan hiçbir şey istemiyorlar. Yedinci mıntika 6, sekizinci mıntika 6, dokuzuncu mıntika 12 şeklinde, mesela yorgan verecek. Bunun haricinde işte döşek, çarşaf, yatak, sandalye, masa, lamba, yemek tabağı, çatal, kaşık, bıçak, peçete, sofraya örtüsü, su bardağı, su sürahi, ama bunlar vatandaşın elinde de yok, toplanamıyor. Bunlar daha ziyade kolordudan isteniliyor, daha sonra temin edilemeyince kolorduya yazılıyor, Kazım Karabekir Paşa bunları temin ediyor.

Böylece, yani halktan toplanamayan yaklaşık 400 tabak, 100'er adet çatal, kaşık, bıçak, bardak ve 25 sürahiyle, peçete ve masa örtüsünün de askeriye den alındığını görüyoruz. Yaklaşık 1500 lira harcamanın da nakit olarak yapıldığını zaten ifade etmiştim.

Evet, beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederiz Sayın Veysi Akın'a. Son konuşmacımız genç bir arkadaşımız Dr. Fevzi Çakmak. 2003 yılında lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi Tarih bölümünde Bursa'da tamamladı. 2007 yılında yüksek lisans öğrenimini Dokuz Eylül Üniver-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESİN DERİNSU
DAYI'NIN
KONUŞMASI

sitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünde yaptı. 2012 yılında doktora öğrenimini yine Bursa Uludağ Üniversitenin tarih bölümünde tamamladı. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsüne bağlı olarak görev yapmakta. 2006'dan beri Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi dersleri vermektedir. Sunacağı tebliğ, kongreler döneminde İstanbul'daki muhalif yapı. Buyurun.

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

Dr. FEVZİ ÇAKMAK (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü) Kongreler Döneminde İstanbul'daki Muhalif Yapı: Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basmasıyla başlayan Türk İstiklal Mücadelesine yönelik İstanbul'da muhalif bir yapı bulunmaktaydı. Bu muhalif yapı içinde Hükümetler, Basın Mensupları, Aydınlardan oluşan kesimler ön planda geliyordu.

Bu muhalif yapı içinde icra makamında bulunan hükümetler, bilhassa Damat Ferit Paşa hükümetleri en ciddi tehditleri oluşturmuştu. Hükümet organlarının yanında, kamuoyunu bilgilendirmenin önemli aracı olan basın organları arasında da muhalif bir yapının bulunduğunu söyleyebiliyoruz. İstanbul'da yayın yapan basını incelediğimizde İleri, Yenisün, Akşam, Vakit gazeteleri Milli Mücadeleyi desteklemekte; Tasvir-i Efkar, Tevhid-i Efkar, İstiklal, İkdam, Tercüman-ı Hakikat sempati duymakta; Peyam-ı Sabah, Alemdar, Türkçe İstanbul gazeteleri Milli Mücadele aleyhinde olan gazetelerdi. Mütareke imzalanmasından İstanbul'un işgaline kadarki süreçte Saray ve hükümetlerin yoğun sansürüne uğrayan basın, işgal sonrası yabancı devletlerin sansürüne de uğrayacaktı¹. Mütareke basını deyince ilk akla gelen, İstanbul'da saraya ve işgalci güçlere yakın bir yayın siyaseti izleyen Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarı Ali Kemal'in düşünce dünyasına yazımızın son bölümünde yer vereceğiz.

¹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007.

Muhalif yapının diğer bir ayağını oluşturan münevver-aydın sınıf içerisinde alanlardan bazıları düşünce ve davranışlarının yanlış olduğunu, gelişen şartların ardından fark edip milli mücadeleye destek verirken; bazıları muhalif düşünce ve davranışlarını sonuna kadar devam ettireceklerdir. Aydın sınıfı içindeki ilk gruba verilebilecek en iyi örneklerden biri aldığı eğitim ile önemli bir Türk kadın münevveri olarak öne çıkan Halide Edip (Adıvar)'dir. Halide Edip Hanım, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra, 4 Aralık 1918 tarihinde kurulan *Wilson Prensipleri Cemiyeti*'nin kurucuları arasında yer almıştır. Kurucu ve yöneticilerinin kişiliklerinden, cemiyetin İstanbul-Anadolu karışımı bir ideolojiye sahip olmak istediği açıktır². İstanbul'daki gazeteci, aydınlar ve çeşitli mesleklerde yer alanlardan oluşan cemiyetin amacı, Amerikan Başkanı Wilson tarafından yayınlanan bildirgenin, 12. maddesine atfen, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin Türklere bırakılmasıdır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti, Amerika Birleşik Devletleri lehinde çeşitli girişimlerde bulunurken; müttefiklerin bilgisidâhilinde Yunanlılar, Paris Barış Konferansında alınan karar sonrası, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal edecektir. İstanbul hükümetinin takındığı duyarsız ve aciz tutuma karşın, ülke genelinde olduğu gibi İstanbul'da da halk işgali protesto etmek için meydanlara dökülecekti. Arka arkaya İstanbul'un birçok semtinde protesto mitingleri düzenlenecektir. Mitinglerin birçoğuna Halide Edip Hanım konuşmacı olarak katılırken; buralarda gerçekleştirdiği konuşmalarda Türk halkının işgal karşısında ortaya çıkan acı ve üzüntüden doğan

² Cemiyetin kurucuları şu kişilerden oluşmaktadır: Halide Edip (Adıvar) Hanım, Celalettin Muhtar Bey, Ali Kemal Bey, Hüseyin Hulusi Bey. İdare Heyeti üyeleri arasında Refik Halit (Karay) Bey'inde yer aldığı cemiyetin faal üyeleri arasında dönemin basınının önemli isimleri yer almaktadır: Celal Nuri (İleri) Bey (Atı ve İkdam Gazeteleri Başyazarı), Necmettin Sadık (Sadak) Bey (Akşam Gazetesi başyazarı), Cevat Bey (Zaman Gazetesi Başyazarı), Mahmut Sadık Bey (Yeni Gazete Başyazarı), Ahmet Emin (Yalman) Bey (Vatan Gazetesi Başyazarı), Yunus Nadi (Abaloğlu) Bey (Yeni Gün Başyazarı). Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler Mütareke Dönemi**, II, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 245.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

hislerine tercüman olacaktır³. Öte yandan Halide Edip Hanım, Amerika'nın Türkleri himaye etmesi düşüncesinin gerekçelerini ve haklılığını ortaya koymak adına, Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya 10 Ağustos 1919 tarihli bir mektup gönderecektir. Halide Edip Hanım, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerikan mandasını "*Ehven-i Şer*" olarak gördüklerini ifade ettiği mektubunda, bu düşüncenin dayandığı noktaları maddeler halinde ortaya koymaktadır. Mektubun son bölümünde şu ifadelere yer verilmektedir;

*"Macera ve boğuşma devri artık geçmiştir. Gelecek için kalkınma ve birlik savaşı açmaya mecburuz. Sınırlarında bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin düşünce ve medeniyet savaşında kaç tane şehidi var. Biz Türkiye'nin hayırlı evlatlarından, yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Sizin, Rauf Bey kardeşinizle birlikte, temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmayı bekliyoruz."*⁴

Halide Edip Hanım ve onun gibi düşünen aydınların düşüncesi dünyası, sonraki günlerde yaşanan gelişmelerin ardından değişime uğrayacaktır. Değişimin en önemli nedeni, Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Türk Milli Mücadelesi'nin güç kazanarak Anadolu içinde etkin bir hale gelmesi ve İstanbul'un Müttefikler tarafından işgali sonrası, Anadolu Hareketi'nin ülkeyi kurtuluşa götüreceği olan yeni bir iktidar seçeneği olarak ortaya çıkmış olmasıdır. İstanbul'un işgalinden kısa bir süre sonra, pek çok kişi gibi Anadolu'ya geçerek Ankara'ya giden Halide Edip Hanım, Türk Milli Mücadelesi içinde önemli görevler alarak, Türk tarihindeki yerini alacaktır.

İstanbul'da, Milli Mücadele'ye başından sonuna kadar muhalif olan aydın zümreye yönelik en organize ve kapsamlı tepki, İstanbul'da eğitim gören Türk Gençliği tarafından ser-

³ Ayrıntılı bir çalışma için bkz: Kemal Arıburnu, **Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Yeni Matbaa, Ankara, 1951.

⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, ss. 66-68.

gilenecektir. Tarihe *Darülfünun Grevi* olarak geçen bu tepkiye neden olan aktörler arasında üniversitede eğitim veren müderrisler Cenap Şahabettin, Ali Kemal, Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş ve BarsamiyanBeyler bulunuyordu. Bu isimlerden bazıları sadece eğitimci değil, yer aldıkları hükümet yada cemiyetler vasıtasıyla siyasetçi kimlikleriyle de ön plana çıkmıştı. Milli Mücadele'ye muhalif olan bu kişilerin yarattığı karamsarlığı en iyi onların ders verdiği öğrenciler aktarmaktadır. Darülfünun'da okuyan öğrenciler adına kaleme alınan ve dönemin gazetelerinde yayınlanan İthamname'de adı geçen aydınlar hakkında özetle şu duygulara yer verilmektedir;

“... Elem ve musibetlerle mali bir harp, Tük milletini hasta ve çaresiz bırakmıştı. Bütün bu cihan-ı husumet her vesile ile mensup olduğumuz milletin hayat ve istiklal hakkını yok etmeyi vaat ederken... Mensup olduğumuz milletin elinden her türlü silahın alındığı böyle bir tarihte bize ümit telkin edebilecek yalnız bir yol ve bir vasıta vardı. Bu da zinde ve namağlup bir maneviyat ve imandı... Bu aradığımızı milletin dimağ-ı mütefekkeri olan Darülfünunun büyük ilim kürsülerini işgal eden büyük hocaların şahsiyetlerinde bulabileceğimize emindik... Hocalarımızdan bir kısmı babanın teselli verici ve ümit ahşedici vasıflarıyla bunu tahakkuk ettiler... Hocalarımızın birkaç tanesi, diğer arkadaşlarının necip ve hayırhah yollarından döndüler. Bu zevatın bütün derslerinde talebe, ümidin zaman zaman kırıldığını, ümitsizlik ve çaresizliğin maneviyatı biraz daha istila ettiğini duyduk. Çünkü onlar kendilerinin ve talebenin mensup olduğu cemiyetin din ve millet gibi en kutsi ve en ulvi mefhumlarına karşı itinasızlıkta bulundular... Binaenaleyh ey saygı sahibi hocalarımız sizlere arz ederiz ki, bu andan itibaren artık talebe onlardan ilim almayacaktır. Onlara tabi olmayacak ve onların yolundan gitmeyecektir”⁵.

Bu duygu ve düşünceler etrafında gelişen Darülfünun Grevi, 1922 yılının Mart ayı sonunda başlayacak ve yaklaşık üç aylık bir direnişin ardında, adı geçen kişilerin üniversiteden uzaklaştırılmasının ardından başarıyla sonuçlanacaktı.

⁵ İthamname'nin tam metni için bakınız: Kazım İsmail Gürkan, **Darülfünun Grevi**, Harman Yayınları, 1971, ss.26-38; **Vakit**, 5 Nisan1922, s.2.;İleri, 5 Nisan 1922, s.2.

İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: İstanbul Hükümetlerinin Milli Mücadeleye yönelik muhalif tavrı üzerine bir araştırma yapıldığında ilk akla gelen ve bizim burada üzerinde duracağımız hükümet Damat Ferit Paşa hükümetleridir. Damat Ferit Paşa, Milli Mücadele'nin örgütlenme dönemi içerisinde arka arkaya hükümete gelecek ve her defasında düşünce ve eylemleriyle muhalif tavrını sürdürecekti. Damat Ferit Paşa hükümetlerinin Milli Mücadele Dönemi boyunca göreve geldiği tarihler şöyleydi: I. Damat Ferit Paşa Hükümeti (4 Mart 1919-16 Mayıs 1919); II. Damat Ferit Paşa Hükümeti (19 Mayıs 1919-20 Temmuz 1919); III. Damat Ferit Paşa Hükümeti (21 Temmuz 1919-1 Ekim 1919); IV. Damat Ferit Paşa Hükümeti (5 Nisan 1920-31 Temmuz 1920); V. Damat Ferit Paşa Hükümeti (31 Temmuz 1920-17 Ekim 1920). Biz burada konu başlığımızla ilişkili olarak Damat Ferit Paşa'nın kurduğu ilk üç hükümetin icraatlarına değineceğiz.

Damat Ferit Paşa, zamanın icaplarına göre hareket etmedikleri ve bu nazik dönemde memleketi zor durumda bıraktıklarını düşündüğü Türk Milli Mücadele'sini engellemek için büyük çaba sarf etmiştir. Onun kurduğu hükümetler Milli Mücadele'ye İttihatçı, Bolşevik, Sahte Milliyetçiler, Asiler, Dinsizler gibi ithamlar yönlendirmişti⁶. Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin, Milli Mücadeleyi engellemeye yönelik teşebbüsleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasından kısa bir süre sonra başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinden rahatsızlık duyan müttefikler, bu rahatsızlıkları sonrası İstanbul Hükümeti nezdinden girişimlerde bulunmaya ve baskı oluşturmaya başlamıştı. Yaşanan gelişmeler sonrası 8 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti tarafından geri çağırılmıştı. Emri yerine getirmeyen Mustafa Kemal Paşa, şahsen "asi" konumuna düşmüş; bu nedenle de Milli Mücadele'yi bütün bir milletin birlik ve dayanışması haline getirecek olan

⁶ Osman Akandere, Hasan Ali Polat, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2011, s. X.

“Milli Bir Heyet” oluşturma çabalarına hız vermiştir⁷. Bu yolda ilk önemli girişim, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan ve altında kendisi dahil olmak üzere Anadolu’da görev yapan komutanların imzalarının bulunduğu Amasya Genelgesi 22 Haziran 1919 tarihinde sivil ve askeri makamlara iletilmişti. Genelgenin yayınlanmasının hemen ardından, Damat Ferit Paşa Hükümetinde Dahiliye Nazırı görevinde bulunan Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa’nın görevden alındığını ve onunla hiç bir resmi işleme girilmemesi gerektiğini belirten bir genelge yayınlıyacaktı. Genelgenin içeriğinde özetle şunlara yer verilmişti⁸;

“Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte günün siyasetini pek bilmediği için, olağanüstü sayılacak vatanseverlik ve gayretine rağmen, yeni görevinde asla başarılı olamadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisi’nin istek ve ısrarıyla görevden alındı; bundan sonra yaptıkları ve yazdıklarıyla da bu kusurlarını daha çok açığa vurdu... Dâhiliye nazırının kesin emri, artık o zatın görevden alınmış olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmi işleme girişmemek, hükümet işleri ile ilgili hiçbir isteğini yerine getirmektir»

Mustafa Kemal Paşa, gerek Harbiye gerekse Dahiliye Nezaretlerinin kendisini önleme girişimleri karşısında, elindeki görev ve yetkilerden olabildiğince yararlanmak adına bir direniş gösterecektir. Fakat artık bir komutan olarak yürüme imkânı kalmadığına inandığı anda askerlik görevinden 8-9 Temmuz gecesi, bizzat saraydan gelen çağrı üzerine ayrılarak, *“yalnız milletin sevgi ve fedakarlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdani görevine devam etme”* kararı almıştı⁹.

Mustafa Kemal Paşa, girişmeye karar verdiği köklü ve şiddetli mücadele yolunda, yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsi olmak niteliğinden çıkarak, milli bir nitelik et-

⁷ Atatürk, a.g.e., s. 21.

⁸ Atatürk, a.g.e., s. 25.

⁹ Atatürk, a.g.e., s. 33.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

rafında toplumsallaşmasını sağlamak adına Erzurum ve Sivas Kongrelerine önem vermişti. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak basmasından kısa bir süre sonra, 22 Mayıs 1919'ta Damat Ferit'e gönderdiği raporunda Anadolu'da gerçekleştirmeyi düşündüğü hareketin kaynağını şu şekilde ifade etmişti: "Millî Hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef edinmek"¹⁰. Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanması gereğini Amasya Genelgesi ile ülkeye duyuran Mustafa Kemal Paşa; Doğu Anadolu halkının geleceği adına kararlar alacak olan Erzurum Kongresi'ne katılmak içinde istek ve arzu gösterecekti. Erzurum Kongresi, ulusal önderkadronun ilk defa bölgesel kitle temeli olan bir sivil örgütlenmeyle tanışmasıydı¹¹. Şark Vilayetleri Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti tarafından düzenlenen yerel kongrede, Mustafa Kemal Paşa'nın katılımı sonrası, alınan kararlar tüm ulusun geleceğini ilgilendirecek bir nitelik almıştı. Sonrasında toplanan Sivas Kongresi kararları Erzurum Kongresi kararlarının ulusal düzeyde kabulü olacaktı.

İstanbul'da icra makamında bulunan Damat Ferit Paşahükümeti, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanmasını engellemek adına her türlü teşebbüste bulunmuştur. Hükümet, başta vali ve subaylar olmak üzere, memurların siyasi bir faaliyet içinde kongre ve cemiyetlerle iştigal olmasını kesinlikle yasaklıyordu¹². Mustafa Kemal Paşa'da, hükümet tarafından devamlı surette gözetim altında tutulmaya çalışılmıştı. Dâhiliye Nazırlığı, 19 Temmuz'da Erzurum Valiliğinden Mustafa Kemal'in nerede olduğu konusunda bilgi istemişti. Verilen cevapta, kaldığı evde özel işleriyle ilgilendiği bilgisi verilmiş; aynı şekilde Van, Sivas, Bitlis valiliklerinden de bilgi istenmiş, valiliklerden net bir bilgi aktarılmamıştı¹³.

¹⁰ Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999, s.131.

¹¹ Bülent Tanör, **Kurtuluş Kuruluş**, 8. Bs., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, s. 79.

¹² Haluk Selvi, **Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000, s. 130-131.

¹³ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993, ss. 386-388.

Askerlik görevinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkileri Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya devredilecekti. Bu görev değişimi, ikili arasında bir husumet yaratmak ve Milli Mücadele'nin lider kadrosu içersinde bir ayırım yaratmak adına hükümet tarafından planlanmıştı. Fakat başta Kazım Karabekir'in ve sonrasında diğer komuta kademesinin Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermesiyle, bu teşebbüs etkisiz kalacaktı.

Erzurum kongresinin hazırlıklarının yapıldığı sıralarda Paris Barış Konferansı'nda bulunan Damat Ferit Paşa, ülkeye gelişinin hemen ardından Erzurum Kongresi hazırlıklarının anayasaya aykırı olduğunu ve bir an önce men edilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Bu telaşın ardında yatan en önemli gerekçeyi, Damat Ferit Paşa İngilizlere şöyle naklediyordu. *"Erzurum'da, İstanbul'dan ayrı bir Anadolu Hükümeti kurulacaktır"*. Hükümet, bu uyarısıyla İngilizlerin bu oluşuma yönelik bir müdahalede bulunmasını teşvik ediyordu. Bu açıklamaların hemen ardından, Dâhiliye Nazırlığı, Erzurum Valiliğinden Mustafa Kemal'in tutuklanmasını talep etmişti. Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi gelen talebe cevaben, *"Gücünüz yetiyorsa gelin siz tutuklayın"* cevabını vermişti¹⁴. Hükümetin talebine verilen cevap, İstanbul ile Anadolu arasındaki iktidar mücadelesini çok iyi bir şekilde ortaya koyuyordu.

Osmanlı Devleti'nin temsilen barış koşullarını yumuşatmak adına Paris'e giden Damat Ferit, ülkeye döndükten sonra hükümetinin istifasını padişah VI. Mehmet Vahdetin'e sunmuştu. İstifanın ardından Padişah, yeni hükümeti kurma görevini tekrar Damat Ferit Paşa'ya vermişti. İngilizlere ve Saraya yakın olan Üçüncü Damat Ferit Paşa hükümeti, 21 Temmuz'da kuracaktı. Kurulan hükümet, milli mücadeleye yönelik daha sert tedbirler alma yolunu gidecekti. Dâhiliye Nazırlığının kongrenin toplanmasına yönelik teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasının yanında; Harbiye Nazırlığı, Kazım Karabekir'den Erzurum'da

¹⁴ Sarıhan, a.g.e., ss. 388-393.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

toplanan kongreye karşı ne yaptığı sormuştu. Kazım Karabekir, “*Halk memleketimizi kimseye vermeyiz diye karar alıyor. Bu haklı teşebbüslerinde ben de lazım gelen kolaylıklarda bulunuyorum*” cevabını vermişti¹⁵.

İstanbul hükümeti, Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanmasının ufukta belirmesinin ardından, istemeyerekte olsa, kongrenin etkisini kırmak adına, seçimlere gitme kararı almıştı¹⁶. Fakat alınan seçim kararı göstermelik olmaktan öteye geçmeyecekti. Hükümet organlarınca Erzurum Kongresi'ni engellemeye yönelik başarısız teşebbüslerin ardından, İngilizlerinde yoğun baskıları sonrası, 29 Temmuz tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından, “*Hükümetin karar ve bildirilerine aykırı davranış ve kışkırtmalarına devam eden*” Mustafa Kemal ve Rauf Orbay'ın hemen tutuklanıp, İstanbul'a getirilmesi kararı çıkarılmıştı. Bu karar karşısında Kazım Karabekir ve Erzurum Valiliği, bu kişilerin kanuna aykırı davranmadıkları, bu kişilerin tutuklanmaları halinde halk arasında bir ayaklanmanın çıkacağını, bu nedenle de tutuklanmanın imkânsız olduğu İstanbul'a bildirmişti¹⁷.

Erzurum Kongresi'nin kararlarının kabul edildiği gün, Harbiye Nazırı Nâzım Paşa, halkı tahrik etmeye devam eden Mustafa Kemal'in ordudan atılmasını, fahri yaverlik unvanı da olmak üzere, tüm rütbe ve nişanların geri alınması Hükümet'ten talep etmişti. Bu talep, 9 Ağustos tarihinde padişah tarafından da onaylanacaktı¹⁸. Sultan Vahdettin, *Takvim-i Vekayi'*de yayınlanan Hattı Hümayun'unda “*Milliyet namı altında ika edilen iğtişaat(fenalık)*”ın ülkenin siyasi vaziyetini altüst ettiğinden, bu isyan halinin ne suretle olursa olsun derhal önüne geçilmesi gerekliliğinden bahsediyordu¹⁹. Mustafa Kemal Paşa, kendisi-

¹⁵ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 80.

¹⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 443.

¹⁷ Karabekir, *a.g.e.*, s. 92-93.

¹⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994, s. 31.

¹⁹ Akandere, Polat, *a.g.e.*, s. 78.

ni İstanbul'a davet eden Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'ya gönderdiği telgrafında şu ifadeler yer veriyordu:

*"... Hali, mazisi kirlî şeylere bulaşmış olanların satılmış vicdan ve mevcudiyetleri ancak kahredilmeye ve yok edilmeye layıktır. Siz ve arkadaşlarınız mevkilerinizi ne kadar çabuk namus sahiplerine bırakırsanız, belki o nispette milletin affına mazhar olursunuz"*²⁰.

Posta ve Telgraf Müdürlüğü, "Teşkilat-ı Millîye", "Kongre" adlarıyla telgraf çekenlerin ve bunları kabul eden memurların cezalandırılacağını bir genelge ile duyurmuştu²¹. Bu karar karşısında Mustafa Kemal Paşa, en etkili çözümün, telgraf merkezlerinin halk tarafından işgal edilmesi olduğunu ifade etmişti.

İstanbul Hükümeti'nin Erzurum Kongresi'nin toplanmaması konusunda verdiği mücadelenin aynısı, Sivas Kongresi hazırlıkları sırasında kendini göstermişti. Hükümet tarafından kongrenin toplanmasına engel olunması istekleri karşısında Sivas Valisi Reşit Paşa, kongrenin toplanmasını engellemenin imkânsızlığı bildiriyor; Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklaması yolundaki talebi yerine getiremeyeceği için görevden alınmaya razı oluyordu²². Artan hükümet baskısı ve Fransızların kongreyi dağıtacakları yolundaki tehditleri karşısında, Sivas Valisi Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan, kongrenin başka bir ilde toplanmasını isteyecekti. Mustafa Kemal Paşa, Fransız tehditlerinin blöf olduğunu, bunu yapacak güçlerinin olmadığını ve kongrenin kesin olarak Sivas'ta toplanacağını ifade etmişti²³.

İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'nin toplanmasını engellemek için, Elazığ Valiliği görevinde bulunan Ali Galip Bey'i devreye sokacaktı. Ali Galip Bey, Elazığ valiliği görevine atandıktan sonra, görevine giderken Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması konusunda Sivas Valisi'ne bas-

²⁰ Kocatürk, a.g.e., s. 149.

²¹ Sarıhan, a.g.e., II, s. 33.

²² Sarıhan, a.g.e., II, s. 57.

²³ Atatürk, a.g.e., ss. 53-56.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

kı yapmış, sonrasında bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın kendisiyle konuşması sonrası görev yerine gitmişti. Görevi başında iken, Elazığ, Diyarbakır ve Mardin'den seçilen delegelerin Erzurum Kongresi'ne katılmalarına da engel olmuştu²⁴. Fakat ilerleyen günlerde Sivas Valisinin istenilen görevleri yerine getirmemesi üzerine, İstanbul hükümeti tarafından Ali Galip, Sivas Valiliği ve Üçüncü Ordu Komutanlığı görevine atanmıştı. Ortaya çıkan tehlike karşısında hemen harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, 15. Alay Komutanı Binbaşı İlyas Bey ve Malatya'da bulunan 12. Süvari Alay Komutanı Cemal Bey'le görüşerek; Ali Galip Bey, Malatya Mutasarrıfı Halil, Bedirhanilerden Kamûran, Celâdet ve Ekrem Beyler ile İngiliz Binbaşısı Noel'in yakalanarak Sivas'a gönderilmesini istedi. Alınan tedbirler sonrası Ali Galip Halep'e kaçacak, isyana teşvik edilen aşiretler dağıtılacaktı²⁵.

Son Ali Galip olayı İstanbul Hükümeti ile Anadolu'nun arasının iyice açılması ile sonuçlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey'e gönderdiği bir telgrafta şu ifadelerde bulunmaktan kendini alamayacaktı:

*"Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millete karşı haince tertiplere girişiyorsunuz. Millettin kudret ve iradesini takdirden aciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Ancak, vatan ve millete karşı haince ve son bir çırpınıyla alçakça harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın... Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin sonunu öğrendiğiniz zaman, kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız"*²⁶.

İstanbul Hükümetlerinin kongreler döneminde Milli Mücadeleye karşı giriştiği mücadeleyi birkaç maddeyle şöyle özetleyebiliriz²⁷;

²⁴ Akşin, a.g.e., s. 471.

²⁵ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 111-116.

²⁶ Atatürk, a.g.e., s. 91.

²⁷ Akşin, a.g.e., s. 488.

1. Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması emirleri
2. Ulusal hareketin telgraf haberleşmesinden yararlanmasını önlemek
3. Ulusal hareketin bütün Anadolu'yu içine alacak biçimde bütünleşmesini önlemek
4. Askeri ve mülki mevkilere, güvenilen adamları getirmeye, ulusal harekete bağlı kimseleri etkisiz kılmaya çalışmak
5. Soruşturma heyetleri göndermek

İstanbul'daki Muhalif Yapının Düşünce Dünyası: Kongreler döneminde, İstanbul'da Anadolu'daki mücadeleye muhalif olanlar, ittihatçılığa karşı oluşturulan *Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti*; Amerika'nın himayesini savunan *Wilson Prensipleri Cemiyeti*; İngiliz himayesini savunan İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve mütarekeden sonra tekrar siyasi faaliyetlerine hız veren *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'nın yönetim kurullarında yer alan kişilerden oluşuyordu. Yukarıda ismi geçen örgütlere yönelik bir incelemede bulunduğumuzda, bunlar içinde bizzat görev alan yada sempati besleyen bir isme tanık oluruz: Ali Kemal²⁸.

Ali Kemal, *Peyam-ı Sabah* gazetesinde yazdığı yazılarıyla, Milli Mücadele hareketine yönelik muhalif duruşun simgelerinden biridir ve bizde burada İstanbul'daki muhalif yapının düşünce dünyasının izlerini, Ali Kemal'in kaleminden ortaya koymaya çalışalım.

Ali Kemal, öncesinde uç vermeye başlayan, ama özellikle İzmir İşgali ile Anadolu'da başlayan direniş hareketleri ve bunların sonucunda oluşan Müdafaa-ı Hukuk cemiyetlerinden, "*Müslüman halkı boş yere kırmaktan ve bu fırsattan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka iş görmeyen emirsiz, saygısız ve kanunsuz olarak kurulan heyetler...*"²⁹ diye bahseder. İzmir'in iş-

²⁸ Tunaya, a.g.e., s. 141; 245; 264.

²⁹ Atatürk, a.g.e., s. 25.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

galine geçici olarak bakan Ali Kemal, işgale karşı gösterilecek olan direniş hareketlerinin, barış konferansında bizim aleyhimize bir durum yaratacağına; özellikle gösterilecek direnişin, Yunanlılara karşı bizi zor durumda bırakacağını ileri sürer³⁰.

Ali Kemal'e göre kurtuluş yolunda üç seçenektadaydı. Bu seçeneklerden birincisi, büyük devletlerin insafına müracaat ederek, müttetiklerimizden hiç birine reva görülmeyen, millet itibarıyla istiklal ve inkişafımıza artık hiç meydan bırakmayan, aman vermeyen o sulh şartlarını kısmen olsun değiştirmeye çalışmaktır. Bu değişiklikler içinde üstü kapalı bir şekilde açıklamalarda bulunur. İzmir konusuna değinerek, Anadolu'nun İzmir'siz olamayacağını, bu durumun Türklerin içinde çok büyük yaralar açarken, Rumlara da hiçbir fayda getirmeyeceğine değinir. Ayrıca Rumların Başkentini kapılarına kadar getirilmesinin, her iki milletin kalbine husumet tohumları ekeceğine inanmaktadır. İkinci seçenek olarak, adalet ve insaniyete bel bağlayarak, şartları aynen kabul etmektir. Fakat böyle bir sorumluluğun altına hangi hükümet adamının gireceği sorusunu sorar. Üçüncü seçenek olarak ta, böyle kör topal yaşamaktansa ölümün tercih edilmesidir ki, mağlup olarak, mütarekeyi kabul etmiş bir devlet olarak, bu seçeneğin olamayacağı üzerinde durur³¹.

Ali Kemal, var olan durumdan çıkış çaresi olarak birinci seçeneği uygun bulmaktadır. Peki, bu nasıl sağlanacaktır? Yani büyük devletler, bizim hakkımızdaki kararlarını nasıl değiştireceklerdir? Bu sorulara Ali Kemal'in verdiği cevap çok basittir: *"Biz bugün yaşayabileceksek ancak patırtısız, kavgasız, sulh ve sükûnette yaşayabiliriz"*³². Ona göre, büyük devletlerin (Düveli Muazzama) hiçbiri, Osmanlı devletinin haklarının ayaklar altına alınmasına razı değildir. Şu an için var olan durumun nedeni bizim devlet olarak dünya savaşına girmemiz ve savaş uzatmamızdır. Bu nedenle de İtilaf devletleri haklıdır. Fa-

³⁰ Kazım Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922)*, I, TTK, Ankara, 1998, s. 33; Sarıhan, a.g.e., s. 328; Akşin, a.g.e., s. 346.

³¹ *Peyam-ı Sabah*, 15 Mayıs 1920

³² *Peyam-ı Sabah*, 28 Mayıs 1920

kat büyük devletlerin esas amaçları Osmanlıyı bitirmek değil, “*köhne şarkın sükûn ve huzurunu*” temin eylemektir. Ve bu esas amaca, Türk'ün belli haklarına riayet etmeden ulaşamaz. En önce bu düşünülmeli, ona göre hareket edilmelidir³³.

Ali Kemal'in düşüncesinde, Türkler başıboş bırakılmama-
lıdır. Osmanlı devleti Düveli Muazzamanın himayesi altında yaşamalı, hatta onun gözetiminde meşruti bir hayat evrimi geçirmelidir. Ali Kemal, “*Hakkı İstiklal ve Türkler*” isimli bir yazısında,

“Kendini idareye iktisaden, ilmen, siyaseten ve medeniyetten mukteditir olamayan bir kavmi, haydi git istediğini yap diye başıboş bırakmanın ne terakkiye ne insaniyete hizmet olmayacağını, bilakis cihanda kargaşa ve zararları artırmanın yanı sıra asrın icaplarını idrak edememektir”

ifadelerini kullanır³⁴. Eğer Türkler kendi başlarına bırakılırlarsa, İttihat ve Terakki rejiminden başka türüsünü yapamazlar³⁵.

Ona göre kurtuluşumuzun çaresi belliydi; suçluyduk, savaşı kaybettik, mütarekeyi imzaladık ve sesimizi çıkarmadan, kuvvete başvurmadan, barışçı bir siyaset izleyerek, hakkımızda karar verecek devletlerinin huyuna gidecektik. Damat Ferit Paşa'nın politikalarını takip etseydik,

“İstanbul vesaire mevzu tehlikesi olmayacaktı, İzmir çoktan kurtulmuştu. Bu yangından nasibimiz ne ise kurtarabilecekti. Biz eşkıyaları tabiatımıza daha uygun bulduk, geriledik, kötüledik, yeniden bir çukura düştük”³⁶

Onun gözünde bu durumu en iyi analiz eden devlet adamı, Kurtuluş savaşı boyunca birkaç kez hükümete gelecek olan ve İngiliz yanlısı politikalar güden Damat Ferit olmuştur. Damat

³³ **Peyam-ı Sabah**, 14 Mayıs 1920

³⁴ **Sabah**, 12 Şubat 1919

³⁵ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Kırıl Matbaası, İstanbul, 1984, s. 139.

³⁶ **Peyam-ı Sabah**, 19 Ocak 1920

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

Ferit Paşa Hükümetlerinin gözünde, KuvayıMilliyeciler ise, İttihatçı, Bolşevik, sahte milliyetçiler, fitne ve fesat ehli, şaki, dinsizdi³⁷.

Kuva-yı Milliye ya da Teşkilatı Milliye, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, umumi harp sonrası ortaya çıkan karmaşadan yararlanarak, tekrar Anadolu'da hayat bulmasından başka bir şey değildi. Bu son yargı, İstanbul'daki Anadolu hareketine muhalif olan basınının geneline hâkim olan bir düşüneydi. Mütareke döneminde İttihatçılık suçlaması öyle bir durum almıştı ki, Yahya Kemal, "İttihatçının babası evladından, kardeşi biraderinden, karısı kocasından utanmağa başlamıştı" tanımlamasını yapar³⁸.

İttihat ve Terakki'nin, Kuva-yı Milliye adı altında Anadolu'da giderayak kapabildiklerini kapmak; şehir, kasaba ve köylerde zorla, cinayetle koparabildiklerini koparma hareketinden başka bir şey değildi³⁹. Kuva-yı Milliye denilen eşkıyalık hareketine, akıl ve fikre sahip olan Anadolu Türk'ü ilgisizdi ve bu harekete destek vermiyordu⁴⁰. İtaat etmeyenlerin darağaçlarına çekildiğinden ve bunlarında İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde yayınlandığından bahsediyordu. Ali Kemal'e göre, "Düşmanlar, Teşkilatı Milliye'den bin kere daha iyiydi"⁴¹.

Ali Kemal bu korkularında bir nebze olsun haklı olabilir. O dönemde, İttihat ve Terakki'nin, Türk sosyal ve siyasi hayatında önemli bir gücü vardı. Bu gücünde Türk ticaret ve eşraf çevrelerinden, mekteplilerden ve özellikle subaylardan alıyordu⁴². Anadolu hareketinin öncü kadrolarının birçoğunun, geçmişte

³⁷ Osman Akandere, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, 2006, s. 2.

³⁸ Alıntı için bkz: Akandere, **a.g.m.**, sekiz numaralı dipnot.

³⁹ **Peyam-ı Sabah**, 18 Nisan 1920

⁴⁰ **Peyam**, 18 Ağustos 1919

⁴¹ **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1920

⁴² Akşin, **a.g.e.**, s. 34.

İttihat ve Terakki Fırkasıyla kaderlerinin kesiştiğini görmekteyiz. Fakat şunu da bilmekteyiz ki, başta Mustafa Kemal olmak üzere, Anadolu hareketinin başında bulunan öncü kadro, bu durumdan rahatsız olmuş, her fırsatta Anadolu hareketinin bir İttihatçı hareket olmadığını dile getirmişlerdir. Bu duruma, Sivas Kongresinin açılışında ortaya konan ve “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına” ifadeleri ile biten yemin metni en açık bir şekilde örnek gösterilebilir⁴³.

Ali Kemal'in eleştirisi oklarından en büyük payı alanların içersinde elbette ki Mustafa Kemal Paşa bulunmaktaydı. Ali Kemal'in gözünde Mustafa Kemal, Anadolu'da berduş gibi dolaşan, Havza'da ortaya koyduğu beyannamesinden, bugüne kadar ortaya koyduğu beyannamelerine kadar⁴⁴, “*sahte bir taraftar, bir riya kisvesine bürünerek, haça karşı hilal cihadını açmış, ehli imanun safdillerini aldatan*” biridir⁴⁵. Mustafa Kemal, kendisine ve Ulusal harekete yönelik bu zararlı faaliyetlerinden dolayı, Ali Kemal hakkında Yüce Divan'a çıkartılmak ve yargılanmak üzere girişimlerde bulunmuştur⁴⁶.

Kuva-yı Milliye bir aldatma hareketidir ve Mustafa Kemal başta olmak üzere, Kazım Karabekir'e varıncaya kadar, askerlik sıfatını alçaltan bu zorbalar, hükümetin şüpheli durumundan istifade ederek, Saltanat ve Hilafetin mümessili gibi görünerek, halkı amaçlarına boyun eğdirme yoluna girmişlerdi⁴⁷. Aslında, hilafet ve saltanata isyan bayrağını açan Mustafa Kemal'in, Celaliler devrindeki gibi, din ve vatan diyerek halkı ifal ettiğini, İttihat ve Terakki ocağının ve bu ocağın Enver, Talat, Cemal ve Mustafa Kemal gibi kanlı katil ve gaddar erkânının, dine karşı

⁴³ Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, TTK, Ankara, 1999, s. 3.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006, s. 338 ve çeşitli sayfalar; Zekai Güner, Orhan Kabataş, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.

⁴⁵ **Peyam-ı Sabah**, 6 Mayıs 1920

⁴⁶ Atatürk, **a.g.e.**, s.136.

⁴⁷ **Peyam-ı Sabah**, 18 Nisan 1920

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

hususyetlerinin bulunduğunu ve buna en çarpıcı örnek olarak ta 31 Mart olayında yaptıklarıyla gösterdiklerinden bahseder⁴⁸.

Ali Kemal, çok ağır eleştiriler getirdiği Türk Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından, 10 Eylül 1922 tarihinde *Peyam-ı Sabah*'ta çıkan son yazısında, "*Gayeler birdi ve birdir... İtiraf etmeliyiz ki Anadolu'nun son zaferleri, kuvvetimize, kılıcımıza dayanarak hayat hakkını kazanma görüşünün gerçekleştiğini gösterir gibi*"⁴⁹ ifadelerini kullanır. Refik Halit Karay, Milli Mücadelenin sonlarına doğru İstanbul sokaklarının "*Kahrolsun Ali Kemal*" tehditleriyle inlediğinden bahsetmektedir⁵⁰.

Ali Kemal, tutuklanarak İzmit'e getirildiğinde, linç edilmeden önce yapılan sorgusunda vermiş olduğu son beyanatında ise şu ifadelerde bulunur;

*"Bu davanın muvaffak olacağını hiç tahmin etmiyordum. Muvaffakiyetsizlik halinde ise, büyük devletleri daha ziyade şiddete sevk ederek vatanın tamamıyla harap olmasına sebep olunacaktı... Ben, Türk milletinde bu kadar büyük yaşama gayreti ve mücadele ruhu mevcut olduğunu bilmiyordum. Bu bilgisizliğimden dolayı mazur görülmeliyim. Çünkü hayatımın büyük kısmı Avrupa'da geçmiştir. Türk Milletini tanıyamamışım"*⁵¹.

Belki tutuklanmanın korkusuyla belki de iyi niyetiyle ifade ettiği bu sözleri destekler nitelikte Falih Rıfki "*Ali Kemal, o kadar Türk halli iken, Türkçülüğe karşıydı. Satılmış bir adam değilse de kaybolmuş bir adamdı*" ifadelerinde bulunur⁵².

Sonuç olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başlattığı Türk Milli Mücadelesi'ne yönelik İstanbul'un gösterdiği muhalif tutum ve davranış, şartlar ve aktörleri zaman içinde değişmiş olsada, mücadele boyunca devam etmiştir.

⁴⁸ *Peyam-ı Sabah*, 7 Mayıs 1920

⁴⁹ *Peyam-ı Sabah*, 10 Eylül 1922

⁵⁰ Refik Halit Karay, *Minelbabîlelmihrab*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 217-218.

⁵¹ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK, Ankara, 1988, s. 263.

⁵² Atay, a.g.e., s. 139.

Milli Mücadele başarıya ulaştığında; Ali Kemal İzmit'te halk tarafından linç edilirken; İstanbul'daki muhaliflerin birçoğu İstanbul'u terk ederek, yurt dışına gitmek zorunda kalacaktı.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

İleri

Peyam-ı Sabah

Sabah.

Vakit

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akandere, Osman, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, 2006.

Akandere, Osman, Polat, Hasan Ali, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşısı Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2011.

Akşin, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

Apak, Rahmi, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, TTK, Ankara, 1988.

Arıburnu, Kemal, **Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Yeni Matbaa, Ankara, 1951.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006

Atay, Falih Rıfki, Çankaya, Kırıl Matbaası, İstanbul, 1984.

Goloğlu, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Güner, Zekai, Kabataş, Orhan, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

Gürkan, Kazım İsmail, **Darülfünun Grevi**, Harman Yayınları, 1971

İğdemir, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, TTK, Ankara, 1999.

Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Karay, Refik Halit, **Minelbabİlelmihrab**, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1964.

Kocatürk, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999.

Özalp, Kazım, **Milli Mücadele (1919-1922)**, I, TTK, Ankara, 1998.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007.

Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994.

Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993.

Selvi, Haluk, **Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

Tanör, Bülent, **Kurtuluş Kuruluş**, 8. Bs., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler Mütareke Dönemi**, II, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

ESİN DERİNSU
DAYI'NIN
KONUŞMASI

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Fevzi Çakmak'a teşekkür ediyoruz. Çok kısa bir değerlendirme, Sayın Hocalarımı alabilir miyiz? Bu oturumu burada kapatıyorum.

Bir şey var bu yanlış anlaşılmasın, Mustafa Kemal Paşa dini siyasete alet etmek demek, tabii ki çok ağır olur. Şöyle bir şey, ben şunu söyledim: Mustafa Kemal Paşa karamsarlığı yenebilmek için her gittiği yerde toplumun kanaat, yani din adamı bizim toplumumuzda önemlidir söyledikleri. Şimdi şunu söyleyeyim, şu bakımdan, mesela Samsun'dan Havza'ya giderken Kavak vilayetinden geçilirken, orada bir çiftçiyle karşılaştığı

bir sahne vardır. Bir çiftçi tarlasını ekiyor, tarlasını ekerken tabii ki heyet yanına yaklaşıyor. Mustafa Kemal Paşa soruyor ne yapıyorsun diye. Diyor ki: “Düşman İzmir’e çıkmış, işte dört bir yer işgal edilmiş, boşuna” diyor.

Hani ne bekleriz? Bekleriz ki, yok nasıl olur paşam, hemen gidelim savaşalım, böyle bir şey bekliyoruz. Sonra o çiftçinin verdiği cevap, tarlasının sınırını gösteriyor, paşam diyor şuraya düşman gelene kadar benden hayır beklemeyin diyor. Neden? Çünkü bütün cephelerde, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta oğullarını şehit vermiş ailelerden bahsediyoruz. Şimdi bu insanları siz düşman şuraya çıkmış, verdiği cevap paşam biz bu zamana kadar savaştık da ne oldu? Bunu bizzat, yani bunu ben farazi söylemiyorum. Samsun’dayken Havza’ya giderken, Havza Kaymakamında verdiği ifade, yörenin sevilmiş din adamları kimlerdir tabirini kullanıyor. O dönemin şartlarında toplumu savaşa bir şekilde entegre etmek için her şey kullanılmıştır. Bu iyi bir şey, yani bunu biz bugünkü algılar, bugünkü günlük şartları tartışmalarla, hani din-siyaset içine sokarsak, bunun içinden çıkamayız. Çünkü o dönem ülke işgal altında, halkı bir şekilde bu duruma...

KATILIMCI- Savunmak dinin de görevi, din adamlarının da görevi. Meşru güçler, bütün ulusal güçler, diniyle, imanıyla, tarihiyle...

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Zaten o anlamda söyledi arkadaş da.

Siyasete alet etmek başka, öyle bir şeyi de kastetmemiş zaten. Şimdi bu ülke hepimizin, geçmişte de öyle, hangi branşta, hangi meslekte olursa olsun herkesin üzerine düşen görevi yapması lazım. Görev sorumluluğu olmuştur, herkes üzerine düşeni yapmıştır. Tabii ki hiçbir mesleğin de diğerine bir üstünlüğü, alçaklığı yoktur. Bu ülkenin herkese ihtiyacı vardır. Yok, öyle zaten öyle bir şey de kastedilmedi.

Dördüncü Oturum

Toplantının Genel Değerlendirilmesi

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Evet, son oturumu burada kapatıyorum. Yalnız Sayın Sabri Sürgevil Hocamı, Sayın Enver Konukçu Hocamı birkaç dakika, toplam 10 dakikalık bir değerlendirme için buraya davet ediyorum. Çünkü çok uzadı, kısa bir değerlendirme yapacağız. Sabri Hoca. Söylemek istediğiniz bir şey varsa, katkıda bulunmak isterseniz son oturuma, bir-iki dakika. Hocam buyurun.

Hocam bir-iki dakika rica edeceğiz, çünkü az zamanımız. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU (Atatürk Üniversitesi-Emekli Öğretim Üyesi)- Efendim Barolar Birliği tarafından tertiplenen Cumhuriyetimize giden yol toplantısı, paneli çok güzel bir şekilde, sabah ve öğleden sonraki oturumlarda devam etti. Öncelikle bunu tertipleyenleri, Erzurum'a verdikleri önemi ve değeri burada kutlamak isterim. Gerçekten böyle bir toplantının Erzurum'da olması bekleniyordu, çünkü diğer yerlerde yapılan toplantılardan da haberdar idik.

Erzurum Kongresi gün olarak da iyi bir gün seçildi. Gerçi dünya bugün Japonya'ya atılan Atom bombası üzerinde konuşmalar yapıyor, ama Türkiye tarihine atılan esas büyük bombanın 7 Ağustos 1919'da çok tesirli olduğunu görüyoruz; bu da bir avuç milliyetçinin, bir avuç vatanseverin Erzurum'da gerçekleştirdiği çok önemli bir olay. Her şeyden önce demokrasi yolunda, biraz önce arkadaşlarımız da hep bahsettiler, demokrasi yolunda Mustafa Kemal'in çizgiyi hiç-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

bir zaman ifrata taşımadığı görülmektedir. Her şeyi Cemiyetler Kanununa bağlı olarak yapmıştır ve zaten Erzurum'da da kendisinin delege olarak seçilmesi bir Erzurumlunun istifasıyla boşalan yere atanmasıyla veyahut oraya konulmasıyla olay Cemiyetler Kanununa göre düzeltilmiştir. Bu da bizim güzel bir şeyimiz.

Ayrıca Cumhuriyetimize giden yol diyor. Bu sadece Barolar Birliği tarafından söylenen bir şey değil, gerçekten Mazhar Müfit Kansu'ya da vaktiyle gizli kalması şartıyla yazdırılmış ve daha sonra Cumhuriyet ilan edildikten sonra bu da gündeme getirilmiştir.

Ancak bir şey daha var, İngilizlerin kafasında Cumhuriyet kelimesi pek yok. Onlar Doğu'da olsa olsa bir İslam Cumhuriyeti kurulacağını tahmin ediyorlar ve Rawlinson'un ki İngiltere'yle devlet adamlarıyla ilişkisi çok fazla, onun Ortadoğu maceraları *The Adventures of Near East* isimli kitabında, hatta Londra'ya gönderdiği mesajlarla da çok yakında Türkler diyor, İslam Cumhuriyetinin temellerini Erzurum'da atacaklardır demektedir.

Mustafa Kemal'in burada çok efendi olduğu bir kere daha görülüyor, Kazım Karabekir Paşamız tarafından. Karşıdakileri bir subay olarak görüyor, itilaf devletleri temsilcisi veyahut sömürgeci bir devletin temsilcisi olarak görüyor. Ancak ileri giderse yine terbiye sınırlarını aşmadan, biraz önce de, öğleden önce de bahsettiğim gibi, gözüyle işaret ediyor, Ali Bey gereken şeyi İngiliz Rawlinson'a gösteriyor, dışarıya affedersiniz atıyor. Bu da son derece güzel bir olay olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi tabii Erzurum Kongresini diğer cephelele de karşılaştırdık, oralardaki toplantılar var. Özellikle Alaşehir toplantısı çok cesaret vericidir. Doğuda sizin yaptıklarınız diyor, kardaşlarınız olarak biz de Batıda bunları gerçekleştirmeye çalışıyoruz der. Bu olay da bu şekilde ortaya konuluyor. Fakat bence kongre kararları arasında en demokratik olan, hepsi güzeldir Esin Hanım da biraz önce onlardan bahsetmişti. Fakat en önemli olan şey, toplantıda Heyeti Temsiliyenin ortaya ko-

nuluşu. Bu bir nevi artık bir devletin emelleri, filizleri oluyor ve bu Sivas'ta şekilleniyor ve Ankara'da 23 Nisan 1920'de asli görevini bitiriyor ve bu defa bütün Türkiye çapında seçilmiş parlamenterlerin katıldığı bir Meclis denemesi yapıyor.

İstanbul'daki deneme çok başarılı olmadı, İngilizler Mustafa Kemal'in ileri görüşlülük, zaten Erzurum Kongresinde de bu mesajları vermişti. Bakın diyor, Mısır'da, Hindistan'da ve diğer İslam ülkelerinde olanlara diyor, Mısır'da parlamento tamamen diyor feshedilmiştir ve bunlar cezalandırılmıştır, Malta Adasına sevk edilmiştir. Bu ne zaman söyleniyor? 23 Temmuz 1919'da açış konuşması sırasında. Demek ki çok güzel bir ileri görüşlülüğü var. Bunu da unutmamak gerekir.

Sözü pek şey yapmak istemiyorum. Tatillerini yarıda keserek aramızda bizleri şerefleştiren ve çoğu da İzmir kökenli olan ve Ege kökenli olan öğretim üyeleri arkadaşlarımızı tebrik etmek isteriz. Keşke her zaman kendilerini yanımızda görsék, onların düşüncelerini paylaşabilsek, bu bakımdan bize de güzel bir gün yaşattılar.

Ayrıca diğer üniversitelerde olup da, Atatürk Üniversitesinden mezun olan, doktoralarını filan burada tamamlayan arkadaşlarım da, artık inkılap tarihi alanında cesursa adımlar attıklarını görüyoruz. Bizim en büyük destekçimiz Barolar Birliği idi. Fakat yine artık biraz sıhhi durumu da düşünmeyerek bizi şerefleştiren rahmetli Sayın Kazım Karabekir'in kızları Sayın Timsal Hanım da aramızda. Çok faal, tebrik etmek istiyorum huzurunuzda. Bundan bir ay önce zannediyorum Sakarya'da idi, daha önce Aydın'a geldiler ve daha birçok toplantılara da hep katıldılar. Bize şeref veriyorlar. Sabahleyin tekrar o güzel sesini dinledik, şehit çocuklarının Paşamız hakkında söylediklerini de iyi bir şekilde ortaya koyduk.

Veysi Beyin tabii uğraştığı bir alan vardı, Çocuk Esirgeme Kurumu. Bunu da birleştireydik iyi olurdu. Sayın Veysi Bey gerçekten Fuat Omay'ın da bu bölgeyle ilgili ve yetim çocuklarıyla ilgili çok önemli çalışmaları oldu ve daha sonrakiler de bunu devam ettirmiştir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Tekrar hepinize huzurunuzda, Sayın Hanımefendinin huzurunda tebrik ediyorum, gerçekten güzel bir iş oldu. Teşekkürler. (Alkışlar)

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederiz Hocam. Sabri Sürgevil Hocam siz de birkaç dakika değerlendirmenizi alalım. Bugün yola çıkacak misafirlerimiz var.

Prof. Dr. SABRİ SÜRGEVİL (Ege Üniversitesi)- Bu tür etkinliklerde fikirlerin ortaya konulması güzel bir şey. Milli mücadele yıllarında Doğuda, Batıda, İstanbul'da, Anadolu'da, Trakya'da hiç fark etmiyor. İnsanların hangi koşullarda nasıl tavırlar aldıklarına bakmak lazım. Bazı insanlara yönelik söylemlerde bir hayli haksızlıklar yapılırken, bazı insanlara yönelik de fazla abartılı bir biçimde diyebileceğim övgülerin olduğunu gördüm.

Bu kongrelerin kayıtları, bildiriler elbette kitap olarak basılacak ve o zaman görülecektir ki, o tarihi yapan insanların, o tarihlerde yaptıkları farklı gözlemlerle, farklı biçimlerde ifade edilecektir. Gerek Atatürk'ün, gerekse Kazım Karabekir'in tarihle ilgili, tarih yazıcılığıyla ilgili söylediği çok güzel bir şey var: *"Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır"* diyen Atatürk'e, Karabekir'de şöyle destek veriyor: *"Vatandaş, önce her şeyin doğrusunu öğren, sonra münakaşasını yap. Birincisi ilim ve irfanına, ikincisi vicdanına kalmıştır."*

Burada bazı arkadaşlarımızın coşkuyla çok şeyler söylediğini gördüm. Hem üzüldüm, hem duygulandım, hem sevindim. Bazıları bilimsel yönleriyle gerçekten insanları ikna edici idi, bazıları ise bilimsellikten uzak ve onun telaffuzunun yaratacağı yaraları tamir etmek imkânsız haldeydi. Yani bunlardan mümkün olduğu kadar uzak durmak lazım.

Bakın mesela Ali Kemal'le ilgili veya Erzurum Kongresiyle Batı Anadolu'daki kongrelerle ilgili veya Heyeti Temsiliyelerle ilgili. Erzurum Kongresinin veya Sivas Kongresinin Heyeti Temsiliyesiyle, Alaşehir Kongresinin veya Nazilli Kongresi-

nin Heyeti Temsilîyelerinin nihai hedefleri arasında fark yok. Balıkesir’de mesela yapılan kongrelerden Atatürk haberdar. Erzurum İzmir’in işgalinden haberdar, İzmir’in savunmasını yapamayan reddi ilhakçılar, vatan imdadına koşun diye bütün Anadolu merkezlerine telgraflar çekiyorlar. Atatürk Samsun’a çıktığı andan itibaren Ali Fuat Paşa başta olmak üzere diğer paşalara gönderdiği telgraflarda, İstanbul’dan hareketle derken, Yunan’ın İzmir’e çıktığını duymuştum, Aydın beyleri ne yapıyor, protesto ediniz diye vatanın bütünlüğünü kapsayacak sorunlarla ilgili telgraflar çekme ve oralardan bilgi almaya çalışıyor.

Büyük Anadolu Kongresi toplamaya çalışıyorlar, Sayın meslektaşım gayet iyi biliyor, bunu daha önce de dile getirdik değişik yerlerde. Atatürk’ün de amacı o. Yani Balıkesir ve bir taraftan kongreler toplanırken, Atatürk de ne diyor Amasya’da? Bir an önce diyor Sivas’ta diyor, dikkat edin Sivas o dönemde Anadolu’nun ortasında, yani Türklere yaşama hakkı olarak ihtilaf devletleri tarafından verilmiş olan bir yerin merkezi durumunda. Bütün Anadolu’daki müdafaayı millîye cemiyetlerinin, heyeti millîyelerin oraya temsilciler göndermesini istiyor. Diğer kongreler de öyle. Yani bazı sancaklardan, kazalardan gelmediği zaman adam gönderiyorlar, temsilci gönderin diyorlar. Alaşehir Kongresinde, Balıkesir Kongresinde, Nazilli Kongresinde, katılmayan kazaların heyetleri muhaleze ediliyor, hesaba çekiliyor.

Dahası bir noktayı da tebarüz ettireyim. İstanbul’dakilere de fazla haksızlık yapmayalım. İstanbul hükümeti o dönemde gerçekten Mustafa Kemal Atatürk’ün belirttiği gibi görevini yapamaz durumdadır, görevini yapamamaktadır. Yani bir nevi esaret altındadır. Ali Kemal’e başvurduğunda mesela, harbiye nezaretine başvurduğunda, askeri ve mülki erkân tarafından Yunan İzmir’e çıktı, bizim bölgeye doğru geliyor, ne yapalım denildiğinde, biz size direnin diyemeyiz diyorlar. Haklılar, çünkü dedikleri anda görevden alınacaklar.

Hayır efendim bakın, şimdi mücadeleyi sürdürürken, bulunduğu makamı muhafaza etmek başka bir şey, onun

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

imkânlarından yararlanmak başka bir şey, bir de onu kaybedip daha kötüsünün gelmesini sağlamak başka bir şey. Sözgelimi, bakın Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkomutanlık Kanunu müzakere edilirken, kendisine başkumandanlık vermek istemeyenler tarafından engellemeler yapılırken ne diyor? Mücadelenin diyor en kızgın safhasında orduyu başsız bırakamazdım, bırakmadım ve bırakmayacağım diyor. Yani senden daha kötüsünün gelme olasılığı varsa, askeri ve mülki makamları terk etmeyebilirsiniz.

Mesela milli mücadeleye sonradan katıldığı ileri sürülerek bazı siyasiler tarafından muacciz edilen milli mücadelenin kahraman evlatları vardır, Fevzi Paşa gibi, İsmet Paşa gibi. Bunlar önce milli mücadele saflarında değildirlir, İstanbul'da görev başındadırlar. Bir nevi işgal altındaki İstanbul'da görev başındadırlar ve onların orada kalmasında yarar da vardır. Yani dolayısıyla biraz soğukkanlı bakma alışkanlığını kazanmamız gerekiyor olaylara.

Ha coşkularımız, elbette sonsuz olmak zorunda. Çünkü verilen mücadelede başarıya ulaştığımız, ama uğradığımız hak-sızlıklarla ilgili, yapılan yanlışlıklarla ilgili daha fazla üzerine gitmemizin, tarihimizle barışmak adına daha fazla üzerine gitmenin hiç kimseye yararı yok. Böyle bir etkinliği düzenleyerek bunları söyleme veya bu konularda görüşlerini belirten arkadaşların görüşlerini ifade etme ve yayınlama yoluna gittikleri için Türkiye Barolar Birliğine, Erzurum Baro Birliğine ve bunlara destek olan diğer illerimizin birliklerine, Atatürk Üniversitesine ev sahipliğinden dolayı teşekkür ediyor, hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Sayın Dursun Ali Hocam, siz de birkaç dakika değerlendirme yaparsanız memnun oluruz.

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT (19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi)- Teşekkür ediyorum. Bundan 10 yıl kadar önceydi, yine bir toplantı münasebetiyle Erzurum'da bulunuyorduk. Bir parlamenter 23 Temmuz'u

bayram ilan etmek, resmi bayram ilan etmek üzere yasa tasarısı hazırladığını, benim de kendisine yardım etmemi istedi.

İşte gerekçe hazırlayacak, gerekçesine bir şeyler koyması lazım. Ben ona 23 Temmuz değil de, siz 7 Ağustos'u bir bayram günü olarak eğer sunmak isterseniz, ben size daha fazla gerekçe verebilirim diye söyledim. Şunu demişti: "*Aman Hocam biz 23 Temmuz'da kimseyi bulamıyoruz, 7 Ağustos'ta kimi bulacağız*" haklıymış, işte salon. Şimdi bunun böyle bir toplantının 7 Ağustos'ta burada yapılmış olması benim için bir mutluluk kaynağı oldu, çünkü doğrusu budur. Bir tane Heyeti Temsiliye vardır, o da Erzurum Kongresinin son gününde seçilen Heyeti Temsiliyedir.

Hocam heyecanlanıyor, heyecanlı konuşuyor, bir tane Heyeti Temsiliye vardır ve o bir dönemin adıdır. Heyeti Temsiliye dönemi vardır milli mücadelede. Evet, zabıtlar meydana, her şey meydana. Heyeti Temsiliye hakkında ben hiçbir şey bilmem, ilk defa Heyeti Temsiliyenin nasıl ortaya çıktığını da arşiv belgelerine dayanarak yazan benim. Heyeti Temsiliye nasıl teşekkül etti? Benden alıntı yapanlar, doğru dürüst alıntı bile yapamadılar.

Çok teşekkür ediyorum, şundan dolayı: 7 Ağustos'ta bunun yapılmış olması bana bir mutluluk verdi. Bu nedenle Türkiye Barolar Birliğine ve Erzurum Barosu temsilcilerine şükranlarımı sunuyorum. Diğer programlarda buluşmak dileğiyle diyorum, hepimize saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederiz. Sayın Kemal Arı siz de bir-iki dakika değerlendirme yaparsanız. Buyurun.

Prof. Dr. KEMAL ARI (Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi)- Çok teşekkür ederim Sayın Hocam. Ben tabii ki Türkiye Barolar Birliğinin düzenlediği birkaç toplantıya katıldım. Değişik başlıklarla, değişik konular üzerinde durma imkânı buldum ve tabii ki daha önceki toplantılarla kıyasladığımda, Erzurum Kongresinde tabii ki çok artılar var. Daha doğrusu burada yaptığımız toplantıda, sempozyumda çok artılar var, ama bir-iki eksik yanı da benim söylememe izin verin.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Bunlardan bir tanesi zaman konusuna riayetti. Çünkü gerçekten özellikle sempozyumlarda, kongrelerde, bu tür kolokyumlarda zaman konusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yani tabii ki çok iyi niyetle ve tabii ki biraz da insani bir duruşla, konuşan arkadaşımızın, hocamızın ya da bir bildiri sahibinin sözünü kesmeden uzunca zaman konuşmasına izin verdiğinizden, belki iyi şeyler yaptığımızı düşünüyoruz o an, ama uzun vadede düşünüldüğünde, aslında diğer konuşmacılara da haksız ediyoruz. Çünkü uzayan konuşmalar, buradaki dinleyicilerin algılama düzeyini düşürüyor ve sonuçta bir bıkkınlık verebiliyor ve daha sonraki kişilere de hadi kes, hadi kes, Sayın Başkanımızın da yaptığı gibi, yani çok doğru olarak yaptığı gibi işte kaçacak uçağın saatini düşünmek durumunda kalıyoruz.

O nedenle ben, bundan sonraki toplantılarda, bu tür aksaklıkların ortadan kaldırılabileceğini düşünüyorum. Bir de bir öneride bulunmak istiyorum, o da şu: Birazcık belki bu tür sempozyumlarda basit, köşe sergileri yapmak. Çok büyük sergilere gerek yok, ama şu dışarıda salonda, örneğin kongreye katılmış önemli kişiliklerin fotoğraflarını orada görebilseydik, onların yaşam öyküleri hemen yanında yer alabilseydi ya da o dönemden kalmış olan birtakım hatıraları emaneten de olsa buraya getirtme olanağı bulunabilseydi, herhalde çok daha şık bir ortam olurdu.

Sözlerim tabii ki yanlış anlaşılmasın, çünkü her şey çok iyi, ama biz tabii ki daha iyisini aramak durumundayız ve inşallah bunu da diğer toplantılarda başaracağız. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. ESİN DERİNSU DAYI (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederiz Sayın Kemal Arı.

Aylar önce Sayın Teoman Ergül beni aradığında, burada böyle bir program düşündüklerini ve benim de davet edilecek hocalar ve program hakkında yardımcı olmamı istedi. Sağ olsun davetimizi kırmayıp buraya gelen, burada bilimsel bilgilerini, birikimlerini paylaşan hocalarımıza, arkadaşlarımıza, meslektaşlarımıza teşekkür ediyorum. Başta tabii Türkiye Barolar Birliği Başkan ve Başkan Yardımcılarına, Erzurum Baro Başkanına, Sayın Teoman Ergül Beye, onun da çok emeği geçti, herkese çok teşekkür ediyoruz.

Tabii söylenecek sözler çok, herkes de çok iyi hazırlanmış. Bilimsel toplantılarda hepimizin çok rahatsızlık duyduğumuz konu, hazırladığımız tebliğlerin tamamını sunamamış olmamız. Bu tabii basılacak diye düşünüyoruz, ama herkes o kitapları okuyor mu acaba, ulaşabiliyor mu? Onun için insanlar fırsat geçince ellerine, her şeyi burada paylaşmak dinleyicilerle, burada bulunanlarla paylaşmak düşüncesindedir. Onun için biraz zaman aştı, ona da tüm başkanlar biraz tolerans gösterdik. Onun için de affınıza sığınıyoruz.

Katılımınız için teşekkür ediyorum. Oturumu da kapatıyoruz. Başka bir toplantıda buluşmak umuduyla, hoşça kalın.

SUNUCU- Konuşmacılarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyoruz, sizler de sabırla dinlediğiniz için sizlere de teşekkür ederiz. Başka Berra Hanım olmak üzere konuşmacılarımıza plâket törenimiz var, sizleri sahneye bekliyoruz. Teoman Bey ve Başkanımız sizi sahneye bekliyoruz.

Bu arada konuşmacılarımızı da sahneye bekliyoruz.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Efendim ben de Türkiye Barolar Birliği adına, bugünkü güzel toplantıyı hepimizin çok yararlandığı, geçmişimizi hatırladığı bu toplantıya öncülük eden önce Sevgili Teoman Ağabeyimize ve Esin Hocamıza ve bu toplantıyı onurlandıran, bizleri aydınlatan çok değerli hocalarımıza çok teşekkür ediyorum.

Tabii ki bir dönem tartışılacaktır Sayın Hocam, hatasıyla sevabıyla, ama ben sonuca bakarım. Oradaki yürekli insanlar ya istiklâl ya ölüm demişler, bu ülkeyi bize hediye etmişler. Eğer bu kararlılık gösteriliyorsa, bu ruh tekrar harekete geçer ve herkes bu kararlılıkla görevinin sorumluluğunu canı pahasına yapmaya kalkarsa, bugün muhatap olduğumuz birtakım hepimizi üzen, sıkı ve bu güzel ülkeyi bize hediye eden o kahramanlara olan vefa borcumuzu öderiz. Önemli olan başkalarından alınan fikirlerle değil, kendi kararlılığıyla, kendi kararını, kendi programını yaparak uygulamaktır. Zannediyorum bugün ülkemizin buna ihtiyacı var. İşte o itibarla biz-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

lerin de görevi, bu mücadele ruhunu yaşatmak, aktarabilmek, ama bugün 5 kişiye, ama yarın 10 kişiye. Çünkü ülke bizim, kimseyle paylaşmaya da niyetimiz yok. Saygı sunuyorum. (Alkışlar)

(Plâketler verildi)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL-4

SİVAS

---

4 Eylül 2012

Birinci Oturum

Sivas Kongresi'ni Engelleme Girişimleri

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Oğuz Aytepe

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

SUNUCU- Sayın Valim, Sayın Garnizon Komutanım, Sayın Belediye Başkanım, Sayın Başsavcım, Sayın Adalet Komisyonu Başkanım, Sayın Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekilim, Sayın Baro Başkanları, Kıymetli Hocalarımız ve basınımızın değerli mensupları ve saygıdeğer misafirler; Türkiye Barolar Birliği ve Sivas Barosu Başkanlığının düzenlemiş olduğu “Cumhuriyete Giden Yol 4 Milli Devlete Gidiş Sivas Kongresi” konulu programa hoş geldiniz. (Alkışlar)

Öncelikle sizleri Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, silah arkadaşları ve aziz şehitlerimizin anısına 1 dakikalık saygı duruşu ve ardından İstiklâl Marşına davet ediyorum.

(Saygı Duruşunda bulunuldu, İstiklâl Marşı okundu)

Milli sınırları içinde vatan bir bütündür parçalanamaz. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet topyekûn kendini savunmak ve sonuna kadar direnmeye mecburdur. İşte bu gibi önemli kararları alındığı ulusal mücadelemizin başlangıcı sayılan Sivas Kongresinin 93. yıldönümü için hazırladığımız programın açış konuşmasını yapmak üzere Sivas Barosu Başkanı Av. Sinan Ata’yı kürsüye davet ediyorum. (Alkışlar)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SİNAN ATA'NIN
KONUŞMASI

Av. SİNAN ATA (Sivas Barosu Başkanı)- Sayın Valim, değerli misafirler, kıymetli basın mensupları; sizleri Sivas Baro Başkanlığı ve yönetim kurulu üyesi arkadaşlarım adına sevgi ve saygıyla selamlıyor, Sivas Barosuyla Barolar Birliğimizin birlikte düzenlediği “*Milli Devlete Gidiş Sivas Kongresi*” isimli etkinliğimize hoş geldiniz diyorum. (Alkışlar)

Sözlerime başlarken, dün ve daha önce hain saldırılar neticesinde kaybettiğimiz askerlerimizi Allaha rahmet, yakınlarına sabır, milletimize de başsağlığı diliyorum. Terör denilen beladan milletimizin kurtulmasına ve teröre sebep olanların da Allah'ın kahhar ismiyle kahrolmasına dua ediyorum. Bugün burada bir araya gelmemizin bana göre öncelikli sebebi verilen kurtuluş mücadelesinde, her türlü imkânsızlığa rağmen yapılanlara karşı minnet ve şükran duygularımızı sunmaktır. Şükran ve minnet duygularını ifade ederken Sivas halkının o dönemde yaptığı katkıların da ortaya konulması gerekmektedir.

Bu şehrin kahraman insanları, hazırladıkları güvenli ortamları, Ulu Önder Atatürk ve arkadaşlarına milli devlete giden yolun mukaddimesini yazma imkânı hazırlamışlardır. Ancak hem Sivas, hem de Sivaslılar, özellikle birkaç yıl öncesine kadar yapılan işin önemine uygun iltifat görmemiştir. Son yıllarda Valiliğimiz başta olmak üzere, birçok kamu kurum ve kuruluşu ile sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla bir noktaya ancak gelinebilmiştir.

Ancak gelinen yer ve yapılanlar kongremizin kıymetiyle orantılı değildir. Yapılması gereken 4 Eylül Sivas Kongresi kutlama programlarının ülkemizin tamamında en az Sivas'taki coşkuyla kutlanmasını sağlamaktır. Bu kutlamanın amacı ise, eğlenmek değil, o dönemde yaşananları ortaya koyarak, milli birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularını geliştirerek, günlük kısır çekişmeler yerine vatanın ve bu topraklarda yüzyıllardır birlikte yaşayan Türk Milletinin bölünmezliğini dost ve düşmanlarına göstermek olmalıdır. Bugün yapılan etkinliğimiz zerre kadar dahi bu amacın gerçekleşmesine hizmet edebilirse, amacına ulaşmış demektir.

Sözlerime son verirken, uzun zahmetli yolculuklar neticesinde aramıza katılan misafirlerimize, bu etkinliğin gerçekleşmesinde çok büyük katkısı olan Av. Teoman Ergül'e ve verdiği desteklerinden dolayı Birlik Başkan Yardımcımız Av. Berra Besler'e şükranlarımı sunuyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Konuşmalarını yapmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekilimiz Berra Besler'i sahneye davet ediyorum.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Sivas İlinin çok Değerli Vali, Belediye Başkanı, Garnizon Komutanı, Sayın Başsavcım, Encümen Başkanım, Türkiye Barolar Birliğinin çok değerli yönetim kurulu üyesi arkadaşlarım ve Sivas Barosunun yönetim, disiplin, denetleme kurulları üyeleri ve çok değerli meslektaşlarım, Sivas Barosuna mensup olan meslektaşlarım ve çok saygın akademisyenler ve basınımızın çok değerli temsilcileri; Türkiye Barolar Birliği ve Sivas Barosunun birlikte düzenlediği "*Cumhuriyetimize Giden Yol*" programı içinde yer alan "*Sivas Kongresi*" konulu etkinliğimize onur verdiniz, hoş geldiniz.

Tabii bazen her şey istenildiği gibi gerçekleşmiyor. Bugün buraya Barolar Birliğinin Değerli Başkanı Vedat Ahsen Coşar sizlerle birlikte olmak üzere gelmeyi çok arzu etmişti, ama araya bir rahatsızlık girdi, o itibarla kendisi şu anda aramızda yok. Ancak bu toplantının çok başarılı geçeceğine olan inancını, geleceğinden dolayı üzüntülerini ve bütün herkese sevgi ve saygılarını şu anda ben sizlere iletiyorum.

Değerli konuklar, bir çağdaşlaşma projesi olan Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesinin temeli Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla toprakları parçalanan, ordusu dağılan, halkımızın direniş yıllarında atılmıştır. Türkiye Barolar Birliği olarak dünyada eşi görülmemiş bir hukuk devrimini gerçekleştiren, Cumhuriyetimize giden yolu zorlu süreci Mustafa Kemal Atatürk'ün bizlere bıraktığı akıl ve bilimin ışığında yeniden anlamak, yeniden yorumlamak, yeniden anlatmanın en çok biz hukukçuların görevi olduğunu düşünerek başlattığımız "*21. Yüzyılda Atatürk'ü*

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

Düşünmek" başlığı altında 4 yıllık bir sürece yaydığımız etkinliklerin ilkinin 2009 yılının 14 Kasım'ında Ankara'da yaptık. Daha sonra Çanakkale, Samsun'daki etkinliklerle devam ettik.

Bu program içerisinde yer alan, Cumhuriyetimize Giden Yol etkinliklerinin de yine ilkinin Samsun'da, ikincisini Amasya'da, üçüncüsünü Erzurum'da gerçekleştirdik ve bugün burada Cumhuriyetimize giden yolun en önemli adımlarından birinin atıldığı Sivas'tayız.

Değerli konuklar, Samsun'da bulunduğu Anadolu halkını, Amasya'da protesto eylemlerine çağıran, Erzurum'da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin direniş unsurlarını örgütleyen Mustafa Kemal, Sivas'a bir ordu müfettişi olarak değil, bütün görevlerinden istifa etmiş, normal bir vatandaş olarak gelmiş ve burada gerçek bir halk önderi olarak coşkuyla karşılanmıştı.

Sivas Kongresi öncesinde basında ve milli mücadele çevrelerinde hararetle tartışılan Amerikan Mandası konusunun kongrede neden olduğu fikir ayrılıklarını, yaşanan sancılı süreci, değerli katılımcılarımız bizlere anlatacaklar, o günleri hatırlayacağız ve yeniden aydınlanacağız. Bütün fikir ayrılıklarına rağmen, Sivas Kongresinde Misakı Millinin sınırları belirlenmiş, mandacılık reddedilmiş, milli iradeyi temsil etmek üzere Meclisi Mebusan acilen toplantıya çağırılmış. Genel teşkilâtı ve alınan kararları yürütmek için Ulu Önderimiz Mustafa Kemal başkanlığında bir temsili heyet seçilmiş. O gün fikir ayrılığına düşenler, alınan kararlar doğrultusunda milli mücadelede omuz omuza savaşmışlardı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün deyimiyle, Sivas'ta bir milletin geleceğini hazırlayan kararlar alınmış, Cumhuriyetin temeli burada atılmıştır. Sivas Kongresi Türkiye'nin kaderinin belirlendiği yer olmuştur. Kongreden sonra Anadolu hareketi, İstanbul'un da görmezden gelemeyeceği bir güce dönüşmüş, kısa bir süre sonra Sadrazam Damat Ferit Paşa görevden alınmış, yerine temsil heyetiyle görüşme taraftarı olan Ali Rıza Paşa getirilmiş. Devamında Sivas Kongresi Kararları arasında yer alan Meclisi Mebusan'ın tekrar toplanması talebi İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilmiştir.

İzmir'in işgalini sokaklara dökülerek, İstanbul Hükümetine çektikleri telgraflarla protesto eden Sivaslılar, bütün tehditlere, engellemelere ve olanaksızlıklara rağmen, kongreyi düzenlemek için özveriyle çalışmış, milli mücadeleye bütün güçleriyle katılmışlardır. Nitekim kongreden birkaç ay sonra, Sivaslı kadınlar da bir toplantı yaparak, Anadolu Kadınları Müdafaayı Hukuk Cemiyetini kurmuş, itilaf devletlerini temsilcilerine çektikleri telgraflarla, uğradıkları haksızlıkları anlatarak, Türk kadınının da erkeğin yanında savaştığını, milli mücadeleye katıldığını haykırmıştır. Bu olay Mustafa Kemal Atatürk'e bildirilmiş ve Mustafa Kemal Sivas'ın yürekli kadınlarına verdiği cevapta; teşebbüsün bütün Anadolu kadınları tarafından derhal kabul edileceğinden emin olmalarını istemiş, kendilerini bu konuda öncülüklerinden dolayı kutlamıştır. Gerçekten Anadolu Kadınları Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, İstanbul dahil olmak üzere diğer illerde şubeler açarak yaygınlaşmış ve milli mücadelede yerini almıştır.

Değerli konuklar, Ulu Önderimiz ve silah arkadaşlarının dünyada benzeri olmayan fedakârlıkları, Türk halkının yaşlısı, genci, kadını, erkeği, çocuğu ile gösterdikleri kahramanlıklarla gerçekleşen kurtuluş ve ilan edilen Cumhuriyetimiz, değeri ölçülmeyen bir nimettir. Bugünlerde ülkemiz yine zor bir dönemden geçiyor. Halkımız bir yandan terör olaylarının neden olduğu kayıplarımızın acısını yaşarken, bir yandan da yanı başımızda kanlı çatışmaların Türkiye sıçratılmasından endişe duyuyor. Her gün gencecik evlatlarımızı, gencecik askerlerimizi uğurlamanın acısını hepimiz yüreğimizde duyuyoruz. Dün yine pek çok aile yandı. Genç fidanlar vatan uğruna şehit oldular.

Değerli konuklar, yaşadığımız şu zor günlerde, bugün Sivas Kongresi belki çok daha anlamlı bir şekilde anılmak ve etkinliğini gerçekleştirmek zorunda. Bugün o dönemlerdeki milli mücadele ruhunu yaşayan herkesin yaptığı gibi, yine bu ruhun hareketlenmesi ve herkesin ülkesinin, vatanının bölünmez bütünlüğüne sahip çıkmasının, bu şuurun yeniden canlanmasının zamanıdır. Eğer biz bu ülkemizde huzur ve refah içerisinde,

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

özgürlük ve barış içerisinde yaşayamayacaksak, bundan sonra yapacağımızın hiçbir anlamı kalmayacaktır. Onun için bugünün, bu ruhun yeniden canlanmasına ve ülkeye sahip çıkılması gerektiği bir gün olarak daha anlamlı geçeceğine inanıyorum. Şehitlerimizi rahmetle yad ediyorum, ailelerine sonsuz sabırlar ve ulusumuza da başsağlığı diliyorum ve en kısa zamanda bu acıların dinmesini diliyorum.

Değerli konuklar, büyük Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sonsuza kadar barış içinde yaşamasını istemesi, onun ve Cumhuriyetin ilanında emeği geçenlerin ödenemeyecek haklarıdır. Cumhuriyetimizin kurumlarını, kavramlarını, kuruluş felsefesini yaşatmak ve bu bilinci gelecek nesillere aktarmak da Türk insanının en önde gelen görevidir. Bu görevi Türk insanı layıkıyla yapacaktır, hepimiz yapacağız, buna inancım sonsuzdur.

Değerli konuklar, Türkiye Barolar Birliği olarak bağımsızlık savaşımızın önderi, laik, demokratik Cumhuriyetimizin kurucusu ve eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkelere olan sonsuz bağlılığımızla, aklın ve bilimin rehberliğinde, onun manevi mirasına sahip çıkarak, açtığı aydınlık yolda ilerleyerek anısını minnet, şükran ve saygıyla selamlıyorum. Saygılarımla. (Alkışlar)

SUNUCU- Değerli misafirler, programımızın ilk oturumu "*Sivas Kongresini Engelleme Girişimleri*" adı altında, Oturum Başkanımız Prof. Dr. Oğuz AYTEPE başkanlığında, Prof. Dr. Kemal Arı, Araştırma Görevlisi Ferah Ayyılmaz, Doç. Dr. Nurettin Gülmez katılımlarıyla başlayacaktır. Hocalarımızı kürsüye davet ediyorum. (Alkışlar)

OĞUZ
AYTEPE'NİN
KONUŞMASI

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE (Oturum Başkanı)- Sayın Belediye Başkanım, Sayın Garnizon Komutanım, barolarımızın değerli başkanları; bugün 93. yılını idrak ettiğimiz Sivas Kongremizin açılışı, Cumhuriyeti giden yolda Erzurum Kongresinden sonra önemli bir adım olduğunu, Türk halkının birlik ve beraberliğini simgelediğini, değerli bilim insanlarımızın sunacakları bildirilerde izleyeceğiz.

Konuşmacılarımızdan Sayın Profesörümüz Enver Konukçu Hocamız bir rahatsızlık nedeniyle sempozyumumuza katılmadı. Sempozyumumuzu konuşmacılarımızdan Sayın Prof. Dr. Kemal Arı Bey “*Saray ve İstanbul Hükümetinin Tutumu*” konulu bildiriyle size anlatacaktır. Buyurun Sayın Hocam. Süremiz çok kısaldı, 09.15’te başlamamız gerekiyordu. Özetle anlatırsanız, herhalde diğer arkadaşlarımıza, 15 dakika, yarım saati 15 dakikaya düştü.

OĞUZ
AYTEPE’NİN
KONUŞMASI

Prof. Dr. KEMAL ARI- Çok teşekkür ediyorum öncelikli olarak. Tabii ki böyle bir toplantıda olmaktan büyük bir onur duyduğumu özellikle vurgulamak istiyorum. Bana tanınan 15 dakikalık bir süre içerisinde milli mücadeleye, ama özellikle de Sivas Kongresinin toplandığı o günlere, İstanbul Hükümetinin ve tabii ki sarayın, sultan ve halifenin nasıl baktığı konusunda elimdeki verilerden, bilgilerden hareket ederek konuyu ortaya koymaya çalışacağım.

KEMAL ARI’NIN
KONUŞMASI

Sivas Kongresinin tarihsel önemi kuşkusuz buradaki bildirilerle kapsamlı bir biçimde ele alınacak. Değerli konuşmacılar, araştırmacılar konuyu değişik yönleriyle ele alıp irdeleyecekler, ama İstanbul Hükümetinin o tarihlerde konumu, niteliği ve aynı zamanda bu tarihsel olayın gelişimine karşı izlediği konumu görmek, aynı zamanda ulusal savaşın, ulusal bağımsızlık ve özgürlük savaşının tarihsel anlamını ortaya koyabilmek açısından da son derece önemli.

Hepinizin bildiği gibi o günlerde tabii ki ülkede bir saltanat rejimi var, sultan Vahdettin. Vahdettin hep padişah, hem halifelik unvanını koruyor. Ülke büyük bir sendromun içinden çıkmış, 30 Ekim 1918 malum Mondros bırakışması imzalanmış ve koşulları son derece ağır bir antlaşma, yani bırakışma metni imzalamak zorunda kalmış ve bunun sonucunda Osmanlı ülkesinin dört bir tarafında işgaller ve kanlı facialar yaşanmaya başlanmış.

Anadolu coğrafyasına baktığınız zaman, Anadolu coğrafyasında yalnız işgalcilerin, sömürgecilerin, emperyalistlerin el koyma hareketlerini görmüyorsunuz. Aynı zamanda yoğun

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

facialar, yıkımlar, kanlı olaylar görüyorsunuz. Başta İzmir olmak üzere değişik yerlerde ortaya konulan ve boyutları hunharlığa varacak, vahşete varacak katliamlar Anadolu insanının belli ölçülerde değerli dinleyiciler, değerli konuklar; gözünü açmış. Nereye gidiyor?

Evet, kanlı facialar tarihin derinliklerinde yaşandı, ama bu başka bir şey. O zamana kadar Balkanlardaki çözüluşe baktığınız zaman, Anadolu insanı, daha doğrusu Osmanlı ülkesindeki insanlar, evet İstanbul'a gidiyorum, Edirne'ye gidiyorum, Bursa'ya gidiyorum bir yere dönüyorum diyordu, ama gidilecek yer vardı, ama artık gidilecek yer de kalmamış, son Türk toprağı kanlı bir biçimde parçalanıyor ve akıl almaz projeler. Bir yandan İyonya projesi var, bir yandan Pontus devleti kurma projesi var, bir yandan Doğuda bir Ermenistan yaratma projesi var ve bunun yanında güçlü devletlerin kendi sömürgeci hegemonyalarını sürdürebilmek için, Anadolu'nun muhtelif yerlerinden pay kapmak çabaları, birbirleriyle yarışları, iç hesapları, gizli anlaşmaları, şu bu var.

İşte böyle bir ortamda başkent İstanbul'a baktığımız zaman, başkent İstanbul'un büyük bir karmaşa, büyük bir başıbozukluk, büyük bir siyasi çekişme içerisinde kaynaştığına tanık oluyorsunuz. Sultan ve halife çaresiz, ne yapacağını bilmez bir halde ve Osmanlı Devletini Birinci Dünya Savaşına sokmakla suçlu bulunan ittihat ve terakkinin önderleri ülkeyi terk etmiş, ülke büyük bir siyasi çalkantının içine yuvarlanmış.

Başta İngiltere olmak üzere, güçlü devletlere yalakalığın, yardakçılığın ve işbirlikçi oyunlarının ayyuka çıktığı bir dönem yaşanıyor. Korkunç bir hastalık gibi, neredeyse teslimiyetçiliğın adıyla özdeşleşmiş denilebilecek hürriyet ve itilaf dediğimiz o hareket, hürriyet ve itilafçılık almış başını gitmiş ve ittihatçılara dönük bir sanki cadı avı başlamış. Osmanlı Hükümetine baktığınız zaman, sultan ve halifenin yanı sıra, İstanbul Hükümeti doğrudan doğruya İngilizlerin dümen suyunda gitmeyi kurtuluşun yolu ve reçetesi olarak görmüş.

Gerçekten zaten Damat Ferit Paşa Hükümeti, onun başında bir kişi olarak da tabii ki Damat Ferit Paşanın doğrudan doğruya kişiliğine bakarsanız, birazdan arkadaşım bunu detaylı bir biçimde anlatacak. Damat Ferit Paşanın kendi kişiliğine, işte diyelim ki birtakım özlemlerine, birtakım rüyalarına, birtakım isteklerine bakarsanız, aklının bir karış havada olduğunu doğrudan doğruya net bir biçimde görürsünüz. İbnül Emin Mahmut Kemal İnal'ın "*Son Sadrazamlar*" adlı kitabında, öylesine çarpıcı bir biçimde bir Damat Ferit Paşa portresi çizilir ki, Damat Ferit Paşa evet, akli gerçekten de gerçeklerden son derece uzak, ama akli gerçekten de neredeyse bir karış yukarıda bir devlet adamı.

Örneğin mütarekenin imzalanacağı günlerde, Sultan Vahdettin kendisini çağırıp soruyor. Aynı zamanda biliyorsunuz saraya damat. Sultan Vahdettin'in hemşiresiyle evlenmiş, evlenmesi de bir ilginç. Aslında hemşiresi, şu anda adını hatırlayamıyorum, Mediha Sultan evet. Onun evliliği, o da çok ilginç ikinci evliliği. Bir fotoğraf görüyor, fotoğrafta sadrazam olacak olan Damat Ferit Paşayı çok beğeniyor. Sonra işte sultanla Damat Ferit'i tanıştırmıyorlar. O İngiltere Büyükelçiliğinde ikinci-üçüncü derecede bir kâtip olarak çalışıyor. Allah yürü ya kulum diyor, ikinci-üçüncü derecede kâtip olarak çalışan birine ve bir de bakıyoruz bu adam Osmanlı Devletinin sadrazamı oluvermiş. Yani aile bağları bir anda insanı böylesine bir ikbale yürütebiliyor. Arnavut kökenli birisi, burma bıyıklı, pala bıyıklı ve bir özelliği daha var; briç oynamayı çok seviyor ve İngiltere Kralıyla da briç oynamış.

Soruyor Vahdettin, diyor ki kötü günler yaşıyoruz diyor ve damat bey kurtuluş ne olabilir? Diyor ki, benim elime irade verirseniz, yetki verirseniz, ben diyor bir zırhlıya atlar, doğrudan doğruya Londra'nın yolunu tutarım, bu arada İngiltere Kralı ölmüş, yeni kralın karşısına çıkarım. Derim ki, ben senin babanla az briç oynamadım, babanın oğlu olduğunu göster ve bizim için, bizim kabul edebileceğimiz şartlarda bir barış antlaşmasını imzalayalım seninle. Adam böyle bir hülyanın ve hayalin peşinde.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

Şimdi Anadolu'ya baktığınız zaman ne görüyorsunuz? Anadolu bu sözünü ettiğim karmaşa döneminde, bir işgal kargaşası tabii ki bu ve kanlı kıyımların yaşandığı kargaşada, herkes başının derdine düşmüş. Dört bir tarafta Kuvayı Milliye hareketleri var, müdafaayı hukuk örgütleri var ve başsız ve çaresiz kalmış olan ulus, kendi gücüyle kurduğu birtakım ulusal oluşumlarla kendi onurunu, namusunu, haysiyetini, şerefini kurtarma yoluna gidiyor.

Güneyde müthiş bir direniş var. Doğu Trakya'da Cafer Tayyar Paşanın girişimleri var, gerekiyorsa muhtar ve belki bağımsız bir Doğu Trakya Cumhuriyeti kuracak. Bunun yanı sıra Batı Anadolu'da kongreler, biliyorsunuz Balıkesir, Alaşehir Kongresi. Bu arada Doğu Trakya'da da var. İşte Lüleburgaz gibi, Edirne Kongresi gibi kongreler var ve Doğu Anadolu'da aslında Ermeni katliamına ve işgallerine, muhtemel işgallere karşı doğu vilayetlerinin. Doğu vilayetleri, birtakım Karadeniz vilayetleri de bunun içinde tabii ki o zamanki şeye göre. Onların önyak almasıyla, işte biliyorsunuz Temmuz ayı içerisinde bir Erzurum Kongresi yapılmış, oradan bir irade oluşturulmuş. Mustafa Kemal Paşa da bu arada 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'da, ama onun bir düşüncesi var, tek bir kurtuluş yolu var. Öyle İngiliz yarıdakçılığıyla, yok işte Amerikan mandacılığıyla bu iş yürümez, tek bir kurtuluş yolu var, o da hâkimiyeti milliyeye müstenit bila kaydü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek; Nutuk'ta söylediği gibi.

Ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız koşulsuz tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak; onun düşüncesi bu. Her türlü olumsuz harekete karşı, nereden bakarsanız bakın, o kadar çok olumsuzluklar var ki. Anadolu'da örneğin azınlıkların gittiği yollar. Her birisi kendisi bir milli gayenin peşine düşmüş. Rahip Fru'ler, işte İzmir Metropoliti Hristos Tomos'lar, Trabzon Metropoliti Hrisantos'lar ve o tarihte çok revaçta olan Wilson Prensipleri, aman bulunduğumuz yerde biz millet olarak, halk olarak çoğunlukta olduğumuzu ispatlayalım ve kendi egemenliğimizi kendimiz elimizden alalım

diye birtakım hülyalar, hayaller peşinde gidiyorlar ve böyle bir ortam söz konusu. İşte bu ortamda Doğu Anadolu'da toplanmış olan bu kongre son derece önemli.

Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Atatürk o günlerde değerli arkadaşlarım, değerli konuklar; askerlik mesleğinden bile istifa etmek zorunda kalmış ve kongreye başkanlık yapmış. Fakat şimdi Sivas'ta çok daha genel bir kongre toplanmalı ve bu kongre sadece Doğu Anadolu'yu ya da ülkenin belli bir yöresini değil, bütün Türkiye'yi temsil etmeli, ulusun tek iradesini ortaya koymalı ve İstanbul Hükümetinin bu işbirlikçi tutumuna karşı tek bir yürek olarak ulus ortaya çıkmalı. Mustafa Kemal Paşanın dediğine göre Büyük Nutukta; ulus sultan ve halifeye karşı ayaklandırılmalı.

Bu doğrudan doğruya tabii ki, gerek o dönemde ortaya konulan birtakım belgelerin kendi içindeki, kendi ruhunda var olan espriye baktığımız zaman, gerekse bu sözünü ettiğim fiili duruma baktığımız zaman tam bir ihtilaldir. Var olan bir kurulu düzene karşı, bir ulusun tabii ki topluca bir ayaklanması söz konusudur ve aynı zamanda bu başkaldırının çok önemli bir yeri daha vardır, hedefi dava vardır; emperyalizm. Ülkeyi bölmek ve parçalamak isteyen ve ülkeyi işgal etmek isteyen emperyalizme karşı, ulusun ortak bir duruşu vardır aynı zamanda, bu sözünü ettiğim büyük kalkışmada.

Şimdi Sivas'a baktığımız zaman, Sivas'ta ben, zamanımın çok azaldığının tabii ki farkındayım, birtakım aktörler üzerinde durmak isterim. Bunlardan birisi Binbaşı Noel. Binbaşı Noel bir İngiliz gizli entelijans üyesi, İngiliz Gizli Servis üyesi, bir istihbaratçı ve sanki Arabistan'ın Lawrence neyse, Anadolu'nun işte Lawrence da Binbaşı Noel. Binbaşı Noel'in bir hedefi var. Damat Ferit Paşayla İngiltere'nin hedefleri büyük ölçüde uyumuş durumda. İngiltere Damat Ferit Paşa Hükümeti gibi her istediğini kolaylıkla yerine getirebilecek bir hükümetin işbaşında olmasından son derece memnun. Bunun yanı sıra İngiltere boş durmuyor ve Binbaşı Noel aracılığıyla başka birtakım hesapların içerisinde.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

Nedir bu hesaplar? Anadolu'da bir milli irade ortaya çıkarsa Sivas'ın ortasında ve bu toplucu bir ulusal kalkışmaya dönüşürse, Anadolu'nun yatıştırılması son derece zor olur. O halde yapılacak olan nedir? Yapılacak olan, Doğudaki birtakım aşiretleri, Anadolu'daki bu oluşuma karşı ayaklandırmak. Bunun için de İngiltere'nin işte tabii ki, diyelim ki hazinesinin ya da keselerini sonuna kadar açmak, altını o bölgeye yağmak ve birtakım aşiret önderleriyle görüşerek, başta Bedirhaniler olmak üzere, Sivas'taki bu kongreyi gerekiyorsa aşiretlerin bir müdahalesiyle dağıttırmak.

İstanbul Hükümetine bakınca, İstanbul Hükümetinin Binbaşı Noel'in karşısına koyduğu aktör Ali Galip. Ali Galip biliyorsunuz Harput Valisi ve ona birtakım vaatlerde bulunmuş, daha doğrusu yazılı olarak birtakım isteklerde bulunmuş. Anadolu'da başlayan bu hareketin ülkede, tabii ki o dönem için birtakım ithamlarda, suçlamalarda da bulunuluyor. Bu hareketin bir ittihatçılık olduğu, işte saltanata ve halifeye karşı büyük bir kalkışmayı planladığı belirtildikten sonra, kendisine Elazığ Valiliğinin verildiği tebliğ ediliyor. Ardından da şöyle bir emir veriliyor: 100-150 kişilik bir kuvvetle Sivas'ı bas ve oluşacak olan kongreyi dağıt ve bu işin ele başları kim ise, buna kimler destek veriyorsa derhal bunlar derdest edilsin, İstanbul'a gönderilsin ve sen Ali Galip, aynı zamanda Sivas Valiliğini de üstlen, olmadı 3. Ordu Komutanlığını da üzerine al.

Gerçekten de Ali Galip biliyorsunuz Malatya'ya gelir ve Malatya'da Binbaşı Noel'le buluşur. Binbaşı Noel'le görüşür ve artık burada İngiltere'nin hesaplarıyla doğrudan doğruya Osmanlı Hükümetinin hesapları zaten uyuşmuştur, amaç Sivas Kongresini dağıtmaktır. Sivas Kongresi dağıtılacak ve böylece milli irade ortadan kaldırılacaktır.

Bu hesap tabii ki olayların duyulması, Mustafa Kemal Atatürk'ün bunu haber alması, heyeti milliyenin, daha doğrusu Sivas Umumi Kongre Heyetinin bu haberleşmelerden tabii ki haberdar olması ve açığa çıkmasıyla birlikte, derhal bir karşı önlem alınmış. Daha önce aslında biliyorsunuz Sivas'a

ilk gelişinde Mustafa Kemal Atatürk, Ali Galip'ten kuşkulandırmıştır, hatta Sivas Valisi Reşit Paşadan da kuşkulandırmış, ama daha sonra Ali Galip'in gerçekten de bu ihaneti ortaya çıkınca Sivas Umumi Kongre Heyeti Ali Galip'in üzerine bir Kuvayi Milliye gücü göndermiş ve Ali Galip önce Kâhta'ya, oradan da Halep'e kaçarak canını zor atmıştır.

Binbaşı Noel'in çabaları ise, bölgedeki Kürt halkın diyelim ya da Kürtlerin ya da Kürt aşiretlerinin bazılarının, örneğin Ruttan Aşireti gibi bazı aşiretlerin sağduyulu davranışı ile sonuç vermemiştir ve Binbaşı Noel de bazı aşiretler tarafından açıkça kovulmuştur. Daha sonra tabii ki birtakım etkileri var. Özellikle Koçgiri ayaklanmasının ortaya çıkmasında olduğu gibi.

Peki, istekler ne? İsteklere de kısaca değinmek istiyorum. Sivas'ta aslında İstanbul Hükümetinden ağırlıklı olarak istenilen şey şudur: Bir kere bir ayırım yapmış kafasında. Şimdi Mustafa Kemal o tarihlerde, aynı zamanda fahri yaveri Hazreti Şehriyari unvanını da kullanıyor. Çünkü belli bir zamanda Sultan Vahdettin'e yaverlik yapmış ve hatta fahri yaveri, yani yaverlerin yaveri unvanını dahi almış. Dolayısıyla 9. Ordu Müfettişi, tabii ki bir görev alanı var ve belli bir etki alanı var. Aynı zamanda şunu da söylemek durumundayız; bölgede gerçekten de sivil asker bürokratların o hassas dönemde çok sıkı bir milli dayanışması var. Bu dayanışmanın etkisiyle, bu sözünü ettiğim Heyeti Temsiliyenin tabii ki ağırlığı son derece var. Güney cephesindeki çarpışmalar şiddetle devam ediyor ve orada birtakım önlemler alma çabaları var.

İşte bu dönemde istek şudur: Damat Ferit Paşa gibi İngiltere'nin istediğini derhal yerine getiren bir hükümetten kurtulmak gerekiyor. Bu nedenle Damat Ferit Paşa Hükümetinin istifa etmesi ve ulusun sorunlarını çok daha hassaslıkla, duyarlılıkla gören yeni bir hükümetin kurulması gerekiyor. Aslında tabii ki bir anlamda Mustafa Kemal Atatürk bu dönemde açıkça sultan ve halifeyi hedefine koymuyor. Sultan ve halifeyi İstanbul Hükümetinden ayırıyor. Millet haklı taleplerinin, İstanbul'a yağın bütün telgraflarda, Anadolu'nun

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

haklı taleplerinin padişaha iletilmesinde Damat Ferit Paşanın olumsuz bir rol oynadığı, dolayısıyla arzuların, bu sözünü ettiğimi milli isteklerin padişaha sağlıklı bir biçimde ulaşmasının önündeki engel olduğu dile getiriliyor.

Bunun yolu nedir? Tabii ki anlatıma göre, Damat Ferit Paşanın derhal istifa etmesidir. Aynı zamanda bununla kalınmamalıdır. Dağıtılan, askıya alınan Meclisi Mebussan derhal toplanmalıdır ve o toplanacak olan mecliste, ulus kendi sorunlarını görüşebilmelidir. İstekler bunlardır, ama Damat Ferit Paşa öylesine büyük rüyaların peşindedir ki, Ali Galip yenilip de Halep'e kaçınca, onun Amiral De Robeck'le bir görüşmesi var İstanbul'da. Amiral De Robeck'e açıkça bir İngiliz ordusunun, bu yapılamayacaksa İngiltere desteğinde hazırlanacak bir Osmanlı ordusunun Sivas üzerine gönderilmesini ve bu oluşumun dağıtılmasını dahi talep etmiştir. Fakat Amiral De Robeck buna karşı çıkmıştır. Demmiştir ki, böyle bir olaya biz yol açtığımızda Anadolu'nun tepkisi buna çok daha keskin ve katı olacaktır ve bu bölünmeyi ve parçalanmayı daha da arttıracaktır. Dolayısıyla bu bir çözüm yolu olmayabilir demıştır.

Peki, bunun sonunda ne oldu? Mesela Sivas Valisi Reşit Paşanın bir telgrafı vardır Damat Ferit Paşaya. Diyor ki; siz diyor Ali Galip'i niçin diyor Sivas'a gönderdiniz, böylesine bir olayı tertiplediniz. Sivas'ta diyor sultan ve halifeye karşı bir ayaklanma var mı ki böyle bir çareye başvurdunuz, ama diyor böyle bir düşüncede iseniz, demek ki diyor bizim taleplerimizi, isteklerimizi padişaha iletmek konusunda sıkıntılarınız var. O zaman diyor, mukaddes vatanın değerlerine inanıyorsanız istifa edin diyor ve değerli arkadaşlarım, vali ve kolordulara gönderilen birtakım genelgeler ve buyruklar doğrultusunda, onların da etkisiyle ve tabii ki müdafaayı hukuk grubunun da çalışmasıyla Anadolu'nun dört bir tarafından İstanbul'a bir telgraf yağışı var, bu sözünü ettiğim dönemde. Damat Ferit Paşa istifa etmelidir; çünkü o doğrudan doğruya varlığı ve politikalarıyla Türk Milletinin çıkarlarıyla çelişmektedir, istifa etmelidir. İstifa etmez diretir.

Bunun üzerine 11-12 Eylül gecesi son derece kritik bir karar alınır. Artık Anadolu'nun İstanbul'la bütün bağlantısının kesilmesi kararlaştırılmıştır. Valilik ve kolordulara bu emir yazıldıktan sonra, artık İstanbul'a bilgi akışı resmi kanallardan durdurulmuştur. Hususi, özel birtakım görüşmelerin yapılabileceği ihtiyatıyla bütün resmi yazışmalar artık sona ermiştir ve 19 Eylül'e geldiğimizde, artık İstanbul Hükümetinin iyice sıkıştığını ve Ekim ayı içerisinde de Damat Ferit Paşanın milletin bu baskısı karşısında istifa etmek zorunda kaldığını görüyoruz.

Dolayısıyla kısaca şunu ifade etmek istiyorum sözlerimin sonunda: Sivas Kongresi hiç kuşku yok ki, Anadolu mücadelesinin çok önemli dönüm noktalarından bir tanesidir. Milli irade bütün ulusu temsil edecek biçimde Sivas'ta örgütlenmiş ve burada oluşturulacak olan kurul, Heyeti Temsiliye Anadolu'da ulusun iradesini eline almıştır o yetkiyi. Bu aynı zamanda İstanbul'daki otoritenin karşısına çıkarılan yeni bir otoritedir ve fiili anlamda ulusun kendi egemenlik erkini eline alması anlamına gelir.

Bu nedenle Sivas Kongresi ulusal savaşımızın son derece önemli, taç değerinde olan, son derece kutsal değeri olan bir tarihsel olay olarak tarihimizdeki yerini almıştır.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. Sağ olun, var olun. (Alkışlar)

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE (Oturum Başkanı)- Sayın Kemal Arı Hocamıza bizi aydınlattığı için çok teşekkür ediyoruz. Arı, milli mücadele başında İstanbul hükümetinin gelişmekte olan milli mücadelemize katkılarını, müdahalelerini anlattı.

Şimdi ikinci konuşmacımız Sayın Araştırma Görevlisi Ferah Ayyılmaz Hanımefendi, buyurun.

FERAH AYYILMAZ (Araştırma Görevlisi) Milli Mücadele'nin Başlarında Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin Anadolu'ya Bakışı^{1*} Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılmıştır. Dünya Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından; Osmanlı Devleti varlığının son bulmasının nedeni olan ve çok ağır şartlar taşıyan Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamak zorunda kalmıştır. İtilaf Devletleri ise Mütareke hükümlerini uygulamaya koyarak ülkeyi işgale başlamıştır. İşgallerin başlamasıyla ardi arkası kesilmeyen, gün be gün artarak devam eden zulümler ve vahşetler Anadolu'nun dört bir yanını sarmıştır.

Böyle bir ortamda Ahmet Tevfik Paşa'nın hükümetten istifası ve Damat Ferit Paşa'nın yeni bir hükümet kurmasıyla² İtilaf Devletleri'nin işi daha da kolaylaşarak devlet üzerinde baskı unsuru olmalarının yolu açılmıştır.

Mütareke ile birlikte başkent İstanbul'da yaşanan ilk önemli değişiklik ise İttihat Ve Terakki kongresinde alınan partinin kapatılması kararı olmuştur³. Zaten harbin bütün sorumluluklarını üzerine alan, dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki ve onun lideri, Talat Paşa Ekim ayının başlarında çekilmiş yerini İzzet Paşa Hükümeti'ne bırakmıştır⁴. Fakat her ne kadar İttihat ve Terakki Partisi iktidardan çekilmiş olsa da İzzet Paşa da İttihatçıların (Enver, Cemal, Talat Paşalar) yurt dışına kaçmalarını önlememiş ve buna göz yummuştur. Ayrıca, İzzet Paşa'nın yarı ittihatçı karakterde sayılması gibi birçok sebep dolayısıyla basında da tepkiler ortaya çıkmış ve sonunda da İzzet Paşa istifa etmiştir⁵. Tüm bu yaşananların yanı sıra 5 Kasım 1918

¹ * Araş. Gör. Ferah AYYILMAZ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, ferah.ayyilmaz@deu.edu.tr.

² *Alemdar*, 5 Mart 1335/5 1919, Nu: 75-1385'den Akt: Osman Akandere, Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2011, s.7.

³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 1.Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s.84.

⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, s.7.

⁵ Gökbilgin, a.g.e., s.8.

yılındaki partinin birleşiminde, yeni isminin Teceddüt (Yenilik) olması kararı alınmıştır. Böylelikle İttihat ve Terakki'nin inkılâpçı politikasına karşılık liberal bir programla varlığını sürdürme kararı da ortaya çıkmış olmaktadır⁶.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve ardından uygulamaya koyulması ile birlikte doğan sorunlar sarayda birçok anlaşmazlıkların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dönemin hükümet başkanı olan Ahmet İzzet Paşa'nın istifasına kadar gidecek olan süreçte, sadece Mütareke Dönem'inde yaşananlar değil aynı zamanda Padişah Vahdettin'in düşünce dünyasında yaşadıkları da belirleyici olmuştur⁷. Çünkü Vahdettin tam bir monarşi yanlısı olup halkı, ulusu bir "sürü"; hükümdarı ise o sürüyü gütmekle Tanrının yetkilendirdiği bir "çoban" olarak kabul etmiştir⁸.

Genel olarak bakıldığında ise Osmanlı Devleti'nde Mütareke Dönem'inden Milli Mücadele'nin sonuna kadar yaşanan süreçte 11 hükümet kurulmuştur. Tam 4 yıl 21 gün süren bu dönemde kurulan İstanbul Hükümetleri çok güç şartlar altına iş başına gelmişlerdir⁹. Bu hükümetler hem Osmanlılığın sonu olmuşlar hem de Yeni Türkiye'nin doğuşu bakımından olumlu ve olumsuz etkilere sahip olmuşlardır¹⁰.

İstanbul Hükümetleri; her ne kadar Milli Mücadele'nin dışında ve karşısında görünseler de, aslında bütün olayların içinde bulunmuşlardır. Çünkü padişah saltanatın kurtuluşunu dönemin sadrazamlarından beklemiş ve onlara; özellikle de Damat Ferit ve Tevfik Paşa'ya farklı bir ayrıcalık göstermiştir. Bu iki sadrazam bunun içindir ki bu dönemde kurulan 11 hükümetten 8'ini teşkil etmiş ve görevde kalma süreleri uzun bir dönemi kapsamıştır¹¹.

⁶ Turan, *a.g.e.*, s.85.

⁷ Turan, *a.g.e.*, s.87.

⁸ Turan, *a.g.e.*, s.87.

⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1986, s.49.

¹⁰ Selek, *a.g.e.*, s.49.

¹¹ Selek, *a.g.e.*, s.49.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FERAH
AYYILMAZ'IN
TEBLİĞİ

Damat Ferit Paşa'yı diğer sadrazamlardan farklı kılan ve ön plana çıkararak birçok özelliği mevcuttur. Bunlardan ilki Vahdettin'in kız kardeşi Mediha Sultan'la evli olması ve "Damat" unvanıyla anılan Ferit Paşa'ya padişahın saygı ve güven duyuyor olmasıdır. Bir diğeri ise Paşa'nın mütareke döneminde İngilizlerin bir dediğini iki etmemek için elinden geleni yapmış olmasıdır. Tabii ki bu durum İtilaf Devletlerinin işini kolaylaştırmaktaydı. Damat Ferit Paşa İngiltere'yi, "af ve himayesine" sığınacak ülke olarak görmüştür¹². Paşa hükümeti kurduktan sonra da politikasını bu yönde belirlemiş ve İngilizlere yaklaşma girişimlerine devam etmiştir. Bu etken Damat Ferit'in sadarete seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Damat Ferit'in sadarete gelmesindeki diğer bir unsur ise Paşa'nın tam anlamıyla bir Hürriyet ve İtilaf yanlısı oluşudur. Zaten Osmanlı hanedanı içerisinde İttihat ve Terakki yanlısı hiç kimse yoktu¹³. Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1910'dan beri daima muhalefette kalmış ve bünye olarak da tam bir kargaşalık göstermiştir. Damat Ferit Paşa'nın kurduğu kabine tam bir Hürriyet ve İtilaf Hükümeti idi. Fırka "Vatanın en dertli günlerinde, hafızasında kin ve intikamla iktidara gelmiş bulunuyordu"¹⁴.

Mütareke Dönemi olarak adlandırılan 1918-1920 yılları arasında 5 kez sadarete gelmiş olan Damat Ferit Paşa 1853-1923 yılları arasında yaşamış Osmanlı diplomat ve devlet adamıdır¹⁵. Damat Ferit, Şurayı Devlet azasından Seyyid Hasan İzzet Efendi'nin oğludur. 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Padişah Vahdettin'in kız kardeşi Mediha Sultan ile evlendikten sonra terfi etmiştir. Önce Şura-yı Devlet azalığına, arkasından da farklı görevlerde bulunduktan sonra sadarete getirilmiştir¹⁶.

¹² Sina Akşin, İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s.234.

¹³ Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.117.

¹⁴ Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam Yay. Haz. Cemal Kutay, Tercüman Tarih Yay., İstanbul 1980, s.s.277-278.

¹⁵ Hali İbrahim İnal, Vahdettin ve Milli Mücadele, Nokta Kitap, İstanbul 2007, s.137.

¹⁶ Hülya Özkan, Damat Ferit Paşa'nın Sadaretleri Döneminde İstanbul Hükümetinin Milli Mücadele Karşısı Faaliyetleri, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi),

Sabahattin Selek'in ifadesiyle Damat Ferit profili oldukça ilginç ifade edilir. Ona göre Damat Ferit:

“Hiçbir liyakat ve meziyeti olmadığı söylenir. Hatta çok defa çocukça ve delice sayılacak hareketleri ve fikirlerinden dolayı gülünç durumlara düştüğü ifade edilmiştir. Zayıf karakterli bir kimse olduğu da bilinmektedir. Siyasi hayatının tek olumlu işinin, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesine bilmeyerek engel olamaması olmasıdır. Milli mücadeleye de bilerek ve isteyerek çok kötülük ettiği görülmüştür¹⁷.

İzmir'in işgali, M. Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi, Kuva-yı Milliye hareketini başlaması, Sivas ve Erzurum Kongreleri, Ali Galip ve Anzavur vakaları, Sevr Antlaşması gibi en önemli olaylar, onun hükümetleri zamanına rastlamıştır¹⁸.

Böyle bir kişilik ve karaktere sahip olan Damat Ferit Paşa'nın sadarete kadar yükselmesi, dolayısıyla Vahidettin tarafından bu kadar ön plana çıkartılmasının sebebi aşikârdır. Fakat sadaretleri döneminde Anadolu değişik açılardan farklılaşma sürecine girmiştir. M. Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak basışı ve burada Kurtuluş meşalesini ateşleme-siyle Anadolu'da Milli Mücadele Dönemi başlamıştır. İşte Damat Ferit Paşa da bu dönemde Anadolu'daki “Milli Uyanışı” köreltmek ve yapılan mücadeleye engel olabilmek için elindeki tüm yetkileri sonuna kadar kullanmıştır.

Mondros'un 7. maddesi gereğince; İtilaf devletleri, güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik noktayı ele geçirme hakkını kendilerinde buluyorlardı. Bu bağlamda Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş ve İstanbul Hükümeti bu durum karşısında sessiz kalmıştır. Hükümetin bu işgal karşın-da tepkisiz kalması Anadolu halkını derinden üzmüş ve halk kendi başının çaresine bakmaya ve bu çerçevede kurtuluş yollarını aramaya başlamıştır. İlk olarak işgal kuvvetlerine karşı

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1992, s.35.

¹⁷ Selek, a.g.e., s.51.

¹⁸ Selek, a.g.e., s.51.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FERAH
AYYILMAZ'IN
TEBLİĞİ

oluşturulan Ödemiş Kuva-yı Milliyesi ilk direniş hareketini göstermiş ve bundan sonra artık işgaller boyunca Kuva-yı Milliye birlikleri her geçen gün artarak vatanın kurtulması için mücadele etmişlerdir¹⁹. M. Kemal Paşa, Samsun'a çıkışının ertesinde İzmir'in işgali ile ilgili olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya bir telgraf çekmiştir. Çektiği telgrafta "İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali olayı, yakından temasta bulunduğum milleti ve orduyu düşünölmeyecek ve tarif edilmeyecek derece içten yaralamıştır" diyerek işgalin haksızlığına olan tepkisini ortaya koymuştur²⁰. Bu telgraf ile Mustafa Kemal siyaset sahnesine millet ile birlikte ve ulusal amaçların yanına orduyu çıkarmış bulunuyordu²¹.

Kuva-yı Milliye birliklerinin çoğalıp vatanın her bir köşesinde işgal güçlerine karşı direniş göstermeye başlamış olması, İtilaf Devletlerini, bağlantılı olarak da İstanbul Hükümeti'ni tedirgin etmiştir. İstanbul Hükümeti; hem İtilaf Devletlerinin sıkıştırması hem de kendi iç siyasetleri dolayısıyla, Anadolu'daki bu sivil örgütlenmeyi engellemek için harekete geçmişlerdir. Damat Ferit Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye'yi halkın gözünde karalamak ve halkı kıskırtmak için birçok ithamda bulunmuştur. İlk olarak Kuva-yı Milliye'yi devlet düzenini bozan bir hareket olmaktan başka, barış çabalarını baltalayan, yeni işgallere ve harbe neden olan bir hareket olarak göstermiştir. Özellikle Damat Ferit'in ikinci kabinesi zamanında (19 Mayıs-20 Temmuz 1919) başlayan milli direniş, bir "Anadolu Meselesi" olarak İstanbul Hükümetlerinin en önemli sorunu haline gelmiştir²².

Damat Ferit Paşa hükümetleri tarafından Kuva-yı Milliyeçiler en ağır sıfatlarla nitelendirilmiştir. Yukarıda değindiği-

¹⁹ Osman Akandere-Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2011, s.13.

²⁰ *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1982, Belge Nu:25'den akt: Osman Akandere-Hasan Ali Polat, *a.g.e.*, s.13

²¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele I Mutlakiyete Dönüş 1918-1919*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s.303.

²² Selek, *a.g.e.*, s.54.

miz gibi asıl amaç halkı kışkırtmaktır. Kuva-yı Milliye mensuplarını İttihatçılık, Bolşeviklik, sahte milliyetperverlik, fitne ve fesat ehli olmak, şakilik, dinsizlik gibi birçok şekilde itham etmişlerdir²³. Zaten İttihatçılık halkın tahammül edemeyeceği en önemli unsurdur. Çünkü İttihatçılar yüzünden I. Dünya Savaşı'na girilmiş ve o kadar acı gereksiz yere yaşanmıştır. Aslında bakıldığında Damat Ferit Paşa Hükümetinin en önemli üç işinden biri İttihatçıları kovuşturmak ve cezalara çarptırmak olmuştur²⁴.

Damat Ferit Paşa Kuva-yı Milliye'yi İttihatçılıkla suçlar-ken basın yolunu da kullanmış ve İstanbul basınından bazı gazetelerin desteğini almıştır. Özellikle Alemdar gazetesi ve onun yazarı olan Refii Cevad'ın makalelerinde Milli Mücadele harekâtını tam anlamıyla karalama kampanyasına girişmiştir²⁵. Aslına bakıldığında Padişah ve hükümetin Kuva-yı Milliye'yi bu şekilde suçlamalarının ardında hükümete karşı olan güveni yeniden kazanmak ve iktidarını güçlü tutmak istemesidir. Yani hükümet bunu başarmak için de dönemin ön planda olan ithamı "İttihatçılığı" kullanmaktan geri kalmamıştır²⁶. Milli Mücadeleciler zaten Sivas Kongresi'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti lehine bir siyaset takip etmediklerini tek amaçlarının vatanın selameti olduğunu yemin ederek açıkça sergilemişlerdir²⁷.

Kuva-yı Milliyeciler İttihatçılığın dışında bir de Bolşeviklik ile suçlanmışlardır. Çıkış noktası ise İtilaf Devletlerine karşı "ortak düşman" politikasıyla Bolşeviklerle birlikte hareket etmek olarak nitelendirilmiştir. Damat Ferit tıpkı İttihatçılık suçlamasında olduğu gibi burada da basını kullanmış ve bu konuyla ilgili birçok makalenin çıkmasının önünü açmıştır.

²³ Osman Akdere, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yönelik İthamlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2006, s.2.

²⁴ Akşin, *a.g.e.*, s.175.

²⁵ Akdere, *a.g.m.*, s.9.

²⁶ Akdere, *a.g.m.*, s.15.

²⁷ Ercan Yalçın, *Devrimler Döneminde İttihatçılık ve Kemalizm*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2012, s.116.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FERAH
AYYILMAZ'IN
TEBLİĞİ

Her ne kadar İstanbul Hükümeti bu şekilde karalama kampanyalarına girişmiş olsa da Anadolu'daki milli hareket durarak bilmeksizin devam etmiştir. M. Kemal'in Samsun'a çıkışı ile başlayan kurtuluş mücadelesinin rotası belli olmuş ve bu uğurda hiç ödün verilmeden yol alınmıştır. 26 Mayıs'ta M. Kemal kendisini Havza'da ziyaret eden eşrafa "hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız memleketi kurtaracağız"²⁸ diyerek bu düşüncelerini herkese anlatmıştır.

Amasya Tamimi ile ilk defa bütün gücün millette olduğu vurgulanmıştır. Bundan sonra yaşanacak süreçte kongreler dönemi karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Erzurum'da bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır. Bu kongrede "Milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür, bölünemez" kararı alınmıştır. Erzurum'da toplanan kongre bütün milletçe arzu edilen bir nüveyi hazırlamış bulunuyordu. Baştanbaşa Anadolu'ya yayılma isteğinde olan yabancı işgallere karşı merkezi hükümetin pasif kalması, bölge bölge milli hareketlerin doğmasına neden olmuş, dağınık kuvvet ve hareketlerin birleştirilmesi ise zorunluluk sayılmıştır. Tam bir acz ve perişanlık içerisinde bulunan İstanbul Hükümeti'nin yerine, Türk milli iradesini tesis etmek ihtiyacı duyularak, bütün yurdu kapsayan bir kongre toplanmak istenmiştir²⁹. M. Kemal de bu amaçla Sivas'ta bütün ülkenin temsil edildiği bir kongre toplamış ve bu kongrede alınan kararla manda himaye kabul edilemez denmiştir. Ayrıca kongre aldığı bir başka kararla da Anadolu ve Rumeli'de kurulan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerini, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla tek bir çatı altında birleştirmiştir.

Anadolu'da yapılan bu faaliyetleri İstanbul Hükümeti ve İngilizler dikkatle izlemiş ve bu faaliyetleri önlemek için harekete geçmişlerdir. Çünkü bu faaliyetler İstanbul Hükümeti'nin otoritesini sarsmış ve milli mücadele ruhunu işgalci güçler aleyhinde canlandırmıştır.

²⁸ Gökbilgin, a.g.m., s.141.

²⁹ Gökbilgin, a.g.e., C.II, s.3.

Damat Ferit Anadolu'daki faaliyetleri hiçbir zaman ciddiye almamış ve bu yönde tedbirler almıştır. Bu da onun milli mücadeleye karşı sergilediği tavırların ona olumsuz şekilde geri dönmelerinden anlaşılabilir. Damat Ferit Paşa Fransız Ajansına verdiği demeçte: *"Bu hareket hiçbir askeri şekli haiz olmayıp milletin esaslı kısmına dayanmaz. Bu hareketi icat etmeğe çalışanlar harp esnasında zabıt olup bugün herhangi bir sanatı icra etmek için Anadolu'nun ötesine berisine yayılan bir takım gençlerdir. Bu hareket alevi sönmüş bir saman ateşi gibidir. Hareket hakikatte bir İttihat ve Terakki hareketidir"*³⁰ demiştir.

Erzurum Kongre'sinden sonra İstanbul Hükümet'inin Anadolu'ya karşı tutumunda gözle görülür bir şekilde sertleşme olmuştur. İstanbul Hükümeti'nin bu anlamda yapmaya çalıştığı girişimlere kısaca değinmek gerekir: İlk olarak Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması buyruğunun verilmesidir ki bu yönde başarılı olamamıştır. Sadece Kuva-yı Milliye'nin bir kısmı hareketsizleştirilmiş ve birlik içinde çalışan İttihatçılar tasfiye edilmiştir³¹. İkinci olarak da ulusal harekâtın haberleşmesini önlemek ve bu doğrultuda 8 Ağustos'ta bir genelge ile "Teşkilat-ı Milliye ve kongre" adıyla bir süredir yapılan "tahrikâta" ilişkin telgrafların kabul edilmemesi, fakat çekilmeyip genel müdürlüğe gönderilmesi telgraf başmüdürlüklerine bildirilmiştir³². Üçüncü olarak ise ulusal hareketin bütün Anadolu'yu içine alacak biçimde bütünleşmesini önlemektir. İstanbul Hükümeti bu amaçla batıdaki Kuva-yı Milliye liderlerinin bir kısmının hareketlerini destekleyerek, onların doğudaki hareketle birleşmelerini, özellikle Sivas Kongresi'ne katılmalarını önlemeye çalışmıştır. Damat Ferit Paşa Ege Kuva-yı Milliyesinin tarafsızlığını koruyarak bu konuda başarı sağlamıştır³³. Dördüncü adım Askeri ve mülki mevkilere güvenilir

³⁰ Gökbilgin, *a.g.e.*, C.II, s.s.13-14.

³¹ Akşin, İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele I Mutlakiyete Dönüş 1918-1919, s.444.

³² Akşin, İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele I Mutlakiyete Dönüş 1918-1919, s.445.

³³ Akşin, *ag.e.*, s.s.448- 451.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FERAH
AYYILMAZ'IN
TEBLİĞİ

adamları getirmek ve ulusal harekete bağlı kimseleri etkisiz kılmaya çalışmaktır. Beşincisi ise tahkik heyetleri göndermek olmuştur³⁴.

Tüm bunlara ek olarak diğer alınan karar ise Sivas Kongresi'ni dağıtmak olmuştur. Çünkü İstanbul Hükümeti, tıpkı Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi Sivas Kongresi'nin de kendileri için tehlikeli bir durum yaratacağını anlamış, kongreyi dağıtmak ve milli kurtuluş hareketinin başı olan M. Kemal'i yakalatmak için yeni tedbirler almaya başlamıştır. İşte karşımıza bu noktada Erzurum Valisi Ali Galip çıkmaktadır. Ali Galip teftiş bahanesi ile Malatya'ya gidecek ve orada kuvvetler toplayarak Sivas'ı basacaktır³⁵. Etrafta olup biteni büyük bir dikkatle izleyen Mustafa Kemal, bu olaydan zamanında haberdar olmuş ve Ali Galip'i ele geçirmek için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Ali Galip bu olayda başarı sağlayamadan İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır³⁶. Bu olaydan sonra İstanbul ile Anadolu arasındaki ilişki giderek daha da gergin bir hal almıştır. Halk ise yaşananlardan olumsuz şekilde etkilenmiş ve Mustafa Kemal'e daha da yakınlaşmıştır.

Padişah ve Sadrazam ise İngilizlerin isteklerini karşılamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Damat Ferit'i dördüncü kez sadaret makamına getiren Vahdettin yeni kurulan bu kabineye Şeyhül-islam olarak da Dürriyade Abdullah Efendi'yi atamıştır³⁷. Damat Ferit bu kabinede hem Sadrazamlık hem de Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Padişah Reşit Bey'e İçişleri Bakanlığını kabul etmesi için ısrar da bulunmuş ve ona neden kendisinin kabinenin başkanı olmadığını şu sözlerle açıklamıştır:

"Kabinenin doğrudan doğruya sizin başkanlığınızda bulunmasının uygun olacağını biliyorum. Fakat Ferit Paşa, İngiltere hükümeti katında güven kazanmayı başarmış olduğundan, şu sırada iş

³⁴ Akşin, *ag.e.*, s.443.

³⁵ Hülya Özkan, *a.g.t.*, s.92.

³⁶ Hülya Özkan, *a.g.t.*, s.92

³⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s.114.

başına getirilirse iyi etkiler yaratılacağı duyuruldu³⁸!”

Padişahın bu şekildeki açıklama yapması İstanbul hükümetinin bu noktada ki politikasını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla; tamamen İngilizlerin güdümü altında olan bu hükümet, Milli Mücadeleyi, Mustafa Kemal'i ve Kuva-yı Milliye'yi asi ilan ettirecektir. Zaten bu durum daha Padişahın yeni kabine listesini onaylarken sadrazama gönderdiği Hatt-ı Hümayunda bir buyruk olarak yer almıştır³⁹. Şeyhülislam Dürrizade Es-Seyid Abdullah'ın verdiği fetvalar çok sert ifadeler taşımaktadır. Bu fetvalar her ne kadar hükümet üyeleri arasında tartışılrsa da Damat Ferit Paşa *“bu mesele üzerinde İngilizlerin ısrar ettiklerini ve bu ısrar karşısında kendisinin daha fazla direneme-yerek fetvaların ilan edilmesine söz verdiğini, bu yoldan dönmenin mümkün olduğu takdirde Kabine'nin İtilaf Devletleri katında güven ve itibarını kaybedeceğini”* söylemiş ve bu suretle onların da fetvaların yayınlanmasına ses çıkarmamalarını sağlamıştır⁴⁰.

İstanbul Hükümeti'nin bu faaliyetleri karşısında Büyük Millet Meclisi çeşitli girişimlerle propagandaya propagandayla, fetvaya da fetva ile cevap vermiş ve İstanbul Hükümeti'nin faaliyetlerini etkisiz kılmaya çalışmıştır. Bundan sonraki süreçte yayınlanan fetvalarda silahlara sarılmanın gerekli olduğu vurgulanmış ve artık Osmanlı yönetimi böylelikle bir iç savaş resmileştirmiştir. Bu doğrultuda atılan adım ise Kuva-yı Milliye'ye karşı Kuva-yı İnzibatiye'yi kurmak olmuştur.

M. Kemal'in azimli davranışı, milli davayı başarmakta gösterdiği güç, Damat Ferit hükümetini memleket ve millet menfaatlerini hiçe sayan en ağır tedbirlere başvurmaktan alı koymamıştır. Damat Ferit bu anlamda düşman güçleri ile birleşerek Türk Milleti'nin kurtuluş ve istiklal hamlesini kırmaya, ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bununla da yetinmeyip Damat Ferit ve Hükümeti 4 Mayıs 1920 tarihli *“I. Örfi İdare Harbi”* nin

³⁸ Turan, *a.g.e.*, s.115.

³⁹ Turan, *a.g.e.*, s.115.

⁴⁰ Selahattin Tansel, *Monşros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III*, Ankara 1973, s.s. 80-81'den akt: Hülya Özkan, *a.g.t.*, s.145

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FERAH
AYYILMAZ'IN
TEBLİĞİ

verdiği karara dayanarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarının resmi rütbe ve nişanlarının alınmasına ve idam cezasına çarptırılmalarına karar verilmiştir⁴¹. Bunlara ek olarak bir de Anadolu'nun dört bir yanında dış güçler ve İstanbul hükümeti tarafından desteklenen iç ayaklanmalar çıkmıştır. İç ayaklanmaların temeli atılırken halkın zayıf olan yönü kullanılmıştır. İşte bu noktada karşımıza milli mücadeleye destek verenlerin dinsiz oldukları hakkında yayınlanan fetvalar çıkmaktadır. Ayaklanmalar yeni kurulan hükümetin sınırlı olan gücünü çok yıpratmıştır. Ankara hükümeti bu ayaklanmaları bastırırken olağanüstü çabalar harcamıştır.

İstanbul- Anadolu arasındaki bu amansız mücadele sürerken İtilaf Devletleri de kendi aralarında Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için mücadele etmişlerdir. İtilaf güçlerinin en son darbesi olan ve tamamen Anadolu topraklarını parçalamak üzerine kurgulanan Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de Damat Ferit Hükümeti tarafından imzalanmıştır. BMM'nin Sevr Antlaşmasına tepkisi ise çok sert olmuştur. Bu antlaşmayı BMM tanııyordu. Zaten İstanbul Hükümeti'nin yaptığı hiçbir işlemin, yeni devletin gözünde değeri yoktur. Bu antlaşmayı onaylayan bütün Osmanlı Devlet adamları 19 Ağustos'ta BMM'ce verilen bir kararla vatan haini sayılmışlar ve vatandaşlık haklarından yoksun kılınmışlardır⁴².

İç ayaklanmaların bastırılması ve Yunan taarruzunun beklenen sonucu vermemesi ve son olarak Sevr Antlaşmasının da Büyük Millet Meclisi ve Türk halkı tarafından nefretle karşılanması, Damat Ferit'in politikasının iflas ettiğini göstermektedir. Tüm bunlar incelendiğinde; Damat Ferit Paşa Hükümeti için bir kurtuluş yolu yoktur. Ferit Paşa artık içte ve dışta önemini ve itibarını kaybetmiştir.

Sonuç olarak Milli Mücadele Dönemi incelendiğinde Damat Ferit Paşa hükümetlerinin önemi çok büyüktür. Milli Mücadele

⁴¹ *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*, Ankara, 1982, Belge No: 87'den Akt: Özkan, a.g.t., s.165.

⁴² *TBMM Zabıt Cerideleri* s.367'den Akt: Özkan, a.g.t., s.185.

döneminde toplam 5 hükümet kurmuş olan Damat Ferit milli mücadeleyi baltalamak için elinden geleni yaparak, bu konuda ülkeyi işgal ederek bölmeye çalışan İtilaf Devletlerinden yardım istemekten de çekinmemiştir.

KAYNAKÇA

AKANDERE, Osman, Polat, Hasan Ali, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2011.

AKDERE, Osman, Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yönelik İthamlar, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2006, s.s. 1-35

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümeti Ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele I Mutlakiyete Dönüş 1918-1919, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010.

AKŞİN, Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011.

İNAL, Halil İbrahim, *Vahidettin Ve Milli Mücadele*, Nokta Kitap, İstanbul 2007.

OKYAR, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, Yay. Haz: Cemal Kutay, Tercüman Tarih Yay., İstanbul, 1980.

ÖZKAN, Hülya, Damat Ferit Paşa'nın Sadaretleri Döneminde İstanbul Hükümetinin Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1992.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1986.

TURAN, Şerafettin *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 1.Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

YALÇIN, Ercan, *Devrimler Döneminde İttihatçılık ve Kemalizm*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2012.

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE (Oturum Başkanı)- Sayın Ayyılmaz'a konuşmalarından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Damat Ferit eşi Mediha Sultanla beraber, daha kurtuluş savaşı bitmeden âdetâ kaçarcasına Fransa'ya gitmiştir. Bunu da özellikle ilave etmek istiyorum.

Son konuşmacımız Sayın Doç. Dr. Nurettin Gülmez Hocamız "*İtilaf Devletlerinin Girişimleri*" ile ilgili konuşmasını yapacaktır. Buyurun.

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ (Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü) İtilaf Devletlerinin Sivas Kongresi'ni Engelleme Girişimleri: 19. yüzyılda doğan ve günümüze kadar etkileri devam eden sömürgecilik, tamamen ekonomik faktörlere dayandırılmıştır. 1890-1913 yılları arasında Avrupa sömürgeciliği daha da yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Avrupa devletlerinin işgal ettikleri toprak ve egemenlikleri altına aldıkları nüfus şöyledir:

Tablo-1: 1890-1913 Arası Sömürgeciliğin Yayılması¹

Ülke	İşgal Ettiği Toprak	Sömürgeleştirdiği Nüfus
İngiltere	6.840.000 km ²	66.000.000
Fransa	5.633.000 km ²	26.000.000
Almanya	1.610.000 km ²	13.000.000
Belçika	1.450.000 km ²	8.500.000
Rusya	805.000 km ²	6.500.000
İtalya	297.728 km ²	750.000

Avrupa'da sanayinin gelişmesi üretim artışına, hammadde ihtiyacına ve yeni pazarların bulunmasına neden olmuştur. Hammadde ve Pazar arayışı sömürgeciliği daha fazla tetiklemiştir.

¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987, s.80

Tablo-2: Sömürgeciliği Teşvik Eden Faktörler²

Ülkeler	İthalat Durumları	İhracat Maddeleri
Almanya	%87'si hammadde	İhracatının %66'si endüstri maddesi
İngiltere	%80'si hammadde	İhracatının %66'si endüstri maddesi
Fransa	%80'si hammadde	İhracatının %60'si endüstri maddesi

Sanayi üretiminin enerjiye bağlı olması, enerji üretimini artırdığı gibi yeni enerji kaynaklarına sahip olmayı da teşvik etmiştir. Bunun sonucu olarak petrol ve kömür üretiminde önemli artışlar olmuş, petrol ve kömür kaynaklarına sahip olmak için yeni sömürge arayışları başlamıştır. 1890'da 700 milyon ton olan kömür üretimi, 1913'te 1, 2 milyar tona ulaşmıştır. Aynı şekilde 1890'da 10 milyon ton olan petrol üretimi, 1913'te 53 milyon tona çıkmıştır.³

Tablo-3: 20. Yüzyıl Başlarında Sömürgecilik Çatışma Alanları⁴

İngiltere	Asya, Amerika ve Afrika'da yayılmıştır.
Fransa	Asya, Amerika ve Afrika'da yayılmıştır.
Çin	Batı'ya açılmış ve Asya'da yayılmaya başlamıştır.
Japonya	Batı'ya açılmış ve Asya'da yayılmaya başlamıştır.
Rusya	Çin ve Japonya ile karşı karşıya gelmiştir.

Tablo-3'te de görüldüğü gibi İngiltere ile Fransa arasında Afrika'da, Çin, Japonya ve Rusya arasında da Asya'da yeni çatışmalar başlamıştır. Gelişen sanayi, enerji ve hammadde ihtiyacını körüklemiştir. Sanayi üretimi de, pazar arayışını tetiklemiştir. Bunun sonucu emperyalist devletler, hammadde ve pazara kolay ulaşabilmek için demiryolu yapımını hızlandırmışlardır. Asya ve Afrika'da demiryollarının yapılması, halka hizmet götürmek değil, üretilen emeği ve doğal kaynakları kolay sömürmektir.⁵

² Armaoğlu, age, s.81

³ Armaoğlu, age, s.81

⁴ Armaoğlu, age, s.81

⁵ Armaoğlu, age, s.81

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti de, zayıflamış haliyle bütün emperyalist devletlerin hedefi haline gelmiştir. Zaten Birinci Dünya Savaşı'nın temel nedenlerinden birisi de, Osmanlı Devleti'ni bitirmek ve mirasını paylaşmaktır. Onun için özellikle İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Rusya ve İtalya arasında Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz oluşturma çabaları ve güç yarışları yaşanmıştır. Bu güç mücadelelerinden Boğazlar üzerinde İngiliz-Rus, Balkanlar üzerinde Avusturya-Rusya, Mısır üzerinde İngiliz-Fransız, Ortadoğu üzerinde İngiliz-Alman mücadelesi en dikkat çekenleri olmuştur.⁶

İngiltere, 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı, dış politikasının temel bir unsuru olarak görmüştür. Bu politikasını da, Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yaslanmasına kadar sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamit döneminde, İngiltere'nin Kıbrıs ve Mısır gibi Osmanlı Devleti'nin topraklarını alması, İngiltere'nin baş rakibi Almanya'ya yaslanmasına neden olmuştur. Bu da, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bitirmiştir. Zaten Osmanlı Devleti'nin o zamana kadar paylaşılmamış olması, paylaşım konusundaki anlaşmazlıkların bir sonucudur. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkma nedenlerinden biri de, bu paylaşım konusudur. Savaş döneminde İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya, Osmanlı Devleti'nin kendi aralarında paylaşmışlardır.⁷

İtilaf Devletleri, İstanbul'da Yüksek Komiserlik düzeni kurmuşlar ve Türkiye'deki kuvvetlerinin başına Franchet d'Esperey'i getirmişlerdir. Fransız generali, İstanbul'a adeta Fatih Sultan Mehmet'e nazire yapar gibi girmiş, iki zenci tarafından dizginleri çekilen beyaz bir atın üzerinde şehre girmiş, azınlıkların katıldığı görkemli bir törenle karşılanmış, karşılama törenine katılan Osmanlı bandosunu, atını ürküttüğü gerekçesiyle kırbacıyla susturmuştur.⁸

⁶ Armaoğlu, age, s.51

⁷ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş, (1918-1919), Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.20

⁸ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, s.86

İtilaf Devletlerinin paylaşımına göre; Osmanlı ülkesinde Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgeler bağımsız olacak ve Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler sömürgeleştirilecektir.

Fransız İnkılâbı, nasıl dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası ise, Birinci Dünya Savaşı da, dünya tarihinde ikinci bir dönüm noktasıdır. Savaş'tan sonra yeni bir dünya düzeni kurmak için İngiltere harekete geçmiştir. Rusya'da Bolşevik İhtilalı, ABD'nin savaşa katılması, St. Jean de Maurienne Antlaşması, Almanya ile Versailles Antlaşması, Avusturya ile Saint Germain Antlaşması, Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması, Macaristan ile Trianon Antlaşması ve Osmanlı Devleti ile Mondros Ateşkes Antlaşması, bu yenedünya düzenine giden yolu açmıştır. Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti- Uluslar Kurumu)'ın kurulması, İngiltere'nin yenedünya düzenini kurma ve koruma yolundaki en önemli adımıdır. Manda yönetimlerinin kurulması, yenedünya düzeninin uygulamadaki görüntüleridir.⁹

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İngiltere, Fransa, İtalya ve hatta ABD arasında Anadolu üzerinde nüfuz ve güç yarışlarının tekrar başladığı görülmektedir. Her bir devlet kendi çıkarının gerçekleşmesi için çalışırken, aralarında çekişmelerin yaşandığı da bir gerçektir. Ancak Anadolu'nun parçalanması konusunda fikir birliği içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.¹⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünü yaptığı Millî Mücadele Hareketi'ni zafere ve başarıya ulaştırmak yolunda çeşitli engellerle karşılaştığı bir gerçektir. Hilâfet meselesi, Bolşeviklik ve komünistlik meselesi, Rusya'dan asker, silâh ve para yardımı bahanesiyle Türkiye'ye sokulmak istenilen Bolşevik kuvvetler meselesi, Enver Paşa problemi, Damat Ferit başta olmak üzere yerli korkak, çaresiz, umutsuz veya satılmışların yabancı manda faaliyetleri bunlardan birkaçıdır.¹¹

⁹ Armaoğlu, age, s.128-148

¹⁰ Akşin, age, s.257-264

¹¹ Fethi Tevetoğlu, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 10, C.IV, Kasım 1987, www.atam.gov.tr

*Resim-1 : İngiltere Başbakanı
Lloyd George (1863 - 1945)*

İngiltere'nin Engelleme Girişimleri: Özellikle İngiltere bağımsız bir Müslüman ülkenin bulunmasını, Müslüman sömürgeleri bulunan ülkeler için rahatsızlık verici olarak görmüştür. Bağımsız Müslüman bir ülkenin örnek alınabilir olması, sömürgeci düzeni tehdit edebilirdi. İşte Anadolu'da kapitülasyonlara karşı olan, milli bir ekonomi kurma amacıyla bulunan tam bağımsız bir hareketin gelişmekte olması, sömürge olan bütün

Müslümanlar için örnek alınabilirdi.¹² İşte İngiltere'yi korkutan asıl düşünce bu olmuştur.

Ayrıca Türklerin, Çanakkale ve Kutulamare'de İngilizleri yenerek İngilizlerin yenilmezliği düşüncesini ortadan kaldırması, Rusya'da ihtilal çıkmasına ve savaşın uzamasına, insan ve ekonomik kaybın artmasına neden olması, cezalandırılmalarını gerekli kılmıştır. Sömürgelerindeki yerlilerin gericiliğinden, geri kalmışlığından, uyuşukluğundan, bölünmüşlüğünden ve büyük devletlerden korkmalarından yararlanan sömürgeci güçler, Anadolu'da da aynı metotları işletmeye başlamışlardır. İngiltere ve Fransa, Anadolu insanının cahilliğinden, geri kalmışlığından, etnik gruplar arasındaki ayrılıklardan, ayrılık yoksa bölünmeler yaratarak ayrılıkların oluşmasından, aşiret düzeninden, çeşitli ilkel anlayışlardan yararlanarak gözdağı vermeye yönelmişlerdir. Özellikle İngiltere'ye göre Türkler sadece şiddetten anlar ve İngiliz imparatorluğu için itibar her şeyden önemlidir. Türklerin Çanakkale ve Kutulamare'deki başarıları, İngiltere için itibar kaybı demektir. Onun için Türkiye'den hem intikam alınacak ve hem de sömürgeci duygularının tatmini ve diğer sömürgelere gözdağı için Türkiye en şiddetli bir şekilde ezilerek cezalandırılacaktır.

¹² Akşin, age, s.21

Kurtuluş Savaşı yıllarında İngiltere Başbakanı idi. Yukarıda belirtilen politikaları savunucusu ve uygulayıcısı olup, Sevr Anlaşması'nın tümüyle uygulanmasından yana bir politika izlemiştir.¹³ Türk milletini ve Milli Hareketi yok etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Milli Mücadele sonunda Türkiye'ye karşı izlediği yanlış politikadan dolayı başbakanlıktan ve siyasi hayattan çekilmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı'ya Yönelik İngiliz Politikaları, Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikası, tam bir cezalandırma politikasıdır. Bu cezalandırmanın;

- Birinci aşaması, Osmanlı Devleti'nin etnik esaslara göre parçalanması,
- İkinci aşaması, Osmanlı Devleti'nin maliyesinin tümüyle Düyun-u Umumiye'nin denetimine verilmesi,
- Üçüncü aşaması, Osmanlı Devleti'nin elindeki yer altı kaynaklarına el konulması
- Dördüncü aşaması, Osmanlı Devleti'nin Türk ve İslam dünyası üzerindeki etkisinin bitirilmesidir.¹⁴

İngiltere'nin geleneksel dış politikasının üç temel esası vardır. Bunlar;

1. Denizlere hâkim olmak,
2. Avrupa'da güç dengelerini elinde bulundurmak,
3. İmparatorluk sınırlarını ve ulaşım yollarını korumaktır.

İngiltere, imparatorluk sınırlarını ve suyollarını korurken en az adam ve para ile bunu yapmayı hedeflemiştir. Lloyd George, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa dengesini korumak için Almanya'nın Fransa tarafından ezilmesini engellemiş ve imparatorluk ulaşım yollarının güvenliği için de Batı Anadolu'ya İtalya yerine Yunanistan'ın hâkim olmasını sağlamıştır.¹⁵

¹³ <http://okulweb.meb.gov.tr/06/02/281489/devlet/ataturk/ata-kisiler.htm>

¹⁴ Akşin, age, s.20-26

¹⁵ Akşin, age, s.224

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtikten sonra yaptığı faaliyetler, yani Havza mitingi, Amasya Tamimi ve İzmir'in işgalinin protesto edilmesine yönelik teşkilâtlandırmaları, İngilizlerin dikkatini çekmiştir. General Milne, 30 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir. Milne; Sivas ve Konya'da silahlı çetelerin teşkil edildiğini, bu çete teşkilinin İtilaf Devletlerinin çıkarına zarar verdiğini, bu işin İttihatçılar tarafından organize edildiğini, organizasyonu yapanların Osmanlı Hükümetinden ayrı hedefleri bulunduğunu, hareketin teşvikçilerinin Konya'da Cemal Paşa ve Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa olduğunu açıklamış ve iki paşanın da derhal İstanbul'a geri çağrılmasını istemiştir.

Damat Ferit de, 30 Haziran'da Mustafa Kemal'e gönderdiği telgraf ile Mustafa Kemal'i geri çağırmış, ancak hava değişimi izni alarak da İstanbul'a gelmeyebileceğini belirtmiştir. Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal'in hemen görevden alınmasını istememiş, iki ay kadar hava değişimi almasını ve hükümet üstündeki baskıların azaltılmasını hedeflemiştir.¹⁶

5 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'i tekrar geri çağırarak Harbiye Nezareti, İstanbul'a dönünce İtilaf Devletleri temsilcilerine gerekli açıklamaları yapabileceğini ve aradaki yanlış anlaşılmanın giderilebileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal de, İzmir ve Aydın'daki facialar yaşatanlarla ve Antalya'yı işgal edenlerle konuşulacak bir şey kalmadığı cevabını vermiştir. Bu tartışmalar 8/9 Temmuz gecesi Mustafa Kemal'in askerlik görevinden ayrılması ile son bulmuştur.¹⁷

İngilizler, Mustafa Kemal'in hareketini durdurmak ve korkutmak için Samsun'a 154 Hintli asker çıkarmışlar, 1.000 daha getireceklerini Refet Bey'e açıklamışlardır. Bu İngiliz kuvvetlerine karşı savunmada bulunmak üzere Refet Bey, Kavak yöresine askeri kuvvetlerle birlikte bir topçu taburu göndermiştir. Bunun üzerine Refet Bey de görevden alınmıştır.¹⁸

¹⁶ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s.27-28

¹⁷ Tansel, age, C.2, s.32-33

¹⁸ Tansel, age, C.2, s.36-37

Aslında Erzurum'da Amerikalı bir teğmen ile İngiliz Yarbayı Rawlinson arasında geçen şu konuşma, ABD'nin ve İngiltere'nin emperyalist politikalarının kendileri tarafından kabul ve itiraf edilmesidir. Rawlinson latife ederek, Amerika'nın yan cebine eliyle hafifçe vurarak demiştir ki, "Amerikalıların işi, ceplerini dolarla doldurmaktır." Amerikalı teğmen alınarak ve ciddi bir şekilde, "İngilizlerin işi de, bütün dünyayı yutmaktır."¹⁹ İşte her iki taraf da amacına ulaşmanın yollarını ve yerli işbirlikçiler aramış ve bulmuştur.

30 Temmuz 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliğinin raporunda; "Milli hareket hızla yayılıyor. Hükümetin otoritesi gittikçe siliniyor."²⁰ denilmektedir. İşte bundan sonradır ki, Milli hareket daha fazla ciddiye alınmaya başlanmış ve Sivas Kongresi'nin olmaması için çabalar hızlandırılmıştır.

İngiltere'nin Kürk Politikası, İngiltere'nin Kürt politikasının temelinde petrol bölgelerini elinde tutmak ve Türkiye'yi daha fazla ezmek vardır. İngiltere bu hedefine ulaşmak için Kürtleri kullanmayı tercih etmiştir. Kürtlere bağımsızlık vaadi ile Türkiye ile petrol bölgeleri arasında İngiliz himayesi altında tampon bir Kürt devletinin oluşmasını teşvik etmiştir.

İngiltere'nin, Sivas Kongresi öncesinde başlayıp kongre sırasında ve sonrasında devam eden bir Kürt politikası da vardır. Irak ovalarına egemen olan İngilizler, petrol bölgelerini elinde tutabilmek ve Türkiye'yi daha fazla ezebilmek için Kürtleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Kürtlere bağımsızlık vaadi ile Türkiye ile petrol bölgeleri arasında İngiliz himayesi altında tampon bir Kürt devletinin oluşmasını teşvik etmişlerdir. İngiltere'nin Kürt politikası ile Ermenistan politikası arasında bir çelişkinin de bulunduğu dikkate alınırsa, bu politikardan biri diğerine götüren hedef olabilirdi. Çünkü Kürdistan olarak belirlenen alan ile Ermenistan için ayrılan alan çakışmaktadır. Kürt bağımsızlığı propagandasının durmayacağı açıktı. Fakat

¹⁹ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, C.1, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.99

²⁰ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.13

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

İngilizler, Kürt bağımsızlığı propagandası ile “Kürdistan’ı Ermenistan yapmaya çalışmışlar, ” hedefe ulaşmak için Türk-Kürt kardeşliğini bozmak ve Türkleri Kürtlere boğazlatmak gerektiğini iyi görmüşlerdir.²¹

Paris Barış Konferansı’ndan Türkiye ile ilgili bir kararın çıkmamasına, Kürtçülerin bundan çok fazla rahatsız olmasına, Zaho’da İngiliz yüzbaşısı Pearson’ın 7 Nisan 1919’da, İmadiye’de Yüzbaşı Willey ve Macdonald ile beraberindekilerin 25 Temmuz 1919’da öldürülmelerine, İngilizler tarafından kurulması plânlanan Kürt devletinin başına geçmesi beklenen İngiliz taraftarı Şeyh Mahmut’un isyanına rağmen İngiltere, Kürtçülük kartını elinde tutmaktan vaz geçmemiştir.²²

Kürt bölgelerinde incelemelerde ve tahriklerde bulunmak için İngiltere, 12 Mart 1919’da Binbaşı E.W.C. Noel’i görevlendirmiştir. Noel’in inandırıcılığını kaybetmesinin ardından İngiliz Albayı Bell, Maraş’tan Malatya’ya gelmiş ve Noel’in görevini sürdürmüştür. Bu da, İngilizlerin oyuncu değiştirip, oyuna devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.²³

Elazığ Valisi Ali Galip’i destekleyen İngiltere, İngiliz Muhipler Cemiyeti’ni, Osmanlı Devleti üzerinde egemenliğini sürdürebilmek için Türk çoğunluk içinden bazı insanları kandırarak hedefine ulaşmak için kullanmıştır.

Edward William Charles Noel / Edward Corbertin Noel / Binbaşı Noel (1886- 1940): Mondros Mütarekesi döneminde Doğu Anadolu’da faaliyet göstermiş İngiliz istihbarat subayı olan Edward William Charles Noel, İngiltere’nin Hindistan ordusunda görev yapmış, 1915 Nisan’ında İran’ın Ahvaz şehrine konsolosluk görevinde bulunmuş, İran’da Kürtçe öğrenmiştir. Mondros Mütarekesi’nden sonra Bağdat’taki İngiliz İstihbarat Komiserliğinde görevlendirilmiştir. 12 Mart 1919 tarihinde Kürt bölgelerinde inceleme yapmak için Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya gönderilmiştir.

²¹ Karabekir, age, C.1, s.153-154

²² Akşin, age, s.534-35

²³ Akşin, age, s.552-553

Noel, Kürtler üzerinde etkili olabilmek için, öldürülen Ermenilerle ilgili olarak af ilan edilmesini ve sadece Ermenilere ait taşınmaz malların geri istenmesi konusunda bir duyuru yapılmasını İngiltere'den istemiştir. Çünkü öldürülen Ermeniler ile ilgili olarak çoğunlukla Kürtler sorumlu görülmektedir. Bu da Kürtçülerin, İngiltere'ye yaklaşmasını engellemiştir. Bunun üzerine Balfour da, Kürtlere karşı intikamcı bir siyaset izlenmeyeceği konusunda Noel'in garanti verebileceğini bildirmiştir.

*Resim-2 : İngiliz Binbaşı
E:W:C. Noel*

Bunlardan istenen sonuç alınamayınca, güney sınırı İmadiye'den Birecik'e kadar 37. enlem boyunca uzanan alan olan, Fırat boyunca devam edip kuzey sınırı olarak Elazığ, Bitlis ve Van illerini içine alan İngiliz himayesinde bir Kürdistan teklifi, Kürtçülerin önüne konulmuştur.²⁴

Bu İngiliz teklifinde Trabzon ve Erzurum illeri ise, ABD himayesindeki bir Ermenistan'a bırakılmıştır.²⁵

İngiltere'nin Kürtlere yönelik girişimleri beklenen sonucu hemen vermeyince, İstanbul'daki Kürtçülerden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Mayıs 1919 başlarında Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir harekete geçirilmiştir. Daha sonra Bedirhanlılardan yararlanmaya çalışmışlardır. Kürtlerin yoğun bulunduğu illere Abdülkadir'in uygun bulacağı kişilerin vali olarak atanması sözü ile devreye giren İngiltere'nin Irak Komiseri Albay Wilson, 25 Haziran 1919'da Noel'i İstanbul'a göndermiştir. Noel'in görevi Kürtçü gruplarla işbirliği yaparak Türkiye'deki milli gelişmeleri engellemek ve Türkiye'yi daha fazla ezmektir. Yani Türkleri azami derecede zayıflatılmak için Kürtleri, Türklerden ayırma politikası izlenmiştir. Bu dönemde Noel, sanki Kürt Lawrence'ı gibidir.²⁶

²⁴ Akşin, age, s.534-36

²⁵ Akşin, age, s.536

²⁶ Akşin, age, s.536-537

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Noel İstanbul'a gelince Osmanlı hükümeti temsilcileri ile Kürt Teali Cemiyeti üyelerini bir araya getirerek, Mustafa Kemal'e karşı ortak hareket etme konusunda uzlaştırmıştır. Toplantıya hükümet tarafından Haydarizade İbrahim Efendi, Abuk Ahmet ve Avni Paşalar, Kürt Teali Cemiyeti'nden Seyit Abdülkadir, Bedirhanlılardan Emin Ali, Mevlanzade Rıfat, Yüzbaşı Emin ve Binbaşı Avni Beyler katılmıştır.²⁷

Bu görüşmelerde Noel, İstanbul hükümetinin onayı olmadan Mustafa Kemal'e karşı bir girişimde bulunulmamasını, Mustafa Kemal'e karşı yapılacakların İngiliz temsilcilerin plânları ve programları çerçevesinde uygulanmasını, aşiretlerden istemiştir.

Bu karar bağlamında Ali Galip Olayı'nın da, öncelikli olarak İngiltere'nin plân ve destekleri ile uygulamaya konulduğu söylenebilir. Yani Ali Galip'in girişimi de, İngiliz Yüksek Komiserliği, Balfour ve Curzon tarafından onaylanarak uygulamaya konulmuştur.

Calthorpe da, Kürtlere yönelik girişimleri, *Kürtleri Türklerden sonsuza kadar ayırma projesi* olarak değerlendirmiştir. Ancak Kürt halkının tepkisinden çekinildiği için, Kürtçü önderler ile Noel'in ayrı ayrı yolculuk etmesi ve Halep'te buluşulması kararlaştırılmıştır.

Noel, İstanbul hükümetinden şifreyle telgraflaşması için yetki belgesi de alarak İstanbul'dan ayrılmıştır.²⁸ Yani Noel, Osmanlı Devleti'nin haberleşme sistemini ve şifrelerini kullanma yetkisi almıştır. Hâlbuki 15 Ağustos günü Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, kolorduların birbirleriyle şifreli haberleşmede bulunmalarını yasaklayan bir buyruk yayınlamıştır. Amaç Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı günden beri buyruklarını kolorduların şifreleriyle vermeye devam etmesini engellemektir. Görevden alındıktan sonra da bu şifrelerle haberleşmeyi sürdürmüştür. Harbiye Nazırının şifreli haberleş-

²⁷ Atatürk, age, s.78 ve Akşin, age, s.537-39

²⁸ Akşin, age, s.539

meyi yasaklayan buyruğuna karşı Mustafa Kemal, alınmasını istediği önlemleri 18 Ağustos günü gizli bir buyrukla komutanlara duyurmuştur. Harbiye Nezaretinin söz konusu buyruğu kolordu komutanlarınca da sert bir tepkiyle karşılanmıştır. Hatta Kâzım Karabekir Paşa, Harbiye Nezareti'ne başvurarak buyruğun geri alınmasını istemiştir. Buyruk, on günlük sürüşmenin sonunda 25 Ağustos günü, Harbiye Nezaretince kaldırılmıştır.²⁹ Türkün Anadolu'dan yükselen sesi, İstanbul'da ve işgalci devletlerde etkili olacak biçimde işitilmeye başlayınca, Milli Hareketi engelleme girişimleri de artmıştır. İşte Milli Hareket'in önderlerinin haberleşmesinin Damat Ferit Hükümeti tarafından engellenmeye çalışıldığı bir dönemde Noel, şifreli haberleşme konusunda Osmanlı yönetiminden yetki belgesi alabilmiştir.

Kürt Teali Cemiyeti ileri gelenlerinden Emin Ali, Bedirhanogullarından Celadet ve Kamuran, İstanbul'dan Güneydoğu'ya gönderilmişleridir. İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Hohler ve Calthorpe, bu kişilerle görüşmüştür. Hohler ve Calthorpe İngiltere'ye gönderdikleri raporlarda, Kürtlerle Türkleri ayırmanın İngilizlerin çıkarına olduğu konusuna vurgu yapmışlardır. Emin Ali, Bedirhanogullarından Kamuran ve Celadet ile Noel'in ayrı ayrı yola çıkarıldıklarına ve dikkat çekmek için böyle davranıldığına işaret etmişlerdir.³⁰

31 Temmuz 1919'da Bedirhanlılardan Emin Ali, Celadet Ali ve Karman Ali İstanbul'dan trenle ayrılmışlar ve 19 Ağustos'ta Halep'te Noel ile buluşmuşlardır. Cemil Paşanın Belçika'da okumuş oğlu Ekrem'i de yanına alan Noel, Mustafa Kemal'in kongre girişimlerini engellemek için harekete geçmiştir. Hatta Noel'e, Mısır'daki Kürtçülerden Arif Paşa El-Mardini de, Halep'te katılmıştır. Arif Paşa ve Bedirhanlılardan Süreyya da, İngiliz himayesinde bir Kürt devleti isteyenlerdendir.³¹

²⁹ forum.exbilgi.com

³⁰ Sarıhan, age, c.2, s.14

³¹ Akşin, age, s.540

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Güya barış ve düzeni yeniden kurmak gibi kutsal bir amaçla Kürtçü önderlerle görüşen Noel, gerçekte Milli Hareketi boğmaya çalışmıştır. Bu yolda Elazığ Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil Bey, Malatya Belediye Başkanı ve Kürtçüleri kullanmıştır.³²

Sivas'a baskın yaparak, milli bir kongrenin toplanmasını engellemek isteyen iki isim, Ali Galip ve Noel Malatya'da buluşmuşlardır. Kürtçü önderlerin Noel ile birlikte ve Ali Galip'in de Malatya'da bulunması, şer cephesinin gerisinde İngiltere'nin ve İstanbul hükümetinin birlikte bulunduğunu göstermektedir.³³

Mustafa Kemal, 13. Kolorduyu Kürtçülere karşı uyarılmış, 13. Kolordu komutanı da Malatya'daki karargâha telgraf çekerek Noel'in yanındaki Kürtçü önderlerin tutuklanmasını istemiştir. Ancak Malatya'daki askerın sayısı, bu emrin yerine getirilmesini engellemiştir.³⁴

4 Eylül 1919'da Dâhiliye Nazırı Adil ile Harbiye Nazırı S. Şefik, Ali Galip'e Kürtlerden oluşan 100-150 kişilik bir kuvvetle Sivas'ı basma, kongreyi dağıtma, kongreye katılanları tutuklama görevi vermiştir. Aynı günlerde Noel ve arkadaşları da Malatya'dadır.³⁵

Harput ve Sivas bölgesi jandarma müfettişi Binbaşı Brunot, 7 Eylül'de Malatya'ya gelmiştir. Fabrikatör Mehmet Efendinin evinde Ali Galip ile görüşmüştür. Noel de Malatya'dadır. Bu gelişmeleri iyi takip eden Sivas'taki 3. Kolordu, 13. Kolordu Kurmay Başkanından, kumandanın muvafakati olmasa bile Elazığ'daki 15. Alay Komutanı İlyas'ın 60 süvari ile Malatya'ya giderek Ali Galip'i, Halil Beyi ve Noel ile yanındakileri tutuklamasını istemiştir. Fakat Diyarbakır'dan gelen tereddütlü cevaplar üzerine haberleşmeyi bizzat eline alan Mustafa Kemal,

³² Salâhi, R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.32

³³ Akşin, age, s.543

³⁴ Akşin, age, s.544

³⁵ Akşin, age, s.546

Diyarbakır, Elazığ ve Malatya'daki komutanların tereddütlerini ortadan kaldırmıştır. 8 Eylül'de istenen emri alan İlyas Bey, harekete geçmiştir.³⁶

İstanbul hükümeti de Ali Galip'e harekete geçmesi için baskı yapmıştır. 8 Eylül 1919'da Ali Galip Dahiliye Nezareti'ne yazdığı telgrafta, Mustafa Kemal'in çalışmalarını, Malatya'da bulunan Fransız Jandarma Müfettişi Todirutu'nin vatanseverlik olarak nitelediğini, buna karşılık İngiliz Binbaşı Noel'in vatana ihanet olarak nitelediğini belirtmiştir.³⁷ Bu yüzden Ali Galip'in kararsız kaldığı anlaşılmaktadır.

Ancak İlyas Beyin daha önce davranıp, Ali Galip, Noel ve arkadaşlarını hazırlıksız yakalamış, 10 Eylül'de Ali Galip, Noel ve Kürtçü önderler Malatya'dan kaçmışlar ve Reşvan aşiretine sığınmışlardır. Mustafa Kemal, İngilizlerle işbirliği yapan Kürtçülere ve Kürtlük akımına meydan verilmemesini, İlyas Beyden istemiştir.³⁸

Binbaşı Noel'in Kürtler üzerindeki çalışmaları ve İngiliz parasının Kürtlere akması, Milli Hareketi, temkinli hareket etmeye yönlendirmiştir. Hatta bir Kürt ayaklanması ihtimaline karşı Erzincan bölgesinde hazırlıklı olunması yoluna gidilmiştir.³⁹

Aynı günlerde İngiliz Albayı Bell'in de Maraş'tan Malatya'ya gelmesi, İngilizlerin oyuncu değiştirip, oyuna devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Yani Noel'in yerine Bell işlere devam etmiştir.⁴⁰ Malatya'ya gelen Bell'in, halkı sakinleştirmek için Binbaşı Noel'in geri çağrıldığını, Noel'in yaptıklarından İngiltere'nin haberinin olmadığını belirterek siyasi bir manevra yapmıştır.⁴¹ İngiliz yetkili makamlarına göre Noel, bilimsel araştırmalar yapmak üzere o bölgededir. Hâlbuki Noel, 23 Eylül 1919'da Bağdat'taki İngiliz siyasi temsilcisine gönderdi-

³⁶ Akşin, age, s.547-548

³⁷ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Ankara 2003, s.76

³⁸ Akşin, age, s.549-550

³⁹ Karabekir, age, s. 224

⁴⁰ Akşin, age, s.552

⁴¹ Karabekir, age, s. 251

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

ği telgrafta, “Şayet Mustafa Kemal’in yarattığı durum tehlike oluşturursa, Bedirhanlılarla diğer bazı Kürtleri kullanabiliriz. İstanbul hükümetini, Kürt il ve ilçelerine Bedirhanlılardan veya Kürt önderlerden bazılarını vali ve kaymakam olarak tayin ettirebiliriz.” diye yazmıştır.⁴²

Irak Kuzey Bölgesi İngiliz siyasi temsilcisi de, Noel’in Türkler aleyhine Kürtleri kışkırttığını, bölgede gergin bir durum ortaya çıkardığını, bu yüzden Halep’e dönmesi için emir verildiğini, Kahire’deki İngiliz askeri temsilcisi Albay Meinertzhagen’e bildirmiştir.⁴³ Demek ki Ali Galip Olayında ve Kürtçülük hareketlerinin içinde İngiltere’nin açıkça bulunmuştur.

Amiral Bristol, ABD’ye gönderdiği yazıda, İngiliz Binbaşısı Noel’in Türklere karşı Kürtleri bir ayaklanmaya kışkırttığını, karışıklık çıkması durumunda da İngiltere’nin Doğu’ya doğru işgalleri genişletmek için fırsat yakalamış olacağını, Milli Hareketi boğmak için Kürtleri kullanmanın İngiltere için daha uygun bir yol olarak görüldüğünü belirtmiştir. Aynı şekilde Amiral Bristol, Kafkasya’ya Amerika’nın kuvvet göndermesinin uygun olmadığı, böyle bir durumda Kürtleri ve Türkleri karşısına alması gerektiği ve Kürtlerin İngiltere’ye daha fazla yaklaşabileceği uyarısında bulunmuştur.⁴⁴

İngilizler, Kürtçü hareketten yararlanma girişimlerinden ne Sivas Kongresi öncesinde, ne sonrasında ve ne de Cumhuriyet’ten sonra vaz geçmişlerdir.⁴⁵

Ali Galip Olayı: Ali Galip Kayseri’nin Feyzioğulları ailesindedir. Ali Galip, 1911’de kurmay albay iken muhalif tutumundan dolayı istifa etmek zorunda kalmış bir askerdir. 1912 seçimlerinde Kayseri’den milletvekili seçilmiştir. 1914’ten sonra tarım ve ticarete yönelmiştir. Mondros Mütarekesi’nden

⁴² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s.121

⁴³ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s.121

⁴⁴ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.51-52

⁴⁵ Akşin, age, s.590

sonra 3 Mayıs 1919'da Elazığ valiliğine tayin edilmiştir.⁴⁶

23 Haziran'da Sivas'a gelen Ali Galip, Sivas Valisi Reşit Paşaya Mustafa Kemal'in tutuklanması için baskı yapmışsa da sonuç alamamıştır. Durumu öğrenen Mustafa Kemal, Sivas'a geldiğinde Ali Galip'i ağır bir şekilde azarlamışsa da, Ali Galip iyi niyeti konusunda Mustafa Kemal'i ikna ederek Elazığ'a gitmiştir. Mustafa Kemal, Ali Galip'e tam inanmamış olmalı ki, Halit Beyin tavsiyesi ile Erzurumlu Cafer (Aslan) ve arkadaşlarını, Ali Galip'in peşinden göndermiştir.⁴⁷

*Resim-3 : Elazığ Valisi
Ali Galip*

İngilizler, sadece Ali Galip'i değil Sofu Ziya Paşa ve Ahmet Nuri Bey adındaki kişileri de 20-30'ar adamla 21 Ağustos'ta göndermişlerdir. İngiliz parası ve düzeniyle harekete geçen Bedirhanlılardan Karman Ali ve Celadet Ali de, Kürtleri milliyetçi hareketlere tahrik etmeye başlamışlardır. İstanbul hükümetince toplanmış 30 Arnavut ve Kürt subay da, 3-4'er gruplar halinde İngilizlerin amaçlarına hizmet etmeleri için görevlendirilmiştir. İngilizlerden 1.000 lira alarak harekete geçen subayların amacı, Mustafa Kemal ve Rauf'u öldürmektir.⁴⁸

Ağustos 1919 içine toplanan bu çabalar, Sivas Kongresi'nin toplanmasını engellemektir. Aynı zamanda milli hareketin lideri gibi görünen Mustafa Kemal ve Rauf'un öldürülmesidir.⁴⁹

Ferit Paşa Hükümeti'nin Elazığ Valisi Kayserili Ali Galip'e, Sivas Kongresi'ni bastırmak için verdiği emir ve talimat, Papaz Frew'nun şifreleri çözülerek öğrenilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya haber verilmiştir.⁵⁰ Yani Ali Galip Olayı sadece İstan-

⁴⁶ Tansel, age, C.2, s.105

⁴⁷ Akşin, age, s.541-542

⁴⁸ Akşin, age, s.542

⁴⁹ Akşin, age, s.543

⁵⁰ Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.15

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

bul Hükümeti'nin bir engelleme girişimi olmayıp, aynı zamanda İtilaf Devletleri ile ortak bir çalışmanın ürünüdür.⁵¹

Sivas'a baskın yaparak, milli bir kongrenin toplanmasını engellemek isteyen iki isim, Ali Galip ve Noel Malatya'da buluşmuşlardır. Kürtçü önderlerin Noel ile birlikte ve Ali Galip'in de Malatya'da bulunması, şer cephesinin gerisinde İngiltere'nin ve İstanbul hükümetinin birlikte bulunduğunu göstermektedir.⁵²

Ali Galip'e verilen emri öğrenen Sivas Valisi Reşit Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil Beye gönderdiği telgrafta, Ali Galip'e verilen göreve şaşırıldığını, Müslümanları birbirine kırdırmanın büyük bir hata olduğunu, Padişah'a karşı isyan etmiş bir kitle olmadığı halde eşkıyadan oluşan bir tedip kuvveti gönderilmesinin anlaşılmadığını yazmıştır. İlave olarak Mustafa Kemal ve Rauf Beyi yakalamanın ve Kongreyi dağıtmanın mümkün olmadığını, buna rağmen Ali Galip'in görevlendirilmesinin memleketi ateşe atmak, vatan ve millete ihanet demek bulunduğunu ve bilerek veya bilmeyerek düşmana hizmet etmek olduğunu belirtmiştir.⁵³

Mustafa Kemal, 13. Kolorduyu Kürtçülere karşı uyarımuş, 13. Kolordu komutanı da Malatya'daki karargâha telgraf çekerek Noel'in yanındaki Kürtçü önderlerin tutuklanmasını istemiştir. Ancak Malatya'daki askerinin sayısı, bu emrin yerine getirilmesini engellemiştir.⁵⁴

Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti'nin Erzurum'dan hareketi zamanında 29 Ağustos 1919'da Dâhiliye Nazırı Adil, Ali Galip'e önemli bir görev verildiğini duyurmuştur. Bu sırada Ali Galip'in Dersim'de Kürt aşiretleri arasında bulunması, Erzincan civarında bir pusuyu akla getirmiştir. Gerçekten de Temsil Heyeti Erzincan'dan batıya hareket ettiği günün sabahı, Erzincan Boğazı'nda bir miktar jandarma tarafından durdurulmuş,

⁵¹ Tansel, age, C.2, s.108

⁵² Sonyel, age, s.32-33 ve Akşin, age, s.543

⁵³ Tansel, age, C.2, s.109

⁵⁴ Akşin, age, s.544

Dersim Kürtlerinin Boğazı tuttuğu ve geçmenin tehlikeli olduğu belirtilmiştir. Jandarmalar, merkezden gelecek kuvvetin beklenmesini ve sonra Boğaz'ın geçilmesini teklif etmişlerse de, duraklamanın Sivas'ta yanlış anlaşılmasından çekinen Mustafa Kemal, tehlikeyi göze alıp yola devam kararı vermiştir.⁵⁵

Ancak Adil, Sivas'ın basılarak milli kongreyi toplayanların yakalanması ve öldürülmesini daha kesin çözüm olarak görmüştür. Ali Galip de, bu emri yerine getirmek için pazarlığa girişmiş ve tümgeneralliğe kadar yükseltilmesini, tazminatlar, ek ödenekler istemiştir.⁵⁶

Dâhiliye Nazırı Adil ile Harbiye Nazırı Süleyman Şefik 3 Eylül 1919 tarih ve 906 sayılı şifreli tebligatta, Ali Galip'e Kürtlerden oluşan 100-150 kişilik bir kuvvetle Sivas'ı basma, kongreyi dağıtma, kongreye katılanları tutuklayıp İstanbul'a gönderme görevi vermiştir. Bu görevi, İtilaf Devletlerinin Sivas ve çevresini işgal etmelerini önlemek için verdiklerini de ilave etmeyi unutmamışlardır.⁵⁷

Aynı günlerde Noel ve arkadaşları da Malatya'dadır.⁵⁸ Harput ve Sivas bölgesi jandarma müfettişi Binbaşı Brunot, 7 Eylül'de Malatya'ya gelmiştir. Fabrikatör Mehmet Efendinin evinde Ali Galip ile görüşmüştür. Noel de Malatya'dadır. Ali Galip, 9 Eylül'de İstanbul'a gönderdiği telgrafta, 14 Eylül'de harekete geçmek için hazırlıklarını yaptığını ve kendisine verilen görevin harfiyen yerine getirileceğini, bu işin bitmiş kabul edilmesi müjdesini vermiştir.⁵⁹

Bu gelişmeleri iyi takip eden Sivas'taki 3. Kolordu, 13. Kolordu Kurmay Başkanından, kumandanın muvafakati olmasa bile Elazığ'daki 15. Alay Komutanı İlyas'ın 60 süvari ile Malatya'ya giderek Ali Galip'i, Halil Beyi ve Noel ile yanındakileri tutuk-

⁵⁵ Atatürk, age, s.56-57

⁵⁶ Karabekir, age, s. 209 ve Akşin, age, s.544

⁵⁷ Cebesoy, age, s.161-162

⁵⁸ Akşin, age, s.546

⁵⁹ Cebesoy, age, s.163

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

lamasını istemiştir. Fakat Diyarbakır'dan gelen tereddütlü cevaplar üzerine haberleşmeyi bizzat eline alan Mustafa Kemal, Diyarbakır, Elazığ ve Malatya'daki komutanların tereddütlerini ortadan kaldırmıştır. 8 Eylül'de istenen emri alan İlyas Bey, harekete geçmiştir.⁶⁰

İstanbul hükümeti de Ali Galip'e harekete geçmesi için baskı yapmıştır. Ancak İlyas Beyin daha önce davranıp, Ali Galip, Noel ve arkadaşlarını hazırlıksız yakalamış, 10 Eylül'de Ali Galip, Noel ve Kürtçü önderler Malatya'dan kaçmışlar ve Reşvan aşiretine sığınmışlardır. Hacı Bedir Ağa onları koruması altına almıştır. Hacı Bedir Ağa ile vali ve mutasarrıf, İngilizlerden yüklü miktarda para almış ve İngiliz parası ve emri ile hareket etmişlerdir. Aynı zamanda Elbistan'dan bir alay İngiliz askerinin Arga'ya hareket ettiği haberinin yayılması ve bölgede silahlı Kürtlerin olması, Ali Galip ve Noel'in yakalanması işinin temkinli yürütülmesini zorunlu kılmıştır.⁶¹

Mustafa Kemal, İngilizlerle işbirliği yapan Kürtçülere ve Kürtlük akımına meydan verilmemesini, İlyas Beyden istemiştir.⁶² Fakat Hacı Bedir Ağanın çok sayıdaki silahlı Kürt kuvvetlerine karşı koyamayacağını ve onların himayelerindeki Ali Galip, Binbaşı Noel ve Kürtçü önderleri ele geçiremeyeceğini anlayınca, İlyas Bey Malatya'ya geri dönmüştür.⁶³

Diğer taraftan Mustafa Kemal, Kürt önderlerinden Hacı Kaya ve Şehzade Mustafa Ağalara gönderdiği telgraflar ile Kürt-Türk çatışmasına düşülmemesi konusunda uyarıda bulunmuş ve İngiliz oyununa gelinmemesini istemiştir. Din ve namus sahibi büyükler sayesinde, Türk-Kürt kardeşliğinin devam edeceği ve hilafet makamı etrafında sarsılmaz bir vücut olarak iç ve dış düşmanlara karşı demirden bir kale halinde durulacağı belirtilmiştir.⁶⁴

⁶⁰ Atatürk, age, s.80-81

⁶¹ Karabekir, age, s. 223

⁶² Akşin, age, s.549-550

⁶³ Karabekir, age, s. 223

⁶⁴ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s.121-122,

Elazığ halkı ise, valinin İngilizlerle işbirliği yapmasına, vatan ve millete ihanet etmesine çok üzölmüş, İngilizlere karşı çarpışma kararı almışlardır. Ali Galip ve Noel'i yakalayıp imha etme kararı vermişlerdir.⁶⁵

Aynı günlerde İngiliz Albayı Bell'in de Maraş'tan Malatya'ya gelmesi, İngilizlerin oyuncu değıştirtip, oyuna devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Yani Noel'in yerine Bell işlere devam etmiştir.⁶⁶ İngilizler, Kürtçü hareketten yararlanma girişimlerinden ne Sivas Kongresi öncesinde, ne sonrasında ve ne de Cumhuriyet'ten sonra vaz geçmişlerdir.⁶⁷ İngiliz İstihbarat Servisi, Anadolu'daki bütün gelişmeleri, Urfa Mutasarrıfı ile Mustafa Kemal arasındaki yazışmaları, Mustafa Kemal'in ABD'li gazeteci Edgar Browne ile görüşmelerini İngiltere'ye rapor etmiştir.⁶⁸

İngilizlerin amacı, Ali Galip'e yardım ederek ve Kürtlerin kuvvetinden yararlanarak Sivas'taki kongre heyetini yakalamak ve kongreyi sonuçsuz bırakmaktır.⁶⁹

Ali Galip ve Binbaşı Noel'in girişimleri üzerine Kazım Karabekir de bir beyanname yayınlarak, Kürtleri, Türk ve Kürt kardeşliğini bozmaya çalışan İngiliz oyunlarına karşı uyarmıştır.⁷⁰ 16 Eylül 1919'da Ali Galip Olayı, bir Kürtlük ayaklanmasına dönüşmesine fırsat verilmeden tarihe karışmıştır.⁷¹

Ali Galip, İstanbul'a gönderdiği telgraflarda, Kürtlerin ruh dünyasını ve geleneklerini bilmeyen bazı aydınların dışında bütün Kürtlerin bağımsız bir Kürdistan fikrine karşı olduklarını ve Türklerle geleceklerini birleştirmiş olduklarını ifade etmiş olması dikkat çekicidir.⁷²

⁶⁵ Karabekir, age, s. 223

⁶⁶ Akşin, age, s.552

⁶⁷ Akşin, age, s.590

⁶⁸ Sonyel, age, s.33-34

⁶⁹ Karabekir, age, s. 223

⁷⁰ Karabekir, age, s. 252-253

⁷¹ Karabekir, age, s.269

⁷² Akşin, age, s.553

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Bir başka girişim de Ankara Valisi Muhittin Paşanın Sivas'ı basma tasarısıdır. Muhittin Paşa, emri altındaki jandarmalarla vilayetini teftiş edecekmiş gibi Ankara'dan çıkıp, ansızın Sivas'ı basıp kongreyi dağıtması plânlanmıştır. Ancak bu girişim, daha Çorum'dayken Sivas'a haber ulaşmıştır. Ali Fuat ile Keskin Kuva-yı Milliye Reisi Rıza Beye durum bildirilerek önlem alınmıştır. Muhittin Paşa, yanındaki jandarma alay kumandanının da yardımıyla Kuva-yı Milliye birliklerince tutuklanıp Sivas'a gönderilmiştir. Oradan da İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Ancak şu kesindir ki İngilizler, milli hareketi bölmek için her türlü girişimi desteklemiştir.⁷³

Ali Galip, Milli Harekete karşı kışkırtmış, Türk birliğine karşı Kürt bağımsızlık hareketini bir silah olarak kullanmıştır.⁷⁴ Bu yüzden Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Yüzellilikler listesinde yer almış ve yurt dışına çıkarılmıştır.⁷⁵ Zamanında ve kararlılıkla alınan önlemler sayesinde hem Ali Galip Olayı ve hem de Noel'in tahrikleri sonuçsuz bırakılmıştır.

İngiliz Muhipler Cemiyeti: Mondros Mütarekesi'nin acımasızca uygulandığı, Türk milletine insanlık dışı her türlü zulüm ve işkencenin reva görüldüğü bir dönemde ihanetler, düşüncesizlikler, korkaklıklar, umutsuzluklar, gafletler, kararsızlıklar, düşmana alet olmalar ve düşman oyuncuğu olmalar gibi birçok yıkıcı durumlar geliyordu. Diğer taraftan da bir avuç vatanseverin etrafında bir milletin kenetlendiği görülüyordu. İşte İtilaf Devletleri, Sivas Kongresi'nde bir avuç vatanseverin etrafında bir milletin kenetlenmesine meydana vermemek için her yolu denemiştir.

İngiltere taraftarları, Saray ve çevresi, Hürriyet ve İtilafçılar, İzmir'in işgaline çare olarak İngiliz manda ve himayesine sı-

⁷³ Akşin, age, s.555

⁷⁴ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 50

⁷⁵ <http://okulweb.meb.gov.tr/06/02/281489/devlet/aturk/atakisiler.htm>

ğınmayı görmüşlerdir. Onun için de, 20 Mayıs 1919'da İngiliz Muhipler Cemiyeti'ni kurmuşlardır.⁷⁶

İngiliz Muhipler Cemiyeti üyelerine göre, bütün memleketin birliği ancak İngiliz mandası ile sağlanabilirdi. ABD mandası altında Müslümanlık tehlikeye girerdi. Oysa İngiliz mandası altında İslam birliği bile mümkündü. Çünkü Müslümanların büyük çoğunluğu İngiliz sömürgesi durumundaydı.⁷⁷ Sadrazam Damat Ferit, Hürriyet ve İtilaf Partisi ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin çevresinde toplananlar, İngiltere'nin manda yönetimini isterken gerekçeleri şöyle sıralanabilir. Fransa'nın çürümüş bir yönetimi vardır. Amerika ise, manda yönetiminde tecrübesizdir. Öyleyse manda yönetimi konusunda deneyimli ve dünyanın bir numaralı gücü İngiltere'nin manda yönetimi altına girmek en doğrusudur, diye gerekçelendiriyorlardı.⁷⁸

İtilaf Devletleri, İstanbul'daki siyaset ve fikir çevrelerini İngilizci ve Amerikancı olarak ikiye bölmeyi başarmışlardır.

İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin üyeleri arasında Sait Molla, Damat Ferit, İngiliz rahip, ajan ve misyoner Robert Frew, Kâmil Paşazade Şevket Bey, Mustafa Sabri Efendi, Dâhiliye Nazırı, gazeteci Ali Kemal, Filozof, şair Rıza Tevfik gibi isimler vardır.

İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin amacı; Anadolu'da oluşan Kuva-yı Milliye'yi yok etmek, Marmara ve Ege bölgelerinde isyanlar çıkarmak, Konya-Bozkır ayaklanmaları ve Konya Delibaş Mehmet İsyanını çıkarmaktır. Cemiyetin yayın organı "İstanbul" gazetesidir.

Sivas Kongresi'ni engellemeye çalışan kuruluşlardan biri de İngiliz Muhipler Cemiyeti'dir. İngiltere'nin güdümündeki bu cemiyet kurucularından Said Molla, bütün belediye başkanlarına 23 Mayıs'ta gönderdiği bir tamimde, "İngiliz Muhipler Cemiyeti'ni himaye etmelerini"⁷⁹ istemiştir. Mustafa Kemal de buna cevaben 26 Mayıs 1919'da gönderdiği bir tamim ile "Milli

⁷⁶ Akşin, age, s.518

⁷⁷ Akşin, age, s.522

⁷⁸ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 101

⁷⁹ Tevetoğlu, age, s.77

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

istiklalimizin kurtarılmasının ancak milletin yekvücut olarak müdafaası mümkün olacağı düşüncesiyle siyasi maceralardan kaçınılması uyarısında bulunmuştur.”⁸⁰

Mondros Mütarekesi, İstanbul’da bulunan bazı aydınları olumsuz etkilemiş, “kendine güven” duygusunu kaybettirmiş ve hatta “aşağılık duygusuna” düşürmüştür. Böylece bunalımlı bir ruh hali içine düşen İstanbul’daki bazı aydınlar, iç çöküntü ve umutsuzluk batağına batmışlardır. “Milli irade aşkından yoksun bu yüreksiz aydınlar, bir sığıntı halinde büyük devletlerden birinin manda yönetimi altına girmeyi, tek kurtuluş çaresi sanmışlardır. Türkiye’de Amerikan ve İngiliz mandası taraftarları böyle türemiştir. Fransız ve İtalyan mandası taraftarları bile ortaya çıkmışsa da, bunlar çok etkili olamamışlardır.”⁸¹

Mondros Mütarekesi yılları çelişkiler, acılar, ibretler, düşüncesizlikler ve felaketlerle dolu bir dönemdir. İşte bu çelişkilerden Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi dernekler doğmuştur.⁸²

Peyam, Sabah, Alemdar, Yeni İstanbul gibi gazeteler İngiliz mandacılığını savunmuşlardır. Manda ve himaye düşüncesinden beklenen asıl amaç, Türk halkının moral gücünü bozmak ve savunmasız bırakmak olmuştur. Paris Barış Konferansı’nda Türkiye hakkında kesin bir karar verilmemiş olmasına rağmen manda veya himayeyi önerenlerin teslimiyetçi bir düşünceden hareket ettikleri görülmektedir.⁸³

İngilizler, Mustafa Kemal’in Samsun, Havza ve Amasya’daki çalışmaları üzerine, Mustafa Kemal’i durdurmak için harekete geçmişler, bir taraftan İstanbul hükümetine baskı

⁸⁰ Tevetoğlu, age, s.77

⁸¹ Tevetoğlu, age, s.148

⁸² Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.57

⁸³ Kadir Kasalak, “Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar, dergiler. anka.edu.tr/dergiler/45/813/10324, s.201

yaparken bir taraftan da Mustafa Kemal'i üzerine asker göndermekle tehdit etmişlerdir. Bu tehditlerinde daha da ileri giderek, Batum'daki askerlerini Samsun'a gönderme kararı almışlardır. Dahası, yalnızca Mustafa Kemal'i tehdit etmek üzere Samsun'a bir tabur asker çıkarmışlardır. Ama İngilizlerin bu girişimine, ulusun güçlü bir inanç ve ateşle karşı koyacağı gerçeği anlatılmış, Sonunda, hem işgal kararlarından vazgeçmek, hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle birlikte orada bulunan taburu da başka yere aktarmak zorunda kalmışlardır.⁸⁴

İngilizler, İngilizlerin himayesine sığınmayı öneren Damat Ferit Paşayı desteklemekten geri durmamışlardır. Hatta Milli Hareket'in gücünü kaybetmesini sağlamak için sadece Damat Ferit'e destek vermenin yeterli olmadığını gören İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb, Yunanlılar ile İtalyanların Anadolu'yu boşaltmasının sağlanmasını önermiştir. Böyle bir durumda İngiltere'nin Türkiye'de kalıcı olabileceğini belirtmiştir. Yoksa Türkiye'de huzur ve sükûnun sağlanamayacağını ifade etmiştir.⁸⁵

Fransa'nın Engelleme Girişim: Binbaşı Bruno / Brunot Olayı: Mondros Mütarekesi sonrası oluşan karanlık, sisli, belirsiz ve umutsuz ortamda Fransız manda yönetimi altına girmeyi önerenler de vardır. Osmanlı hükümeti içinde yer alan ve kabinede Damat Ferit'in en önemli rakibi olarak görülen Reşit Bey de Fransız manda yönetimini savunanlardandır. Fransız mandasını savunanları teşvik eden ve destekleyen de, Osmanlı Harbiye Nezareti'ndeki Fransız irtibat subayı Albay Mougin'dir. Albay Mougin, Türk topraklarının bütünlüğünün Fransa'nın manda yönetimi altında koruyabileceklerini belirtiyordu. Yani bu dönemin sihirli kavramı, Albay İsmet Beyin 1 Haziran 1919'da Kazım Karabekir'e gönderdiği mektupta da belirttiği gibi, manda yönetimidir.⁸⁶

⁸⁴ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.157-158

⁸⁵ Sonyel, age, C.1, s.116

⁸⁶ Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.100-101

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

İtilaf Devletleri, muhalifler ve İstanbul hükümeti, Sivas Kongresi'nin toplanmasını engellemek, ülkeyi fitne ve fesadın içine sürüklemek için dört koldan çalışmışlardır. Dış dünyada Anadolu hareketinin milli bir boyut kazanmasını engellemek ve üç beş subayın maceracı girişimine dönüştürmek için girişimlerini durdurmamışlardır. Erzurum Kongresi'nde Doğu illerindeki cemiyetlerin birleştirilmesi ve güç birliğinin ortaya çıkması, Sivas Kongresi konusunda İtilaf Devletlerini telaşlandırmıştır. Anadolu'daki milli hareketi, daha fazla ciddiye almaya başlamışlardır. Onun için de, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Fransız nüfuz bölgesi olan ve Fransız müfettişleri tarafından denetlenen Sivas'ta, Fransız Binbaşısı Brunot devreye girmiş ve Vali Reşit Paşaya gelerek onu tehdit etmiştir.

20 Ağustos 1919 öğle vakti sırasında Sivas Valisi Reşit Paşa Mustafa Kemal'i "çok acele ve hemen" işaretiyle telgrafhaneye rica etmiştir. Cevat Abbas ve Hayati Beyler de haberi doğrulamışlardır. Mustafa Kemal, ilk önce Sivas'ta bir olay çıktığını düşünmüş, neden "çok acele" telgraf başına istendiğini merak etmiş ve şüphelenmiştir. Yemeği yarıda bırakan Mustafa Kemal, düşünceli bir şekilde telgrafhaneye geçmiştir. Süreyya, Mazhar Müfit, Hayati, Refik (Saydam) ve Cevat Abbas da, Mustafa Kemal'in peşinden telgrafhaneye gitmişlerdir.

Telgraf memuru Sivas Valisi Reşit Paşa'dan gelen telgrafi almakla meşguldür. Mustafa Kemal, Reşit Paşa'dan gelen telgrafi okumakta, okuduklarını yanındakilere vermektedir. Reşit Paşa'nın telgrafi şöyledir:

"Görünüşte Fransızlara ait kurumları teslim etmek, gerçekte buraların durumu hakkında incelemelerde bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla beraber İstanbul'dan evvelki gün Sivas'a gelerek vilayet makamını ziyaret eden Fransız zabıtlarına iade-i ziyaret için dün sabah yanlarına gitmiştim. Ziyaret sırasında Fransız binbaşısından jandarma müfettişi Brunot, özel görüşme talebinde bulundu ve beni diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile kongre heyetinin Sivas'a gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız zabıtları söylediler. Sizinle bu kadar samimi görüşür ve şahsınıza karşı çok büyük saygı duyarken, bu meseleyi benden saklamanıza çok üzüldüm.

Eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre toplamaya çalışılırsa, beş on gün içinde buraların işgal altına alınması kararlaştırılmıştır. Sizin şahsınıza beslediğim saygıdan dolayı bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, işgal gerçekleştiğinde görürsünüz. O zaman vatanınızın felakete düşmesine sebep olanlar arasına siz de girmiş olursunuz.

Yeni gelen Fransız zabıtlarından biri dün kolordu kumandanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre hakkında kumandanın fikrini anlamaya çalıştığı gibi, bu sabah da Mösyö Brunot benim yanıma gelerek, saat üçte diğer Fransız zabıtlarıyla beraber kongre hakkında görüşüleceğini, fakat kendisinin aradaki samimiyetten dolayı daha önce görüşmek istediğini söyledi. Bu konuşmada sonuç olarak şunları söyledi:

Eğer Mustafa Kemal Paşa ile kongre heyeti, Sivas Kongresi'nde İtilaf Devletleri aleyhine tahriklerde bulunmazlarsa, kongrenin toplanmasında sakınca yoktur. Bizzat ben de General Franchet d'Esperey'ye yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması konusunda Dâhiliye Nezareti'nden size emir veriririm. Fakat şu şartla ki, siz de benden hiçbir konuyu saklamayacaksınız. Dostluğumuzdan dolayı daima birbirimize karşı açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplanma tarihini öğrenmek gerekir.

Ben de bu konuda kesin bir şey bilmediğini, öğrendiğimde kendisini haberdar edeceğimi ve aradaki dostluğa dayanarak hiçbir şeyi saklamayacağımı söyledim.

Binbaşının işgal konusundaki, dünkü keskin tavrına rağmen bugünkü ılımlılığı dikkat çekicidir. Anlaşılan o ki, bunla-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

rın fikri, kongrenin Sivas'ta toplanmasına taraftar görünerek, kongreye katılanlarla sizi, burada toplamak ve el altından hazırlıkta bulunarak herkesi ele geçirmekten ve aynı zamanda işgali oldubittiye getirmekten ibarettir. Dâhiliye Nezareti'nden gelen yazılar da, Fransız Binbaşını doğrular niteliktedir.

İşte ben bütün gerçekleri size iletiyorum. Bundan sonraki hareket tarzı size aittir. Entrikalı bir durumun bu kadar yakın ve el ile tutulacak derecede yürürlükte olurken durumu gizlemeyi ve Sivas'ta kongre toplanmaktan vaz geçilmesini size bildirmemeyi vicdanıma sığdıramadım. Sizden ve arkadaşlarınızdan ricam, ikinci bir kongrenin hemen toplanmasında zorunluluk yoksa vaz geçilsin. Varsa, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivas yerine, işgal ihtimali çok uzak olan Erzurum veya Erzincan'da toplanmasını, memleketin selameti adına teklif ederim.

Kolordu Kumandanı Selahattin Bey de, bu konudaki görüşlerini Kazım Paşa aracılığı ile size yazacaklardır. Sivas eski milletvekili Rasim Bey de Erzurum eski milletvekili Hoca Raif Efendiye bilgi veren bir telgraf gönderecektir.”⁸⁷

Tüm telgraf alındıktan sonra, valiye biraz dinlenmesini, az sonra kendisine yanıtını telgrafla bildireceğini söylemiştir. Arkadaşlarına da “Çocuklar, verin bana şu kâğıtların hepsini” diyerek telgrafı baştan sona bir kez daha dikkatle okumuştur. Okuduktan sonra:

“Gülünç!” demiş ve Mazhar Müfit Bey'e dönerek konuşmasını sürdürmüştür:

“Azizim Mazhar Müfit, bunlar gerçekten gülünç şeyler! Fransızlar Sivas'ı işgal edeceklermiş. Kongrenin toplanmasına izin vermeyeceklermiş. Sonra bu düşüncelerini değiştirmişler. İtilaf devletlerine karşı gösteri yapılmamak koşuluyla Sivas Kongresi'nin toplanmasına müsaade eder bir tutum takınmış-

⁸⁷ Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s.52-53

lar imiş. Beni tutuklayacaklarmış. Şuymuş, buymuş. Ama ona göre bu bir tuzakmış. Hepimizi birden yakalayıp Milli Mücadele ruhunu boğacaklarmış. Kongreyi Sivas'ta değil, Erzincan'da toplamalıymışız. Reşit Paşa'nın bir moral sarsıntısına uğramış olmasından üzüntü duydum! Bu ne aymazlık, ne bilgisizlik, ne görüş kıtlığı! Bir Fransız binbaşısının gelişigüzel atıp tuttuğu sözler. Sivas'ın işgali kolay şey mi? Fransızlar bunu hangi savaş gücüyle hemencecik yapabilecekler? Arkadaşlar buna nasıl inanabiliyorlar? Şaşılacak şeydir doğrusu!

– Ne Sivas'ı işgal edebilirler ve ne de Kongre'ye engel olabilirler.

Ancak, ne olursa olsun, bizim bir an önce Sivas'a gitmemiz gerekiyor. Hareketimizi elden geldiğince çabuklaştırmalıyız. Göreceksiniz biz Sivas'a gitmeden Fransız binbaşısı Brunot Efendi ve arkadaşları Sivas'tan ayrılacaklardır.”

Mustafa Kemal telgraf üzerine bir değerlendirme yaptıktan sonra, telgraf başına geçmiş ve Sivas Valisi Reşit Paşa'ya şöyle bir cevap yazmıştır:

“Verdiğiniz bilgilere ve belirttiğiniz görüşlere teşekkür ederim. Bay Bruno'nun ve arkadaşlarının tehdit üzere söyledikleri sözleri tümüyle kuru sıkı sözler sayarım. Sivas Kongresi'nin toplanması, yeni bir konu olmayıp aylar öncesinden bütün dünyanın bildiği bir girişimdir. İlginçtir ki, İstanbul'daki yetkili Fransız siyaset adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu'da ulusça yapılmakta olan girişimlerin pek haklı ve yasal olduğu ve ulusumuzun istekleri kendilerine açıkça ulaştırılırsa olumlu karşılayıp yerine getirecekleri konusunda şimdiden yazılı güvence vermeğe hazır oldukları yolundadır. Fransızların Sivas'ı, Bay Bruno'nun dediği gibi beş on günde işgali kolay bir şey değildir. Unutmayın ki İngilizler bu yoldaki tehditlerinde daha da ileri giderek, Batum'daki askerlerini Samsun'a gönderme kararını aldılar. Dahası, yalnızca beni tehdit etmek üzere bir tabur çıkardılar. Ama bu girişime ulusun güçlü bir inanç ve ateşle karşı koyacağı gerçeğini anladıktan sonra, hem kararlarından vazgeç-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

mek, hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle birlikte orada bulunan taburu da başka yere aktarmak zorunda kaldılar. Burada şunu da belirtiyim ki, ben ne Fransızların, ne de herhangi bir yabancı devletin korumasına tenezzül eden kişilerden değilim. Benim için en büyük korunma noktası ve destek kaynağı, ulusun bağıdır.

Mösyö Brunot bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecektir. Vermiş olduğunuz bilgi ve görüşleri Temsil Kurulu'na olduğu gibi sunacağım. Bu nedenle, Sivas Kongresi hakkındaki kesin karar, ancak Temsil Kurulu görüşmeleri sonunda belirlenecektir. Sizden bugün için dileğim, Brunot'nun tehdit ve blöfünün halka yayılarak maneviyatın bozulmasına engel olunmasıdır."⁸⁸

Telgraf başında bekleyen ve bu görüşmelere baştan sona ta-nık olan arkadaşlarından Doktor Refik Bey, Mustafa Kemal'e şunları söylemekten kendini alamaz:

-“Paşam, bir mücadelenin içindeyiz. Ama sonuç ne olursa olsun, herhangi bir yabancı devletin korumasına tenezzül eden kişilerden değilim. Benim için en büyük korunma noktası ve yardım kaynağı ulusumun bağıdır, cümlesi bile başlı başına Türk ulusuna armağan kalmaya değer bir ders ve vecize nite-liğindedir. Her şeyi ve her türlü kararı, Heyet-i Temsiliye'nin görüş ve direktiflerine bağlamış olmanız da en büyük kuvvet kaynağı olmakta ve size güveni artırmaktadır.”⁸⁹

Sonunda Vali Reşit Paşa, “Ben anlayabildiğim kadarını size sunmakla vicdan görevimi yerine getirmiş oluyorum. Yurdun kurtuluşu söz konusu olduğuna göre, gereken davranış yolunun saptanması, sizinle Temsil Heyeti'nin saygı değer üyelerine aittir. Buyuklarınızı yerine getireceğimi bildirir, özel saygılarımı sunarım efendim.”⁹⁰

⁸⁸ Atatürk, age, s.53-54 ve Kansu, age, C.1, s.157-159

⁸⁹ Kansu, age, C.1, s.160

⁹⁰ Kansu, age, C.1, s.160

Mustafa Kemal, derin üzüntüsüne ve büyük kızgınlığına karşın, Sivas Valisi, milletvekili Rasim Bey ve yakınındakilerin kırılan morallerini düzeltmek gereğini düşündüğü gibi, özellikle halkın duyguları üzerinde olumsuz etkiler olmasına büyük özen göstermiştir. Heyet-i Temsiliye'yi toplayarak epeyce uzun süren bir toplantı yapmıştır. Heyet-i Temsiliye'nin kararlarını da, Sivas Valisi Reşit Paşaya bildirmiştir. Reşit Paşa'ya cevabını yazdırdıktan sonra arkadaşlarına şunları söylemiştir:

“Elden geldiğince erken Sivas'a gitmek ve Kongreyi açmak birinci hedefimiz olmalıdır. Sivas'ta Kongre toplama kararımızın kentin ve çevresinin işgal edilmesine yol açacağı haberlerinin yayılması, Kongre üyeleriyle benim tutuklanacağımızın halk arasında duyulması, gerçekten kaygı verici ihtimallerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu nedenle halkın moralini düzgün ve yüksek tutacak önlemler konusunda dikkatli olmak zorundayız. Kongre, aksamaksızın ve kesinlikle Sivas'ta toplanmalıdır. Bu çok önemlidir.”⁹¹

Bundan sonra da Mazhar Müfit Bey'e dönmüş ve: “Mazhar Müfit, hatıra defterine bu olayı da yaz. Kaygılanma, utanmazsın. Yaz ve de ki, Mustafa Kemal ve arkadaşları Sivas'a hareket edince, Brunot ve arkadaşları Sivas'tan kaçtılar. Bu notu hatıra defterine bugün yazmanla o gün yazman arasında hiçbir fark olmayacaktır. Bir ulus ki ya bağımsızlık, ya ölüm, diyor ve bu kararı tam anlamıyla benimsemiş bulunuyor. Bunun karşısına hangi güç çıkabilir? Üç-beş Fransız subayı bu seli durdurmak cesaretini ve yürekliliğini kendisinde nasıl görebilir?”⁹²

Mazhar Müfit, gözlerinin içine bakan Mustafa Kemal'e “Paşam, bizler tek kurşun, tek tepe kalıncaya dek çarpışacağız, diye ant içtik. Ya bağımsızlık, ya ölüm, diyen bir millet gözler önündeyken, korkacağımız hiçbir şey yok” demiştir.

Bu cevaptan hoşlanan Mustafa Kemal ve arkadaşları hep birlikte “Dağ Başını Duman Almış” ve “Ulu Tanrım Bize Yol

⁹¹ Kansu, age, C.1, s.161-162

⁹² Kansu, age, C.1, s.162

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Göster" marşlarını söylemişlerdir. Mustafa Kemal, Sivas Kongresini başlatmak üzere arkadaşlarına "29 Ağustosta kesinlikle yola çıkmalıyız!" demiştir.⁹³

Mustafa Kemal, Sivas Valisi Reşit Paşaya, milletvekili Rasim Beye, Sivas Kadısı Hasbi Efendiye ve Kolordu Kumandanına güven verici cevaplar göndermekle birlikte, tedbiri de elden bırakmamıştır. Sivas Kongresi'nin tam toplanma tarihini kimseye söylememiştir. Eylül ayının ilk haftalarında olması, çevresindekiler tarafından tahmin edilmekle birlikte kesin tarihi vermekten kaçınmış, onu bir sır olarak saklamıştır.

Heyet-i Temsiliye adına Sivas Valisi Reşit Paşaya gönderilen telgrafta Sivas Kongresi'nin toplanması kararının Doğu ve Batı vilayetleri halkı tarafından verildiği, birçok temsilcinin de Sivas'a ulaşmak üzere bulunduğu belirtilerek, bu konuda söz söyleme haklarının bulunmadığı ifade edilmiştir. Böylece Sivas Kongresi'nin toplanması kararının kişisel bir karar olmadığı, milletin kararı olduğu düşüncesi ön plâna çıkarılmaya çalışılmıştır. Yani Temsil Heyeti, Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olabilecek hiçbir tehdide boyun eğilmeyeceğini ve kongrenin Sivas'ta toplanma kararının değiştirilmeyeceğini ilân etmiştir.⁹⁴

Ayrıca Erzurum Kongresi sırasında da çeşitli engelleme girişimlerinin bulunduğu, toplantı hakkında bir dizi iftiraların atıldığı, tehditlerde bulunulduğu hatırlatılmıştır. Erzurum Kongresi sonunda yayınlanan beyannamenin İtilaf Devletlerinin de endişelerini giderdiği, istiklal ve varlığını korumak isteyen bir milletin meşru istekleri olduğunun anlaşılması üzerine hatta memnun oldukları belirtilmiştir. Yarbay Rawlinson'un da, konu hakkında bilgi vermek için memnun bir şekilde Londra'ya gittiği ifade edilmiştir. Amerikalıların da Sivas'a iki temsilci göndererek milletin düşüncelerini

⁹³ Kansu, age, C.1, s.163

⁹⁴ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953, s.159

sini öğrenmeye çalıştıkları ilave edilmiştir. Fransız Binbaşı Brunot'nun yaptıklarının keyfi bir hareket olduğu anlatılmıştır. Fransa özgürlük ve bağımsızlık uğrunda mücadele eden milletlerin öncüsü olduğu için, Fransız halkının da milli bir harekete düşman olamayacağı iddiası öne sürülmüştür. Böylece Sivas'ta oluşan endişeli hava dağıtılmaya çalışılmıştır.⁹⁵

Kadı Hasbi Efendiye gönderilen telgrafta da, Erzurum Kongresi'nin İngilizler ve Amerikalılar üzerinde çok olumlu etkiler bıraktığı, hatta Amerikalılardan iki temsilcinin Sivas'a gönderilmek üzere olduğu, bu yüzden Sivas halkının endişeye düşürülmemesi gerektiği, Sivas halkının aydınlatılması, Sivas Kongresi'nin millet ve vatan hakkında yapacağı etkinin açıklanması yazılmıştır.⁹⁶

Sivas'taki önemli kanaat önderlerine telgraf çekilmesinin nedeni, Vali Reşit Paşa ve Selahattin Beye bulaşan korku ve tereddütlerin halka ulaşmasını engellemeye çalışmaktır.⁹⁷

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na Mustafa Kemal'in ve Sivas Eski Milletvekili Rasim Beye de Hoca Raif Efendinin gönderdiği telgrafların içeriği de, diğerleri ile hemen hemen aynıdır. Bütün bu haberleşmelerden amaç, Reşit Paşanın vehim, tereddüt ve telaşından yararlanarak Sivas'ta uyandırılmak istenen bozgun havasını dağıtmaktır. Asıl çözüm ise, bir an önce Sivas'a gidilmesidir. Onun için hemen yol hazırlıklarına başlanmıştır.⁹⁸

Mustafa Kemal ve arkadaştan Sivas'a hareket edince, Brunot ve arkadaşları Sivas'tan kaçmışlardır. Harput ve Sivas bölgesi jandarma müfettişi Binbaşı Brunot, 7 Eylül'de Malatya'ya gelmiştir. Ali Galip Olayı'nın başladığı anda Noel ve Brunot'nun Malatya'da olması herhalde dikkat çekicidir. Sivas Kongresi'ni engelleme girişimlerinin tek merkezden yönetildiğini göstermektedir.

⁹⁵ Kansu, age, C.1, s.164

⁹⁶ Kansu, age, C.1, s.165

⁹⁷ Akşin, age, s.512-513

⁹⁸ Kansu, age, C.1, s.166-167

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Mustafa Kemal azmi, yürekliliği, ileri görüşlülüğü ve yol göstericiliği ile Fransız binbaşısı Brunot'un savurduğu tehditleri ve siyasal şaşırtmacaları boşa çıkarmıştır. Bu sayede Sivas Kongresi'nin toplanması kesinleşmiş, Erzurum'da seçilen Temsil Kurulu'nun yola çıkması gerçekleşmiştir. Ama sömürgeci işgal kuvvetleri ve İstanbul hükümeti, Milli Hareketin yoluna engeller çıkarma hainliğinden vazgeçmiş değillerdir. Bu kez Mustafa Kemal ve arkadaşlarının "yollarının kesileceği ve tutuklanıp öldürülecekleri" tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Her şeye rağmen 2 Eylül 1919 tarihinde Sivas'a ulaşılmıştır. Sivas'ın 5 km dışında davullarla zurnalarla hemen bütün Sivas halkı Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya gelmiştir. Sivas halkı tam anlamıyla vatansever, milli davaya ve savaşım kararlılığına inanmış bir topluluk olarak Heyet-i Temsiliye'yi karşılamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a geleceği öğrenilince atlarla, faytonlarla, yaylılarla, yaya olarak hepsi kendini Kılavuz tepesine atmış, Milli Mücadele'ye ne büyük bir bağlılık içinde bulduklarını sergilemişlerdir.

İtilaf Devletleri ve İstanbul hükümetinden gelen ve "Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ölü ya da diri olarak ele geçirilmesini" isteyen emirler duruyorken, halk onları, coşkuyla karşılamıştır. Bu coşkulu karşılama, Kongrenin yapılacağı Sultani binasına gelinceye kadar sürmüştür. Sivas Valisi Reşit Paşa Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Sultani'nin kapısında karşılamıştır. Mustafa Kemal, valinin bu davranışına bir mim koymuştur. Akşam arkadaşlarına, "Diplomat Vali" demiştir. "Sivas dışında bizi karşılasa, işine elvermeyecek. Okul kapısına gelmese, bizi gücendirecek, ne yapsın? Haksız değil. Daha bizim mi, İstanbul'un mu ağır basacağını kestiremiyor." Akşam yemeğinde Mustafa Kemal, Vali Reşit Paşaya sorar:

-“Mösyö Brunot nerede? Bizi tutuklamak için düzen mi kurmakta, yoksa Sivas'ı işgal edip ele geçirmek için ordu getirtmeğe mi çabalamakta?”

Reşit Paşa, daha önce Brunot'un tehditlerinden etkilenip Kongre'nin yapılmasından vazgeçilmesini önermiş olduğu için,

üzülerek ve utanarak, “Malatya’ya doğru kaçtı. Erzurum’dan yola çıktığınızı işittikten sonra, jandarmayı denetleyeceğini söyleyerek Malatya’ya gitti” diye cevap vermiştir.

Mustafa Kemal, Erzurum’dan birlikte geldiği arkadaşlarına dönerek, herkesin ders çıkarabileceği bir karşılık vermiştir: “Binbaşı Brunot, belki bir gün Sivas’a gelmek için bizden izin bile istemeyi düşünecektir. Dahası, bizden olduğunu öne sürmeye ve kanıtlamaya bile çalışacaktır.”⁹⁹

Bütün bunlara rağmen 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey ve Sivas Valisi Reşit Paşa, kongreye gelen delegelerin yerleştirilmesinde, Heyet-i Temsiliye için lise binasını hazırlanmasında, kongre salonlarının düzenlenmesinde ve gerekli bütün önlemlerin alınmasında olağanüstü gayret göstermiştir.¹⁰⁰

Mustafa Kemal, Binbaşı Brunot’nun tehdit ve blöfünün Fransız kamuoyunun fikri olmadığı, Fransız yönetiminin de böyle bir girişimde bulunmasına imkân bulunmadığı ve Brunot’nun tehditlerinin üç beş Fransız subayının kişisel girişimi olduğu yolundaki değerlendirmesi gayet doğru bir değerlendirmedir. Çünkü Fransız kamuoyu, Türk Milli Mücadelesi’ni Batı kamuoyları içinde en çabuk anlayanı olmuştur. Le Temps gazetesi, “Doğu Fırtınası” başlıklı bir yorumunda, Türklerde bağımsızlıklarını korumak için direnme azminin doğduğunu ve geliştiğini yazmıştır. Türkiye’yi parçalamanın, Türklerden bir kısmının Hıristiyan azınlıklar tarafından yönetilmesini sağlamaya çalışmanın, Türkleri savaşıma zorlamak olduğunu belirtmiştir. Böyle bir savaşta da ilk kurbanların, Hıristiyan azınlıklar olacağını da öngörmüştür. Olayların bu yönde gelişmesine üzülen Le Temps, bu kötü gelişmelerde Fransa’nın hiçbir sorumluluğunun olmaması ile teselli bulduklarını ifade etmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Kansu, age, C.1, s.203-205

¹⁰⁰ Cebesoy, age, s.160

¹⁰¹ Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.80

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Hatta Le Temps bir başyazısında da, Türkiye’de yeni bir durum ortaya çıktığını yazarak, bir an önce bu yeni durumu hesaba katan yeni bir antlaşmanın imzalanmasını önermiştir.¹⁰²

ABD’nin Girişimleri: Anadolu insanı milli şeref ve onuru için kükrerken, yabancı baskısı ve manda yönetimine hayır derken, İtilaf Devletleri İstanbul’da bulunan bazı zayıf ruhlu insanları kendi lehlerine kullanmak için harekete geçmişlerdi. Amerika ve İngiltere, bu zayıf ruhlu insanları kullanarak, Anadolu’da başlayan direnişi engellemeye çalışıyorlardı.

Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Albay Şevket Bey’in, Mustafa Kemal Paşa’ya daha Amasya’da iken gönderdiği bir telgraf, hem İstanbul’da bulunanların ümitsizliğe düşmelerine ve hem de İtilaf Devletlerinin etkin faaliyetlerde bulunmasına bir örnek olarak gösterilebilir.

“Büyük devletlerden birinin himayesi altına girmedikçe Türk milleti yaşayamaz düşüncesinde bulunanlar, Amerika veya İngiliz mandası istemeyi tasavvur ediyorlar ve Amerika’yı tercih etmenin faydalı olacağını söylüyorlardı. Kuva-yı Milliye’ye taraftar görünen önemli bazı kişilerin de mandacı olduğu gelen haberler arasındaydı.

“Amerika Türkiye mandasını kabul etmezse, İngilizlerden rica edilecek ve ona kabul ettirilmeye çalışılacaktı. Eğer bu manda meselesi olmazsa, büyük devletler Türkiye’yi kendileri için bir takım nüfuz bölgelerine ayıracaklar veya her devlet hükümetin bir şubesini nüfuzu altına alacaktır, diyerek, mandayı daha tercih edilebilir bir şekil olarak göstermek istiyorlardı.”¹⁰³

Wilson Prensipleri Cemiyeti: Saray ve Hükümet, kendi konumlarını korumak isterken, Kuva-yı Milliye taraftarı görünen bazı kişilerin de manda fikrini benimsemesi şaşkırtıcı bir durumdu. Ancak bu durum, aynı zamanda İtilaf Devletlerinin etkili propagandalarının bir sonucudur.

¹⁰² Akyüz, age, s.80

¹⁰³ Tevetoğlu, age, s.72

Mondros Mütarekesi yılları çelişkiler, acılar, ibretler, düşüncesizlikler ve felaketlerle dolu bir dönemdir. İşte bu çelişkilerden Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi dernekler doğmuştur.¹⁰⁴

Önceleri bir akademisyen olan Wilson, bir ara Princeton Üniver-sitesi'nin rektörlüğünü yapmış ve 1911-1913 yılları arasında da New Jersey eyaleti valiliğinde bulunmuştur. Beyaz Saray'da arka arkaya iki dönem başkanlık yapan ikinci demokrattır. İlki Andrew Jackson'dır. 1919 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Ayrıca ünlü Wilson İlkeleri'ni öne süren kişidir. Amerikalı politikacı, devlet adamı ve ABD'nin 28. Cumhurbaşkanı (Virginia 1856 - Washington 1924)'dir.

İşte Wilson'un ilkelerinden esinlenerek Aralık 1918'de kurulan Wilson Prensipleri Cemiyetinin amacı, Osmanlı Devleti'ni, ABD'nin himayesine girmeye ikna etmektir. ABD'den destek görmeyen bu cemiyet kısa sürede sönüp gitmiştir. Ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve 28 Nisan 1919'da Paris Konferansı'nın manda sistemini getiren Milletler Cemiyeti Misakı'nın kabul edilmesi, ABD manda ve himaye yönetimini gündeme getirmiştir. Bu da Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni tekrar canlandırmıştır. Saray yönetimine karşı olanlar, Hürriyet ve İtilaf muhalifleri, bazı milliyetçiler, milliyetçiliğe açık bazı kimseler, Amerikan mandası taraftarı olmuşlardır.

Sivas Kongresi'nin toplanışına kadar Vakit, İstiklâl, İleri gibi gazetelerde aşağı yukarı her gün Amerikan mandası savunulmuştur.¹⁰⁵

Başkan Wilson'un 17 Mayıs 1919'da Müttefikler arası Yüksek Kurul tarafından İzmir'in işgaline karar verildiği toplantıda Ermenistan, İstanbul ve Boğazlar üzerinde bir manda yönetimi kurulmasını kabul edebileceğini belirtmesi, İstanbul'daki mandacıları harekete geçirmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Tevetoğlu, age, s.148

¹⁰⁵ Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar, dergiler. anka.edu.tr/dergiler/45/813/10324, s.201

¹⁰⁶ Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye'nin tamamen bağımsız olarak kalacağına çok az kişi inanmaktaydı. Mustafa Kemal ve birkaç arkadaşı hariç Osmanlı aydınlarını çoğunluğu, ülkeye himaye altında da olsa yaşama şansı verecek çözümlü kabulden yanaydılar. En iyi çözüm olarak da, ABD'nin manda yönetimi kurmasını görmekteydiler. Bu aydınlara göre, madencilik gibi alanlarda verilecek ayrıcalıklar, Amerika'yı manda yönetimine ikna edebilir diye düşünmekteydiler. Böylece Türkiye'nin bütünlüğü sağlanmış olacaktı.¹⁰⁷

1 Haziran'da Albay İsmet Bey tarafından İstanbul'dan ve 7 Haziran'da Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey tarafından Havza'dan Kazım Karabekir'e gönderilen mektuplarda, ABD mandasından söz edilmiştir. İsmet Bey mektubunda, "Çoğunluk diye ifade olunabilecek bir kitlede, Amerikan mandasını, parçalanmamış bir Türkiye'yi toptan üslenmek üzere tercih ediyorlar," demiştir. Aynı şekilde Hüsrev Bey de, "Amerika gibi tarafsız ve ilkelerine bağlı bir devletin himaye değil, fakat murakabe tarzında olan mandasını" tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁸ Yani daha Erzurum Kongresi öncesinde manda tartışmaları başlamış, umutsuz ve yılgın aydınlar kolay bir kurtuluş çaresi olarak Amerikan mandasını görmüşlerdir.

Diğer taraftan Türkiye'nin her tarafında bulunan Amerikan hayır dernekleri, güçlü Amerikan mali ve ticari kuruluşları, Türkiye'deki Amerikan yetkilileri ve iş adamları, bütün ülkeyi içine alacak bir Amerikan manda yönetiminin kurulmasını desteklemiştir. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol da, yalnızca Ermenistan üzerinde kurulacak bir manda yönetiminin Amerika'ya pahalıya mal olacağını göerek, Türkiye'nin bütünü üzerinde ve barışçı yollarla kurulacak manda yönetiminin daha iyi ve kârlı olacağını, Amerikan yönetimine kabul ettirmeye çalışmıştır.¹⁰⁹

Yayınevi, İstanbul 1990, s.208

¹⁰⁷ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 99-100

¹⁰⁸ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, C.1, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.94-97

¹⁰⁹ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 101

Amiral Bristol'a göre İtilaf Devletleri, Amerika'yı sadece Ermenilere yönelik bir manda yönetimine ikna etmeye çalışarak, ABD'yi Bolşeviklerle kendi aralarında tampon ülke haline getirmeye çalışmaktaydılar. Ayrıca Türkiye'nin diğer topraklarını da kolayca paylaşmayı plânlamaktaydılar. Bristol'un teklifine rağmen ABD Başkanı Wilson, böyle bir manda yönetimi konusuna karşı olmuştur.¹¹⁰

“Bütün Türkiye için bir manda gerekir. Amerika, İtilaf Devletlerinin elinde bir araç olmakla büyük bir tehlikeye doğru koşmaktadır. Ermenistan için mandaterlik kabul ederse, Türkiye'nin İtilaf Devletleri arasında paylaşılmasına boyun eğmek zorunda kalacaktır.”¹¹¹

Mustafa Kemal, Erzurum'da bulunduğu, manda konusunun ateşinin yükseldiği ve öfkeli bir anında, “Şu Amerikalılar, manda mıdır, nedir? Bir an önce kabul etseler de, memleket de millet de bu yıkımdan kurtulsa., ” demiştir. “Emperyalist düşünceleri olmayan bir büyük devletin yardımlarının kabul edilebileceği” düşüncesine rağmen Mustafa Kemal, manda ve himaye düşüncesine karşı olmuştur. Aynı şekilde Kazım Karabekir de, baştan sonuna kadar manda yönetimi fikrinin karşısında bulunmuştur.¹¹²

25-26 Temmuz 1919'da Beyrut eski valisi ve Milli Ahrar Fırkası yöneticilerinden Bekir Sami Bey'den Mustafa Kemal'e gelen bir telgrafta ABD mandası önerilmiştir. Bekir Sami Bey, bağımsızlığın istenen bir durum olduğunu, ancak tam bağımsızlık istenirse ülkenin bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu, onun için 2-3 il ile sınırlı bağımsızlık yerine bütün Osmanlı ülkesini içine alan meşrutiyet ve dış ülkelerde temsil hakkı kabul edilmek şartıyla mandanın tercih edilmesini tavsiye etmiştir. Amiral Bristol ile görüşen Bekir Sami Bey, ABD başkanı ve kongresine başvurulmasını istemiştir.¹¹³

¹¹⁰ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 102

¹¹¹ Sarıhan, age, c.2, s.2

¹¹² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 103

¹¹³ Sonyel, age, C.1, s. 103

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Bekir Sami Bey'e göre; Amerikan mandası altında Türkiye, sağlam bir hükümet kuracak, anayasa yürürlükte kalacak, Padişah ve soyunun egemenlik haklarına dokunulmayacak, Türkiye'nin dış temsilci bulundurma hakkı devam edecek, sınırlar savaştan önceki sınırlar olacak ve Amerika bütün bunlar için bize yardımcı olacaktır. Peki, buna karşılık Amerika'nın kârı ne olacaktır? Bu belli değildir. O zaman manda fikri geçekçi görülmemektedir.¹¹⁴

Demek oluyor ki, ABD mandacılığının körükleyicisi Amiral Bristol'dur. ABD mandasını savunanlar, Anadolu'ya ilave olarak Arap illerinin bir kısmının da elde tutulabileceğine inanmışlardır. Ancak ABD mandacıları, Doğu Anadolu topraklarından Ermenilere bazı tavizler verilebileceği inancındaydılar.¹¹⁵

Halide Edip'in 10 Ağustos 1919 tarihli Mustafa Kemal Paşa'ya mektubu da, Sivas'ta oluşacak milli iradeyi, dolaylı da olsa bir engelleme girişimi olarak görülebilir. Bu mektupta şunlar vurgulanmaktadır:

1. İngiltere, Türk'ün birliğini, çağdaşlaşmasını, hakiki istiklal kazanmasını istemiyor.
2. İngiltere ve Fransa Türkiye'yi paylaşmayı plânlıyor.
3. Türkiye, Trakyasız, İzmirsiz, Adanasız, Trabzonsuz ve İstanbulsuz bırakılacaktır. Bu durumda geri kalan kısımlar, bir işe yaramaz.
4. Azınlıklar, yabancı devletlerin desteği ile bağımsızlık isteyecekler ve her yıl bir kaç ayrılacaktır.
5. Patrikhanenin siyasi imtiyazları, sağlam bir devlet teşkilatı kurulmasına engeldir.
6. Bir halk devleti kurulması için gerekli para, uzmanlık ve gücümüz yoktur. Eğitilmiş bir insan gücüne ve halk devletine ancak, Amerika'nın kabiliyeti ile ulaşabiliriz.

¹¹⁴ Sonyel, age, C.1, s. 105

¹¹⁵ Akşin, age, s.524-525

7. İtilaf Devletlerini, ancak Amerika'nın yardımı ile Türkiye'den uzaklaştırabiliriz.
8. Amerika, Türkiye'de bir Ermenistan kurmaya niyetli değildir.
9. Amerika, din tutmaz ve ayrımcılık yapmaz.
10. İtilaf Devletleri, Milli Mücadele'nin durdurulması için her an kuvvet gönderebilirler.
11. 11-Aslında Amerikalılar, Doğu'da mandaterliğe ve Avrupa'da gaile almaya karşılar. Ama King-Crane Komisyonu ve Amerikalı gazeteci Browne aracılığı ile ABD'yi ikna etmeye çalışacağız.
12. Savaşlarda bu kadar insanımızı kaybettikten sonra macera aramaya gerek yoktur.
13. Gelecek için kalkınma ve birlik mücadelesine ihtiyacımız vardır.
14. Milli dava için canıyla başıyla yanınızdayım.¹¹⁶

Halide Edip, Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektup ile onu ABD mandacısı olmaya davet etti. Bu mektupta, bütün Osmanlı topraklarını içine alan bir manda yönetiminden söz edilmiştir. Hâlbuki ABD, İstanbul devleti ve sadece Ermenistan için manda yönetimini öngörmüştür. Bu da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak değil, Anadolu'nun bile parçalanması üzerine kurulmuştur.¹¹⁷

Halide Edip, bu aşamada tek kurtuluş çaresi olarak Amerikan mandasını görmektedir. Bu da Sivas Kongresi'ne ve Milli Mücadele'ye giden yolda dikilmiş bir engel olarak algılanabilir.

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nin toplandığı gün ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un raporu şöyledir:

¹¹⁶ Tevetoğlu, age, s.186-189

¹¹⁷ Akşin, age, s.526

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

4 Eylül 1919'da Erzurum'a gelen Erkânıharp Binbaşı Saffet, İsmet Beyden Karabekir'e ABD mandasını savunan bir mektup ve İzzet Paşadan Sivas Kongresi'ne iletilmek üzere 15-30 yıl süreli bir ABD mandası önerisini içeren yazı getirmiştir. Bu yazıları Karabekir, Sivas'a göndermemiştir.¹¹⁸ Amasya'dan 5. Fırka 5 Kumandan Vekili Arif ve 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşadan Mustafa Kemal'e, 12. Kolordu Kumandanı Selahattin Beyden Kazım Karabekir'e gönderilen telgraflarda ve verilen cevaplarda da hep Amerikan mandası konusu tartışılmıştır.¹¹⁹

Sivas Kongresi'ni en fazla meşgul eden konu da Amerikan mandası fikri olmuştur. 8 Eylül 1919 günü Kongre'de Vasıf Bey, Macit Bey, Bekir Sami Bey, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami Bey, Refet Bey gibi isimler, şu görüşleri ileri sürmüşlerdir:

- İngiliz manda yönetiminden kurtulmak için Amerikan manda yönetimine razı olunması gerekir.
- İngiltere Türkiye'nin ezeli düşmanıdır.
- ABD, iki kötünden en az kötü olanıdır. Yani ABD ehveni-şerdir.
- Mandanın bağımsızlığa engel değildir.
- İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın Osmanlı'yı paylaşmasını engellemenin yolu Amerikan mandasını kabul etmektir.¹²⁰
- "Herhalde ABD'nin kefaletini kabul etmek zorundayız. 20. asırda 500 milyon lira borcu, harap bir memleketi, verimli olmayan bir toprağı, 10-15 milyon lira geliri olan bir memleket için dış himaye olmadan yaşaması imkânsızdır.
- Dış himaye olmadan ileride Yunanistan'ın karşısında bile kendimiz savunamaz duruma düşeriz."¹²¹

¹¹⁸ Akşin, age, s.527

¹¹⁹ Atatürk, age, s.60-70

¹²⁰ Sonyel, age, C.1, s. 133

¹²¹ Atatürk, age, s.70-73

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi sırasındaki manda tartışmalarının ateşini düşürmek için oturuma ara verme ve ertesi güne erteleme yollarını çok iyi kullanmıştır. Güzel manevralarla, manda isteklerini geçiştirmiş ve sonunda reddedilmesini sağlamıştır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti, Amerikan mandası fikrinin en önemli savunucusudur. Bir tarafta İngiliz Muhipler Cemiyeti, diğer tarafta Wilson Prensipleri Cemiyeti vardır. Bu cemiyetler mandalardan manda beğenme düşüncesi üzerine kurulmuş gibidir. Böylece İtilaf Devletleri, İstanbul'daki siyaset ve fikir çevrelerini İngilizci ve Amerikancı olarak ikiye bölmeyi başarmışlardır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti, Milli Mücadele'nin "tam bağımsızlık" parolasına ters düşen, kurtuluşu Amerikan mandasına sığınmakta gören bir umutsuzluk kuruluşudur. Türk kamuoyunu ve Sivas Kongresi'ni manda tartışmaları ile oyalamıştır. Kürdistan Teali Cemiyeti gibi bölücü kuruluşlar, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nden ve Wilson Prensiplerinden güç ve cesaret almıştır.¹²²

İstanbul'da aydınlar ve güvenilir insanlar arasında hızla yayılan Amerikan mandası fikri, Milli Mücadele kararının verilmesini engelleyebilecek bir noktaya gelmiştir. Mandaya girmenin de bir çeşit ölüm olduğu gözden kaçırılmıştır. Hem de ateşlerde yanarak ölmektir.¹²³

Gerçekten de İzzet Paşa gibi son Osmanlı kabinelerinde başbakanlık yapmış birisinin de, Sivas Kongresi'nden Amerikan mandasının istenmesi yönünde bir karar çıkması durumunda, Osmanlı ülkesini işgal eden İtilaf Devletlerinin, ülkeyi boşaltacaklarına ve uygun şartlara sahip bir barış antlaşmasını imzalayacaklarına inanmış olmasıdır.¹²⁴

Mustafa Kemal'in manda konusunda Osmanlı aydınlarına yönelttiği tepki ne kadar da haklıdır. "Oh ne âlâ! Mücadele ye-

¹²² Tevetoğlu, age, s.149

¹²³ Karabekir, age, s. 154

¹²⁴ Karabekir, age, s. 204

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

rine mandayı kabul edeceğiz ve rahata kavuşacağız. Bu gaflet, ne körlük ve hatta ne budalalıktır!”¹²⁵

Ancak aydınların umutsuzluğu tehlikeliydi ve milleti daha kötü noktalara sürükleyebilirdi. İşte Sivas Kongresi'nde manda ve himaye fikrinin reddedilmesi ile ateşin kenarından dönmüştür.

King - Crane Komisyonu: Başkan Wilson ikinci kez cumhurbaşkanı seçilişinin ikinci yılında (1918), Birinci Dünya Savaşı sonunda uluslar arası ilişkilerde izlenmesini uygun gördüğü ilkeleri on dört madde halinde toplamış ve bu konuda kongrenin onayını da sağlamıştır. Wilson bu ilkelerin uygulanmasını adil bir barış için şart koşmuştur. Wilson ilkeleri adı verilen belgenin 12. maddesi Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendiriyordu. Zira bu madde ile Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması esas olarak ele alınmış, parçalanmış ülkenin azınlıklarına muhtariyet tanınması öngörülmüştür. Türk Boğazları bütün devletlerin gemilerine açık olacak ve buraların kontrolü uluslar arası bir heyete verilecekti.

Wilson, görüşlerini uygulayabilmek amacıyla King-Crane adı verilen bir komisyon kurmuş ve gerekli incelemeleri yapmak üzere bu heyeti Türkiye'ye göndermiştir.¹²⁶

Milletler Cemiyeti tarafından Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız olabilecek yerlerde manda yönetimlerinin kurulması ve bu toplumların isteklerinin yerinde belirlenmesi amacıyla kurulan komisyona İngiltere ve Fransa'nın katılmaması üzerine sadece ABD'lilerden oluşan King-Crane Komisyonu'nun 3-4 Haziran 1919'da İstanbul'a gelmesi, Wilson Prensipleri Cemiyeti üyelerini umutlandırmıştır.¹²⁷ King-Crane İstanbul'da bazı görüşmelerde bulunmuş, bazı devlet adamları ile aydınların çoğunun Amerikan mandası lehinde olduğunu görmüştür. King-Crane, eğer Amerikan mandası istenirse, bu isteğin Ame-

¹²⁵ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 104

¹²⁶ <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=395>

¹²⁷ Akşin, age, s.519

Resim-5 : King ve Crane

rikan Senatosu tarafından da dikkate alınması ihtimalinden söz etmiştir. İşte her şey bundan sonra gelişmiştir.¹²⁸

7 Haziran 1919'da Arap ülkelerine giden King-Crane komisyonu, 21 Temmuz'da İstanbul'a dönmüş, 31 Temmuz'da çeşitli kişi ve kuruluşların görüşlerini almaya başlamış ve 31 Ağustos'ta

İstanbul'dan Paris'e hareket etmiştir. King-Crane'in raporunda, Mondros'tan sonraki Türkiye'nin İstanbul ve Boğazlar, Ermenistan ve kalan Anadolu diye üçe ayrılıp, üçünün de ABD mandası altına alınması önerilmiştir.¹²⁹

King-Crane komisyonunun önerileri o kadar ileri gitmiştir ki, Amerikan yönetimi, Paris Barış Konferansını ve özellikle Fransa'yı güç durumda bırakmamak için teklifleri örtbas etmiştir.¹³⁰

King-Crane'in raporunda, Türkiye'nin üçe bölündüğü ve Ermenistan'ın korunması için Yunan-Ermeni ordusunun kurulması gerektiği, Wilson Prensipleri Cemiyeti üyeleri ve Amerikan mandacıları tarafından gözden kaçırılmış veya bilinmemiştir. Yoksa ABD mandacıları için bu tam bir yıkım olabilirdi.¹³¹

King-Crane komisyonunun, İstanbul'da 31 Temmuz'da çeşitli kişi ve kuruluşların görüşlerini almaya başlaması, mandacılığı kızıştırmıştır. Ahmet Rıza, Cami Bey, Reşit Sait, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut, Reşat Hikmet, Esat Paşa ve Kara Vasıf Bey gibi isimler, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yardımın ancak Amerika'dan sağlanabileceğine inanmışlardır. Bunun için de Sivas Kongresi'nin bir an önce toplanarak

¹²⁸ Cebesoy, age, s.170-171

¹²⁹ Akşin, age, s.520

¹³⁰ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 125

¹³¹ Akşin, age, s.521

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Amerika'dan millet adına manda yönetimi istenmesini belirtmişlerdir.¹³² Halide Edip de, Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektup ile onu ABD mandacısı olmaya davet etmiştir. Bu mektupta, bütün Osmanlı topraklarını içine alan bir manda yönetiminden söz edilmiştir. Hâlbuki ABD, İstanbul devleti ve sadece Ermenistan için manda yönetimini öngörmüştür. Bu da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak değil, Anadolu'nun bile parçalanması üzerine kurulmuştur.¹³³

Amerikancılar için, Sivas Kongresi gibi ulusal bir kongreden ABD mandası isteğinin çıkması, bu isteğin King-Crane Komisyonu'nun İstanbul'dan ayrılmadan önce yapılması, kongrenin bir an önce toplanması ve Charles R. Crane'in de Sivas Kongresi'ne katılımının sağlanması önemli görülmüştür. Fakat King-Crane Komisyonu, kongreden önce İstanbul'dan ayrılıp Paris'e gidince, ABD mandacıları ABD'li gazeteci Louis Edgar Browne'un Sivas'a gitmesini sağlamışlardır. Browne, 14 Ağustos'ta Crane ile yemek yemiş, 17 Ağustos'ta İstanbul'dan ayrılmış ve Sivas Kongresi boyunca 19 Eylül'e kadar Sivas'ta kalmıştır.¹³⁴ Görünüşte Chicago Daily News gazetesinin muhabiri, aslında ise Crane'in özel temsilcisi Browne, Sivas Kongresi'ne katılan tek Hıristiyan temsilcidir.

Mustafa Kemal, Browne ile görüşürken "manda" kelimesi yerine Türk onuruna daha uygun düşen "Amerikan yardımı" deyimini kullanmıştır. Bu yardımın siyasal değil, sosyal ve ekonomik alanlarda olması istenmiştir. Browne, Sivas Kongresi'nin ABD'yi böyle bir manda yönetimini kabul etmeye çağıran bir karar alıp almayacağını sormuştur. Mustafa Kemal, ABD'nin böyle bir manda yönetimini kabul edeceğine garanti verirsiniz, evet, demiştir. Browne, ABD yönetiminin bunu kabul edeceğine pek ihtimal vermediğini söylemiştir. Mustafa Kemal de, böyle bir garanti olmadan, Sivas Kongresi'nin ABD'den böyle bir istekte bulunamayacağını ifade etmiştir.¹³⁵

¹³² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, s. 125

¹³³ Akşin, age, s.526

¹³⁴ Akşin, age, s.528

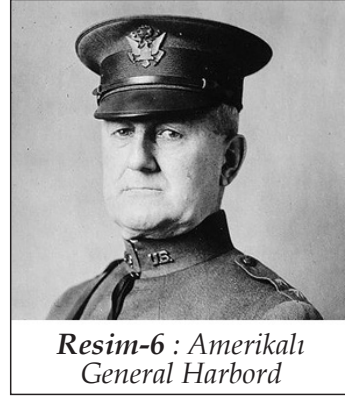
¹³⁵ Kinross, age, s.229

Manda konusunda Komiser Ravndal ile yapılan bir söyleşide şunları söylemiştir: “Türkler ne kendilerini yönetebilirler, ne de başkalarını, ama ıslah edilmeye değerler. Türkiye’ye bir mende yönetimi gereklidir. Ahlâki ve ekonomik olarak ABD mandası en uygun olanıdır. İstanbul ve Boğazlarda, Anadolu’da ve Ermenistan’da olmak üzere üç ayrı manda ve hepsi Cemiyet-i Akvam adına ABD himayesinde olmalıdır.

Türk hükümetini İstanbul’da bırakmak bir hatadır. Türklerin Avrupa politikasından uzaklaştırılması için İstanbul’dan ve Boğazlardan atılmalıdır. Türkiye’de ABD’nin bulunması, Yakınoğu ve Balkanlara barış getirebilir. Savaşa milyarlar harcamak yerine, mandaya milyonlar harcamak daha akıllıca-
dır. Manda, savaşa karşı sigorta olabilir.”¹³⁶

Sivas Kongresi sırasındaki manda tartışmaları, milli devlette gidiş yolunda İtilaf Devletleri tarafından çıkarılmış engellerdir. Milletteki ruh bütünlüğünü bozma, birbirine düşürme, ana amaçtan saptırma anlayışını ürünleridir.

General James Harbord (1866 - 1947) 1866’da doğan Harbord, 1899’da Amerikan ordusuna katılmıştır. 1917’de Amerikan Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır. Amerikan ordusunun önemli komutanlarından birisi olmuştur.¹³⁷ Millî Mücadele başlangıcındaki en önemli dış ilişkilerden, diplomatik ve askerî müzakerelerden biri olan, 20 Eylül 1919 Cumartesi günü Sivas’ta yapılan ve üç saat

*Resim-6 : Amerikalı
General Harbord*

kadar süren görüşmeyi yapmıştır. Bu görüşme tarihe, Mustafa Kemal Paşa - General Harbord görüşmesi olarak geçmiştir.

¹³⁶ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.37-38

¹³⁷ http://www.tarihintaniklari.com/contents/haber_oku.asp?haber=36

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Henüz General Harbord Sivas'a gelip Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeden, Erzurum ve Sivas Kongreleri Öncesinde ve sonrasında, Amerikan mandası meselesi üzerinde çeşitli yazışmalar, tartışmalar, yorum ve dedikodular yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması sonunda, Türk çoğunluğu bulunan topraklar üzerinde bağımsız bir Türkiye'nin bırakılması gerektiğini ilân eden Wilson, "Türkiye'nin Yeniden Kurulması" konusunda bir komisyon teşkil etmiştir. Bu komite, her ne suretle olursa olsun, büyük çoğunluğu ile Türk bulunan Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulmasını reddetmiştir. Fakat Amerika'da Ermeniler çıkarına yapılan abartılmış propagandalara kanmış ve kapılmış olarak Paris Konferansı'na gelen Wilson, orada da Lloyd George, Clemanceau ve Orlando ile birlikte hareket etmiştir. Manda formülü ile Türk topraklarını büyük lokmalara parçalayıp aralarında paylaşmaya kalkışan İtilâf Devletleri'nin liderleri, Amerika'ya da kurulacak Ermenistan'ın manda yönetimini, bir de Boğazlar ve İstanbul üzerinde teşkili düşünülen mandayı bırakmışlardır.

Mustafa Kemal Paşanın karşılaştığı çetin meselelerden biri de, İstanbul ve Anadolu'da, Atatürk'ün en yakın bazı arkadaşları da taraftar olduğu manda konusudur.

W. Wilson'u Türklerle Ermeniler arasında hakem tayin etmek isteyen İngiltere, Fransa ve İtalya, Türkiye'yi kendi aralarında paylaşma gücünü çekiyorlar ve çıkar yarışması hâlinde bulunuyorlardı. İşin içine Amerika'yı da sokmak isteyenlerin başlıca sebebi bu idi. Ayrıca, bilhassa Lloyd George, İstanbul ve Türkiye'de bir Amerikan Mandası olursa, bunun Ruslarla kendi aralarında bir tampon kuvvet ve denge vazifesi göreceği düşüncesinde idi. Wilson'un şahsen yanıştığı bu iki manda yönetimine, Amerikan kamuoyunda ve basınında şiddetli tepkiler vardı. Özellikle Herbert Hoover başta olmak üzere Wilson'a yakın çevrelerde ve Amerikan Senatosu'nda kuvvetli bir muhalefet meydana gelmiştir. Böylece konuyu yerinde inceleyecek bir askeri heyetin gönderilmesi ve Tür-

kiye ile Ermeni meselesi hakkında bu heyetin vereceği rapor üzerine karar alınması ve hareket edilmesi Senatoca kabul olunmuştur.

Başkan Wilson'ın yetkisi altında, kadrosu bir hayli geniş tutularak kurulan Amerikan Askerî Heyeti, 15'i asker ve 31'i sivil olmak üzere 46 kişiden oluşmuştur. Fransa'daki Amerikan Askerî Kuvvetleri ile Hoover başkanlığındaki Amerikan Yardım Kuruluşu personeline seçilen tecrübeli ve yetenekli uzmanlar arasına, bazıları Amerika'dan gelmiş Ermeni asıllı, kasıtlı ve özel görevli kimselerin de sokulmuştur. Heyetin kuruluşunda ve özellikle başına dürüst tarafsız ve Filipinler'de başarılı hizmet vermiş tecrübeli General Harbord'un başkan getirilişinde, daha sonra Amerika'nın 31. Cumhurbaşkanı seçilecek Herbert C. Hoover'in büyük çabası olmuştur.

General Harbord ve General Pershing'in de iyi niyet, dürüstlük ve tarafsızlıklarına rağmen, heyete sokulan, sızdırılan ikisi subay, üçü sivil 5 Amerikalı Ermeni şunlardır:

1. Mühendis Binbaşı Şekerciyan
2. Mühendis Üsteğmen H.H. Kaçadoryan
3. Yardımcı Aram Kojassar
4. Tercüman Dikran Serjenyan
5. Tercüman Dik Ohanesyan

General Harbord'un konu ile ilgili, Washigton'a Kongre Kütüphanesi'nde bulduğum yazma ve basılı hatıra, rapor ve makalelerinde, Türkiye'deki temaslarında tarafsızlığı sağlamak için, heyetine yerleştirilmiş Ermenileri çevresinden uzaklaştırdığı, gerçeklerin değiştirilmesine fırsat vermemek için mühim tedbirler aldığı belirtilmektedir.

General Harbord'un Türk tercümanı Hüseyin Pektaş da, General Harbord Heyeti'nin Mustafa Kemal ile görüşmesi konusunda tarafsız davrandığını belirtmekte ve şunları söylemektedir:

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

“2 Eylül 1909'da İstanbul'a gelmiş General Harbord, burada kaldığı dört gün Zarfında resmî ve hususî temaslar yapmış. Bu ilk görüşmelerde, Millî Mücadele Hareketine inanmayan, umutsuz, yılmış Türklerin şiddetle Amerikan mandası isteyişleri, Generali şaşkırtmış. Fakat ben de yanında iken, Anadolu'nun dört bir bucağında bulunduğu ve tanık olduğu gerçek durum, General Harbord'un olumlu bir izlenimle isabetli kararlar almasını sağladı. Nitekim Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalar başta olmak üzere, Rauf Bey (Orbay), Ahmed Rüstem Bey, Bekir Sami Bey (Kunduh), Kurmay Albay Dadaylı Hâlid Bey (Akmansü) gibi Anadolu Mücahitleri ile tanışıp, onların kurtuluş ve istiklâl yolundaki inançlı, kararlı, imanlı ve yılmaz tutumlarına tanık olunca, General Harbord ve arkadaşları, vazifeli kılındıkları konuda dikkate alınacak ve bu bölgede hesaba katılacak tek ciddî kuvvetin, Mustafa Kemal Paşa'nın başbuğluk ettiği Anadolu'daki Millî Mücadele kadrosu olduğu hükmünü kuşkusuz verdiler.”¹³⁸

General Harbord hatıralarında Mustafa Kemal ile görüşmelerine şöyle yer vermiştir:

“Sivas yolundayız... Sivas'ın bizim heyetimiz gözünde özel bir yeri ve değeri vardı. Türk Ordusu'nda büyük şöhrete sahip olup Çanakkale'de olağanüstü bir cesaretle Ordu Komutanlığı yapmış bulunan Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'den sonra Anadolu'ya ve Ermeni vilâyetlerine (?) umumî müfettiş olarak gönderilmiş ve Rusya ile Türkiye arasındaki eski sınırı muhafaza ve Doğu vilâyetlerindeki askerî kuvvetlere komutanlık etmekle vazifelendirilmişti. Karargâhu Erzurum'da olan bu zat, burada Türk İmparatorluğu'nu korumak ve Halife'yi İstanbul'da eski yerinde muhafaza etmek için, yeryüzündeki Müslüman âleminin temsilcilerini toplayan bir kongre yapmıştı. Bu kongreye bizzat Mustafa Kemal Paşa başkanlık etmiş ve görüldüğüne göre iyi yönetmişti. Nihayet kongre, Eylül'de Sivas'ta toplanmak üzere dağılmıştı. Mustafa Kemal Paşa da kendisini büsbütün bu mücadeleye adayarak istifasını verdi ve Hükümet Ordusundan çekildi.

Bizim heyet İstanbul'dan yola çıktığında, Sivas Kongresi toplanmış bulunuyordu. Biz, gayri resmî olarak bu kongreyi toplayanlara

¹³⁸ Tevetoğlu, agm, www.atam.gov.tr

tavsiye edilmiştik. Böylece buldukları yerlere yaklaştığımız zaman tavsiye yazılarımızı gösterip kolaylık sağlayacaktık. Bizce, bu Millî Mücadele'nin ne amaçla yapıldığı ve ne gibi sonuçlar doğurabileceği açıkça bilinmiyordu. İstanbul'daki yabancı temsilciler bu yüzden büyük bir kuşku içinde idiler. Hatta bize: "Ne olur, ne olmaz, tedbirli ve uyanık bulununuz" diye tavsiyelerde bulunmuşlardı. Lâkin Mardin'e vardığımız zaman anlaşıldı ki, Türkiye'nin doğusundaki bütün sivil ve asker memurlar, yetkililer, Millî Mücadele Hareketi'ne katılmışlar ve yalnız Malatya bunun dışında kalmıştı. Ordu subayları ve memurlar, hep Sivas'tan (Mustafa Kemal Paşa'dan) aldıkları emirlerle hareket ediyorlar ve idare mekanizması eskisi gibi işliyordu.

Biz 18 Eylül'de Malatya'dan hareket ettiğimiz zaman, Sivas Kongresi sona ermiş ve seçtiği bir komiteye de hükümet vazifesini vermişti. Malatya'da bize, Millî Mücadelecilerin bizi, yani Amerikan Hükümetinin gönderdiği araştırma heyetini, iyi karşılayacaklarına ve memleket durumunu görüp anlamak vazifemizi güzelce başarabilmemize memnunlukla yardımcı bulunacaklarına dair güvence verilmişti.

İstanbul Hükümetine karşı ayaklanma ve ihtilâl sayılacak bir davranışın önderi olan Mustafa Kemal'in, bizi "Hoş geldiniz!" diyerek resmî surette karşılayacak kimselerin arasında bulunmasını istemediğimi söyledim.

Ayın yirminci günü (20 Eylül 1919 Cumartesi), öğle vakti Sivas'ın varoşlarına vardık. Yolumuz dağların arasından birkaç mil dolaştıktan sonra, kıvrılıp vadiye iniyordu ve oradan vadinin manzarası fevkalâde idi. Şehir, Karadeniz'e akıp giden bir nehrin kenarında idi. Bizi karşılamak için nehre yakın düz bir yere çadırlar kurulmuş, bir pavyon hazırlanıp halılar döşenmiş ve bir müfreze piyade ve süvari kıtası çıkarılmıştı. Romalılardan kalma taş köprü ve arkasında hızla akan nehir ile bütün bu manzara pek güzel bir tablo teşkil ediyordu.

Karşılama heyetinde sivil ve asker erkân ile – Mustafa Kemal Paşa dışında – Kongre'nin seçtiği diğer Temsilciler Heyeti vardı. Bu ileri gelen saygın kimselerin bazıları, memleketin tanınmış, seçkin, yüksek şahsiyetleri idiler. İtalya Savaşı sona erdiği vakit bir Türk kruvazörünün komutanı olarak Akdeniz'de pek cesaretli ve gösterişli

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

bir akın yapıp, geçen Ekim'in birinde de Bahriye Nazırı sıfatı ve Baş temsilci yetkisi ile Mondros Mütarekesini imzalamış olan Rauf Bey de vardı. Pek güzel İngilizce konuşan bu zat, karşısındakilerde her an mücadeleye hazır ve kuvvetli bir adam tesiri bırakıyordu.

Bir de Rüstem Bey vardı ki, daha önce Washington'da Türk Sefiri olarak görev yapmış, Beyrut ve Halep valiliklerinde bulunmuş Bekir Sami Bey adında yaşlı bir zat daha vardı.

Sivas'taki Türk askeri, bu ana kadar gördüklerimizin en iyisi idi. Ülkelerinde dokunmuş kumaştan üniforma giymişler ki, uzaktan pek kirli görünüyordu. Başka yerlerde gördüğümüz erlerin çoğu kılıksız-kıyafetsiz ve hatta ayakkabısız oldukları halde, bu Sivas'takiler hepsinden iyi giydirilmiş ve donatılmıştı. Çadırlarda, gelenek olan çay, kahve ve bisküvi ikramı yapıldı. Türklere has birçok şeylerle âdeta beslenir gibi, hep birlikte yiyip içtik. Yalnız iyi bir şey vardı ki, onu söylemeden geçemeyeceğim. Yiyip içtiğimiz şeylerde alkolün damlası yoktu ve hemen hep meyvelerden, yemişlerden ibaretti. Artık şehre girmiş olduğumuz için, oradan doğru vatandaşlarımızın yanına gittik ve bir gün önceki kahvaltıdan beri, doğru dürüst yememiş olduğumuz için, yıllardır Sivas'ta misyonerlik etmekte olan Doktor Partridge ile baldızı Miss Graffam'ın evlerinde hazırlanan Amerikan yemeğini büyük bir iştahla yedik.

Yemekten sonra resmî ziyaretler için önce Vali Konağı'na gittik. Orada, ne kadar yazık ki, büyük bir özen ile hazırlanmış bir yemekle daha karşılaştık ve reddetmek naziklikle asla bağdaşmadığından, ister istemez oturup az çok bir şeyler yemek zorunda kaldık.

Biz İstanbul'dan ayrılmadan önce, gezi yolumuz üzerinde Sivas'ın da bulunduğunu bilen birçokları, "Buranın çok tehlikeli olduğunu düşünmediniz mi?" diye sormuşlardı. Mardin ile Sivas arasında rastladığımız memurlar da, Kongre Başkanı hakkında derin saygı beslemekle beraber, biraz da korku hissi duyduklarını gizlemiyorlardı. Türk köylerinde, (Paşa) denildi mi, büyük manalar ifade eder. İşte bu görgü ve duygu üzerinedir ki, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi derin bir heyecan ve ilgi ile beklemeğe başladık. Yakın Doğunun durumunu görmeğe çıkan bizim gibi bir heyet, tabii olarak, bu Millî Ha-

reketin başında bulunan zata karşı ilgisiz kalamaz. Neticede, Valinin resmî ziyaretinden hemen sonra, Mustafa Kemal Paşa ile görüşülmek üzere harekete geçildi.

General Moseley ve Mc Coy ve tercümanımız Profesör Hüseyin Bey (Pektaş) ile ben (General Harbord) gittik. Mustafa Kemal Paşa ile beraber de Rauf Bey (Orbay), Ahmed Rüstem Bey (Eski Washington Büyükelçisi), Bekir Sami Bey (Kunduh) vardı ki, bunlar hep icra Komitesi'nden (Heyet-i Temsiliye'den) idiler.

Mustafa Kemal Paşa, otuz sekiz yaşlarında, boyu bosu yerinde, asker tavırlı genç bir zattı. Bıyıkları kestane renginde, gözleri mavimsi, hafif kumral saçlarını hep arkaya taramış, elmacık kemikleri çıkık olup, üzerine pek özenerek güzel bir sivil kostüm giymişti. Bütün görüşmemiz süresince başı açık durdu. Hâlbuki Türkler, öteden beri evde ve dışarıda başlarına fes giyerler. Kemal Paşanın Çanakkale'de Ordu Komutanı iken tehlikeden sakınmak bilmeyip pervasızca davranışlarda bulunduğunu, komutan olduğu halde tehlikeye uğramaktan çekinmeyip ateş hattında ataklıklar gösterdiğini, maiyeti de ister istemez böyle davranmak zorunda kaldığından Alman olan Kurmay başkanının şikâyet ettiğini işitmiştik. Bu sebeple de kendisine ayrı bir sempati ile bakıyorduk.

Mustafa Kemal Paşa ile görüşmemiz iki buçuk saat kadar sürdü ve en çok o konuştu.

Tercümanımız Hüseyin Bey'in aracılığı ile söze ilk ben başladım ve Millî Mücadelecilerin amaçları, o sıradaki durum ve tutumları hakkında dış âleme pek kuşku verici haberler yayılmış olduğundan bahsederek, bu konuda bize gerçek bilgi verilmesini istedim.

Cevapları gayet açık ve akıcıydı. Tercüman aracılığı ile olaylar ve gerçekleri düzenli bir sıra ve mantık çerçevesinde ayrıntılarıyla anlatıyor ve kendini zapt ve cebretmekte büyük sıkıntı çektiği sinirli hâlimden ve elinde tuttuğu oldukça güzel teşbihi hiç durmadan sürekli çekmesinden belli oluyordu. Fakat sonradan öğrendim ki, bir zaman önce sıtmaya yakalanmış ve bizimle görüştüğü sırada kendisi rahatsız, sıtma nöbeti içinde bulunuyormuş. Göze çarpan üstün kişiliği ile bütün arkadaşlarına ve çevresine hâkim olmuştu.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Bu Millî Mücadele Hareketi'nin, Yunanlılar tarafından İzmir'de başlatılan insanlık dışı vahşetler üzerine geliştiğini ve İmparatorluğun her köşesinde küçük küçük millî savunma ve direniş birlikleri kurulduğunu ve Kongre'nin, bu grupların birleştirilip tek kuvvet ve hareket hâline getirilmek amacıyla yapıldığını anlattı.

Özet olarak maksatlarının Türk Devletinin bütünlüğünü korumak olduğunu söyledi. Topladıkları Kongre'de verdikleri karar, Cumhurbaşkanımıza telgrafla bildirilmiş ve Senato tarafından buraya bir araştırma heyeti gönderilmesi rica edilmiş. Lâkin onların müzaheret (yardım etme, koruma, arkalama) hakkındaki görüş ve fikirleri asla bizimki gibi değildi. Onlar bunu yalnız, bir büyük kardeşin nasihat ve yardımı gibi düşünüyorlar. İç yönetime veya dış ilişkilere hiç bir suretle karışılmamasını şart koşuyorlardı.

Konuşmamız arasında Paşaya ülkesinin dünya nazarındaki mevkiini hatırlattım ki, bunu Clemanceau 1919 Haziran'ında Paris'te, Türk delegelerine pek kızdırıcı kelimelerle söylemiş ve Türklerin hiçbir vakit savaşta kazandıklarını, barışta, masa başında sağlamlaştırmayı beceremediklerini ve yönetimleri altında bulunup ayrılan kavimlerden hiçbirinin daha iyi hale gelmediğini anlatmıştı. Ona, kendi mevkiini bilen hiçbir devletin, eline tam hâkimiyet ve yetki almadan iç ve dış ilişkileri düzeltmek ve yürütmek sorumluluğunu kabul edemeyeceğini söyledim.

O vakit bana dedi ki: Amerika, Fransa ve İngiltere'de de adam öldürmeler ve çeşitli işkenceler, soykırımlar oluyor ve hiçbir millet suçlandırılmıyor. Yalnız Türkler, kendi ahalsininin bir kısmının ayaklanmaları ve Türkleri katletmeleri karşılığı soykırım ve sürgününden haksız yere sorumlu oluyor.

Ayrıca bugün İzmir'de, Yunanlıların yaptığı insanlık dışı haince öldürme v.b. vahşetleri ileri sürerek, bu cinayetlerin İngiliz, Fransız ve İtalyanların gözleri önünde ve yine İtilaf Devletlerinin savaş gemilerinin memlekete çevrilmiş topları karşısında yapıldığını söyledi. Aynı zamanda Türkiye'de olan bu faciaların sorumlusunun yabancı entrikaları olduğunu tekrar ve ısrarlı bir şekilde belirtti ve o sırada iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin sorumlu olduğunu ve onun pek ileri derecede İngiliz yanlısı bulunduğunu ileri sürdü. Kendisi bu kabine ve hükümetin mutlaka düşmesini istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, eğer Barış Konferansı, imparatorluğu parçalamağa çalışmakta ısrar ederse, bu zilleti asla kabul etmeyip millî şeref uğrunda ölmeyi tercih ederek karşı duracaklarını söyledi.

Ben de buna karşılık olarak fertlerin yaptığı gibi milletlerin de intihar edebileceklerini ilen sürdürdüm ve evvelce Almanya-Avusturya ile ittifak etmekle bir şey kazanmadıklarına göre, yalnız başlarına bütün müttefiklere karşı ölüm kalım savaşına girişip bunu kazanmaları umudunun pek az olduğunu hatırlattım.

Bu görüşme son derece ilgi çekici oldu. Şunu söylemek zorundayım ki, bu görüşmenin sonucu olarak bende, Mustafa Kemal Paşa ile yakın arkadaşlarının gerçek ve örnek vatanseverler oldukları izlenimi meydana geldi.

Türkiye, mütareke (ateşkes) imzalamakla kendisini yenilmiş kabul ediyordu. Lâkin mütarekenin bir yıldan fazla sürmeyip bozulması ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile orada ve daha başka yerlerde yapılan saldırı ve cinayetler ve imparatorluğun parçalanacağı kaygısı, her vatansever Türk'ü coşturmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, bu Millî Hareketin, Müslüman olmayan azınlıklara karşı asla bir saldırı ve şiddet kullanma amacı taşımadığını bana kesin surette belirterek güvence verdi. Ayrıca Ermeni vatandaşların bu yüzden düştükleri korku ve kuşkuyu gidermek ve Amerikan kamuoyunu yatıştırmak için bir bildirge yayınlayacağını söyledi ve bunu yayınlayarak sözünü yerine getirdi.

Heyetimizin, hükümetimize vereceği resmî rapora eklenmek üzere, bütün bu söylediklerinin bir muhtıra şeklinde kısaca yazılıp bana verilmesini rica etim. Birkaç hafta sonra Kafkasya'dan dönüşümde, Samsun'a uğradığım vakit, istediğim muhtırayı oraya göndereceğine söz verdi. Bu vaadini de tamamıyla yerine getirdi. Sonuç olarak anlaşılıyor ki, Türkiye meselesini bir çözüme bağlamak için Millî Mücadelecileri mutlaka hesaba katmak lâzım geliyor.¹³⁹

¹³⁹ Tevetoğlu, agm, www.atam.gov.tr

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

General Harbord, Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa ile de görüşmüştür. Bu görüşmeden de General Harbord, olumlu bir izlenim edinmiştir.

General Harbord, Mustafa Kemal Paşa'ya veda ederken elini sıkmış ve şu sözleri söylemişti : "Eğer Amerikan ordusunda muvazzaf bir subay olmasaydım, gelir sizinle birlikte mücade-lenizi izlerdim."¹⁴⁰

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere Harbord, Sivas'taki görüşmeler sırasında sempatik bir görüntü çizmiş, ancak Türkiye'nin üçe bölünerek ABD mandası altına alınmasını önermiştir.¹⁴¹

Türkleri cesur, iyi savaşçı ve cahil olarak nitelendiren Harbord, Türklerin cahil oldukları için disipline teslim olduklarını, zekâ ve inisiyatif yoksunu oldukları için de subaylarına bağlı bulduklarını belirtmiştir.¹⁴² Türklerin çok kötü bir yönetime sahip olduğu ve ABD mandası sayesinde diğer etnik unsurların Türklerin bu kötü yönetiminden kurtarılması gerektiğini yazmıştır.¹⁴³

Harbord raporunda, Avrupa ülkelerinin emperyalist bir süreçte olduğu için Türklerin onlara güvenmediğini ve Avrupa ülkelerinin mandasının bölgede yeni sorunlara neden olacağını belirtmiştir. Ayrıca bölge halkının, Amerika'nın kuvvetinin yeterli, sicilinin temiz ve hareketlerinin kuşkuya yer vermeyecek şekilde olduğuna inandığını ifade etmiştir.

General Harbord raporunda, Türkiye'nin ABD tarafından manda altına alınması için genel hükümet gideri, ulaşım ve tren yolu yapımı, yardım ve eğitim, ordu-donanma, sağlık başlıkları altında harcama kalemleri oluşturmuştur. En az beş yıllık böyle bir manda yönetiminin faturası olarak da, 756 milyon dolarlık bir Amerika harcamasını öngörmüştür.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Tevetoğlu, agm, www.atam.gov.tr

¹⁴¹ Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu, İstanbul 1981, s.136

¹⁴² Akgün, age, s.136

¹⁴³ Akgün, age, s.139

¹⁴⁴ Akgün, age, s.142-143

Tablo-4: General Harbord raporuna göre Türkiye'yi manda altına almanın ABD'ye maliyeti¹⁴⁵

Yıl	Genel Hükümet	Ulaşım, Demiryolu	Yardım, Eğitim vs.	Ordu, Donanma	Sağlık	Yıllık Toplam
1. yıl	100.000.000	20.000.000	50.000.000	88.500.000	17.000.000	275.000.000
2. yıl	75.000.000	20.000.000	13.000.000	50.000.000	7.264.000	174.264.000
3. yıl	50.000.000	20.000.000	4.000.000	44.000.000	6.000.000	123.750.000
4. yıl	25.000.000	20.000.000	4.500.000	44.250.000	3.000.000	96.750.000
5. yıl	15.000.000	20.000.000	4.500.000	-----	2.000.000	85.750.000
Genel Toplam	265.000.000	100.000.000	76.000.000	226.750.000	35.264.000	756.014.000

Aslında Erzurum'da Amerikalı bir teğmen ile İngiliz Yarbayı Rawlinson arasında geçen şu konuşma, ABD'nin ve İngiltere'nin emperyalist politikalarının kendileri tarafından kabul ve itiraf edilmesidir. Rawlinson latife ederek, Amerikalının yan cebine eliyle hafifçe vurarak demiştir ki, "Amerikalıların işi, ceplerini dolarla doldurmaktır." Amerikalı teğmen alınarak ve ciddi bir şekilde, "İngilizlerin işi de, bütün dünyayı yutmaktır."¹⁴⁶ Harbord Raporu'ndaki mali konular dikkate alındığında, maliyet hesaplarının harcama üzerine değil, harcamalardan sonra elde edilecek kâr olup olmaması üzerinedir. Temel bakış noktası, "Cebi dolduracak dolar var mı, yok mu?" konusudur.

Mustafa Kemal ise, ABD mandasından yana değildir. Mustafa Kemal, İngiltere ve Fransa'ya karşı ABD'nin yardımını çekmekten yana olduğunu ifade etmiştir. Bunun kongrelere, "Herhangi bir devletin bilimsel, teknolojik ve ekonomik yardımını memnuniyetle karşılıyoruz" biçiminde yansıdığı görülmektedir.¹⁴⁷ Aynı şekilde, Mustafa Kemal'in Ali Fuat Paşaya gönderdiği telgrafta da, milletin varlık, birlik, egemenlik ve bağımsızlığına zarar gelmemek şartıyla Amerikalıların ekonomik ve teknolojik müzaheretini zararlı olmayabilir. Ama bu konu mutlaka netleştirilmelidir, demektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Akgün, age, s.142-143

¹⁴⁶ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, C.1, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.99

¹⁴⁷ Akgün, age, s.152

¹⁴⁸ Cebesoy, age, s.173

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Mustafa Kemal, Harbord ile yaptığı görüşmede, Milli Hareket'in gayesini, milli teşkilâtın neden ve nasıl doğduğunu, Müslüman olmayan unsurlara karşı olan duygu ve düşüncelerini, yabancıların olumsuz propagandalarını anlatmıştır.

Harbord ise Mustafa Kemal'i dinledikten sonra, "Siz ve millet her türlü gayretinize rağmen başarılı olamazsanız ne yapacaksınız?" diye sormuştur. Bunun üzerine Mustafa Kemal'in cevabı, zafere tam bir inanmışlık göstergesi olmuştur. "Millet ve biz yok. Tek bütün halinde millet var. Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz. Şunu kesin bir şekilde söylemeliyim ki, bir millet varlığı ve bağımsızlığı için her yolu dener ve her fedakârlığı yaparsa, başarısız olması mümkün değildir. Elbette başarılı olur. Başarılı olamazsa o millet ölmüş demektir. Millet yaşadıkça ve her türlü fedakârlıkta buldukça başarısız olması akla bile getirilemez."¹⁴⁹

Mustafa Kemal, General Harbord'un gezisindeki temel amacı ile ilgilenmiyormuş gibi davranmıştır. Düşüncelerinin ABD yönetimine ve kamuoyuna ulaştırılmasını gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹⁵⁰ Temsil Heyeti'nin ABD'ye gönderdiği telgraf ise şöyledir:

"Rumeli ve Anadolu'nun bütün Müslüman halkını temsil eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Rumeli'deki bütün vilayetlerinin temsilcilerinden oluşan Sivas Milli Kongresi, 4 Eylül 1919'da toplanmıştır. Gayeleri şunlardır:

1. Memleket halkının çoğunluğunun isteklerini yerine getirmek,
2. Bütün azınlıkları himaye etmek,
3. Bütün vatandaşların can ve adalet yolundaki haklarını güvence altına almaktır.

¹⁴⁹ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.346

¹⁵⁰ Kansu, age, s.346

Sivas Milli Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu halkı içindeki çoğunluğun isteklerini ifade eden kararları 9 Eylül 1919'da oybirliği ile kabul etmiştir. Bu kararın içerdiği ilkeleri, Sivas Kongresi dağılmadan önce üyeleri arasından seçeceği Merkez Komitesinin ve İmparatorluk içindeki bütün bağlı teşkilatların gelecekteki hareketlerine rehber olacaktır.

Takip edilecek siyasetle alakası olan bu kararlar gereğince Sivas Milli Kongresi, Amerika Birleşik Devletleri Senatosuna şu ricada bulunmayı oybirliği ile kararlaştırmıştır. Üyelerinizden oluşan bir komiteyi, Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesine göndermenizi diliyoruz. Bu komite, tarafsız bir şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nda olup bitenleri incelemelidir. Böyle bir inceleme, Omsalı İmparatorluğu'na ait nüfusun ve arazinin geleceği hakkında, bir barış antlaşmasında keyfi kararlar verilmesine meydan bırakılmadan önce yapılmalıdır."¹⁵¹

Görüldüğü gibi telgrafta ne mandadan ve ne de müzaheretten söz edilmektedir. Sadece adaletli bir barış antlaşması yapılabilmesi için ABD'den destek istenmektedir. İtilaf Devletlerinin keyfiliklerine karşı ABD'nin desteği alınmaya çalışılmaktadır.

General Harbord, Sivas Valisi Reşit Paşa ile görüşürken, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını vatanperver, fedakâr ve zafere inanmış kişiler olarak gördüğünü, başarılı olacakları konusunda az çok bir kanaate sahip olduğunu ifade etmiştir. Amerikalılar General Harbord Heyetini göndererek, Anadolu'da ne olup bittiğini ve işin ne kadar ciddi olduğunu anlamak istemişlerdir.¹⁵²

Manda ve himaye konusu gündeme gelince Amerikalı ve İngiliz yetkililer, iş adamları ve subaylar arasında bir rekabet ve sürtüşme de başlamıştır. Bu sürtüşmenin amacı, Türk pazarını ele geçirmektir.

¹⁵¹ Cebesoy, age, s.175-176

¹⁵² Kansu, age, s.347

Sonuç ve Değerlendirme: İngiltere ve Fransa, Türkiye'de taşeron güçleri kullanmayı tercih etmiştir. Bizzat kendi kuvvetleri ile müdahale edip bütün Türkiye'yi işgal etmemişlerdir. 13 Eylül 1919'da Robeck-Damat Ferit ve 16 Eylül'deki Robeck-Fransız Yüksek Komiseri arasındaki görüşmeler, bu politikalarının açıklaması niteliğindedir. Bütün taraflar, Anadolu'daki milli hareketin hem İtilaf Devletlerine ve hem de İstanbul hükümetine karşı bir hareket olduğunu kabul ve tespit etmişlerdir. Ancak milli hareketi ezmek için İstanbul'dan bir Türk ordusunun gönderilmesinin mümkün olmadığı ve gönderilecek bu askerlerin bütün silahlarıyla milli harekete katılmalarının ihtimalinin yüksek olduğu tahmin edilmiştir. İkinci önlem olarak düşünülen önemli olabilecek birçok yerin İtilaf Devletleri tarafından işgali de mümkün görülmemiştir. Hatta İngiltere, milli hareketle doğrudan savaşa girmemek için 20 Eylül'de Merzifon'daki, 21 Eylül'de Kütahya'daki ve 25 Eylül'de Samsun'daki askerlerini geri çekmiştir.¹⁵³

İngiltere ve Fransa'nın bizzat kendi kuvvetleri ile savaşa katılmama nedenini şu olay daha iyi açıklamaktadır. Batum'dan İstanbul'a giden bir gemide İngiliz subay ve askerleri vardır. Gemi, korsanların saldırısına uğramış, eli tabancalı birkaç kişi herkesin üstünü aramış, sonra yolcuları kamalarına götürmüş kamaralarındaki değerli eşyalarını da toplamışlar. İngiliz subaylar, hiç müdahale etmemiştir. Güvertede ve ambarlardaki 1.500 İngiliz askeri de değerli eşyalarını korsanlara teslim etmişler ve üç beş korsana hiçbirisi ses çıkarmamıştır. Sonra da korsanlar takaların binip ayrılıp gitmişlerdir.

Gemide yolcular arasında bulunan Amerikalı gazeteci Browne, bir İngiliz subaya neden böyle davrandıklarını ve müdahale etmediklerini sorunca şu cevabı almıştır: "Dört senedir anavatanından uzakta devam eden savaş, askerlerimizi bezdirdi. Yeni bir mücadeleye atılmaktansa ceplerindeki parayı verip, kendilerini bekleyen ailelerini yanına dönmeyi düşümdü-

¹⁵³ Akşin, age, s.578-579

ler. Mesele bu." Yani İngiliz askeri ve halkı savaştan bıkmıştı. Yeni bir savaşı kolay kolay göze alamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan başarılı çıktıktan ve Avrupa'da birinci sırada bir yere geldikten sonra maceraya atılmayı düşünmemiştir. Onun için ellerini ateşe sokmak yerine uygun maşalar kullanmayı tercih etmişlerdir.¹⁵⁴

Milli hareketin Sivas Kongresi'ni toplamayı başarması, sarayın mutlak iktidarını tehdit etmiştir. 10 Eylül 1919'da İlyas Beyin Malatya'ya girmesi, İngiltere-İstanbul Hükümeti-Kürtçü suikastını bozmuştur. Bu durum 10 Eylül'de İngiliz Webb'in, Osmanlı-İngiliz gizli ittifakını imzalamasına neden olmuştur.¹⁵⁵

Ayrıca Ali Galip'in girişiminin ve Selahattin Paşa harekâtının başarısız olması, milli hareketin güç kullanılarak yok edilemeyeceği konusundaki ilk düşüncelerin oluşmaya başlaması anlamına gelmiştir. Bundan sonra taktik, Anadolu ile uzlaşma görüntüsü altında, milli harekete nifak sokmaktır. Milli direnci kırmaktır.¹⁵⁶

Sivas Kongresi'nin bitiminden hemen sonra 13 Eylül 1919'da İngiltere, Türkiye'de Fransa'nın sömürge payını azaltmak ve Fransa'yı ikinci dereceye düşürme girişiminden vaz geçmiştir. İngiltere, Türkiye'yi parçalamak için Ermenistan'ı genişletmek politikasında Fransızlardan yararlanmak durumunda kalmıştır. Sivas'ta şekillenmeye başlayan Milli Hareketi kırdırmak için Fransızları, Güneydoğu Anadolu'da harekete geçirmiştir.¹⁵⁷

İngilizler, milli hareketi durdurmak ve Sivas Kongresi'ni engellemek için bir dizi yalan yanlış propagandaya da başvurmuştur. Milli hareketi zayıflatabilmek için Almanlardan,

¹⁵⁴ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953, s.89-90

¹⁵⁵ Akşin, age, s.572

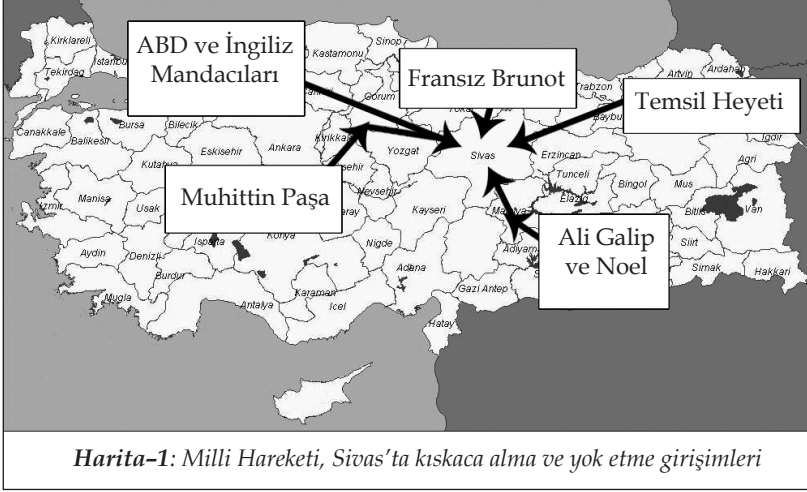
¹⁵⁶ Akşin, age, s.586

¹⁵⁷ Akşin, age, s.577

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

Bolşeviklerden ve İttihatçı Enver Paşadan para aldığı propa-
gandasını da yapmışlardır.¹⁵⁸

İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik politikası Kürtlere Türkleri kırdırmak, kardeşi kardeşe yok ettirmek üzerine kurulmuştur. Bunun için Binbaşı Noel'i, Elazığ Valisi Ali Galip'i ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'ni kullanmıştır. Kürtçü önderleri teşvik etmiştir. Onların Kürtçülüğü İngiltere'nin amaçlarına hizmet etmekten öte geçmemiştir.

Fransa, Binbaşı Brunot aracılığı ile Milli Hareketin önderle-
rini korkutmayı ve sindirmeyi denemiştir. Üç beş subay aracılı-
lığı ile yapılan tehditler, Sivas Kongresi'nin toplanmasını en-
gellemediği gibi, bu Kongre'nin acilen yapılmasına duyulan
ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

ABD'nin King-Crane Komisyonu ve General Harbord He-
yeti aracılığı ile bir zemin yoklaması yaptığı anlaşılmaktadır.
Wilson Prensipleri Cemiyeti aracılığı ile de umutsuz, karam-
sar, yalın bazı aydınları harekete geçirdiği, ancak maliyet he-
saplarının Türkiye'nin iyi ve verimli bir sömürge olmayacağını
göstermesi üzerine sessiz kaldığı dikkati çekmektedir.

¹⁵⁸ Akgün, age, s.175

Erzurum Kongresi'nde oluşan olumlu havanın, milli bir harekete dönüşmemesi için Sivas Kongresini engelleme yoluna gitmişlerdir. İtilaf Devletleri, mücadelenin Milli Mücadele şeklini almaması için çaba harcamışlardır. Anadolu'da gelişen Milli Hareketi, üç beş maceracı subayın girişimi olarak göstermeye çalışmışlardır. Ancak Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olamamışlar ve Anadolu'daki Milli Hareket önü alınmaz bir sele dönüşmüştür. Bir milletin varlık yokluk mücadelesi şeklini almıştır.

KAYNAKLAR

1. Akgün, Seçil, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu, İstanbul 1981
2. Akşin, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakıyete Dönüş, (1918-1919), Cem Yayınevi, İstanbul 1992
3. Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988
4. Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987
5. Atatürk, Kemal, Nutuk (1919-1927), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989
6. Cebesoy, Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953
7. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Ankara 2003
8. Duru, Orhan, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001
9. forum.exbilgi.com
10. <http://okulweb.meb.gov.tr/06/02/281489/devlet/ataturk/ata-kisiler.htm>

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NURETTİN
GÜLMEZ'İN
TEBLİĞİ

11. http://www.tarihintaniklari.com/contents/haber_oku.asp?haber=36
12. <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=395>
13. Kansu, Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988
14. Kansu, Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988
15. Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, C.1, Emre Yayınları, İstanbul 1993
16. Kasalak, Kadir, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Hima-yenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/ 45/813/10324, s.201
17. Kinross, Lord, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1990
18. Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994
19. Sonyel, Salâhi, R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstih-barat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995
20. Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987
21. Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.2, Mil-li Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991
22. Tevetoğlu, Fethi, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 10, C.IV, Kasım 1987, www.atam.gov.tr
23. Tevetoğlu, Fethi, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991
24. Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çökü-sünden Ulusal Direnişe, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE (Oturum Başkanı)- Sayın Nurettin Gülmez'e çok teşekkür ediyoruz. Benim bazı katkılarımla olacak, özellikle Fransızlarla ilgili olarak. Fransızlar kamuoyları nedeniyle kendi istekleri dışında, özellikle Fransız anaları sokaklarda her gün yürüyüş yaptıkları için *-ki, Fransa 4 yıl bütün Ortadoğu'da savaşmıştır Birinci Dünya Savaşı içinde-* fazla direnemeyecek ve çekilmek zorunda kalacaktır, Ankara Antlaşmasıyla, daha 1920'de.

Ben arşivimde bulunan, 44 yıldır biriktirdiğim Fransız mezalimini, özellikle Klikya bölgesinde ve Antep'te yaptıklarını, nasıl köprülerimizi, şehirlerimizi imha ettiklerini, hem de renkli fotoğraflarla bütün dünya kamuoyuna sergileyeceğim. Fransa kendiliğinden çekilecektir. Çünkü artık Türkiye'de savaş sürdürülecek durumda değildir. Zaten tamamen Ermenileri kullanmıştır.

İtalya ise, Batı Anadolu'da, Yunanistan'da yaptığım araştırmalarda *-ki, oradan bütün Yunan generallerinin anılarını getirdim, onu da yakında yayınlayacağız, 22 tane-* şaşkınlık verircesine, tamamen bizim askerlerimizi desteklediklerini, Yunan generaleri anılarında anlatmaktadır. Bu şu anda bilinmiyor, hayretler içinde okuduk ve yayınlayacağız.

İngiltere ise, aynı şekilde 19. Yüzyıl boyunca emperyalizmin mühendisliğini öğrendiği için, Kurtuluş Savaşında Anadolu'nun dört yerinde askeri girişimlerle, tamamen Yunanlıları ve içimizdeki hainleri kullanarak Anadolu'yu yönetmek istemiştir. Ancak modern İngiliz kamuoyu, İngiltere'nin bu siyasetini içeriden onaylamamıştır. İstanbul'da General Herington komutasındaki İngiliz heyetinin toplu fotoğrafını görseniz, 25 kişidir. Afyon'da, yine benim arşivimde var olan fotoğraflarda, İngilizlerin gizli istihbarat evlerinin fotoğrafları vardır, sayısı 3'tür. Aynı şekilde İngilizler de fazla direnmeden çekileceklerdir.

Harword heyeti ise, Amerika ise, *-Nurettin Bey pek değinmedi-* Amerika'ya döndüğünde, Amerika'da yaptığımız araştırmalarda, kongreye sunulan belgelerde *-ki, onları da açıkla-*

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

OĞUZ
AYTEPE'NİN
KONUŞMASI

yacağz- Harword'un yanında ekonomik danışmanları vardı. Ekonomik danışmanlarının hazırladıkları raporlar, şu anda dünyada bilinmiyor, Amerika'da. O raporları incelediğimizde hayretler içinde, Amerika'nın mandayı gerçekleştirebilecek durumda olduğunu görmüyoruz. Çok büyük paralara mal olacaktır. General Harword çok dürüst, namuslu bir askerdir, çok güzel bir rapor hazırlamıştır. O rapor elimizdedir, ama Harword'un yanında bulunan uzmanların hazırladıkları raporlar, şu anda Amerika'dadır. Onları da zaman içinde yayınlamayı düşünüyoruz.

Amerika mandayı almak istememiştir. Çünkü Türkiye'den beklentilerini karşılayacak durumda değildir. Türkiye çok fakirdir. Ortadoğu petrolü ise, İngilizlere bırakılmıştır.

Bunları, özellikle katkı mahiyetinde belirtmek istedim. Önümüzdeki oturumda buluşmak üzere, toplantımızı kapatıyorum. Çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- 5 dakika ara veriyoruz toplantımıza.

(5 dakika ara verildi)

İkinci Oturum

Sivas Kongresi'ne Katılım

Oturum Başkanı

Av. M. Turgay Bilge

Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi

SUNUCU- Programımızın ikinci oturumuna başlamadan önce ben bir duyuru yapmak istiyorum. Bu oturumdan sonra konuşmacılarımız konuşmalarını bitirdikten sonra Ticaret ve Sanayi Odasında öğle yemeği verilecektir, tüm konuklarımızı bekliyoruz.

Programımızın ikinci oturumunda Sivas Kongresine katılım süreci anlatılacaktır. Oturum Başkanımız Av. M. TURGAY BİLGE başkanlığında, konuşmacılarımız Necip Günaydın, Prof. Dr. Esat Aslan, Dr. Fevzi Çakmak ve Araştırma Görevlisi Mustafa Kırışman'ı sunumlarını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Av. M. TURGAY BİLGE (Oturum Başkanı)- Değerli konuklar, sevgili meslektaşlarımız; oturumumuzun ikinci bölümünün başlığı "*Sivas Kongresine Katılım Süreci*" Kısaca süreçle ilgili ben kendi düşüncemi ilettikten sonra değerli hocalarımıza söz vereceğiz.

Sivas Kongresi kurtuluş mücadelesinin bölgesel güçlerinin birleşerek, ulusal bir güce dönüşmesinin gidişinin temel taşı. Kongre sonunda bildiğiniz gibi Şark Vilayetleri Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ve diğerleri birleşerek, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri adı altında topyekûn bir mücadele başlatıyorlar. BU mücadelenin ulusal bir kalkışmaya dönüşmesi, aynı zamanda milli devletin de yolunu açıyor.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

M. TURGAY
BİLGE'NİN
KONUŞMASI

Kongrede tartışılan en önemli konulardan birisi de Amerikan mandası ya da mandacılık konusu ve bu yönde önemli girişimlerde bulunuluyor. Yine kongrenin amacına ulaşmasını engellemek için, hem itilaf devletlerinin işgal güçlerinin, hem de İstanbul Hükümetinin sarayın önemli girişimleri, yoğun baskıları, çeşitli kışkırtmaları. Bunları hepsi kongrenin başarıya ulaşmaması, hatta toplanmaması, katılımın az olması için yapıyor. Kongre sonucunda bakıyoruz ki, İngilizler özellikle, Anadolu'daki mücadele ruhunu görmekle beraber, biraz olsun umutlarını yitiriyorlar. Bunlar Amerikan yandaşları için de geçerli. Yine kongrenin önemli sonuçlarından bir tanesi, Damat Ferit Hükümetinin istifası.

Böyle önemli sonuçlara vekile olan bir kongrenin engellenmesi de tabii çok önemli. Bu şartlar içinde kongre her Livadan 3 delegenin katılmasıyla, 120 kişilik bir katılım amaçlanmışken, 38 kişilik bir katılımı gerçekleştiriyor. Biraz önce ben salondaki konuklarımızı saydım 38'di. Buradan aslında şuna ulaştım: Önemli olan sayı değil, inanmış insanların bir araya gelmesi. Buradakilerin de öyle olduğunu düşünerek, katılımınız için hepinize teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Dediğim gibi bu kısıtlı katılım, sonuçta Sivas Kongresinin amacını, anlamını, Türk Kurtuluş Savaşı mücadelesi tarihindeki yerini değiştirmemiş, aksine Kurtuluş Savaşı içerisinde, Anadolu'nun kurtulması anlamında Sivas Kongresi çok önemli bir kilometre taşı olmuş. Bunda bugün bize olduğu gibi, o gün de konuklara önemli destek ve konukseverlik gösteren Sivas halkı, valisiyle, o gün barosu yoktu belki, ama bugün de barosuyla milli mücadeleye, ulusal düşünceye önemli katkılar sağlamışlar. Sivas'ın bu anlamda tarihteki yerini almasına önemli destekte bulunmuştur. Ben bu anlamda da bugün bizim aramızda olan ve konuk eden Sivas Barosuna, Sivas'ın tüm meslektaş ve insanlarına teşekkür ediyorum.

Programdaki sırayı takip edeceğiz. Yine sarkma bizim için de söz konusu, biraz da ben çaldım izninizle, hatta izniniz almadan. Değerli hocalarımızı programdaki sırasıyla söz vere-

ceğim. Şimdi Çağ Üniversitesinden değerli hocamız Prof. Dr. Esat Aslan sunumunu yapacak. Özür dilerim, sıramızda Necip Bey var. Cumhuriyet Üniversitesinden Değerli Hocamız Necip Günaydın, kongreye katılan delegasyon hakkında bilgi verecek. Teşekkürler.

Yine çok keskin bir sınırlama olmamakla beraber, ilk bölümdeki 15 dakika civarında yapabiliriz.

NECİP GÜNAYDIN (Cumhuriyet Üniversitesi)- Teşekkür ediyorum, sağ olun. Türkiye Barolar Birliğine önce teşekkür ederek başlıyorum, tabii Sivas Barosuna da çok teşekkür ederim. Bizim alanımızın çok kıymetli hocalarını Sivas'a getirdikleri için teşekkür ederim. Gerçi geniş bir halk kitlesi dinleseydi, şüphesiz çok daha faydalı olurdu. Hepinizi saygıyla selamlayarak başlıyorum konuşmama.

Şimdi önce şöyle bir giriş yaparsak, biraz daha anlamlı ve daha iyi olacağını düşünüyorum, konumuza girmeden. Şimdi o gün şöyle bir tarihi tespit var. 1919 yılı itibariyle Türk ve tüm İslam dünyası ve Türk dünyası esaret altındadır. Yani bayrağını dalgalandıran, bağımsız bir Türk-Müslüman ahali dünya üzerinde kalmadığı bir dönemden bahsediyoruz, bugünkü konuşmalarımızda. Burada ilginç olan nokta şurasıdır. Bu büyük dünyaya böyle aç canavar gibi sömürme gayreti içinde olan, az önce değerli hocalarımızın ifade ettiği o emperyalist devletler, her tarafı esaret altına almış bulunmaktadır.

Bu güçlere karşı, bunların girişimlere karşı tek başkaldırı bağımsızlık mücadelesine girişme cesaretini gösterenler, Atatürk'ün önderliği altındaki Anadolu insanıdır. Gerçekten göze alınabilecek bir şey değil. Her türlü imkânsızlık ve olumsuz tablo içerisinde böyle bir şeye girişilmesi, son derece anlamlıdır. Bizim başardığımız bu bağımsızlık mücadelesi, tüm sömürülen mazlum milletlere örnek teşkil edecek, Atatürk'ü her yönüyle öven batılılar, Atatürk'ün bu yönünü hiç vurgulamazlar. Hâlbuki en önemli nokta budur. Bizimki örnek olmuş, cesaret vermiş ve bağımsızlık hareketleri başlamıştır.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECİP
GÜNAYDIN'IN
KONUŞMASI

Şimdi benim konum, uygun görülen konu; Sivas Kongresi meselesidir. Şimdi bu herhangi bir yerel kongrenin delegelelerinden bahsetmeyeceğiz. 28 kongre içerisinde, milli bir kongreye geliştiren bahsediyoruz. Çok Değerli Nurettin Hocam gayet güzel izah ettiler ve diğer hocalarımız da. Her türlü engellemelere rağmen *-ben oraya hiç girmeyeceğim-* Sivas'a gelişi, bunun sayısını birazdan vurgulayacağız, 32 deyin, 38 deyin, 40 deyin, ben 40 diyorum. Son derece anlamlıdır. Nasıl salonda Değerli Başkanımızın ifade ettiği gibi şu kadar insan gönüllü ve ruh dünyası geniş insan var diyorsa, Sivas'a gelenlerin sayısı isterse 10 kişi olsun, hiç önemli değil. Bu insanlar yürekli insanlardı, her türlü engellemeye, zor şartlara rağmen Sivas'a geldiler ve burada tarihi ve milli tek kongremizi gerçekleştirdiler. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna giden yolu aştılar ve milli bağımsızlık kararı aldılar. Bu bakımdan alkışa, rahmetle anmamıza değecek, son derece önemli bir durumdur diyorum.

Şimdi Sivas'a gelen delegeler nasıl belirlendi? Birkaç cümleyle onu ifade edelim. İşte meşhur Amasya Genelgemiz var. Okul kitaplarında yazdığı gibi kısa kısa değil de, tam metnine baktığımız zaman, orada Atatürk'ün bizzat kaleme aldığı bir şeydir bu Amasya Genelgesi. İşte Anadolu'nun en güvenilir şehri olan Sivas'ta yapılacak bir kongreden bahsediyor. Şu olumsuz şartlara karşı milli bir heyet kurulmalıdır diyor. Bu milli heyeti oluşturacak insanlar da şu cümlelerle ifade ediliyor.

Diyor ki, yurdun Osmanlı bütünlüğünün içerisindeki her Livadan 3 kadar *-3 kadar deyince fazla da olabilir anlamı da var orada-* delegenin katılımıyla yapılacağını söylüyor kongrenin, ama burada asıl vurgulayacağımız bunlar. Diyor ki, parti anlaşmazlıklarını bir kenara koyalım. Yani o günde meşrutiyet ortamında partiler, vesaire sıkıntılar var, bunlara bir kenara koyalım, bu bir milli davadır.

Şimdi bunlar için diyor ki, kendini ispat etmiş insanlar olacak, vatansever insanlar olacak. Öyle rasgele delege seçilmeyecek. Bunları kimlerin seçeceği de şöyle belirlenmiş; belediye-

ler ve müdafaayı hukuk dernekleri ve bu şekildeki kuruluşlar tarafından belirlenecek. Yani rasgele insanlar gelmeyecek. Bu yola baş koymuş, vatansever insanların gelmesi esas alınmıştır.

Diyor ki, bunlar çabuklukla hareket etmelidirler ve bu gelişlerini milli bir sır gibi saklamalıdır. Bazen konuya yabancı arkadaşlarımız bu milli sırrı, genelgeyi sır olarak sunuyorlar. Bazen televizyonlarda duyuyoruz, son derece enteresan geliyor. Genelge sır değil, her tarafa duyurmak için gönderildi, sır filan yok. Şahsınızı gizleyin, yani en büyük asker bizim asker gibi yolcu etmeler filan olmasın. Çünkü şunun farkında, çok ciddi engellemeler olacağını, azami sayıda delegenin Sivas'a gelmesi için, ta o günlerden bir sezisi genelge kapsamı içerisinde görüyoruz.

Bu şartlarla insanlar her ilde işte belediyeler, müdafaayı hukuk dernekleri, bu örgütler delegelerini seçtiler, ama birazdan vurgulayacağız ki, öyle her yerden her türlü delege gelmedi. Geliş sayısı değişik yazarlarımız, kongreye katılanların düzenlediği listelerde sayılar farklı olmakla birlikte, işgal bölgeleri var, Rumeli var, uzak bölgeler var vesaire, onlara tekrar değineceğiz.

Şimdi şöyle devam etmek istiyorum. Sivas merkezinden 2 delege Erzurum Kongresine katılmıştır. Sivas vilayetinden ise, 13 delege Erzurum'da temsil edilmiştir. Bizim Sivas merkez sancağını temsil eden Fazlullah Moral Bey şöyle anlatıyor anılarında: Biz Erzurum'dan delegeleri, Mustafa Kemal Paşa diyor Ilıca mevkiinden yolcu ederken, güzel bir konuşma yaptı diyor, sonra dedi ki diyor Sivas delegeleri şöyle gelsinler dedi diyor. Bizi kenara çekti ve dedi ki bize diyor. 10-15 gün kadar sonra Batı illeri konferansı düzenleyeceğiz Sivas'ta. Bu hafi bir toplantıdır, gizli bir toplantıdır. Sivas'taki konsolosluklardan bile gizli olması lazım.

Şimdi burada bir kongre yaşadınız, salon nasıl düzenlendi, ne yapıldı? Bunları aynı şekilde Sivas'ta yapın. Oraya gelen delegeleri de sakın hanlarda, otellerde kalmasınlar, evlerinize götürün, güvenliklerini sağlayın dedi diyor. Fazlullah Bey anı-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECİP
GÜNAYDIN'IN
KONUŞMASI

larının devamında diyor ki; Sivas'a geldik, hemen bu talimatı yerine getirmek için baktık ki diyor, kongre salonu Sivas Müdafaa Cemiyeti, Sivas'ın vatansever insanları tarafından en güzel şekliyle donatılmış. Delegeler nerede dedik diyor, hep evlere götürülmüş, hiç handa otelde kalan yok, hepsini Sivaslılar yerine getirmişler, son derece mutlu oldum diyor.

Hatta erken delegelerle arasında geçen bir görüşme var, onu da burada yeri gelmişken ifade edeyim. Diyor ki, biz ne yapacağız diye oturmuşlar kongreyle ilgili hazırlıklar yapıyor. Hiç böyle bir şeyle uğraşmayın diyor, burada yapılacak şeyi, bak ben Erzurum Kongresinden geliyorum, orada alınan kararlar, burada milli bir kongre olacak, onun etrafında dolaşacak, siz hiç zahmet etmeyin. Hay Allah razı olsun, bizi büyük bir sıkıntıdan kurtardın filan diyorlar, oradaki gelen delegeler.

Evet, şimdi bu katılım yetersizliğiyle ilgili engellemeleri kıymetli hocalarım bahsettiler, oralara fazla girmeyeceğim, ama bir-iki anekdotla bunu anlamış olalım. Bursa Delegesi Ahmet Nuri Bey, Sivas Kongresinin ilk günkü oturumlarından birinde şöyle konuşuyor, tutanaklardan geçen bir bilgi. Ankara'dan diyor buraya gelirken, Ali Fuat Paşa Hazretleri bendenizi bir asker kıyafetine sokarak gönderdi. Tüccar kılığında, asker kılığında, değişik kıyafetlerle Batıdan gelenleri Ankara'da Ali Fuat Paşa kıyafet değiştirerek bu tarafa doğru sevk ediyor. Ankara gibi diyor, Teşkilatı Milliyemizin kuvvetli olduğu bir yerde bile, hükümetin zulmü dolayısıyla kongreye delege gelmemiştir; konuşmasından bir pasaj bu.

Şimdi 15 vilayet ve mutasarrıflık temsil edilmiş. Nerelerden kimlerin geldiğini filan zaten hepimiz biliyoruz. Şimdi işgal bölgelerinden insanların gelmesi gerçekten çok zor, bunu hoşgörülle karşılamamız lazım. Alaşehir ve Balıkesir Kongrelerinde ise diyorlar ki, biz de bir kongreyiz, onlar da bir kongre. Bu yerel bir kongre, biz niye gidelim tartışmaları var oralarda da. Yani onlar da vatan için, ama Sivas'ı da böyle algılıyor. O günkü iletişim şartları, mevcut durum algılayışları son derece farklı.

Şimdi bu konuda değişik yazarlarımız tespitler yapıyorlar, işte o günkü Osmanlı Sancak sayısı itibariyle 183 diyorlar. Biraz sonra izah edeceğiz, doğu illerinden delege gelmedi hiç, onları düşünüyorlar 120 gelmesi gerekirken, işte 40'a yakın bir delegenin geldiğinden bahsediyoruz. Buna örnek teşkil etsin diye Kayseri delegeleriyle ilgili de birkaç şey söylemek istiyorum. Kayseri delegeleri Sivas Kongresi bitiminden birkaç gün sonra Sivas'a gelebilmişlerdir. Kısaca özetleyeyim; çok kıymetli insanlardır. Nuh Naci Yazgan, Ahmet Hilmi Kalaç, orada aralarına kattıkları Ömer Mümtaz İmamzade.

Kayseri'nin müdafaa kuruluşları veya işte ileri gelen insanları bunları seçiyorlar, Ahmet Hilmi Kalaç ve Nuh Naci Yazgan'ı. Bir türlü kongreye katılım belgesi vermekte tereddüt ediyorlar, acaba bize bir sıkıntı olur mu diye. Bunlar da diyorlar ki, bunlar vermeyecek bizi oyalıyorlar, hadi biz gidelim. Bir kamyonun arkasında günlerce yolculuk ederek, toz toprak Sivas'a geliyorlar. Kızılırmak köprüsünde askerler karşılıyor, kimsiniz diye. Üstü başı simsiyah adamların. Kimi valilik yapmış, kimi bilmem ne yapmış, kıymetli insanlar. İzah ettik diyor, merkezde haberleşme yaptılar, gelsinler dediler diyor, kongre binasının oraya geldik diyor, birbirimizin yüzüne bakamıyoruz diyor. Bizi mazlum ve güvenlik sorumlusu aldı bir lavaboda güzel üstümüzü başımızı yıkadı, paşaya haber verdim sizi görüştüreceğim filan dedi diyor. Bunlar daha sonra milletvekilliği filan yapacak, son derece kıymetli insanlar. Hocam sağ olsun, bana slâyтта yardımcı oluyor, onların fotoğrafları geldikçe, bu anlattıklarımın fark edeceksiniz. Şimdi bakın burada bile önemli bir şey var. İnsanlar şu yakın bir mesafeden, Kayseri'den kongre bitişine kadar geliyor, belki kongre daha uzun sürece diye düşündüler, oradaki oyalanmaları oldu.

Şimdi bir diğer Sivas'ta delegelerle ilgili bir konu, bu Reşit Paşanın hatıralarından aktarmak istiyorum. Şöyle anlatıyor Vali Reşit Paşa: Diyor ki, Sivas'a memleketinden katılım belgesini almış olarak gelen bir delegenin kaybolduğu haberi geldi. Biz bunu diyor bir polisiye olay olarak algıladık. Araştırdık ki, işte gittiği bir yerde, işte Samsun üzerinden İngilizler bomba-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECİP
GÜNAYDIN'IN
KONUŞMASI

layacak, Fransızlar Güneyden basacak, İstanbul buradaki delegeleri yakalayıp asacaklar vesaire filan diye, artık nasıl bir ortamda konuşulduysa adam sırta kadem basmış, çekmiş gitmiş.

Reşit Paşa şöyle bağlıyor: Allahtan ki diğer delegeler bu heyecana kapılmadılar, burada kaldılar diyor. Atatürk Erzurum'dan gelmeden önce uzun bir süre biliyorsunuz delegeler burada onları beklediler. Şimdi Sivas Kongresinin algılanışına baktığımız zaman, engelleme faaliyetlerinden birisi de, Sivas Kongresinin ve Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde yürütülen hareketin bir ittihatçı manevrası olduğu iddiası var ve propagandası var.

Bunu kırmak amacıyla Sivas Kongresine katılan delegelere, uzun tartışmalardan sonra bir yemin metni hazırlandı, tek tek kongre huzurunda delegeler yemin ettiler. Özet olarak diyorlardı ki, biz hiçbir partinin, siyasi fırkanın hizmetinde değiliz, İttihat ve Terakki Partisinin ihyasına çalışmıyoruz, bizim için söz konusu olan vatanın müdafaasıdır, vatanımızın kurtuluşu için mücadele edeceğiz; böyle bir yemin. Bunu yapmakla diyorlar ki işte, tek Mazhar Müfit itiraz etmiştir buna, ittihatçılara niye hizmet etmiyoruz, yani yokuz diye. Fakat ilginçtir tabii hepimizin malumu, o devirde ittihatçı olmayan kimse yok ki. O salonda bulunup da ittihatçı olmayan geçmişte de kimse nin var olduğunu bilmiyoruz yani, ama o günün şartları artık bu memleket davasıdır, politik ayrışmaları bir kenara koyalım anlamındadır.

Şimdi kısaca bir de delege tartışmalarına şöyle bir bakalım. Değişik arşivlerde, kongreye katılanlarda farklı olmuş. Bunun birçok sebebi var. Ben bu çalışmayı şöyle yürüttüm: Sivas Kongresi tutanakları tarayarak, tahrir veren, konuşan, orada adı geçenleri tespit ettim, 32 kişi çıktı. Orada adı geçmeyip de Sivas'ta bulunduğu değişik kaynaklarda belli olan, mesela Kastamonu delegesi Nuri Tatlı Bey var, hastalanmış gitmiş adamcağız, ama katıldığını mutlaka o gün orada bulunup da iddia eden insanlar var vesaire. Geç gelenler var işte, Kayseri'dekiler. Diyarbakır delegesi İhsan Hamit Tıgrel Bey daha sonraki bir gün gelmiş, ama neticede delege olarak gelmiş bu

adam. Bütün bunları, geç gelsin gelmesin vesaire, biz bunları, ben şahsım adına delege olarak kabul ediyorum. O duyguyla buraya gelmiş, o heyecanın içine girmiş bir insan. Bunlar bizim kongremizin delegeleridir. Daha ayrıntıya da girersem, zamanının da müsait olmayacağını düşünüyorum, kongre delegelerinin sayısı itibarıyla.

Netice itibarıyla bütün kaynakları bir araya getirdiğiniz zaman 40 kişilik bir fiili katılımın olduğunu görüyoruz. Bazen misafirler filan katılmış, ama bir de şunu vurgulamamız lazım. Birçok yayında geçen, bizim kongre toplu fotoğrafı vardı Hocam, eğer ulaşabilirsek. Şimdi bu zaman içerisinde şu anlaşılmış: Bunlar Sivas Kongresi delegelerinin fotoğrafı gibi, hâlâ bizim resmi kuruluşlarımız bunu böyle yayınlıyorlar, çok büyük bir hata yapıyorlar. Bakın orada bir Bahri Tatlı Bey var, Yozgat delegesi. Şöyle bir açıklama yapmış adamcağız, onu da özetleyeyim size.

Diyor ki; ben Sivas Kongresine katılan Yozgat delegesiyim. Güvenlik sebebiyle ne Erzurum'da, ne Sivas'ta delegelerin resmi çekilmemiştir. Yani resim afiş edildiği zamanlar güvenlikleri sıkıntıya girer, ama diyor bizden sonra Heyeti Temsiliyenin bir fotoğraf çektiğini duydum diyor. O fotoğraf da burada geçiyor, bizim hükümet konağı da görünüyor. Onun yanında Heyeti Temsiliye bir resim çektiymiş. Yani burada misafirler var, Atatürk'ün yaverleri var, birkaç delege hâlâ gitmemiş Sivas Kongresinden sonra, onlar var, heyet temsil üyeleri var. Bir de Sivas'tan ziyarete gelen kıymetli insanlar var. Dolayısıyla bunların hepsi delegeler deyince, bunların aile yakınları da onu delege zannetmişler. Bunu sık sık vurguluyoruz hepimiz. Yani düzeltmemiz lazım, gerçek kişilerin tanınması için.

Mesela Sivas Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin Başkanı Müftü Abdurrauf Efendidir, adamcağızın adını kimse duymaz bile, ama bu yükü çeken bir adam. Fotoğraf karesine girenler meşhur oluyor, ama hakkı tarihte teslim etmek lazım. Doğru bilgilerle bu insanları anmamız lazım.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECİP
GÜNAYDIN'IN
KONUŞMASI

Şimdi Değerli Hocamızın slâytlarda geçtiği resimlerde şöyle güzel bir şey oldu. Bir çalışmada şunu belirledim ben: Sivas Kongresine katılan o bahsettiğim 40 delegenin Meclis albümündeki bir çalışmaydı bu, 28'inin milletvekili olduğunu tespit ettim. Bir dönem, iki dönem, üç dönem, beş dönem, ama neticede Sivas Kongresine katılan 40 delegenin 28'i, Mustafa Kemal'de dâhil olmak üzere, şu toplu listedir isimleriyle birlikte. Dolayısıyla işimiz şöyle kolaylaştı, başka türlü ulaşmak biraz sıkıntılı oluyor. Meclis albümünde kendi elleriyle yazdıkları özgeçmişleri, fotoğraflarından, işte bu slâydın içinde görüyorsunuz, filan da milletvekili olmuştur Büyük Millet Meclisinde diye. Böyle fotoğraflar ile mesela şu gördüğünüz fotoğraf direkt Meclis albümünden alınmadır. Renklerinden zaten ayırt edebiliyorsunuz tahmin ediyorum. Bize de böyle bir katkı sağlamış oldu.

Hatta bu delegelerimizden şöyle, yılların hatası, hâlâ elimizdeki yayınladığımız şeylerde bile çok büyük bir hata yapılmıştı, onu da burada paylaşalım, tam da konumuza uygun düşüyor. Diyarbakır delegesi birinci dönem ve daha sonra da görev yapmış, Zülfü Tigrel Beyi, soyadı benziyor diye, o gün alanımızla ilgili olmayan birtakım arkadaşlarımız, onu Sivas'a gelen İhsan Hamit Tigrel diye soyadından benzeterek, hem Zülfü Beyin özgeçmişini, hem de fotoğrafını kullanmışız yıllarca, ama artık bu bilimsel tespitimizden sonra bizim Sivas delegesi ikinci dönem Büyük Millet Meclisinde milletvekilliği yapmıştır. İhsan Hamit Tigrel Bey, artık belirledik, eşkal de benzemiyor, hayat hikâyesi de. Bizim Sivas'a gelen kıymetli bir eğitimci, okul müdürlüğü, maarif müdürlüğü filan yapmış bir kişi. İşte burada da açıklamamızı da koyduk oraya. Bu yanlışlıkla kullanılan isimdi, işte Sivas Kongresine katılan İhsan Hamit Tigrel Diyarbakır delegesi.

Şimdi diğer önemli bir konuyu da vaktimi aşmamak kaydıyla, onu da vurgulamadan şey yapmamam lazım. Şimdi şöyle bir şey söz konusu oluyor. Deniyor ki Sivas Kongresinde Sivas delegesi niye yok gibi bir konu oluyor. Kısaca, çok kısaca izah etmek istiyorum. Şimdi Amasya Genelgesinde Erzurum

Kongresi delegelerinin de Sivas'a katılacağı vurgusu vardı, ama kongre biterken dediler ki, biz uzun süredir buradayız, ayrıca Sivas Kongresine katılmak için de memleketimizden yetki almadık filan gibi serzenişler olunca, Atatürk'ün şöyle pratik bir çözüm geliştirdiğini görüyoruz. Dedi ki, o zaman Heyeti Temsiliye üyeleri altı doğu vilayetini, Trabzon'u, bağımsız sancakları temsilen Sivas Kongresine katılınsınlar denildi. Tabii ki bu Heyeti Temsiliyenin hepsi gelmedi, ama neticede böyle oldu. Onun için altı doğu vilayeti dediğimiz Erzurum, Sivas, Bitlis, Van, Diyarbakır, Harput, buralardan ayrıca delege seçilmedi. Sivas'ta altı doğu vilayetinden biriydi. Trabzon delegeleri mesela gelmedi. Sivas Kongresini muhatap almadılar filan gibi.

Fakat şöyle oldu; her vilayete bir kontenjan tanıdı heyeti temsili belirlenirken. Bizim delegelerimizin önerdiği kişiler arasından Bekir Sami Beyle Rauf Bey Sivas vilayeti kontenjanından Heyeti Temsiliye seçildiler. Dolayısıyla Sivas Kongresi tutanaklarına baktığımızda, bizim Sivas Müdafaa Cemiyetinin dinleyici olarak katılma talebine karşı yapılan tartışmalarda Mustafa Kemal şöyle diyor: Zaten Sivaslıların delegeleri var, Bekir Sami Beyle Rauf Bey Sivas'ı temsil ediyor diyor. İşte bu temsil ediş, bu yolla olmuştur. Yani mesela birisi diyor ki Trabzon'dan niye delege yok, Erzurum'dan niye seçilmedi. Heyeti Temsiliye altı doğu vilayeti ve Trabzon'u temsil ettiği için. Yani batıdan delegeler geldi, doğuyu da Heyeti Temsiliye Sivas'ta temsil etti. Yoksa Sivas halkı gönüllü, dilekçe veriyorlar, bizde katılım diyorlar vesaire, seçmezler mi? Bu şekilde olduğu için, o altı doğu vilayeti ve Trabzon'dan herhangi bir delege seçilmemiştir.

Başkanım vaktim doldu mu? O zaman bir-ki şey daha eklemek isterim. Şimdi önemli bir konu başlıklarıyla söyleyip, vaktimi tamamlayayım. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aldığı bir kararla, bilahare Sivas Kongresine katılanlara madalya verilmiştir, slâytlarda geçmiştir zannediyorum. Evet, bu arada kongreye gelecek olan delegelerle ilgili Sivas'ın şöyle bir katkısını da vurgulayalım. Şimdiki Otel Köşk dediğimiz bir otelimiz

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

NECİP
GÜNAYDIN'IN
KONUŞMASI

var şehir merkezinde, orası belediye binasıydı. Orada yemekleri pişti, öğünler olmak üzere taşınarak getirilerek delegelere takdim ediliyordu. O zaman Evliyazade Abdullah isimli kıymetli belediye başkanımızın da gayretleriyle bunlar oldu.

İşte ne yedikleri, vesaire değişik anıları da bizim karşımıza çıkıyor. Atatürk'ün de, oradaki ustanın ifadesine göre kuru fasulye ve pilavı özel olarak tercih ettiğinden bahsediliyor. Talat Talay diye Atatürk'e hizmet eden bir kıymetli hemşerimiz var, o sürekli kepenek suyu diye, bizim yerel güzel bir suyumuz var, o sudan getiriyor. Çünkü Atatürk böbrek hastası, hâlâ tedavisini tamamlamamış vaziyette. Bu su bana çok iyi geliyor, getirin filan demiştir.

Şimdi delegelerin çok büyük bir ekseriyeti kongre bittiği zaman memleketlerine dönmüşlerdir, ama Atatürk ve arkadaşları ve Heyeti Temsiliye 18 Aralık'a kadar bildiğimiz gibi Sivas'ta kalmıştır. Yani milli mücadele tarihimizde Ankara'dan sonra en uzun süreyle milli mücadelenin yürütüldüğü, Heyeti Temsiliyenin hem milli mücadeleyi, hem ülkeyi, kararlara tutanaklara baktığımız zaman Heyeti Temsiliyenin, yürütüldüğü bir şehir olduğunu görüyoruz. Atatürk'ün Nutuk'un belgeler kısmına baktığımız zamanlar da, şöyle diyeyim; 299 belge vardır, ilk 54 ve son 60 küsur belge diğer yörelerdeki yaşanmışlıklarla ilgilidir. Aşağı yukarı 190 civarındaki belge Sivas'taki o 108 gün boyunca, yani 2 Eylül - 18 Aralık arasındaki milli mücadele tarihinin kesiti olan dönemdeki belgelerdir.

Bu Sivas'taki yaşanan sürenin tarihi önemini anlatması bakımından önemlidir. Şimdi biz burada şehrimizde yerel bir faaliyeti, Maraş'ın kurtuluşunu anmıyoruz. Milli mücadelemizin, Meclisin açılışına ve rejimine giden, Türkiye Cumhuriyetine giden taşların döşendiği bir yerden bahsediyoruz. Dolayısıyla bunun yerelde kalmayıp, ulusal bir ortama taşınması da, hem Sivaslıların, hem bu konuya ilgili insanların bir önerisidir.

Dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Av. M. TURGAY BİLGE (Oturum Başkanı)- Hocam biz de teşekkür ederiz. İkinci konu başlığımız bu oturumda, kongreye katılan İstanbul delegeleri ve Amerikan mandası. Çağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Prof. Dr. Esat Aslan bize anlatacak.

M. TURGAY
BİLGE'NİN
KONUŞMASI

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Çağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi)- Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Sayın Barolar Birliği Başkan vekilimiz hanımefendi, bunu düzenlemeniz Sivas Barosuyla birlikte fevkalade bir şey. Hanımefendiler ve beyefendiler; ben şahsen bu katılım konusunda eski şeylere katılmış bir asgari ücretten bu şeyleri yapmış bir insan olarak söylüyorum. Tabii cazibe merkezi arttırmak lazım, yani burayı nasıl cazip hale getirirsiniz? Cem Uzan denedi biliyorsunuz. Yani pilav üstü döner filan vermek lazım.

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Bir başkası çok önemli, katılımı özendirmek gerek tabii. Biz buradaki arkadaşlarımız gerçekten bir Cumhuriyet vaiz ve vazileri olarak sadece burada değil, ilçelere giderek, ilçelerde aynı anda başlayarak, şimdiye kadar elini profesörü sürmemiş, efendim Cumhuriyet vaiziyle karşılaşmamış, vaizesiyle karşılaşmamış insanlarla birlikte aynı anda yaparsak, biz köy kahvesine de gideriz, yani bizim için pek önemli değil. Bu gördüğünüz hakikaten güzide ekip bunları yapabilir. Yani ben illa bu salonda birbirimize karşı bu işi şey yapmaktansa, Sivas şehrinin bütün sathı mahalline dağılmamız lazım. Ancak o zaman bir şeylerimizin bir yerlere kadar gittiğini çok iyi görebiliriz.

Efendim bu bizim için gerçekten onur, ben herhalde buraya altıncı kez filan geliyorum. Milattan önce, geçen yüzyıldan kalmadık gerçi, ama beş tane şey yapılmıştı. Bunu çok iyi bilir, Necip bu işin mimarlarından. Bu iş sonra biraz savsadi, ama bizim yine Cumhuriyet alanına baktığımızda, akşam Ferhat Göçer geliyor desen, 1 milyon kişi olmasa bile, 300 bin kişi filan toplanabilir. Onun için ben tokmak yaylasına filan çıkıyorum gittiğim zaman. Ben geleceğim zaman orkestra filan getiriyorlar, böyle piyanist. Oralarda filan konuşmak lazım, yani bizim oralara ihtiyacımız var. Niye gelmiyorsunuz diye oralara gitmek lazım. Köy kahvesine giderseniz kazanırsınız.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Evet efendim, İstanbul delegasyonu arkadaşım çok güzel, Necip anlattı, İstanbul delegasyonları 3 kişi var. Bunlardan 2 tanesi çok ateşli manda taraftarı. Bunlardan bir tanesi İsmail Hami Danişment, ikincisi ise hepimizin bildiği Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa. Gerçekten bunlar bayağı ciddi şekilde ateşli taraftar olduklarını hemen ifade etmek istiyorum. Benden sonra çok güzel bir şekilde ifade edeceğini bildiğim Dr. Fevzi Çakmak, üçüncüsü tıbbiye öğrencisi. Askeri tıbbiye çünkü bütün karşı hareketlerin yapıldığı bir yer. Askeri tıbbiye lafı hep söylenir, ama pek halkımız bu konuda bilmez, yerini de ifade edeyim. Şimdi Marmara Üniversitesinin merkez kampusudur, eski Haydarpaşa Lisesidir. Yani bütün öğrenci hareketleri, Osmanlı Devletinde başlığı tek yer askeri tıbbiyedir. Onun için askeri tıbbiye temsilcisi olarak katılmıştır. Yani İstanbul delegasyonu 2 kişidir, ama buraya gelen Hikmet Bey, askeri tıbbiyeden bir öğrenci temsilcisi olarak katılmıştır. Onun için bunu da ortaya koymak lazım. Çünkü bütün bu hareketlerin içerisinde, biraz sonra arkadaşım tabii ifade edecek Dr. Fevzi Çakmak, bazı ilavelerim Sayın Başkanın ifadesiyle olabilir.

Şunu söylemek istiyorum, en son söyleyeceğimi isterseniz ilk baştan söyleyeyim. Burası demokratik ve ulusal bir devletin habercisi olmuştur, bu bir; ikincisi, güdüm düşüncesinin reddedildiği ve ulusal bağımsızlığın benimsendiği bir il Sivas ilidir. Yani Arap baharıyla, başka baharlarla filan karşılaştırdığınızda, dışarıdan güdümlenen bir işin yapıldığı değil, buraya toplanan insanların ortaya koymuş oldukları sinerjinin dışa yansması olmuştur, bu çok önemli.

Efendim 7-8 Eylül gecesi Mustafa Kemal Paşa, diğer delegeler ertesi gün gündem gereği görüşecek olan manda konusunu düşünerek geçirmişlerdir. Geceyi yakın arkadaşlarıyla, konuyu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, çünkü o şekilde ifade edilmektedir. Sarı Paşa Anafartalar kahramanıdır, çünkü iki tane paşa üzerine Kurtuluş Savaşı bina edilmiştir. Anadolu insanının tanıdığı iki paşa vardır. Bunlardan bir tanesi, biliyorsunuz Batıyı örgütlemiştir Hüseyin Rauf Orbay Hamidiye kahramanıdır. Aslında paşa değildir, ama o şekilde ifade edilmektedir; ikincisi de, Sarı Paşadır.

Amerikan mandasının artık hep Erzurum'dan beri bu konu üzerinde tartışılmaktadır. Amerikan mandasının tek ümit olarak görüldüğü artık benimsenmiştir. Ancak Türk Milletinin uyanışından, uyandırılmasından habersiz bulduklarını bakın şöyle ifade etmiştir: *"Onlar bizim üç-beş adamın bir araya gelip, hayal peşinde koşması kabilinden kimseler farz ediyorlar ve gafletlerinin derecesini bir türlü ölçemiyorlar. İtilaf devletlerinin baskısı ve hıyanet şebekelerinin propagandası altında belki de şaşırılmış ve bunalmış bulunuyorlar. Şimdilik bunlara biçareler demekten başka yapacağımız bir şey yoktur."* Bu kadar iddialı, 38 kişi içerisinde bunu değil, yakın arkadaşlarıyla bunu ifade ediyor ki, 38 kişinin içerisinde büyük kısmı Amerikan mandacıları.

Şimdi gerçekten de Çerkez Ethem'in Yunanlılara teslim olmasından sonra, ağabeyi Reşit imzalı Yunan uçaklarından atılan duyuru kâğıtlara var. Orada da şöyle ifade ediyor: *"Ankara'daki hokkabazlara inanmayınız"* yani Anadolu halkına Çerkez Ethem ve arkadaşlarının ifade ettiği şey bu. Tabii 8 Eylül 1919 Pazartesi günü Sivas Kongresinin en kritik, en heyecanlı günleri. Oturum 14.30'da açılmasından sonra Mustafa Kemal başkanlık makamına geçmiş ve celseyi, oturumu açtığını bildirmiştir. Kongre Başkanı Mustafa Kemal Paşa, ilk sözü İsmail Hami Danişment'e vermiştir. Çünkü çok ateşlidir, tahrikçidir, biliyorsunuz ismi bizim tarihçi ekip tarafından, herkes tarafından bilinmesi gerektir. O da kongrenin açılışından önce hazırlanarak *-ki, 25 kişidir bu-* muhtırayı okumuştur.

Muhtıranın okunmasından sonra, pek çok delege söz istemesine karşın, kongre başkanı Mustafa Kemal Paşa, hiçbir delegeye söz vermemiştir. Bir kere burada yönetim erkini çok iyi yaptığını ifade etmek istiyoruz. Arkasından da manda konusunda şu önemli açıklamayı gündeme getirmiştir: *"Muhterem arkadaşlarım, kimseye söz vermeden yüksek heyetinizi haberdar etmek istediğim ehemmiyetli bir mesele vardır. Manda mevzuu hakkında muhtıranın müzakeresine geçilmezden önce, bu meseleyi arz etmek istiyorum."* Başkan derhal duruma müdahale etmiştir.

Muhtırada söz gelişi Mr. Browne'den *-biraz sonra arkadaşım çok güzel ifade edecek-* söz edilmekte ve 50 bin kişilik bir işçi or-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

dusunun getirileceğinden bahsedilmektedir. Bu kişinin manda meselesi hakkında temaslar yapmak ve kesin sonuç almak üzere Sivas'a kadar geldiği, kesin ve ciddi olarak söylenmekte. Efendiler Mr. Browne "Ben hiçbir resmi sıfatla görüşmüyorum, tamamıyla özel görüşüyorum" diyor. Hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor. Oğuz arkadaşımız da bunu gayet güzel ifade etti. Yani Amerika'nın böyle bir şeyden haberi yok. Ağabey gel bizi kurtar mantığı egemen.

Onun için sözleri Amerika adına değil, kendi adınadır. Mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor. Manda siz ne dersiniz odur diyor. Bu raporda, yani yanında tarak da verelim ağabey modeli, yani böyle bir şey. Bu konuda görüşmeden önce 10 dakika ara verelim. Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle Amerikan mandasının yanlışlığını belirtmiş ve verdiği o 10 dakikalık arada, manda isteyen muhtıra sahiplerine de düşünme hakkı vermiştir.

Arada ilk sözü yine Kara Vasıflar, bu Kara çok önemlidir İstiklâl Savaşında. Mandanın tanımından söz ederek başlamış, uzun bir konuşma yapmış. Birçok delegenin görüşünü açıklamasından sonra, tekrar söz alan Vasıf Bey, işin öneminden dolayı manda meselesinin bir an önce tartışılmasını ve Halide Edip'in, çünkü Amerikan Severleri Derneği, şimdi Ermeni Severler filan var, farklı bir şey değil. Âdeta pasajlar sunmuştur. Bu arada delegelerden biri "İstanbul'dan mandayı mı bize getirdiniz hediye olarak" diye bağırması üzerine, manda muhtirasını okuyan, mandanın en ateşli taraftarı olan İsmail Hami Bey söz almak için kürsüye gelmiş ve demiştir ki: Manda kabul edilmezse, her şeyin başında ekonomik yönden iflas edeceğimizi, ekonomik gücümüzün giderlerimize yetmediğini, varlığımızın korunması için mandadan başka çare olmadığını İstanbul'da İzzet Paşayla diğer devletlerin aynı fikirde olduklarını açıklamıştır.

Ya tam bağımsızlık ya da manda hakkında karar verilmesi konusunda komisyona havale etmek isteyen -ki, burada gerçekten çok iyi bir yönetim göstermiştir Mustafa Kemal Paşa- görüşü reddedilerek İsmail Fazıl Paşanın önerisiyle kongre genel kurulunda ki, Mustafa Kemal Paşa bu girişimi de yapmıştır, ama

reddedilmiştir. Genel kurulda görüşülmesine karar verilmiştir. Tabii manda taraftarı Bekir Sami Bey Kunduh, İsmail Hami Danişment, İsmail Fazıl Paşa, Ali Fuat Cebesoy'un emekli paşa. Manda konusunun oylanarak bir an önce kabul edilmesi için ısrarlarını sürdürmüşlerdir ve de orada Erzurum'dan Hoca Raif Efendi, çok güzel bir söz yapmıştır. Çünkü bu yerelin sesi, bu sinerji çok önemlidir. *"İstiklaliyle ile manda arasında ne fark vardır, daha doğrusu manda tabirini kullandığımız zaman artık istiklaliyle tabirini kullanmayacaksak, mandayı kabul etmemeye karar verelim.* Hami Bey ve Bekir Sami Bey biraderlerimize, istiklâl aleyhindeki sözlerinden anlıyorum ki, kendileri mandayla istiklâliyeti birbirine karıştırıyorlar. Zannedersem mandayı kabul edelim, istiklâlden bahsetmeyelim demek istiyorlar. Bendeniz fikrimce manda tabirini kullanmakla, istiklâli kullanmayacağımıza herhalde bu manda tabirini reddetmeliyiz."

Tabii İsmail Fazıl Paşa da hemen söz almıştır, Raif Hocanın iddialarını reddetmiştir. Böyle anlaşılıyorsa, kendimizi vatan haini sayarız diye, tabii bir demagoji yapılmıştır. Sonra Refet Paşa sahneye çıkmıştır. *"Mandanın bağımsızlığını yok etmeyeceği gerçeği ortadayken bazı arkadaşlarımız birtakım görüşler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır."* Bununla birlikte daha mandadan söz etmeden önce, düşünceleri gıcıklayan bu muhtırada bu deyim ne şekilde anlaşılmalı olduğunu bilmek gerekir diye ve Fazıl Paşa Hazretleri; bağımsızlığı korumak şartıyla manda. Yani bu az pilav, az kuru gibi bir şey. Yani tabii bu olmaz, ya vardır, ya yoktur.

Ali Fuat Cebesoy ki oğlu, babası İsmail Fazıl Paşa yanlış anlaşıldığı için, biz üçümüz Fazıl Paşa, Hami Bey ve Bekir Sami Bey bu raporu geri çekiyoruza kadar getirmişlerdir. Çünkü Refet Paşanın sorundan sonra iyice iş çıkırından çıkmıştır. Tabii bu arada kulis yapıldığını da ifade etmek lazım ve de hiç verilmemiş gibi sayılmıştır ve bu muhtıra ya da raporun müsveddesi temize çekilmiş kendilerinde kalmıştır, bu fırsatı yakalayan Mustafa Kemal Paşa başkan sıfatıyla muhtıra istirdat olunmuştur, yani geri alınmıştır demesine rağmen Refet Paşa manda lehindeki uzun konuşmasına devam etmiştir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal Atatürk nutuk hazırlarken, Cumhurbaşkanlığı kitaplığındaki Sivas Kongresi tutanaklarından yararlanmıştır. Bu hazırlık incelemesi sırasında, tutanaklarda geçen bazı cümlelerin altını kırmızı kalemle çizmiştir. Onları isterseniz birkaç şey daha yapalım, bugüne ışık tutacağı için ifade etmek istiyorum: *“Bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bir de diyelim ki biz harici ve dahili bir istiklâli tam isteriz. Fakat acaba kendi başına yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Eğer menfi bir vaziyet hâsıl olacak olursa, acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız? Allah muhafaza buyursun, eğer İzmir Yunanistan vapurla asker getireceği halde, acaba biz Erzurum’dan hangi şimendiferlerle –yani trenle- nakliyatımızı yapabileceğiz.”* Biliyorsunuz İstiklâl Savaşı, deniz kuvvetleri olmadan kazanılmış bir savaştır. Gemilere gidecek kadar bir takamız bile olmamıştır.

“Binaenaleyh Amerikan mandası her şeyden evvela bir kefil, bir müzahir bulmak için lazımdır.” Aynen Arap baharındaki ortaya konulan argümanlar. *“Şimdiye kadar ne çektiysek hep İngiltere’den çektik, bu sebeple İngiltere’nin elinde oyuncak olmak için herhalde onun rakibi olan Amerika’nın mandasına muhtacız.”* Sevgili değiştirmek yani, o sevgiliyi bırak, ötekini al. *“Eğer bu maruzatla müzakeratı akiye için bir mukaddime yapımına müteşekkirim”* diye oturmuştur. Tabii bu konuşma delegeler arasında o kadar etkili olmuştur ki, oylamaya geçilmesi durumunda manda kararı çıkacağından kaygılanan Mustafa Kemal Paşa, 10 dakika istirahat edelim diyerek oturuma ara vermek zorunda kalmıştır.

Bu bana kalırsa üç tane önemli sözcük vardır. Bunlardan bir tanesi biliyorsunuz Erzurum’da *“Emrinizdeyiz Paşam”* diyen, 23 Nisan 1920’de Abdurrahman Şeref Beyin *“Büyük ve Türkiye”* laflarını ifade etmesi önemlidir. Çünkü biliyorsunuz yine ifade edeyim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Mustafa Kemal Atatürk 110 oyla, karşısındaki aday ise 109 oyla, yani Celalettin Arif, yani Fenerbahçe’nin başına gelen Aziz Yıldırım gibi, öyle olmuştur.

Salondan çıkılınca koridorlarda özel tartışmalar başlamıştır. İsmail Fazıl Paşa ve Bekir Sami Bey Paşanın yanına gitmişler, delegenin bir kısmı Paşanın odasına giderek, fikir ve yorumunu sormaya devam etmişlerdir. 10 dakika istirahattan sonra manda aleyhindeki konuşmalara geçilmiştir. İlk sözü Bursa delegesi Ahmet Nuri Bey almış, özetle demiştir ki; ya ölürüz, ya istiklâl tam sahip olmak için mandayı irdelemiş ve manda lehinde söylenen sözleri uzun uzadıya reddetmiştir. Arkasından hemen Hami Bey cevap vermiştir. Özellikle şu cümlelere dikkat çekmiştir: *“İzzet Paşayı ziyaret eden Amerikan heyeti, Anadolu’daki milli teşkilatın Türk Milletini temsil ettiğine inanmaktadır, eğer Erzurum Sivas Kongreleri Amerikan mandasını isterse, Amerika’nın da Osmanlı mandasını kabul edeceğini söylemişlerdir”* diye İzzet Paşa figürünü kullanmıştır ki, Başbakandır, İstanbulludur. Çünkü devlet bütün organlarıyla İstanbul’dadır.

Sonra Vasıf Bey tekrar ateşli bir taraftar çıkmıştır: *“Bizi itilaf devletleri bağımsız bir devlet olarak tanısa bile, biz müzarete muhtacdır.”* Son söz olarak *“İngiltere’yi kendimize düşman, Amerika’ya ehveni şer sayıyorum”* demiştir ve *“Amerika temsilcisine bir mektup yazarak, Amerika’ya gizlice bir heyet gönderebilmek ve görüşmelere girişmek için emrimize bir torpido tahsis edilmesini isteyebiliriz”* demiştir ki, burada Scorpion Gemisi bu amaçlarla kullanılmıştır. Zamanın gittikçe ilerlediğini hesaba katan Kongre Başkanı Mustafa Kemal Paşa *“vakit çok geçti, yarın saat 14.00’te toplanmak üzere celseyi tatil ediyorum”* sözleriyle manda tartışmaları kongre salonunda sona ermiş, ancak değişik yerlerde bütün gece sürmüştür.

Bunlardan birisi de, manda isteklerine karşı duran 19 yaşındaki askeri tıbbiye temsilcisi Hikmet Boran ve Mustafa Kemal Paşanın karşı karşıya gelişleridir. Onu da değerli kardeşim ifade edecek, Sayın Dr. Fevzi Çakmak. Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. (Alkışlar)

Av. M. TURGAY BİLGE (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ederiz Hocam. Siz sunumu da yapmış oldunuz. Fevzi Bey devam edebilirsiniz. Fevzi Beye Hikmet Beyi anlatması için sözü verelim.

Ben de çalayım mı hemen rol? Siz mutlaka söyleyeceksinizdir, ama önemli gördüm ya da bunu ben söyleyeyim dedim, bilimsel kısmı değil diye düşünerek. Orhan Boran'ın babası Hikmet Bey, Orhan Boran'ı da saygıyla, rahmetle analım baba-sıyla birlikte bu vesileyle.

Dr. FEVZİ ÇAKMAK- Tıbbiyeli Hikmet Örneğinde Gençliğin Milli Mücadeledeki Rolü: Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl'da gerçekleştirmeye çalıştığı modernleşme teşebbüsleri askeri, siyasi, hukuki, sosyal ve eğitim alanında birbirini izliyordu. Özellikle II. Mahmut döneminde modern tarzda, laik eğitim veren kurumların temeli atılmıştı. Kurulan laik ve modern eğitim kurumlarıyla birlikte, eğitim ve öğretimde ortaya çıkan farklılaşma, yeni yetişen genç kuşakların çağı ve ülke sorunlarını algılamalarını sağlayacağı farklı bir dünya görüşünün oluşumuna neden olacaktı. Bu dünya görüşünün sonucu olarak, gençlik hareketleri ve örgütlenmeleri Osmanlı-Türk toplumu içerisinde kendisini hissettirmeye başlayacaktı.

Tarihimizde oluşumu ve gelişimi itibariyle gençlik hareketi olarak niteleyebileceğimiz İttihat ve Terakki örgütlenmesi, Tıbbiy'e'de okuyan gençler tarafından kurulan ve sonrasında diğer eğitim kurumları olmak üzere, toplum içerisinde köklenerek gelişen bir siyasi hareket haline gelmişti. 1908 yılı İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası, gençlik içinde siyasal örgütlenmeler devam etmişti. Bu siyasal örgütlenmeler içerisinde yer alan yapılardan biri, 25 Mart 1912 günü kurulan Türk Ocağı olmuştu. Ocağın kuruluş amacı, tek bir Osmanlı toplumu yaratma düşüncesinden ayrılarak, Türkleri ulus haline getirerek devleti kurtarmak ilkesinin öğrenciler tarafından hayata geçirilmesi düşüncesiydi¹. Balkan ve ardından gelen Birinci Dünya Savaşı, gençlik içinde olgunlaşan Türk kimliği yaratma sürecini hızlandıran gelişmeler olacaktı. Dünya savaşı sonrası ülke genelinde başlayan işgallere karşı, gençlik sessiz kalmamış, işgallere yönelik tepki ve duyarlılıkları toplantılarda ön planda yer

¹ Yücel, Aktar, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Gençlik", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 523.

almıştı. İşgalci güçlere ve onların faaliyetlerine karşı ortaya çıkan tepkiler; kimi zaman Darülfünun'da eğitim veren ve Milli Mücadele'ye muhalif olan hocalara yönelirken; kimi zaman Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in cenaze töreninde olduğu gibi ülkeyi duyarsız ve tepkisiz olarak yöneten idarecilere olacaktı.

11 Aralık 1918 tarihinde kurulan ve “*Devlet ve milletin geçirdiği bu en müşkül ve tarihi anlarda bütün alemler insaniyet ve medeniyete karşı vatanın alî hukuk menafîini’ temin için sarfedilen gayretleri müşterek bir gaye uğrunda birleştirmek amacıyla*” kurulan “*Milli Kongre*” hareketinin merkezinde öğrenci teşekkülleri bulunmaktadır. Milli Kongre, milli bütünlüğü sağlama yolunda toplantılar düzenlemiş, konferanslar vermiş ve bazı yayınlarda bulunmuştur².

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Mütareke dönemin olarak adlandırdığımız, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası başlayan dönem içinde, işgal kuvvetlerine yönelik ilk önemli başkaldırı, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in 11 Nisan 1919 tarihinde yapılan cenaze töreninde gerçekleşmişti. Kemal Bey, İstanbul hükümetinin işgal kuvvetlerine yaranmak amacıyla kurduğu Divan-ı Harp Mahkemelerinde³, ermeni tehcirinde üstlenmiş olduğu görev nedeniyle haksız yere yargılanarak idama mahkûm edilmişti. Kemal Bey'in, 10 Nisan'da idam edilmesinden sonra, gençlik örgütleri, çeşitli toplantılar düzenleyerek cenaze için büyük bir tören düzenlenmesi kararını almıştı. İngilizler, gençlik hareketini engellemek üzere tedbirler almış olsa da, öğrencilerin büyük çoğunluğu kaçarak Kemal Bey'in Mühürdar'daki evine gelmişler ve cenazeyi alarak eller

² Muammer Taylak, **Türkiye’de Öğrenci Hareketleri**, Hamle Yay., İstanbul, 1997, s.113.

³ Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi ismi ile daha sonraları anılacak olan bu mahkemeler için Celal Bayar şu ifadeleri kullanır; “*Siyasi düşmanları yok etmek, itilaf devletlerine hoş görünmek üzere kurulmuştu ve hâkimlerde intikam elemanlarından seçilmişlerdi*”. Celal Bayar, **Ben De Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, C 5, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.63; Bu mahkemeler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Ferudun Ata, **İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları**, TTK, Ankara, 2005.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

üzerinde Kızıltoprak'taki Zühtü Paşa Cami'ne getirmişlerdi⁴. Kemal Bey'in cenaze töreni büyük gösterilere ve Türk halkının işgallere karşı tepkisine sahne olmuştu. Cenaze "*Türklerin büyük şehidi Kemal Bey*" yazılı çelenkle karşılanmıştı⁵. Kadıköy Kuşdili civarındaki mezarlıkta toprağa verilen Kemal Bey'in mezarı başında bir konuşma yapan Tahsin isimli Tıbbiye öğrencisi "*İngilizleri Odesa'dan attılar. Haydi, biz de İstanbul'dan kovalım. Ne bekliyoruz! Felaketimizi hazırlayan İngiliz'i yok etmek zorundayız*" diyordu. Törende çıkan olaylara katılan sekiz kişi tutuklanmıştı⁶.

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ülke genelinde olduğu gibi, çok daha geniş katılımlı bir şekilde İstanbul'da da halkın büyük tepkisine ve gösterilerine sahne olmuştur. 18 Mayıs 1919 tarihinde Darülfünun'da sayıları dört bini bulan öğretmen ve öğrencilerin yapmış oldukları toplantıda, Darülfünun'un, ortaya çıkan bu tepkileri yönlendirme de ön planda yer alması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Toplantı söz alan öğrenci Servet Bey, gençliğin önerilerini şöyle ifade etmişti;

*"İşgali protesto etmek; Vazifesinin kutsiyetini bilerek amil olacak bir kuvvet, bir talebe heyeti teşkil etmek; Müderris ve muallimleri bu işte önde görmek; Milletın vicdanı için hakiki seferberlik ilan ederek hudutta, içeri girmişse orada mücadele etmek; Mektepleri tatil etmek"*⁷.

İstanbul'da gençlik, halkı ve eğitim kurumlarını örgütleyerek, işgallere yönelik toplumsal tepkileri ortaya koyacak olan mitingleri organize etmişti⁸. Kadıköy, Sultanahmet, Beşiktaş ve

⁴ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi*, C 2, 1976, s.136.

⁵ Ata, *a.g.e.*, s.172.

⁶ Zeki Sanhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s. 200.

⁷ Arıburnu, Kemal, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 195, s. 9.

⁸ Kazım İsmail Gürkan bu konuda bir anısında şunları söyler; "*(İşgalden) dört gün sonra liselerimize gelen Darülfünunlu ağabeyler bizi Fatih'te yapılacak mitinge çağırdılar. Koşa koşa Nişantaşı'ndan Fatih'e gittik. Fatih parkı, halk talebe ve harpten dönmüş üniformalı bir çok gazi subaylarla hınca hınç doluydu.*"

Beyazıt'ta mitingler düzenlenirken; “Ölmeyi bilmeyen yaşamaz, millet sağanaklar altında toplanıyor ve inliyor. Bu mateme alem şehit olsun” haykırıları mitinglere damgasını vuruyordu⁹. Aralarında Münevver Saime, Halide Edip, Hayriye Melek Hanım ve Fahrettin Hayri Bey gibi aydınların yer aldığı mitinglerde, gençlik adına konuşmaların gerçekleşmemesinin en önemli nedeni ise, o günün mevzuatının buna imkan vermediği idi¹⁰.

19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkarak Türk Ulusal Kurtuluş Savaşını başlatan Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran 1919 günü yayınlamış olduğu Amasya Genelgesi ile ulusun içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için, her türlü baskı ve kontrolden uzak ulusal bir heyetin varlığı zaruri görünüyordu. Bu heyetin oluşturulması içinde Anadolu'nun her bakımdan güvenli yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanması kararını alarak, bu kararını da arkadaşlarına onaylatmıştı¹¹. Bu karara yönelik çalışmalar hızla başlamış, 23 Temmuz'da toplanan Erzurum Kongresi sonrası, Heyet-i Temsiliye başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa, heyet üyeleri ile birlikte Sivas'a hareket etmişti. Mustafa Kemal Paşa'yı coşkun tezahüratla karşılayan Sivas halkı, 4 Eylül günü kongrenin yapılacağı Sultaniye binasına giden yolları doldurmuştu. Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 günü çalışmalarına başlamıştı. Kongreye katılan delege sayıları konusunda net rakamlar bulunmamakla birlikte, kongrenin başladığı günden sonra delege sayısının arttığı bilinmektedir¹². Kongre delegeleri birer birer gelerek binaya

---

*Tramvay direklerine kırmızı yerine siyah bayraklar asılmıştı. Ahali heyecandan bağıyor, ağlıyordu. Tekbirler alınıyor, dualar ediliyordu". Kazım İsmail Gürkan, **Darülfünun Grevi**, Harman Yayınları, 1971, s.9.; Bu konuda başka bir çalışma için bkz: Hasan Ali Polat, "Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol 3 / 11 (Spring 2010),*

⁹ Sarıhan, **Kurtuluş Gün...**, I, s. 266.

¹⁰ Taylak, **a.g.e.**, s.119.

¹¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Haz: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s.s.20-24.

¹² Mahmut Goloğlu delege sayısını 38, Mazhar Müfit Kansu 29, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'ndeki listede 33, Vehbi Cem Aşkun 34, Hikmet Denizli 47, Selahattin Köseoğlu 36 rakamlarını vermektedirler.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

giriyorlardı ve bu delegelerin içinde Askeri Tıp okulunun öğrencisi olan Hikmet (Boran) Bey'de bulunmaktaydı¹³.

İstanbul'da genelde gençliğin özelde ise Tıbbiye'nin, geçmişte olduğu gibi, Kurtuluş Savaşı döneminde de ülkenin geleceği hakkında hassasiyetleri ön plandaydı. Tıbbiye, Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'da başlayan bağımsızlık savaşına başından sonuna kadar destek vermiştir. Tıbbiye'de yapılan bir toplantıda öğrenci Emin Ali (Şavlı) Bey "Arkadaşlar, imza toplamak, bildiri dağıtmak gibi şeyler boştur. Yapılacak iş, bugünlerde Anadolu'ya geçen kumandanın arkasından gitmek ve orada hizmet etmektir"¹⁴. Bu destek çevresinde, ulusal savaşı merkezileştirme çabalarının önemli bir aşaması olan Sivas Kongresi'ne Tıbbiye adına delege gönderilmesi çalışmaları 1919 yılının yaz aylarında başlamıştır. Çalışmaların başlamasında Tıbbiye içerisinde Anadolu ile yakın ilişki içerisinde olan Parmaksız lakabı ile tanınan Dr. Talat Bey'in önemli bir rolü olmuştur. Dr. Talat Bey, öğrencilerden Yusuf (Balkan) ile temasa geçerek, tıbbiye adına Sivas Kongresi'ne gönderilecek olan delegelerin seçimine yönelik olarak bir toplantının gerçekleştirilmesi sağlanmıştı¹⁵. Rütbe meseleleri ve mezuniyet öncesi yaklaşan sınavlar nedeniyle son sınıf öğrencilerinin katılımının az olduğu toplantı, okulun hamamında göbek taşı üzerinde gerçekleştirilmişti. Toplantıya katılanlar arasında Nazım Hülâgü, Hikmet Mehmet (Boran), Yusuf İsmail (Balkan), Sudi Cavit (Ural), Yusuf Naci (Ceylan), Şefik Tevfik (Ural), Faik, Reşat Mahmut (Ayan), Şükrü Sevki, Fahri (Ünsere), Kamil (Kaptanoğlu), Sezai (Konukgil), Emin, Ekrem Şerif (Egeli), Nüzhet Şakir (Dirisu), Şefik Tevfik (Erdemir), Mermi (Karadeniz), Ahmet Hamit (Selgil), Kamil Hurşit (Kaptanoğlu) ve Hüsnü Ahmet (Gürol)'in aralarında bulundu-

---

Hüseyin Yıldırım, *Milli Mücadele'de Sivas*, s.152.

¹³ Hikmet Denizli, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, s.136.

¹⁴ Metin Özata, *Atatürk ve Tıbbiyeliler*, Umay Yay., İzmir, 2007, s. 224.

¹⁵ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi*, C 2, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1976, s.134.

ğu toplam 25 tıbbiyeli katılmıştı¹⁶. Toplantıda kongreye katılacak olan delegelerin aklîselim ve yurtseverce davranacakları ve memleketin bağımsızlığı için mücadele edecekleri kararları alınmış; üçüncü sınıf öğrencilerinden Yusuf ve Hikmet Bey'ler, kongreye gönderilecek delegeler olarak seçilmişti. Seçilen iki delegenin gönderilmeleri için gerekli olan ulaşım giderlerinin karşılanması amacıyla toplantıya katılanlar aralarında 9, 5 lira toplanabilmiş; toplanan paranın ancak bir kişinin ulaşım bedelini karşılaması nedeniyle Yusuf Bey'in teklifi doğrultusunda Hikmet Bey'in kongreye Tıbbiyelilerin temsilcisi olarak katılması kararı alınmıştı¹⁷.

Hikmet Bey'in kongreye katılması için gerekli olacak olan resmi evrakın temini için askeri idareye başvuruda bulunmuş fakat olumlu sonuç alamamıştı. Fakülte kâtibine yapılan başvuruda sonuçsuz kalmış, fakat bu olumsuz durum karşısında Tıp Talebe Cemiyeti başkanı olan dördüncü sınıf öğrencisi Ahmet (Kemal), Hikmet Bey'in Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti adına gönderildiğine dair bir mühürlü belge düzenlemişti.

Hikmet Bey, başta Sivas Kongresindeki delegelere ve ayrıca Anadolu'ya dağıtılmak üzere, İzmir'in işgalini konu alan "*İzmir Faciaları*" isimli bir kitabı da yanında götürecekti. Yapılan hazırlıklar sonrası, İstanbul'u temsilen Sivas Kongresine katılmak üzere Haydarpaşa'dan hareket edecek olan üç delege içerisinde Hikmet Bey, İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy) ve İsmail Hami Bey (Danışment) bulunmaktaydı¹⁸.

Sivas Kongresi ve Tıbbiyeli Hikmet: 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, Mustafa Kemal Paşa'nın toplanışına bizzat katkı sağladığı ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme çalışmaları içerisinde büyük önem

¹⁶ Özata, a.g.e., s.224.

¹⁷ Hikmet Denizli, H. Zafer Kars, "Tıbbiyeli Hikmet", *Bilim ve Ütopya*, S 73 (Temmuz 2000), s.82.

¹⁸ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Cumhuriyet 1920*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.XI.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

verdiği bir kongreydi¹⁹. Kongre de alınan kararlar sonrası, Anadolu'da "Heyet-i Temsiliye" adıyla ortaya çıkan siyasi oluşum, iktidar olarak çok önemli kararlara imza atarken; kongrede oluşturulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" askeri ve siyasi güçleri tek bir çatı altında birleştirmişti.

"Ya İstiklal Ya Ölüm" parolası ile tam bağımsız bir devleti hedef alan Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı adına çok önemli kararların alındığı kongreye, değişik konular üzerinde süren faydasız ve asıl amaçtan uzak tartışmalar damgasını vurmuştu. Kongre'de ortaya çıkan bu durumu Mustafa Kemal Paşa şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

"İlk açılış günü olan 4 Eylül ile beşinci, altıncı günler yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı ispat için yemin etmek gerektiğinden, yemin formülü hazırlamakla, Padişah'a sunulacak bir yazı yazmakla, kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara cevap vermekle ve özellikle, kongre siyasetle uğraşacak mı uğraşmayacak mı konusunun tartışması ile geçti. İçinde bulunulan mücadele ve yapılan işler siyasetten başka bir şey değilken, bu son konuyu tartışmak, hayretle karşılanacak bir durum değil midir?"²⁰.

Tüm bunların yanında kongrede 8-9 Eylül günü hararetle tartışılan konuların başında Amerikan mandaterliği düşüncesi geliyordu²¹. Tutanaklara bakıldığında kongre'de söz alan Vasıf Bey, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami, Bekir Sami Bey, Refet Paşa'nın manda fikrini savunan kişilerin başında geldiği görülmektedir. Bunların dışında kararsız biçimde Amerikan mandasını destekler görünenlerin yanında; mandaya karşı çıkan çok fazla delege olmamakla birlikte kongre başkanı Mustafa Kemal Paşa, Raif Efendi, Ahmet Nuri Bey ilk akla gelenlerdi²².

¹⁹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz: Çoloğlu, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

²⁰ Atatürk, **a.g.e.**, s.61.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1999; Ahmet Necip Günaydın, **Milli Mücadelede Sivas 108 Gün**, 2.bs., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2010.

²² Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", **Ankara**

Kongrede manda tartışmalarının hararetlendiği, kongre delegelerinin çoğunluğunun manda lehine döndüğü anlarda, Mustafa Kemal ve O'nun gibi düşünenlere güç ve kararlılık veren, manda düşüncesine karşı en sert tepkilerden birini, Tıbbiye'nin delegesi olarak katılan Hikmet Bey göstermişti. Mazhar Müfit, Tıbbiyeli Hikmet'i; *"İstanbul efendi ve paşalarına vatanseverlikte, memleketçilikte, milliyetçilikte rehber ve örnek olacak ölçüde doğru düşüncenin, milli inan, heyecan ve iman sahibi"* olarak tanımlıyordu²³. Tıbbiyeli Hikmet'in, Mazhar Müfit üzerinde böyle bir etki yaratmasına ve bu cümleleri kurdurmasına neden olan olay, manda tartışmalarının hararetle tartışıldığı 9 Eylül günü, görüşmelerin ardından bir akşam toplantısında, manda aleyhinde Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yapmış olduğu konuşmaydı. Hikmet, Mustafa Kemal Paşa ve manda aleyhtarları kişilerin bulunduğu toplantı, manda tartışması yaşanırken, sanki birdenbire ateş ve heyecan kesilmiş olarak yüksek sesle şu ifadeleri dile getiriyordu²⁴;

"Paşam murahhası (delegesi) bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya İstiklal davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunları her kim olursa olsun şiddetle red ve takbih ederiz. Farzımuhal manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil, vatan batıncısı olarak adlandırır ve tel'in ederiz".

Hikmet Bey'in yüreктen kopan bu sözleri karşısında hazır bulunanların gözleri yaşarmıştı. Mustafa Kemal Paşa'da çok duyulanarak, heyecanlı bir sesle, *"Arkadaşlar gençliğe bakın, Türk milli bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat edin"* dedi ve sonra Hikmet Bey'e dönerek; *"Evlat müsterih ol, Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz ekalliyetle kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez 'Ya istiklal, Ya ölüm' ifadelerinde bulunmuştu.*

Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 10 (1992), s.207.

²³ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C 1, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1997, s.247.

²⁴ Kansu, a.g.e., s.248.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

Tıbbiyeli Hikmet, Paşa'nın hemen yanına fırlar! “*Var ol paşam*” diyerek, Mustafa Kemal'in elini öper. Hikmet Bey'i de Mustafa Kemal alnundan öperek, “*Gençler vatanın bütün ümit ve istikbali size genç nesillerin anlayış ve enerjisine bağlanmıştır*” dedi. Hazır bulunan bütün delegeler aynı hararetle Mustafa Kemal Paşa'yı teyit ederek, “*Paşam müsterih ol. Başka türlü sü olamaz. Yarın Kongrede kati neticeyi alacak mandayı reddedeceğiz*”.

Sivas Kongresi sonucunda manda ve himayenin kabul edilemeyeceği kararı alınarak, manda tartışmalarına bir son verilmişti. Kongre sonrası Hikmet Bey İstanbul'a geri dönmüştü. Fakat İstanbul'da kısa bir süre kaldıktan sonra, 1920 yılında Yusuf (Balkan) ve Hikmet Bey'ler, Çamlıca-İzmit-Adapazarı yoluyla Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmek ve milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gelmişti. Ankara'da Dr. Adnan (Adıvar)'ın başhekim olduğu Ankara Cebeci Askeri Hastanesi'nde, bakteriyoloji uzmanı Tabip Albay İbrahim Tali (Öngören)'in de bulunduğu laboratuarda aşı yapımında çalıştılar. Bu çalışmalar sırasında, üzerlerinde tifüs aşısının denemesini gönüllü olarak kabul ettiler ve bu fedakârlıkları üzerine, Mustafa Kemal tarafından Hikmet ve Yusuf Bey'lere rütbe ve maaş bağlanmıştır²⁵.

Hikmet Bey, Milli Mücadele dönemi sonrası, 1922 yılında tıp eğitimini tamamlamak üzere tekrar İstanbul'a dönerek, Yusuf Bey'le birlikte askeri Tıbbiye'den üsteğmen olarak mezun olacak ve doktorluk görevini Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sürdürecektir²⁶.

Üniversite Gençliğinin Milli Hassasiyetlerine Bir Örnek:
Darülfünun Grevi: Türk Kurtuluş Savaşının sonlarına yaklaşan dönemde, gençliğin milli duygulara olan hassasiyeti kendisini Darülfünun Grevi ile gösterecekti. Grevi ortaya çıkaran

²⁵ “14 Mart ve Tıbbiyeli Hikmet”, **Bilim ve Ütopya**, S 190 (Nisan 2010), s.72.

²⁶ Özata, **a.g.e.**, s.225. Hikmet Bey, öğrenim gördüğü sırada, Darülfünun Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin beş öğretim üyesine yönelik olarak başlatmış olduğu ve sonrasında Tıbbiye'nin de katıldığı “Darülfünun Grevi”nde, Tıp Fakültesi'ni temsilen seçilen grubun içerisinde yer almıştır. Özbay, **a.g.e.**, s.140-141.

neden, üniversite de ders veren bazı hocaların milli mücadelede aleyhinde ortaya koydukları düşünce ve yazılarıydı. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde görevli olan "Avrupa ve Devleti Osmaniye Münasebatı Tarihi" derslerini okutan Ali Kemal²⁷; Türk Tarihi Edebiyatı hocası Cenap Şahabettin; Mabaadüt-Tabilia (Metafizik) Müderrisi Rıza Tefvik (Bölükbaşı)²⁸; İran Tarihi Edebiyatı hocası Hüseyin Daniş (Pedram) ve İngiliz Edebiyatı hocası Marujan Barsamiyan milli mücadele aleyhtarıydı.

Ali Kemal, "*Hakkı İstiklal ve Türkler*" isimli bir yazısında, Türkler hakkında şu ifadelerde bulunuyordu; "*Kendini idareye iktisaden, ilmen, siyaseten ve medeniyetten muktedir olamayan bir kavmi, haydi git istediğini yap diye başıboş bırakmanın ne terakkiye ne insaniyete hizmet olmayacağını, bilakis cihanda kargaşa ve zararları artırmanın yanı sıra asrın icaplarını idrak edememektir*"²⁹. Ali Kemal'in bu ve buna benzer görüşleri kendisine yönelik gerek ders verdiği Darülfünun'da gerekse ülke genelinde büyük bir tepkinin oluşmasına zemin hazırlayacak ve Darülfünun grevinin ortaya çıkışında Ali Kemal'in kaleme aldığı bu yazının önemli bir rolü olacaktı³⁰.

Öğrencilerin tepkilerinin hedefinde yer alan bir diğer kişi Cenap Şahabettin ise kaleme aldığı çeşitli yazılarında, Ali Kemal'de olduğu gibi Türklere yönelik olumsuz ifadelerde bulunuyordu. Yakup Kadri, Cenap Şahabettin hakkında "züppe" tabirini kullanarak, şunları dile getiriyordu; "... *Evet, Türk milletine karşı bu iftiralarda bulunan bir züppe azmanıdır. Züppeliği ilk*

²⁷ 4 Mart 1919'da kurulan Birinci Damat Ferit Paşa hükümetinde Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanlığı), bu hükümetin Mayıs'ta istifasının hemen ardından kurulan ikinci Damat Ferit Paşa hükümetinde ise Dahiliye Nazırlığı (İçişleri Bakanlığı) görevine getirildi. Bu görevde iken Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine emirler yayımladı. 26 Haziran 1919'da bakanlıktan istifa etti. Ermeni Mihran tarafından çıkarılan Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarlığını sürdürdü.

²⁸ Maarif nazarı, Şura-ı devlet Reisi (Danıştay Başkanı), Ayan (Senato) üyeliği yapmıştır.

²⁹ Fevzi Çakmak, "Kuva-yı Milliye Hareketine Farklı Bir Bakış: Ali Kemal", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, C 2, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2010, s.327.

³⁰ Gürkan, a.g.e., s.14-15.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

defa olarak Türk edebiyatına sokmak suretiyle Türk'ün milli kültürüne saldırmış, Türk düşmanı bir Türk edibidir"³¹.

Hüseyin Daniş'e yönelik olarak öğrencilerin tepkisinin arka planında, Ali Kemal'in ifadesine göre, Daniş'in Ertuğrul Gazi hakkında "Tatar Yavrusu" ifadelerinde bulunması gelirken; Daniş kendisinin bu ifadeleri asla kullanmadığı ve kullanması içinde her hangi bir sebebinin olmadığını ifade etmiştir³². Barsamiyan Efendi'ye yönelik tepkilerin nedeni, Azerbaycan içişleri Bakanı Bahbudhan Civanşir'in Ermeni Taşnak Partisi'nin üyesi olan Torlakyan tarafından öldürülmesi ve Torlakyan'ın avukatlığını üstlenmesidir³³.

Üniversite gençliğini, adı geçen şahıslara yönelik greve yönlendiren gelişme, Darülfünun içindeki Hukuk-Edebiyat-Fen Fakültelerinin yer aldığı Bayezid-Veznecilerdeki konferans salonunda Darülfünun hocalarından Rıza Tevfik'in vermiş olduğu bir konferanstı. 29 Mart 1922 günü "*Fuzuli'nin Mülahazat-ı Felsefyesi*" adlı konferansında Rıza Tevfik'in, "*Fuzuli Türk değildir, Acem'dir*" diyerek söze başlaması sonrası, ön sıralarda oturan Süleyman Nazif, "*Hatip Bey yanılıyorsunuz, Fuzuli Türk'tür ve Azeri Türklerindedir*" cevabı vermiştir. Rıza Tevfik, konuşmasında ortaya koyduğu sözlerinin ardından talebeler ayaklanmış, sıra kapakları vurulmuş ve "*Sus namussuz, milliyetsiz herif*" şeklinde hakaretler sonrası, salonun sağ tarafında oturan asker-sivil Tıbbiyelilerle, diğer tarafta oturan sarıklılar arasında kavga çıkmış, konuşmacı salonu terk etmişti³⁴.

Olay sonrası 30 Mart 1922 tarihinde, öğretmen ve öğrencilerin aralarında bulunduğu bir dizi toplantının ardından, beş

³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon Milli Mücadele Yazıları**, Remzi Kitabevi, Ankara, 1993, s.125-126.

³² **Peyam-ı Sabah**, 6 Nisan 1922.

³³ Salih Tunç, "İstanbul Basınına Göre Milli Mücadeleye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 1 (2002), s.327; Mütareke İstanbul'unda Ermeni entrikalarına önemli bir örnek olan Torlakyan Davası için bakınız: Murat Çulcu, **Ermeni Entrikalarının Perde Arkası: Torlakyan Davası**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1990.

³⁴ Gürkan, **a.g.e.**, s.15-16.

hocanın görevlerine son verilmesini, aksi takdirde derslere devam edilmeyeceği konusunda bir bildiri kaleme alınmıştı. Metne özetle baktığımızda “... *manevi heyecanların zevkinden mahrum, istiklal, kutsiyet ve milliyet hislerine yabancı ve saldıran... müderris Cenap Şahabettin, Ali Kemal, Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş ve Barsamiyan beyler*” istifaya çağrılıyor ve öğrencilerin bu hocalarla hiçbir surette iletişim kurmayacakları beyan ediliyordu³⁵. Öğrencilerin aldığı karar Ulusal mücadele yanlısı basında “*Darülfünun talebesinin şayanı takdir bir kararı*” başlıklarıyla yer alıyordu³⁶. Gençliğin, beş hoca hakkında hazırladıkları ithamnamede içerisinde yer alan ifadelerden bazıları şunlardı³⁷;

“... *Elem ve musibetlerle mali bir harp, Tük milletini hasta ve çaresiz bırakmıştı. Bütün bu cihan-ı husumet her vesile ile mensup olduğumuz milletin hayat ve istiklal hakkını yok etmeyi vaat ederken... Mensup olduğumuz milletin elinden her türlü silahın alındığı böyle bir tarihte bize ümit telkin edebilecek yalnız bir yol ve bir vasıta vardı. Bu da zinde ve namaglûp bir maneviyat ve imandı... Bu aradığımızı milletin dimağ-ı mütefekkeri olan Darülfünunun büyük ilim kürsülerini işgal eden büyük hocaların şahsiyetlerinde bulabileceğimize emindik... Hocalarımızdan bir kısmı babanın teselli verici ve ümit ahşedici vasıflarıyla bunu tahakkuk ettiler... Hocalarımızın birkaç tanesi, diğer arkadaşlarının necip ve hayırhah yollarından döndüler. Bu zevatın bütün derslerinde talebe, ümidin zaman zaman kırıldığını, ümitsizlik ve çaresizliğin maneviyatı biraz daha istila ettiğini duyduk. Çünkü onlar kendilerinin ve talebenin mensup olduğu cemiyetin din ve millet gibi en kutsi ve en ulvi mefhumlarına karşı itinasızlıkta bulundular... Binaenaleyh ey saygı sahibi hocalarımız sizlere arz ederiz ki, bu andan itibaren artık talebe onlardan ilim almayacaktır. Onlara tabi olmayacak ve onların yolundan gitmeyecektir*”. Bu ifadelerin yer aldığı ithamname içerisinde, protesto edilen beş hocanın geçmişte düşünce ve eylemlerinde neler yaptıklarından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmekteydi.

³⁵ **Vakit**, 1 Nisan 1922.

³⁶ **Tevhid-i Efkâr**, 31 Mart 1922

³⁷ İthamname'nin tam metni için bakınız: Gürkan, **a.g.e.**, s.s.26-38; **Vakit**, 5 Nisan 1922, s.2.; **İleri**, 5 Nisan 1922, s.2.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

Edebiyat Fakültesi öğrencileri, eyleme diğer fakülteleri katmak üzere harekete geçiyordu. Tıp Fakültesi, Fen Fakültesi, Hukuk Fakültesi greve katılırken; greve katılan fakülteler arasında işbirliğini sağlamak ve grevi organize etmek adına bir heyetin kurulması kararı alınmıştı. Bu heyet içersinde, Edebiyat Fakültesi'nden Osman (Horasanlı); Hukuk Fakültesi'nden Vacit (Asena); Tıp Fakültesi'nden Hüseyin İbrahim (Solar); Fen Fakültesi'nden Ekrem Necmi (İnal) bulunuyordu. Bu fakültele-
rin kararı sonrası yüksekokullarda eyleme katılmaya başlıyordu; Ticaret Mektebi Alisi, Ziraat Mektebi Alisi, Baytar Mektebi Alisi, Orman Mektebi Alisi, Eczacı ve Dişçi Okulları, Mektebi Mülkiye ve Ticareti Bahriye mektebi öğrenci birlikleri aldıkları kararlarla desteklerini ifade ediyorlardı³⁸. Gençliğin dersleri boykot kararında ısrarlı olması sonrası, Eğitim Bakanlığının üniversiteyi geçici olarak kapattığını ilan eden kararını yayınlanacak ve Darülfünun Divanı kararı uygulamaya koyacaktı.

İstanbul'da grev bu şekilde devam ederken, grevinin Ankara tarafından takip edildiği ve memnuniyetle karşılandığını gerek Hâkimiyeti Milliye gerekse İstanbul basınına yansıyan haberlerden görebiliyordu. *"Ankara ahlaklı gençliğin tezahüratını memnuniyetle telakki etmekte ve Edebiyat Fakültesi Meclis Müderrisinin kararına hayret etmektedir"*³⁹; *"Darülfünun hadisesi hakkındaki iftiralar Anadolu tarafından red edilmekte ve İstanbul gençliğinin gösterdiği yiğitlik ve cesaret-i medeniye takdir ve teşekkürle yad olunmaktadır"*⁴⁰. Boykotun ilerlediği günlerde, milli mücadele yanlısı basında *"Anakara'dan Darülfünun talebesine Samimi Bir Selam"* manşetiyle, Ankara'nın öğrencilere desteğini belirten telgraf metni yer alıyordu. Telgrafı kaleme alanlar, Darülfünun eski öğrencileri olarak, grevi desteklediklerini ve öğrencilerin yanında yer aldıklarını ifade eden Kozan Milletvekili Dr. Fikret, İzmir Milletvekili Mahmut Esat, Mentеше Milletvekili Dr. Tevfik Rüştü ve İstanbul Milletvekili Usta Numan'dı. Telgraf metni şöyleydi;

³⁸ Gürkan, a.g.e., s.s.43-48.

³⁹ **Vakit**, 9 Nisan 1922

⁴⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 14 Nisan 1922

“Azimkar ve fedakar milletimizin bütün şiddet ve heyecanıyla yaşamakta olduğu varlık, istiklal ve hürriyet mücadelesinde yer yer kahramanlıklar ibrazıyla müsabaka edilirken pek yakın bir atide beşer tarihinin devirlerini tebdil edecek Türk Halkı için sakladığı inkışaf ve inkılabı ve şarkla garbın ittisalinde hilkatın ona tahsis ettiği vazıf istihkaki temin ve ikmal edilecek olan vatanın en kıymetli evlatları tedris için tahsis edilen rahleleri su-i istimal etmiş olanlara karşı gösterdiğimiz şahamet ve metaneti iftiharlarla öğrendik, var olunuz. Vatan ve millet sizden hoşnut ve sizinle mübahi olursa yeri vardır. Hürmetlerimizin kabulünü rica ederiz”⁴¹.

Yaşanan tüm bu olaylar sonrası, öğrenciler artık hocalara yönelik fiili eylemlere girişme kararını alacaklardı. Üç Tıbbiye öğrencisi Ali Kemal'i, çalıştığı gazeteden çıktıktan sonra yumurta yağmuruna tutarken; Köprülüzade Fuat Bey, Cenap Şahabettin ve Ali Reşat Bey'lerde aynı şekilde protestolara uğramışlardı⁴².

Darülfünun Divanı, üniversitenin açılması konusunda toplantılarına devam ederken, öğrencilerin hedeflerinde yer alan hocalara yönelik nihai kararı alınamıyor, kurullar arasında karar konusunda süreç uzuyordu. Mayıs ve Haziran ayları bu şekilde geçilmişti. Sonuçta üniversite divanı, 26 Haziran 1922 tarihli toplantısında, Edebiyat Fakültesi temsilcilerinin muhalif tavır almaları sonrası, üçte iki çoğunlukla almış olduğu kararlar, Ali Kemal ve Cenap Şahabettin'i derslerinden azledilmiş ve “*Milli hisleri rencide eden*” beş müderrisin “*Bilâ müddet*” (Süresiz) izinli sayılması konusunda karar almıştı⁴³. Alınan kararlar sonrası Mart ayı sonunda başlayan öğrenci grevinin başarıya ulaştığının bir sonucu olarak, öğrenci tarafından sevinçle karşılanmıştı.

Sonuç olarak, Sivas Kongresi günlerinde Tıbbiyeli Hikmet'in ağzından dökülen sözler, gençliğin milli hassasiyetlerini, tam

⁴¹ Gürkan, a.g.e., s.60; *İleri*, 19 Nisan 1922; *Tevhid-i Efkâr*, 19 Nisan 1922

⁴² Gürkan, a.g.e., s.s.75-77.

⁴³ Selçuk, a.g.e., s. 372.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

FEVZİ
ÇAKMAK'IN
TEBLİĞİ

bağımsızlığa olan düşkünlüklerini gösteren somut ifadelerdi. Sadece Sivas Kongresi ile kalmayan, Milli Mücadele'ye yönelik karşıtlığın merkezi olan İstanbul'da gençliğin üstlendiği rol, Milli Mücadele ruhunun, başkent semalarında dolaşmasını, halkın umutsuz olduğu anlarda, gençlikten aldığı şevk ve hırs-la ayakta kalmasını sağlayacaktı.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Vakit

Tevhid-i Efkar

İleri

Araştırma ve İnceleme Eserler

"14 Mart ve Tıbbiyeli Hikmet", **Bilim ve Ütopya**, S 190 (Nisan 2010).

Arıburnu, Kemal, **Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Yeni Matbaa, Ankara, 1951

Ata, Ferudun, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, TTK, Ankara, 2005.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, (Haz: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Bayar, Celal, **Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, C 5, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997

Çakmak, Fevzi, "Kuva-yı Milliye Hareketine Farklı Bir Bakış: Ali Kemal", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, C 2, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2010.

Çulcu, Murat, **Ermeni Entrikalarının Perde Arkası: Torlakyan Davası**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1990.

Denizli, Hikmet, Kars, H. Zafer, "Tıbbiyeli Hikmet", **Bilim ve Ütopya**, S 73 (Temmuz 2000)

Denizli, Hikmet, **Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye**

Üyeleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,

Goloğlu, Mahmut, **Cumhuriyete Doğru 1921-1922**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

Goloğlu, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Goloğlu, Mahmut, **Üçüncü Cumhuriyet 1920**, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.XI.

Günaydın, Ahmet Necip, **Milli Mücadelede Sivas 108 Gün**, 2.bs., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2010

Gürkan, Kazım İsmail, **Darülfünun Grevi**, Harman Yayınları, 1971

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C 1, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1997.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Ergenekon Milli Mücadele Yazıları**, Remzi Kitabevi, Ankara, 1993.

Kasalak, Kadir, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10 (1992).

Özata, Metin, **Atatürk ve Tıbbiyeliler**, Umay Yay., İzmir, 2007

Özbay, Kemal, **Türk Asker Hekimliği Tarihi**, C 2, 1976.

Polat, Hasan Ali, "Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol 3 / 11 (Spring 2010),

Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, I, TTK Yayınları, Ankara, 1993.

Taylak, Muammer, **Türkiye'de Öğrenci Hareketleri**, Hamle Yay., İstanbul, 1997.

Tunç, Salih, "İstanbul Basınına Göre Milli Mücadeleye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 1 (2002)

Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1999.

Yücel, Aktar, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Gençlik", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul.

Av. M. TURGAY BİLGE (Oturum Başkanı)- Dr. Fevzi Çakmak'a teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Çağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi)- Bir ilave yapabilir miyiz bu konuda? Çünkü kapatmadan iki ilave yapayım, bir dakikanızı çalacağım. 14 Mart 1919 tarihi önemlidir. 14 Mart tarihi biliyorsunuz Tıp Bayramıdır. Nedir? Askeri Tıbbiyeyi Şadinin kuruluşundan esinlenerek yapılmıştır, ama bu kişiler. Çünkü şu önemli: Buraya geldiğinde 18 yaşında, 1901 doğumlu ve bu 18 yaşında, daha askeri tıbbiyenin niye ileri sınıfları gelmedi gibi bir kanı hâkim olabilir. Ancak biraz evvel Fevzi Çakmak'ın çok güzel ifade ettiği gibi, bu bir lider kadro, yani eylemci bir kadro ve 14 Mart günü, hatırlayın İstanbul'daki Haydarpaşa Lisesi veyahut da şu andaki Marmara Üniversitesi kampüsünü. Bu tıbbiyenin kuleleri vardır, bayağı bir kuledir. Oraya çok büyük bir Türk Bayrağı çekerler. Bütün İstanbul'un dikkatini çekerler. Yani bu lider kadro, bu birincisidir.

İkincisi, Hikmet Beyin bir başka önemli özelliği; milli mücadele için oluşturulan bütün derneklerin Rumeli ve Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adıyla bir çatı altında toplanma teklifini de kendisi yapmıştır. 44 yaşında çok önemli, yani çok daha fazla iş yapabileceği bir zamanda ölmüştür, ama onun biraz evvel Fevzi Çakmak çok güzel söyledi. Bunlar inançlı kadrolar, Dr. Adnan Adıvar'la ve kendini denek olarak kullanması etki ettiği kanaatindeyim. Saygılar sunarım.

Av. M. TURGAY BİLGE (Oturum Başkanı)- Son konuşmamız Sivas Kongresinde Amerikalı bir gazeteci Louis Edgar Browne. Araştırma Görevlisi Dokuz Eylül Üniversitesinden Sayın Mustafa Kırışman Hocam anlatacaklar. Teşekkür ederiz.

MUSTAFA KIRIŞMAN (Dokuz Eylül Üniversitesi-Araştırma Görevlisi) Sivas Kongresi'nde Bir Amerikalı Gazeteci: Louis Edgar Browne: Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın yeni dünya düzenine ilişkin görüşlerini ortaya koyan 14 maddelik programını açıkladığında, pek çok ülke bu ilkelere umutla bakmıştı. Milli-

yetçilik temeline ve ulusların kendi geleceklerini kendileri belirleme hakkına dayanan 14 Madde'nin 12. Maddesi, Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir devlet olarak kalmasını öngörmekle birlikte, ülkedeki Hıristiyanların özgürlük içinde yaşamalarını ve Boğazların herkese açık tutulmalarını şart koşuyordu. Wilson'un ortaya koyduğu 14 Madde'ye güvenen Osmanlı Yönetimi, İtilaf Devletleri'yle, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştı. Ancak, antlaşmanın 7. Maddesi gereğince, İtilaf Devletleri'nin, güvenliklerinin tehlikede olduğunu ileri sürdükleri yerleri, bahaneler üreterek işgal etmeye başlaması, Osmanlı'nın yok oluş sürecini de beraberinde getirmişti.

İlk olarak İngilizler Musul'u işgal etmişler, arkasından İtilaf Devletleri, 1915'te ele geçiremedikleri Çanakkale'den tek bir top atışı dahi yapmadan geçerek İstanbul'u idareleri altına almışlar, bunun yanı sıra Fransızlar Adana'yı; İngilizler Urfa, Antep, Maraş'ı; İtalyanlar Antalya ve Güneybatı Anadolu'yu; Yunanlılar ise İzmir'i işgal etmişlerdi.

Sıra Anadolu'nun kuzeyine geldiğinde, gerek işgali kolaylaştıracak bir limanının olması, gerekse Rum çetelerinin asayişini bozması sebebiyle Samsun, İtilaf Devletleri tarafından işgale en uygun yer olarak görülmekteydi. İşgal kuvvetlerinin komutanları, bölgede güvenliğin sağlanamaması halinde, Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesine dayanarak Samsun'un işgal edileceğini İstanbul'a bildirmişti. Mevcut durumdan ötürü telaşa düşen İstanbul Hükümeti, Velihaht Mehmet Vahdettin'in yaverliğini yapmış, Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'yı 9. Ordu müfettişi sıfatıyla Samsun'a göndermişti. Bu görev, aslında Mustafa Kemal'in zihninde ta öğrencilik yıllarından beri gelişen bir takım fikirlerin hayata dönüşmesi için büyük bir fırsattı. Padişah kendisinin ve devletin geleceğinden kuşku duymaktaydı. Hükümet beceriksiz ve korkak bir tutum sergilemekteydi. Ordu dağınık, millet ise yorgun ve yoksul durumdaydı. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu ise, yapılacak bir kongre ile milli birliği sağlayıp, bütün milli mücadeleye çabalarını tek kuvvet haline getirmektir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MUSTAFA
KIRIŞMAN'IN
TEBLİĞİ

19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Mustafa Kemal, şehirde İngiliz denetiminin yoğun olmasından dolayı, çeşitli incelemelerde bulunduktan sonra Havza'ya geçmiş, burada bir mitingin düzenlenmesine katkıda bulunmuş ve gösterilerin yaygınlaşması için çalışmalar yapmıştı. Buradan Amasya'ya geçen Mustafa Kemal, 21 Haziran'ı 22 Haziran'a bağlayan gece, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, 3. Kolordu Komutanı Refet Bey ve eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'in de imzaladığı Amasya Genelgesi ile, doğu illerinde bütünlüğün sağlanması adına 10 Temmuz'da (sonradan 23 Temmuz'a ertelenmiştir) Erzurum Kongresi'nin; milli birliğin sağlanması adına ise Sivas'ta bir milli kongrenin yapılmasını karar altına almıştır.

Tarih 4 Eylül 1919'u gösterdiğinde, Sivas'ta tam bir bayram havası yaşanmaktaydı. Yurtsever halk, saatler öncesinden kongrenin yapılacağı lise binasının önünde toplanmış, binaya giden yolları doldurmuştu. Mustafa Kemal, doğrudan başkanlık kürsüsüne giderek, saat 15.00'te kongreyi açtı. Mustafa Kemal yaptığı uzun konuşmada, Mondros Ateşkes Antlaşması'yla adil bir barışın tesis edileceği sanıldığını ancak, antlaşma hükümlerinin vatanın aleyhinde kullanıldığını belirtti. Ayrıca, İtilaf Devletleri'nin haksız, İstanbul Hükümeti'nin ise basiretsiz tutumu neticesinde, milletin kendi varlığını ispatlamasının ve saldırılara karşı koymasının yolunun kendi birliğini sağlamasından geçtiğini ifade etti. Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nde temeli atılan milli birliği, ülkenin dört bir yanına yaymak ve bu sebeple Erzurum Kongresi'nde alınan kararların Batı Anadolu ve Rumeli illerinin delegelerince de benimsenip kabul edilmesi suretiyle yetkiyi genelleştirmek amacı ile yapıyordu. Buna karşın, Batı Anadolu ve Rumeli illerinin önemli bir kısmından kimse gelememişti. Gelenler de zaten bir milli kuruluş tarafından gönderilmemiş; ya şehrin ileri gelenleri tarafından uygun görülüp ya da kendi istekleri doğrultularında gelmişlerdi. Gelenler ve Sivas'ta doğrudan bir şehrin delegeliğine atananlarla birlikte toplam sayı 20-25 civarında olmuş, bir hafta süren toplantılar esnasında katılanlarla birlikte delege

sayısı 38'e kadar çıkmıştı⁴⁴. Gerek bazı delegeler için kongreye katılacağını gösterir mazbatanın, bağlı bulunduğu şehirde çeşitli kaygılardan ötürü hazırlanmaması, gerekse kongre süresince yeni delegelerin katılımlarının devam etmesi sebebiyle, kongreye katılanların sayısı net olarak bilinmemektedir⁴⁵.

Delegelerin haricinde, kongrede neler olup bittiğini gözlemlemek üzere şehre gelen ve kongreyi takip etme gayretinde olanlar da vardı. Bunlardan birisi de Amerikalı bir gazeteci olan Louis Edgar Browne idi.

Amerika Birleşik Devletleri, ekonomik üstünlüğünü yavaş yavaş Avrupa'ya kabul ettirerek Batı'nın güçlü devletleri arasındaki yerini almak hatta başat güç olmak için çaba harcamakla kalmamış, aynı zamanda yeni yayılma yöntemlerinin de öncülüğünü yapmıştır. Sömürgeci emperyalizmin barut kokan yöntemlerini modası geçmiş ve maliyetli bularak benimsemeyen Amerika, insani değerlere önem veren yeni tür bir yayılma yöntemini denemekte, sessiz sedasız faaliyet gösteren misyonerlik örgütleri ve eğitim kurumlarıyla Yakın Doğu'daki etki alanını genişletmekteydi. Dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletleri, bölgeyle olan ticari ilişkilerini geliştirmek için *Açık Kapı* politikasını ortaya koymuştu⁴⁶. Louis Edgar Browne, Anadolu'da milli mücadele hareketini başlatmak için kolları sıvayan Mustafa Kemal'in ve Sivas'ta toplanacak olan kongrenin, gerek içinde bulunduğu durumu, gerekse Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelere olan bakışını gözlemlemek üzere Sivas'a gelmişti.

Sivas Kongresi'ne Amerikalı bir gazeteci olarak katılan Browne 1890 ya da 1891'de Massachusetts eyaletinin Lynn

⁴⁴ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, İş Bankası Yay., 2008, İstanbul, s.75.

⁴⁵ Buna karşın Mazhar Müfit Kansu'nun *Erzurum'dan Ölümüne Atatürk'le Beraber* isimli eserinde kongreye katılanların sayısı 29, Mehmet Arif Bey'in *Anadolu İnkılâbı* isimli eserinde 31, Vehbi Cem Aşkun'un *Sivas Kongresi* isimli eserinde 34, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'ndeki listede 33'dür. Kaynak: Goloğlu, *a.g.e.*, s.76.

⁴⁶ Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, 1974, İstanbul, s.16.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MUSTAFA
KIRIŞMAN'IN
TEBLİĞİ

şehrinde doğmuştur. 1910-1912 yılları arasında iki yıl Amerikan Deniz Akademisi'nde öğrenim gördükten sonra, hastalanarak akademiden ayrıldığı söylenmektedir⁴⁷. Louis Edgar Browne'nin hastalandığından dolayı akademiden ayrıldığı çeşitli arşiv belgelerinden doğrulansa da, 1912'den itibaren gittiği ülkeler ve yaptığı görevler göz önüne alındığında, bu kişinin devlet tarafından özel görevlere gönderildiği düşünülebilir. Şöyle ki: Birleşik Devletler Donanmasından Amiral Bristol'un Donanma İstihbarat Direktörü Amiral Niblack'e Mr Browne'yle ilgili çektiği bir telgrafta "*Bir kere Donanma Bakanlığı'nda görev almasından dolayı, hakkında hazırlanan raporların, Annapolis'i terk etmesinin sebeplerini içermemesi, bana tuhaf göründü. Ashında bu, donanma kayıtlarında mevcut olmalı. Ayrıca, Browne'nin bizzat bana belirttiği ve geçenlerde bana teyit edilen durum şu ki, 1918 sıralarında kendisi Washington'da bakanlıkta çalışmaktaydı ve yıllık raporunu kaleme almakla meşguldü*"⁴⁸ şeklinde ifadeler kullanmıştır.

Browne, 30 Mayıs 1915'te Mondros'a gitmiş, yine aynı yıl içinde İstanbul'da görüşmelerde bulunmuştur. 1915 yılının kış aylarında ise, Arnavutluk'ta olan Sırp larla beraberdi⁴⁹.

Browne, Chicago Daily News, New York Globe, New York Herald, American Associated Press ve Philadelphia Bulletin'in Çanakkale, Suvla Körfezi, Mısır, Hindistan, Mezopotamya ve Makedonya'daki savaş muhabirliklerini yapmıştı⁵⁰. Yunan donanmasında bir süre öğretmenlik de yapan Browne, daha sonra Chicago Daily News gazetesinin Selanik'teki ofisinde çalışmaya başlamış, Venizelos'la yakın ilişkiler kurmuş ve Yunan parlamentosunu izleme imkânı bulmuştu. Ardından, Yunan ordusunda kıdemli yüzbaşı rütbesiyle çalışmaya başlamış, bir

⁴⁷ *Who is who in America*, Vol:13 (1924-1925) Edited by: Albert Nelsen Morguis Chicago: A.N. Morguis and Company London: 1939, s.559.

⁴⁸ National Archive MID RG 165'ten akt.: Deniz Bilgen, (*Sivas Kongresine Katılan Amerikalı Gazeteci*) Louis Edgar Browne, (Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), s.1.

⁴⁹ F.O. 371/14238'den akt.: Bilgen, a.g.t., s.2.

⁵⁰ *Who is who in America*, s.550.

ara da Selanik'te pamuk üreticiliği işine girişmişti. Browne'nin daha sonra Sırbistan'da olduğu duyulmuş ve Sırp'ların geri çekilmesinden sonra Roma'ya gitmişti. 4 Mayıs 1917'de ise, Amerika'ya dönen Browne'nin Londra'da olduğu duyulmuş ve buradan, ülkedeki durumu yazması için Chicago Daily News vasıtasıyla Rusya'ya gönderilmişti⁵¹.

Rusya'da her yeri gezebilmesini sağlayacak daimi pasaport alan Browne, Ekim 1917'de kendisini Amerikan elçiliğinin hizmetinde çalışan biri olarak tanıtmış ve onların özel kuryesi gibi hareket etmişti. 1917-1918 yıllarında Rusya'da Lenin ve Troçki ile yakın ilişkiler kurmuş ve Bolşevizm eğilimli pek çok yazıyı kaleme alması Amerikan istihbaratının gözünden kaçmamıştı. Hatta öyle ki, Browne'nin son derece tehlikeli bir radikal olduğu ve derhal görevden alınmasıyla ilgili telgraflar, dönemin yetkilileri tarafından Donanma Haber Alma Direktörlüğüne yollanmıştı⁵².

Louis Edgar Browne'nin anılarına bakıldığında, 1919 yılında Londra, Paris, Roma, Selanik, Odessa, Tiflis, Erivan'a ve birkaç kez de İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. 1919'un Ağustos ayına gelindiğinde ise, İstanbul'da bulunan Browne, geleceğin Türkiye'si'nin kaderinin çizileceği Sivas'a hareket edecekti.

Milletler Cemiyeti misakininin mandalarla ilgili maddesi, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız devlet haline gelebilecek bölümlerde mandacının seçilmesinde, bu toplumların isteklerinin önde geleceğini öngörmüş bulunuyordu. Paris Barış Konferansı'nda Yakın Doğu probleminin çözümüne yardımcı olmak için Başkan Wilson Müttefikler arası bir Tahkik Heyeti önermişti. 25 Mayıs 1919'da Amerikalılarca belirlenmiş karara göre, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile ortaya çıkacak bölgelerde sosyal, ırksal ve ekonomik koşulları görmek ve bu bölgelerin gelişmesini sağlayacak şartların ne olacağı konusunda

⁵¹ National Archive, MID, RG 165, Dosya No.: 20958/635'ten akt.: Bilgen, *a.g.t.*, ss.3-4.

⁵² National Archive, MID, RG 165, Dosya No.: 20958/635'ten akt.: Bilgen, *a.g.t.*, ss.5-6.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MUSTAFA
KIRIŞMAN'IN
TEBLİĞİ

fikir edinmek üzere bu yörelerin ziyaret edilmesi istenmişti. Bu görev için Ohio'daki Oberlin Koleji Müdürü Henry C. King ve Başkan Wilson'un şahsi dostu Chicago'lu işadamı Charles R. Crane heyet üyeleri olarak görevlendirilmişlerdi. King-Crane heyeti olarak adlandırılan bu grup, İstanbul'da Boğazlar Me-selesi ve bağımsız bir Ermeni Devleti kurulması konularında çeşitli istişarelerde bulunmuştu. 1919 yılının Ağustos ayın-da, Charles Crane Louis Edgar Browne'nin, kendisin yerine Sivas'a gitmesini ve burada Türk Milli Partisi'nin düzenleyece-ği kongreye katılarak gelişmeleri an be an kendisine bildirme-sini istemişti⁵³. Buradan da anlaşılacağı üzere Amerika, Sivas Kongresi'nde neler olup bittiğini öğrenmek ve bu hareketin gücü hakkında bilgileri elde etmek istemekteydi.

Peki, Browne Sivas'a nasıl gidecekti? Browne'nin anıların-dan yola çıkılacak olursa, kendisi Halide Edip'le birkaç kez görüşmüştü. Halide Edip, kendisine Damat Ferit Kabinesi'nin halkı temsil etme yetkisinin kalmadığını, Sivas'ta toplanacak Milli Kongre'nin baskısı ile hükümetin istifaya zorlanacağını belirtmişti. Browne'nin Anadolu'ya yapacağı seyahat ile ilgi-li detaylı bilgileri ve Milli Kongre'ye takdim için güven bel-gesini, koyu renk elbise giymiş birinin kendisine getireceğini söylemişti⁵⁴. Browne'nin anlattığına göre; 14 Ağustos akşamı, saat 10.00 civarlarında Hazim Atif Bey isminde bir gencin kendisine Halide Edip'ten getirdiği mesajda, Browne'nin 16 Ağustos Cumartesi sabahı saat 07.00'de Galata Köprüsü'nden Haydarpaşa'ya gidecek olan vapura binmesi ve Haydarpaşa'ya vardığında da, Eskişehir'e gidecek trene binmesi isteniyordu. Bir de ilgili kimseye verilmek üzere, Browne'ye, kırık kurşun kalemle, testere ağzı biçiminde kesilmiş bir kâğıdın yarısı pa-rola olarak verilmişti⁵⁵. Browne'ye verilen bir başka talimat da, Haydarpaşa'dan ayrıldıktan bir saat sonra, bir sivilin veya

⁵³ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3b, (Browne'un tarihsiz rapo-ru) Bilgen, *a.g.t.*, s.70

⁵⁴ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3b, Bn: I, FID: 3L, No: 44 Bil-gen, *a.g.t.*, s.70.

⁵⁵ Akdes, *a.g.m.*, s.17.

bir subayın kompartımana gireceği aynı kâğıt ve kurşun kalemin diğer parçasını yani parolayı göstereceği belirtilmişti⁵⁶. Bu görevi icra edecek kişi Kara Vasıf Bey'di. Ancak parolayı gösteren adamın öldürülmesi veya gelmemesi halinde doğruca Eskişehir'e gitmesi, oraya varınca da Türk askerleri treni kontrole gelinceye kadar kompartımanda beklemesi isteniyordu. Bu Türk askerlerinin bazılarının düğme deliklerinde bir şerit olacaktı. Bu, Türk askerlerinin birinin kolundan tutarak kulağına parolayı fısıldamak ve bagajı göstererek Ankara diye fısıldamak yeterli olacaktı. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, Browne'nin Sivas'a emniyetli bir şekilde varması için her türlü olasılık düşünülmüştü. Browne'nin Eskişehir'den sonra Ankara'ya gitmesi isteniyordu. Ankara'da trenden indikten sonra bir Türk subayının gelip, Fransızca "Bay Browne musunuz" demesine kadar peronda duracaktı. O, zabite olumlu cevabı verdiğinde, subay "Cengiz hizmetinizde" diyecekti⁵⁷. Browne'nin Sivas'a olan gezisini de Cengiz isimli bu subay ayarlayacaktı. Fakat Halide Edip'in 15 Ağustos'ta planda bir değişiklik olduğunu söylemesiyle, Browne'nin yola çıkış tarihi kararlaştırıldıktan bir gün sonra olmuştu⁵⁸.

Browne, Ankara'ya vardığında 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yla kısa bir görüşme yapmıştı. Yapılan bu görüşmede Ali Fuat Paşa, mücadelenin vatanın kurtuluşuna kadar devam edeceğini, kendilerinin milleti yüksek ücret verene satan üyelerin bulunduğu bir hükümetin varlığına izin vermeyeceklerini, bu uğurda devrimin dahi gerekebileceğini; Sultan'ı korumayı arzu ettiklerini fakat kendisinin de memleketin sesini dinlemesi gerektiğini belirtmişti⁵⁹.

⁵⁶ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3b, (Browne'nin tarihsiz raporu)'den akt.: Bilgen, *a.g.t.*, s.72.

⁵⁷ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3b, s.1-2 (Browne'nin tarihsiz raporu)'den akt.: Bilgen, *a.g.t.*, s.72.

⁵⁸ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3L, No: 44 (15 Ekim 1919 tarihli Browne'nin raporu)'den akt.: Bilgen, *a.g.t.*, s.71.

⁵⁹ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3b, (Browne'nin tarihsiz raporu)'den akt.: Bilgen, *a.g.t.*, s.80.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MUSTAFA
KIRIŞMAN'IN
TEBLİĞİ

Browne Ankara'da bulunduğu dönemde Refet Bey ile de görüşme imkanı bulmuştur. Browne, Refet Bey'e Ali Fuat Paşa'ya sorduğu soruların aynılarını sormuş ve kendisinden aynı cevapları almıştı. Ali Fuat Paşa'ya, Hükümet istifanı isterse ne yapacaksın diye sorduğunda ise hükümete cehenneme kadar yolun var diyeceğim cevabını almıştı⁶⁰.

26 Ağustos 1919 Salı günü Ankara'yı terk eden Browne, otomobil ve at sırtında geçen yolculuğun ardından 1 Eylül Pazartesi günü saat 17.00 civarında, Kara Vasıf Bey ile Sivas'a ulaşmıştı⁶¹.

Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde, İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol başta olmak üzere bir grup Amerikalı, Türkiye üzerinde bir manda yönetiminin kurulması noktasında kendi hükümetlerini ikna etmeye çalışıyordu. 1919 yılında, Türklerin içinde bulunduğu durumu, dışa duymaları oldukça zordu. O dönemde, Amerikan kamuoyunu yönlendirebilecek önemli kişilerin, Türk Milli Mücadelesi'yle ilgili doğru düşüncelere sahip olması büyük öneme sahipti. Bu sayede, Amerika'da Türklere karşı varılan peşin hükümler karşısında, Türklerin görüşleri de Amerikan kamuoyunda yer bulabilmişti. Bu noktada, Chicago Daily News muhabiri Louis Edgar Browne, Sivas'ta Türklerin düşüncelerini Amerikan kamuoyuyla paylaşarak Türk Milli Mücadelesi'ne faydalar sağlamış bir gazeteci olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, Browne'ye Sivas Kongresi sırasında Milli Mücadele'nin nedenlerini, İstanbul Hükümeti ve Damat Ferit Paşa'nın İngiliz yanlısı siyasetini, iç ve dış tehlikeler karşısında toplanan Sivas Kongresi'nin amacını ve kararlarını anlatan belgeler verilmişti.

Browne, Chicago Daily News gazetesindeki 13 Ekim tarihli yazısında, Milli Hareketin milletin gücüne dayandığını, kesinlikle ülkedeki azınlıklara karşı yürütülmediğini, Türklerin

⁶⁰ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 3b, (Browne'nin tarihsiz raporu) 'den akt.: Bilgen, *a.g.t.*, s.83.

⁶¹ Bilgen, *a.g.t.*, s.91.

savaş istemediğini, asker ve köylünün ise Mustafa Kemal'in arkasında olduğunu duyurmuştu⁶².

Sivas Kongresi'yle ilgili bilgileri aynı zamanda Charles R. Crane'e de ulaştırın Browne, Kongre'yi mütarekeden bu yana Türkiye'nin en önemli konferansı olarak niteliyordu.

Browne, gazetesindeki 5 Eylül tarihli yazısında ise, Sivas'ta toplanan kongrenin Sultan'ı ve tahtını korumak istediğini, Sultan'ın milletin isteklerini dinlememesi halinde kongrenin bundan sorumlu olmayacağını belirtmişti⁶³. Browne, Kongre'nin toplanma amacını Türkiye'nin politik, askeri ve ekonomik durumunu tartışmak ve uygulanacak yöntemle ilgili olarak İstanbul Hükümeti'ne sunulacak kararı, Müslümanlar adına Kongre'den geçirmek olarak nitelemişti⁶⁴.

Browne, Türk Milli Mücadelesi ile Amerikan mandasını ilişkilendirdiği bir yazısında, Amerika'nın manda yönetimini kabul etmesi, Yunanlıların İzmir'i terk edeceğini Türklere temin etmesi ve Türk Devleti'nin bütünlüğünü garanti altına alması halinde, Milli Hareket'in uzlaşmaya varacağını belirtiyordu. O'na göre, bütün Küçük Asya, Mustafa Kemal'in peşindeydi ve gerektiği takdirde 350, 000 kişilik, iyi eğitilmiş, teçhizatlı bir orduyu 3 ay içerisinde toparlayabilirdi⁶⁵.

Browne, İmparatorluğun bölünerek, bölgede çeşitli ülkeler ve mandalar kurulması fikrinin gerçekleşebileceğine inanmaktaydı. Çünkü ona göre, İmparatorluk'taki ırklar, ülkenin her bir yanına dağılmış durumdaydılar. Ekonomik açıdan baktığında ise Türkler çiftçilikle, Ermeni ve Rumlar işadamlığı, tüccarlık ve komisyonculuk gibi işlerle uğraşmaktaydılar ve ziraata meyilleri yoktu. Bu nedenle, ekonomik durum da ırkların ayrılmasını imkânsız kılmaktaydı. Bir Ermeni iş adamının İstanbul'dan ayrılıp doğu şehrine giderek, orada

⁶² *Chicago Daily News*, 13 Ekim 1919.

⁶³ *Chicago Daily News*, 5 Eylül 1919.

⁶⁴ *Chicago Daily News*, 15 Eylül 1919.

⁶⁵ *Chicago Daily News*, 17 Eylül 1919.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MUSTAFA
KIRIŞMAN'IN
TEBLİĞİ

çiftçilik yapması mümkün değildi. Ayrıca, olası bir bölünme halinde demiryolu ulaşımının ve Boğazlardan geçişin de sekete uğraması demekti. Bu da İmparatorluğun yayıldığı coğrafyadaki grupların, medeniyetin gerisinde kalmalarına yol açacaktı. Dolayısıyla, Browne İmparatorluk'taki farklı ırklar ve dini grupların bir arada yaşamak zorunda olduklarını savunuyordu.

Browne, kendi hükümetine ise çözüm yolu olarak, konuya tarafsız yaklaşmasını tavsiye ediyordu⁶⁶. Türklerin Anadolu'daki nüfus açısından ezici bir çoğunluğa sahip olduğunu, Yunanlıların ise Anadolu'daki Türkleri katlettiklerini ve eğer Amerikan yönetimi barıştan yana ise, Türklerin taleplerini dik-kate almaları gerektiğini belirtiyordu. Türklerin bölünme endişesinden kurtulmalarının tek yolunun, bütün Türkiye için tek bir manda gücünün belirlenmesinde olduğunu satırlarından belirten Browne, Amerika'nın buna talip olmaması halinde, İngilizlerin ikinci tercih olacağını belirtiyordu⁶⁷.

Browne, Rauf Bey'le yapmış olduğu görüşmede, Kongre'nin manda yönündeki kararını Amerikan Senatosu'na bildirmele-rini tavsiye etmişti. Rauf Bey ise Amerikan Senatosu'nun bu talebi kabul etmeyebileceğinden ve ayrıca, Anadolu'da Milli Hareket aleyhtarı kimselerin seslerini daha da yükselteceğinden endişe etmekteydi⁶⁸. Rauf Bey'in bu sözlerinden sonra 8 ve 9 Eylül toplantılarında, tamamen Amerikan mandası kararı yönünde geliyor gibi görünen durum, birden bire, tarafsız bir devlet gözü ile durumu incelemek üzere, Amerikan Senatosu'ndan bir heyet çağırma kararı olarak gelişmişti.

Browne, Sivas'ta Mustafa Kemal ve diğer önderlerle özel toplantılara katılmakla kalmamış, Kongre oturumlarının bir kısmına da katılmıştı. Kongre Tutanakları'nda veya diğer herhangi bir yerli kaynakta doğrulanmamakla birlikte Browne, Kongre oturumlarına da katıldığını Chicago Daily News'te

⁶⁶ *Chicago Daily News*, 11 Ağustos 1919.

⁶⁷ *Chicago Daily News*, 11 Ağustos 1919.

⁶⁸ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Basımevi, 1969, Ankara, s.66.

şöyle açıklamıştı: “Az veya çok Arap geceleri deneyimim ve Türkçem vardı. Kemal Paşa, Rauf Bey ve bugünün Osmanlı İmparatorluğu liderleri ile aynı odaları paylaştım. Kongre'nin birçok oturumuna katıldım”⁶⁹.

Browne, Kongre'nin Amerikan mandası yanlısı tutum izlediğini, hatta Kongre'de alınan kararların Amerikan mandasına yönelik olduğunu belirtiyordu. Sivas Kongresi'nde çoğunluğun Amerikan mandasını savunduğu doğru olmakla birlikte, Kongre'den Amerikan mandasını talep eden bir karar çıkmadığına göre, Browne'nin böyle bir eğilimin var olduğunu göstermeye çalışması, kamuoyu vasıtası ile Amerikan Kongresi'nden çıkacak kararı etkileme amacını güttüğünü ortaya koymaktadır. Browne, “Kongre Amerikan mandasını güvence altına almak ve Amerika'nın gözünde şansını engelleyecek herhangi bir hareketin olmaması için oldukça tedirgindi” diyerek, Sivas Kongresi'ndeki eğilimin Amerikan mandasından yana olduğunu belirtmekte ve bu talebi genelleştirmekteydi⁷⁰.

Browne'nin Kongre'yi konu alan buna benzer pek çok köşe yazısı bulunmaktadır. Örneğin, Browne makalesinde Kongre'nin taleplerini okuyucularına şöyle duyurmuştu: “Sivas Milli Kongresi, dört şeyi talep ediyordu: Bunlardan en önemlisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun her yeri için Amerikan mandası. İkincisi; yeni parlamentoyu oluşturabilmek için derhal genel seçime gitmek, üçüncüsü; Türkiye'nin toprak ve politik bütünlüğünü güvence altına almak, dördüncüsü; Yunanlıları İzmir'den çıkarmak; bunu ya görüşmeler yoluyla ya da savaş ile güvence altına almak”⁷¹. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, Browne'nin Sivas Kongresi'nde yoğun bir şekilde tartışılan manda konusunda, gerçek dışı bilgiler sunarak Amerikan kamuoyunda mandaterlik yönünde bir eğilim yaratmaya çalıştığı görülmektedir.

⁶⁹ *Chicago Daily News*, 13 Ekim 1919.

⁷⁰ H. Inst. Arch. (Browne's papers): Bn: I, FID: 15, No.42'den akt.: Bilgen, a.g.t., s132.

⁷¹ *Chicago Daily News*, 13 Ekim 1919.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MUSTAFA
KIRIŞMAN'IN
TEBLİĞİ

Kongre’de manda konusuyla ilgili alınan karara baktığımızda ise, beyannamenin yedinci maddesinde prensip olarak dış yardımın kabul edilebileceğini belirtilmekle beraber, *milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen* ifadesi de yer almaktaydı⁷².

Kongre’de alınan kararlar üzerine Browne, Türklerin Amerikan mandasını istediklerini fakat manda kelimesinin yerine müzaheret kelimesinin kullanılmasının gerektiğini belirtiyordu. Buradan anlaşılacağı üzere Browne, ama manda ama müzaheret terimi adı altında, bir şekilde Anadolu’da, bir Amerikan varlığının oluşması için gerçek dışı yazılarına devam ediyordu. Hatta Rauf Bey’le yaptığı bir görüşmede, kendisine Amerikan yönetimiyle manda konusunda iletişime geçmesini önermiş, Rauf Bey’in olumsuz bir cevap alınması halinde hiçbir devletle müzakere edemeyecek konuma düşeriz cevabına ise “*Eğer Amerika kabul etmezse, zaten taksim edileceksiniz; o yüzden meselenin ifşasından hiçbir zarar görmezsiniz*” telkininde dahi bulunmuştur⁷³.

Sivas Kongresi kararlarının Padişah’a ulaştırılması noktasında, Dâhiliye Nazırı Adil Paşa ve Damat Ferit Paşa engel olmaya çalışmıştı. Sivas’taki Heyeti Temsiliye, İstanbul Hükümeti’yle giriştiği mücadelede, Anadolu’nun desteğini almak istemişti. Anadolu’da çeşitli vilayetlerdeki komutan ve valilerle yapılan hızlı görüşmeleri ve milli birliğin ortaya çıkışını, Browne “*o akşam şahit olduğumdan daha etkin bir haberleşme duymamıştım*” şeklinde betimleyerek milli birliğin ortaya çıkışından etkilendiğini dile getirmiş ve Anadolu’nun her yerinden İstanbul Hükümeti’nin tavrını eleştiren telgrafların Padişah’a çekildiğini belirtmişti⁷⁴.

Louis Edgar Browne, özellikle İstanbul’daki Amerikan mandası taraftarlarının isteği ve Türkiye’deki Amerikalıların teşviki ile Sivas’a gelmişti. O, kendisine atfedilen, Amerikan mandası fikrinin Amerikan kamuoyuna aksettirilmesi görevi-

⁷² İğdemir, *a.g.e.*, s.75.

⁷³ *A.g.e.*, s.74.

⁷⁴ *Chicago Daily News*, 13 Ekim 1919.

ni yerine getirmeye çalışmış, bununla birlikte Milli Mücadele Hareketi'ni yönetenlerin azim ve kararlılığını gördükçe Türklerle karşı sempati duymaya başlamıştı. Mustafa Kemal'in, ta Sivas Kongresi günlerinde Browne ile yaptığı görüşmede, *Yunanlıları Ege'de denize dökacağız* demesi, O'nun düşünce dünyasında bu sempatiyi oluşturan önemli gelişmelerden biriydi⁷⁵.

Browne, hiçbir resmi sıfatı olmadığını söylemesine rağmen, Sivas'ta O'na büyük önem verilmiş, kendisine adeta Amerikan temsilcisi gözüyle bakılmıştı. Osmanlı toprakları üzerinde bir Amerikan mandası kurulması için, Kongre'nin istekleriyle ilgili gerçek dışı ifadeler kullanmış olmasına rağmen, Browne'nin özellikle de İngiliz sansüründen etkilenmeden Türk Milli Mücadelesi'ni Amerikan ve Batı kamuoyuna duyurmuş olması son derece önemlidir. Sivas'ta basılmaya başlanmış olan İrade-i Milliye gazetesinde Browne için teşekkür yazısının yazılmış olması bile, kendisi için verilen önemi ortaya koymaktadır. L. E. Browne 19 Eylül Cuma günü Sivas'tan otomobil ile ayrılmıştır. Milli Hareket'e yakınlığıyla dikkat çeken Browne, İngilizlerin de dikkatinden kaçmamıştır ve O'nun kimliğini sorgulayan yazışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Browne, 1 Ekim 1919 tarihinde İstanbul'u terk etmiş ve Milli Mücadele dönemiyle ilgili yazılarına devam etmiştir. İzmir'in kurtuluşuna kadar uzanan o süreçte Türkler hakkında son derece olumlu yazılar yazmış; hatta bunun bir adım ilerisine giderek savaşın Türklerin lehine sonuçlanmasını arzuladığını belirtmiştir. Öyle ki, Amerikan Milli Arşivinde bulunan, Archie isimli dostuna yazdığı mektupta *"Bir seneden fazla bir zamandır Colorado çiftliğinde çift sürüyorum. Sıhhatim o derece bozulmuştu ki, bir şeyler yapmam lazımdı ve bu metot, bir sonuca varmak için en kolay vasıtayı bana verdi. Oh, ne mutlu! Küçük Asya'daki son haberler beni ne kadar mutlu ediyor. Her günün yeni gelişmeleri, omuzlarımdan yılların yükünü alıyor..."*⁷⁶ ifadelerini kullanarak kendi düşünce dünyasındaki tutumunu gözler önüne sermiştir.

⁷⁵ Bilgen, *a.g.t.*, s.248.

⁷⁶ H. Inst. Arch. (Browne Papers), Bn: I, FID:7'den akt.: Bilgen, *a.g.t.*, s.244.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Kaynakça: AKDES Kurat, “Sivas Kongresi ve Amerikalı Gazeteci Edgar Louis Browne”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 62/XI, (Kasım 1972); BİLGİN Deniz, (*Sivas Kongresine Katılan Amerikalı Gazeteci*) Louis Edgar Browne, (Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996); *Chicago Daily News*; GOLOĞLU Mahmut, *Sivas Kongresi*, İş Bankası Yay., 2008, İstanbul; İĞDEMİR Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Basımevi, 1969, Ankara; ULAGAY Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, 1974, İstanbul; *Who is who in America*, Vol:13 (1924-1925) (ed. by: Albert Nelsen Morquis), Morguis and Company, 1939, London.

Av. M. TURGAY BİLGE (Oturum Başkanı)- Değerli hocalarımıza ve değerli katılımlarınıza, hepinize çok teşekkür ediyoruz. Öğleden sonraki oturumumuz açıklandığı gibi yemek arasından sonra Sivas Kongresinin kararlarını inceleyecek ve sonrasını. Üçüncü oturumumuzda buluşmak üzere teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

(Yemek arası verildi)

Üçüncü Oturum

Sivas Kongresi Kararları ve Sonrası

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Esat Arslan

SUNUCU- Değerli konuklar, programımızın üçüncü oturumuna Sivas Kongresi kararları ve sonrası dönemi anlatılacaktır. Oturum Başkanımız Prof. Dr. Esat Aslan başkanlığında, konuşmacı hocalarımız Prof. Dr. Oğuz Aytepe, Doç. Dr. Mehmet Fatih Dervişoğlu, Dr. Alev Gözcü ve Prof. Dr. Sabit Duman hocalarımızı sunumlarını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum. Ayrıca oturum sonunda plâket törenimiz düzenlenecektir.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Evet, öğleden sonraki oturumu açıyorum. Gerçekten Sivas Kongresi kararları ve sonrasını irdelleyeceğimiz bu toplantıda, bir ilk gerçekleşmiştir. Hoca sayısı, dinleyici sayısından fazladır. Böyle belki dünyanın hiçbir üniversitesinde olmayan bir şekilde, şanslı mı addetmemiz lazım bilemiyorum. Biz mesela üniversitelerde böyle konularda getirebilmek için masası olan hocaları, hani masası olan sanatçılar vardır, öyle geldiği zaman şey yapar, ama güzel oluyor. Aslında forum yapmamız lazım burada, herkesin katkılarıyla bir şeyler yapabiliriz diye düşünüyorum.

Evet efendim, şimdi Kemal Hocamdan bir uyarı geldi. Dedi ki ses tınısına herkes dikkat etsin, öğleden sonra yemek yedik, protesto etmek için uyuyabilirim dedi. Onun için Oğuz çok dikkat edeceksin, tınısını böyle Kemal'in uyuyabileceği değil, uyuyamayacağı bir tınıda yaparsan. Kemal yok, bak kayboldu, nerede Kemal? Yoklama yapıyorum, Prof. Dr. Kemal Arı yok.

Evet Oğuz, buyur canım.

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE- Değerli konuklar, sizlere Heyeti Temsiliyenin oluşumunu anlatacağım. Heyeti Temsiliye Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran çekirdek kadromuz. Başta Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, en yakın arkadaşları Hüseyin Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Refet Bele gibi çevresinde 4-5 arkadaşı ile Heyeti Temsiliyeyi oluşturacak ve 23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar Anadolu'yu gayri resmi olarak ve fiilen yönetecektir. Milli mücadelenin gerçek yöneticisi olacaktır. Bunun ayrıntılarını, artık ayrıntı demiyorum, özetleyeceğim. Ana hatlarıyla sizlere aktarmaya çalışacağım.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temellerini atan Heyeti Temsiliye -ki, *biz buna temsilciler kurulu diyoruz bugün-* 7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresinde kurulmuş, Sivas Kongresinde 11 Eylül'de yeniden oluşturulmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşuna değin milli mücadelenin yürütme organı olarak, 224 gün ülkeyi fiilen yönetmiştir. 18 kişilik kurmay heyetiyle Samsun'a çıkan 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da fazla kalmayarak önce Havza'ya, sonra Amasya ve Sivas'a uğrayarak, davet edildiği ve Amasya Genelgesi ile toplanacağı bildirilen Erzurum Kongresi için 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi. Ilıca'da Erzurum halkı tarafından sevgiyle karşılanan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesinin hükümlerine göre, Ermenilere verilmesi düşünülen mülayatı siteyi, yani 6 Doğu Anadolu vilayetimizi kurtarmak amacıyla çalışmalarına başladı.

Doğu Anadolu'nun Ermeniler tarafından işgalini önlemek amacıyla, Trabzon ve Erzurum aydınlarının öncülüğünde Erzurum Kongresi yapılması kararlaştırılmış, Mustafa Kemal Paşa ve birçok aydın kongreye davet edilmişti. 10 Temmuz 1919'da yapılması planlanan kongre, Doğu Anadolu temsilcilerinin katılımı ile 23 Temmuz'da çalışmalarına başladı. Kongre Trabzon'un kapsadığı Doğu Karadeniz il ve ilçelerinden 17, Erzurum'un kapsadığı il ve ilçelerden 25, Sivas'ın kapsadığı il ve ilçelerden 14, Bitlis'ten 4 ve Van'dan 2 delegenin katılımıyla, toplam 63 üye ile toplandı. Elazığ, Diyarbakır

ve Mardin illerinden seçilen üyeler, valilik baskısı nedeniyle yola çıkamamış, dolayısıyla kongreye katılamamışlardı.

Kongre saray ve İstanbul Hükümetinin baskıları nedeniyle güç şartlar altında toplandı. Vilayati Şarkıye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesine Mustafa Kemal Paşanın ciddi teşebbüslerde bulunması icap etti. Korku nedeniyle kongreye katılanlar, resim çektirmekten bile çekinmişlerdir. Daha evvel Necip Bey bu konuda bazı şeyler söyledi, ben dahasını söyleyeyim, şu anda elimizde Erzurum Kongresiyle ilgili fotoğraf yok. Fotoğraf tamamen İstanbul baskısıyla çekilmemiştir, hiç kimse çektirmek istememiştir. O kadar büyük baskı altındaydı Erzurum Kongresi.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresinden önce 9 Temmuz günü askerlikten, görevinden istifa etti. İngilizler İstanbul Hükümetine ağır baskılar yönlendirmiş, Mustafa Kemal'e daha evvel bizzat padişahın emriyle Erzurum'da herhangi bir yerde dinlenmesi tavsiye edilmişti. Bu üçüncü aşamada Mustafa Kemal dayanamamış ve istifa etmiştir. Zaten İstanbul Hükümeti de kendisini görevden almıştır. Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresine oybirliğiyle başkan seçildi. Kurtuluş Savaşının temelleri bu kongrede atıldı. Alınan kararlar, milli mücadelenin temel kurallarını oluşturdu. Erzurum Kongresi, Sivas Kongresinin bekaundudur, temelidir. Erzurum'da alınan kararlar, Sivas'ta alınacak kararların temelini oluşturmuştur. Kongre kararlarıyla ne doğu illeri Ermenistan sevdasıyla, ne Karadeniz illeri Pontus hülyasıyla anavatandan ayrılmayacaktır. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet birlik olarak müdafaa ve mukavemet edecektir. Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine İstanbul Hükümeti muktedir olmadığı takdirde, Anadolu'da geçici bir hükümet kurulacaktır. Kuvayi Milliye etkin ve iradeyi milliye hâkim kılınacaktır. Hıristiyan azınlığa siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozan ayrıcalıklar verilemeyecektir. Manda ve himaye kabul edilmeyecektir. Milli Meclisin derhal toplanması ve hükümet işlerinin Meclisin denetiminde yürütülmesine çalışılacaktır. Milletimiz insani ve asli gayeleri tebcil edecektir.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

OĞUZ
AYTEPE'NİN
KONUŞMASI

Erzurum Kongresi aldığı kararlarla, bölgesel bir kongre olmaktan çıkmış, kendisinden sonra gelişecek olan tüm olayları etkilemiştir. Sivas Kongresi kararları, Erzurum Kongresi kararlarına dayanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanış, açılış gerekçesi, Erzurum Kongresi kararlarına bağlanmıştır. Kongre Mondros Mütarekesinin yapıldığı 30 Ekim 1918 günkü yurt sınırlarını esas almışsa da, kongre sonunda kurulan Şarkıye Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, teşkilat bakımından ve adından ötürü bölgesel bir nitelik göstermiştir.

Erzurum Kongresi dağılmadan önce, tüzüğüne göre 9 kişilik bir Heyeti Temsiliye oluşturması gerekiyordu. Kongrenin son günü, 7 Ağustos'ta, 13. oturumda Heyeti Temsiliye üyeleri seçilmişti. Seçime 46 üye katılmış, seçilen 9 kişilik kurul Şarkıye Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adını almıştı. Mustafa Kemal Erzurum'dan, Rauf Bey Sivas'tan aday olmuşlardı. Dernekler Kanununa göre Erzurum Valiliğine 24 Ağustos'ta Heyeti Temsiliye kurulu üyeleri listesi verilmiş ve onaylanmıştı. Kurul üyeleri Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Orbay Bey, Hoca Raif Efendi, İzzet Bey, Servet Bey, Sadullah Bey, Hacı Fevzi Efendi, Bekir Sami Kunduk ve Hacı Musa Efendiden oluşuyordu.

9 kişilik Heyeti Temsiliye üyelerinden hiçbiri bir araya gelip çalışmamıştır. Rauf Beyle Bekir Sami Bey, Osmanlı Mebusan Meclisine katılmalarına kadar Mustafa Kemal ile birlikte bulundular. Sadullah Bey, Hacı Musa Efendi ve Bekir Sami Bey delege olmalarına karşın, kongreye gelmemelerine rağmen, Heyeti Temsiliye üyesi seçildiler. Tüzüğün özel maddesine göre, Heyeti Temsiliye önemli sorunlarda yetkili gördüğü kimseleri üyelerinden sayarak, kendilerine danışabilirlerdi. İşte bu maddeye dayanarak, Kazım Karabekir ve Hüsrev Gerede özel madde gereği, Heyeti Temsiliyenin üyeleri sayılmışlardır.

Tüzüğün 5. maddesinde, Heyeti Temsiliyenin kararı olmadan bölge dışına göç etmek yasaklanıyor, yer değiştirmelerde Heyeti Temsiliye tarafından düzenleniyordu. İşte burada, bu noktada Heyeti Temsiliye İstanbul Hükümetinin görevlerini üstlenmiştir. Halkın bir yerden bir yere göç etmesini, yer de-

ğiştirilmesi ancak hükümet kararıyla yapılabilirdi. Bunu fiilen Heyeti Temsiliye yapabilirliği üstlenmiştir ki, bu hükümet olduğunu gösteren, gayri resmi olarak gösteren çok önemli bir yaklaşımdır. Kongre sonunda bölgede aynı amaç için kurulan bütün dernekler Doğu Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Kongre kararları itilaf devletleri temsilcilerini harekete geçirmişti. Onlara göre kongre ihtilal demektir. Ulusal egemenlikten söz etmek, Mebuslar Meclisinin açılmasını istemek, itilaf devletlerinin emellerini söndürecek ve aynı zamanda Osmanlı saltanatı aleyhine sonuç verecek gelişmeler olarak değerlendirilmişti.

Erzurum Kongresinde kurulan Heyeti Temsiliye ile Türkiye'nin geleceğini yönlendirecek, siyasal bir kadronun çekirdeği oluşturulmuştu, sivil-asker işbirliği sağlanmıştı. Doğu illeri Trabzon'u da içerecek biçimde, müdafaayı hukuk örgütünde birleştikten sonra, Sivas'ta yurt düzeyinde bütünleşmeye gitmek daha kolay olacaktı. Erzurum Kongresi sonrasında, Sivas'ta toplanması Amasya'da kararlaştırılmış olan genel ulusal kongre hazırlıkları ve delege seçimleri hızla sürüyordu. Heyeti Temsiliye 29 Ağustos'ta Erzurum'dan ayrıldı. 5 günlük bir yolculuktan sonra, 2 Eylül'de Sivas'a geldi. Orta ve Batı Anadolu'da yapılan delege seçimlerinde, her ilçeden, yani Livadan 3 kişi seçilecekti. Doğu Anadolu'da Heyeti Temsiliye üyeleri, Sivas Ulusal Kongresine katılacaklardı. Doğu Anadolu dışındaki sancaklardan, Sivas'ta 120 delege bulunması gerekiyordu. İstanbul Hükümetinin baskıları, Alaşehir'de geniş bir kongre düzenlemiş olması, Trakya'da işgaller nedeniyle Sivas Kongresi ancak 38 delege ile 4 Eylül'de toplandı.

Bu 38 konusu çok tartışmalıdır. Pek çok bilim insanımız bunu 47'ye kadar çıkartmıştır. Sivas Kongresine katılanlar, bizden evvelki konuşmacılar da bu konuya çok yakından değinmişlerdi, ama değinmedikleri çok önemli bir konuyu zikredeceğim. Mondros Mütarekesi sınırlarımızda ülkemizde 61 tane sancak var. O sancaklardan 3'e kişi gelmesi tüzükte kabul edildiği için, 183 üyenin Sivas'ta bulunması gerekiyor. Ancak Erzurum'da alınan kararlar çerçevesinde, Sivas'a 9 kişilik Heyeti Temsiliye

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

OĞUZ
AYTEPE'NİN
KONUŞMASI

vilayati sitteyi, Doğu Anadolu'yu temsilen gönderileceği için, 120 kişi Doğu Anadolu'dan Sivas'a gelmemiştir. Sivas'ta olması gereken 161 kişidir. Ancak gelen üye sayısı çok az olmuştur. İşte bu nedenle çok az olmasının pek çok nedeni var.

Batı Anadolu'da büyük Alaşehir Kongresinin yapılmış olması, Batı Anadolu'dan gelecek olan delegelerin hevesini kırmıştır. Artı İstanbul Hükümetinin ve sarayın baskıları katılım konusunda son derece caydırıcı olmuştur. Artı parasal konu çok önemlidir. 1919 şartlarında,

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- 3 dakikanız var, lütfen toparlayalım. 3 dakikanız var, çünkü kronometre tutuyorum.

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE- Şunu vurgulamak istiyorum: Olması gerekenin, üçte biri gelmiştir ve bu haliyle İstanbul'dan gelen mandacıların ve Sivas çevresinde tepkiyle karşılanmış, Mustafa Kemal bu nedenle büyük ve umumi Anadolu Kongresi denilen, çok bilinmeyen bir kongre yapmak istemiştir; yeneden bütün sancakların katılımıyla, yeni bir büyük kongre. Ancak bu kongre Mustafa Kemal'in bütün gayretlerine rağmen olmayacak, yapılamayacak ve o şekilde kadük kalacaktır.

Bu konuda Genelkurmay'da yaptığım araştırmalarda, 25 sene evvel henüz asistanken, büyük bir dosya buldum. Mustafa Kemal'in ne denli özenli çalıştığını fark ettim ve bunu yanımda da getirdim buraya. Özel bir makale olarak, çok ayrıntılı olarak yayınlamıştım 10 sene evvel. Mustafa Kemal, gerçekten Cumhuriyetimizi kuran, bunu da her aşamada, attığı her adımda kuruculuğunu gösteren büyük bir lider olduğunu burada ortaya koymuştur. Mustafa Kemal bu kongreyi toplayacaktı, ancak amacına ulaştığı için toplamamıştır. Sonradan Ekim ayı ortalarında bundan, Büyük ve Umumi Anadolu Kongresinden vazgeçmiştir.

Hemen şunu söylemek istiyorum. Sivas Kongresinde temsilciler kurulu 16'ya çıkartılacak, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından, yine askerlerden, asker ağırlıklı Kara Vasıf Bey,

Mazhar Müfit Kansu Bey, Ömer Mümtaz Bey, Hüsrev Sami Gerede Bey, Hakkı Behiç Bey ve Refet Bele'den oluşan 7 kişiyle Heyeti Temsiliye daha geniş bir kadroya kavuşacak, 16 kişiye ulaşacaktır. Temsilciler kurulu Sivas'ta 108 gün kalmış ve çok başarılı işler yapmıştır. Özellikle İstanbul'la yazışmalar başlamıştır ve yönlendirmeler başlamıştır.

Heyeti Temsiliye Sivas'ta fazla kalmamış, 27 Aralık'ta Ankara'ya gelmiştir. Ankara'ya Heyeti Temsiliye üyelerinin tamamı gelmemiştir, 5 Heyeti Temsiliye üyesi gelmiştir. 23 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında, Heyeti Temsiliyenin görevine fiilen son vermiş. Ancak konuşmamın ilk başında söylediğim gibi, bu çekirdek kadro Türkiye Büyük Millet Meclisinde birinci grup dediğimiz müdafaayı hukuk grubunu kurmuş, CHP'ye dönüşmüş ve aynı kadro Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur, 29 Ekim 1923'te.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. Çok uzundu, ama çok kısalttım.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz, çünkü saat 17.00'de burayı teslim etmemiz lazım, bir değerlendirme olarak benden Sayın Başkan bir değerlendirme yapmamı istedi, arkadaşları 15 dakikayla sınırlandırdım. İki şeyi ilave etmek istiyorum: Vilayeti Sitte, 6 il, ama İngilizcesine baktığımızda ki, Hüseyin Rauf Orbay'ın imzaladığı İngilizcesine baktığımda Six Armenian Provinces diye, yani 6 Ermeni ili diye imzalamışlardır. Bu da çok ilginç bir yaklaşımın birlikte mütalaa edilmesini gerektirmektedir.

İkincisi, Hocam çok güzel bir şekilde ifade etti, bazı yerlerde 3. Ordu Müfettişi olarak geçiyorlar, yanlış tabii, 9. Ordu Müfettişidir. 9. Ordu Osmanlı'nın en son ve en modern ordusudur. Bir başkası da, çok önemlidir 9. Ordunun sorumluluk alanı, Dağıstan, yani Kafkas coğrafyasıdır. Azerbaycan, Dağıstan ve bugün üzerine düştüğümüz ki, Bekir Sami Kunduk'un özellikle kart yaptırdığı Osetya bölgesi, Osetya Prensi diye kart yaptırmıştır. Londra Konferansından sonra görev alınmasının sebeplerinden bir tanesi de budur. İlave etmeyi bir borç gördüm.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Evet, çok teşekkür ediyoruz Sayın Prof. Dr. Oğuz Aytepe'ye. Şimdi ikinci konuşmacımız, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitim bölümünden Doç. Dr. Mehmet Fatih Dervişoğlu "*Sivas'ta Milli Basın*" ifade edeceklerdir. Buyurunuz efendim.

MEHMET FATİH
DERVİŞOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Doç. Dr. MEHMET FATİH DERVİŞOĞLU (Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi)- Efendim 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a ilk adımını atmasıyla büyük zafere kadar olan süreye biz milli mücadele dönemi diyoruz. Osmanlı parlamentosunca milli misakın kabul ve ilan edilmesiyle, itilaf devletleri askerleri tarafından 16 Mart 1920 günü İstanbul'un resmen işgaline gerekçe olmuştur. İstanbul'un işgali üzerine, bir tarafta Mondros, Sevr ve İzmir'in işgali olaylarını teessürle izleyen hürriyet ve devletin birliğinden yana olanlar, diğer yanda müstevlilerle, yani işgalcilere teslimiyeti siyaset edinip, karşı çıkanları hıyanetle suçlayanlar olmak üzere ülkede iki zihniyet hâkimdir.

Mustafa Kemal İstanbul Hükümetini milli teşebbüsleri engellemekten vazgeçirmeye çalışmanın, milli mücadeledeki başarı şansını arttıracığının şuurundadır. Damat Ferit Paşanın Avrupa'dan hiçbir şey başaramadan ve hakarete uğrayarak İstanbul'a dönüşü üzerine, 16 Ağustos 1919 tarihinde yazdığı telgrafta, İstanbul Hükümetinin olumsuz teşebbüsleri hiçbir yerde, hiçbir kimse tarafından uygulanamayacaktır. Millet çizdiği program çerçevesinde pek kesin ve açık hedeflerle, adımlarla hedefine yürümektedir. İngilizlerin göstermiş olduğu yolda bir kurtuluş çaresi aramak da boşunadır ve sonucu bir hiçtir görüşünü yüksek perdeden ilan ediyor ve paşanın bu görüşü daha da şümüllendirerek milli mücadeleyi temellendirecektir.

İttihat ve Terakki Fırkasının ülkede yarattığı kısa süreli hürriyet ortamı, Anadolu'da basının canlanmasına, uzun ömürlü olmasa da birçok gazete ve derginin yayınlanmasına zemin hazırlamıştır. Birinci Dünya Harbinin neticesinde Anadolu topraklarının bir kısmı itilaf kuvvetleri ve Yunan kuvvetleri tarafından işgale uğramış, işgale uğrayan mahallerde halk silaha sarılmakta tereddüt etmemiş, müdafiler mahalli reddi ilhak

cemiyetlerinde bir araya gelerek, bir kısmı henüz kurulmuş birkaç Anadolu gazetesi ve bu Kuvayı Milliye gruplarına destek vermiştir. İstanbul basını ise, İngiliz muhipliği, saltanata bağlılık, itilaf devletlerinin uyguladığı sansür gibi nedenlerle, kimi milli mücadeleye ciddi tenkitlerde bulunurken, iyi niyetleri başlangıçta ihtiyatla milli mücadeleye yaklaşmıştır.

Mustafa Kemal'in Sivas'tan Ankara'ya gitmesinden, 13 Aralık 1919 Hâkimiyeti Milliye'nin yayınlanmasına kadar geçen sürede, İradeyi Milliye 4 sayı daha yayınlamıştır. Bu zamana kadar 16 sayı, bu bittikten sonra 4 sayı daha yayınlanmış. Hâkimiyeti Milliye'nin 10 Ocak 1920 tarihinde yayınlanmasından iki gün sonra, 12 Ocak 1920'de İradeyi Milliye'nin 20. sayısı neşredilmiştir. Ankara'da yayınlanan milli mücadelenin yeni yayın organı, Hâkimiyeti Milliye Gazetesinin 10 Ocak 1920 tarihinde yayınlanmasına kadar geçen zamanda, İradeyi Milli Gazetesi ulusal kimliğini muhafaza ettiği 20. sayıdan sonra, mahalli hüviyete dönüştüğü kabul edilebilir.

İradeyi Milliye'nin üç döneminden bahsedilir. Birinci dönemi, Heyeti Temsilîyenin Sivas'ta çalışmalarını sürdürdüğü ve Hâkimiyeti Milliye'nin yayınlanmasına kadar geçen zaman dilimidir, gazetenin ilk 20 sayısını kapsar: ikinci dönemi, Hayrî Lütfullah; üçüncü dönemi Halis Turgut dönemi olarak adlandırılabilir. İradeyi Milliye gazetesi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin yayın organı olarak yer aldığı basın tarihimizde son nüshasına kadar yeni Türk Devletine ve milletine basın yoluyla hizmetten geri kalmamıştır. Gazetenin bir dönem idaresini üstlenen Halis Turgut, Mustafa Kemal'in Sivas hakkındaki yaveri Cevat Abbas Bey'e 21-22 Haziran gecesi Amasya'da yazdırdığı genelgenin 5. maddesinde "*Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yer olan Sivas'ta hemen milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır*" ifadesinde mündemiç olan vatanperver evlatlarından birisidir.

Ali Galip meselesinden sıkıntılı olan paşa, Halis Turgut'tan da istifade etmek ister ve çağırır. Halis Turgut ittihatçıdır, tehcir meselesinden veya çekindiğinden bir tedbir olarak, çünkü Kürt Nemrut Mustafa Paşa Divanı İstanbul'da tehcirle alakalı

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET FATİH
DERVİŞOĞLU'NUN
KONUŞMASI

göstererek, ittihatçı ileri gelen vatanperverlerin tutuklanması için gayret sarf etmektedir. Sivas'tan dağa çıkmıştır. Çağrılır gelir, ilk sözü Mustafa Kemal ve Rauf Orbay'ın bulunduğu bir odaya gelir ve ilk sözü "Ben evvela ittihatçıyım, sonra da Türkçüyüm, bunu bir kere bilin ve ondan sonra ne arzu ederseniz söyleyin" der. Rauf Orbay ittihatçılık Türkçülük meselesi yok, bir dava vardır cevabını verir, Sivas Kongresinde Halis Turgut ve arkadaşları gerekli her desteği sağlar.

Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 tarihinde çalışmalarına başlamadan önce milli mücadelenin esaslarının anlatılacağı bir gazetesinin çıkarılması görüşü hâsıl olur ve İradeyi Milliye Gazetesinin çıkarılmasına karar verilir, 3 gün sonra, yani 11 Eylül 1919 tarihinden 3 gün sonra ilk nüshası yayınlanır. Gazeteye mesul müdür bulmakla görevlendirilen Nasim Başar'a öğrencilerinden Selahattin Ulusalerk, daha sonra bu soyadı alacak olan 22 yaşında ve istenilen vasıflara uygun bir delikanlıyı getirir ve bu kabul edilir. Burada bu müdürde aranan vasıflardan birisi, ittihat terakkiyle münasebetinin olmamasıdır. Çünkü Sivas Kongresi hakkındaki en büyük tariz suçlama, ittihatçıların yeni bir oyunu olduğu hakkındaki görüşe zemin hazırlamamaktır.

İdareyi Milliye Gazetesi amal ve metali bir milliyenin müdafiidir. Milletın dilek ve taleplerinin savunucusudur. Sevr levhasıyla yayına başlar, Selahattin Ulusalerk "Amal ve metali bir milliyenin müdafiidir" başlığını şöyle açıklıyor: "Düşmanlarımız Türk yurdunu parçalamak ve Türk Milletinin varlığına son vermek istiyordu. Malum olarak çıktığımız umumi harpten sonra akdedilen Mondros Mütarekenamesi Türklerin oturduğu yurt parçalarını bütün olarak milletimize bırakmış olduğu halde, sözünde durmayan düşmanlarımız, İstanbul, İzmir, Balıkesir, Adana, Antep, Urfa, Samsun ve Merzifon gibi Türk şehirleri ve civarlarını işgale başlamışlardı. İşte o gün amal ve metali bir milliyeye, en başta yurdu düşmandan temizlemektir. Bu şümülü umumi hareket 1919 Eylül'ünde Sivas'ta kurulan kongrede meşru bir savaş olarak belirtilmişti. İradeyi Milliye bu milli hareketin yayın alanında bayraktarı olmuştur." Gazetenin teknik özellikleri, dağıtımıyla ilgili meseleyi daha sonra yayınlanan için oradan takibinizi istirham ediyorum.

İradeyi Milliyenin dağıtımı ülkedeki istikrarsız ortam, düşman işgali ve Damat Ferit Paşaya vilayetleri de yöneticilerin karşı tutumu dolayısıyla problemlerle bir şekilde, ama neticeten gerçekleştirilmiştir. İradeyi Milliyenin Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde 14 Eylül - 15 Aralık tarihleri arasında yayınlanan ilk 16 sayılı Heyeti Temsilîyenin Sivas'ta bulunduğu dönemde yayınlanmış, Heyeti Temsilîyenin resmi yayın organı işlevini gördüğü bu dönemde, milli mücadelenin kanuni dayanaklarını ihatayla, meşruiyetimizi sağlamaya yönelik yazılar, yurdun dört yanından gelen saray ve hükümete gönderilmiş telgraflar ve imzasız yazılar ve Mustafa Kemal'e ait yazılar da yer almıştır.

İradeyi Milliyenin ilk sayısında, İsmail Hami Danişment imzasıyla "*Hareketi Milliyenin Esvabı*" başlıklı makale yayınlanır ve burada Heyeti Temsilîyenin dış politikası, Mustafa Kemal Paşanın Ferit Paşa hakkındaki yukarıda belirtilen görüşleri yeniden 7 madde halinde yazıya dökülür. İsmail Hami'nin makalesinde, Osmanlıdan başka dünya harbinden mağlup çıkan hiçbir ülkenin bu kadar zelil duruma düşmediği ifade edilir. İzmir'in işgali iç ve dış siyasetteki başakların müsebbibi olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa açıktan eleştirilir ve Ali Galip'i görevlendiren sadrazam da millete şikâyet edilir.

Sayın Kemal Arı Hocam, İbnül Emin Mahmut Kemal'den Ferit Paşayla ilgili bir örnek verdi. Ben de çarpıcı bir örnek vermek isterim. Burada diyor ki; Ferit Paşa'yı sadrazamlığa getirmemesini tavsiye eden devlet adamlarına, Vahdettin'in "*Ben deli miyim, hiç onu göreve getirir miyim?*" diye söylediği, cevap verdiği. Fakat ablasının tazyikiyle, eniştesinin galip devletlerden aldığını söylediği vaatlere inanarak, sadaret mührünü teslim ettiğini söyler İbnül Emin. Bir örnek, Endülüs tarihinden de şöyle bir örnek verir. Der ki; Endülüs tarihinden bir misalde, Ebu Abdullah Es-Sagir 800 sene İspanya'da İslam hâkimiyetinden sonra mülkü Kral Ferdinand'a teslim ederek, ülkeye terk edeceği sırada, son defa olarak gırnataya bakar ve ağlar. Validesi Ayşe "*Ağla, ağla namussuz, alçak. Vatanını ve saltanatını muhafaza edemedin, sana avratlar gibi ağlamak yakışır*" der.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET FATİH
DERVİŞOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Ebu Abdullah “*Bu felaketlerin benim başıma ve halkımın başına gelmesinin birinci sebebi sen iken, şimdi herkesten evvel beni tayyib ve teşni eden de sen oldun. Eğer senin bu sözü söyleyeceğini bilseydim, vallahil azim cesedimi gırnata toprağında bırakıncaya kadar çalışırdım*” der. Sultan Vahdettin’de vatanı terk ederken, eniştesi için böyle dememiştir, ama “*Çapkın, hem devleti bu hale koydu, hem de gitti*” demekle yetinmiştir.

Sivas Kongresi ve Müdafaa-yı Hukuku Milliye Cemiyetinin mevcut kanun çerçevesinde faaliyet gösterdiği belirtilir, hükümetin düşmanca tavrına rağmen, padişahın son beyanati, ... tavsif etmiş oldukları gibi, veliaht Abdülmecit Efendinin padişaha sunduğu bir layihayla, mevcut hükümetin icraatlarını eleştirerek, Anadolu’daki hareketin tekliflerinin dikkate alınmasını tavsiye ettiğini belirtilmektedir.

İradeyi Milliye’nin ikinci sayısında, İsmail Hami imzasının yer alması, Mustafa Kemal’le yollarının ayrılma nedeni olarak kabul edilebilir. Bilinmesi gereken bir husus da, İsmail Hami’nin Sivas Kongresinin birinci oturumunda, yakında yayınlanacak gazeteye ulaşacağı, hem de ihzarı encümen adına muhtırayı hazırlamakla görevli olmasıdır. İsmail Hami’nin kalem erbabı olması, bu seçimde rol oynamıştır. İradeyi Milliye’de yer alan konulara baktığımızda

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Sayın Fatih Hocam 3 dakikanız var.

Doç. Dr. MEHMET FATİH DERVİŞOĞLU (Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi)- Şimdi iradeyi milliyede bir defa telgraf Kırım harbi sırasında, Osmanlıların müttefiki İngilizler, ilk defa Balat’la Varna-İstanbul hattını çekmiş, Fransızlar da Varna-...-Bükreş hattını gerçekleştirmişti. Telgrafın Osmanlı hayatına girmesinden itibaren, gerek II. Abdülhamit, gerekse II. Abdülhamit karşıtı faaliyetlerde bulunan İttihat Terakki Partisi tarafından telgraf gayet iyi bir enstrüman olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal İradeyi Milliye vasıtasıyla ve bu telgraf vasıtasıyla, milli mücadeleyi büyük bir dikkatle yürütmüştür.

Milli mücadele sırasında Sivas basınında, diğer gazeteler Gayeyi Milliye ve Mücadele-i Milliye diye iki gazete daha vardır. Mücadele-i Milliye ve Gayeyi Milliye, bunlar çeşitli sebeplerden İradeyi Milliye'nin kapatıldığı dönemde yayınlanmış olan gazetelerdir. Gayeyi Milliye Gazetesi, Hocamın başında bulunduğu Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır. Kendilerine teşekkür ederim.

Sözlerimi vaktin kısalığı nedeniyle, İradeyi Milliye'nin 14 Eylül 1921 Çarşamba günü, 134. sayısında Sermuharrir Hayri Lütfullah'ın yazısıyla sözlerime son vermek istiyorum. Hayri Lütfullah daha sonra Sığircioğlu Hayri Efendi Sivas'ta belediye reisliği yapmış ve İradeyi Milliye, Gayeyi Milliye ve Mücadeleyi Milliye'de yazıları olan, Sivas milletvekilliği de birinci dönem yapmış olan, Sivas'ın önemli şahsiyetlerinden birisidir.

“Gazetemiz bugün artık üçüncü seneyi devriyeyi intişarına vuslat etmiş oluyor. 14 Eylül bu tarihi gün, bizi pek kıymetli hatıralara terk ederek, maziye intikal ediyor. İstanbul'un iki dakikalık bir atiyi idrak edemeyecek derecede gözleri dumanlanmış olan, ricali hükümeti, memleketin vatanın mukadderatını tarihimize nihayet vermek isteyen, milletin kararı idamını hazırlamaya uğraşan, İngiliz siyasetinin bahçesi, ecnebi entrikalarının şuursuz, vicdansız bir aleti olmuş ve Anadolu'yu baştan istila ve taksime uğraşan kuvvetlerle el ele vermişti.

Erzurum'da toplanarak Mücadeleyi Milliye'nin ilk zeminini hazırlayan bir avuç mücahit, Mustafa Kemal ve rüfeka Sivas'ta umumi bir kongre yapmak azmiyle memleketimize teşrif etmişlerdi. Bu vatanperver mücahitler, burada bir haini vatan gibi, İstanbul Hükümetinin teakubuna maruz olurken ve hükmi idamı ısrar tebliğ edilirken, Sivas bu muhterem mücahitleri rehakâr bir kuvvet olarak kabul etmiş, onlara sinesini büyük muhabbetle, hürmetle açmıştı. İşte o dakikada ki, İradeyi Milliye Sivas'ta inkişaf eden cereyanı millinin lisanı olarak intişara başlamış, metali bir amali milliye'nin müdafî olduğunu aleme ilân etmiştir.

İradeyi Milliye hayatı mesaisinde pek çok dikenlere, pek çok mânialara tesadüf etmiş, mücadelesine devam etmiştir. İradeyi Milliye hayatı mesai içerisinde, düşmanların takibatına maruz olduğu

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

MEHMET FATİH
DERVİŞOĞLU'NUN
KONUŞMASI

gibi, iki kere de kendi zemini mesaisinde kardeş darbesine de maruz olmuş ve iki kere sekteyi tatile uğramıştır. –iki kere kapanmış- Birinde varit Reşit Paşanın kahrına, diğerinde Cemal Beyin –o da sonra-ki Sivas Valisi- garazına uğramıştır. Hülasa İradeyi Milliye vatan ufuklarında kanlı bulutlar dolaşırken, memleket ve millet izmi hilale, felakete sürüklenirken, şarkta da Erzurum'da neşri feyzi ziya etmeye başlayan milli güneşin tuğluğu ilk defa alkışlanmış ve bu güneşi çamurlarla setretmeye –örtmeye- çalışan kuvvetlere karşı itiraz bayrağını açmış, ilk sedayı itirazı yükseltmiştir.

Bugün ordusuyla, azmiyle, imanıyla zalim bir düşmanın karşısında vatan muhafazasına uğraşan hükümeti milliyenin, dünkü medarı üstadı behasız ki, İradeyi Milliye ve onun ihzar ettiği efkârı umumiyeydi."

Efendim, teşekkür ederim. (Alkışlar)

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyoruz Sayın Hocam. Burada bir şey daha belirtmemiz lazım. İstanbul'daki, bir kere Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük özelliklerinden bir tanesi publical relations dediğimiz, yani halkla ilişkiler disiplinini çok iyi kullanması. Daha İstanbul'dayken Ali Fethi Okyar Beyle birlikte Minber Gazetesini çıkartmasıdır ki, onun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmek istiyorum. Yani CNN olsaydı, herhalde CNN'i en iyi kullanan kendisi olurdu.

Bir ikinci meseleyi burada ortaya koymam gerekiyor. Bu tehcir lafı çok uygun değil. Çünkü bu bir hukukçuların yapmış olduğu bir toplantı olduğu için, bunu özellikle ifade etmeye çalışıyorum. Şimdi eğer siz tehcir dersenez, deportation'dır bunun İngilizcesi ve United Nations Conventions Punishment and Proventetions Crimes of Genosides'ın, crimes against humanity, yani insanlığa karşı işlenen suçların 2/d maddesini kabul ediyorsunuz demektir. Çünkü orada açıkça yazar, tehcir diye dediğiniz andan itibaren, diyorsunuz ki bütün dünyaya, ben evet insanlığa karşı bir suç işledim diyorsunuz. Bunun yerine, çünkü 27 Mayıs 1915 tarihinde Osmanlı Devletinin aldığı karar bu değildir. Almış olduğu karar şudur: Bağımsız tugay,

tümen ve kolordu komutanlarına, hükümete karşı gelenlerin müctemian ve münferiden, yani topluca ve fert olarak bir bölgeden bir bölgeye uzaklaştırılmalarıyla ilgili kanunu muakkattır, yani geçici kanun. Yani bunun ismi Zorunlu Göç Yasasıdır. Hukuk olduğu için, ben de Sayın Başkanım burada, bunu söylemek durumundayım, arz ediyorum.

Şimdi genç bir arkadaşımız, tabii ki çok güzel bir konuyla karşımızda olacaklar. Özellikle son zamanlarda söylediğimiz mütareke basını meselesi, çok sık kullanıyoruz. İstanbul basınından bir muhalif Refik Halit Karay'ı Dr. Alev Gözcü, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsünden sunacaklardır. Buyurun efendim, söz sizde.

Dr. ALEV GÖZCÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü)- Teşekkür ederim Sayın Başkan, değerli katılımcılar; bugün günah keçisi olmak bana düştü. Herkes milli mücadelenin çok önemli safhalarını anlatırken, ben milli mücadele yapılırken, İstanbul'da kalemlerini bu sürecin aleyhine oynatan isimlerden birini anlatmaya çalışacağım. Genellikle böyle muhalif isimler üzerine konuşulduğu vakit, konuşmacı da o muhalif yazarla özdeşleştirilir.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturma Başkanı)- Ama sonradan nadim olmuştur, onun için siz yine şanslısınız, nadim bir yazar.

Dr. ALEV GÖZCÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü): İstanbul Basınından Bir Muhalif, "Refik Halit Karay": Refik Halit Karay, Türk edebiyatında olduğu kadar, Türk düşün dünyasında da yer etmiş bir yazardır. Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na muhalif olmuş; bir entelektüelidir. O, sadece bir muhalif olarak değerlendirilemez. Kurtuluş Savaşı sırasında açıkça Ankara Hükümetine düşman bir tutum takınmıştır. Refik Halid'in bu duruşu zaman zaman edebi çevrelerin, ona mesafeli bakmasına da neden olmuştur.

Refik Halit Karay, 15 Mart 1888 günü İstanbul'un Beylerbeyi semtinde doğmuştur. Babası Maliye Başvezedarı Mehmet Halit Bey, annesi Nefise Ruhsar Hanım olup; ailenin sarayla

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
GÖZCÜ'NÜN
TEBLİĞİ

yakın ilişkileri vardı. Refik Halid'in eğitimi küçük yaştan itibaren aile içinde başlamıştı. Okul çağı geldiğinde Karay, önce Şems'ül Maarif Mektebine, yaz aylarında da Göztepe ile Erenköy arasındaki Taş Mektebe devam etmişti¹.

Refik Halid'in kişisel özellikleriyle ilgili değerlendirmeler yapanlar, onun yaşamayı seven dünya nimetlerinin hepsinden keyif alan, rahat yaşamayı seven, "gençliğinde salon adamı" olmaya özenen, İstanbul Beyoğlu'ndaki eğlence yerlerinde dolaşmaktan hoşlanan biri olduğunu belirtmişlerdir².

12 yaşına gelince Galatasaray Lisesi'ne gönderilir. Orada yatılı olarak 6 yıl okuduktan sonra 1906 yılında mezun olmadan okuldan ayrıldı. Hemen arkasından 1907 yılında Hukuk Mektebi'ne kaydolur. Bu esnada Maliye Bakanlığı "Devair-i Merkeziye Kalem'inde" de kâtip olarak çalışmaya başladı³. Refik Halit, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, hem Hukuk Fakültesi'ni hem de kâtipliği bırakarak gazetecilik yapmaya başladı⁴.

Tarık Zafer Tuna'ya İkinci Meşrutiyeti bizim siyasi tarihimizde, bir laboratuvara benzetmiştir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu tespit çok yerindedir. Çünkü İkinci Meşrutiyet'in ilanı, hürriyet bayramı olarak kabul edilmektedir. II. Abdülhamit'in saltanatı II. Meşrutiyet'ten bir yıl sonra sona erecektir. II. Meşrutiyet 33 yıllık Abdülhamit iktidarı için sonun başlangıcıdır. İkinci Meşrutiyetle beraber İstanbul'da basın-yayın hayatında zenginlik ve çeşitlilik ortaya çıkar. Yine bu dönemde pek çok yeni dernek kurulur. Gerçekten Cumhuriyet'e giden süreç, aslında İkinci Meşrutiyet'te gizlidir.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla gazeteciliğe başlayan Ka-

¹ Bayram Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s.1.

² Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.2.

³ Mehmet Nuri Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı- Sanatı-Eserleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, s.12.

⁴ Yardım, *Refik Halit...* s.12.

ray, *Servet-i Fünun* gazetesinde mütercimdik, muhabirlik ve musahhihlik(düzeltilenlik) yaptı. Muhit dergisini çıkardı⁵.

“1909’da henüz 21 yaşındayken *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde başmakaleler yazmaya başlayan Refik Halit; babasının kendisine verdiği 200 altınla “*Son Havadis*” gazetesini çıkarır. Fakat 15 sayı sonra gazete kapanır. Daha sonra, “*Sada-yı Millet*”te çalışarak, gazeteciliğin yanında edebiyatla da ilgilenerek *Fecr-i Ati* topluluğuna katılır⁶. Bu dönemde “*Kalem*” dergisinde “*Kirpi*” takma adıyla mizah yazıları yazarak *İttihat ve Terakki Fırkasını* yermiş ve bundan dolayı da fırka yöneticilerinin dikkatlerini üzerine toplamış olmasına karşın, fırkayı eleştiren yazıları oldukça ilgi de görmüştür⁷. Refik Halit, “*Cem*” dergisinde başyazar olarak “*Tarih-i Devr-i Mebusan*” ve “*Kirp-i Natuvan*” imzalarıyla yazılar yazmasının yanında, yine dönemin muhalif gazetelerinden sayılan “*Şehrah*”’ta da “*Kirpi*” takma adıyla yazıları görülür⁸.”

Refik Halid’in II. Meşrutiyet’ten Mütareke Dönemine kadar çalıştığı gazete ve dergilerin geneline baktığımızda bunların ortak paydasının, *İttihat ve Terakki Partisine* karşı olmaları olduğu anlaşılmaktadır⁹. *İttihat ve Terakki* yönetimiyle arası açılan Refik Halit, bunun sonucunda 1913 yılında Sinop’a sürgüne yollandı¹⁰. Onun sürgün yılları beş yıl sürdü. Bu beş yıllık zaman içinde, Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik ve Bilecik’ten İstanbul’a uzanan bir yolculukla şekillendi. Ancak Bilecik’ten kaldığı süre içinde Ziya Gökalp’in aracı olmasıyla sürgün hayatı bitti. *İttihatçıların* en etkili isimlerinden biri olan Ziya Gökalp, Refik Halid’in edebi tarzını ve özellikle de onun Türkçe-

⁵ Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.3.

⁶ Yardım, *Refik Halit...* ss.13-14.

⁷ Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaaları*, Gendaş yay., İstanbul, 1998, ss.31-32, ayrıca bkz., Aktaş, s.20.

⁸ Karaca, *Türk Basınında...* s.32’den aktaran, Alev Gözcü, “Refik Halit Karay’ın Düşünce Dünyasında Anadolu’daki Ulusal Direniş Hareketi Ve Kuvayı Milliye” 6-8 Eylül 2009 *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri II. Kitap*, İzmir, s.307-308.

⁹ Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.3.

¹⁰ Şelim İleri, “Refik Halid İçin Notlar”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık, 2005, İstanbul, ss.30-35.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
GÖZCÜ'NÜN
TEBLİĞİ

yi sade ve akıcı kullanan özelliklerinden ötürü beğeniyordu. Ziya Gökalp'in aracılığıyla Refik Halid kısa bir süre içinde olsa İttihatçılarla arasını düzeltmiş ve onların kültürel yayın organı olan Yeni Mecmua 'da yazarlık yapmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı bitip, İttihatçı önderler ülkeden ayrılınca Refik Halid' de yeniden İttihatçılara karşı eleştirilerini ortaya koymuştur¹¹.

Refik Halit'in Mütarekenin hemen başında Vakit, Tasvir-i Efkâr, *Zaman* gazetelerinde çalıştı. Onun *Zaman* gazetesindeki yazıları sonradan "Sakın Aldanma, İnanma, Kanma" adlı bir kitapta bir araya getirilmiştir. Mütareke Döneminde Refik Halid bir yandan gazetecilik yaparken diğer yandan da siyasi çevrelere girmeye başlamıştır. Mütareke ile birlikte ülkede konuşulmaya başlayan manda ve himaye düşünceleri İstanbul'da vücut bulmaya başlar. Bunlar arasında Amerikan Mandasını savunan Wilson Prensipleri Cemiyeti de vardır. İşte bu Cemiyetin mensupları arasında Refik Halid Bey de yer almıştır. Bu arada Refik Halid Bey, mütareke günlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkasının yeniden ihya edilmesi çalışmalarına da katılarak partiye de resmen üye oldu. Refik Halit İttihatçı karşıtı olduğu için Hürriyet ve İtilaf Partisine sevilmekteydi¹². Aslında kendi hatıratında da söylediği üzere, onu hürriyet ve itilafçı yapan bir, o partiye karşı sempatisi filan değildir. Refik Halit Karay, ittihatçıları beğenmediği ve onların tavırlarından hoşlanmadığı için bu partinin karşıtı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına meyil etmiştir. Karay, İttihatçıları, zorba, eşkiya, hayalperest olarak değerlendirmiştir.

Mütarekeyle birlikte İttihat Terakki hükümeti dağılınca yerine önce Ahmet İzzet Paşa hükümeti kurulmuştu. Ancak bu hükümetin ömrü çok uzun olmadı. Hemen arkasında bu defa da 11 Kasım 1918'de Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu; ancak bu hükümette çok uzun süre devam edemedi. Hürriyet İtilaf Fırkası mensuplarının faaliyetleri sonucu istifa eden Tevfik Paşa Hükümeti yerine 4 Mart 1919'da I. Damat Ferit Paşa Hükümeti

¹¹ Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.5.

¹² Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.6.

kuruldu¹³. Damat Ferit hükümeti döneminde o, “*Ali Kemal’in Bey’in Maarif Nazırlığına getirilmesiyle boşalan Sabah gazetesi başmuharrirliğine getirilir... Yarı resmi bir hükümet gazetecisi tavrıyla yazdığı yazılar Hürriyet ve İtilaf Fırkasını savunmak ve methetmek gayesine hizmet eder*”¹⁴.

Refik Halit, Damat Ferit Hükümeti, döneminde bakanlıktan Genel Müdürlüğe dönüştürülen bir kuruma yani Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğüne getirilerek buraya müdür tayin edilir. Böylece Sabah gazetesinden ayrılır. Onun bu önemli görevi sırasında Müttefik Devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki işgali devam etmektedir. 1919 yılının en acı olayı olan İzmir’in işgali de işte bu süreç gerçekleşir¹⁵. Bu işgalden bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Samsun’da Anadolu topraklarına basmak üzere 9.Ordu Müfettişi olarak İstanbul’dan ayrılır. Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu ulaştıktan sonra yaptığı ilk işlerden biri, İzmir haksız işgalinin protesto edilmesini sağlayacak örgütlenmenin gerçekleştirilmesi olur. Böylece, onun girişimleriyle İzmir’in işgalini protesto eden telgraflar Damat Ferit Hükümetini zor duruma düşürür. İzmir haksız işgaline karşı kurulan Redd-i İlhak Cemiyeti’nin imzasıyla İzmir’den yağan telgraflarında etkisiyle İstanbul’da Dâhiliye(İç İşleri) Nezareti, gelen bu telgrafların kabulünün önlenmesi için Posta Telgraf Genel Müdürü Refik Halit’e emir verir¹⁶.

Böylece İzmir’in işgali, Damat Ferit Hükümeti’nin düşmesine neden olur ancak yeni hükümeti kurma görevi yine ona verilir ve 19 Mayıs 1919’da ikinci Damat Ferit Hükümeti kurulur. Damat Ferit’in ikinci dönemi 20 Temmuz 1919’a kadar devam eder ve 21 Temmuz 1919’la -1 Ekim 1919 tarihleri arasında da

¹³ Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.7, ayrıca bkz., . Yenal Ünal, “Refik Halit Karay ve Milli Mücadele”, *History Studies*, ., Volume 5, Issue 1 ss. 367-389, .://www.historystudies.net/Makaleler/667332197_20-Yenal%20%c3%9cnal..pdf E.T. 10.02.2013.

¹⁴ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Ağçağ yay., Ankara, 2004, s.43.

¹⁵ Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.8.

¹⁶ İstiklal Harbi’imizde PTT, PTT Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 2009 s.167, <http://www.ptt.gov.tr/source.cms.docs/ptt.org.tr.ce/docs/ki-tap-istiklalharbimizdeptt.pdf> E.T.10.02.2013.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
GÖZCÜ'NÜN
TEBLİĞİ

üçüncü kabinesini kurar. Sivas Kongresi sonrasında III. Damat Ferit Hükümeti istifa etmek zorunda kalır. Yerine Anadolu'ya kısmen daha olumlu bir gözle bakan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulur. Bu yeni hükümet döneminde Refik Halit, Posta Telgraf Genel Müdürlüğü görevinden ayrılır ve yazarlığa döner¹⁷.

Bu süreçte Refik Halit, Alemdar gazetesinde "Aydede" ve "Kirpi" takma adlarıyla Anadolu Hareketine, Kuva-yı Milliye aleyhine yazılar yazar. Ancak İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali sonrasında gerçekleşen hükümet değişiklikleriyle bir defa daha Damat Ferit Paşa sadrazam olur. Böylece O, IV. kez hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 5 Nisan 1919'la - 31 Temmuz 1920 tarihleri arasında görev yapan IV. Damat Ferit Hükümeti döneminde Refik Halit de yeniden Posta Telgraf Umum Müdürlüğü görevine getirilir.

Fakat Refik Halit bu defaki Posta Müdürlüğü sırasında Sadrazam Damat Ferit Paşa hakkında konuştuğu için görevinden azledilir. Refik Halit bir defa daha gazeteciliğe döner. Bu esnada Peyam-ı Sabah, gazetesinde yazmak isteyen Refik Halit, gazete sahibi Mikran Efendi'nin Damat Ferit'ten çekinmesi nedeniyle bir süre bekler ve IV. Damat Ferit hükümetinin düşmesinin ardından adı geçen gazetede yazmaya başlar. Refik Halit yazarlığını ayrıca 2 Ocak 1922'de çıkarmaya başladığı "Aydede" devam eder. Onun çıkardığı bu gazete ancak 9 Kasım 1922 tarihine kadar sadece doksan sayı çıkar¹⁸.

Refik Halit, "Posta Telgraf Umum Müdürü iken Anadolu Hareket-i Milliyesi" karşında yer alması, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların alınmaması, alınsa da çekilmemesini, aksine hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacağını bildirmesi" ve Kuva-yı Milli'ye yönelik olumsuz yazıları yüzünden Ankara Hükümeti tarafından hazırlanan yüz ellilikler listesine alındı¹⁹.

¹⁷ Osman Akandere, "11 Nisan 1920(1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar" http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Osman%20AKANDERE/95-142.pdf E.T. 10.02.2013.

¹⁸ Aktaş, s.44-45-46-47'den aktaran Gözcü, a.g.y., s.309.

¹⁹ Refik Halit Karay, *Yaşamı-Sanatı-Yapıtları*, Cilt:1, Engin Yayıncılık, İstan-

Refik Halit Karay'ın Anadolu harekâtını ve dolayısıyla Kuva-yı Miliye'yi ciddiye almaması, onu önemsememesi, bu oluşumu bir ittihatçı uzantısı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Onun bu bakış açısını anlatan yazılarından bir tanesi 2 Nisan 1920 tarihli Alemdar gazetesinde şöyle çıkmıştı:

"Isırgan Otu

Bugün Anadolu'yu kaplayan Harekâtı Milliye ve memleketi istila eden ittihatçı faaliyeti işte bana bu otu hatırlatıyor. Şimdiye kadar onu daima nazik bir elle tutup koparmağa kalktık, hem ellerimizi daladı, hem de daha kuvvetle fıskırıp her tarafı kapladı, bir türlü kazmanın ucunu köküne daldırmak mümkün olmadı. Şimdi görüyoruz ki, vaziyetin tamamen buna müsait olmasına rağmen, yine Harekâtı Milliyeyi büsbütün yok etmek mümkün olmayacak... Neden? Zira benim sezdiğime göre İttihat ve Terakki son oyununu da oynadı.

Aldanmayalım, kanmayalım, inanmayalım! İttihat ve Terakki ısırganını kökünden koparmak, kazmayı ta içine daldırmak lazımdır. Bu defa da yapraklarını yolmak, filizlerini koparmak iktifa eder, zahiri yokluğuna kanarsak aptallığın en son derecesine düşmüş oluruz. Yarın o köklerden İttihat ve Terakki daha feyizli, daha kuvvetli olarak fıskırarak, memleketi daha geni şekilde istila edecektir. Demir bir pençe ile kökünü koparmak lazımdır. Buna mani olanlar vatan hainidir. Bunu yapacak olanlar vatanperverdir. İttihat ve Terakkiyi yok etmek gerekiyor, zahiri sükûtu, sükûnu, çöküşün işaretidir. Ona aldanırsak yarın toprak içinde kalan köklerinden gürbüz çok feyizli bir surette tekrar fıskırdığını muhakkak göreceğiz. Ve o zaman şaşıracağız, yanacağız, perişan olacağız. En gür, en heyecanlı ve en şiddetli bir lisanla haykırıyorum, feryat ediyorum: efendiler, aldanmayalım, aldatmayalım. Fırsattan istifade ile İttihat ve Terakki ısırganının yapraklarını koparmak değil, kökünü kazımak lazımdır. Bu ihtarımı tarih bir tarafa kaydetsin!²⁰

Refik Halit'in yukardaki yazısında görüldüğü gibi o

bul, 1997, s.42'den aktaran Gözcü, a.g.y. s.309.

²⁰ Ihsan Ilgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, Kervan yay., Basım yeri yok, 1973, s. 62-63.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
GÖZCÜ'NÜN
TEBLİĞİ

Anadolu'da gelişen "Milli Hareketi" İttihat ve Terakki ile eşdeğer görmüştü. Oysaki Mondros Mütarekesi sonrasında söz konusu parti dağılmış; önderleri ise çoktan yurt dışına çıkmışlardı. Ancak yine de Refik Halit, işgale karşı direnen Anadolu direnişini İttihatçı bir oluşum olarak algılamıştı.

Refik Halit gibi babasının da Milli Mücadele karşıtlığı olmuştu. Onun babası Milli Mücadele'ye zararlı oluşumlardan, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin üyeleri arasındaydı. Bu durumun oluşmasında ailenin saray çevresiyle yakın ilişkilerinin olmasının etkili olduğu söylenmektedir²¹.

Refik Halit, Mütareken sonraki süreçte Anadolu'da gelişmeye başlayan Milli Mücadele'ye muhalif bir yazar olarak faaliyet gösterecektir. Gerek onun bulunduğu siyasi ortam gerekse yazarlık yaptığı gazeteler aracılığıyla o muhalif tutumunu Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam ettirecektir.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta çeşitli yerlerde Refik Halit'in Milli güçlerin haberleşmesini engellediği için cezalandırılmasını istemişti. Bu doğrultuda 3 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına bütün Vali ve Kolordu Komutanlıkları ile Bağimsız Mutasarrıflıklara gönderdiği telgrafta şunları diyordu:

"Müslüman halkı silahlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan ve orduyu içten yıkarak sonunda vatani savunmasız bırakmak için emir veren, ordunun sırlarını, şifrelerini çalmak için fiili tertiplere girişmek suretiyle açığa vuran ve Anayasa hükümleri gereğince dokunulmazlığı bulunan milletin özel haberleşmelerine engel olan... Ali Kemal, Süleyman Şefik Paşa... Millet Meclisi açılınca, Yüce Divan'a verilmek üzere hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in aynı sebeplerden derhal tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini kanunun dokunulmazlığı ve kutsallığı adına istemekteyiz"²².

²¹ Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele...*, s.13.

²² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*(Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000, s.136'dan

Refik Halit Karay'ın, en büyük yanılışı, Anadolu'daki Milli Mücadeleyi ittihatçılığın doğal bir uzantısı olarak görmesiydi. Refik Halit'in ve onun gibi düşünenler Anadolu Hareketini ciddiye almamışlardı. Eğer Refik Halit Karay veya onun gibi belirli bir entelektüel seviyeye ulaşmış daha fazla insan Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte daha fazla olsaydı, belki Milli Mücadelenin iç boyutunda, daha az insan ölürdü. İtilafçı bir gazeteci ve siyasetçi olan Refik Halit Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü görevi nedeniyle Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelmiş, Milli Mücadele karşıtı bir isim olarak Yüzellilikler listesine girdiği için uzun süre Türkiye'ye girmesine izin verilmemiştir.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte İstanbul'un Anadolu'ya muhalif çevreleri, açısından kaygı verici bir dönem başlamıştır. Özellikle Ali Kemal'in linç edilerek öldürülmüş olması böyle bir kaygının oluşmasında etkili olmuştur. Refik Halit Karay da 9 Kasım 1922 günü eşi ve büyük oğlu Ender'le birlikte İstanbul'dan ayrılmıştır. O, on beş yıl kadar süren sürgün hayatını Beyrut'ta ve Halep'te geçirmiştir. 1938 yılında çıkan bir af kanunuyla yurda dönebilmiştir.

KAYNAKÇA

Alev Gözcü, "Refik Halit Karay'ın Düşünce Dünyasında Anadolu'daki Ulusal Direniş Hareketi Ve Kuvayı Milliye" 6-8 Eylül 2009 *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri II. Kitap*, İzmir.

Bayram Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, Gendaş yay., İstanbul, 1998

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ALEV
GÖZCÜ'NÜN
TEBLİĞİ

İstiklal Harbi'mizde PTT, PTT Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 2009 <http://www.ptt.gov.tr/source.cms.docs/ptt.org.tr.ce/docs/kitap-istiklalharbimizdeptt.pdf> E.T.10.02.2013.

Ihsan Ilgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, Kervan yay., Basım yeri yok, 1973

Mehmet Nuri Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı- Sanatı-Eserleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.

Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000.

Nuray Mert, "Refik Halit", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, İletişim yay., Cilt 9 ss.882-899

Osman Akandere, "11 Nisan 1920(1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar" http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Osman%20AKANDERE/95-142.pdf E.T. 10.02.2013.

Refik Halit Karay, *Yaşamı-Sanatı-Yapıtları*, Cilt:1, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Selim İleri, "Refik Halid İçin Notlar", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık, 2005, İstanbul.

Yenal Ünal, "Refik Halit Karay ve Milli Mücadele", *HISTORY STUDIES.*, Volume 5, Issue 1 ss. 367-389, http://www.historystudies.net/Makaleler/667332197_20-Yenal%20%c3%9cnal..pdf E.T. 10.02.2013

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyorum. Efendim tabii burada Mustafa Kemal Atatürk'ün, arkadaşım çok güzel vurguladı. Ne kadar hukuk tabanlı olduğunu ve milli mücadele hareketini nasıl bir hukuk tabanlı olduğunu ifade etmek istiyorum. Bu kadar muhalif olan yazarın bile yargıya verileceğini Nutuk'ta çok açık şekilde ifade etmişti. Ancak Sakallı Nurettin tarafından biliyorsunuz İzmir'e geldikten sonra, Ali Kemal'in linç edilmesine en büyük infialli Mustafa Kemal Atatürk göstermiştir. Bunu da büyük harflerle ifade etmemiz lazım.

Son konuşmacımız Doç. Dr. Sabit Duman, İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden ve kongrede alınan kararların yansımaları hakkında son konuşmayı yapacaklar. Buyurunuz efendim.

Doç. Dr. SABİT DUMAN (İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi)- Sivas Kongresinde Alınan Kararların Yansımaları: 1919 Mayısının ortalarında Yunanistan, Paris Konferansında alınan bir kararla İzmir'e asker çıkartırken adil barış beklentisi içerisinde olan Türkleri büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. İşgale karşı Türkler tepkilerini protesto mitingleri yaparak gösterdi. Artan protesto eylemleri bütün ülkede heyecan yaratmaktaydı. Bunun üzerine Galip devletlerinin temsilcileri İstanbul hükümetine baskı yaparak bu gösterileri önlemeye çalıştı¹. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali Müttefiklerin Osmanlı Devletini birkaç parçaya ayıracağı korkusuna yol açtı². Bu gelişme üzerine ülkede yeni örgütlenmelere gidildi. Müdafaa-ı Hukuk örgütleri silahlı mücadeleden çok o bölgenin nüfusunun Türk ve Müslüman olduklarını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışıyorlardı. Diğer taraftan Osmanlı askeri kesimi olası bir kötü duruma karşılık gizli olarak Anadolu'ya silah göndermeye başladı. Paris Konferansına giden heyet hiçbir şey elde edemediği için ülkeye geri dönerken, İtilaf devletleri kendi istedikleri şartları dikte ettirecekleri belli olmuştu³.

¹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971 s. 46

² *The Times*, 19 May 1919; Sevr anlaşmasının taslağı neredeyse bu gazete haberinde ortaya konmuştu.

³ *The Times*, 30 June 1919; *The Manchester Guardian*, 16 June 1919

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABİT
DUMAN'IN
TEBLİĞİ

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgalini milleti uyarmak için etkili bir şekilde kullandı. Osmanlı devleti parçalanacaktı ama bunun nasıl olacağı belli değildi⁴. Müttefiklerin Almanya'ya verdikleri barış metni çok ağırdı. Ayrıca barış maddeleri tespit edilirken Almanya'nın görüşü alınmamıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin adil bir barış anlaşması yapamayacağını habercisi idi. Burada temel sorunlardan biri Osmanlı Devletinden kopartılacak bölgeleri kimin yöneteceği idi. Ancak böyle bir anlaşmayı Türklerin kabul edip etmemesi konusunda Müttefiklerin kuşkuları vardı. İngilizler, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişini, onun hareketlerini izlemekteydi. Onlarda Anadolu'da milli bir hareketin varlığını hissedip Mustafa Kemal Paşa'nın tutumunun İstanbul Hükümetinden ayrı olduğunu fark ediyorlardı⁵.

Sivas Kongresi Milli Mücadele açısından önemli dönem noktalarından biri olup Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğe giden yolda ilk adımdı olarak görülebilir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrıldı. Mondros Mütarekesi ile ülke galip devletlerin kontrolü altına geçerken, nihai barış konusunda bütün ülkede umutlu bir hava vardı. Birinci Dünya Savaşının bitmesinde Amerikan Başkanı Wilson'un Ondört ilkesi etkili olmuştu. Wilson yaptığı konuşmalarda "toprak kaybı olmaksızın barış" derken, diğer yandan sınırların milliyet esasına göre belirleneceğini söylüyordu. Wilson, İngiltere ile Fransa arasında Osmanlı'nın Ortadoğu toprakları üzerine yapılmış anlaşmaya da karşıydı.

Mağlup devletler, adil bir barış anlaşması yapılacağına yürekten inanıyordu. 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan barış konferansı savaş öncesi verilen sözlere uyup uymayacağı, adil bir barış yapacaklarına dair verdikleri sözü tutup tutmayacağını gösterecekti. Paris Barış Konferansı ilk önce Almanya konusunu ele alırken Osmanlı Devleti ile ilgili sorunlar daha sonraya bırakıldı. Osmanlı Devletinde de ülkesinin geleceği hakkında kuşku

⁴ **The Manchester Guardian**, 25 May 1919

⁵ A.L. Macfie, British "Views of the Turkish National Movement in Anatolia, 1919-22," **Middle Eastern Studies**, Vol.38, No.3, July 2002, s. 29

duyanlar Müdafaa-ı Hukuk cemiyeti kurarak buldukları bölgenin nüfusunun Türk ve Müslüman çoğunluğa sahip olduklarını galip devletlere duyurma çalıştılar. Galip devletlerin adil bir barış önerecekleri ümidi çok geçmeden ümitsizliğe dönüşecekti.

Osmanlı Devleti ülkenin yeni işgaller ile karşı karşıya kalmaması için Mustafa Kemal Paşa'yı olağanüstü yetkilerle Samsun'a gönderdi. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya ayak bastıktan sonra İstanbul hükümetiyle görüş ayrılığına düştü. Paris Barış görüşmeleri sonucunda Almanya'ya verilen barış metni tam bir hayal kırıklığı yarattı. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere diğer Osmanlı ileri gelenlerinin bu metinden haberdar olmaması mümkün değildi. Galip devletlerin adil bir barış yapma gibi bir düşüncelerinin olmadığı Almanya'ya verilen anlaşma metni göstermiş oluyordu. Hemen arkasından gelen Yunan işgali de bu inancı pekiştirdi. Bu gelişmelere yaklaşım tarzı Mustafa Kemal ile İstanbul hükümetinin arasını tamamen açtı. Mustafa Kemal Paşa inisiyatifi ele alarak Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanmasına karar verirken artık ipleri bir anlamda koparmış oluyordu.

İngilizler yeni oluşan hareketi yakından takip ediyordu. İngilizler, Türklere önerilecek barış şartlarının ağır olması durumunda buna karşı çıkacakları mücadele edeceklerini biliyorlardı⁶. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi öncesinde İngiliz subayı Yarbay Rawlinson ile görüştü⁷. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Erzurum kongresinde alınan kararların bir kopyasını Rawlinson'a verdi⁸. Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın gelecekte doğu siyasetinde egemen olacağını sezmiştir. Rawlinson, Erzurum'da milliyetçi bir havanın olduğunu gözlemlerken, bunu bir raporla İngiliz Savunma Bakanlığına ilettili. Diğer taraftan İngilizler, Kafkasya'daki askerlerini çekmeye başladı. Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa'nın mütarekedeki Osmanlı askerinin silahsızlandırılması maddesine karşı çıktı-

⁶ **The Times**, 5 Ağust 1919

⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, İstanbul, 1986, C.II, s.384

⁸ Alfred R. Rawlinson, **Advantures in the Near East**, London, 1923, s.186. Rawlinson Mustafa Kemal Paşa'nın yanından ayrıldıktan sonra bu ilkeleri tercüme ettirip İngiliz hükümetine gönderdi.

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABİT
DUMAN'IN
TEBLİĞİ

ğını yazmaktaydı⁹. İngilizler, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan hareketin yapısını öğrenmek istiyorlardı. Onları meşgul eden konu, bu hareketin yapısı, gücü ve kimler tarafından desteklendiği idi. Diğer yandan Milliyetçilerin Moskova veya Berlin'den destek görüp görmediği idi. Ayrıca Araplarla işbirliğine gidilip gidilmediğini anlamaya çalışıyorlardı. İngilizler, Erzurum Kongresinde, Türk topraklarının işgallere karşı konulacağı doğrultusunda bir karar alınması İngilizleri kaygılandırmıştır. ABD ise Doğu'da Ermenilere karşı baskı uygulandığını ileri sürerek gerektiğinde Wilson prensiplerinin 12. maddesinden İngilizler, Erzurum Kongresinde, Türk topraklarının işgallere karşı konulacağı doğrultusunda bir karar alınması İngilizleri kaygılandırmıştır. ABD ise Doğu'da Ermenilere karşı baskı uygulandığını ileri sürerek gerektiğinde Wilson prensiplerinin 12. maddesinden vazgeçebileceğini bunun sonucunda da Türkiye'nin parçalanabileceğini belirtti¹⁰.

Anadolu'da bu gelişmeler olurken Suriye Kongresi tarafından Suriye kralı ilan edilen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Paris'e giderek Suriye devletinin bağımsızlığını koparmaya çalışıyordu. Ancak Bu Fransızlar tarafından ret edilip istediğini alamayarak Suriye'ye dönmek zorunda kaldı. Faysal'ın tek başına Fransızlarla mücadele etmesi mümkün değildi. Bu nedenle kendisine müttefik araması kaçınılmaz olacaktı. Türk ulusal hareketi ile Pan-Arap arasındaki ilişki var mıydı? Varsa bu ilişki nasıl bir tarzda olacaktı? Pan-İslamizme doğru bir gelişmem mi olacaktı? Bu gerçekleştiği takdirde bütün Anadolu ve Suriye'de ayaklanmalar başladıktan sonra Batılılar bölgeyi terk etmek zorunda kalabileceklerdi. Bu İngiltere'nin istemediği bir gelişmeydi. İngiltere savaştan yeni çıktığı için askeri bir harekate katılması düşünülemezdi. İstanbul'un Sivas Kongresini engelleyememesi içinde bulunduğu acizliği göstermekteydi. İstanbul Hükümeti yetersiz kalınca Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen emirler yerel yöneticiler tarafından uygulanmaya başlandı. İngiltere bu nedenle Anadolu'daki gelişmeleri dikkatle izlemekteydi.

⁹ A. R. Rawlinson, *Advantures in the Near East*, s.199

¹⁰ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C.I, Ankara, 1973, 84

Amasya Tamiminde Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştı. Kongre 4 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasıyla başladı. 11 Eylülde Kongre şu kararları aldı. Bunlar: Milli sınırlar içindeki bölgeler bölünmez bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz. Osmanlı topraklarının bütünlüğünün sağlanması için milli güçlerin etkinliği ve milli egemenliğin üstün kılınması şarttır. Her türlü işgal ve müdahaleye karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir. Hristiyan azınlıkların her türlü güvenliği sağlandığından bunlara ayrıcalık tanınamaz Manda ve himaye kabul edilmez Milli direnişi gerçekleştirmek için kurulan dernekler birleştirilmiş ve adı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olmuştur. Milli gayeyi ve umumi teşkilatı idare için Kongre tarafından bir temsil heyeti seçilmiştir. Millet kendi geleceğine karar verebilmesi ve hükümetin başıboş bırakılması için Mebuslar Meclisinin derhal toplanması gerektiği konusunda karar aldı¹¹.

Sivas Kongresinde alınan kararların daha sonra gelişen olaylara büyük etkisi oldu. Kongre'de alınan kararların Padişah'a iletilmesi engellenince, 12 Eylül'de İstanbul ile Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine karar verildi. Bu hiç kuşkusuz bir devrim eylemiydi. Bu gelişmeden sonra İngiliz gazeteleri de Bir Anadolu Cumhuriyeti, Başkaldıranların lideri: Mustafa Kemal diye yazıyorlardı¹². Damat Ferit Paşa bu gelişmeler karşısında yapacak fazla bir şeyi yoktu. Mustafa Kemal Paşa'nın üzerine gönderecek gücü yok denecek kadar azdı. Ordunun büyük bir kesimi Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki harekete bir şey yapamayınca Anadolu'da başlayan ulusal hareketin giderek güç kazanması kaçınılmazdı. Damat Ferit ise İngilizlerin bütün isteğini yerine getiren bir kişi konumuna düştü. Sonunda da istifa etmek zorunda kaldı.

¹¹ Kongre kararları için Kemal Atatürk, **Nutuk**, Ankara 1989, s.60; Kazım Karebekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1960, ss.216.217

¹² G. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, II**, İstanbul, 2001, s. 72

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABİT
DUMAN'IN
TEBLİĞİ

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da Kongre başkanı seçildiğinde yalnızca görevinden azledilmiş, askerlikten istifa etmiş ama Padişahın yaveri olan bir idi. Sivas'ta bu unvan kalktığı gibi kendisi ile Rauf Bey hakkında tutuklama kararı çıkmıştı. Erzurum Kongresi toplandığında Yunanlıların İzmir'e çıkmasına tepkiler çok fazlaydı. Sivas'a gelindiğinde bu olay geride kalmıştı. Bu gelişmeler karşı seyirci kalan, İtilaf güçlerinin her dediğini yerine getiren İstanbul Hükümetine karşı tepkileri azaltmıştı. Milli hareketin önderleri kontrolü ele geçirebilmek için Yunanlılara ve İtilaf devletlerine olduğu kadar Bab-i Aliye de tepkilerin artması gerekmektedir. Bunlara karşı mücadelenin etkin sürdürülebilmesi için daha büyük ve etkin bir kuruluşa ihtiyaç duyulmaktaydı. Heyet-i Temsiliye başkanı olarak yapacakları sınırlı olsa da Mustafa Kemal ismi ülke çapında daha da yaygınlık kazandı.

İngilizler, Sivas Kongresinden sonra Milli Mücadeleye karşı izlediği politikayı değiştirmeye başladı. 20 Eylül'de Merzifon'u, 25 Eylül-4 Ekim tarihleri arasında Samsun'u boşaltmaları Anadolu hareketine karşı tarafsız bir tutum aldığını göstermektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın adil koşullar içermeyen barış koşullarına direnme kararı verdiği takdirde bunun müttefiklere büyük sıkıntı vereceği İngiliz raporlarında belirtilmiştir¹³. İngilizler Anadolu'daki hareketi gözlemlemekle yetindiklerinden Anadolu'da gelişen harekete müdahale etmekten kaçınmıştır. Ayrıca İngiltere savaş sonrası kendi problemleriyle uğraşmaktaydı.

Sivas Kongresi yapıldıktan sonra amaç tekti. Bunu Mazhar M. Tansu "Milli ihtilale dayanarak Türk vatanını ve Türk milli birliğini kurtarmak, korumak ve tarihi vaki halinde göz önüne çıkarttığı köleliği ve inkısam tehlikesini önlemek" şekilde belirtmiştir.¹⁴ Kongre bütün cemiyetlerin birleştiğini ilan ederek yurt genelinde onların sözcülüğünü üstlenmiştir. Kendinsen bağım-

¹³ G. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, II**, ss.78-79; ayrıca Milliyetçilerin Padişah'ı tahtan indirmek konusunda bir kararı önlemek için bir girişimde bulunmanın olanaklı görülmediği de bildirilmiştir.

¹⁴ Mahzar Müfit Kansu, **Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara, 1988, C.1, s.231

sız hareket eden cemiyetlere hoşgörü göstermedi. Kongre'den sonra Milli Mücadeleye verilen destek giderek artmış, gerektiğinde silahlı direnişe kalkacak şekilde güç kazandı. Her gün Kuvay-ı Milliye'ye yeni kişiler yurt çapında katılmaktaydı. Kongre, Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Umum Kuvay-ı Milliye Kumandanlığına tayin etmekle, yürütme yetkisine sahip olduğunu gösterdi. Bu durum aynı zamanda kongrenin bir kısım askeri kesim tarafından da desteklendiğinin bir göstergesiydi.

Sivas Kongresinin toplanmasına karşı çıkan İstanbul Hükümeti, Elazığ valisi Ali Galip'i Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını yakalatmak için görevlendirmişti. Mustafa Kemal Paşa buna önlem alarak Ali Galip'in tertibini boşa çıkarttı. Ayrıca İstanbul Hükümeti direk askeri bir kuvveti Mustafa Kemal Paşa'nın üzerine göndermeye de çekindi. Askerlerin Mustafa Kemal Paşa'nın yanına geçeceğinden korktu¹⁵. Bu olay Padişahın konumunu giderek zayıflattı. Meclis-i Mebusan dağıtılınca Mustafa Kemal Paşa bir anlamda ülkenin tek sözcüsü konumuna yükseldi.

Ali Galip olayı her şeyden önce Mustafa Kemal Paşa'nın gücü sınanmıştır. Hükümetin valisi Mustafa Kemal Paşa'yı dize getirememesi, Damat Ferit Hükümetinin acizliğini ortaya koydu. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un bileğini bükemeyen bir lider konumunda olup otoritesine itiraz eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kolayca pasifize edebilirdi. Diğer taraftan bu olay nedeniyle İstanbul'a baskı yaparak Anadolu ile İstanbul'un telgraf iletişiminin kesilmesine yol açtı. Bunun sonucunda Damat Ferit Hükümetinin istifası Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü pekiştirdi. Hem içeride hem dışarı da Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadeleye ilgi artarken, gelecekteki siyasal sistemin değişeceği kesinleşti.

Burada alınan kararların en önemlilerinden biri vatanın bölünmez bir bütün olduğunun belirtilmesidir. O dönemde savaş sonrasında sınırların nasıl çizileceği belirsizdi. Wilson prensiplerine göre sınırların milliyet esasına göre belirleneceği idi. Ancak müttefiklerin buna uyup uymayacağı şüpheli görü-

¹⁵ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C.I, s.108

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABİT
DUMAN'IN
TEBLİĞİ

nüyordu. Sivas Kongresinde böyle bir karar alarak Paris'teki kongrenin dikkati çekilmek istendi. Ayrıca İngiltere ve Amerika tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın hareketleri izlenmekteydi. Anadolu'da İstanbul'a karşı gelişen harekete kayıtsız kalmaları düşünülemezdi. Sivas'ta alınan kararlar bir bakıma Osmanlı Devleti ile yapacakları barış için temel oluşturabilirdi. İstanbul hükümetinin kabul edeceği barış şartlarını Anadolu'da başlayan hareketin kabul etmeyeceği son derece açıktı. Almanya'ya dikte ettirilen Versay anlaşması adil barış bekleyen ülkeleri kaygılandırır da onların yapacak fazla bir şeyleri yoktu. Ancak Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ağır barış şartlarını kabul edilmeyeceği Sivas Kongresinde açıkça ortaya konmuştu.

İstanbul Hükümeti Avrupa'daki gelişmeleri yanlış yorumlarken, Mustafa Kemal Paşa, adil bir barış için gerekli şartları Sivas'ta ortaya koydu. Ülkenin bütünlüğünü dile getirerek bunun nihai barış için asgari bir şart olduğu vurgulandı. Nitekim 1920 Ocak ayında Meclis-i Mebusan gizli oturumda aldığı bir kararla Misak-ı Milli'yi kabul etti. Sivas Kongresinde alınan kararların etkili olduğu Misak-ı Milli'de açıkça görülmektedir. Misak-ı Milli, Mondros Mütarekesi'yle belirlenen sınırların içinde yaşayan Osmanlı Müslüman çoğunluğun bölünmez bir bütün olduğu kabul edilirken Kongre kararlarının etkisi net şekilde görüldü.. Türk kamuoyu bu maddeyi kolayca benimsemesi İstanbul Hükümeti'ne olan desteğin azalmasına neden oldu. Sevr Anlaşması açıklandığında bütün ülkenin karşı çıkması, yeni bir anlaşma için silahlı mücadelenin kaçınılmaz olduğu fikri herkes tarafından benimsendi.

Diğer taraftan Sivas'ta alınan kararlar pan-İslamist bir karakter taşımamaktaydı. Paris'te barış görüşmeleri yapılırken Faysal, Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak tanınmasından yanaydı. Konferansın başında İngiltere, Faysal'ın arkasında durmasına rağmen bu tavrını devam ettiremedi. ABD Başkanı Wilson, Osmanlı Devletinin Türk olmayan bölgelerinde durumu araştırmak için King-Krane Komisyonunu görevlendirdi. Bu komisyonun hazırlayacağı rapor bir bakıma İngiltere ile Fransa arasında anlaşmazlık gösteren Ortadoğu konusuna çözüm bulmayı amaçlıyordu. Ancak komisyonun çalışmaları bu

iki devleti tatmin etmedi. Faysal, Paris'te istediğini alamayınca yeni hesaplar yapmaya başlayarak Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğine gitmeyi planladı¹⁶. İngiltere'nin ise gelişmeleri yakından takip etmekteydi. İngilizler, Anadolu'da başlayan hareketin aynı zamanda Bolşeviklikle ilgili olmasından Ruslarla işbirliğine gidilmesinden kaygı duymaktaydı. Sivas Kongresinin kararları İngilizlerin bu yöndeki kaygılarını azaltmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ütopyik emeller peşine düşmeyerek gerçekçi bir yol izlemiştir. Yeni Cumhuriyetin dış politikası daha ulusal bir çizgide oldu. Mustafa Kemal Paşa daha fazla toprak kazanma peşinde olsa Faysal ile işbirliğine giderek mücadelesini geniş bir alana yayabilirdi. Ayrıca bu Batıya karşı topyekün bir mücadele fikri İngiltere'yi tedirgin eder, hiç kuşkusuz İngiltere ve Fransa Ortadoğu'da daha fazla asker kullanmak zorunda kalabilirdi. Bu hareket Sovyetler Birliği'nden destek bulduğu taktirde bütün Ortadoğu bölgesinde Batı ile Doğu arasında bir mücadeleye sahne olabilir bu da yıllarca sürebilirdi. Bu da ülkenin kaderi büyük belirsizliğe düşmüş olabilirdi.

Kongrede alınan kararlardan birisi de manda ve himayeciliğin reddi idi¹⁷. Sivas'tan sonra bu konunun gündemi işgal etmediği görülmektedir¹⁸. Oysa Erzurum kongresinden sonra Ağustos ayında manda konusunda kamuoyunu ve Kongreyi etkilemeye manda yanlıları çalışmışsa da bir başarı elde edememişlerdir¹⁹. Bu konuya Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu konuya oldukça geniş bir yer verdi. Bundan sonra Milli Mücadele tam istiklal şiarıyla hareket etmesini herkes benimsedi. Sivas'ta alınan kararlar İstanbul hükümetinin izlediği politikaya tersti. İs-

¹⁶ İngilizler Mustafa Kemal Paşa ile Emir Faysal arasında bir anlaşma olup olmadığı konusunda sık sık yazışmalar yapmıştır. Varolduğu iddia edilen bir anlaşma metninin gerçek olmadığı anlaşılmıştır. B. N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, C.I, ss. 81-86

¹⁷ Manda konusu oldukça geniş bir şekilde ele alınmıştır. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Ankara, C.I, ss.531-534

¹⁸ İstanbul'daki Türk Müslüman kendi topraklarında yabancı bir güç istemediklerini, mandaya karşı olduklarını belirtmektedir. **The Times**, 19 September 1919; **The Times**, 10 September 1919

¹⁹ Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde "Manda ve Himayenin" Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", **Atatürk Yolu**, 1992, C.III, S.10, s.191

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

SABİT
DUMAN'IN
TEBLİĞİ

tanbul hükümeti Sivas Kongresinden sonra hızla itibar kaybetmeye başlarken, Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesi giderek arttı.

Sivas'ta alınan kararlardan bir de Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, meclisin İstanbul dışında toplanmasını arzulamaktaydı. Bu farklı bir biçimde de gelişse yeni Meclis Ankara'da toplanmış, Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanı seçilmiştir. Buda Sivas'ta alınan kararların gerçekleştiğinin bir göstergesi oldu. Yeni Türkiye'nin temelleri bu bağlamda Sivas Kongresinde atılmış olduğunu da varsayabiliriz. Meclis milli egemenliğe dayalı olması gelecekteki cumhuriyet rejimine de yol açmıştır.

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Efendim şimdi bir 15 dakikalık, özellikle hocalarımızın dışında, yani burada tatmin, biliyorsunuz müşteri memnuniyeti olacak. Ben bunu foruma dönüştürüyorum, hocaların dışında, hocalarımıza sormak istediğiniz soruları lütfederseniz, sizlerle bilgilerimizi paylaştık, buradan sizi tatmin ederek göndermek istiyoruz ve bu kadar kısa süre içerisinde bütün konuların irdelendiğini de bu arada ifade etmek istiyorum. Çünkü tribünde oturmaya devam eden Türk erkeğini alana çekmeyi başaran bir Sivas Kadınlar Kongresi de bu coğrafyada yapılmıştır. Bunu da Sayın Başkanımız açış konuşmasında çok güzel veciz bir şekilde ifade etti.

Evet, sorularınızı bekliyorum, bir forum olarak, kendiliğinizden buraya gelirken neydiniz, şimdi gideceksiniz nasıl olacaksınız? Bunu da söyleyebilirsiniz. Yok mu? Hocalar yok, hocaya vermiyoruz söz, forum. Tabii tabii buyurun efendim, isminizi de şey yapabilirsiniz.

KATILIMCI-...(Duyulmuyor) düşünüyorlar mı? Ne düzeyde diyelim Sivas Kongresi kararları öncesi, sonrası bugünü etkiler? Özellikle de belge anlamında, bilgi ve belge anlamında yeterinde ortaya konulmuş mudur? Şu ana kadarki yapılan çalışmalar tatmin edici midir? Diye bir soru sorsam.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Bana sorarsan bu bayağı bir şeye tekrar başlar. Ben bütün kongre, yani hemen hemen işte Fransa arşivleri, İngiliz arşivleri, Amerikan arşivle-

rini, gittiğim her yerde, daha yeni İspanyol arşivinden geldim, bir aydır oradayım. Şunu çok açık eve seçip ifade etmek istiyorum ki, daha çalışmamızın bittiği kanaatinde değilim. Yani yeni yeni belgeler ki, Oğuz Hocamız bunu çok güzel bir şekilde kendi sunumunda da ifade etti. Yani bu konu devam etmesi gerekiyor. Fakat bir de çok önemli bir şeyi biraz sonra ifade etmeye çalışacağım değerlendirme konuşmasında. Bu yeni Türk Devletinin bir manifestosudur, bir felsefi temeli olması gereken bir konudur. Bu devam etmesi lazımdır. Eğer siz buraya gelen hocalarımızın bugünlerde görüşülen ve Yüksek Öğretim Kurumu tarafından bu devletin temel felsefesini öğreten kurumların ve hocalarımızın içinde bulunmuş olduğu üniversitelerde Türk dili dersinin, efenim tarih, yani Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihinin kaldırıldığı bir dönemi ifade ediyoruz. Bu dönemlerin sadece bugünlere inhisar edilmesi, bu felsefi temeli nereye kadar götürecektir? İstanbul Darülfünundan itibaren bu da çok tartışma götürmektedir.

Çok açık seçik söylüyorum, daha yeterli değildir ve bu konu üzerinde çok durulması lazımdır. Çünkü bu toplumun bir tarafı, yani Sivas'ın en önemli özelliği, en önemli özelliği bunu ifade etmeyi çalışıyorum; buraya topluma katılan insanların bizzat kendi milli şuurlarını ortaya koymasındadır ki, bu çok önemli. Türkiye Cumhuriyetinin eğer siz bir yüzyıl çıkması bile tereddütlerle karşılanıyor, ama biraz daha getireceksek, bu işe çok eğilmeliyiz, bırakmamalıyız diyorum, ama tabii ki hangi durumda olduğumuzu sizin takdirlerinize bırakıyorum.

Evet, sorular yok mu efendim başka? Tabii ki hanımefendi, buyurun efendim.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Şimdi kısa bir teşekkürümü yapayım. Hakikaten bugün ben de bilgilerimin ne kadar eksik olduğunu tespit etmiş oldum. Sayın Oğuz Hocamız konuşmasının bir bölümünde, Atatürk'e ait bir dosyayı incelemiş olduğunuzu ve çalışma düzeninin ne kadar güzel olduğunu ifade etmiştiniz ve o dosyayı da getirdim dediniz. Ben onu merak ettim, neyi getirdiniz?

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

OĞUZ
AYTEPE'NİN
KONUŞMASI

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE- Hayır, sadece makaleyi, bu dosyaya dayalı olarak makale yazmıştım, ama tamamen o dosyaya dayalı olarak.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Peki, o makalenizden bir örnek almamız mümkün olabilir mi? Benim çok ilgimi çekti.

Prof. Dr. OĞUZ AYTEPE- Tabii, çok ilginç olduğu için.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)-Teşekkür ederim.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Hanımefendiyeye bir mikrofon uzatabilir miyiz?

KATILIMCI- Efendim siz sorularımızı almak isterken bir şey söylediniz, buraya gelirken neydiniz, şimdi nasıl hissediyorsunuz diye. Ben bir şeyler bildiğimi sanıyordum, buraya geldikten sonra hiçbir şey bilmediğimi fark ettim ve pek çok şeyi okumam gerektiğini fark ettim. Öncelikle ben meslektaşlarım ve Sivas halkı adına sizden özür diliyorum. Yani bu kadar az katılımın olması, bizim konuya ne kadar bihaber olduğumuzu gösterdi. Hepinize ben onlar adına hem özür diliyorum, hem çok teşekkür ediyorum.

Bir de bu konuşma metinlerini elde edebilir miyiz? En azından araştıracağımız konuları bilebilmek adına. Bir şekilde CD ya da fotokopisini almamız mümkün olur mu?

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Barolar Birliği Başkanımız adına Başkan Vekilimiz bunu ifade ettiler, bu kitap halinde yayınlanacak. Bu dördüncüsü zaten, ilk üç kitap çıktı, baro yayınlıyor. Değil mi Sayın Başkan Vekilim, ben yanlış bir şey söylüyorsa söyleyin. İlk üçü hazırlanıyor, dördüncüsü de yayınlanacak.

Hocalardan bildiri almak, hemen başına bir silahlı adam mevcutlu olarak alın, bir daha zor bulursunuz vallahi. Evet efendim, eğer soru yoksa bu oturumu kapatıyorum ve bir değerlendirme yaparak, çok kısa iki dakikalık. Var mı soru? Pardon çok özür dilerim.

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

Av. OKTAY ÖZBERK- Hocam öncelikle teşekkürleriniz için hepimize ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Ben önceki baro başkanlarından, halen üst kurul üyesi Av. Oktay Özberk. Hocam ben bir konuyu arz etmek istiyorum. Atatürk'ün Sivas'ta geçirdiği 108 günle ilgili Sayın Necip Hocamın güzel bir eseri var. Sayın Fatih Hocam da bizleri aydınlattı. Bu konuda biz daha önceki dönemlerde Atatürk'ün Sivas'ta aldığı süre içerisinde esnafın, eşrafın, mahalle aralarındaki muhtelif evlerde gecelediği yattığı, hatta ben aslen Çarşıbaşı Mahallesinde oturuyorum. Orada meşhur bir Şekeroğlu Konağı vardı. Biz ortaokulda veya ilkokulda okurken inkılap tarihi kitaplarında o konağın resmi görülürdü ve Atatürk'ün o konakta 10-15 gün kaldığı, misafir olduğu yönünde şeyler dinlemiştik. Yine Atatürk'ün Sivas'ta bu 108 gününün büyük bir kısmını ordu evinde veya kongre sarayında değil, halkın içinde mahallelerde, halkın evlerinde, onların misafiri olarak kaldığını, biz ikinci üçüncü ellerden duyuyoruz.

Bu konuda sizlerin yönünden veya akademisyenler yönünden bir araştırmalar yapılıyor mu? Ordu evinde mi misafir oldu, kongre lisesinde mi, vilayette mi? Halkla olan ilişkileri yönünden araştırmalarınız filan oldu mu? Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. ESAT ASLAN (Oturum Başkanı)- Tabii ben uluslararası dönemden itibaren geliyorum, ama çok şanslısınız, burada Necip Günaydın'a teşekkür etmek istiyorum. Daha önceki yıllarda bakınız İstiklâl Gazetesi, Necip nerede? Kalkar mısınız Necip? Necip bunları çok incelemiş, fotoğraflarını çekmiş, İstiklâl Gazetesi diye, Necip bak saklıyorum görüyorsun değil mi? Yani verdiğin her şey elimin altında. İlk onu aldım ve bunu okuduğunuz zaman, sadece ve sadece bunu okuduğunuz zaman ne kadar önemli bir eser meydana getirdiğimizi, o buyduğunuz konuların hemen hemen hepsinin kaleme alındığını, fotoğraflarla bezendiğini göreceksiniz. Necip yine bu İstiklâl Gazetesinin sayısını yapan arkadaşımızı lütfederseniz, kendisi de bir Sivashlı olduğu için alkışlamanızı istirham ediyorum.

Sayın Başkan ben oturumu bir değerlendirerek kapatmak istiyorum, eğer bir soru yoksa. Yeni Türk Devletinin bildirgesi, yani manifestosu niteliğindeki Sivas Kongre kararları, ko-

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

ESAT
ASLAN'IN
KONUŞMASI

nuşmada sunucu arkadaşımızın ifade ettiği gibi parçalanamaz, ayrılamaz ve bölünemez olarak tanımlanan bir yurt içerisinde, doğrudan ulus-devlet modelini hedeflemiştir. Kararlar yurt kavramıyla bütünleşen bir ulusalcılığı, gittikçe dünyevileşecek laik bir devlet yapısının başlangıcını oluşturmaktadır. Tam bağımsızlığın olmazsa olmaz kuralı olan Sivas Kongresi kararlarında güdüm düşüncesi reddedilerek, ulusal bağımsızlık ilkesi bütün kurum ve kurumsallaşmasıyla benimsenmiştir.

Sivas Kongresi kararları toplumun kendi iç dinamiğinin ortaya koyduğu özgün çözümlerler olarak çıkmıştır. Özgün, bize ait çözümlerler. Sivas Kongresi egemenliğin kaynağını, doğrudan halktan alan kongre ve temsilciler kuruluyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi iktidarı ve Cumhuriyet rejimine geçişin kurumsallaşmasının ilk örneğini oluşturmuştur. Kongre kararları, ulusal iradenin, ulusal egemenliği etkin kılmasını ve bunun sonucu olarak yurt-ulus ve ulusal bağımsızlık kavramıyla doğrudan ilgili bir kurumsallaşmayı amaçlamıştır. Yine arkadaşlarımızın ortaya koymuş oldukları Sivas Kongresi kararları sonrasında, Sivas bir anda gerek ABD Tuğgeneralı James Harvard -ki, arkadaşımız çok güzel bir şekilde ifade ettik 46 kişilik bir heyet- gerekse Sykes-Picot Antlaşmasının mimarı olan Fransa Hükümetinin Suriye Temsilcisi George Picot ziyaretleriyle önemsenir ve cazibe merkezi, bir başka deyişle hareketin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Yine Sivas Kongresi kararları ile oluşturulan yeni yapı, demokratik, laik, çağdaş Türkiye Cumhuriyetine giden sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Kongre kararları hükümet ile askeri ulusal güçler arasında birleşik bir düzen kurulmasını hedeflemiştir. Diğer bir deyişle, 20. Yüzyılın silahlı kalkışmalar ile bütünleşen ilk halk kurtuluş hareketini ortaya koymuştur. Sivas Kongresi kararları, Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu ve Rumeli sathındaki otorite boşluğundan kaynaklanan, yerel kongre iktidarlarının güçlerini, Sivas Kongresiyle güçlendirdiğini, temsilciler meclisine terk etmesine olanak sağlamıştır. Diğer bir deyişle, Sivas'tan ülke sathına yayılan, halk tabanına dayalı ulusal kurtuluş çözümlerleri bütünleştirmeyi sağlayan bir amaca hizmet etmiştir.

Sivas Kongresi kararları, Kuvayı Milliyeyi tek güç olarak tanınma, hareketin ulusal silahlı güçlerinin etkin olacağı bir yapılandırmayı da ortaya koymuştur. Bu toplantıyı biz burada bir yine Necip kardeşimiz hatırlar, bu toplantıdan sonra Sayın Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekiline ne yaptınız diye, toplantı sonuç raporu olarak bu biraz evvel yapmış olduğum değerlendirmenizi, oylarınıza sunmak istiyorum. Böyle bir sonuç raporu veya bir başka ekiple beraber oturarak, mutlaka bir toplantı sonuç raporunun yayınlanmasının gerekliliğine inanıyorum. Bunu ben zatîalinize sunuyorum. Sadece bu benim, biraz daha geliştirerek, ama bir toplantı sonuç raporu olarak basına intikal ettireceğimiz bir şey verilmesinin faydalı olduğuna inanıyorum.

Efendim saygılar sunarak bu toplantıyı bitiriyorum ve zannediyorum hanım kızımız bizi burada plâket için zatîalinizi buraya kürsüye davet edecek. (Alkışlar)

SUNUCU- Programımızın sonunda konuşmalarıyla bizlere katılan ve engin bilgilerini bizlerle paylaşan hocalarımıza çok teşekkür ediyoruz ve plâketlerini sunmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekilimiz Av. Berra Besler Hocamızı kürsüye davet ederek, hocalarımıza plâket sunmasını rica ediyoruz.

Av. BERRA BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)- Efendim hakikaten bugün, çok doyurucu, verimli, eksikliklerimizden bazılarını tamamlayabildiğimiz, aydınlandığımız, çok güzel bir toplantıyı birlikte gerçekleştirdik. Katılan bütün hocalarımıza, dostlarımıza teşekkür ediyoruz. Bugünün anısı olarak plâketlerimiz var, onları sunacağız. Ancak bu sonuç bildirgesi hakikaten güzel ve yerinde bir yaklaşım oldu. Onun için size çok teşekkür ediyoruz. Hazırladığınız metni herhalde istediğimiz şekilde ulaştırmamız için yeterli görüyorum ben, ama bu çalışmaların mimarı Sayın Teoman Ergül üstadımızla birlikte bir gözden geçirirseniz, onu da istediğiniz şekilde takdim ederiz. Bu olumlu katkınızdan dolayı da size ayrıca teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Prof. Dr. Esat Aslan'a plâketlerini Sayın Berra Hanım sunuyor. (Alkışlar)

CUMHURİYETİMİZE GİDEN YOL

Prof. Dr. Oğuz Aytepe Hocamızı kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Prof. Dr. Kemal Arı Hocamızı kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Prof. Dr. Sabit Duman Hocamızı kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Av. Berra Besler Hanımefendiye çok teşekkür ediyoruz sunumları için. Sivas Barosu Başkanımız Sinan Ata ve plâketi sunmak üzere Av. M. TURGAY BİLGE Turgay Hocamızı davet ediyoruz. (Alkışlar)

Dr. Alev Gözcü Hocamızı kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Dr. Fevzi Çakmak Hocamızı kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Doç. Dr. Mehmet Fatih Dervişoğlu'nu kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Teoman Ergül Beyefendiyi kürsüye davet edebilir miyiz plâket sunmak üzere. Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi.

Doç. Dr. Nurettin Gülmez'i kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Önceki baro başkanlarımızdan Av. Oktay Özberk'i plâket sunmak üzere kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Sayın Necip Günaydın'ı plâket almak üzere kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Araştırma Görevlisi Mustafa Kırışman'ı plâket almak üzere kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Önceki baro başkanlarımızdan Av. Mustafa Coşkun'u plâket sunmak üzere kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Araştırma Görevlisi Ferah Ayyılmaz Hocamızı plâket almak üzere kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Tüm hocalarımıza tekrardan çok teşekkür ederek, bir toplu hatıra fotoğrafı için tüm konuklarımızı sahneye alabilir miyiz?